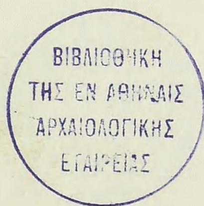
Ο ΩΡΩΠΟΣ
ΚΑΙ ΤΟ ΙΕΡΟΝ ΤΟΥ ΑΜΦΙΑΡΑΟΥ



ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΤΗΣ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΑΡΙΘ. 63

Ο ΩΡΩΠΟΣ ΚΑΙ ΤΟ ΙΕΡΟΝ ΤΟΥ ΑΜΦΙΑΡΑΟΥ

ΥΠΟ

ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ ΧΡ. ΠΕΤΡΑΚΟΥ

ΕΠΙΜΕΛΗΤΟΥ ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ



ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ 1968

ΤΥΠΟΙΣ: «ΠΑΠΑΔΟΓΙΑΝΝΗ» ΑΓΙΟΥ ΠΑΥΛΟΥ 25 — ΑΘΗΝΑΙ — ΤΗΛ. 532.895

ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟΝ : Αἱ ἐπιγραφαὶ τοῦ Ὠρωποῦ

ΕΥΡΕΤΗΡΙΑ

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΑΙ

ΑΔ	: 'Αρχαιολογικὸν Δελτίον
ΑΕ	: 'Αρχαιολογικὴ 'Εφημερίς
AJA	: American Journal of Archaeology
AM	: Mitteilungen des Deutschen Archäologischen Instituts, Athenische Abteilung.
BCH	: Bulletin de Correspondance Hellénique.
Berichte	: L. PRELLER, Über Oropos und das Amphiaraeion καὶ Nachträge über Oropos εἰς τὸ περιοδικὸν Berichte über die Verhandlungen der Königlich Sächsischen Gesellschaft der : Wissenschaften zu Leipzig. Philol. - Histor. Classe.
BSA	: Annual of the British School at Athens.
Bull.	: J. et L. ROBERT, Bulletin Épigraphique (εἰς τὸ περιοδικὸν : Revue des Études Grecques. Μετὰ τὴν συντομογραφίαν ἀκολουθεῖ τὸ ἔτος τοῦ περιοδικοῦ καὶ ὁ ἀριθμὸς τοῦ λήμματος).
Contribution	: M. FEYEL, Contribution à l' épigraphie Béotienne.
DÜRRBACH, De Oropo	: F. DÜRRBACH, De Oropo et Amphiarai sacro, Parisiis MDCCCXC.
EDMONDS	: J.M. EDMONDS, The Fragments of Attic Comedy I-III, Leiden 1957-1961.
ΕΠ	: 'Επιγραφικὸν Παράρτημα, ἤτοι τὸ τρίτον μέρος τοῦ παρόντος βιβλίου περιλαμβάνον ἐπιγραφὰς τοῦ 'Ωρωποῦ.
FHG	: C. MÜLLER, Fragmenta Historicorum Graecorum.
Hellenica	: L. ROBERT, Hellenica Recueil d' épigraphie, de numismatique et d' antiquités grecques, Paris.
IG	: Inscriptiones Graecae.
Λα	: Β. ΛΕΟΝΑΡΔΟΥ, 'Αρχεῖον (ἐν τῇ 'Αρχαιολογικῇ 'Εταιρείᾳ περὶ τοῦ ὁποίου βλ. ΑΕ 1967 Χρονικά, σ. 7).
MAIER	: F.G.MAIER, Griechische Mauerbauinschriften I-II, Heidelberg 1959-1961.
MICHEL	: CH. MICHEL, Recueil d' inscriptions grecques, Bruxelles 1900.
NEWTON, Travels	: C. T. NEWTON, Travels and Discoveries in the Levant I-II, London 1865.
OGI	: W. DITTENBERGER, Orientis Graeci Inscriptiones Selectae I-II, Leipzig 1903-1905.
PA	: J. KIRCHNER, Prosopographia Attica, Berlin 1901-1903.
ΠΑΕ	: Πρακτικὰ τῆς ἐν 'Αθήναις 'Αρχαιολογικῆς 'Εταιρείας.
Β. Χ. ΠΕΤΡΑΚΟΥ, Τὸ 'Αμφιάρειον	: Β. Χ. ΠΕΤΡΑΚΟΥ, Τὸ 'Αμφιάρειον τοῦ 'Ωρωποῦ, ΑΕ 1967, Χρονικά, σ. 1-13 πίν. Α'-ΙΑ'.

Polybe	: M. FEYEL, Polybe et l' histoire de Béotie au III siècle avant notre ère, Paris 1942.
PW	: PAULY - WISSOWA - KROLL, Real-Encyclopädie der classischen Altertumswissenschaft.
REG	: Revue des Études Grecques.
SEG	: Supplementum Epigraphicum Graecum.
Syll. [3]	: W. DITTENBERGER, Sylloge Inscriptionum Graecarum I-IV (3η ἔκδ.), Leipzig 1915-1924.

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΕΙΚΟΝΩΝ

Ἐκ τῶν δημοσιευομένων σχεδίων, τὸ γενικὸν τοπογραφικὸν τοῦ Ἱεροῦ εἶναι τὸ ἐκπονηθὲν ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ κ. Κυπριανοῦ Μπίρη (ΑΕ 1967 Χρονικά,παρένθετος πίναξ Α) κατὰ νέαν ἐπεξεργασίαν, τὸ ὑπ' ἀριθ. 3 ἐγένετο ὑπὸ τοῦ κ. Χαρ. Μπούρα, τὸ ὑπ' ἀριθ. 4 ὑπὸ τοῦ κ. Ἀλεξάνδρου Τομπάζη, τὰ ὑπ' ἀριθ. 5, 6, 17, 18, 20-26, 28-32 ὑπὸ τοῦ κ. Μιχαὴλ Δωρῆ, τὸ ὑπ' ἀριθ. 19 ὑπὸ τοῦ κ. Δωρῆ καὶ τοῦ κ. Μπούρα. Τὰ ὑπ' ἀριθ. 11-13, 15, 16 ἐλήφθησαν ἐκ τοῦ βιβλίου τοῦ E. FIECHTER, Das Theater in Oropos καὶ τὸ ὑπ' ἀριθ. 14 ἐλήφθη ἐκ τοῦ βιβλίου τῆς M. BIEBER, The History of the Greek and Roman Theater, εἰκ. 427.

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΠΙΝΑΚΩΝ

Ἐκ τῶν φωτογραφιῶν τῶν πινάκων, αἱ ὑπ' ἀριθ. 6, 10, 11, 16, 22, 24-27, 45, 55-57, 60α προέρχονται ἐκ τοῦ φωτογραφικοῦ ἀρχείου τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας, αἱ ὑπ' ἀριθ. 3, 14, 17, 44, 54 ἐκ τοῦ ἀρχείου τοῦ Γερμανικοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Ἰνστιτούτου Ἀθηνῶν, ἡ ὑπ' ἀριθ. 38 ἐκ τοῦ Μουσείου Βερολίνου, ἡ ὑπ' ἀριθ. 62β ἐκ τοῦ Βρεταννικοῦ Μουσείου, ἡ δὲ ὑπ' ἀριθ. 46 ὀφείλεται εἰς τὸν κ. Γεώργιον Δεσπίνην. Αἱ λοιπαὶ φωτογραφίαι, πλὴν τῶν πινάκων 1, 4, 5, 7, 8β, 9, 13, 15, 18-20, 21β, 23, 37, 49β, 58, 59, 60β, 61, 62α, 63 ὀφειλομένων εἰς τὸν συγγραφέα, ἐγένοντο ὑπὸ τοῦ φωτογράφου τοῦ Ἐθνικοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου κ. Κωνσταντ. Κωνσταντοπούλου.

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Ἡ ἀνασκαφὴ τοῦ Ἀμφιαρείου, μία τῶν σπουδαιοτέρων τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας, ὑπῆρξε καὶ ἐκ τῶν πλέον μακροχρόνων. Ἤρχισε τὸ 1884, διεκόπη τὸ 1930 καὶ ἀπαιτεῖται ἀκόμη σειρὰ ἐτῶν ἀνασκαφικῆς καὶ ἐρευνητικῆς ἐργασίας διὰ νὰ συμπληρωθῇ. Τῆς μεγάλης αὐτῆς ἀνασκαφῆς μόνον τὰ ἐπιγραφικὰ εὑρήματα (τὰ πλεῖστα) εἶδον τὴν πρέπουσαν δημοσίευσιν. Ἀντιθέτως τὰ ἀρχιτεκτονικὰ μνημεῖα, πλὴν τοῦ θεάτρου, τῆς στοᾶς καὶ τοῦ μεγάλου ναοῦ, ἀναμένουν τὸν μελετητὴν ὁ ὁποῖος θὰ τὰ ἑρμηνεύσῃ. Τοῦτο ἀπαιτεῖ νέαν ἔρευναν, ἡ ὁποία πρέπει νὰ γίνῃ ὑπὸ καλυτέρους ἢ ἡ διεξαχθεῖσα ὑπὸ τοῦ Λεονάρδου ὅρους, διὰ νὰ καταστῇ δυνατὴ ἡ ὁριστικὴ δημοσίευσις τοῦ Ἱεροῦ.

Ἡ ἀνάγκη τῆς ὑπάρξεως μελέτης, ἡ ὁποία νὰ συνοψίζῃ τὰς πολυχρόνους ἐργασίας καὶ ἐρεύνας τοῦ Λεονάρδου, ἥτις θὰ ἐχρησίμευε καὶ ὡς προπαρασκευὴ τῆς νέας ἐρεύνης τοῦ Ἱεροῦ, μὲ ὤθησεν εἰς τὴν συγγραφὴν τοῦ παρόντος. Χωρὶς νὰ εἰσέρχωμαι εἰς τὴν λεπτομερῆ ἐξέτασιν τῶν ὅσων ἐκτίθενται, οὐδέν, ὡς νομίζω, παραλείπω τὸ οὐσιῶδες, τὸ ὁποῖον θὰ ἠδύνατο νὰ ἐνδιαφέρῃ τὸν μελετητήν. Οὕτω προσπαθῶ νὰ δώσω πλήρη, καὶ σαφῆ συγχρόνως, εἰκόνα τοῦ ἀρχαίου Ὠρωποῦ καὶ τοῦ Ἱεροῦ τοῦ Ἀμφιαράου, περιοριζόμενος πάντοτε ὑπὸ τοῦ συνοπτικοῦ χαρακτῆρος τὸν ὁποῖον ἐνόμισα ὅτι ἔπρεπε νὰ ἔχῃ ἡ ἀνὰ χεῖρας μελέτη. Ἕνεκα τούτου, εἰς τὸ τρίτον μέρος τοῦ βιβλίου παραθέτω, ἐκτὸς τῶν ἀναθέσεων, τῶν ἀναγεγραμμένων ἐπὶ τῶν κατὰ χώραν βάθρων ἐν τῷ Ἱερῷ μόνον τὰς μᾶλλον ἐνδιαφερούσας ἐκ τῶν ἐπιγραφῶν τοῦ Ὠρωποῦ καὶ τοῦ Ἱεροῦ, παραλείπων τὴν δευτερευούσης σημασίας βιβλιογραφίαν καὶ τὰς ἐνίοτε ποικιλλούσας ἀναγνώσεις τῶν ἐπιγραφικῶν κειμένων. Τὰ κείμενα ταῦτα βασίζονται πάντοτε εἰς νέαν μελέτην τῶν λίθων. Διὰ τὴν ἐπιγραφὴν *IG VII* 303 (ΕΠ ἀρ. 45) ἐβασίσθην ἐπὶ φωτογραφίας τοῦ Βρεταννικοῦ Μουσείου. Ὅπου ἡ νέα ἀνάγνωσις ὀφείλεται εἰς τὸν Λεονάρδον, ἀναφέρεται.

Διὰ τὸν Βασίλειον Λεονάρδον, εἰς τὸν ὁποῖον τὸ Ἀμφιάρειον ὀφείλει τὴν ἀποκάλυψίν του, ἔχουν ὁμιλήσει ἄλλοι [1], οἱ ὁποῖοι τὸν εἶχον γνωρίσει καὶ εἶχον

---

1 Γ. Οἰκονόμος, *ΑΕ* 1927/28, σ. 221 - 22. Ad. Wilhelm, *Jh. des Öst. Arch. Inst.* 28, 1933, σ. 52 (ὅπου καὶ φωτογραφία τοῦ Λεονάρδου)· W. Dörpfeld, *ΑΕ* 1937Α, σ. 6 - 7 : «*Der Name der Archäologischen Gesellschaft und ihres Ephoros Vas. Leonardos wird mit dem Amphiaraos - Bezirk von Oropos für alle Zeiten verbunden bleiben*».

ἐκτιμήσει τὸ ἀκέραιον τοῦ ἠθικοῦ καὶ τοῦ ἐπιστημονικοῦ χαρακτῆρός του. Ὁ ὑπογράφων θεωρεῖ ὡς ἐλαχίστην, καθυστερήσασαν, ἀναγνώρισιν τοῦ ἔργου του, τὴν ἀφιέρωσιν τοῦ βιβλίου τούτου.

Κατὰ τὴν σύνταξιν τῆς ἀκολουθούσης μελέτης πολὺ ἐβοηθήθην ὑπὸ τῶν ὅσων μοῦ εἶχεν ἀπὸ μακροῦ ὑποδείξει ὁ κ. Ἰ.Δ.Κοντῆς. Πολλὰ ἐπίσης ὀφείλω εἰς τὴν βοήθειαν φίλων μου, καὶ ἰδίᾳ τοῦ Ἐπιμελητοῦ Ἀρχαιοτήτων κ. Γεωργίου Δεσπίνη, τῶν ἀρχιτεκτόνων κ.κ. Μιχαὴλ Δωρῆ, Χαρ. Μπούρα καὶ Ἀλεξάνδρου Τομπάζη. Αἱ εὐχαριστίαι μου εἶναι ἐλαχίστη ἔκφρασις ἀναγνωρίσεως τῆς πρὸς αὐτοὺς ὀφειλῆς μου [1].

Εἰς τὸ Συμβούλιον τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας, τὸ ὁποῖον ἐνέκρινε τὴν ἐκτύπωσιν τοῦ παρόντος, καὶ εἰς τὸν Γενικὸν Γραμματέα αὐτῆς καθηγητὴν κ. Ἀναστ. Ὀρλάνδον ἐκφράζω τὰς εὐχαριστίας μου καὶ τὴν εὐγνωμοσύνην μου.

Ἰδιαιτέρως ἐπιθυμῶ νὰ ἐκφράσω τὰς εὐχαριστίας μου καὶ τὴν εὐγνωμοσύνην μου πρὸς τὸν Πρόεδρον τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας κ. Γεώργιον Βέλτσον, ὅστις ἀπὸ τοῦ 1957 ποικιλοτρόπως μὲ βοηθεῖ εἰς τὴν μελέτην τοῦ Ἱεροῦ εἰς τὸ πλαίσιον τοῦ ἐντόνου δι᾽ αὐτὸ ἐνδιαφέροντός του, καὶ πρὸς τὸν Ἀντιπρόεδρον καθηγητὴν κ. Νικ. Κοντολέοντα. Ἡ διὰ λόγους ἀνεξαρτήτους τῆς θελήσεώς μου βραδύνασα δημοσίευσις τοῦ παρόντος πραγματοποιεῖται χάρις εἰς τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ κ. Κοντολέοντος ὁ ὁποῖος πολλαχῶς συνέβαλεν εἰς τὴν ἀρτιωτέραν ἐπιστημονικὴν ἐμφάνισιν αὐτοῦ.

Μυτιλήνη 1968 *Β. Χ. Π.*

---

1 Πολύτιμος ὑπῆρξε, καθ᾽ ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς ἐν Ἀμφιαρείῳ παραμονῆς μου, ἡ συνδρομὴ τοῦ ἐξαιρέτου γνώστου τοῦ Ἱεροῦ καὶ τῆς περιοχῆς του φύλακος ἀρχαιοτήτων κ. Χαρ. Χρήστου.

Τὴν περιοχὴν τοῦ Ὠρωποῦ, μεταξὺ τῆς Ἀττικῆς καὶ τῆς Ταναγρικῆς, ἀνήκουσαν ἐξ ἀρχῆς εἰς τὴν Βοιωτίαν, κατέχουν σήμερον οἱ Ἀθηναῖοι, οἱ ὁποῖοι ἐπολέμουν διαρκῶς διὰ τὴν ἐξασφάλισιν τῆς ἐπ' αὐτῆς κατοχῆς, τὴν ἀπέκτησαν δὲ ἀσφαλῶς ὅταν ὁ Φίλιππος, μετὰ τὴν κατάληψιν τῶν Θηβῶν, τὴν παρεχώρησεν εἰς αὐτούς. Ἡ πόλις τοῦ Ὠρωποῦ εἶναι ἐκτισμένη παρὰ τὴν θάλασσαν καὶ οὐδὲν τὸ ἀξιοσημείωτον παρουσιάζει. Εἰς ἀπόστασιν δώδεκα σταδίων ἀπὸ τῆς πόλεως ὑπάρχει ἱερὸν τοῦ Ἀμφιαράου.

2 Ὁ θρῦλος λέγει ὅτι, ὅταν ὁ Ἀμφιάραος ἐτράπη εἰς φυγὴν ἐγκαταλείπων τὰς Θήβας, ἠνοίχθη χάσμα εἰς τὴν γῆν, ἐντὸς τοῦ ὁποίου εἰσῆλθε μὲ τὸ ἅρμα του· ἄλλοι λέγουν ὅμως ὅτι τοῦτο δὲν συνέβη ἐδῶ, διότι ὑπάρχει τόπος ὀνομαζόμενος Ἅρμα ἐπὶ τῆς ὁδοῦ, ἡ ὁποία ὁδηγεῖ ἀπὸ τῶν Θηβῶν εἰς τὴν Χαλκίδα. Πρῶτοι οἱ Ὠρώπιοι ἐθεώρησαν τὸν Ἀμφιάραον θεόν, κατόπιν δὲ ἐδέχθησαν τὴν λατρείαν του καὶ οἱ λοιποὶ Ἕλληνες. Δύναμαι δὲ νὰ ἀπαριθμήσω καὶ ἄλλους ἀνθρώπους συγχρόνους αὐτοῦ, οἱ ὁποῖοι λατρεύονται ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων ὡς θεοί, εἰς τινας μάλιστα εἶναι καὶ πόλεις ἀφιερωμέναι, εἰς τὸν Πρωτεσίλαον ὁ Ἐλεοῦς εἰς τὴν Χερσόνησον, εἰς τὸν Τροφώνιον ἡ βοιωτικὴ Λεβάδεια. Οἱ Ὠρώπιοι ἔχουν ναὸν τοῦ Ἀμφιαράου καὶ ἄγαλμα αὐτοῦ ἐκ λευκοῦ μαρμάρου.

3 Ὁ βωμὸς εἶναι διῃρημένος εἰς μέρη· τὸ πρῶτον εἶναι ἀφιερωμένον εἰς τὸν Ἡρακλέα καὶ τὸν Δία καὶ τὸν Ἀπόλλωνα Παιῶνα, τὸ δεύτερον εἰς ἥρωας καὶ τὰς συζύγους των, τὸ τρίτον εἰς τὴν Ἑστίαν, τὸν Ἑρμῆν, τὸν Ἀμφιάραον καὶ ἐκ τῶν τέκνων τοῦ τελευταίου εἰς τὸν Ἀμφίλοχον, διότι ὁ Ἀλκμαίων, ἐξ αἰτίας ἐκείνου τὸ ὁποῖον διέπραξεν ἐναντίον τῆς Ἐριφύλης, δὲν ἐτιμήθη οὔτε εἰς τὸ ἱερὸν τοῦ Ἀμφιαράου, οὔτε μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ του Ἀμφιλόχου. Ἡ τετάρτη τοῦ βωμοῦ μοῖρα εἶναι ἀφιερωμένη εἰς τὴν Ἀφροδίτην καὶ τὴν Πανάκειαν καὶ ἀκόμη εἰς τὴν Ἰασώ, τὴν Ὑγίειαν καὶ τὴν Ἀθηνᾶν Παιωνίαν· ἡ πέμπτη εἶναι ἀφιερωμένη εἰς τὰς νύμφας καὶ τὸν Πᾶνα καὶ εἰς τοὺς ποταμοὺς Ἀχελῷον καὶ Κηφισόν. Εἰς τὸν Ἀμφίλοχον μάλιστα ἔχουν ἀφιερώσει οἱ Ἀθηναῖοι βωμὸν εἰς τὴν πόλιν, ὑπάρχει δὲ εἰς τὸν Μαλλὸν τῆς Κιλικίας μαντεῖον αὐτοῦ, τὸ πλέον ἀξιόπιστον τῆς ἐποχῆς μου.

4 Οἱ Ὠρώπιοι ἔχουν πλησίον τοῦ ναοῦ πηγήν, τὴν ὁποίαν ὀνομάζουν

Η ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΤΟΥ ΕΝ ΩΡΩΠΩι ΑΜΦΙΑΡΕΙΟΥ ΥΠΟ ΤΟΥ ΠΑΥΣΑΝΙΟΥ

ΠΑΥΣΑΝΙΟΥ Ι 34, 1 – 5.

Τὴν δὲ γῆν τὴν Ὠρωπίαν μεταξὺ τῆς Ἀττικῆς καὶ Ταναγρικῆς, Βοιωτίαν τὸ ἐξ ἀρχῆς οὖσαν, ἔχουσιν ἐφ' ἡμῶν Ἀθηναῖοι, πολεμήσαντες μὲν τὸν πάντα ὑπὲρ αὐτῆς χρόνον, κτησάμενοι δὲ οὐ πρότερον βεβαίως πρὶν ἢ Φίλιππος Θήβας ἑλὼν ἔδωκέ σφισιν. ἡ μὲν οὖν πόλις ἐστὶν ἐπὶ θαλάσσης μέγα οὐδὲν ἐς συγγραφὴν παρεχομένη· ἀπέχει δὲ δώδεκα τῆς πόλεως σταδίους μάλιστα ἱερὸν τοῦ Ἀμφιαράου.

2 *Λέγεται δὲ Ἀμφιαράῳ φεύγοντι ἐκ Θηβῶν διαστῆναι τὴν γῆν καὶ ὡς αὐτὸν ὁμοῦ καὶ τὸ ἅρμα ὑπεδέξατο· πλὴν οὐ ταύτῃ συμβῆναί φασιν, ἀλλά ἐστιν ἐκ Θηβῶν ἰοῦσιν ἐς Χαλκίδα Ἅρμα καλούμενον. θεὸν δὲ Ἀμφιάραον πρώτοις Ὠρωπίοις κατέστη νομίζειν, ὕστερον δὲ καὶ οἱ πάντες Ἕλληνες ἥγηνται. καταλέξαι δὲ καὶ ἄλλους ἔχω γενομένους τότε ἀνθρώπους, οἳ θεῶν παρ' Ἕλλησι τιμὰς ἔχουσι, τοῖς δὲ καὶ ἀνάκεινται πόλεις, Ἐλεοῦς ἐν Χερρονήσῳ Πρωτεσιλάῳ, Λεβάδεια Βοιωτῶν Τροφωνίῳ· καὶ Ὠρωπίοις ναός τέ ἐστιν Ἀμφιαράου καὶ ἄγαλμα λευκοῦ λίθου.*

3 *Παρέχεται δὲ ὁ βωμὸς μέρη· τὸ μὲν Ἡρακλέους καὶ Διὸς καὶ Ἀπόλλωνός ἐστι Παιῶνος, τὸ δὲ ἥρωσι καὶ ἡρώων ἀνεῖται γυναιξί, τρίτον δὲ Ἑστίας καὶ Ἑρμοῦ καὶ Ἀμφιαράου καὶ τῶν παίδων Ἀμφιλόχου· Ἀλκμαίων δὲ διὰ τὸ ἐς Ἐριφύλην ἔργον οὔτε ἐν Ἀμφιαράου τινά, οὐ μὴν οὐδὲ παρὰ τῷ Ἀμφιλόχῳ τιμὴν ἔχει. τετάρτη δέ ἐστι τοῦ βωμοῦ μοῖρα Ἀφροδίτης καὶ Πανακείας, ἔτι δὲ Ἰασοῦς καὶ Ὑγείας καὶ Ἀθηνᾶς Παιωνίας· πέμπτη δὲ πεποίηται νύμφαις καὶ Πανὶ καὶ ποταμοῖς Ἀχελῴῳ καὶ Κηφισῷ. τῷ δὲ Ἀμφιλόχῳ καὶ παρ' Ἀθηναίοις ἐστὶν ἐν τῇ πόλει βωμὸς καὶ Κιλικίας ἐν Μαλλῷ μαντεῖον ἀψευδέστατον τῶν ἐπ' ἐμοῦ.*

4 *Ἔστι δὲ Ὠρωπίοις πηγὴ πλησίον τοῦ ναοῦ, ἣν Ἀμφιαράου καλοῦσιν, οὔτε θύοντες οὐδὲν ἐς αὐτὴν οὔτ' ἐπὶ καθαρσίοις ἢ χέρνιβι χρῆσθαι νομίζοντες· νόσου δὲ ἀκεσθείσης ἀνδρὶ μαντεύματος γενομένου καθέστηκεν ἀρ-*

πηγὴν τοῦ Ἀμφιαράου. Εἰς αὐτὴν οὔτε θυσιάζουν οὔτε μεταχειρίζονται τὸ ὕδωρ της διὰ καθαρμοὺς ἢ πλύσιν χειρῶν. Ἔχει ὅμως καθιερωθῆ, ὅταν θεραπευθῇ τις ἔκ τινος ἀσθενείας, κατόπιν χρησμοῦ τοῦ θεοῦ, νὰ ἀφίνῃ εἰς τὴν πηγὴν ἀργυρᾶ καὶ χρυσᾶ νομίσματα, διότι λέγεται ὅτι ἐκ τῆς πηγῆς ἐξῆλθεν ὁ Ἀμφιάραος ὡς θεὸς πλέον. Εἷς δὲ ἐκ τῶν ἐξηγητῶν, ὁ Κνώσιος Ἰοφῶν, ἔλεγε χρησμοὺς εἰς ἑξαμέτρους στίχους, οἱ ὁποῖοι εἶχον δοθῆ ὑπὸ τοῦ Ἀμφιαράου, ὡς λέγει, εἰς τοὺς Ἀργείους, οἱ ὁποῖοι ἐξεστράτευσαν ἐναντίον τῶν Θηβῶν. Τὰ ποιήματα αὐτὰ εἶχον μεγάλην διάδοσιν εἰς τοὺς πολλούς. Ἐκτὸς δὲ ἐκείνων τοὺς ὁποίους, ὡς λέγεται, ἐμπνέει ὁ Ἀπόλλων ἐκ τῶν ἀρχαίων ἤδη χρόνων, οὐδεὶς ἐκ τῶν μάντεων ἔδωκε χρησμούς, ἀλλὰ εἶναι καλοὶ εἰς τὴν ἑρμηνείαν τῶν ὀνείρων, ἑρμηνεύουν δὲ τὴν πτῆσιν τῶν πτηνῶν καὶ διαβάζουν τὰ σπλάγχνα τῶν θυμάτων τῶν θυσιῶν.

5 Θεωρῶ τὸν Ἀμφιάραον ἰδιαιτέρως εἰδικὸν εἰς τὴν ἐξήγησιν τῶν ὀνείρων· τοῦτο δὲ εἶναι φανερόν, διότι, εὐθὺς ὡς ἐθεοποιήθη, ἵδρυσεν ὀνειρομαντεῖον. Ἐκεῖνος ὁ ὁποῖος ἔρχεται διὰ νὰ λάβῃ χρησμὸν ἀπὸ τὸν Ἀμφιάραον πρέπει νὰ καθαρθῆ, καθαρμὸς δὲ εἶναι ἡ θυσία εἰς τὸν θεόν· καὶ θυσιάζουν ὄχι μόνον εἰς αὐτὸν ἀλλὰ καὶ εἰς ὅλους, ὅσων τὰ ὀνόματα εἶναι γραμμένα εἰς τὸν βωμόν. Καί, ἀφ᾽ οὗ γίνουν ἅπαντα τὰ προκαταρκτικὰ καὶ θυσιάσουν κριὸν καὶ ἐξαπλώσουν ἐπὶ τοῦ δέρματός του, κοιμοῦνται καὶ περιμένουν τὸ φανέρωμα τοῦ ὀνείρου.

γυρον ἀφεῖναι καὶ χρυσὸν [1] *ἐπίσημον ἐς τὴν πηγήν, ταύτῃ γὰρ ἀνελθεῖν τὸν Ἀμφιάραον λέγουσιν ἤδη θεόν. Ἰοφῶν δὲ Κνώσσιος τῶν ἐξηγητῶν χρησμοὺς ἐν ἑξαμέτρῳ παρείχετο, Ἀμφιάραον χρῆσαι φάμενος τοῖς ἐς Θήβας σταλεῖσιν Ἀργείων. ταῦτα τὰ ἔπη τὸ ἐς τοὺς πολλοὺς ἐπαγωγὸν ἀκρατῶς εἶχε· χωρὶς δὲ πλὴν ὅσους ἐξ Ἀπόλλωνος μανῆναι λέγουσι τὸ ἀρχαῖον, μάντεών γ' οὐδεὶς χρησμολόγος ἦν, ἀγαθοὶ δὲ ὀνείρατα ἐξηγήσασθαι καὶ διαγνῶναι πτήσεις ὀρνίθων καὶ σπλάγχνα ἱερείων.*

Δοκῶ δὲ Ἀμφιάραον ὀνειράτων διακρίσει μάλιστα προσκεῖσθαι· δῆλος δέ, ἡνίκα ἐνομίσθη θεός, δι' ὀνειράτων μαντικὴν καταστησάμενος. καὶ πρῶτον μὲν καθήρασθαι νομίζουσιν ὅστις ἦλθεν Ἀμφιαράῳ χρησόμενος· ἔστι δὲ καθάρσιον τῷ θεῷ θύειν, θύουσι δὲ καὶ αὐτῷ καὶ πᾶσιν ὅσοις ἐστὶν ἐπὶ τῷ βωμῷ τὰ ὀνόματα· προεξειργασμένων δὲ τούτων κριὸν θύσαντες καὶ τὸ δέρμα ὑποστρωσάμενοι καθεύδουσιν ἀναμένοντες δήλωσιν ὀνείρατος.

---

1 *καὶ χρυσόν,* χειρόγρ. : *ἢ χρυσὸν* Hitzig.

ΓΕΩΓΡΑΦΙΚΗ ΚΑΙ ΤΟΠΟΓΡΑΦΙΚΗ ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΙΣ ΤΗΣ ΩΡΩΠΙΑΣ

Τὴν περιοχὴν τοῦ Ὠρωποῦ ἔχουν διατρέξει ἀρχαῖοι καὶ νεώτεροι περιηγηταί. Οἱ παλαιότεροι, Ἡρακλείδης, Παυσανίας, Στράβων, δὲν δίδουν πολλὰς πληροφορίας δι᾽ αὐτήν. Οἱ νεώτεροι, μεταξὺ αὐτῶν οἱ Spon, Wheler καὶ Leake, δεικνύουν, εἰς τὸ σύντομον πέρασμά των ἐκ τῆς Ὠρωπίας, ἐνδιαφέρον διὰ τὴν μορφολογίαν τοῦ τόπου, τὰ ἐρείπια τὰ ὁποῖα συναντοῦν, τὰς ἐπιγραφὰς τὰς ὁποίας εὑρίσκουν. Δίδουν ἐπίσης δημογραφικὰς πληροφορίας, τὰς ὁποίας συγκρίνοντες δυνάμεθα νὰ διαπιστώσωμεν τὴν βαθμιαίαν παρακμὴν τοῦ τόπου μέχρι τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1821.

Λόγῳ τῆς γεωγραφικῆς του θέσεως ὁ Ὠρωπὸς ἐμφανίζεται εἰς τὴν μεσαιωνικὴν καὶ τὴν νεωτέραν ἱστορίαν τῆς Ἑλλάδος. Ἀπόμερον καὶ ἄνευ γενικωτέρας σημασίας ναυτικὸν καταφύγιον ἐχρησιμοποιήθη τὸ 1941 διὰ τὴν φυγὴν τοῦ βασιλέως καὶ τῆς κυβερνήσεως εἰς τὴν Κρήτην ἢ παλαιότερον εἰς θλιβερὰς στιγμὰς τῆς Χώρας. Σήμερον ἡ σημασία τοῦ λιμένος εἶναι περισσότερον τουριστικὴ λόγῳ τῆς ἀμέσου καὶ ταχείας ἐπικοινωνίας μὲ τὴν ἔναντι Ἐρέτριαν διὰ τοῦ ferry-boat. Διὰ τοῦ μέσου αὐτοῦ μεταφέρονται τὰ προϊόντα τῆς νοτίου Εὐβοίας εἰς τὴν πρωτεύουσαν. Οὕτω ὁ Εὔριπος ἑνώνει μᾶλλον παρὰ χωρίζει τὴν Ἀττικὴν καὶ τὴν Εὔβοιαν, τοῦτο δὲ ἑρμηνεύει καὶ τὴν ἱστορικὴν ἀνάγκην, ἡ ὁποία συνέδεσεν, ἔστω καὶ διὰ τῆς βίας, εἰς ὡρισμένας περιόδους τῆς ἀρχαίας ἐποχῆς, τὸν Ὠρωπὸν μετὰ τῆς Ἐρετρίας.

Ἡ περιοχὴ τοῦ ἀρχαίου Ὠρωποῦ ὁρίζεται ἀνατολικῶς ὑπὸ τοῦ ἀκρωτηρίου Κάλαμος, τῶν λόφων τῆς Ζάστανης καὶ τοῦ προφήτου Ἠλία, νοτίως ὑπὸ τοῦ βουνοῦ Μπελέτσι, τοῦ ἁγίου Μερκουρίου καὶ τοῦ Λιόπεσι καὶ δυτικῶς ὑπὸ μιᾶς νοητῆς γραμμῆς, ἥτις ἐκκινεῖ ΝΔ. ἐκ τοῦ βουνοῦ Ἀρμένι καὶ καταλήγει ΒΔ. ὀλίγον ἀνατολικώτερον τοῦ χωρίου Δήλεσι (εἰκ. 1).

Ὁ Ὠρωπὸς κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ἐπεκοινώνει ἀπ᾽ εὐθείας μετὰ τῶν Ἀθηνῶν, διὰ τὰς ὁποίας ὁ λιμήν του εἶχε μεγάλην σημασίαν, διότι δι᾽ αὐτοῦ κατηυθύνοντο πρὸς τὸ ἄστυ τὰ σιτοφορτία, τὰ ὁποῖα ἤρχοντο ἐκ τῆς Εὐβοίας διὰ τῆς ὁδοῦ τῆς Δεκελείας, ἥτις διέρχεται ἐκ τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τῆς Πάρνηθος. Τὴν σημασίαν τοῦ Ὠρωποῦ ὡς λιμένος τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῆς ὁδοῦ ἡ ὁποία συνέδεε μεταξύ των τὰς δύο πόλεις τονίζει ὁ Θουκυδίδης [1] εἰς τὸ γνωστὸν χωρίον: *ἥ τε τῶν ἐπιτηδείων παρακομιδὴ ἐκ τῆς Εὐβοίας, πρότερον ἐκ τοῦ Ὠρωποῦ κατὰ γῆν διὰ τῆς Δεκελείας θάσσων οὖσα, περὶ Σούνιον κατὰ θάλασσαν πολυτελὴς ἐγίγνετο.*

---

1 Θουκυδιδης VII 28. 1.

Εἰκ. 1. Χάρτης τῆς περιοχῆς τοῦ ἀρχαίου Ὠρωποῦ.

Ὁ Ἡρακλείδης [1] ὁμιλεῖ περὶ τῆς διαδρομῆς Ἀφιδνῶν - Ἀμφιαρείου. Σήμερον ἡ αὐτή, δυνάμεθα νὰ ὑποθέσωμεν, ὁδὸς ὁδηγεῖ ἐκ τοῦ χωρίου Καπανδρίτι εἰς τὸν Κάλαμον, ὁπόθεν κατέρχεται πρὸς τὸ Ἀμφιάρειον καὶ καταλήγει εἰς τὸν Ὠρωπόν [2]: *Ἐντεῦθεν εἰς Ὠρωπὸν διὰ Ἀφιδνῶν καὶ τοῦ Ἀμφιαράου Διὸς ἱεροῦ ἐλευθέρῳ βαδίζοντι σχεδὸν ἡμέρας πρόσαντα. ἀλλὰ ἡ τῶν καταλύσεων πολυπληθία τὰ πρὸς τὸν βίον ἔχουσα ἄφθονα καὶ ἀναπαύσεις κωλύει κόπον ἐγγίνεσθαι τοῖς ὁδοιποροῦσιν.*

Τώρα ὁ Ὠρωπὸς εἶναι προσιτὸς διὰ πολλῶν ὁδῶν. Μία εἶναι ἡ μέσῳ Καλάμου - Ἱεροῦ - Μαρκοπούλου - Σκάλας Ὠρωποῦ. Ἄλλη μέσῳ Μαλακάσας, τρίτη μέσῳ Δήλεσι, εἰς τὸ ὁποῖον φθάνει χωματόδρομος ἐκκινῶν ἐκ τῆς ἐθνικῆς ὁδοῦ Ἀθηνῶν - Θεσσαλονίκης, ὅπου τὰ διόδια τοῦ Σχηματαρίου.

Εἰς τὴν ἀρχαιότητα ἠδύνατό τις νὰ φθάσῃ εἰς τὸ Ἱερὸν καὶ ἐκεῖθεν εἰς τὸν Ὠρωπὸν καὶ διὰ τοῦ δρόμου τοῦ Ραμνοῦντος, ὅστις ἠκολούθει παραλιακὴν χάραξιν, ἐνῷ καὶ σήμερον ὁδὸς ὁδηγεῖ εἰς τὸν Ὠρωπὸν ἐκ τοῦ Ραμνοῦντος διὰ μέσου τῶν χωρίων Γραμματικόν, Βαρνάβα, Καπανδρίτι.

Τὴν πρώτην διαδρομὴν περιγράφει ὁ Στράβων [3]: *μετὰ δὲ Μαραθῶνα Τρικόρυνθος, εἶτα Ῥαμνοῦς,* [ὅπου] *τὸ τῆς Νεμέσεως ἱερόν, εἶτα Ψαφὶς ἡ τῶν Ὠρωπίων· ἐνταῦθα δέ που καὶ τὸ Ἀμφιαράειόν ἐστι τετιμημένον ποτὲ μαντεῖον.* Τὸν δεύτερον δρόμον ἐχρησιμοποίησεν ὁ LEAKE [4] (αὐτὸν δίδει καὶ ὁ GELL [5] εἰς τὸν ὁδηγόν του δι' ὅσους ταξιδεύουν ἐξ Ἀθηνῶν εἰς τὸν Ὠρωπὸν) διὰ νὰ ἐπισκεφθῇ τὸν Κάλαμον καὶ τὸν Ὠρωπόν, εἰς τὰς 30 Ἰανουαρίου τοῦ 1806: «Ὁ Κάλαμος ὅπου φθάσαμε στὶς 11,23', εἶναι κτισμένος ψηλὰ πάνω ἀπὸ τὴν θάλασσα καὶ βλέπει στὸν βαθὺ κόλπο τοῦ Ἀλιβεριοῦ στὴν Εὔβοια. Ἀνήκει στὴν περιοχὴ τῆς Λειβαδιᾶς καὶ ἔχει περίπου διακόσια σπίτια. Ἡ ὄψη του δείχνει ἕνα σχετικὸ πλοῦτο. Ὑπάρχουν ἀρκετὰ καινούργια διώροφα σπίτια ἀσπρισμένα, μὲ παραρτήματα καὶ ἐσωτερικὲς αὐλές.

---

1 F.H.G. II 256. Τὸ ἐνταῦθα κείμενον κατὰ τὴν ἔκδοσιν τοῦ F. PFISTER, Die Reisebilder des Herakleides (Öst. Akad. Wiss. Sitzungsberichte 227 Bd.2, Wien 1951), σ. 76 κεφ. I παρ. 6.

2 Σχολιάζων ὁ NEWTON, Travels I, σ. 34, τὴν διήγησιν τοῦ Ἡρακλείδου προσθέτει: In the second half of the 19th century the traveller on his way from Athens to Mavrodhilissi passes over a desolate and half-cultivated country, not always free from robbers, and at the end of his journey he finds in the sinister and anwilling hospitality of the Albanian peasant of Kalamo a sorry substitute for the inns of Dicaearchus.

3 ΣΤΡΑΒΩΝ 399.

4 WILLIAM MARTIN LEAKE, Travels in Northern Greece II, σ. 438-439.

5 The Itinerary of Greece, Containing one Hundred Routes in Attica, Boeotia, Phocis, Lokris and Thessaly by Sir WILLIAM GELL, London 1819, σ. 65-66 [by Mr. Candy].

Τὸ σπίτι τοῦ προεστοῦ ἔχει ἀκόμη καὶ τζάμια στὰ παράθυρα. Ἀπὸ τὸν λόφο πάνω ἀπὸ τὸν Κάλαμο, ἔχει κανεὶς μιὰ καλὴ ἄποψη ὅλων τῶν γύρω περιοχῶν τῆς Ἀττικῆς καὶ τῆς Βοιωτίας καὶ τῆς ἀπέναντι ἀκτῆς τῆς Εὐβοίας».

Τὸ ἱερὸν τοῦ Ἀμφιαράου εὑρίσκεται εἰς τὸ βάθος μιᾶς χαράδρας, ἡ ὁποία παλαιότερον ἐλέγετο Μ α υ ρ ο δ ή λ ε σ ι (σήμερον οἱ ἐντόπιοι λέγουν σ τ ὸ ν Ἀ μ φ ι ά ρ α ο). Διασχίζεται ὑπὸ ἑνὸς χειμάρρου ξηροῦ κατὰ τὸ θέρος, ὁρμητικοῦ ὅμως κατὰ τὸν χειμῶνα, μετὰ τὰς βροχάς. Κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς τήξεως τῶν χιόνων τὸ ὕδωρ τοῦ χειμάρρου γίνεται ἤρεμον καὶ κρυστάλλινον.

Ἐγκαταλείπων ὁ LEAKE τὸν Κάλαμον, μὲ σκοπὸν νὰ φθάση εἰς τὸν Ὠρωπὸν καὶ ἐκεῖθεν εἰς τὴν Χαλκίδα, διῆλθεν ἐκ τοῦ Ἀμφιαρείου (τὸ προηγούμενον ἔτος, εἰς τὰς 20 Ἰουνίου 1805 εἶχε περιηγηθῆ τὴν περιοχὴν τοῦ Ὠρωποῦ ὁ DODWELL). Ἤδη εἰς τὸν Κάλαμον εἶχεν ἴδει [1] τὴν ἐπιγραφὴν IG VII 394, διὰ τῆς ὁποίας ἐδίδετο προξενία εἰς τὸν Κρῆτα Οἰνόφιλον. Ἠκολούθησε τὸ μονοπάτι, τὸ ὁποῖον συνδέει τὸν Κάλαμον μὲ τὸ Ἀμφιάρειον, ἐφ' ὅσον ἐχρειάσθη μόνον εἴκοσι λεπτὰ τῆς ὥρας διὰ τὴν διαδρομήν, ἔφιππος βεβαίως. Ἰδοὺ ὅμως ἡ περιγραφὴ [2] τοῦ τόπου καὶ τῶν ἀρχαίων, τὰ ὁποῖα ἐφαίνοντο τὴν ἐποχὴν ἐκείνην: «Ἀφίνοντας τὸν Κάλαμο στὴ 1.40' καὶ κατεβαίνοντας ἀνάμεσα στοὺς λόφους ἀπὸ ἕνα κακὸ δρόμο, φθάνουμε στὶς 2 στὴ μεγάλη χαράδρα ποὺ ἔβλεπα ἀπὸ τὴν κορφὴ τῆς Πάρνηθας, γιὰ τὴν ὁποία λένε ὅτι ἔχει νερὸ ὅλο τὸν χρόνο. Ἡ θέση αὐτὴ ὀνομάζεται Μαυροδήλεσι, γιὰ νὰ ξεχωρίζεται ἀπὸ τὸ Δήλεσι ποὺ εἶναι δυτικὰ τοῦ Ὠρωποῦ. Ἴσως κάποτε ὑπῆρχε χωριὸ μὲ τὸ ὄνομα αὐτό, κατοικίες ὅμως δὲν ὑπάρχουν παρὰ τὸ γεγονὸς ὅτι οἱ πλαγιὲς τῶν γύρω λόφων εἶναι καλλιεργημένες. Σὲ ἀπόσταση ἑνὸς μιλίου πρὸς τὰ βόρεια ὁ χείμαρρος στρίβωντας πρὸς τὰ δεξιὰ διασχίζει τὴν πεδιάδα τοῦ Καλάμου καὶ καταλήγει στὴ θάλασσα. Στὸ Μαυροδήλεσι ὑπάρχουν πολλὰ ἀρχαῖα ἐρείπια, ἰδιαίτερα θεμέλια, στὶς ἀπότομες πλαγιὲς τῆς χαράδρας. Φαίνεται νὰ ἦταν ἀναλημματικοὶ τοῖχοι μόνον, μερικοὶ ὅμως ἀπ' αὐτοὺς στὴ βόρεια πλαγιὰ φαίνονται νὰ εἶναι παράλληλοι μὲ ἄλλους ποὺ βρίσκονται σὲ μικρὴ ἀπόσταση».

Πέριξ τοῦ Ἱεροῦ ἐκτείνεται πυκνὸν καὶ ὡραῖον δάσος πεύκων βορειοανατολικῶς δὲ ἁπλοῦται μικρὰ πεδιάς, τὸ α ὐ λ ο τ ό π ι, πλήρης ἀμπέλων. Ἡ πεδιὰς αὐτὴ πρέπει νὰ ἦτο ὁ ἱππόδρομος τοῦ Ἱεροῦ, διότι δὲν ὑπάρχει πλησιεστέρα καὶ πλέον κατάλληλος θέσις. Βορείως, ἡ περιοχὴ ἡ ὁποία ἐκτείνεται μέχρι τῆς θαλάσσης εἶναι πλήρης πεύκων καὶ δυσπρόσιτος. Εἰς τὰς πλευρὰς τῶν λόφων, ὅπου τὰ πεῦκα ἔχουν καταστραφῆ ὑπὸ τῆς πυρκαϊᾶς,

---

1 LEAKE, ἔ. ἀ. σ. 440 καὶ σημ. 1.

2 Αὐτόθι σ. 440-41.

καλλιεργεῖται ὁ σῖτος. Ἀλλὰ καὶ βορειοανατολικῶς τοῦ Ἱεροῦ ὁ τόπος εἶναι ἐξ ἴσου πλήρης πεύκων καὶ δύσβατος.

Μία στενὴ κοιλάς, ἡ ὁποία ἀνοίγεται ἀνατολικῶς πρὸς τὴν θάλασσαν, ἁπλοῦται παραλλήλως πρὸς τὴν ἀκτήν, ἐκκινοῦσα ἐκ τῆς θέσεως Βλαστὸς ὅπου πρὸ ἐτῶν εἶχον εὑρεθῆ τάφοι τῆς ρωμαϊκῆς περιόδου. Ἡ στενὴ αὕτη παραθαλασσία λωρίς, πλήρης σήμερον ἑσπεριδοειδῶν καὶ κήπων, ἀνήκει εἰς τὸν Κάλαμον καὶ καταλήγει εἰς ἕνα φυσικὸν ὅρμον, τοὺς Ἁγίους Ἀποστόλους, οἱ ὁποῖοι μετεβλήθησαν τὰ τελευταῖα ἔτη εἰς κοσμοσύχναστον ἐξοχὴν τῶν Ἀθηνῶν. Εἰς ἀπόστασιν ἑνὸς χιλιομέτρου περίπου, νοτιοανατολικῶς τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων, εἰς τὴν θέσιν ὅπου εὑρίσκεται ὁ λόφος Ρεβυθιὰ μὲ τὸ ἐξωκκλήσιον τοῦ ἁγίου Πέτρου, ἔκειτο ὁ ἀρχαῖος ἀττικὸς δῆμος *Ψαφίς*, τοῦ ὁποίου ἡ θέσις καθωρίσθη μὲ ἀκρίβειαν ὑπὸ τοῦ Lolling [1]. Κατὰ τὸν Στράβωνα ἡ Ψαφὶς ἀνῆκεν εἰς τὸν Ὠρωπόν, εἰς τοὺς ἐφηβικοὺς καταλόγους [2] τῶν Ἀθηνῶν ὅμως ἐμφανίζεται ὡς δῆμος ἀττικὸς μὲ δημοτικὸν *Ψαφιάδης*. Οὕτω εἰς τὰς περιόδους, κατὰ τὰς ὁποίας ὁ Ὠρωπὸς ἀνῆκεν εἰς τὸ κοινὸν τῶν Βοιωτῶν ἢ ἦτο αὐτόνομος, ὁ δῆμος οὗτος ἀπετέλει προκεχωρημένον φυλάκιον τῶν Ἀθηνῶν εἰς τὰ σύνορα τῆς Βοιωτίας [3].

Ἐκ τοῦ Ἱεροῦ δύναταί τις νὰ φθάσῃ εἰς τὸν Ὠρωπὸν διὰ δύο δρόμων: ὁ εἷς εἶναι μονοπάτι, τὸ ὁποῖον ἀρχίζει ἐκ τῆς ἀνατολικῆς ἄκρας τοῦ Ἱεροῦ καὶ κατευθύνεται βορειοδυτικῶς, βαίνων παραλλήλως πρὸς τὸ αὐλοτόπι, κατὰ τὴν παρυφὴν αὐτοῦ, καὶ ἀκολουθῶν τὴν γραμμὴν τῶν μικρῶν ὑψωμάτων, τὰ ὁποῖα προστατεύουν βορειοδυτικῶς τὸ Ἱερόν, κατερχόμενος ἐν συνεχείᾳ πρὸς τὴν θάλασσαν διὰ νὰ καταλήξῃ εἰς τὴν ἀνατολικὴν ἄκραν τῆς πεδιάδος τοῦ Ὠρωποῦ, τὸ Δραγκό. Ἴσως νὰ ἐχρησιμοποίουν καὶ οἱ ἀρχαῖοι τὸν δρόμον αὐτόν, διότι κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς πορείας εὑρίσκονται σποραδικῶς λείψανα κατοικιῶν καὶ τεμάχια ἀρχαίων ἀγγείων. Ὁ Παυσανίας [4] δίδει μόνον τὴν ἀπόστασιν τοῦ Ἱεροῦ ἐκ τῆς πόλεως: *ἀπέχει δὲ δώδεκα σταδίους μάλιστα ἱερὸν τοῦ Ἀμφιαράου*. Ὁ δεύτερος δρόμος κατευθύνεται πρῶτον νοτιοδυτικῶς καὶ φθάνει εἰς τὸ χωρίον Μαρκόπουλο, τὸ ὁποῖον εὑρίσκεται δυτικῶς τοῦ Ἱεροῦ. Ἀμέσως κατόπιν κατέρχεται πρὸς

---

1 Das Delphinion bei Oropos und der Demos Psaphis, AM 10, 1885, σ. 354 ἑξ. Σύντομον καὶ περιεκτικὸν τὸ ἄρθρον *Psaphis* τοῦ E. Meyer ἐν PW (1959), ὅπου καὶ ἡ παλαιοτέρα βιβλιογραφία.

2 IG II² 2068 στ. 43-44 (τοῦ 155/6 μ.Χ.)· IG II² 2130 στ. 185, 191 (τοῦ 192/3 μ.Χ.)· IG II² 4813 τοῦ 2ου-3ου μ.Χ. αἰῶνος.

3 Βλ. L. Chandler, The North-West Frontier of Attica, JHS 46, 1926, σ. 3.

4 Παυσανίας I 34. 1

τὴν θάλασσαν ἀκολουθῶν τὴν γραμμὴν τῶν λόφων καὶ καταλήγει καὶ αὐτὸς εἰς τὸ Δραγκό. Ἐκ τοῦ σημείου τούτου ἀρχίζει οὐσιαστικῶς ἡ πεδιὰς τοῦ Ὠρωποῦ, ἡ ὁποία προχωρεῖ δυτικῶς καὶ ἐκτείνεται πέραν τοῦ Ἀσωποῦ (πίν. 1).

Ἐγκαταλείπων τὸ Ἱερὸν ὁ LEAKE, ὅπου παρέμεινεν ἡμίσειαν ὥραν, ἠκολούθησε τὸν πρῶτον δρόμον, ὡς φαίνεται ἐκ τῆς περιγραφῆς του [1]: «Στὶς 2.30', ἀφίνοντας τὸ Μαυροδήλεσι, ἄρχισα νὰ κατεβαίνω μέσῳ ἑνὸς αὐχένα τῶν λόφων ποὺ χαμήλωνε ὁμαλὰ καὶ σὲ λίγα λεπτὰ διακρίνω τὸ Μαρκόπουλο ἀριστερά μου σ' ἕνα ψήλωμα. Ἀπέχει ἀπὸ τὴν ἀριστερὴ ὄχθη τοῦ Μαυροδήλεσι ὅσο περίπου ὁ Κάλαμος δεξιά. Στὶς 2.53' μπαίνουμε σὲ μιὰ πεδιάδα παραθαλάσσια ποὺ φθάνει ὡς τὶς ἐκβολὲς τοῦ Ἀσωποῦ καὶ ἀμέσως διαβαίνουμε μέσα ἀπὸ ἕνα μεγάλο ρέμα, ξερὸ τώρα. Στὶς 3.3' περνῶ ἕνα τρίτο ὅμοιο χείμαρρο, ὄχι μακρυὰ ἀπὸ τοὺς καλλιεργημένους λόφους ποὺ συνεχίζουν τὸ Μαυρονόρος».

Εἰς τὴν βορειοανατολικὴν ἄκραν τῆς πεδιάδος ταύτης, βορείως τοῦ Ἱεροῦ, εὑρίσκετο καὶ τὸ *Δελφίνιον*, ὁ ἱερὸς λιμὴν τοῦ Ὠρωποῦ, ὁ σημερινὸς ὅρμος Καμαράκι. Ὅταν ἡ θάλασσα εἶναι ἤρεμος διακρίνονται εἰς τὸν βυθὸν λείψανα ἀρχαίων λιμενικῶν ἐγκαταστάσεων [2]. Ἡ μόνη μαρτυρία περὶ τοῦ Δελφινίου ὀφείλεται εἰς τὸν Στράβωνα [3]: *Ἑξῆς δὲ τὴν περιήγησιν τῆς χώρας ποιητέον, ἀρξαμένους ἀπὸ τῆς πρὸς Εὔβοιαν παραλίας τῆς συνεχοῦς τῇ Ἀττικῇ. ἀρχὴ δ' ὁ Ὠρωπὸς καὶ ὁ ἱερὸς λιμὴν ὃν καλοῦσιν Δελφίνιον, καθ' ὃν ἡ παλαιὰ Ἐρέτρια ἐν τῇ Εὐβοίᾳ, διάπλουν ἔχουσα ἑξήκοντα σταδίων. μετὰ δὲ τὸ Δελφίνιον ὁ Ὠρωπὸς ἐν εἴκοσι σταδίοις· κατὰ δὲ τοῦτόν ἐστιν ἡ νῦν Ἐρέτρια, διάπλους δ' ἐπ' αὐτὴν στάδιοι τετταράκοντα.*

Ἀπὸ τῆς θέσεως Καμαράκι, ἡ πεδιὰς τοῦ Ὠρωποῦ, ἡ ὁποία ὁρίζεται ἀνατολικῶς ὑπὸ λόφων καὶ βορείως ὑπὸ τῆς θαλάσσης, ἐκτείνεται πρὸς Δυσμάς, ἐνῷ γίνεται ὁλοὲν καὶ πλατυτέρα. Εἰς ἀπόστασιν ἑνὸς περίπου χιλιομέτρου νοτίως τῆς Σκάλας Ὠρωποῦ σχηματίζεται ἓν τρίγωνον, τὸ ἀκρωτήριον Φανάρι. Εἰς τὴν βορείαν γωνίαν τοῦ τριγώνου ὑψοῦται φάρος, τοῦ ὁποίου τὸ φῶς διακρίνεται ἀπὸ ἀποστάσεως 15 μιλίων.

Ἡ ἐνδοχώρα τοῦ ἀκρωτηρίου λέγεται Σοχώρια καὶ εἶναι κατάφυτος μὲ ἀμπέλους καὶ ὀπωροφόρα δένδρα. Ὁρίζεται νοτίως ὑπὸ τοῦ δρόμου τοῦ Μαρκοπούλου καὶ δυτικῶς ὑπὸ ἄλλου δευτερεύοντος, ὁ ὁποῖος ἐξυπηρετεῖ τὴν ἐκμετάλλευσιν τοῦ λιγνιτωρυχείου τῆς Μαυροσουβάλας. Ἡ στενὴ σιδηροδρομικὴ γραμμὴ τοῦ ὀρυχείου ἔχει τώρα ἐγκαταλειφθῆ. Εἰς τὸ σημεῖον ἀκριβῶς ὅπου ὁ δρόμος τέμνεται ὑπὸ τῆς γραμμῆς, πρὸς τὸ μέρος

1 LEAKE, ἔ. ἀ. σ. 442.
2 LOLLING, ἔ. ἀ.
3 ΣΤΡΑΒΩΝ 403.

τῆς θαλάσσης, ἔχει εὑρεθῆ μεσοελλαδικὸς καὶ μυκηναϊκὸς συνοικισμός [1]. Ἕν περίπου χιλιόμετρον δυτικῶς εὑρίσκεται ὁ προσφυγικὸς συνοικισμὸς Νέα Παλάτια. Αἱ τελευταῖαι οἰκίαι τοῦ συνοικισμοῦ δυτικῶς φθάνουν μέχρι τῆς Σκάλας Ὠρωποῦ, ὅπου εὑρίσκετο ὁ ἀρχαῖος Ὠρωπός.

Ἡ πόλις ἦτο κτισμένη εἰς τὴν ἀκτὴν ἑνὸς φυσικοῦ ὅρμου (γεωγρ. πλάτος 30°,19′ βόρειον, μῆκος 23°,8′ ἀνατολικόν), τοῦ ὁποίου τὸ ἄνοιγμα, πλάτους τριῶν περίπου χιλιομέτρων, κλείεται νοτίως ὑπὸ τοῦ ἀκρωτηρίου Φανάρι καὶ δυτικῶς ὑπὸ τοῦ ἀκρωτηρίου Ἁλυκές.

Ἀπὸ τοῦ Ἱεροῦ μέχρι τῆς Σκάλας Ὠρωποῦ, τοὺς Ἀποστόλους, ὅπως ὀνομάζει τὴν Σκάλα ὁ LEAKE [2], ἐχρειάσθη μόνον 51 λεπτὰ τῆς ὥρας, ὅσον καὶ σήμερον ἀφ' οὗ ἠκολούθησε τὸ μονοπάτι, τὸ ὁποῖον περιεγράφη ἀνωτέρω: «Εἰς τὶς 3.21′ φθάνω στοὺς Ἁγίους Ἀποστόλους. Λέγονται ἔτσι ἀπὸ μιὰ ἐρειπωμένη ἐκκλησιά, κοντά της εἶναι μιὰ καλύβα καὶ μερικὰ περιβόλια μὲ πηγάδια, ποὺ βρίσκεται πλάϊ στὴ θάλασσα, στὸ κέντρο ἑνὸς ὅρμου ποὺ κλείνεται ἀπὸ δύο χαμηλὲς γλῶσσες μὲ ἄνοιγμα δύο μίλια περίπου. Στὸ σημεῖο αὐτό, μέσα στὴ θάλασσα διακρίνονται λείψανα ἑνὸς ἀρχαίου τοίχου· φαίνεται ὅτι εἶναι ἀρχαῖος λιμενοβραχίονας. Στὴν ἐκκλησιὰ ὑπάρχει ἕνα κομμάτι μικρῆς δωρικῆς κολώνας».

Παρὰ τὴν ἀνωτέρω μαρτυρίαν τοῦ LEAKE σήμερον οὐδὲν φαίνεται ἐκ τῶν λιμενικῶν ἐγκαταστάσεων τοῦ ἀρχαίου Ὠρωποῦ [3]. Ἀλλὰ καὶ γενικώτερον ἡ ἀρχαία πόλις δὲν ἔχει ἀκόμη ἐρευνηθῆ καὶ οὐδὲν ἴχνος κατασκευῆς φαίνεται εἰς τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ ἐδάφους [4]. Ὅμως δὲν εἶναι δυνα-

---

1 R. HOPE SIMPSON, A Gazetteer and Atlas of Mycenaean Sites, Institute of Classical Studies, Bulletin Supplement No 16, 1965, σ. 126 (κατὰ ἰδικήν μου ἀνακοίνωσιν). Ἡ πληροφορία τοῦ CH. PICARD περὶ τῆς ὑπάρξεως προϊστορικῶν εἰς τὸ Ἱερόν, εἰς τὸ βιβλίον του Les Religions Préhelléniques, σ. 282-83, τὴν ὁποίαν ἐπαναλαμβάνει καὶ ὁ R. GINOUVÈS, Balaneutikè, σ. 348 σημ. 8, εἶναι ἐσφαλμένη, διότι ὁ ΚΕΡΑΜΟΠΟΥΛΛΟΣ, εἰς τὸν ὁποῖον παραπέμπει ὁ PICARD, ὁμιλεῖ περὶ τοῦ Ἀμφιαρείου τῶν Θηβῶν καὶ ὄχι τοῦ Ὠρωποῦ.

2 LEAKE, ἔ. ἀ. σ. 442.

3 Ἐκτὸς τῆς μαρτυρίας τοῦ LEAKE (βλ. καὶ Demen, σ. 121), ὑπάρχουν αἱ πληροφορίαι τοῦ C. BURSIAN, Geographie von Griechenland I, σ. 220. Βλ. ἐπίσης KARL LEHMANN-HARTLEBEN, Die antiken Hafenanlagen des Mittelmeeres, σ. 273 No 196.

4 Εἰς τὴν πόλιν τοῦ Ὠρωποῦ οὐδεμία ἀνασκαφὴ ἔχει γίνει, ὅσον γνωρίζω. Εἰς τὰς ἐκσκαφὰς τῶν θεμελίων τῶν νέων οἰκοδομῶν ἐμφανίζονται πολλάκις λείψανα τοίχων οἰκιῶν. Πρὸ πολλῶν ἐτῶν, πρὸ τῆς εἰσόδου μου εἰς τὴν Ἀρχαιολογικὴν Ὑπηρεσίαν, εἶχον ἴδει εἰς τὸ κέντρον τῆς Σκάλας Ὠρωποῦ, εἰς πλατεῖαν βορείως τῆς ἐκκλησίας τοῦ χωρίου, λείψανα σημαντικῶν οἰκοδομικῶν κατασκευῶν, τὰ ὁποῖα μετὰ τὸ πέρας τῶν ἐργασιῶν ὑδρεύσεως τῆς Σκάλας ἐκαλύφθησαν. Λόγῳ τῆς θέσεώς των πλησίον τοῦ λιμένος ὑποθέτω ὅτι θὰ ἀνήκουν εἰς δημόσιον κτήριον ἢ εἰς τὸ συγκρότημα τῆς ἀγορᾶς.

τὸν νὰ εὑρίσκετο εἰς ἄλλην θέσιν ἐκείνης, τὴν ὁποίαν κατέχει ἡ σημερινὴ Σκάλα Ὠρωποῦ. Ἰσχυρὰ ἀπόδειξις εἶναι τὰ ἄφθονα ἀρχιτεκτονικὰ μέλη (κιονόκρανα καὶ σπόνδυλοι) ὡς καὶ αἱ ἐπιγραφαί, αἱ ὁποῖαι διεσώθησαν ἐντοιχισμέναι εἰς τὰς παλαιὰς οἰκίας τοῦ χωρίου καὶ κυρίως αἱ ἀναθέσεις εἰς τὴν Ἁλίαν Νύμφην. Ἀλλὰ συχνὰ κατὰ τὰς οἰκοδομήσεις εὑρίσκονται εἰς τὰ ἀνοίγματα τῶν θεμελίων τοῖχοι ἀρχαίων οἰκιῶν. Εἰς τὴν ἐποχὴν τοῦ Παυσανίου ἡ πόλις δὲν παρουσίαζεν ἰδιαίτερον ἐνδιαφέρον, ὡς φαίνεται ἐκ τῆς περιγραφῆς του[1] : *ἡ μὲν οὖν πόλις ἐστὶν ἐπὶ θαλάσσης μέγα οὐδὲν ἐς συγγραφὴν παρεχομένη.*

Ἡ ἀκρόπολις τοῦ Ὠρωποῦ εὑρίσκετο εἰς τὸν λόφον Λουμπέρδι (ὑψόμετρον 50 περίπου μέτρα), εἰς τὴν νοτίαν ἀκριβῶς εἴσοδον τῆς Σκάλας[2], ὡς παραδέχονται οἱ σύγχρονοι ἐρευνηταὶ καὶ ὅπως ἐπιβάλλει ἡ ἐδαφικὴ μορφολογία τοῦ τόπου. Ὁ Leake εἶχεν ἴδει[3] εἰς τὸν λόφον αὐτὸν οἰκοδομικὰ λείψανα, τὰ ὁποῖα ἀπέδωσεν εἰς κτίσμα ἀμυντικῆς σημασίας : «Νότια τῶν Ἀποστόλων ὑψώνεται ἕνας μοναχικὸς λόφος ποὺ ἡ νοτιώτερη ἄκρη τῆς κορφῆς του καταλήγει κωνικά. Στὸν λόφο βρῆκα ἀρχαῖα θεμέλια μέσα σ' ἕνα σωρὸ ἀκατέργαστες πέτρες. Φαίνεται ὅτι εἶναι τὰ λείψανα ἑνὸς μικροῦ φρουρίου ἢ φυλακτηρίου. Τὸ μοναστήρι τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς διακρίνεται καλοβαλμένο μέσα στὸ δάσος[4], στὴν πλαγιὰ τοῦ βουνοῦ, περίπου στὸ ἕνα τρίτο τῆς ἀπόστασης Μαρκόπουλου - Ὠρωποῦ. Τὸ Μαρκόπουλο ὅπως καὶ οἱ Ἀπόστολοι ἀνήκουν στὸν Ρασὶντ μπέη τοῦ Ἐγρίπου.

Στοὺς πρόποδες τοῦ λόφου, δυτικά, ὄχι μακρυὰ ἀπὸ τοὺς Ἀποστόλους, βρίσκεται σ' ἕνα ἐρειπωμένο ξωκκλήσι μιὰ ἐπιτύμβια ἐπιγραφὴ[5] μὲ τὸ ὄνομα *Τιμανδρίδης* γραμμένο μὲ ὡραῖα γράμματα. Σ' ἕνα ρέμα στοὺς πρόποδες τοῦ λόφου, κοντὰ στὴ θάλασσα, ὑπάρχουν ἀρχαῖες τετραγωνισμένες πέτρες».

Ἡ μεγάλη πεδιὰς τοῦ Ὠρωποῦ ἐκτείνεται δυτικῶς τῆς Σκάλας καὶ ὁ προσανατολισμὸς αὐτὸς συνδέει γεωγραφικῶς τὸν Ὠρωπὸν μὲ τὴν Βοιωτίαν. Εἰς τὴν πεδιάδα αὐτὴν μὲ τὰς πλουσίας καλλιεργείας καὶ τὰ διεσκορπισμένα

---

1 ΠΑΥΣΑΝΙΑΣ Ι 34. 1.

2 F. G. MAIER I, σ. 121.

3 LEAKE, ἔ.ἀ. σ. 443.

4. Τὸ κείμενον τοῦ LEAKE ὀνομάζει τὸ μοναστήρι Ambighi, ὀνομασία ἄνευ ἐννοίας. Πρόκειται περὶ τῶν λέξεων ἁγιὰ-πηγή, ὡς θὰ ὠνομάζετο ὑπὸ τῶν ἐντοπίων. Τοῦτο δηλοῦται εἰς τὸν χάρτην 1 : 20.000 τοῦ ἐπιτελείου (α' ἔκδ.). Εἰς τὸ αὐτὸ συμπέρασμα καταλήγει καὶ ὁ Δ. ΠΑΝΤΑΖΗΣ εἰς τὴν διάλεξίν του, Περὶ Ὠρωπίας καὶ Δηλίου, Ἐφημερὶς τῶν Φιλομαθῶν 18, 1870, σ. 2083.

5 Ἡ ἐπιγραφὴ δὲν ἔχει ἀποθησαυρισθῆ εἰς τὸν τόμον IG VII.

μικρὰ ὑψώματα κυριαρχεῖ τὸ πλῆρες πεύκων, ὅπως δεικνύει καὶ τὸ ὄνομά του, Μαυρόβουνο (ὑψόμ. 320-400 μέτρα, πλάτος 3 χιλιόμετρα).

Εἰς βάθος 500 μέτρων ἀπὸ τῆς ἀκτῆς πρὸς τὰ μεσόγεια καὶ ἀπὸ τῆς θέσεως Στάνη πρὸς τὰς ἐκβολὰς τοῦ Ἀσωποῦ ἐκτυλίσσεται σήμερον μία χαμηλὴ καὶ πλήρης ἑλῶν παραλιακὴ λωρίς. Τὸ ἔδαφός της, τὸ ὁποῖον εὑρίσκεται εἰς τὸ ἐπίπεδον τῆς θαλάσσης, βρέχεται ἀδιακόπως ὑπὸ τῶν παλιρροιακῶν κυμάτων τοῦ Εὐρίπου. Ἡ λωρὶς αὕτη ἔχει σχηματισθῆ ὑπὸ τῶν προσχώσεων τοῦ Ἀσωποῦ, τοῦ ὁποίου τὸ ρεῦμα, ἁπλοῦς ρύαξ τὸ θέρος, γίνεται ὁρμητικὸν καὶ ἐνίοτε ἐπικίνδυνον τὸν χειμῶνα καὶ ἰδιαιτέρως κατὰ τὴν τῆξιν τῶν χιόνων. Τὸ 431 π.Χ. ὅταν οἱ Θηβαῖοι, οἱ ὁποῖοι ἐβάδιζον ἐναντίον τῆς Πλάταιας, ἠθέλησαν νὰ διαβοῦν τὸν Ἀσωπόν, αὐτὸς *ἐρρύη μέγας καὶ οὐ ῥαδίως διαβατὸς ἦν* [1]. Ἡ ὁρμὴ τοῦ ποταμοῦ παρέσυρε ποσότητας ἄμμου, χώματος καὶ χαλίκων, αἱ ὁποῖαι βαθμηδὸν προσέχωσαν τὰς ἐκβολάς του καὶ ἐσχημάτισαν τὴν ἑλώδη αὐτὴν ἔκτασιν. Περὶ τῆς ὁρμῆς του μαρτυρεῖ καὶ ἡ διήγησις τοῦ Wheler, ἡ ὁποία παρατίθεται κατωτέρω.

Τὸ σημερινὸν χωρίον Ὠρωπὸς εὑρίσκεται εἰς τοὺς βορείους πρόποδας τοῦ Μαυροβούνου καὶ ἔχει ὑψόμετρον 60 μέτρων. Δὲν παρουσιάζει ἰδιαίτερον ἐνδιαφέρον πλὴν τῶν βυζαντινῶν ἐκκλησιῶν του, δείγματος ἀκμῆς κατὰ τοὺς μεσαιωνικοὺς χρόνους [2]. Εἰς τὴν ἐποχὴν τοῦ ταξιδίου τοῦ Spon καὶ τοῦ Wheler φαίνεται ὅτι ἦτο μεγάλον καὶ ἀκμαῖον: τὸ ἐπεσκέφθησαν [3] εἰς τὰς 11 Μαρτίου τοῦ 1676: «Ξεκινήσαμε τὴν ἑπομένη πολὺ πρωὶ καὶ

---

1 ΘΟΥΚΥΔΙΔΗΣ II 5. 2.

2 Περὶ τῆς μεσαιωνικῆς ἱστορίας καὶ τῶν ἐκκλησιῶν τῆς περιοχῆς βλ. Α. Κ. Ορλανδος, Βυζαντινὰ μνημεῖα Ὠρωποῦ καὶ Συκαμίνου, Δελτίον Χριστιαν. Ἀρχαιολ. Ἑταιρείας 4, 1927, σ. 25-45. Περὶ τῶν τοιχογραφιῶν τοῦ ἁγίου Γεωργίου Ὠρωποῦ διαπραγματεύεται ὁ Εμμ. Χατζηδακης, Δελτίον Χριστιαν. Ἀρχαιολ. Ἑταιρείας περίοδος Δ', τόμ. Α', σ. 87-107.

Ἡ ἀρτιωτέρα ἐκκλησία τοῦ Ὠρωποῦ σήμερον εἶναι ἡ Κοίμησις, τῆς ὁποίας οἱ τοῖχοι βρίθουν ἀρχαίου ὑλικοῦ. Εἰς τὴν ὀπισθίαν πλευρὰν εἶναι ἐνεκτισμένη ἡ ἐπιτύμβιος IG VII 484 μὲ τὴν ἐπιγραφὴν *Σωσίνικος Δαλοξένου* (περὶ ἧς βλ. Ἀρχαιολ. Ἀνάλεκτα ἐξ Ἀθηνῶν 1, 1968, σ. 72), ἑτέρα ὑπὸ τὸ κωδωνοστάσιον, ἐπὶ τῆς ὁποίας ὅμως ὀλίγα λείψανα ἐπιγραφῆς σῴζονται. Ἐντὸς τοῦ περιβόλου κεῖται στήλη ἐπιτυμβία μετ' ἀετώματος μὲ τὴν ἐπιγραφὴν *Φιλία Ἀρχ*[ελ]*άου*, εἰς δὲ τὸν περίβολον τῆς ἐκκλησίας, εἰς τὴν ἀνατολικὴν πλευράν, ὑπάρχει ἐνεκτισμένον τμῆμα ἐπιτυμβίου ἀναγλύφου τοῦ 4ου αἰῶνος π.Χ. Μέγα ἐνδιαφέρον διὰ τὴν νεωτέραν ἱστορίαν τοῦ τόπου παρουσιάζουν τὰ ἄφθονα χαράγματα ἐπὶ μεγάλου ἀρχαίου λίθου εἰς τὴν βόρειον πλευρὰν τῆς ἐκκλησίας. Ὡς χαρακτηριστικὸν δεῖγμα παραθέτω τὸ ἀκόλουθον: *1844 Σεπτεβρίου 18 | ἤρθαμε ἰς τὸν ὀρωπὸ ἐμὶς ἡ ἱερὶς τοῦ Καλάμου κ(αὶ) ἐφιμερέψαμε.*

3 George Wheler, Voyage de Dalmatie, de Grèce et du Levant, a la Haye 1723, σ. 275. Τὴν παλαιοτέραν ἔκδοσιν Anvers 1689 δὲν εἶδον. Ἀγγλικὴ μετάφρασις A Journey into Greece in Company of Dr. Spon, London 1682, σ. 455-456.

κατεβαίνοντας ἀκόμη χαμηλότερα πλάϊ στὸ βουνὸ φτάσαμε στὴν ἀκτὴ τοῦ Εὐρίπου, κατὰ μῆκος τῆς ὁποίας ἐξακολουθῶντας νὰ βαδίζουμε ἐπὶ δυόμισυ ὧρες φτάσαμε στὶς ἐκβολὲς τοῦ Ἀσωποῦ ποὺ εἴχαμε ἤδη διασχίσει στὴν πορεία μας ἀπὸ τὴν Θήβα στὴν Ἀθήνα. Ὁ ποταμὸς ὅμως ἦταν τόσο φουσκωμένος ἀπὸ τὶς βροχὲς ποὺ κατέβαιναν ἀπὸ τὴν Πάρνηθα, ὥστε δὲν μπορέσαμε νὰ τὸν περάσουμε μὲ τὸ ἄλογο. Γι' αὐτὸ καὶ ἐξακολουθήσαμε νὰ περπατᾶμε κατὰ μῆκος τῆς ὄχθης του ἕως τὸν Ὠρωπό, μιὰ μεγάλη κωμόπολη μὲ διακόσια σπίτια. Ἦταν χωρὶς ἀμφιβολία ὁ ἀρχαῖος Ὠρωπὸς ποὺ βρισκόταν στὰ σύνορα τῆς Ἀττικῆς καὶ τῆς Βοιωτίας, ποὺ τόσο διαφιλονικήθηκε ἀπὸ τοὺς Θηβαίους καὶ τοὺς Ἀθηναίους. Τὸ χωριὸ βρίσκεται σὲ ἀπόσταση μιάμιση λεύγας ἀπὸ τὴν θάλασσα, στὴν ἀττικὴ ὄχθη τοῦ Ἀσωποῦ».

Ἀντιθέτως εἰς τὴν ἐποχὴν τοῦ LEAKE, 130 ἔτη ἀργότερον, τὸ χωρίον εἶναι ἐντελῶς παρηκμασμένον, ἀφ' οὗ αἱ οἰκίαι μόλις φθάνουν τὰς τριάκοντα. Καὶ σήμερον πάλιν, παρὰ τὴν ζωὴν τὴν ὁποίαν τοῦ δίδουν οἱ περαστικοὶ ξένοι ἢ οἱ ἐπισκέπται τῶν βυζαντινῶν του μνημείων, φθίνει διότι ὑπάρχει ἡ τάσις νὰ συγκεντρωθοῦν οἱ κάτοικοί του εἰς τὴν Σκάλαν. Οὕτω ὁ ἀριθμὸς τῶν ἠρειπωμένων λόγῳ τῆς ἐγκαταλείψεως οἰκιῶν αὐξάνει [1]: «Ἀφίνοντας τὸν λόφο στὶς 4.5' καὶ διασχίζοντας τὴν πεδιάδα, ὄχι μακρυὰ ἀπὸ τὴν δεξιὰ ὄχθη τοῦ Ἀσωποῦ, φθάνουμε στὶς 4.37' στὸν Ὠρωπό. Τὸ χωριὸ αὐτό, ποὺ ἔχει κάπου τριάντα σπίτια, ἕνα πύργο καὶ τὸ κιόσκι τοῦ Τούρκου σπαή, εὑρίσκεται στὸ χαμηλότερο σημεῖο τῆς λοφοσειρᾶς τοῦ Μαρκόπουλου. Κάτω του ὑπάρχουν περιβόλια μὲ λίγες ἐληὲς καὶ συκιὲς ποὺ φθάνουν ὡς τὸν Ἀσωπό. Οἱ λόφοι πάνω ἀπὸ τὸ χωριὸ εἶναι μισοσκεπασμένοι ἀπὸ πεῦκα. Ἡ ψηλότερη κορφή τους, ὄχι πολὺ μακρυά, πρὸς τὸν νοτιά, ὀνομάζεται Καρακάξα. Ἡ πεδιάδα τοῦ Ὠρωποῦ ἐκτείνεται δίπλα στὴ θάλασσα, ἀπὸ τοὺς Ἀποστόλους ἕως τὸ χωριὸ Ἀλικούκι [2], σὲ ἀπόσταση τριῶν μιλίων περίπου, στενεύοντας συνεχῶς ἕως ὅτου καταλήξει σὲ γωνία ποὺ δὲν καλοδιακρίνεται ἀπὸ τὴν θάλασσα, ὅπου ὁ Ὠρωπὸς καὶ τὸ Συκάμινο χωρίζονται μεταξύ τους μόνον ἀπὸ τὸν Ἀσωπό.

Μία κορφή, νοτιοανατολικὰ τοῦ Ὠρωποῦ, μοιάζει μὲ ἀκρόπολη. Λείψανα τοίχων δὲν φαίνονται, ὅμως τὰ νερὰ τοῦ περασμένου Ὀκτώβρη ξεσκέπασαν στοὺς πρόποδες τοῦ λόφου ἀρχαίους τάφους στοὺς ὁποίους, ἀνάμεσα στὰ συνηθισμένα κτερίσματα τῶν ἑλληνικῶν τάφων, βρέθηκαν

---

1 LEAKE, ἔ.ἀ. σ. 444.

2 Τὸ χωρίον Ἀλικούκι εἶναι βεβαίως τὸ σημερινὸν Χαλκούτσι, κείμενον εἰς μυχόν, πλησίον τῶν ἐκβολῶν τοῦ Ἀσωποῦ, βλ. καὶ Karten von Attika, Heft IX, σ. 25.

πολλὲς αἰχμὲς δοράτων καὶ λόγχες ὀρειχάλκινες, ἀπὸ τὶς ὁποῖες ἀγόρασα μερικὲς ἀπὸ τοὺς ντόπιους»[1].

Αἱ ἐκκλησίαι τοῦ Ὠρωποῦ[2] ἦσαν ἠρειπωμέναι ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Leake, ὅπως φαίνεται ἐκ τῆς περιγραφῆς του: «Στὸν Ὠρωπὸ ὑπάρχουν μερικὲς ἐρειπωμένες ἐκκλησιὲς ποὺ δείχνουν ὅτι στὴν θέση αὐτὴ ὑπῆρχε μεσαιωνικὴ πόλη μὲ κάποια σπουδαιότητα».

Δύο περίπου χιλιόμετρα δυτικώτερον τοῦ Ὠρωποῦ καὶ εἰς τὴν ἀριστερὰν ὄχθην τοῦ Ἀσωποῦ εὑρίσκεται τὸ χωρίον Συκάμινον, τὸ ὁποῖον ἤκμασε κατὰ τὴν βυζαντινὴν ἐποχήν. Κατὰ τὴν ἐπίσκεψιν τοῦ Spon διετηροῦντο τρεῖς ἐκκλησίαι ἀκέραιαι — σήμερον σῴζονται μόνον δύο — εἶναι δὲ ἐνδιαφέρον νὰ διαπιστώσῃ τις ὅτι σῴζεται εἰς τὴν αὐτὴν θέσιν ἀκόμη μία τῶν ἐπιγραφῶν, τὰς ὁποίας εἶδε τότε: «Τὰ ἀρχαῖα λείψανα αὐτοῦ τοῦ τόπου δείχνουν πῶς ἦταν μιὰ μεγάλη πόλη, ὑπάρχουν ἀκόμη ἐκεῖ μερικὲς ἑλληνικὲς ἐκκλησιές, ὅπως οἱ ἅγιοι Σαράντα[3], ἡ Παναγία[4] καὶ ὁ Προφήτης Ἠλίας[5] ποὺ εἶναι κτισμένες μὲ ἀρχαῖες πέτρες, ὅπου παρατηρήσαμε μερικὲς ἐπιγραφές. Θὰ μπορούσαμε νὰ θεωρήσουμε, κρίνοντας ἀπὸ τὶς ἐπιγραφὲς αὐτές, πὼς ὁ τόπος αὐτὸς ἦταν ὁ Ὠρωπός, ἂν τὸ χωριὸ Ὠρωπὸς δὲν εἶχε διατηρήσει τὸ ἀρχαῖόν του ὄνομα».

Ἀναλυτικώτερον περιγράφει τὴν περιοχὴν τοῦ Συκαμίνου ὁ Leake[6]. Τὸ χωρίον εὑρίσκεται εἰς τὸ στόμιον μιᾶς κοιλάδος, τὴν ὁποίαν διασχίζει ὁ Ἀσωπός. Ἡ κοιλὰς δίδει τὴν ἐντύπωσιν φάραγγος κατὰ τὴν δύσιν τοῦ ἡλίου. Ὁ τόπος μεταβάλλει ὄψιν λόγῳ τῶν σκιάσεων, αἱ ὁποῖαι δημιουργοῦνται: «Περνῶντας τὸν Ἀσωπό, φθάνουμε σὲ 15 λεπτὰ στὸ Συκάμινο, χωριὸ μικρότερο ἀπὸ τὸν Ὠρωπὸ καὶ μὲ λιγώτερα ζευγάρια, ἂν καὶ τρεῖς ἐρειπω-

---

1 Περὶ τῆς περιοχῆς οὐδεμία ἐξ ἀνασκαφῶν πληροφορία ὑπάρχει.

2 Ορλανδος, ἔ. ἀ.

3 Ἡ ἐκκλησία Σαράντα Μάρτυρες εὑρίσκεται ἐντὸς τοῦ χωρίου. Εἰς τὸ προαύλιον αὐτῆς κεῖται κατειργασμένον μάρμαρον, προερχόμενον πιθανῶς ἐκ βάθρου καὶ φέρον καὶ ἐπὶ τῶν δύο πλευρῶν λείψανα ἀναθηματικῶν ἐπιγραφῶν.

4 Ἡ ἐκκλησία τῆς Παναγίας εἶναι ἡ Κοίμησις τοῦ νεκροταφείου. Εἰς τὸν ἀνατολικὸν αὐτῆς τοῖχον εἶναι ἐνεκτισμένη ἡ στήλη IG VII 472 μὲ τὴν ἐπιγραφὴν *Θεόδοτος Ἀνδρέου* καὶ μία λιθίνη ἄγκυρα. Ἐντὸς τοῦ νεκροταφείου χρησιμεύει ὡς τράπεζα ἡ ἐπίσης ἐπιτύμβιος IG VII 463 μὲ τὴν ἐπιγραφὴν *Ἀφροδίσιος Ζωΐλου Ὠρώπιος*, τὴν ὁποίαν πρῶτος ἐδημοσίευσεν ὁ Spon.

5 Ὁ Προφήτης Ἠλίας πιθανῶς εἶναι ἡ ἐπὶ τοῦ δεσπόζοντος τοῦ Συκαμίνου λόφου ἐκκλησία τῆς Ἁγίας Ἐλεούσης (Ορλανδος, ἔ. ἀ. σ. 42 ἑξ.). Σήμερον ἐντὸς αὐτῆς εὑρίσκεται μαρμάρινον ἀρχαϊκὸν ἀναθηματικὸν κιονόκρανον, ὕψ. 032 μήκ. 088 πάχ. 032, παρουσιάζον ἐξαιρετικὸν ἐνδιαφέρον καὶ διὰ τὴν μορφὴν ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν ἐποχὴν εἰς ἣν ἀνήκει, πρῶτον μαρτύριον ἐκ τῆς περιοχῆς.

6 Leake, ἔ.ἀ. σ. 448.

μένες ἐκκλησιὲς καὶ σύγχρονα λείψανα κτισμάτων στὸν λόφο ποὺ δεσπόζει στὸ χωριὸ δείχνουν ὅτι ἡ θέση εἶχε κάποτε μεγαλύτερη σημασία ἀπὸ ὅτι σήμερα. Τὸ χωριὸ βρίσκεται ἀκριβῶς στὸ στόμιο τῆς χαράδρας ἀνάμεσα στὴν ὁποία κυλάει ὁ Ἀσωπὸς ἀφίνοντας τὴν πεδιάδα τῆς Τανάγρας. Ἡ κοίτη τοῦ ποταμοῦ εἶναι τώρα ἐντελῶς ξερή. Ἡ σημερινὴ ὀνομασία του, ποὺ στὸ ἐσωτερικὸ λέγεται Βουρέμι, ἐδῶ εἶναι Βουριέντι. Σὲ μιὰ ἀπὸ τὶς ἐκκλησιὲς διατηρεῖται ἀκόμη ἡ ἐπιτύμβια στήλη γιὰ τὸν Ἀφροδίσιο, γιὸ τοῦ Ὠρώπιου Ζωΐλου, ποὺ δημοσιεύθηκε[1] ἀπὸ τὸν Spon».

Βορείως τοῦ Συκαμίνου, εἰς εὐθεῖαν γραμμήν, παρὰ τὴν θάλασσαν, εἶναι τὸ χωρίον Χαλκούτσι. Δυτικῶς τούτου, εἰς ἀπόστασιν τεσσάρων χιλιομέτρων, εὑρίσκεται τὸ ἄσημον χωρίον Δήλεσι εἰς τὴν θέσιν τοῦ φημισμένου *Δηλίου*. Ἐδῶ περίπου τελειώνει καὶ ἡ περιοχὴ τῆς Ὠρωπίας[2].

Ὁ Ὠρωπὸς καὶ ἡ περιοχή του ἔχουν ἰδιαιτέρως δοκιμασθῆ ὑπὸ τῶν σεισμῶν. Ὁ Θουκυδίδης[3] ἀναφέρει ὅτι τὸ 426 π.Χ. *ἐγένοντο δὲ καὶ οἱ πολλοὶ σεισμοὶ τότε τῆς γῆς, ἔν τε Ἀθήναις καὶ ἐν Εὐβοίᾳ καὶ ἐν Βοιωτοῖς καὶ μάλιστα ἐν Ὀρχομενῷ τῷ Βοιωτίῳ*. Ὁ ἀρχαῖος λοιπὸν Ὠρωπός, ὁ ὁποῖος εὑρίσκετο ἐντὸς τῆς περιοχῆς τῶν σεισμῶν, θὰ ἐδοκίμασε τὰ καταστρεπτικά των ἀποτελέσματα. Ἐξ ἄλλου συμφώνως πρὸς τὰς ἐπισήμους πληροφορίας τοῦ Ἀστεροσκοπείου Ἀθηνῶν ἡ Ὠρωπία καταλέγεται μεταξὺ τῶν σεισμοπαθῶν περιοχῶν τῆς Ἑλλάδος. Οὕτω ἀπὸ τοῦ 1874 μέχρι τοῦ 1954 ἐδοκιμάσθη διαδοχικῶς ὑπὸ ἓξ σεισμῶν, τεκτονικῶν ὡς φαίνεται, τῶν ὁποίων ἰσχυρότερος ἦτο ἐκεῖνος τῆς 20 Ἰουλίου 1938, μεγέθους 5 $^3/_4$, ὁ ὁποῖος κατέστρεψεν ὁλοσχερῶς σχεδὸν τὴν Σκάλαν καὶ τὴν Μαλακάσαν. Τὸ αὐτὸ ἔτος, εἰς τὰς 15 Σεπτεμβρίου, ἰσχυρὸς μετασεισμὸς συνεπλήρωσε τὴν καταστροφήν.

ΠΕΡΙΓΡΑΜΜΑ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΤΟΥ ΩΡΩΠΟΥ

Ἡ ἱστορία τοῦ Ὠρωποῦ μᾶς εἶναι γνωστὴ εἰς γενικὰς γραμμὰς καὶ μὲ μεγάλα κενὰ ἐκ τῶν ἐλαχίστων χωρίων τῶν ἀρχαίων συγγραφέων, τὰ ὁποῖα ἀναφέρονται εἰς αὐτόν, τῶν, ἐμμέσων πολλάκις, ἀναφορῶν τῶν ἀρχαίων ρητόρων, ἐκ τῶν ἐπιγραφῶν τοῦ Ἱεροῦ τοῦ Ἀμφιαράου καὶ τῶν μνημείων

1 Τὴν δημοσίευσιν τῆς ἐπιγραφῆς εἶδα εἰς τὸ βιβλίον τῶν J. Spon - G. Wheler, Italianische, Dalmatische, Griechische Reisenbeschreibung, Nürnberg 1690, σ. 117.

2 Τὰ σύνορα τοῦ Ὠρωποῦ τοποθετοῦνται γενικῶς ἓν μίλιον ἀνατολικῶς τοῦ Δηλίου. Βλ. σχετικῶς Chandler, ἔ.ἀ. σ. 3.

3 Θουκυδιδης III 87. 4.

του ὡς καὶ ἐκ τῶν ἐπιγραφῶν τῶν Ἀθηνῶν. Εἰδικῶς ἡ ἱστορία του μέχρι τῶν μέσων τοῦ 4ου αἰῶνος π.Χ. εἶναι βυθισμένη σχεδὸν εἰς τὸ σκότος. Διὰ τοὺς ἀρχαϊκοὺς χρόνους μόνον ὑποθέσεις εἶναι δυνατὸν νὰ γίνουν, αἱ ὁποῖαι βασίζονται εἰς γλωσσικὰς παρατηρήσεις καὶ εἰς πληροφορίας δι' ἄλλους τόπους, ἐξ ὧν ἐμμέσως πληροφορούμεθα καὶ διὰ τὸν Ὠρωπόν. Ὁλόκληρον τὸν 5ον αἰῶνα, μὲ τὰ συγκλονιστικὰ διὰ τὴν ἀρχαίαν Ἑλλάδα γεγονότα, ὁ Ὠρωπὸς ἀπουσιάζει ἐκ τοῦ προσκηνίου. Αἱ ἐλάχισται φιλολογικαὶ καὶ ἐπιγραφικαὶ μνεῖαι αἱ ὁποῖαι ἐσώθησαν τὸν παρουσιάζουν ὡς ἐξάρτημα τῶν Ἀθηνῶν. Τοῦτο εἶναι φανερὸν καὶ ἐκ τοῦ ὅτι οὐδεμία ἐπιγραφὴ τοῦ Ὠρωποῦ σῴζεται, ἡ ὁποία νὰ δύναται νὰ χρονολογηθῇ πρὸ τοῦ τέλους τοῦ 5ου αἰῶνος π.Χ. Ἡ μακρὰ ὑποταγὴ εἰς τὴν Ἐρέτριαν, εἰς τοὺς Βοιωτοὺς καὶ εἰς τοὺς Ἀθηναίους, δὲν ἐπέτρεψαν τὴν ἀνάπτυξιν τῆς πόλεως καὶ τὴν δημιουργίαν ἐθνικῆς συνειδήσεως. Τοῦτο ἐγένετο πολὺ ἀργότερον, κατὰ τὸν 4ον καὶ 3ον αἰῶνα π.Χ., εἰς τὸ πλαίσιον τῶν γενικωτέρων μεταβολῶν, αἱ ὁποῖαι ἐδημιουργήθησαν μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου.

Ἡ ἐπιβίωσις ὅμως τοῦ Ὠρωποῦ ὡς ἐλευθέρας πόλεως καὶ ἐθνικῶς αὐτονόμου, κατὰ τὸ διάστημα 3ου - 1ου αἰῶνος π.Χ., ὀφείλεται περισσότερον εἰς τὰς ἀδυναμίας τῶν γειτόνων, τὰς ὁποίας ἐξεμεταλλεύθη, ἢ εἰς τὸ φρόνημα τῶν κατοίκων της. Ὁ Ὠρωπός, πόλις ἐμπορική, ἔχουσα ὡς ἐνδοχώραν μίαν παραλιακὴν λωρίδα οὐσιαστικῶς, τὴν ὁποίαν δύναταί τις νὰ διασχίσῃ ἐντὸς ὡρῶν, δὲν ἠδυνήθη νὰ ἀναπτυχθῇ οὔτε ἐδαφικῶς οὔτε καὶ πνευματικῶς. Καὶ τὸ ἐθνικὸν ἱερόν του, τὸ Ἀμφιάρειον, παρὰ τὴν σημασίαν τὴν ὁποίαν ἔχει δι' ἡμᾶς, εἶχε τοπικὴν κυρίως σπουδαιότητα.

Διὰ τὴν πόλιν τοῦ Ὠρωποῦ δὲν γνωρίζομεν ἂν ἦτο κατῳκημένη κατὰ τὴν προϊστορικὴν ἐποχήν [1]. Ἡ μόνη ἔνδειξις τοιαύτης φύσεως εἶναι ὁ μεσοελλαδικὸς καὶ μυκηναϊκὸς συνοικισμός, τὸν ὁποῖον ἀνεκάλυψα νοτίως τῆς Σκάλας Ὠρωποῦ καὶ εἰς ἀπόστασιν ἑνὸς χιλιομέτρου περίπου ἀπὸ αὐτῆς, πλησίον τῆς θαλάσσης [2]. Ὁ Λεοναρδος ἐξ ἄλλου εἶχεν εὕρει [3], εἰς τὴν δεξιὰν ὄχθην τοῦ Ἱεροῦ, μικρὸν πέλεκυν ἐξ ὀψιανοῦ καὶ τεμάχιον πυριτολίθου. Εἰς τὸ Μουσεῖον τοῦ Ἀμφιαρείου ἐπίσης ὑπάρχουν προϊστορικὰ ἐργαλεῖα εὑρεθέντα μεταξὺ τῶν εὑρημάτων τοῦ Λεοναρδου.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ ὑποτεθῇ, ὅτι ὁ προϊστορικὸς Ὠ-

---

1 Εἰς τὴν ἀκρόπολιν τοῦ Ὠρωποῦ Λουμπέρδι εὑρίσκονται τεμάχια ἀγγείων κλασσικῆς καὶ κυρίως ἑλληνιστικῆς ἐποχῆς. Εἰς τὴν πόλιν αἱ παρατηρήσεις μου περιορίζονται εἰς τὰ νεώτερα στρώματα, κυρίως τῆς ρωμαϊκῆς περιόδου.

2 Βλ. τὰς σχετικὰς παραπομπὰς εἰς τὸ προηγούμενον κεφάλαιον.

3 ΠΑΕ 1906, σ. 85. Βλ. ἐπίσης τὸ σχετικὸν λῆμμα εἰς τὸν κατάλογον τῶν εὑρημάτων ἐκ τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ Ἱεροῦ.

ρωπὸς εὑρίσκετο νοτιώτερον τῆς Σκάλας Ὠρωποῦ. Τοῦτο ὅμως θὰ ἦτο βεβιασμένον συμπέρασμα, ἐφ' ὅσον ἡ Σκάλα μέχρι στιγμῆς οὐδόλως ἔχει ἐρευνηθῆ [1].

Γραῖα ὠνομάζετο ἡ περιοχή, ἡ ὁποία ἐκτείνεται μεταξὺ τῶν ἀνατολικῶν ὁρίων τῆς Ὠρωπίας καὶ τῆς Τανάγρας. Τὸ τοπωνύμιον αὐτὸ ἀπαντᾷ διὰ πρώτην φορὰν εἰς τὸν Ὅμηρον, εἰς τὸν στίχον 498 τοῦ Β τῆς Ἰλιάδος [2]. Ὁ Παυσανίας, ὁ ὁποῖος πιστεύει ὅτι ἡ Γραῖα ἦτο ἡ Τανάγρα, τὸ συσχετίζει μὲ τὸ ὄνομα τῆς συζύγου τοῦ ἱδρυτοῦ τῆς πόλεως αὐτῆς Ποιμάνδρου [3]. Κατὰ τὸν Παυσανίαν εἶχε πατέρα τὸν Αἴολον, ἐνῷ κατὰ τὴν ποιήτριαν Κόρινναν [4] τὸν Ἀσωπόν. Εἰς προχωρημένην ἡλικίαν ἔλαβε τὸ ὄνομα Γραῖα, τὸ ὁποῖον μετὰ τὸν θάνατόν της ἐδόθη εἰς τὴν πόλιν τῆς Τανάγρας. Ὁ Ἀριστοτέλης [5] ταυτίζει τὴν Γραῖαν μὲ τὸν Ὠρωπὸν ὅπως καὶ ὁ Θουκυδίδης [6]. Τὸ κείμενον τοῦ ἱστορικοῦ ἀναφέρει *γῆν τὴν Πειραϊκήν*, ἀλλὰ ὁ Στέφανος Βυζάντιος παραδίδει τὴν ὀρθὴν γραφὴν *Γραϊκήν* [7].

---

1 Τὴν ὀνομασίαν του ὁ Ὠρωπὸς ἔλαβε, κατὰ τὸν ΑΝΤ. ΧΑΤΖΗΝ, ἐξ ὁμωνύμου ποταμίου τῆς περιοχῆς (Ὠρωπός, Ἀθηνᾶ 41, 1929, σ. 200-201). Ὁ ΧΑΤΖΗΣ πιστεύει ὅτι πλησίον τῆς πόλεως ὑπῆρχε ποτάμιον μὲ τὸ ὄνομα Ὠρωπός, διότι ἡ κατάληξις *-ωπὸς* προσιδιάζει εἰς ὀνόματα ποταμῶν, π.χ. *Ἀσωπός, Εὐρωπός, Ἰνωπός*. Εἰς ἐνίσχυσιν φέρει τὰ ὀνόματα *Ποταμόδωρος, Κηφισόδωρος* μὲ πρῶτον συνθετικὸν τὸ ὄνομα ποταμοῦ καὶ ἐξ Ὠρωποῦ τὸ γνωστὸν ὄνομα *Ὠρωπόδωρος*.

Τὸ ὄνομα Ὠρωπός, κατὰ τὸν ΧΑΤΖΗΝ, κατ' ἀρχὴν ἦτο ἀρσενικόν, διότι καὶ ὁ ποταμὸς ἦτο γένους ἀρσενικοῦ, «εἶτα διὰ τὸ *πόλις* ἐλέχθη ἡ Ὠρωπός: πρβ. Παυσαν. Η' 11, 4 *(διαρπάζουσιν Ὠρωπὸν ὑπήκοόν σφισιν οὖσαν)*».

Ὁ χάρτης τῆς Ἀττικῆς 1 : 100.000 τοῦ Ἐλευθερουδάκη (1923) ὀνομάζει τὸν Ἀσωπὸν διὰ τοῦ κοινοῦ του ὀνόματος Β ο υ ρ ι έ ν η καὶ ἐντὸς παρενθέσεως Ὠ ρ ω π ό ν. Ὁ W. VISCHER (Erinnerungen und Eindrücke aus Griechenland, Basel 1857, σ. 679) φαίνεται ὅτι ὀνομάζει τὸν Ἀσωπὸν Ὠρωπόν.

2 *Θέσπειαν Γραῖάν τε καὶ εὐρύχορον Μυκαλησσόν.*

3 ΠΑΥΣΑΝΙΑΣ IX 20. 1 : *Ποίμανδρον δὲ γυναῖκά φασιν ἀγαγέσθαι Τάναγραν θυγατέρα Αἰόλου.*

4 ΠΑΥΣΑΝΙΑΣ ἔ. ἀ. : *Κορίννῃ δέ ἐστιν ἐς αὐτὴν πεποιημένα Ἀσωποῦ παῖδα εἶναι. ταύτης τοῦ βίου προελθούσης ἐπὶ μακρότατον τοὺς περιοίκους φασὶν ἀφελόντας τὸ ὄνομα τήν τε γυναῖκα αὐτὴν καλεῖν Γραῖαν καὶ ἀνὰ χρόνον τὴν πόλιν.*

5 ΣΤΕΦΑΝΟΣ ΒΥΖΑΝΤΙΟΣ ἐν λ. *Ὠρωπός : Ἀριστοτέλης γοῦν τὸν Ὠρωπὸν Γραῖάν φησι λέγεσθαι «ἡ δὲ Γραῖα τόπος τῆς Ὠρωπίας πρὸς τῇ θαλάσσῃ κατ' Ἐρέτριαν τῆς Εὐβοίας κειμένη»*.

6 ΘΟΥΚΥΔΙΔΗΣ II 23. 3.

7 Οἱ ἐκδόται τοῦ Θουκυδίδου ἀποκαθιστοῦν τὸ κείμενον ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ὑπὸ τοῦ ΣΤΕΦΑΝΟΥ ΒΥΖΑΝΤΙΟΥ παραδιδομένης γραφῆς.

Κατὰ τὸν 3ον αἰῶνα π.Χ. ἐμφανίζεται ὁ ἀττικὸς δῆμος *Γραῆς* [1]. Ἐπειδὴ ἡ Τανάγρα οὐδέποτε ὑπῆρξε δῆμος ἀττικός, φυσικὸν εἶναι νὰ ὑποτεθῇ ὅτι ὁ δῆμος οὗτος θὰ ἀπετέλει μέρος τῆς Ὠρωπίας, κατὰ τὴν διάρκειαν ἀθηναϊκῆς κατοχῆς τοῦ τόπου, καὶ ὅτι ὠνομάσθη οὕτω ἐκ τοῦ παλαιοῦ ὀνόματος τῆς περιοχῆς.

Ἀπὸ μακροῦ ἔχει δειχθῆ [2] ὅτι κατὰ τὸν 4ον αἰῶνα π.Χ. ἡ διάλεκτος τοῦ Ὠρωποῦ παρουσίαζεν ἐρετριακοὺς καὶ βοιωτικοὺς ἰδιωματισμούς. Ἡ σχέσις δὲ τῆς πόλεως μὲ τὴν Βοιωτίαν μᾶς ὠθεῖ εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι ὁ Ὠρωπὸς ὡς φυσική, ἀνέκαθεν, διέξοδος πρὸς τὴν θάλασσαν καὶ λιμὴν τῆς Βοιωτίας ἔναντι τῆς Εὐβοίας, θὰ ἐχρησίμευσεν ὡς ὁρμητήριον τῆς ἀποικίας τῶν *Γραίων*, οἱ ὁποῖοι ἐγκατεστάθησαν εἰς τὴν Κύμην τῆς Καμπανίας [3]. Εἰς τοὺς Γραίους αὐτοὺς χρεωστοῦν οἱ Ἕλληνες τὸ ὄνομα, μὲ τὸ ὁποῖον εἶναι γνωστοὶ εἰς τὴν Δύσιν.

Γλωσσικὰ εἶναι τὰ στοιχεῖα, ἐπὶ τῶν ὁποίων βασίζεται καὶ ἡ γνῶσίς μας περὶ τῶν σχέσεων τοῦ Ὠρωποῦ μὲ τὴν ἔναντι Ἐρέτριαν κατὰ τὴν παλαιοτέραν τοῦ 6ου π.Χ. αἰῶνος ἐποχήν. Οἱ ἰωνικοὶ καὶ οἱ ἐρετρικοὶ τύποι, οἱ ὁποῖοι εὑρίσκονται εἰς τὰς ἐπιγραφὰς τῆς πόλεως, εἶναι ἰσχυρὸν τεκμήριον ὑπάρξεως ἐρετρικῆς κατοχῆς ἐπὶ τοῦ Ὠρωποῦ πρὸ τοῦ Ληλαντίου πολέμου [4] (τέλη 8ου αἰῶνος π. Χ.). Ἡ Ἐρέτρια, παντοδύναμος πρὸ τοῦ πολέμου αὐτοῦ, ἐξηκολούθησε νὰ εἶναι ἰσχυρὰ καὶ κατόπιν, φυσικὸν δὲ ἦτο νὰ θελήσῃ νὰ ἁπλώσῃ τὴν κυριαρχίαν της εἰς τὴν πλησιέστατα πρὸς αὐτὴν ἔναντι ἀκτήν. Ἐξ αὐτοῦ ἐξηγεῖται τὸ ὅτι ὁ δῆμος ἐρετρικὸς ἔλαβε τὸ ὄνομα τοῦ Ὠρωποῦ [5], εἶναι δὲ καὶ ἄμεσος μαρτυρία, ὅτι κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς ἐρετρικῆς κατοχῆς ὁ Ὠρωπὸς εἶχεν ἤδη τὸ ἱστορικόν του ὄνομα.

Μετὰ τὸν Ληλάντιον πόλεμον καὶ τὰ ἀμφίβολα αὐτοῦ ἀποτελέσματα ὁ Ὠρωπὸς εὑρίσκει τὴν αὐτονομίαν του. Πόσον διήρκεσεν ἡ αὐτονομία

---

1 Μόνον μαρτύριον ἡ ἐπιγραφὴ IG II² 2362. Ὁ δῆμος οὗτος φαίνεται, ὡς δέχεται καὶ ὁ L. ROBERT εἰς τὴν περὶ Ὠρωποῦ μελέτην του Hellenica 11 - 12, σ. 198 σημ. 1, ὅτι ἦτο εἰς τὰ σύνορα τῆς Ὠρωπίας ἢ ἀπετέλει μέρος αὐτῆς. Βλ. ἐπίσης τὴν μελέτην τοῦ KOEHLER περὶ τῶν νομισμάτων τοῦ Ὠρωποῦ, AM 4, 1879, σ. 261 καὶ τὸ ἄρθρον τοῦ W. KOLBE, *Graes* ἐν PW (1912).

2 U. VON WILAMOWITZ, Oropos und die Graer, Hermes 21, 1886, σ. 91 - 115.

3 Ὁ A. W. GOMME, A Historical Commentary on Thucydides II, σ. 81 παρατηρεῖ ὅτι ὁ Ὠρωπὸς «πρὸ τῆς ὑποταγῆς του εἰς τοὺς Βοιωτοὺς ἀνῆκεν εἰς τὴν Ἐρέτριαν καὶ παλαιότερον ἀκόμη ἴσως εἰς τοὺς Γραίους».

4 Τὴν θέσιν αὐτὴν ὑπεστήριξεν ὁ WILAMOWITZ, καὶ εἶναι γενικῶς παραδεκτή, εἰς τὴν μνημονευθεῖσαν μελέτην του. Βλ. ἐπίσης E. ZIEBARTH, IG XII 9, σ. 147 καὶ L. CHANDLER, The North-West Frontier of Attica, JHS 46, 1926, σ. 2-3.

5 Βλ. IG XII 9 (εὑρετήρια) καὶ σ. 165, στ. 118-124.

αὐτῇ καὶ πότε ἀκριβῶς ὁ Ὠρωπὸς προσεχώρησεν εἰς τοὺς Βοιωτούς, δὲν εἶναι γνωστόν. Ἀλλ' ἡ ἀθηναϊκὴ ἐκστρατεία τοῦ 506 π.Χ. ἐναντίον τῶν Βοιωτῶν καὶ ἡ πανωλεθρία τῶν τελευταίων ἀποτελοῦν τὴν γενικῶς παραδεδεγμένην ἀφετηρίαν τῆς πρώτης ἀθηναϊκῆς κατοχῆς τοῦ Ὠρωποῦ [1]. Κατὰ τοὺς χρόνους αὐτοὺς ἴσως ἢ ἀργότερον ἱδρύεται εἰς τὸν ἀθηναϊκὸν πλέον Ὠρωπὸν ἡ ἑρμαϊκὴ στήλη τοῦ Στρομβίχου, ἡ ὁποία κατόπιν μεταφέρεται εἰς τὸ Ἱερόν [2].

Ἡ πρώτη σαφὴς ἱστορικὴ μνεία περὶ τοῦ Ὠρωποῦ ὀφείλεται εἰς τὸν Ἡρόδοτον [3]. Ὁ Ἴων ἱστορικός, ὁμιλῶν περὶ τῶν γεγονότων τοῦ 490 π.Χ. καὶ τῆς στρατιωτικῆς βοηθείας τὴν ὁποίαν ἔστειλαν οἱ Ἀθηναῖοι εἰς τοὺς Ἐρετριεῖς πρὸς ἀντιμετώπισιν τῆς περσικῆς εἰσβολῆς, ἀναφέρει ὅτι τελικῶς οἱ Ἀθηναῖοι παρακινούμενοι ὑπὸ τοῦ Αἰσχίνου υἱοῦ τοῦ Νόθωνος, σημαντικοῦ Ἐρετριέως, ὅστις εἶχεν ἀντιληφθῆ τὰς ὑπόπτους διαθέσεις πολλῶν συμπατριωτῶν του, ἐγκατέλειψαν τὴν Ἐρέτριαν καὶ διεπεραιώθησαν εἰς τὸν Ὠρωπόν, ὁπόθεν ἐπέστρεψαν εἰς τὰς Ἀθήνας. Τὸ ἐπεισόδιον τοῦτο εἶναι ἰσχυρὰ ἀπόδειξις ὅτι κατὰ τοὺς χρόνους τῶν περσικῶν ὁ Ὠρωπὸς ἦτο ἀθηναϊκός [4].

Περὶ τῆς περιόδου τῆς μεταξὺ τοῦ 490 π.Χ. καὶ τῶν μέσων τοῦ 5ου π.Χ. αἰῶνος οὐδεμίαν ἔχομεν μαρτυρίαν. Μόνον μετὰ τὸ 446/5 μνημονεύεται ὁ Ὠρωπὸς εἰς τὴν ἐπιγραφὴν IG I^2 41, ὅπου ἐμφανίζεται ὡς ναυτικὴ βάσις διὰ τὴν ἐπικοινωνίαν τῆς Ἀττικῆς μετὰ τῆς Εὐβοίας [5]. Ἡ προνομιοῦχος ἐξ ἄλλου θέσις του ἔναντι τῆς Εὐβοίας, τοῦ σιτοβολῶνος τῶν Ἀθηνῶν, ἐξηγεῖ πλήρως καὶ τὴν διαρκῆ καὶ λυσσώδη προσπάθειαν τῶν Ἀθηναίων διὰ τὴν ἐπ' αὐτοῦ διατήρησιν τῆς κυριαρχίας των [6].

Κατὰ τὸ 431 π.Χ., τὸ πρῶτον ἔτος τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου, οἱ Λακεδαιμόνιοι ἐπιστρέφοντες ἐκ τῆς πολιορκίας τῶν Ἀθηνῶν εἰς τὴν Πε-

---

1 ΗΡΟΔΟΤΟΣ V 77· Cambridge Ancient History IV, σ. 162-63. Πρβ. BELOCH, G. G². I, 1, σ. 391.

2 Βλ. κεφ. εὑρημ. ἀρ. 15.

3 ΗΡΟΔΟΤΟΣ VI 100-101 : *οἱ δὲ Ἀθηναῖοι ταῦτα Αἰσχίνῃ συμβουλεύσαντι πείθονται. καὶ οὗτοι μὲν διαβάντες ἐς Ὠρωπὸν ἔσῳζον σφέας αὐτούς.*

4 DÜRRBACH, De Oropo, σ. 27-28.

5 Ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη εἶναι ψήφισμα περιέχον δικονομικοὺς διακανονισμοὺς σχετικῶς μὲ τὴν Ἱστιαίαν. Τὸ ἀκολουθοῦν κείμενον ἐλήφθη ἐκ τοῦ βιβλίου τοῦ G. F. HILL, Sources for Greek History, 1962, σ. 303 : ἐ[ὰν δέ τις πορθμεύει ἐκ Χα]*λκίδος ἐς Ὀροπὸν πο*[ρ]αττέσθο δύο ὀβολό· ἐὰν δ]*έ τις ἐχς Ὀροπõ ἐ*[ς] *Hεσ*[τίαιαν ἒ ἐχς Ἑστιαίας ἐ]ς *Ὀροπὸν πορθμεύει πρ*[αττέσθο δραχμέν· κτλ.].

6 ΘΟΥΚΥΔΙΔΗΣ VIII 60 : *ἐπὶ γὰρ τῇ Ἐρετρίᾳ τὸ χωρίον ὂν ἀδύνατα ἦν Ἀθηναίων ἐχόντων μὴ οὐ μεγάλα βλάπτειν καὶ Ἐρέτριαν καὶ τὴν ἄλλην Εὔβοιαν.*

λοπόννησον διέβησαν ἐκ τῆς Ὠρωπίας τὴν ὁποίαν καὶ ἐδῄωσαν [1]. Μετά τινα ἔτη, τὸ 426 π.Χ., ἐπιστρέφων ὁ Νικίας ἐκ τῆς πολιορκίας τῆς Μήλου ἀποβιβάζεται εἰς τὸν Ὠρωπόν, ὁπόθεν κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς νυκτὸς βαδίζει ἐναντίον τῆς Τανάγρας μετ' ἄλλων ἀθηναϊκῶν δυνάμεων, αἱ ὁποῖαι ἠνώθησαν μετ' αὐτοῦ [2]. Τὴν ἐπομένην, νικήσας τοὺς Ταναγραίους, ἐπιστρέφει εἰς τὸν Ὠρωπὸν μετὰ τῶν στρατιωτῶν του. Εἰς τὸν Ὠρωπὸν ἐπίσης κατέφυγον, μετὰ τὴν πανωλεθρίαν τοῦ Δηλίου, τὸ 424 π.Χ., ὅσοι Ἀθηναῖοι ὁπλῖται κατώρθωσαν νὰ διασωθοῦν [3]. Ἐκεῖθεν διὰ πλοίων ἐπέστρεψαν εἰς τὰς Ἀθήνας

Τὸ σημαντικώτερον γεγονὸς διὰ τὸν Ὠρωπόν, ἡ ἵδρυσις τοῦ ἱεροῦ τοῦ Ἀμφιαράου [4], τοποθετεῖται εἰς τὸ διάστημα 431-415 π.Χ. Βεβαίαν ἀφετηρίαν ὅμως ἔχομεν τὴν δευτέραν χρονολογίαν, διότι κατὰ τὸ 415 π.Χ. διδάσκεται εἰς τὰς Ἀθήνας διὰ πρώτην φορὰν ἡ κωμῳδία τοῦ Ἀριστοφάνους [5] *Ἀμφιάραως*, ὅπου ὁ ἀθηναῖος κωμικὸς ὑπαινίσσεται τὴν δραστηριότητα τοῦ Ἱεροῦ. Ἐμμέσως ἐπίσης μαρτυρεῖται ἡ ὕπαρξις τοῦ Ἱεροῦ κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους τοῦ 5ου αἰῶνος π.Χ. καὶ ἐκ τῶν δύο ἀναθηματικῶν ἀναγλύφων ἐξ Ὠρωποῦ τὰ ὁποῖα παριστάνουν τὴν *ἀπόβασιν*, ἀναθήματα νικητῶν βεβαίως εἰς τοὺς ἀγῶνας τοῦ Ἱεροῦ [6].

Λόγος περὶ τῆς πόλεως καὶ τοῦ ἱεροῦ λιμένος της, τοῦ Δελφινίου, γίνεται εἰς ἐπιγραφὴν τοῦ 414-413 π.Χ., εἰς τὸν ἀπολογισμὸν τῶν πωλητῶν τῆς περιουσίας τῶν γνωστῶν ἑρμοκοπιδῶν, ὅπου ἀναφέρονται κτήματα αὐτῶν εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ Ὠρωποῦ [7]. Διὰ τὴν ἐποχὴν αὐτὴν ἐμμέσως πληροφορούμεθα περὶ τοῦ Ὠρωποῦ καὶ ἐκ τοῦ Ὑπὲρ Πολυστράτου λόγου τοῦ Λυσίου, ὅπου ὁ ρήτωρ ὑπερασπίζεται τὸν ἀθηναῖον διοικητὴν [8] τῆς πόλεως, πρὸ τῆς περιόδου τῆς ὀλιγαρχίας τοῦ 411 π.Χ.

---

1 ΘΟΥΚΥΔΙΔΗΣ II 23.3 : *παριόντες δὲ Ὠρωπὸν τὴν γῆν τὴν Γραϊκὴν καλουμένην, ἣν νέμονται Ὠρώπιοι Ἀθηναίων ὑπήκοοι, ἐδῄωσαν.*

2 ΘΟΥΚΥΔΙΔΗΣ III 91. 3 : *ἄραντες ἐκ τῆς Μήλου αὐτοὶ μὲν ἔπλευσαν ἐς Ὠρωπὸν τῆς Γραϊκῆς.* Ἡ γραφὴ *Γραϊκῆς* εἶναι διόρθωσις τοῦ STAHL, ἐνῷ οἱ κώδικες δίδουν *πέραν γῆς.* Ὁ ΔΙΟΔΩΡΟΣ διηγεῖται τὸ αὐτὸ περιστατικὸν (XII 65) καὶ ἀναφέρει *Ὠρωπὸν τῆς Βοιωτίας.*

3 ΘΟΥΚΥΔΙΔΗΣ IV 96. 6-9.

4 F. KUTSCH, Attische Heilgötter und Heilheroen, σ. 47.

5 Ὑπόθεσις Ὀρνίθων II : *ἐπὶ Χαβρίου τὸ δρᾶμα* (οἱ Ὄρνιθες) *καθῆκεν εἰς ἄστυ διὰ Καλλιστράτου· εἰς δὲ Λήναια τὸν Ἀμφιάραον ἐδίδαξε διὰ Φιλωνίδου.*

6 Βλ. κεφ. εὑρημ. ἀρ. 16 καὶ 17 καὶ τὸ κεφ. τῶν ἀγώνων.

7 IG I² 323· —χο]*ρίο ἐν Ὀροποῖ ἐν ἱερ*[οῖ λιμένι—

8 5-6· *οὗτος δὲ* (ὁ Πολύστρατος PA 12076) *πρῶτον μὲν ἄρξας ἐν Ὠρωπῷ οὔτε προέδωκε οὐθ' ἑτέραν πολιτείαν κατέστησε.* Περὶ τῆς διορθώσεως τοῦ BLASS *Ὠρωπὸς* - *Ὀρεὸς* βλ. Lysias Discours, τ. II, σ. 56, σημ. 3 (συλλογὴ Budé).

Παρὰ τὴν ὕπαρξιν ἀθηναϊκῆς φρουρᾶς εἰς τὸν Ὠρωπόν, κατὰ τὰ τέλη τοῦ χειμῶνος τοῦ 411 π.Χ., οἱ Βοιωτοί, κατόπιν συνεννοήσεως μὲ ὡρισμένους Ἐρετριεῖς καὶ Ὠρωπίους καταλαμβάνουν τὴν πόλιν, ἀπαραίτητον βάσιν διὰ τὴν προετοιμαζομένην ἀποστασίαν τῆς Εὐβοίας [1]. Οὕτω κατὰ τὴν σημαντικὴν ναυμαχίαν ἡ ὁποία ἐγένετο τὸ αὐτὸ ἔτος εἰς τὸν Εὐβοϊκὸν μὲ τὰ γνωστὰ δυσμενῆ ἀποτελέσματα διὰ τοὺς Ἀθηναίους, ὁ Ὠρωπὸς χρησιμεύει ὡς ὁρμητήριον τοῦ πελοποννησιακοῦ στόλου [2]. Εἰς τὸν αὐτόνομον πλέον Ὠρωπὸν καταφεύγει ὁ Ἀχαρνεὺς Φίλων, ἐγκαταλείψας τὰς Ἀθήνας, ὅπου καὶ ζῇ ὡς μέτοικος [3].

Ἡ αὐτονομία ὅμως τοῦ Ὠρωποῦ διήρκεσε μικρὸν διάστημα, διότι τὸ 402 π.Χ. δημιουργοῦνται ταραχαὶ εἰς αὐτόν, ἐξ αἰτίας τῶν ὁποίων πολλοὶ καταδιώκονται καὶ ἐξορίζονται. Ἡ μερὶς τοῦ Τηλέφου συνεννοεῖται μετὰ τῶν Θηβαίων, οἱ ὁποῖοι ἐκστρατεύουν ἐναντίον τῆς πόλεως, τὴν κυριεύουν καὶ τὴν μεταφέρουν, ὡς μὴ ἐμπνέουσαν ἐμπιστοσύνην ἴσως, εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς χώρας, εἰς ἀπόστασιν ἑπτὰ σταδίων ἀπὸ τῆς θαλάσσης, ἑνὸς καὶ ἡμίσεος περίπου χιλιομέτρου [4].

Ἡ νέα αὐτὴ περιπέτεια τοῦ Ὠρωποῦ ἦτο μακρά, διότι μόνον μετὰ δεκαπέντε ἔτη, τὸ 387/6, ὁ Ὠρωπὸς καθίσταται καὶ πάλιν αὐτόνομος, διὰ τῆς εἰρήνης τοῦ Ἀνταλκίδου, καθ' ἥν, ὡς λέγει ὁ Ξενοφῶν [5], οἱ Θηβαῖοι, ἠναγκασμένοι νὰ δεχθοῦν τὴν συνθήκην, ἀφῆκαν αὐτονόμους τὰς βοιωτικὰς πόλεις. Εἰς τὰ μετὰ τὴν αὐτονομίαν αὐτὴν ὀλίγα ἔτη χρονολογεῖται καὶ ὁ

---

1 ΘΟΥΚΥΔΙΔΗΣ VIII 60. 1-2: *Βοιωτοὶ δὲ τελευτῶντος ἤδη τοῦ χειμῶνος Ὠρωπὸν εἷλον προδοσίᾳ, Ἀθηναίων ἐμφρουρούντων. ξυνέπραξαν δὲ Ἐρετριῶν τε ἄνδρες καὶ αὐτῶν Ὠρωπίων, ἐπιβουλεύοντες ἀπόστασιν τῆς Εὐβοίας.*

2 ΘΟΥΚΥΔΙΔΗΣ VIII 95. 1-4· ΔΙΟΔΩΡΟΣ XIII 34 καὶ 36.

3 ΛΥΣΙΟΥ Κατὰ Φίλωνος 9: *συσκευασάμενος γὰρ τὰ ἑαυτοῦ ἐνθένδε εἰς τὴν ὑπερορίαν ἐξῴκησε, καὶ ἐν Ὠρωπῷ μετοίκιον κατατιθεὶς ἐπὶ προστάτου ᾤκει.*

4 ΔΙΟΔΩΡΟΣ XIV 17 ἑξ.: *τούτων δὲ τὰς ἀρχὰς λαβόντων οἱ τὸν Ὠρωπὸν οἰκοῦντες πρὸς ἀλλήλους στασιάσαντες ἐφυγάδευσαν τῶν πολιτῶν τινας. οἱ δὲ φυγάδες μέχρι μέν τινος δι' ἑαυτῶν ἐπεβάλοντο κατελθεῖν, οὐ δυνάμενοι δὲ τὴν προαίρεσιν ἐπὶ τέλος ἀγαγεῖν, ἔπεισαν τοὺς Θηβαίους ἑαυτοῖς συναποστεῖλαι δύναμιν. Θηβαῖοι δὲ στρατεύσαντες ἐπὶ τοὺς Ὠρωπίους καὶ κυριεύσαντες τῆς πόλεως, μετῴκισαν ἀπὸ τῆς θαλάττης αὐτοὺς ὡς ἑπτὰ σταδίους, καὶ χρόνους μέν τινας εἴασαν καθ' αὑτοὺς πολιτεύεσθαι, μετὰ δὲ ταῦτα δόντες πολιτείαν τὴν χώραν Βοιωτίαν ἐποιήσαντο.*

Τὸ ὄνομα τοῦ Ὠρωπίου πρωταγωνιστοῦ τῆς ἱστορίας αὐτῆς, διεσώθη εἰς ἀπόσπασμα τοῦ ΘΕΟΠΟΜΠΟΥ ὑπὸ τοῦ ΣΤΕΦΑΝΟΥ ΒΥΖΑΝΤΙΟΥ ἐν λ. *Ὠρωπός: καὶ Θεόπομπος Γ' Ἑλληνικῶν ἀνακοινοῦται τῶν Ὠρωπίων Τηλέφῳ καὶ τοῖς μετ' ἐκείνου βουλομένοις καὶ τὸν Ὠρωπὸν ὑπάρχειν αὐτοῖς.*

Ἡ θέσις ὅπου οἱ Βοιωτοὶ μετέφεραν προσωρινῶς τὸν Ὠρωπόν, εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς χώρας, δὲν εἶναι γνωστή.

5 Ἑλληνικὰ V 1. 33 καὶ 36.

ἱερὸς νόμος τοῦ Ἀμφιαρείου (ΕΠ ἀρ. 39), ὁ ὁποῖος μᾶς δίδει τὰς πρώτας καὶ ἀμέσους πληροφορίας σχετικῶς μὲ τὴν τοπογραφίαν τοῦ Ἱεροῦ καὶ τὴν λειτουργίαν του. Εἰς τὸ κείμενον τοῦ νόμου βλέπομεν ἀναγλύφως, ἐκ τῶν ἐρετρικῶν καὶ βοιωτικῶν γλωσσικῶν ἰδιωματισμῶν, τὸν βαθμὸν τῆς ἐπιδράσεως τῶν δύο πρώην κυριάρχων τῆς πόλεως.

Ἡ συνεπείᾳ ὅμως τῆς εἰρήνης τοῦ Ἀνταλκίδα ἐλευθερία τοῦ Ὠρωποῦ δὲν διήρκεσε πέρα τῆς δεκαετίας, διότι μὲ τὴν σύστασιν τῆς δευτέρας ἀθηναϊκῆς συμμαχίας, τὸ 378/7 π.Χ., ὁ Ὠρωπὸς προσαρτᾶται πάλιν εἰς τὰς Ἀθήνας. Τοῦτο οὐδαμοῦ μνημονεύεται ρητῶς ἀλλ' ἐκ τοῦ Διοδώρου [1] ἐξάγεται συμπερασματικῶς ὅτι, πρὶν ὁ Ἐρετριεὺς Θεμίσων καταλάβῃ τὴν πόλιν — καὶ τοῦτο ἐγένετο μὲ τὴν συγκατάθεσιν τῶν Ὠρωπίων ὡς φαίνεται ἐκ τοῦ Ἰσοκράτους [2] — ὁ Ὠρωπὸς ἀνῆκεν εἰς τοὺς Ἀθηναίους. Οἱ Βοιωτοὶ ὅμως ἐθεώρουν τόσον σημαντικὸν τὸν Ὠρωπόν, ὥστε προσεπάθησαν νὰ τὸν ἐπανακτήσουν, ἡ προσπάθεια δὲ αὕτη, ἡ ὁποία ἐξεδηλώθη διὰ τῶν Θηβαίων, προεκάλεσεν ἰσχυρὰν ἀνησυχίαν εἰς τὰς Ἀθήνας, εἰς ἐποχὴν καθ' ἣν δὲν διεκρίνοντο διὰ τὴν πολεμικήν των ἰσχύν, κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὴν ἀκμάζουσαν στρατιωτικῶς πόλιν τῶν Θηβῶν [3].

Καὶ ἡ ἀθηναϊκὴ κατοχὴ δὲν διήρκεσε πέρα τῆς δεκαετίας, διότι τὸ 367/66 π.Χ. ἐπὶ ἄρχοντος Ἀθηνῶν Πολυζήλου [4] (ἢ τὸ 366/65 π.Χ. ἐπὶ ἄρχοντος Κηφισοδώρου [5]) ὁ τύραννος τῆς Ἐρετρίας Θεμίσων ἐπιτίθεται κατὰ τοῦ Ὠρωποῦ καὶ τὸν καταλαμβάνει. Οἱ Ἀθηναῖοι ἐκστρατεύουν ἐναντίον τοῦ Θεμίσωνος, εἰς βοήθειαν τοῦ ὁποίου ἔρχονται πλέον οἱ Θηβαῖοι, οἱ ὁποῖοι κατορθώνουν τελικῶς καὶ κρατοῦν τὸν Ὠρωπὸν ὑπὸ τὴν κατοχήν των. Ἡ ἀπώλεια τῆς ἀθηναϊκῆς κτήσεως ἔφερεν ἀναστάτωσιν πολιτικὴν εἰς τὰς Ἀθήνας, διότι, ὡς φαίνεται, ὑπαίτιος τῆς ἥττης ἐθεωρήθη ὁ Χαβρίας μετὰ τοῦ ῥήτορος Καλλιστράτου Ἀφιδναίου, ὡς ἐξάγεται ἐκ

1 ΔΙΟΔΩΡΟΣ XV 76. Βλ. κατωτέρω.

2 ΙΣΟΚΡΑΤΟΥΣ Πλαταϊκὸς 20 : *τῇ μὲν ὑμετέρᾳ πόλει τῆς γῆς τῆς ὑπ' Ὠρωπίων δεδομένης φθονοῦσιν.*

3 ΙΣΟΚΡΑΤΟΥΣ Πλαταϊκὸς 37 : *Ἐπεδείξαντο δ' ὑμῖν ὡς χρὴ τῇ φύσει χρῆσθαι τῇ τούτων, ἐξ ὧν ἔπραξαν περὶ Ὠρωπόν.* ΠΛΟΥΤΑΡΧΟΥ Φωκίων IX 4 : *Τοῖς δὲ Βοιωτοῖς οὐ βουλομένων αὐτῶν δικάζεσθαι περὶ τῆς χώρας, ἀλλὰ πολεμεῖν, συνεβούλευε διὰ τῶν λόγων, ἐν οἷς εἰσι κρείττους, μὴ διὰ τῶν ὅπλων, ἐν οἷς εἰσιν ἥττους, μάχεσθαι.*

4 Σχόλια εἰς τὸν λόγον τοῦ ΑΙΣΧΙΝΟΥ Κατὰ Κτησιφῶντος 85.

5 ΔΙΟΔΩΡΟΣ XV 76 : *ἐπὶ δὲ τούτων Θεμίσων ὁ Ἐρετρίας τύραννος Ὠρωπὸν κατελάβετο. ταύτην δὲ τὴν πόλιν οὖσαν Ἀθηναίων παραλόγως ἀπέβαλε. τῶν γὰρ Ἀθηναίων στρατευσάντων ἐπ' αὐτὸν καὶ πολὺ ταῖς δυνάμεσιν ὑπερεχόντων, οἱ Θηβαῖοι βοηθήσαντες αὐτῷ καὶ παραλαβόντες ἐν παρακαταθήκῃ τὴν πόλιν οὐκ ἀπέδωκαν.* Βλ. ἐπίσης ΞΕΝΟΦΩΝΤΟΣ Ἑλληνικὰ VII 6. 1· ΑΙΣΧΙΝΟΥ Περὶ παραπρεσβείας 164· Κατὰ Κτησιφῶντος 85 καὶ τὸ σχετικὸν σχόλιον· ΔΗΜΟΣΘΕΝΟΥΣ Περὶ τοῦ στεφάνου 99.

τῶν ἀρχαίων μαρτυριῶν, καθ' ἃς [1] *ὑπωπτεύθη ὁ στρατηγὸς ὡς συνειδὼς καὶ προδοσίας ἐκρίθη*. Κατὰ τὴν δίκην [2] τοῦ Χαβρίου, ἡ ὁποία διεξήχθη τὸ 366 ἢ 365 π.Χ., κατήγοροι ἦσαν ὁ ἐκ Κολωνοῦ Φιλόστρατος καὶ ὁ Ἀχαρνεὺς Λεωδάμας, ὑπερασπιστὴς δὲ ὁ μὴ ἄλλοθεν γνωστὸς Λυκολέων.

Οἱ Ἀθηναῖοι, παρὰ τὴν ἧττάν των, πάντοτε ἀπέβλεπον εἰς τὴν ἀνάκτησιν τοῦ Ὠρωποῦ, ἂν καὶ τοῦτο ἤρχετο πολλάκις εἰς ἀντίθεσιν πρὸς ἕτερα σπουδαιότερα συμφέροντά των. Τὴν ἀντίθεσιν αὐτὴν βλέπομεν νὰ ἐκδηλοῦται τὸ 353/52 π.Χ., ὅτε ὁ Δημοσθένης ἀποβλέπων εἰς τὸ γενικώτερον συμφέρον τῶν Ἀθηνῶν θεωρεῖ ὅτι εἶναι προτιμότερον νὰ ἐγκαταλειφθῇ ὁ Ὠρωπὸς ἢ νὰ γίνουν οἱ Λακεδαιμόνιοι κυρίαρχοι ὅλης τῆς Πελοποννήσου [3].

Τὰ μέσα τοῦ 4ου π.Χ. αἰῶνος εἶναι ἓν σημαντικὸν ὅριον διὰ τὸν Ὠρωπόν. Εἰς τὴν ἐποχὴν αὐτὴν χρονολογοῦνται δύο ψηφίσματα τῆς πόλεως, τὰ ὁποῖα ἀπονέμουν τὸν τίτλον τοῦ προξένου εἰς τὸν ἐπιτροπευόμενον ὑπὸ τοῦ Φιλίππου βασιλέα τῆς Μακεδονίας Ἀμύνταν Περδίκκου [4] καὶ τὸν φίλον του Ἀμύνταν Ἀντιόχου [5]. Ἡ σημασία τῶν ψηφισμάτων ἔγκειται εἰς τὸ ὅτι εἶναι τὰ παλαιότερα, ἐκ τῶν σῳζομένων, τοῦ Ὠρωποῦ καὶ πιθανώτατα ἐκ τῶν πρώτων ψηφισθέντων ὑπὸ τῆς πόλεως, ἀνεξαρτήτου μεταξὺ τῶν Βοιωτῶν. Οὕτω τὴν συμβατικὴν χρονολογίαν τοῦ 350 π.Χ., ὅπου τοποθετοῦνται περίπου τὰ ψηφίσματα, δυνάμεθα νὰ τὴν θεωρήσωμεν ὡς τὴν ἀφετηρίαν τῆς πολιτικῆς ζωῆς τῆς πόλεως καὶ τῶν ἐν ἰσοτιμίᾳ σχέσεών της μετὰ τῶν ἄλλων πόλεων.

Τοὺς Μακεδόνας Ἀμύνταν Περδίκκου καὶ Ἀμύνταν Ἀντιόχου, τοὺς ὁποίους ἐτίμησεν ὁ Ὠρωπός, συνώδευεν, ὡς φαίνεται, καὶ ὁ Φεραῖος Ἀριστομήδης, αὐτομολήσας ἀργότερον μετὰ τοῦ Ἀντιόχου εἰς τὸν Δαρεῖον, ὅστις καὶ προσέφερεν εἰς τὸν Ἀμφιάραον ἀνάθημα, τοῦ ὁποίου ἐσώθη ἡ ἐνεπίγραφος βάσις [6].

Ἡ κακία τῶν καιρῶν δὲν ἐπιτρέπει εἰς τὸν Ὠρωπὸν νὰ κάμῃ μακρόχρονον χρῆσιν τῆς αὐτονομίας του. Μετὰ τὴν μάχην τῆς Χαιρωνείας,

---

1 Σχόλια ΔΗΜΟΣΘ. XXI 64.

2 Βλ. PW ἐν λ. *Chabrias* [KIRCHNER]· ΔΗΜΟΣΘΕΝΟΥΣ Κατὰ Μειδίου 64· ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΟΥΣ Ρητορικὴ I 7, 1364a 19· III 10, 1411b· ΠΛΟΥΤΑΡΧΟΥ Δημοσθένης V· ΛΙΒΑΝΙΟΥ Ὑποθέσεις τῶν λόγων Δημοσθένους 6· A. GELLIUS, Noctes Atticae III, 13· ΣΟΥΔΑ II 45. 22· AMMIANUS MARCELLINUS Rerum gestarum libri XXX 4. 5.

3 ΔΗΜΟΣΘΕΝΟΥΣ Ὑπὲρ Μεγαλοπολιτῶν 11-13· 18· πρβ. P. CLOCHÉ, BCH 47, 1923, σ. 111 ἑξ.

4 ΕΠ ἀρ. 35

5 IG VII 4250.

6 Β. Χ. ΠΕΤΡΑΚΟΥ, Ἐπιγραφαὶ Ὠρωποῦ, ΑΔ 21, 1966, σ. 45-47 καὶ τὸ Ἀμφιάρειον, σ. 9 ἀρ. 7. Βλ. καὶ Bull. 1967, 302.

τὸ 338 π.Χ., καὶ τὰ σημαντικά της ἀποτελέσματα δι' ὁλόκληρον τὸν ἑλληνικὸν κόσμον ὁ Φίλιππος παραχωρεῖ τὸν Ὠρωπὸν εἰς τοὺς Ἀθηναίους [1]. Ἡ πρᾶξις αὕτη δὲν ἱκανοποίησε μόνον τὴν φιλομακεδονικὴν μερίδα, ὡς εἶναι φυσικόν, ἀλλὰ καὶ ὅλους τοὺς Ἀθηναίους. Τὸ ἀθηναϊκὸν κράτος ἐξ ἄλλου πιστὸν εἰς τὴν πολιτικὴν τῆς κατοχῆς ἔναντι τοῦ Ὠρωποῦ ἐφρόντισε νὰ ρυθμίσῃ τὰ θέματα τῶν εἰσοδημάτων τῆς νέας κτήσεως, ὡς προβλέπει ψήφισμα [2] τοῦ 336/34 π.Χ.

Τμῆμα τοῦ ἐδάφους τοῦ Ὠρωποῦ ἐμοίρασαν οἱ Ἀθηναῖοι εἰς πέντε κλήρους, ἕνα ἀνὰ δύο φυλάς [3]. Τὰ κτήματα ὅμως, τὰ ὁποῖα ἐδόθησαν εἰς τὴν Ἀκαμαντίδα καὶ τὴν Ἱπποθοωντίδα, ἀνῆκον εἰς τὸ Ἱερὸν τοῦ Ἀμφιαράου [4], τὸ ὁποῖον ἤρχισε νὰ κάμῃ διαβήματα διὰ τὴν ἀκύρωσιν τῆς παραχωρήσεως. Τότε, πρὸ τοῦ ἀδιεξόδου, ἀποστέλλει ὁ ἀθηναϊκὸς δῆμος εἰς τὸ ἀθηναϊκὸν πλέον Ἱερόν, τὸν Εὐξένιππον Ἐθελοκράτους Λαμπτρέα ἱερέα τῆς Ὑγιείας, ὡς φαίνεται, ἐν Ἀθήναις ὁμοῦ μετ' ἄλλων δύο Ἀθηναίων διὰ νὰ ζητήσῃ τὴν ἐπὶ τοῦ ἀκανθώδους προβλήματος συμβουλὴν τοῦ θεοῦ [5]. Ἄλλωστε οἱ Ὠρώπιοι εἶχον δίκαιον ζητοῦντες τὴν ἐπιστροφὴν τῶν κτημάτων, διότι παλαιότερον κατὰ τὴν διάρκειαν ἄλλης κατοχῆς τοῦ τόπου ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων τὰ κτήματα τοῦ Ἱεροῦ εἶχον ἐξαιρεθῆ ὁμοίας παραχωρήσεως

---

1 Παυσανίας Ι 34. 1 : *Τὴν δὲ γῆν τὴν Ὠρωπίαν μεταξὺ τῆς Ἀττικῆς καὶ Ταναγρικῆς, Βοιωτίαν τὸ ἐξ ἀρχῆς οὖσαν, ἔχουσιν ἐφ' ἡμῶν Ἀθηναῖοι, πολεμήσαντες μὲν τὸν πάντα ὑπὲρ αὐτῆς χρόνον, κτησάμενοι δὲ οὐ πρότερον βεβαίως πρὶν ἢ Φίλιππος Θήβας ἑλὼν ἔδωκέ σφισιν.*

Ἡ νέα αὐτὴ ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων κατοχὴ τοῦ Ὠρωποῦ (338-322 π.Χ.) εἶναι μία τῶν καλύτερον γνωστῶν περιόδων τῆς ἱστορίας τῆς πόλεως καὶ τοῦ Ἱεροῦ λόγῳ τῶν πολλῶν διασωθέντων ἐν Ἀμφιαρείῳ ἀθηναϊκῶν ψηφισμάτων. Εἰς τὴν παραχώρησιν τοῦ Ὠρωποῦ εἰς τὰς Ἀθήνας ὑπὸ τοῦ Φιλίππου σπουδαῖον ρόλον διεδραμάτισεν ὁ ρήτωρ Δημάδης, ὡς φαίνεται ἐξ ἀποσπάσματος λόγου του (9) : *ἔγραψα καὶ Φιλίππῳ τιμάς ; οὐκ ἀρνοῦμαι. Δισχιλίους γὰρ αἰχμαλώτους ἄνευ λύτρων καὶ χίλια πολιτῶν σώματα χωρὶς κηρύκων καὶ τὸν Ὠρωπὸν ἄνευ πρεσβείας λαβὼν ὑμῖν ταῦτ' ἔγραψα.* Βλ. σχετικῶς Dürrbach, De Oropo, σ. 42· Hellenica 11-12, σ. 194 ἑξ.

2 D. M. Lewis, Law on the Lesser Panathenaia, Hesperia 1959, σ. 239 κ.ἑ. SEG XVIII 13. Τὸ ψήφισμα αὐτὸ ἐξετάζει ὁ L. Robert εἰς τὴν μελέτην του Sur une loi d'Athènes relative aux petites Panathénées, Hellenica 11-12, σ. 189-203, βασικὴν διὰ τὴν γνῶσιν τῆς ἱστορίας τοῦ Ὠρωποῦ, κυρίως κατὰ τὸν 4ον π.Χ. αἰῶνα. Εἰς τὴν μελέτην αὐτὴν ἀναγνωρίζει ὑπὸ τὸ ἐπίθετον *Νέα*, μὲ τὸ ὁποῖον χαρακτηρίζεται ἡ ἀνώνυμος περιοχὴ τῆς ἐπιγραφῆς, τὸν Ὠρωπόν.

3 Ὑπερείδου Ὑπὲρ Εὐξενίππου 16 : *Αἱ φυλαὶ σύνδυο γενόμεναι τὰ ὄρη τὰ ἐν Ὠρωπῷ διείλοντο, τοῦ δήμου αὐταῖς δόντος.*

4 Ὑπερείδης ἔ. ἀ. : *τοῦτο τὸ ὄρος ἔλαχεν Ἀκαμαντὶς καὶ Ἱπποθοωντίς.*

5 Ὑπερείδης ἔ. ἀ. 14.

ὑπὸ ἐπιτροπῆς πεντήκοντα ὁριστῶν [1]. Ὁ Εὐξένιππος ἐκοιμήθη εἰς τὸ Ἱερόν, τὸ εὐνοϊκὸν ὅμως διὰ τοὺς Ὠρωπίους ὄνειρον τὸ ὁποῖον εἶδεν ἐθεωρήθη ὑπὸ τοῦ ῥήτορος Πολυεύκτου Κυδαντίδου ψευδές, ἕνεκα τοῦ ὁποίου καὶ τὸν κατήγγειλε. Τὸν Εὐξένιππον ὑπερήσπισεν ὁ Ὑπερείδης, ὁ σχετικὸς δὲ λόγος του, ὁ ἀρτιώτερος ἐξ ὅσων ἐσώθησαν, ἐνδιαφέρει ἐξαιρετικῶς διὰ τὴν ἱστορίαν τοῦ Ὠρωποῦ καὶ τοῦ Ἱεροῦ. Ὁ Εὐξένιππος μετὰ τὴν ἀθώωσίν του ἀφιέρωσεν εἰς τὸ Ἱερὸν χαλκοῦν ἄγαλμα τῆς Ὑγιείας, τοῦ ὁποίου ἡ ἐνεπίγραφος βάσις σῴζεται [2]. Ἡ δίκη τοῦ Εὐξενίππου χρονολογεῖται εἰς τὸ διάστημα 337-336 π.Χ. καὶ τὸ ἀνάθημά του, δεῖγμα εὐγνωμοσύνης διὰ τὴν σωτηρίαν του ὑπὸ τῆς θεᾶς, δὲν θὰ ἀπέχει χρονικῶς πολύ.

Ἡ νέα αὐτὴ περίοδος τῆς ἀθηναϊκῆς κατοχῆς, ἀπὸ τοῦ 338 μέχρι τοῦ 322 π.Χ., εἶναι ἡ καλύτερον γνωστὴ τῆς ἱστορίας τοῦ Ὠρωποῦ, διότι ἐσώθησαν πολλαὶ μαρτυρίαι διὰ τὸ σχετικῶς μικρὸν αὐτὸ διάστημα. Τὸ 335/34 ἀναφέρεται εἰς ἀθηναϊκὴν ἐπιγραφὴν προσφορὰ ἱερῶν κανίστρων εἰς τὸν Ἀμφιάραον [3]. Τὸ 333/32 κατασκευάζεται κρήνη εἰς τὸ Ἱερὸν καὶ λαμβάνεται γενικωτέρα φροντὶς διὰ τὴν καλὴν λειτουργίαν του [4]. Τὸ ἑπόμενον ἔτος οἱ Ἀθηναῖοι στεφανώνουν τὸν θεὸν διὰ τὴν εὔνοιαν τὴν ὁποίαν δεικνύει πρὸς τὸν ἀθηναϊκὸν λαόν [5], δι' ἄλλου δὲ συγχρόνου ψηφίσματος

---

1 Αὐτὴ ἡ προηγουμένη διανομὴ τῆς Ὠρωπίας εἶναι ἐμμέσως γνωστὴ ἐκ τοῦ λόγου τοῦ ΥΠΕΡΕΙΔΟΥ 16 : *ὡς πρότερον τοὺς ὁριστὰς τοὺς πεντήκοντα ἐξελόντας αὐτὸ τῷ θεῷ καὶ ἀφορίσαντας.*

2 Ἡ βάσις ἐκ μελανοῦ τιτανολίθου φέρει τὴν ἑξῆς ἐπιγραφὴν (ΑΕ 1952, σ. 197, ἀρ. 27) :

Ὑγίεια
Εὐξένιππος Ἐθελοκράτους
ἀνέθηκεν

3 IG II² 333 στ. 21 : *καὶ τῶι Ἀμφιαράωι καὶ τῶι Ἀσκληπιῶι.* Ἡ ἀπόδοσις τῆς ἐπιγραφικῆς αὐτῆς μαρτυρίας εἰς τὸ ἱερὸν τοῦ Ὠρωποῦ ἀμφισβητεῖται ὑπό τινων μελετητῶν, οἱ ὁποῖοι νομίζουν ὅτι ὑπονοεῖται ἡ λατρεία τοῦ θεοῦ ἐν Ἀθήναις. Αἱ σχετικαὶ παραπομπαί, Hellenica 11-12, σ. 195 σημ. 4. Ἐνταῦθα μόνον πρέπει νὰ προστεθῇ ἡ ἀνακοίνωσις τοῦ F. ROBERT, Amphiaraos à Athènes, REG 44, 1931, σ. LI-LII, ὁ ὁποῖος ὑποστηρίζει ὅτι ἡ εἰσαγωγὴ τῆς λατρείας τοῦ Ἀμφιαράου εἰς Ἀθήνας πρέπει νὰ τοποθετηθῇ μετὰ τὸ 338 π.Χ. : «Τοῦτο ἐξηγεῖται ἐκ τῆς πολιτικῆς καταστάσεως τῶν Ἀθηναίων, οἱ ὁποῖοι εἰσάγοντες εἰς τὴν πόλιν τὴν λατρείαν τῆς κυριωτέρας θεότητος τοῦ Ὠρωποῦ θέλουν νὰ ἑορτάσουν τὴν ἀνάκτησίν του καὶ νὰ καλύψουν οὕτω τὴν ἔκτασιν καὶ τὴν πραγματικότητα τῆς ἥττης των».

4 ΕΠ ἀρ. 41.

5 IG VII 4252 : *ἐπειδὴ ὁ θεὸς καλῶς ἐπιμελεῖται τῶν ἀφικνουμένων Ἀθηναίων καὶ τῶν ἄλλων εἰς τὸ ἱερὸν ἐφ' ὑγιείαι καὶ σωτηρίαι πάντων τῶν ἐν τῆι χώραι.*

στεφανώνεται ὁ συγγραφεὺς καὶ πολιτικὸς Φανόδημος Διύλλου Θυμαιτάδης διὰ τὰς φροντίδας του σχετικῶς μὲ τὴν ὀργάνωσιν τῶν μεγάλων Ἀμφιαραείων καὶ τῶν θυσιῶν εἰς τὸν θεὸν ἀλλὰ καὶ διὰ τὸ ἐνδιαφέρον του διὰ τὴν κτηριακὴν ἀνάπτυξιν τοῦ Ἱεροῦ [1].

Τὸ ἐνδιαφέρον ὅμως τῶν Ἀθηνῶν δὲν ἐξαντλεῖται. Τρία ἔτη ἀργότερον, τὸ 329/28, στεφανώνονται δέκα Ἀθηναῖοι πολῖται, οἱ ὁποῖοι εἶχον ἐκλεγῆ διὰ τὴν ὀργάνωσιν τῶν ἑορτῶν καὶ τῶν ἀθλητικῶν ἀγώνων τοῦ Ἱεροῦ [2]. Τὸ αὐτὸ ἔτος προσφέρονται εἰς τὸ ἱερὸν τῆς Ἐλευσῖνος ἀπαρχαὶ ἐκ τῶν κτημάτων τοῦ Ἀμφιαρείου [3]. Τὸ ἑπόμενον πάλιν ἔτος ἡ ἀθηναϊκὴ βουλὴ προσφέρει εἰς τὸν Ἀμφιάραον ἀνάθημα [4]. Μεταξὺ τῶν ἐπιδόντων εἰς τὸ ἀνάθημα βουλευτῶν καὶ Ἀθηναίων πολιτῶν βλέπομεν πρόσωπα γνωστὰ ὡς ὁ Φανόδημος. Τὸ αὐτὸ πάλιν ἔτος οἱ ἔφηβοι, οἱ ὁποῖοι ὑπηρέτουν τὴν θητείαν των εἰς τὰς φρουρὰς τοῦ Ὠρωποῦ, κάμνουν ἀνάθημα εἰς τὸν θεόν, τοῦ ὁποίου μᾶς διεσώθη τμῆμα τῆς ἐνεπιγράφου βάσεως [5]. Ὁμοίως προσφέρουν ἀνάθημα, ὀλίγα ἔτη ἀργότερον, τὸ 324/23, οἱ ἔφηβοι τῆς Λεοντίδος φυλῆς, οἱ ὁποῖοι στεφανώνουν συγχρόνως τὸν στρατηγὸν Λεωσθένην [6].

Τὸ ἐνδιαφέρον διὰ τὸ Ἱερὸν δὲν προέρχεται μόνον ἐκ τοῦ κράτους. Καὶ οἱ ἰδιῶται κάμνουν προσφοράς, ὡς οἱ πλούσιοι ἀδελφοὶ Μειδίας

---

1 IG VII 4253· Syll³. 287.

2 IG VII 4254· Syll³. 298.

3 IG II² 1672 στ. 272-73: *ἐκ τῆς ἐπ' Ἀμφιαράου δήμαρχος Προκλῆς Σουνιεὺς κρι(θῶν) ΔΔ, πυρῶν Π μέδιμνοι, ἐννέα ἡμιέκτεια.* Πρβ. P. FOUCART, BCH 8, 1884, σ. 209. Ὁ L. ROBERT, ἔ.ἀ. σ. 198 σημ. 1, ἀναφέρει τὴν γενικὴν παρατήρησιν ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι ἀπέφευγον εἰς τὴν διοικητικήν των ὁρολογίαν νὰ ἀναφέρουν τὸ ὄνομα τοῦ Ὠρωποῦ. (Καὶ ὁ WILAMOWITZ, AM 38, 1908, σ. 144, σημ. 1: Der Name Oropos ist in *ἡ ἐπ' Ἀμφιαράου* geändert.)

4 AE 1917, σ. 40, ἀρ. 92.

5 Τὴν ἐπιγραφὴν αὐτὴν (εὑρεθεῖσαν ἔξω τοῦ Ἱεροῦ, ἐντὸς τοῦ χειμάρρου τὸ 1958) συμπληρῶ ὡς ἑξῆς:

[Οἱ ἐφηβεύσαντες ἐπὶ Εὐθυκ]*ρί*[του (;) ἄρχοντος οἱ τῆς]
[— — — ίδος καὶ ὁ σ]*ωφρονιστὴ*[ς — — — — — — — —]
[— — — — — ἀνέθ]*εσαν τῶι Ἀμ*[φιαράωι στεφανω]-
[θέντες ὑπὸ τῆς βουλῆς] *καὶ τοῦ δή*[μου].

6 ΛΕΟΝΑΡΔΟΣ, AE 1918, σ. 73, ἀρ. 95-97· MICHEL 1704. Εἰς τὴν ἀριστερὰν πλευρὰν τοῦ βάθρου ὅπου τιμᾶται καὶ ὁ Λεωσθένης ἀναγράφονται *ἐπιμεληταὶ οἱ ἐν τοῖς* [φ]*ρουρίοις.* Τὰ φρούρια ταῦτα ἦσαν πιθανώτατα, τὰ φυλακτήρια καὶ τὰ λοιπὰ ὀχυρὰ τῆς Ὠρωπίας.

καὶ Θρασύλοχος ἐκ τοῦ δήμου Ἀναγυροῦντος, οἱ ὁποῖοι ἀφιερώνουν εἰς τὸν θεὸν ἀγάλματα [1].

Ἡ εὐνοϊκὴ στάσις τῶν Ἀθηνῶν τοῦ Λυκούργου ἔναντι τοῦ Ἱεροῦ δεικνύει βεβαίως τὸν πρὸς αὐτὸ σεβασμὸν ἀλλὰ καὶ τὴν τάσιν τοῦ ἀθηναϊκοῦ κράτους διὰ τὴν ἀφομοίωσιν τῆς νέας κτήσεως. Ἡ τάσις αὕτη φαίνεται κυρίως μὲ τὴν ἀπομάκρυνσιν ὅλων τῶν Ὠρωπίων ἐξ οἱουδήποτε ἀξιώματος, θρησκευτικοῦ ἢ πολιτικοῦ, καὶ αὐτὸ τοῦ ἱερέως τοῦ Ἀμφιαράου [2], πρᾶγμα τὸ ὁποῖον χαρακτηρίζει τὸ ὁλοκληρωτικὸν καθεστὼς τῶν Ἀθηναίων.

Ὁ θάνατος τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου καὶ τὰ ἐπακολουθήσαντα γεγονότα θέτουν ἀπότομον τέρμα εἰς τὴν προσπάθειαν τῶν Ἀθηναίων. Μὲ τὴν νίκην τοῦ Ἀντιπάτρου εἰς τὴν Κραννῶνα τὸ 322 π.Χ αἱ Ἀθῆναι ἀναγκάζονται νὰ ζητήσουν εἰρήνην, νὰ μεταβάλουν πολίτευμα καὶ νὰ δεχθοῦν μακεδονικὴν φρουράν. Ἡ βαρύνουσα ὅμως διὰ τὸν Ὠρωπὸν συνέπεια εἶναι ὅτι εὑρίσκει τὴν αὐτονομίαν του [3]. Τοῦτο δὲν μαρτυρεῖται ἀμέσως, τὸ 319 π.Χ. ὅμως εἰς τὴν διακήρυξιν [4], δι᾽ ἧς ὁ Πολυπέρχων ἀποκαθίστα εἰς τὰς ἑλληνικὰς πόλεις τοὺς ὅρους καὶ τὰς ἐλευθερίας τὰς ὁποίας εἶχον κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Φιλίππου Β΄ καὶ τοῦ Ἀλεξάνδρου, ὑπάρχει ἰδιαιτέρα, εὐνοϊκή, διὰ τὸν Ὠρωπὸν μνεία: *Ἀθηναίους δ᾽ εἶναι τὰ μὲν ἄλλα καθάπερ ἐπὶ Φιλίππου καὶ Ἀλεξάνδρου. Ὠρωπὸν δὲ Ὠρωπίους ἔχειν καθάπερ νῦν.* Εἶναι λοιπὸν φανερὸν ἐκ τοῦ παρατεθέντος χωρίου ὅτι ὁ Ὠρωπὸς ἦτο ἤδη ἐλεύθερος κατὰ τὴν ἔκδοσιν τῆς διακηρύξεως τοῦ Πολυπέρχοντος καὶ τοῦτο, ἀναμφιβόλως, ἦτο συνέπεια τῆς μάχης τῆς Κραννῶνος.

Ἡ πόλις ὅμως δὲν παρέλειψε νὰ ἐκδηλώσῃ τὴν εὐγνωμοσύνην της διὰ

---

1 Τὸ ἀνάθημα τοῦ Θρασυλόχου, δύο χαλκᾶ ἀγάλματα, ἦτο ἔργον τοῦ μεγάλου γλύπτου Λεωχάρους. Σχετικῶς βλ. Β. Χ. ΠΕΤΡΑΚΟΥ, Τὸ Ἀμφιάρειον, σ. 10 πίν. Θ΄.

2 Εἰς τὴν ἐπιγραφὴν ΑΕ 1923, σ. 36 ἀρ. 123 ὁ ἱερεὺς εἶναι Δεκελεὺς καὶ εἰς τὴν IG II² 4530 Φυλάσιος. Καὶ αἱ δύο ἀνήκουν εἰς ἀθηναϊκὴν περίοδον τοῦ Ὠρωποῦ. Βλ. καὶ τὴν παρατήρησιν τοῦ ΛΕΟΝΑΡΔΟΥ, ΑΕ 1925-26, σ. 9, περὶ τοῦ ὀνόματος τοῦ νεωκόρου Πελοπίδου. Εἰς τὴν ἐπιγραφήν, ὅπου οὗτος ἀναφέρεται, χρονολογουμένην εἰς τὰ μετὰ τὸ 338 ἔτη, τὸ ὄνομα δὲν ἔχει βοιωτικὴν κατάληξιν.

3 Βλ. PRELLER, Berichte 1852, σ. 180· DÜRRBACH, De Oropo, σ. 45· ΜΙΤΣΟΣ, ΑΕ 1952, σ. 169. (Ἐνταῦθα πρέπει νὰ ἀναφερθῇ ὅτι Ὠρώπιός τις, ὀνομαζόμενος πιθανῶς Ἀργαῖος, ὄνομα μὴ μαρτυρούμενον ἐν Ὠρωπῷ, διετέλεσε σατράπης τῆς Σουσιανῆς κατὰ τὸν Δέξιππον F.H.G. III, 668, 1 ἐπὶ Μ. Ἀλεξάνδρου. Βλ. PW λ. *Oropius* (H. BERVE 1939) καὶ αὐτόθι Suppl. Bd I σ. 127 λ. *Argaios* (B. A. MUELLER 1903), ὅπου ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία.)

4 ΔΙΟΔΩΡΟΣ XVIII 56· πρβ. PRELLER, Berichte 1852, σ. 180· ΜΙΤΣΟΣ, ΑΕ 1952, σ. 169.

τὴν ἐλευθερίαν ἡ ὁποία τῆς ἐδόθη. Μὲ τρία ψηφίσματα [1] τὰ ὁποῖα μᾶς διεσώθησαν, ψηφισθέντα ταυτοχρόνως, ἐτιμήθησαν τέσσαρες Μακεδόνες ἀξιωματοῦχοι μὲ τὸν τίτλον τοῦ προξένου καὶ προνόμια ἰδιαίτερα. Οἱ Μακεδόνες αὐτοὶ θὰ ἐβοήθησαν διὰ τῶν θέσεών των καὶ τῆς ἰσχύος των εἰς τὴν ἀπὸ τῶν Ἀθηναίων ἀπελευθέρωσιν τοῦ Ὠρωποῦ.

Καὶ ἡ νέα περίοδος τῆς ἐλευθερίας ὑπῆρξε σύντομος διὰ τὸν Ὠρωπὸν καὶ ἀρχὴ νέων περιπετειῶν. Ἡ συγκεχυμένη πολιτικὴ κατάστασις τῶν ἑλληνικῶν πραγμάτων ἐπιδρᾷ ἀμέσως εἰς τὴν πόλιν, ἡ ὁποία εἰς μικρὸν χρονικὸν διάστημα ἀλλάσσει διαδοχικῶς κυρίους. Τὸ 313 π.Χ. ὁ Κάσσανδρος, υἱὸς τοῦ Ἀντιπάτρου, γίνεται κύριος [2] τοῦ Ὠρωποῦ καὶ ἀναγκάζει τοὺς Θηβαίους νὰ συμμαχήσουν μετ' αὐτοῦ. Τὸ αὐτὸ ἔτος ὅμως ὁ στρατηγὸς τοῦ Ἀντιγόνου Πτολεμαῖος καταλαμβάνει τὸν Ὠρωπόν, αἰχμαλωτίζει τοὺς στρατιώτας τοῦ Κασσάνδρου καὶ προσαρτᾷ τὴν πόλιν εἰς τὸ βοιωτικὸν κοινόν [3]. Ἡ νέα αὐτὴ τάξις τῶν πραγμάτων ἦτο, ὡς φαίνεται, ἀρεστὴ εἰς τοὺς Ὠρωπίους, οἱ ὁποῖοι δεικνύουν τὴν εὐγνωμοσύνην των μὲ τὸ νὰ τιμήσουν τὸν Θεσπιέα Πῖσιν υἱὸν τοῦ Χαρίου, ἀρχηγὸν τῶν συνεργασθέντων μετὰ τοῦ Ἀντιγόνου Βοιωτῶν, διὰ χαλκίνου ἀγάλματος, τοῦ ὁποίου ἡ ἐνεπίγραφος βάσις εὑρέθη εἰς τὸ Ἱερόν [4].

Αἱ σχέσεις τοῦ Ὠρωποῦ μετὰ τῶν Ἀθηνῶν, κατὰ τὴν βοιωτικὴν αὐτὴν περίοδον, δὲν διακόπτονται. Ἡ προσέλευσις τῶν προσκυνητῶν ἐξακολουθεῖ ὡς καὶ ἡ ἀφιέρωσις ἀναθημάτων. Οὕτω, ὁ Κηφισόδωρος, υἱὸς τοῦ ἀνωτέρω μνημονευθέντος Μειδίου, συνεχίζων τὴν παράδοσιν τοῦ πατρός του καὶ τοῦ θείου του Θρασυλόχου, ἀναθέτει εἰς τὸν θεὸν μαρμάρινον θρόνον καὶ θρανίον. Εἰς τὴν θέσιν τοῦ δημοτικοῦ γράφει πλέον *Ἀθηναῖος*. Καὶ τοῦτο εἶναι χαρακτηριστικόν, διότι οἱ Ὠρώπιοι οὐδέποτε ἐπέτρεπον τὴν ἀναγραφὴν τῶν ἀττικῶν δημοτικῶν, πρὸς κοινὴν θέαν, ἐφ' ὅσον ἦσαν ἐλεύθεροι. Τότε ἀπέξεον καὶ τὰ κατὰ τὴν περίοδον τῆς κατοχῆς ἀναγραφέντα, ὡς συνέ-

---

1 IG VII 4256, 4257· ΑΕ 1952, σ. 167, ἀρ. 1 (SEG XV 264)· βλ. καὶ τὰ σχόλια τοῦ Μιτσου, ἔ.ἀ.

2 Διοδωρος XIX 77 : *Ὁ δὲ Κάσσανδρος συνιδὼν τὴν ἐπίνοιαν αὐτοῦ, Πλείσταρχον μὲν ἀπέλιπεν ἐπὶ τῆς ἐν Χαλκίδι φρουρᾶς, αὐτὸς δὲ μετὰ πάσης δυνάμεως ἀναζεύξας Ὠρωπὸν μὲν κατὰ κράτος εἷλε, Θηβαίους δ' εἰς τὴν αὐτοῦ συμμαχίαν κατέστησε.*

3 Διοδωρος XIX 78 : *ὁ δ' οὖν Πτολεμαῖος ἐκπολιορκήσας Ὠρωπὸν παρέδωκε τοῖς Βοιωτοῖς, καὶ τοὺς Κασσάνδρου στρατιώτας ὑποχειρίους ἔλαβε.*

4 Τὸ βάθρον, ἐκ μελανοῦ τιτανολίθου, φέρει τὴν ἀκόλουθον ἐπιγραφήν (IG VII 427) :

Πῖσιν Χαρίου

Ὠρώπιοι Ἀμφιαράωι.

βη ἐπὶ τῶν βάθρων τῶν ἀναθημάτων τῶν Ἀναγυρασίων ἀδελφῶν, συγγενῶν τοῦ Κηφισοδώρου [1].

Καὶ αὐτὴν τὴν φορὰν σύντομος ὑπῆρξεν ἡ θητεία τοῦ αὐτονόμου Ὠρωποῦ ὡς μέλους τοῦ κοινοῦ τῶν Βοιωτῶν. Εἰς μίαν φάσιν τοῦ ἀγῶνός του ἐναντίον τοῦ Κασσάνδρου ὁ Δημήτριος ὁ Πολιορκητὴς τὸν ἀποσπᾷ ἐκ τοῦ κοινοῦ, τὸ 304 π.Χ., ὡς καὶ τὴν Χαλκίδα, καὶ τὸν προσαρτᾷ μετὰ τῆς Σαλαμῖνος καὶ τῶν φρουρίων τῆς Φυλῆς καὶ τοῦ Πανάκτου εἰς τὰς Ἀθήνας [2].

Οἱ Ὠρώπιοι ὅμως δὲν ἐγκαταλείπουν τὸν ἀγῶνα. Ἀποστέλλουν, τὸ αὐτὸ ἔτος, εἰς τὸν Δημήτριον ὡς πρεσβευτὴν τὸν Ἐρετριέα φιλόσοφον Μενέδημον διὰ νὰ συνηγορήσῃ ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας των [3]. Ὁ Μενέδημος ἦτο τὸ κατάλληλον πρόσωπον, διότι εἶχε προσωπικὸν ἐνδιαφέρον διὰ τὴν ὑπόθεσιν, ἐφ' ὅσον ἡ σύζυγός του ἦτο Ὠρωπία [4]. Ἡ προσπάθεια ὅμως τοῦ Ἐρετριέως φιλοσόφου δὲν ἐτελεσφόρησε, διότι οἱ Ἀθηναῖοι καὶ πάλιν σπεύδουν τὸ 303/2 π.Χ. εἰς τὴν διανομὴν τῆς γῆς τοῦ Ὠρωποῦ. Ἀναθέτουν εἰς ἐπιτροπὰς *ὁριστῶν* τὴν διανομὴν ἑνὸς μέρους τῆς νέας κτήσεως εἰς κτήματα τὰ ὁποῖα παραχωροῦνται εἰς τὰς δέκα φυλάς. Εἷς ἐκ τῶν ὁριστῶν ἦτο καὶ ὁ Εὐθύδημος, ἀντιπρόσωπος τῆς Ἀντιοχίδος φυλῆς, ὁ ὁποῖος καὶ τιμᾶται ὑπὸ τῶν φυλετῶν διὰ τὴν φροντίδα του καὶ τὸν ζῆλον, μὲ τὸν ὁποῖον ἐξυπηρέτησε τὰς ὑποθέσεις καὶ τὰ συμφέροντα τῆς φυλῆς [5].

Τὸ τέρμα τῆς ἀθηναϊκῆς κατοχῆς δὲν εἶναι γνωστόν. Ὑποτίθεται ὅτι ὁ Ὠρωπὸς πρέπει νὰ ἀπεσπάσθη [6] τῶν Ἀθηνῶν περὶ τὸ 287 π.Χ. Πιθανὸν

---

1 Βλ. σχετικῶς Β. Χ. ΠΕΤΡΑΚΟΥ, Τὸ Ἀμφιάρειον, σ. 13.

2 Ἡ νέα αὐτὴ περιπέτεια τοῦ Ὠρωποῦ μαρτυρεῖται ἐμμέσως ὑπὸ τοῦ ψηφίσματος SEG III, 117 (ἐδημοσιεύθη τὸ πρῶτον ὑπὸ τοῦ ΧΡ. ΚΑΡΟΥΖΟΥ, ΑΔ 8, 1923, σ. 86) χρονολογουμένου εἰς τὸ ἔτος 303/302 π.Χ., ἐπὶ ἄρχοντος Ἀθηνῶν Λεωστράτου. Δι' αὐτοῦ τιμᾶται Εὐθύδημός τις ὅστις *καὶ πάλιν αἱρεθεὶς ὑπὸ τ*[ῶν] *φυλετῶν ἐπὶ τὰ ἐν Ὠρωπῶι* ΕΓ.... *εφυλον νεμηθεῖσαν ταῖς* [φυλαῖ]*ς ἐπεμελήθη ὑπὲρ τῆς Ἀντ*[ιοχίδος] *φυλῆς ὅπως ἂν μηθὲν* — —. Ἡ φροντὶς τοῦ Εὐθυδήμου εἶχε βεβαίως σχέσιν μὲ ἀμφισβήτησιν κυριότητος περιοχῆς τοῦ Ὠρωποῦ.

Ὁ G. DE SANCTIS (Rivista di Filologia 54, 1926, σ. 222-223) εἰς σύντομον ἐπὶ τῆς ἀνωτέρω ἐπιγραφῆς σχόλιόν του διέγνωσε τὴν νέαν ὑπὸ τῶν Ἀθηνῶν κατοχὴν τοῦ Ὠρωποῦ καὶ ἐξήγησε τὴν ἐνθουσιώδη ὑποδοχὴν τοῦ Δημητρίου ἐν Ἀθήναις διὰ τῆς «δωρεᾶς» ταύτης. Τὸ θέμα ἐξετάζει πάλιν ὁ L. ROBERT, Hellenica 11-12, σ. 200-201. Βλ. ἐπίσης BELOCH, G. G.² IV, 2, σ. 600.

3 ΔΙΟΓΕΝΗΣ ΛΑΕΡΤΙΟΣ II 141 : *δοκεῖ δ' ἐμβριθέστατα πρεσβεῦσαι πρὸς Δημήτριον ὑπὲρ τοῦ Ὠρωποῦ, ὡς καὶ Εὔφαντος ἐν Ἱστορίαις μνημονεύει.*

4 ΔΙΟΓΕΝΗΣ ΛΑΕΡΤΙΟΣ II 138 : *ἦσαν δὲ τρεῖς* (θυγατέρες), *καθά φησιν Ἡρακλείδης, ἐξ Ὠρωπίας αὐτῷ γυναικὸς γεγενημέναι.*

5 Βλ. ἀνωτ. σημ. 2.

6 Κατὰ τὸν G. DE SANCTIS, ἔ.ἀ. καὶ τὸν L. ROBERT, ἔ.ἀ. σ. 201, ἡ νέα κατο-

δὲ εἶναι ὅτι πρὸ τῆς ἐκ νέου προσαρτήσεώς του εἰς τὸ κοινὸν τῶν Βοιωτῶν διετήρησεν ἐπ' ὀλίγον ἀπόλυτον αὐτονομίαν. Εἰς αὐτὴν τὴν περίοδον τῆς συντόμου καὶ ἀμφιβόλου αὐτονομίας ἀνήκει καὶ ἓν ψήφισμα τοῦ Ὠρωποῦ σχετικὸν μὲ δανεισμὸν τῆς πόλεως διὰ τὴν ἐπισκευὴν ἢ ἀνακατασκευὴν τῶν τειχῶν του [1]. Ὁ καθηγητὴς L. Robert πιστεύει ὅτι τὸ ψήφισμα ἀνήκει εἰς τοὺς ἀκολουθήσαντας τὸ τέλος τῆς ἀθηναϊκῆς κατοχῆς χρόνους καὶ συμπεραίνει ὅτι οἱ Ὠρώπιοι θὰ ἐγκατέλειψαν τὴν πόλιν διωχθέντες ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων, οἱ ὁποῖοι θὰ κατέστρεψαν καὶ τὰ τείχη [2]. Ἐκ τοῦ ψηφίσματος σαφῶς φαίνεται ὅτι ἡ πόλις εὑρίσκετο εἰς ἀδυναμίαν νὰ ἀντιμετωπίσῃ τὰς δαπάνας τῆς ἐπισκευῆς ἢ ἀνακατασκευῆς τῶν τειχῶν της. Τὰ ἔξοδα διὰ τὴν διεξαγωγὴν τῆς διοικήσεως ἢ τὴν τέλεσιν τῆς λατρείας δὲν περιορίζονται. Τὴν αἰτίαν ὅμως τῆς καταστροφῆς τῶν τειχῶν θὰ ἠδύνατό τις νὰ τὴν ἀποδώσῃ ὄχι μόνον εἰς ἐχθρικὴν ἐνέργειαν ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν φυσιολογικὴν φθορὰν καὶ εἰς φυσικὰ αἴτια, ὡς οἱ καταστρεπτικοὶ σεισμοί, σύνηθες φαινόμενον εἰς τὴν ἰδιαιτέρως σεισμοπαθῆ περιοχὴν τοῦ Ὠρωποῦ.

Πρῶτον μαρτύριον τῆς προσαρτήσεως τοῦ Ὠρωποῦ εἰς τὸ κοινὸν τῶν Βοιωτῶν εἶναι ἡ ἐπιγραφὴ IG VII 2724a, χρονολογουμένη μεταξὺ 287-280 (ἄρχων τοῦ κοινοῦ Τρίαξ). Εἰς αὐτὴν ἐμφανίζεται ὡς *ἀφεδριατεύων* ὁ Ὠρώπιος Κράτυλλος, ὁ *τειχοποιὸς* τοῦ ψηφίσματος ΕΠ ἀρ. 42. Κατὰ τοὺς ἰδίους χρόνους, μεταξὺ 287 καὶ 281 π.Χ., ὁ βασιλεὺς τῆς Θρᾴκης Λυσίμαχος ἀφιερώνει εἰς τὸν Ἀμφιάραον τὸ ἄγαλμα τῆς Ἀδείας, συζύγου τοῦ ἀδελφοῦ του, δεικνύων οὕτω τὰς καλάς του διαθέσεις ἔναντι τῆς πόλεως καὶ τοῦ Ἱεροῦ [3].

Μετὰ τὴν μάχην τῆς Λυσιμαχείας, τὸ 278/77 π.Χ., καταφεύγει εἰς τὸ Ἱερὸν ὁ γνωστὸς εἰς τοὺς Ὠρωπίους Ἐρετριεὺς φιλόσοφος Μενέδημος,

---

χὴ τοῦ Ὠρωποῦ ἔλαβε τέλος, τὸ ἀργότερον, τὸ 287 π.Χ., ὅταν αἱ Ἀθῆναι ἐπανεστάτησαν ἐναντίον τοῦ Δημητρίου. Ἡ ὑπόθεσις αὕτη ὅμως, εὔλογος καθ' ὅλα, δὲν δύναται πρὸς τὸ παρὸν νὰ ἐπιβεβαιωθῇ διὰ στοιχείων ἀκριβῶν καὶ ἀναμφισβητήτων.

Ἐκ τῆς νέας ἀθηναϊκῆς περιόδου τοῦ Ὠρωποῦ σῴζεται εἰς τὸ Ἱερὸν μικρὸν βάθρον φέρον δύο ψηφίσματα φυλετῶν, τὰ ὁποῖα ὁ Λεοναρδος (ΑΕ 1917, σ. 241) χρονολογεῖ εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ 3ου π.Χ. αἰῶνος. Διὰ τῶν ψηφισμάτων αὐτῶν στεφανοῦνται ὁ *Φιλόστρατος Μενεστράτου ἐκ Κολωνοῦ* καὶ ὁ *διδάσκαλος Φιλοκράτης Φιλίνου* [Ἁ]*λαεύς*. Καὶ πάλιν λοιπὸν οἱ Ἀθηναῖοι μεταχειρίζονται τὰ δημοτικὰ των ὀνόματα. Εἰς τὴν αὐτὴν περίοδον χρονολογεῖται καὶ ἡ ἐπιτύμβιος ἐπιγραφὴ μετ' ἀττικοῦ δημοτικοῦ ΑΕ 1967 Χρονικά, σ. 13, ἀρ. 16.

1 ΕΠ ἀρ. 42.

2 Ἔ.ἀ. σ. 202.

3 ΕΠ ἀρ. 26.

ἐγκατασταθεὶς πιθανώτατα εἰς τὸν οἰκισμὸν τῆς δεξιᾶς ὄχθης [1]. Ὀλίγον ἀργότερον, τὸ 275 π.Χ., ἱδρύεται εἰς τὸ Ἱερὸν τὸ ἄγαλμα τοῦ ἐλευθερωτοῦ τῆς Τροιζῆνος Διομήδους [2], περὶ τὰ μέσα τοῦ αἰῶνος ἀφιερώνεται εἰς τὸν θεὸν τὸ ἄγαλμα τοῦ Ἁλικαρνασσέως ποιητοῦ Ἡρακλείτου, φίλου τοῦ Καλλιμάχου, ὑπὸ τοῦ ἀδελφοῦ του Διογένους [3], εἰς τὸ διάστημα δὲ μεταξὺ 240-237 π.Χ. ἐπὶ ἄρχοντος τοῦ κοινοῦ Σαμίου, ὁ διακεκριμένος Ὠρώπιος Πύθων Καλλιγείτονος ἐκλέγεται ἀφεδριατεύων [4].

Ἡ γεωγραφικὴ θέσις τοῦ Ὠρωποῦ εἰς τὰ σύνορα Ἀττικῆς καὶ Βοιωτίας, τὸ γεγονὸς ὅτι ὑπῆρξε πάντοτε τὸ ἀντικείμενον τῆς ἐπεκτατικῆς τάσεως τῶν δύο γειτόνων του, ἡ ἐπίδρασις τῆς παλαιᾶς ἐρετρικῆς καὶ ἀθηναϊκῆς κατοχῆς, πρέπει νὰ ἦσαν αἱ αἰτίαι, αἱ ὁποῖαι ἠμπόδισαν, κατ' ἀρχάς, τὴν ἀνάπτυξιν βαθυτέρων δεσμῶν μεταξὺ Ὠρωποῦ καὶ τῶν λοιπῶν βοιωτικῶν πόλεων. Μετὰ τὰ μέσα ὅμως τοῦ 3ου αἰῶνος π.Χ. καὶ ἰδιαιτέρως κατὰ τὰ τέλη του αἱ σχέσεις Ὠρωποῦ καὶ τοῦ κοινοῦ τῶν Βοιωτῶν γίνονται στενότεραι καὶ ἡ πόλις ἀρχίζει νὰ συνειδητοποιῇ τὸν ρόλον της ὡς μέλους τοῦ κοινοῦ. Οὕτω, ὅταν μεταξὺ τοῦ 228 καὶ 226 π.Χ. ἡ Ἀκραίφεια καλῇ τὸν Ὠρωπὸν νὰ λάβῃ μέρος εἰς τὰς ἑορτὰς τῶν Πτῴων συντελοῦσα κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ὥστε νὰ τελεσθοῦν μετὰ μεγαλυτέρας μεγαλοπρεπείας, ἡ πρότασις γίνεται ἀδιστάκτως δεκτή, διότι ἡ συμμετοχὴ εἰς τὰς ἑορτὰς αὐτὰς θεωρεῖται ἀπολύτως ἐπιβεβλημένη διὰ πόλιν τῆς Βοιωτίας [5]. Τὴν ἰδίαν δὲ πολιτικὴν ἀκολουθεῖ ἡ πόλις καὶ διὰ τοὺς ἄλλους ἀγῶνας καὶ ἑορτὰς τοῦ κοινοῦ τῶν Βοιωτῶν. Οὕτω, ὀλίγον ἀργότερον, μεταξὺ τοῦ 215 καὶ τοῦ 208 π.Χ., ὁ Ὠρωπὸς μετέχει εἰς τὰ *Μουσεῖα* τῶν Θεσπιῶν [6].

Ἐπὶ ἄρχοντος τοῦ κοινοῦ Ἀπολλοδώρου (230-212 π.Χ.) οἱ Ὠρώπιοι τιμοῦν τὸν Σμυρναῖον ἔμπορον Στράτωνα διὰ τὰς πολυτίμους ὑπηρεσίας του εἰς τὸν ἐφοδιασμὸν τῆς πόλεως διὰ σίτου [7]. Φαίνεται ὅτι τὸ πρόβλημα τῶν γειτονικῶν Ἀθηνῶν ἀρχίζει νὰ ἀπασχολῇ τώρα καὶ τὸν Ὠρωπὸν παρὰ

---

1 ΔΙΟΓΕΝΗΣ ΛΑΕΡΤΙΟΣ II 142. Τὸ ἀπόσπασμα βλ. εἰς τὸ κεφάλαιον περὶ τῆς θεραπείας τῶν ἀσθενῶν· βλ. ἐπίσης L. ROBERT, ἔ.ἀ. σ. 201.

2 ΕΠ ἀρ. 12.

3 ΕΠ ἀρ. 18.

4 IG VII 3207.

5 ΕΠ ἀρ. 43.

6 FEYEL, Contribution, σ. 96-100· Polybe, σ. 254-267. Πρέπει νὰ λεχθῇ ὅτι ὁ Ὠρωπὸς συμμετεῖχε κανονικῶς εἰς τὰς ὁμοσπονδιακὰς ἑορτὰς ἢ αὐτὰς τῶν πόλεων τῆς Βοιωτίας. Αἱ ἐνταῦθα ἰδιαιτέρως ἀναφερόμεναι περιπτώσεις εἶναι αἱ ρητῶς διὰ τὸν Ὠρωπὸν μαρτυρούμεναι ὑπὸ τῶν ἐπιγραφικῶν πηγῶν.

7 IG VII 392· νέα δημοσίευσις κατ' ἀνάγνωσιν τοῦ ΛΕΟΝΑΡΔΟΥ: Β. Χ. ΠΕΤΡΑΚΟΣ, Τὸ Ἀμφιάρειον, σ. 10, ἀρ. 10, πίν. 1.

τὸ ὅτι ἡ παραγωγὴ τῆς πεδιάδος του θὰ ἔπρεπε νὰ ἐπήρκει διὰ τὰς ἀνάγκας του. Ἡ ἔλλειψις αὕτη τοῦ σίτου, παρατηρουμένη καὶ εἰς ἄλλας πόλεις τῆς πεδινῆς Βοιωτίας, πρέπει νὰ ἦτο ἀποτέλεσμα τῆς ἐγκαταλείψεως τῆς καλλιεργείας καὶ γενικώτερον τῆς γεωργίας [1].

Τὸ 229 π.Χ. ὁ Ὠρωπὸς συμμαχεῖ μετὰ τοῦ κοινοῦ τῶν Ἀχαιῶν. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Δημητρίου τοῦ Β', κατὰ τὸ διάστημα μεταξὺ τοῦ θέρους τοῦ 229 καὶ τοῦ χειμῶνος τοῦ 224 π.Χ., οἱ Βοιωτοὶ καὶ οἱ Φωκεῖς συνάπτουν συνθήκην συμμαχίας μετὰ τῶν Ἀχαιῶν [2], εἰς τοὺς ὁποίους καὶ παραδίδουν ὁμήρους εἰς ἔνδειξιν πιστῆς τηρήσεως τῆς συμφωνίας. Εὐθὺς μετὰ τὴν σύστασιν τῆς συμμαχίας οἱ Ἀχαιοὶ τιμοῦν τοὺς ὁμήρους αὐτούς, τὸ 224 π.Χ., διὰ τῆς ἀπονομῆς τοῦ τίτλου τοῦ προξένου τοῦ κοινοῦ των [3]. Μεταξὺ τῶν ὁμήρων εὑρίσκετο καὶ ὁ *Ἀριστομένης Μειλίχου*, σημαντικὴ προσωπικότης τοῦ Ὠρωποῦ [4].

Ἡ ἐλευθερία, τὴν ὁποίαν κατόπιν τόσων ἀγώνων καὶ περιπετειῶν ἀπέκτησεν ὁ Ὠρωπός, ἀπαιτεῖ συνεχῆ προσπάθειαν διὰ τὴν διατήρησίν της καὶ κύριον μέσον εἶναι τὰ ἰσχυρὰ τείχη. Τὰ οἰκονομικὰ ὅμως τῆς πόλεως καὶ πάλιν δὲν εἶναι ἀνθηρὰ καὶ οὕτω ἐπὶ ἄρχοντος τοῦ κοινοῦ Ποτιδαΐχου (224-210 π.Χ.) ὁ Ὠρωπὸς προκηρύσσει δάνειον διὰ τὴν ἐπισκευὴν τῶν τειχῶν του, τὰ ὁποῖα, ὡς φαίνεται, εἶχον ὑποστῆ σοβαρὰς βλάβας [5]. Εἰς τὴν προκήρυξιν τονίζεται ὅτι ἡ ἀποκατάστασις τῶν τειχῶν δὲν ἀφορᾷ μόνον εἰς τὸν Ὠρωπὸν ἀλλὰ εἰς ὁλόκληρον τὸ κοινὸν τῶν Βοιωτῶν, τοῦ ὁποίου καὶ ἡ πόλις εἶναι μέλος. Χαρακτηριστικὴ ἐπὶ τοῦ προκειμένου εἶναι ἡ φρασεολογία τοῦ ψηφίσματος: *Λύσανδρος εἶπεν ὅπως ἂμ πόρος χρημάτων γίνηται εἰς τὴν οἰκοδομίαν τοῦ τείχους καὶ συντελεσθέντων τῶν τειχῶν χρήσιμοι ὦμεν αὐτοί τε αὐτοῖς καὶ τῶι κοινῶι Βοιωτῶν.* Οὕτω, ἐπειδὴ τὰ χρήματα, τὰ ὁποῖα διαθέτει ἡ πόλις, δὲν ἐπαρκοῦν, καταφεύγει καὶ πάλιν εἰς τὸν δανεισμὸν ἐκ μέρους τῶν ἰδιωτῶν, εἰς τοὺς ὁποίους δίδει τόκον 10% καὶ τὸν τίτλον τοῦ προξένου καὶ εὐεργέτου τοῦ Ὠρωποῦ, μετὰ τῶν σχετικῶν προνομίων, ἐφ' ὅσον ὁ δανειστὴς εἶναι ξένος, ἢ μόνον τὸν τίτλον τοῦ εὐεργέτου, ἐφ' ὅσον εἶναι Ὠρώπιος. Τὰ ἀποτελέσματα εἶναι πενιχρά, διότι ἕνα μόνον πλούσιον Ὠρώπιον συνεκίνησεν ἡ ἔκκλησις τῆς πόλεως, τὸν *Νίκωνα Χάρ-*

1 FEYEL, Polybe, σ. 282, σημ. 3.

2 Αὐτόθι σ. 123-124.

3 Syll.³ 519.

4 Ὁ Ἀριστομένης Μειλίχου (IG VII 344· AE 1892, σ. 49, ἀρ. 79· SEG XV 269) ἀνήκει εἰς μίαν τῶν σπουδαιοτέρων οἰκογενειῶν τοῦ Ὠρωποῦ. Πατήρ του εἶναι ὁ Μείλιχος Ἀριστογείτονος, ἀδελφοὶ δὲ ὁ ἱερεὺς Κλεόμαχος, ὁ ἄρχων τῆς πόλεως Λύσανδρος καὶ ὁ Ἀριστογείτων.

5 IG VII 4263· Syll.³ 544· MAIER I, σ. 121, ἀρ. 6.

μιδος, ἄγνωστον ἄλλοθεν. Τὸ ἐπεισόδιον τοῦτο θὰ ἠδύνατο νὰ συσχετισθῇ μὲ τὴν οἰκονομικὴν κρίσιν, ἡ ὁποία ἐμάστιζε κατὰ τὰ τέλη τοῦ 3ου αἰῶνος π.Χ. τὴν Βοιωτίαν καὶ τῆς ὁποίας τὰ αἴτια θὰ πρέπει νὰ ἀναζητηθοῦν εἰς τὴν τάσιν τῶν βοιωτικῶν πόλεων νὰ τελοῦν μεγαλοπρεπεῖς ἑορτὰς καὶ ἀγῶνας, διὰ τοὺς ὁποίους ἐξωδεύοντο μεγάλα χρηματικὰ ποσά [1].

Τὸ ἱερὸν τοῦ Ἀμφιαράου ἐκτὸς τῆς θρησκευτικῆς του σημασίας εἶχε καὶ πολιτικήν, ὅπως εἶναι φανερόν. Ὁ σεβασμὸς πρὸς αὐτὸ ἐθεωρεῖτο καὶ ἔνδειξις εὐνοίας πρὸς τὴν πόλιν καὶ μέσον συνάψεως καλῶν σχέσεων. Οὕτω κατὰ τὴν περίοδον μεταξὺ 215 καὶ 204 π.Χ. ὁ Πτολεμαῖος Δ΄ ὁ Φιλοπάτωρ, ἐπιθυμῶν νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν φιλίαν τῶν Βοιωτῶν, δεικνύει ἰδιαιτέραν εὔνοιαν εἰς τὸ Ἱερὸν καὶ τὴν πόλιν, ἡ ὁποία καὶ ἀνταποδίδει ἱδρύουσα εἰς τὸ Ἀμφιάρειον τὰ ἀγάλματα αὐτοῦ καὶ τῆς συζύγου του Ἀρσινόης [2]. Τὰ περαιτέρω ἀποτελέσματα τῶν καλῶν σχέσεων Αἰγύπτου καὶ Ὠρωποῦ φαίνονται ὀλίγον ἀργότερον, ὅτε οἱ Ὠρώπιοι δίδουν τὸν τίτλον τοῦ προξένου καὶ ἄλλα τιμητικὰ προνόμια εἰς τὸν Φορμίωνα τὸν Βυζάντιον [3], ἐπειδὴ *φί*[λος ὢν] *τοῦ βασιλέως Πτολεμαίου — — νῦν παρὰ τῶι βασιλεῖ Πτολεμαίωι πολλ*[οὺς καὶ] *συμφέροντας λόγους ποιεῖται ὑπὲρ τῆς πόλεω*[ς, δηλαδὴ εἰς ἀνταμοιβὴν (φανερὰν) διὰ τὰς ἐνεργείας του, αἱ ὁποῖαι ἐπηρέασαν τὸν βασιλέα εὐνοϊκῶς ὑπὲρ τοῦ Ὠρωποῦ. Εἶναι προφανὲς ὅτι ὁ Ὠρωπὸς καὶ τὸ Ἱερόν του ἐδοκίμασαν, ὅπως καὶ ἄλλαι βοιωτικαὶ πόλεις, τὴν γενναιοδωρίαν τοῦ Πτολεμαίου Φιλοπάτορος [4].

Προξενικὸν ψήφισμα τοῦ τέλους τοῦ 3ου π.Χ. αἰῶνος μαρτυρεῖ καὶ περὶ τῶν σχέσεων τοῦ Ὠρωποῦ μὲ τὸ Πέργαμον. Ἡ προξενία ἀπονέμεται εἰς τὸν Περγαμηνὸν Μένιππον υἱὸν τοῦ Κρατίππου, ὁ ὁποῖος *ἐπιδημήσας* [τε ἀν]*εσ*[τράφ]*η ἀξίω*[ς μὲν] *αὑτοῦ, ἀξίως δὲ τῆς τοῦ βασιλέ*[ως] *αἱρ*[έσεω]ς. Ἐάν, ὡς εἶναι πιθανώτατον, πρόκειται διὰ τὸν βασιλέα τοῦ Περγάμου, οὗτος δὲν εἶναι ἄλλος ἢ ὁ Ἄτταλος Α΄ ὁ Σωτὴρ (241-197 π.Χ.), τοῦ ὁποίου τὸ ἄγαλμα, ὡς ὑποθέτει ὁ Β. Λεοναρδος, θὰ εἶχεν ἱδρυθῇ ἐπὶ τοῦ βάθρου, ὅπου εἶναι χαραγμένον τὸ ψήφισμα [5].

Περὶ τὰ τέλη τοῦ 3ου αἰῶνος π.Χ. καὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ 2ου ὁ Ὠρωπὸς δεικνύει φιλικὰς σχέσεις μὲ τὴν Ἐλάτειαν, ὡς φαίνεται ἐκ προξενικοῦ ψη-

1 Feyel, Polybe, σ. 249-250.
2 ΕΠ ἀρ. 11.
3 IG VII 298· OGI 81.
4 Feyel, ἔ.ἀ. σ. 258 ἑξ.
5 ΑΕ 1925/26, σ. 19, ἀρ. 132 «Ἀττάλου ἴσως ἵδρυτο ἐπὶ τοῦ ἐν Ἀμφιαρείῳ βάθρου ἀνδριᾶς ἐφ' ἵππου». Βλ. ἐπίσης Β. Χ. Πετρακου, Τὸ Ἀμφιάρειον, σ. 11.

φίσματος τῆς πόλεως αὐτῆς, δι' οὗ τιμᾶται [1] ὁ σημαίνων Ὠρώπιος *Κλεόμαχος Μειλίχου*, ἀδελφὸς τοῦ ὁμήρου τῶν Ἀχαιῶν. Ἀντιστοίχως ὁ Ὠρωπὸς μὲ πρότασιν τοῦ Κλεομάχου ἀπονέμει [2] προξενίαν εἰς τὸν ἄρχοντα τῆς Ἐλατείας *Γενναῖον*.

Ἐνῷ τὸ Ἱερὸν ἔχει συμπληρωθῆ ἀπὸ τοῦ 4ου π.Χ. αἰῶνος κατὰ τὰ κύρια στοιχεῖά του, τὸ θέατρον, ἓν τῶν σπουδαιοτέρων καὶ μᾶλλον ἀναγκαίων οἰκοδομημάτων, μόλις τώρᾳ, κατὰ τὰ τέλη τοῦ 3ου αἰῶνος, συγχρονίζεται. Ἄγνωστος Ὠρώπιος ἀγωνοθέτης προσφέρει τὴν δαπάνην διὰ τὴν ἐκ μαρμάρου οἰκοδόμησιν τοῦ προσκηνίου, τὸ ὁποῖον μέχρι τοῦδε, ὡς καὶ τὸ λοιπὸν θέατρον, ἦτο ξύλινον.

Ἡ οἰκοδομὴ ὅμως πολυτελῶν δημοσίων οἰκοδομημάτων ὡς τὸ θέατρον, δεικνύουσα εὐπορίαν εἰς ὡρισμένην τάξιν τοὐλάχιστον Ὠρωπίων, εἶναι δυσάρμοστος πρὸς τὰς ἐπισιτιστικὰς δυσκολίας τῆς πόλεως ἐπὶ ἄρχοντος τοῦ κοινοῦ Ἀγαθοκλέους (185-172 π.Χ.). Προξενικὸν ψήφισμα τιμᾷ δύο ξένους ἐμπόρους, ἕνα Τύριον καὶ ἕνα Σιδώνιον, διὰ τὰς ὑπηρεσίας των σχετικῶς μὲ τὸν ἐπισιτισμὸν τῆς πόλεως. Τὸ ψήφισμα (ΕΠ ἀρ. 37) εἶναι ἀποκαλυπτικὸν διὰ τὴν ἀνατίμησιν τοῦ σίτου κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτὴν καὶ θὰ πρέπει νὰ συσχετισθῇ πρὸς τὴν σιτοδείαν, ἡ ὁποία ἐμάστιζε τότε ὁλόκληρον σχεδὸν τὴν Βοιωτίαν [3].

Τὴν ἰδίαν ἐποχὴν ὁ βασιλεὺς Εὐμένης Β΄ ὁ Σωτὴρ (197-160/59 π.Χ.) ἀφιερώνει εἰς τὸ Ἀμφιάρειον τὸ ἄγαλμα τοῦ ἀδελφοῦ του Φιλεταίρου, σαφὴς ἔνδειξις ὅτι τὸ Πέργαμον συνεχίζει τὰς φιλικάς του σχέσεις μὲ τὸν Ὠρωπόν [4]. Τὸ 187 π.Χ. ἡ πόλις τῶν Δελφῶν ἀπονέμει τὸν τίτλον τοῦ προξένου εἰς τὸν Ὠρώπιον Κλέωνα Φιλιστίδου [5], ἐνῷ τὸ 144 π.Χ. ὁ ἐπίσης Ὠρώπιος Ἑρμίας Ζωΐλου γίνεται ἱερομνήμων εἰς τοὺς Δελφούς [6]. Οἱ δύο αὐτοὶ πολῖται τοῦ Ὠρωποῦ εἶναι ὁ μόνος γνωστὸς σύνδεσμος τῆς πόλεως μὲ τὸ μέγα πανελλήνιον ἱερὸν καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς ἱστορίας του.

Τὸ Ἱερόν, λόγῳ τῆς φήμης τὴν ὁποίαν εἶχεν ἀποκτήσει, ἐσυχνάζετο ὑπὸ ἀνθρώπων ἐξ ὅλων τῶν σημείων τοῦ ἑλληνικοῦ καὶ τοῦ ρωμαϊκοῦ κό-

---

1 IG IX, I 100.

2 IG VII 253· Michel 281· βλ. BCH 10, 1886, σ. 361. Μετὰ τοῦ ἄρχοντος Γενναίου ἐγένετο πρόξενος Ὠρωποῦ καὶ ὁ Ἐλατεὺς Καλλίας Νίκωνος (IG VII 256 + 408) διὰ προτάσεως τοῦ Κλεομάχου.

3 Feyel, Polybe, σ. 282, σημ. 3.

4 Β. Χ. Πετρακος, Τὸ Ἀμφιάρειον, σ. 11. Βλ. ἐν τοῖς προηγουμένοις τὰ περὶ Μενίππου Περγαμηνοῦ.

5 Syll.³ 585, στ. 162.

6 Syll.³ 636.

σμου, ἁπλῶν προσκυνητῶν, ἀσθενῶν ἀλλὰ καὶ προσωπικοτήτων. Ἡ ἱστορία ὅμως δὲν διασῴζει λεπτομερείας αὐτοῦ τοῦ εἴδους. Σχεδὸν μόνον διὰ τὸν Παῦλον Αἰμίλιον, τὸν Ρωμαῖον ὕπατον, νικητὴν τοῦ Περσέως εἰς τὴν Πύδναν τὸ 168 π.Χ. γνωρίζομεν σχετικῶς. Τὸ ἑπόμενον ἔτος τῆς νίκης του ὁ Παῦλος Αἰμίλιος, κατὰ τὸν Τίτον Λίβιον [1], *Oropum Atticae ventum est, ubi pro deo vates antiquus colitur templumque vetustum est rivisque circa amoenum*. Τὸ χωρίον τοῦτο τοῦ Λιβίου ἔδωκε λαβὴν εἰς παρεξηγήσεις, διότι ὁ χαρακτηρισμὸς Oropum Atticae ἐθεωρήθη ὡς ὑποδηλῶν νέαν ἀθηναϊκὴν κατοχήν. Τοῦτο ὅμως οὐδαμόθεν μαρτυρεῖται. Ὁ Λίβιος ἀναφέρεται εἰς τὴν κατάστασιν τοῦ Ὠρωποῦ τῆς ἐποχῆς καθ' ἣν ἔγραφε τὴν ἱστορίαν του. Τὸ αὐτὸ θὰ ἠδύνατο νὰ ὑποτεθῇ καὶ ἐκ τῆς φράσεως τοῦ Παυσανίου [2] ὅτι *Ἀθηναίων δὲ ὁ δῆμος . . . . διαρπάζουσιν Ὠρωπὸν ὑπήκοόν σφισιν οὖσαν*, ἡ ὁποία ὅμως ἀναφέρεται ὁμοίως εἰς τὴν πολιτικὴν κατάστασιν τοῦ Ὠρωποῦ κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς περιηγήσεώς του καὶ ὄχι εἰς τὴν κατάστασιν τῶν γεγονότων τοῦ 156 π.Χ., τὰ ὁποῖα ἐκτίθενται εὐθὺς κατωτέρω.

Ἡ κατάπτωσις καὶ ἡ παρακμή, ἡ ὁποία παρατηρεῖται εἰς τὴν Βοιωτίαν καὶ τὸν Ὠρωπὸν κατὰ τὸν 2ον π.Χ. αἰῶνα, ἐμφανίζεται βαρυτέρα εἰς τὰς γειτονικὰς Ἀθήνας, τῶν ὁποίων οἱ κάτοικοι ἦσαν κατὰ τὸν Παυσανίαν [3] *ὑπὸ Μακεδόνων πολέμῳ πιεσθέντες μάλιστα Ἑλλήνων* καὶ οἱ ὁποῖοι ἀναγκάζονται εἰς πράξεις ἀναρμόστους πρὸς τὸ παλαιὸν μεγαλεῖόν των. Ἕνεκα τῆς πενίας των οἱ Ἀθηναῖοι τὸ 156 π.Χ. *ἀνάγκῃ πλέον ἢ ἑκουσίως* ἐπιτίθενται ἐναντίον τοῦ Ὠρωποῦ, τὸν ὁποῖον καὶ λεηλατοῦν [4]. Οἱ Ὠρώπιοι προσφεύγουν ἀμέσως εἰς τὴν ρωμαϊκὴν σύγκλητον, ἡ ὁποία ἀναθέτει εἰς τὴν Σικυῶνα νὰ καθορίσῃ τὴν ἀποζημίωσιν, τὴν ὁποίαν ἔπρεπε νὰ

---

1 XLV 27.

2 ΠΑΥΣΑΝΙΑΣ VII 11.4.

3 Αὐτόθι.

4 Περὶ τῆς φράσεως αὐτῆς τῆς ἱστορίας τοῦ Ὠρωποῦ κύριαι πηγαὶ εἶναι αἱ ἑξῆς: ΠΑΥΣΑΝΙΑΣ VII 11.4 ἑξ. (εἰς τὴν ἔκδοσιν Ν. ΠΑΠΑΧΑΤΖΗ, Παυσανίου Ἑλλάδος Περιήγησις, τόμ. IV, σ. 63-65)· ΠΟΛΥΒΙΟΣ XXXII 11· A. GELLIUS, Noctes Atticae VI (VII) 14. 8-10· ΚΙΚΕΡΩΝ, Ad Atticum XII 23. 2· ΠΛΟΥΤΑΡΧΟΣ Κάτων πρεσβύτερος XXII. Ἐκ τῶν νεωτέρων ἠσχολήθησαν κυρίως μὲ τὸ θέμα οἱ BRANDIS ἐν PW λ. *Achaia* (1893)· C. COLIN, Rome et la Grèce de 200 à 146 av. J.C., σ. 504-507· W. S. FERGUSON, Hellenistic Athens, σ. 324-328· O. AYMARD, Les assemblées de la Confédération Achaienne, σ. 26 ἑξ.· βλ. καὶ Syll.[3] 675.

Ὁ ΠΟΛΥΒΙΟΣ χαρακτηρίζει τὴν ὑπόθεσιν ὡς ἑξῆς: *ἐν οἷς ἴδιον καὶ παράλογον πρᾶγμα συνέβη γενέσθαι περὶ τὴν Ὠρωπίων πόλιν*. Ἐκ τῆς διηγήσεως ὅμως τοῦ Μεγαλοπολίτου ἱστορικοῦ σῴζεται μόνον ἡ εἰσαγωγή.

πληρώσουν οἱ Ἀθηναῖοι εἰς τοὺς Ὠρωπίους, ἀνάλογον πρὸς τὴν βλάβην τὴν ὁποίαν ἐπροξένησαν. Ἐπειδὴ ὅμως τὰ πεντακόσια τάλαντα τὰ ὁρισθέντα ὑπὸ τῆς Σικυῶνος ὡς ἀποζημίωσις ἐθεωρήθησαν ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων ὡς βαρύτατον καὶ δυσανάλογον πρὸς τὴν πρᾶξίν των πρόστιμον, προσφεύγουν καὶ αὐτοὶ εἰς τὴν ρωμαϊκὴν σύγκλητον καὶ ἐπιτυγχάνουν τὴν μείωσιν τοῦ ποσοῦ εἰς ἑκατὸν τάλαντα. Τῆς ἀθηναϊκῆς πρεσβείας εἰς Ρώμην ἡγοῦντο, ὡς διηγεῖται ὁ Πλούταρχος (Κάτων πρεσβύτερος XXII), σπουδαῖοι ἄνδρες τῶν Ἀθηνῶν : *Ἤδη δὲ αὐτοῦ* (τοῦ Κάτωνος) *γέροντος γεγονότος πρέσβεις Ἀθήνηθεν ἦλθον εἰς Ῥώμην οἱ περὶ Καρνεάδην τὸν Ἀκαδημαϊκὸν καὶ Διογένη τὸν Στωϊκὸν φιλόσοφον, καταδίκην τινὰ παραιτησόμενοι τοῦ δήμου τῶν Ἀθηναίων, ἣν ἐρήμην ὦφλον Ὠρωπίων μὲν διωξάντων, Σικυωνίων δὲ καταψηφισαμένων, τίμημα ταλάντων πεντακοσίων ἔχουσαν.* Ἀπὸ τοῦ σημείου τούτου ἡ ἐξέλιξις τῶν πραγμάτων μετέχει τοῦ παραδόξου, διότι οἱ Ἀθηναῖοι *ὑποσχέσεσι καὶ δώροις* πείθουν τοὺς Ὠρωπίους νὰ συνάψουν μετ' αὐτῶν συμφωνίαν, καθ' ἣν οἱ Ἀθηναῖοι θὰ ἐτοποθέτουν φρουρὰν εἰς τὸν Ὠρωπὸν καὶ οἱ Ὠρώπιοι θὰ παρέδιδον εἰς τοὺς Ἀθηναίους ὁμήρους, τοὺς ὁποίους αἱ Ἀθῆναι θὰ ἀπέδιδον καὶ θὰ ἀπέσυρον συγχρόνως τὴν φρουράν, ὅταν ἡ στάσις τῶν Ἀθηναίων θὰ ἔδιδεν ἀφορμὴν παραπόνων. Ὅμως τὸν τελευταῖον αὐτὸν ὅρον δὲν σέβονται οἱ Ἀθηναῖοι παρὰ τὸ ὅτι ἡ φρουρὰ ἔβλαπτε τοὺς Ὠρωπίους ἀλλὰ καὶ φθάνουν εἰς τὸ σημεῖον νὰ καταδιώξουν καὶ νὰ ἐξορίσουν σημαίνοντας πολίτας τῆς πόλεως. Ὁ Ὠρωπὸς ζητεῖ τότε τὴν βοήθειαν τοῦ κοινοῦ τῶν Ἀχαιῶν, τὸ ὁποῖον κατ' ἀρχὰς τὴν ἀρνεῖται, φοβούμενον ὅτι τοῦτο θὰ ἐπηρέαζεν ἐχθρικῶς τὰς σχέσεις του μὲ τὰς Ἀθήνας. Τότε οἱ Ὠρώπιοι ὑπόσχονται δέκα τάλαντα εἰς τὸν στρατηγὸν τοῦ ἔτους, τὸν Λακεδαιμόνιον Μεναλκίδα, ἐφ' ὅσον κατορθώσει νὰ μεταπείσῃ τοὺς Ἀχαιούς. Πράγματι, ὁ Μεναλκίδας ἐπιτυγχάνει τοῦτο, ἀφ' οὗ ὑπόσχεται δῶρον πέντε ταλάντων εἰς τὸν Καλλικράτην, πρόσωπον τὸ ὁποῖον ἐπηρέαζε τοὺς Ἀχαιούς, εἰς ἀντάλλαγμα τῆς ὑποστηρίξεώς του. Ὡς εἶναι φυσικόν, ἡ συνέλευσις τοῦ κοινοῦ ἀποφασίζει τὴν ἀποστολὴν στρατευμάτων ἐναντίον τῶν Ἀθηναίων, οἱ ὁποῖοι, εὐθὺς ὡς τὸ πληροφοροῦνται, ἐπιτίθενται ἐκ νέου ἐναντίον τοῦ Ὠρωποῦ, συμπληρώνουν τὴν διαρπαγήν του καὶ ἀποσύρουν τὴν φρουράν. Οἱ Ἀχαιοὶ φθάνουν κατόπιν ἑορτῆς καί, ὅταν ὁ Μεναλκίδας καὶ ὁ Καλλικράτης προσπαθοῦν νὰ ἀναγκάσουν τοὺς στρατιώτας νὰ βαδίσουν ἐναντίον τῶν Ἀθηνῶν, αὐτοὶ ἀρνοῦνται καὶ ἰδιαιτέρως οἱ Λακεδαιμόνιοι. Παρὰ ταῦτα ὅμως, ἐνῷ ὁ Ὠρωπὸς οὐδὲν ὠφελήθη, ὁ Μεναλκίδας ἀπαιτεῖ καὶ λαμβάνει τὰ ὑπεσχημένα δέκα τάλαντα.

Τὰ παράδοξα αὐτὰ ἐξιστοροῦνται ὑπὸ τοῦ Παυσανίου. Τὸ σημεῖον ὅμως ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ἀναφέρεται εἰς τὴν ἔκκλησιν τῶν Ὠρωπίων πρὸς

τὸ κοινὸν τῶν Ἀχαιῶν ὡς καὶ τὰ δυσμενῆ [1] ἀποτελέσματα τῆς ὅλης ὑποθέσεως διὰ τοὺς Ὠρωπίους δὲν ἀποδεικνύονται ὀρθά, ὡς πληροφορούμεθα ὑπὸ τοῦ ψηφίσματος ΕΠ ἀρ. 44. Φαίνεται ὅτι ὁ Παυσανίας θὰ εἶχε λάβει τὰς πληροφορίας του ἐκ πηγῶν ὄχι ἀξιοπίστων, διότι, συμφώνως πρὸς τὸ ψήφισμα, τὸ ὁποῖον ἀποτελεῖ ἱστορικὴν μαρτυρίαν σύγχρονον τῶν γεγονότων, οἱ Ὠρώπιοι παρουσιάσθησαν πρῶτον εἰς τὴν συνέλευσιν τοῦ κοινοῦ τῶν Ἀχαιῶν εἰς τὴν Κόρινθον καὶ κατόπιν εἰς μίαν εἰδικῶς συγκληθεῖσαν σύνοδον, χάριν τῶν Ὠρωπίων, εἰς τὸ Ἄργος. Ἐκεῖ, χάρις εἰς τὸ ἐνδιαφέρον καὶ τὸν ζῆλον τοῦ Ἱέρωνος τοῦ Αἰγειράτου, ἡ ὑπόθεσις εἶχεν εὐνοϊκὴν ἐξέλιξιν διὰ τοὺς Ὠρωπίους, οἱ ὁποῖοι ἠδυνήθησαν νὰ ἐπιστρέψουν εἰς τὴν πατρίδα των μετὰ τῶν οἰκογενειῶν των. Τὰ ὅσα λέγει ὁ Παυσανίας διὰ τὸ ἐπεισόδιον τῶν ταλάντων πιθανῶς νὰ εἶναι ἀληθῆ, ἡ κατάληξις ὅμως ἦτο διάφορος τῶν ὅσων ὑποστηρίζει. Ἄλλωστε εἶναι φανερὸν ὅτι ἡ νέα αὐτὴ κατοχὴ τοῦ Ὠρωποῦ ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων δὲν διήρκεσεν ἐπὶ μακρόν, διότι ἐκ τοῦ ψηφίσματος πληροφορούμεθα ὅτι ἡ πόλις πρὸ ὀλίγου μόνον χρόνου εἶχε καταληφθῆ.

Ὁ C. Colin [2] ὑποστηρίζει τὴν ἐκδοχὴν τῶν ἀντιποίνων ἐκ μέρους τῶν Ὠρωπίων, δὲν ὑπάρχει ὅμως οὐδεμία μαρτυρία, ἡ ὁποία νὰ δικαιολογῇ τὴν τολμηρὰν αὐτὴν ὑπόθεσιν. Καὶ τὸ νόμισμα ἀκόμη, τὸ ὁποῖον ἀποδεικνύει δῆθεν τὴν ὑποθετικὴν ἐγκατάστασιν εἰς τὴν Ὠρωπίαν ἀττικῆς κληρουχίας μετὰ τὰ ἀντίποινα τῶν Ὠρωπίων, ἀνήκει εἰς περίοδον ἀνεξαρτησίας τοῦ Ὠρωποῦ [3], διότι φέρει τὴν ἐπιγραφὴν ΩΡΩΠΙΩΝ. Τὸ νόμισμα αὐτό, τὸ ὁποῖον περιγράφεται ἀλλαχοῦ, παριστᾷ τὴν Ἁλίαν Νύμφην, τῆς ὁποίας τὸ ἱερὸν εὑρίσκετο ἐντὸς τῆς πόλεως [4].

Κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς τελευταίας αὐτῆς περιπετείας τοῦ Ὠρωποῦ καὶ εἰδικῶς κατὰ τὸ διάστημα 151-149 π.Χ. ἱδρύθη εἰς Ἀμφιάρειον τὸ ἀντίγραφον τῆς τιμητικῆς ἐπιγραφῆς [5] διὰ τὸν Ἀθηναῖον *Ἡγήσανδρον* τὸν ὑπὸ τοῦ Ἀθηναίου ἐπονομαζόμενον *Δελφόν*. Τὸ πρωτότυπον τῆς ἐπιγραφῆς

---

1 Παυσανίας VII 12. 1: *Ὠρώπιοι δὲ καὶ ὠφελείας σφίσιν οὐ γενομένης τῆς παρὰ Ἀχαιῶν, ὅμως ὑπὸ Μεναλκίδα τὰ χρήματα ἐξεπράχθησαν.*

2 Ἔ.ἀ. σ. 506.

3 Αὐτόθι. Ὁ Colin βασίζεται εἰς τὴν μελέτην τοῦ Koehler, AM 4, 1879, σ. 250 ἑξ. Δικαίως ὅμως ὁ L. Robert, Hellenica 11-12, σ. 198, σημ. 1 γράφει: «Je ne comprends pas pourquoi les très rares monnaies portant l'ethnique Ὠρωπίων étaient classées par U. Koehler à là «clérouchie attique» et à quelque période de la domination athénienne à Oropos. Elles doivent dater des périodes d'indépendance d'Oropos».

4 Βλ. τὸ κεφ. τῶν νομισμάτων καὶ τὸ σχετικὸν μὲ τὴν Ἁλίαν νύμφην.

5 ΑΕ 1925/26, σ. 11, ἀρ. 129.

σῴζεται εἰς τοὺς Δελφούς [1]. Ἡ ὅλη περιπέτεια ὅμως δὲν φαίνεται νὰ ἐπηρέασε δυσμενῶς τὴν πολιτικὴν τοῦ Ὠρωποῦ ἔναντι τῶν Ἀθηνῶν, διότι ὀλίγον ἀργότερον ἡ πόλις ἀπονέμει τὸν τίτλον τοῦ προξένου εἰς τὸν Ἀθηναῖον Ἑρμοκλέα Τιμοκλείδα. Τὸ ψήφισμα μάλιστα ἐγράφη ἐπὶ τῆς στήλης τοῦ Ἡγησάνδρου, ἀπόλυτον τεκμήριον διὰ τὴν χρονολόγησίν του [2].

Τὰ ὑπεράνω ὅμως τῆς Ἑλλάδος νέφη πυκνοῦνται καὶ τὰ σφάλματα τῶν Ἑλλήνων φέρουν εἰς τὴν χώραν τὴν δουλείαν. Τὸ 146 π.Χ. ὁ Μόμμιος [3] *ᾕρει τε κατὰ κράτος καὶ ἔκαιε Κόρινθον*. Τὴν καταστροφὴν διεδέχθη ἡ ἀλλαγὴ τῆς τάξεως τῶν πραγμάτων, διότι *δημοκρατίας μὲν κατέπαυε, καθίστα δὲ ἀπὸ τιμημάτων τὰς ἀρχάς*. Συνέπεια φυσιολογικὴ ἦτο ἡ διάλυσις ὅλων τῶν πολιτικῶν συνασπισμῶν τῆς Ἑλλάδος, οἱ ὁποῖοι θὰ ἠδύναντο νὰ ἀντιστοῦν εἰς τὴν δύναμιν τοῦ κατακτητοῦ: *συνέδριά τε κατὰ ἔθνος τὰ ἑκάστων, Ἀχαιῶν καὶ τὸ ἐν Φωκεῦσιν ἢ Βοιωτοῖς ἢ ἑτέρωθί που τῆς Ἑλλάδος, κατελέλυτο ὁμοίως πάντα*. Εἰς τὸ πλαίσιον λοιπὸν τῆς διαλύσεως τῶν πάντων ὑπὸ τῶν κατακτητῶν ὁ Ὠρωπὸς καθίσταται «αὐτόνομος» μὴ ἔχων οὐδεμίαν πολιτικὴν ἐξάρτησιν. Ὀλίγον ἀργότερον, κατὰ τὸν Παυσανίαν, οἱ Ρωμαῖοι ἐπέτρεψαν, ἐν Ἑλλάδι, τὴν λειτουργίαν ὡρισμένων θεσμῶν: *ἔτεσι δὲ οὐ πολλοῖς ὕστερον ἐτράποντο ἐς ἔλεον Ῥωμαῖοι τῆς Ἑλλάδος, καὶ συνέδριά τε κατὰ ἔθνος ἀποδιδόασιν ἑκάστοις τὰ ἀρχαῖα καὶ τὸ ἐν τῇ ὑπερορίᾳ κτᾶσθαι*. Πιθανῶς τότε ὁ Ὠρωπὸς ἐπανῆλθεν εἰς τὸ Βοιωτικὸν κοινόν, ὅπου οὔτε δικασταὶ οὔτε ἄλλοι ἀξιωματοῦχοι ἐξελέγοντο, ἀφοῦ ἅπαντα τὰ ἀξιώματα εἶχον περιέλθει εἰς τὰς χεῖρας μεγάλων ἐκρωμαϊσθεισῶν οἰκογενειῶν [4] μὲ ἀρκετὰ ἐλαστικὴν τὴν ἐθνικὴν συνείδησιν, ὥστε νὰ δέχωνται νὰ παίζουν τὸν ρόλον τοῦ τοποτηρητοῦ τῶν ρωμαίων στρατιωτικῶν. Ἡ πιθανὴ αὕτη συμμετοχὴ τοῦ Ὠρωποῦ εἰς τὸ Κοινὸν οὐδαμοῦ μαρτυρεῖται, οὔτε εἰς τὰς ἐπιγραφὰς οὔτε εἰς τὰ κείμενα.

Ἡ παρουσία τοῦ κατακτητοῦ στρατηγοῦ ἐσημειώθη εἰς τὸ Ἱερὸν δι' ἑνὸς ἐκ τῶν ἀναθημάτων, τὰ ὁποῖα ἵδρυσεν εἰς πολλὰ ἱερὰ τῆς Ἑλλάδος. Σήμερον διατηρεῖται μικρὸν μέρος τῆς ἐνεπιγράφου βάσεώς του, τὸ ὁποῖον διασῴζει τὴν ἀνάμνησιν τῆς πιθανῆς διελεύσεως ἐκ τοῦ Ὠρωποῦ τοῦ Ρωμαίου ὑπάτου [5].

Ἡ βαθεῖα ἀλλαγὴ εἰς τὸ καθεστὼς τῆς Ἑλλάδος δὲν ἐμποδίζει

---

1 Ἡ ταύτισις τῆς ἐπιγραφῆς τοῦ Ἱεροῦ καὶ τῆς F.d.D. III, 2 ἀρ. 135 (Syll.[3] 654A) ἐγένετο ὑπὸ τοῦ L. Robert ἐν Collection Froehner, σ. 31.

2 ΑΕ 1925/26, σ. 14, ἀρ. 130.

3 Παυσανίας VII 16. 7. Τὰ ἐν συνεχείᾳ ἀποσπάσματα παρ. 9 καὶ 10.

4 Paul Roesch, Thespies et la Confédération Béotienne, σ. 71 ἑξ.

5 IG VII 433. Περὶ τῶν ἀναθέσεων τοῦ Lucius Memmius βλ. Bull. 1961, 338.

τὸ Ἱερὸν νὰ συνεχίζῃ τὴν ζωήν του. Κατὰ τὴν δεκαετίαν 150-140 π.Χ. ἄγνωστος ἱερεὺς τοῦ Ἀμφιαράου δαπανᾷ διὰ τὴν κατασκευὴν τῆς ἐκ μαρμάρου σκηνῆς τοῦ θεάτρου συμπληρώνων οὕτω τὸ ἔργον τοῦ ἀγωνοθέτου δωρητοῦ τοῦ προσκηνίου. Κατὰ τοὺς ἰδίους χρόνους ὁ ἱερεὺς Εὐβίοτος καὶ ὁ σπονδοφόρος υἱός του Δημογένης ἀναλαμβάνουν τὰς δαπάνας διὰ τὴν ἐπισκευὴν τοῦ μεγάλου ναοῦ, ὁ ὁποῖος εἶχεν ὑποστῆ ζημίας [1].

Κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ ἔτους 122/1 π.Χ., ἐπὶ ἄρχοντος Ἀθηνῶν Νικοδήμου, οἱ Ἀθηναῖοι ἔφηβοι ἐπισκέπτονται τὸ Ἀμφιάρειον [2]: *παρε*[γ]*ένο*-[ντο] *δ*[ὲ καὶ εἰς τὸ Ἀμφιάραον καὶ ἱ]*στόρησαν τὴν γεγονεῖαν ἐκ παλαιῶν χρόνων ὑπὸ τῶν πατέρων τοῦ ἱεροῦ* [κ]*υρείαν καὶ θ*[ύ]*σαντες ἀπῆ*[λ]*θον αὐθ*[ημερεὶ εἰς τὴν ἑαυτῶν χώρ]*αν*. Ἡ ἀνάμνησις τῆς παλαιᾶς κατοχῆς εἶναι ὄνειρα ἐπικίνδυνα διὰ τὴν ἐποχήν. Αἱ σχέσεις ὅμως Ἀθηνῶν καὶ Ὠρωποῦ θὰ πρέπει νὰ ἦσαν καλαί, διότι ἡ πόλις δὲν προβάλλει ἀντίρρησιν εἰς τὸ νὰ διασχίσουν συντεταγμένοι οἱ ἔφηβοι τὴν ἐπικράτειαν τοῦ Ὠρωποῦ καὶ νὰ ἐπισκεφθοῦν τὸ Ἱερόν [3].

Ὁ 1ος π.Χ. αἰὼν κυριαρχεῖται εἰς τὴν Ἑλλάδα ὑπὸ τῆς παρουσίας τῶν Ρωμαίων, ἰδιαιτέρως δὲ ἔντονον εἶναι τοῦτο εἰς τὸ Ἀμφιάρειον, ὅπου τὰ πλεῖστα τῶν κατὰ χώραν βάθρων φέρουν τιμητικὰς ἐπιγραφὰς διὰ Ρωμαίους ἀξιωματούχους καὶ τὰς συζύγους των. Τὴν καλυτέραν θέσιν κατέχει τὸ βάθρον τοῦ ἀγάλματος τοῦ δικτάτορος Σύλλα. Τό ἄγαλμα ἱδρύθη, ὁμοῦ μετὰ τοῦ ἀγάλματος τῆς συζύγου του Μετέλλης [4], εἰς τὸ διάστημα μεταξὺ 86 καὶ 81 π.Χ. Συγχρόνως τιμᾶται [5] καὶ ὁ σύντροφος τοῦ Σύλλα εἰς τὰς ἐκστρατείας Gaius Scribonius Curio. Ἡ τιμητικὴ αὐτὴ διάκρισις εἶναι ἀποτέλεσμα γενναίας δωρεᾶς τοῦ Σύλλα εἰς τὸ Ἱερόν. Τὸ 86 π.Χ. ὁ Σύλλας, κατόπιν τῆς νικηφόρου ἐκστρατείας του ἐναντίον τῶν στρατευμάτων τοῦ Μιθριδάτου, παραχωρεῖ εἰς τὸ Ἱερὸν [6] *τῆς πόλεως καὶ τῆς χώρας λιμένων τε τῶν Ὠρωπίων τὰς προσόδους ἁπάσας εἰς τοὺς ἀγῶνας καὶ τὰς θυσίας, ἃς Ὠρώπιοι συντελοῦσιν θεῷ Ἀμφιαράωι, ὁμοίως δὲ καὶ ἃς ἂν μετὰ ταῦτα ὑπὲρ τῆς νίκης καὶ τῆς ἡγεμονίας τοῦ δήμου τοῦ Ῥωμαίων συντελέσουσιν*. Τὸ 80 ὁ Σύλλας ἐπικυροῖ τὴν ἀπόφασίν του αὐτήν, τὸ 74 ὅμως οἱ εἰσπρά-

1 ΑΕ 1925/26, σ. 38, ἀρ. 152.

2 IG II² 1006 στ. 27-28. Βλ. καὶ τοὺς στίχους 70-71 τῆς ἐπιγραφῆς ὡς ἐπίσης τὰ ὅσα λέγει ἐν σημειώσει ὁ U. KOEHLER, IG II 471 καὶ ὁ W. S. FERGUSON, Hellenistic Athens, σ. 418.

3 CHR. PÉLÉKIDES, Histoire de l'éphébie attique, σ. 253.

4 ΕΠ ἀρ. 32 καὶ 34.

5 ΕΠ ἀρ. 19.

6 IG VII 413· Syll.³ 747.

κτορες τῶν δημοσίων φόρων (δημοσιῶναι, publicani) καταγγέλουν τὴν παραχώρησιν, διότι *οὔτε ὁ Ἀμφιάραος, ᾧι αὗται αἱ χῶραι συνκεχωρημέναι λέγονται, θεός ἐστιν* καὶ ζητοῦν *ὅπως ταύτας τὰς χώρας καρπίζεσθαι ἐξῇ τοὺς δημοσιώνας.* Οἱ Ὠρώπιοι δὲν μένουν ἄπρακτοι καὶ στέλλουν εἰς τὴν ρωμαϊκὴν σύγκλητον πρεσβευτάς, ἀντιπροσωπείαν ἀποτελουμένην ἐκ τοῦ *Ἑρμοδώρου Ὀλυνπίχου* ἱερέως τοῦ Ἀμφιαράου *ὅστις πρότερον ὑπὸ τῆς συνκλήτου σύνμαχος προσηγορευμένος ἐστίν*, τοῦ *Ἀλεξιδήμου Θεοδώρου* καὶ τοῦ *Δημαινέτου Θεοτέλου* μελῶν σημαντικῶν οἰκογενειῶν τοῦ Ὠρωποῦ.

Αἱ σχέσεις ὅμως τοῦ Ὠρωποῦ μετὰ τῆς Ρώμης ἦσαν ἰδιαιτέρως καλαὶ καὶ οὕτω ἀπορρίπτεται ἡ ἔνστασις τῶν δημοσιωνῶν καὶ ἐπικυροῦται τὸ 73 π.Χ. ἡ ἀπόφασις τοῦ Σύλλα ἐκ νέου ὑπὸ τῆς συγκλήτου, εἰς τὴν ὁποίαν μετέχει καὶ ὁ ρήτωρ Κικέρων. Οὕτω τὸ Ἀμφιάρειον ἀποκτᾷ τὰ εἰσοδήματα ὁλοκλήρου τῆς χώρας καὶ τῶν λιμένων τοῦ Ὠρωποῦ *ἐκτὸς ἀγρῶν τῶν Ἑρμοδώρου Ὀλυνπίχου υἱοῦ, ἱερέως Ἀμφιαράου, τοῦ διὰ τέλους ἐν τῇ φιλίᾳ τοῦ δήμου τοῦ Ῥωμαίων μεμενηκότος.* Τὰ εἰσοδήματα αὐτὰ ἀπετέλεσαν πραγματικῶς τὴν ἀφετηρίαν διὰ μίαν ἀναγέννησιν τῶν ἀγώνων εἰς οὓς καθιερώθησαν καὶ νέα ἀγωνίσματα, ὧν σπουδαιότερον ἦτο τὰ *εὐαγγέλια τῆς Ῥωμαίων νίκης*[1].

Ἡ ἀπονομὴ τιμῶν εἰς Ρωμαίους ἀξιωματούχους συνεχίζεται καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τοῦ 1ου π.Χ. αἰῶνος. Μεταξὺ 75 καὶ 44 π.Χ. τιμᾶται[2] δι' ἀγάλματος τὸ ὁποῖον ἱδρύεται εἰς τὸ Ἱερὸν ὁ P. Servilius Vatia Isauricus, περὶ τὸ 65 ὁ Gnaius Calpurnius Piso καὶ ἡ σύζυγός του[3], τὸ 50 περίπου ὁ Appius Claudius Pulcher[4] καὶ ὁ διοικητὴς τῆς «Ἀχαΐας» Q. Fufius Q.f.C.n. Calenus[5], μεταξὺ τοῦ 44 καὶ τοῦ 42 π.Χ. ὁ «τυραννοκτόνος» Βροῦτος[6] καί, τέλος, μεταξὺ τοῦ 27 καὶ τοῦ 12 π.Χ., ὁ M. Vipsanius Agrippa[7], εἰς ἄγαλμα τοῦ ὁποίου ἀνῆκεν ἐπίσης καὶ τὸ πρὸ τῶν Προπυλαίων τῆς ἀθηναϊκῆς Ἀκροπόλεως βάθρον. Πρέπει ἐν τούτοις νὰ παρατηρηθῇ, ὅτι οὐδεμίαν πληροφορίαν ἔχομεν περὶ τῶν σχέσεων τῶν προσώπων αὐτῶν μὲ τὸν Ὠρωπὸν ἢ τὸ Ἱερὸν καὶ πιθανώτατα ἦσαν διατεταγμέναι τιμαί, ὡς συμβαίνει εἰς ἀνελεύθερα καθεστῶτα, ἂν δὲν ὀφείλονται εἰς τὴν προσαρμογὴν εἰς τὰς

---

1 Ὁλόκληρος ἡ διαδικασία τῆς παραχωρήσεως τῶν προσόδων τῆς Ὠρωπίας εἰς τὸ Ἱερὸν καὶ αἱ ἀμφισβητήσεις τῶν δημοσιωνῶν ἐκτίθενται εἰς τὸ senatus consultum IG VII 413 διασωθὲν εἰς ἑλληνικὴν μετάφρασιν ἐπὶ στήλης εἰς τὸ Ἱερόν.

2 ΕΠ ἀρ. 31.

3 ΕΠ ἀρ. 14 καὶ 15.

4 ΕΠ ἀρ. 9.

5 IG VII 380.

6 ΕΠ ἀρ. 16.

7 ΕΠ ἀρ. 24.

περιστάσεις τῶν Ὠρωπίων. Ἄλλωστε αἱ τιμαὶ αὐταὶ οὐδεμίαν σχεδὸν δαπάνην συνεπήγοντο διὰ τὴν πόλιν, διότι πολλάκις περιωρίζοντο εἰς τὴν λάξευσιν τῶν παλαιῶν ἐπιγραφῶν τῶν βάθρων καὶ τὴν ἀναγραφὴν νέων. Οἱ ἐπισκέπται τοῦ Ἱεροῦ δὲν θὰ ἐδυσανασχέτουν ἂν πολλὰ τῶν ἐπὶ τῶν βάθρων ἀγαλμάτων ἀνῆκον εἰς ἄλλους αἰῶνας, εὐτυχεστέρους.

Μὲ τὴν πάροδον τοῦ χρόνου ἡ δύναμις ἐπιβιώσεως τοῦ Ὠρωποῦ ἐξαντλεῖται. Ἡ διακίνησις τῶν ἀνθρώπων ἔχει ἴσως ἀμβλύνει καὶ τὸ ἐθνικὸν αἴσθημα τῶν κατοίκων καὶ ἡ πόλις κατὰ μοιραίαν ἀνάγκην στρέφεται πρὸς τὸν παλαιὸν δυνάστην, τὰς Ἀθήνας. Πότε ἀκριβῶς προσηρτήθη, διὰ τελευταίαν καὶ ὁριστικὴν φοράν, ὁ Ὠρωπὸς εἰς τὴν πόλιν τῶν Ἀθηνῶν εἶναι ἄγνωστον. Εἰς κατάλογον ἐφήβων χρονολογούμενον ἀπὸ τοῦ ἄρχοντος Ἀθηνῶν Καλλικρατίδου [1] περὶ τὸ 38/7 ἢ 33/2 μνημονεύεται ὁ [— —] *τος Εὐνόστου Ὠρώπιος*, ἐνῷ ἡ πόλις ἱδρύει μεταξὺ τοῦ 27 καὶ τοῦ 12 π.Χ. τὸ ἄγαλμα τοῦ Ἀγρίππα, ἔνδειξις ὅτι εἶναι ἀκόμη ἀνεξάρτητος. Ὁ Στράβων [2] (1ος π.Χ. - 1ος μ.Χ. αἰ.) μνημονεύει τὸν Ὠρωπὸν ὡς πόλιν βοιωτικήν, ἐνῷ ὁ Τίτος Λίβιος [3] (59 π.Χ. - 19 μ.Χ.) ἀναφέρει τὸν Oropum Atticae. Αἱ ἐνδείξεις ὅμως τῆς ἀθηναϊκῆς κατοχῆς πληθύνονται. Εἰς τὴν ἐπιγραφὴν IG II² 2776 (117 - 138 μ.Χ.) γίνεται λόγος διὰ κτήματα εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ Ὠρωποῦ ἀνήκοντα εἰς Ἀθηναίους, ὁ Παυσανίας [4] (περὶ τὸ 150 μ.Χ.) θεωρεῖ τὸν Ὠρωπὸν ἀττικόν, ὁ δὲ Φιλόστρατος [5] λέγει ὅτι *Ἀμφιάραος μαντευόμενος ἐν τῇ Ἀττικῇ νῦν ὀνείρατα ἐπάγει τοῖς χρωμένοις*.

Εἶναι λοιπὸν πιθανὸν ὅτι ἡ προσάρτησις ἐγένετο μετὰ τὸ 26 π.Χ. εἰς τοὺς χρόνους τοῦ Αὐγούστου [6]. Ἐνῷ ἡ πόλις πίπτει εἰς τὴν ἀφάνειαν τὸ Ἱερὸν ἐξακολουθεῖ, ἀττικὸν πλέον, νὰ ὀργανώνῃ ἀγῶνας [7]. Ἐπιγραφὴ τῆς Παμφυλίας, τοῦ 1ου μ.Χ. αἰῶνος, ἀναφέρει νικητὴν εἰς τὰ Ἀμφιαράεια. Τὸν 2ον μ.Χ. αἰῶνα καλύπτει ἀκόμη τὸ σκότος, ἐνῷ τὸν 3ον μ.Χ. αἰῶνα οἱ ἀγῶνες ὀργανοῦνται ὑπὸ Ἀθηναίων ἀγωνοθετῶν, οἱ ὁποῖοι μνημονεύονται εἰς σειρὰν ἐπιγραφῶν τῶν μεταξὺ τοῦ 200 καὶ 243 μ.Χ. χρόνων. Τὴν αὐτὴν ἐποχήν, περὶ τὸ 230 μ.Χ., δύο ἀδελφοί, οἱ Γαργήττιοι *Αὐρήλιοι Καλλίφρων* καὶ *Πάτροκλος* σπονδοφόροι, ἀφιερώνουν εἰς τὸ Ἀμφιάρειον δύο

1 IG II² 1043 στήλη III, στ. 117.
2 ΣΤΡΑΒΩΝ 391.
3 Βλ. τὸ χωρίον ἐν τοῖς προηγουμένοις.
4 ΠΑΥΣΑΝΙΑΣ I 34. 1.
5 Τὰ εἰς Τυανέα Ἀπολλώνιον II 34. 89.
6 P. GRAINDOR, Athènes sous Auguste, σ. 1-2· Β. Χ. ΠΕΤΡΑΚΟΣ, Τὸ Ἀμφιάρειον, σ. 13.
7 Περὶ τῶν ἀγώνων εἰς τὰ μεταχριστιανικὰ ἔτη βλ. τὸ σχετικὸν κεφάλαιον.

μαρμάρινα ἀγάλματα [1]. Οἱ Ὠρώπιοι ἔχουν παραμερισθῆ ἐκ τῆς διοικήσεως τοῦ Ἱεροῦ, ὡς καὶ κατὰ τὸν 4ον π.Χ. αἰῶνα. Οἱ ἱερεῖς εἶναι Ἀθηναῖοι, ὡς μαρτυρεῖ ἡ ἐπιγραφὴ IG II² 4530, καὶ χρησιμοποιοῦνται τὰ ἀττικὰ δημοτικά. Μία ἐπιγραφὴ [2] ἀποτελεῖ πολύτιμον μαρτυρίαν διὰ τὴν κατάστασιν κατὰ τὸν 3ον μ.Χ. αἰῶνα, διότι ἀποκαλύπτει ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι δὲν ἔχουν κατορθώσει ἀκόμη νὰ ἀφομοιώσουν τὴν πόλιν καὶ βλέπουν τὸν Ὠρωπὸν ὡς κατεχομένην χώραν. Ὁ Ἀθηναῖος διοικητής, ὁ ὁποῖος μνημονεύεται εἰς αὐτήν, ἔχει τὸν τίτλον τοῦ *Ἐπιμελητοῦ* καὶ εἶναι συγχρόνως ὁ ἐπώνυμος ἄρχων τῆς πόλεως ἡ δὲ διάρκεια τῆς ἐξουσίας του εἶναι ἐτησία. Παρ' αὐτὸν ἐμφανίζεται ἕτερον, ὑποδεέστερον, διοικητικὸν πρόσωπον ὁ *Γραμματεύς*.

Αἱ τελευταῖαι πληροφορίαι, περὶ τοῦ Ἱεροῦ μόνον, ὀφείλονται εἰς τὰ νομίσματα τὰ εὑρεθέντα κατὰ τὴν ἀνασκαφήν του [3]. Ἀνήκουν, τὰ νεώτερα, εἰς τοὺς αὐτοκράτορας Αὐρηλιανόν (271-275 μ.Χ.), Πρόβον (276 μ.Χ.), Νουμεριανὸν (283-284 μ.Χ.) καὶ Κωνσταντῖνον Β' (337-340 μ.Χ.). Εἶναι σημεῖα διαβάσεως τῶν ἀραιῶν ἐπισκεπτῶν τοῦ ἐρημωθέντος Ἱεροῦ τοῦ θεραπευτοῦ ἥρωος, νεκροῦ καὶ εἰς τὴν μνήμην τῶν ἀνθρώπων.

ΟΙ ΘΕΣΜΟΙ ΤΗΣ ΠΟΛΕΩΣ

Διὰ τὴν καλυτέραν γνῶσιν τῆς πόλεως καὶ τὴν πληρεστέραν κατανόησιν τῶν παρατιθεμένων ἐπιγραφῶν εἶναι ἀπαραίτητα ὡρισμένα στοιχεῖα σχετικὰ μὲ τὴν διοίκησιν τῆς πόλεως καὶ τοὺς θεσμοὺς αὐτῆς καὶ τῶν σχέσεων τοῦ Ὠρωποῦ, ἐπὶ τοῦ θέματος, μὲ τὸ κοινὸν τῶν Βοιωτῶν καὶ τὰς ἄλλας βοιωτικὰς πόλεις.

Πολλάκις ὁ Ὠρωπὸς διετέλεσεν ἀνεξάρτητος ὡς καὶ ὑπὸ τὴν κατοχὴν τῶν Ἀθηναίων. Διὰ τὴν τελευταίαν αὐτὴν περίπτωσιν ὑπάρχει εἰδικὸν κεφάλαιον συμπληρούμενον ὡς πρὸς τὸ ἱερὸν τοῦ Ἀμφιαράου δι' ὅσων λέγονται διὰ τὴν διοίκησιν αὐτοῦ ἰδιαιτέρως. Ἡ διαπραγμάτευσις τῶν θεμάτων εἶναι ἁπλῶς κατατοπιστική. Τὰ διάφορα ζητήματα τὰ σχετικὰ μὲ τοὺς βοιωτικοὺς θεσμοὺς ἐξετάζονται ἐμπεριστατωμένως ὑπὸ ἄλλων εἰδικῶν μελετητῶν [4]. Ἐνταῦθα ἐξετάζονται ἀξιώματα ἢ θεσμοὶ

---

1 J. Oliver, AJA 45, 1941, σ. 541 ἑξ.

2 Τὸ κείμενον τῆς ἐπιγραφῆς βλ. εἰς τὸ περὶ τῶν θεσμῶν τῆς πόλεως κεφάλαιον.

3 Λεοναρδος, ΠΑΕ 1890, σ. 31· ΠΑΕ 1903, σ. 35.

4 Βασικὴν σημασίαν διὰ τὴν μελέτην τῶν βοιωτικῶν θεμάτων ἔχει τὸ πρόσφατον βιβλίον τοῦ Paul Roesch, Thespies et la Confédération Béotienne, Paris 1965. Κρίσιν περὶ αὐτοῦ βλ. ἐν Bull. 1967, 291.

μαρτυρούμενοι, διὰ τὸν Ὠρωπόν, ὑπὸ τῶν ἐπιγραφῶν ἢ τῶν κειμένων. Τὰ διὰ τὰς ἄλλας πόλεις γνωστὰ καὶ μὴ παραδιδόμενα διὰ τὸν Ὠρωπὸν παραλείπονται.

α) Κεντρικὴ διοίκησις

1. *Ὁ ἄρχων.* Ὁ ἄρχων τῆς πόλεως, ὅστις ἦτο καὶ ὁ ἐπώνυμος, δὲν μνημονεύεται εἰς τὰς ἐπιγραφὰς τοῦ Ὠρωποῦ εἰμὴ ἀπὸ τοῦ ἄρχοντος τοῦ κοινοῦ τῶν Βοιωτῶν Θεοτίμου (223 - 209 π.Χ.). Μέχρι τότε ὡς ἐπώνυμος ἐμφανίζεται ὁ ἱερεὺς τοῦ Ἀμφιαράου, εἰς τρία δὲ ψηφίσματα ψηφισθέντα ταυτοχρόνως ἀναφέρονται παρὰ τὸν ἱερέα ὡς ἐπώνυμοι καὶ οἱ τρεῖς πολέμαρχοι [1].

Ἀπὸ τοῦ ἄρχοντος τοῦ κοινοῦ Θεοτίμου ὁ ἐπώνυμος ἄρχων τῆς πόλεως ἀναγράφεται εἰς τὰ ψηφίσματα, ὄχι ὅμως πάντοτε, ἀντιθέτως πρὸς τὸν ἱερέα, ὁ ὁποῖος ἀναφέρεται τὸ πλεῖστον. Τοῦτο ὀφείλεται εἰς τὸ ὅτι τὰ ψηφίσματα δημοσιεύονται εἰς τὸ ἱερὸν τοῦ Ἀμφιαράου, ὅπου ὁ ἱερεὺς εἶναι τὸ σημαντικώτερον πρόσωπον [2]. Περὶ τοῦ ἄρχοντος τοῦ Ὠρωποῦ δὲν γνωρίζομεν τὰς λεπτομερείας, τὰς ὁποίας ἀναφέρουν αἱ πηγαὶ διὰ τοὺς ἄρχοντας τῶν ἄλλων βοιωτικῶν πόλεων καὶ αἱ ὁποῖαι δεικνύουν θρησκευτικὸν τὸν χαρακτῆρα τοῦ ἀξιώματος, τοὐλάχιστον εἰς τὴν γένεσίν του [3].

Ἡ θητεία τοῦ ἄρχοντος εἶναι ἐτησία ὡς καὶ εἰς τὰς ἄλλας πόλεις, θὰ εἶχεν ὅμως οὗτος τὸ δικαίωμα ἐπανεκλογῆς, ἂν καὶ μέχρι σήμερον δὲν γνωρίζομεν Ὠρώπιον, ὅστις διετέλεσε δύο φορὰς ἐπώνυμος ἄρχων. Ὅταν ἀναφέρεται μετὰ τοῦ ἄρχοντος τοῦ κοινοῦ καὶ τοῦ ἱερέως ἔχει πάντοτε τὴν δευτέραν θέσιν, ἐνῷ ὅταν ὁ ἄρχων τοῦ κοινοῦ παραλείπεται τὴν πρώτην.

Ἡ παράλειψις τοῦ ὀνόματος τοῦ ἄρχοντος τῆς πόλεως φαίνεται πολλάκις παράδοξος. Εἰς ψήφισμα [4] σχετικὸν μὲ τὴν ἐπισκευὴν τῶν τειχῶν τῆς πόλεως, ὅτε ὁ Ὠρωπὸς ἀνῆκεν εἰς τὸ κοινόν, ἐπώνυμος δὲν ἀναφέρεται, ὁρίζεται δὲ ὅτι *ἀποδοῦναι τὰ χρήματα ἐν τῶι ἐνιαυτῶι τῶι μετὰ Ὠρωπόδωρον ἱερέα.* Εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν καὶ ἡ ἐπισκευὴ τῶν τειχῶν καὶ ἡ ἐπιστροφὴ τοῦ δανείου εἶναι πρᾶξις καθαρῶς διοικητική.

2. *Οἱ πολέμαρχοι.* Οἱ πολέμαρχοι ἦσαν συναρχία τριῶν ἀνδρῶν μὲ ἐτησίαν θητείαν [5], τοὐλάχιστον ἀπὸ τοῦ 4ου αἰῶνος. Ἕδραν εἶχον τὸ

1 ΕΠ ἀρ. 36. Περὶ τοῦ συστήματος χρονολογήσεως τῶν ψηφισμάτων τοῦ Ὠρωποῦ βλ. τὴν σύντομον διαπραγμάτευσίν μου ἐν ΑΔ 21, 1966, σ. 49.

2 P. ROESCH, ἔ.ἀ. σ. 160.

3 Ἔ.ἀ. σ. 158.

4 IG VII 4263· βλ. καὶ ΕΠ ἀρ. 42.

5 P. ROESCH, ἔ.ἀ. σ. 162.

πολεμαρχεῖον, ἂν ἰσχύουν διὰ τὸν Ὠρωπὸν ὅ,τι γνωρίζομεν διὰ τὰς ἄλλας βοιωτικὰς πόλεις [1]. Εἰς τρεῖς ἐπιγραφὰς τοῦ 4ου π.Χ. αἰῶνος οἱ τρεῖς πολέμαρχοι ἐμφανίζονται μετὰ τοῦ ἱερέως ὡς ἐπώνυμοι, τὸ γεγονὸς δὲ ὅτι ὁ εἷς ἐξ αὐτῶν, ὁ αὐτὸς καὶ εἰς τὰς τρεῖς περιπτώσεις, προτείνει καὶ τὸ ψήφισμα, ὠθεῖ εἰς τὴν σκέψιν ὅτι θὰ εἶχε πρωτεύουσαν θέσιν εἰς τὴν συναρχίαν [2]. Εἰς τὰς ἄλλας πόλεις τῆς Βοιωτίας οἱ πολέμαρχοι ἦτο δυνατὸν νὰ ἐπανεκλεγοῦν, τὸ αὐτὸ δὲ θὰ συνέβαινε καὶ εἰς τὸν Ὠρωπόν, παρὰ τὸ ὅτι σπανίως μνημονεύονται, καὶ μόνον εἰς τὰ τρία ψηφίσματα τὰ ὁποῖα ἀνεφέρθησαν, ἐπωνύμως. Ἐκ τῶν ἐπιγραφῶν ἐπίσης γνωρίζομεν ὡρισμένας ἀπὸ τὰς ἁρμοδιότητάς των. Ἔχουν τὴν ἐπιμέλειαν τῆς ἀναγραφῆς τῶν ψηφισμάτων [3], φροντίζουν διὰ τὴν προμήθειαν σίτου [4] διὰ τὰς ἀνάγκας τῆς πόλεως ἢ τὴν σύναψιν δανείου μετὰ τῶν τειχοποιῶν διὰ τὴν ἐπισκευὴν τῶν τειχῶν [5].

Εἰς τὸ ψήφισμα ΕΠ ἀρ. 43 φροντίζουν μετὰ τοῦ ἄρχοντος διὰ τὴν ἀποστολὴν βοὸς διὰ τὴν θυσίαν εἰς τὸν Ἀπόλλωνα Πτῷον. Εἰς τὴν αὐτὴν ἐπιγραφὴν ἀναφέρεται καὶ ὁ *γραμματεύς* των. Ἀλλαχοῦ ἀσχολοῦνται μὲ τὴν παράδοσιν τῶν ἀργυρωμάτων τοῦ Ἀμφιαράου εἰς τὴν ἐπιτροπήν, ἡ ὁποία θὰ ἀποφασίσῃ διὰ τὴν ἐπισκευήν των [6]. Αἱ ἁρμοδιότητες τὰς ὁποίας γνωρίζομεν ὅτι εἶχον οἱ πολέμαρχοι εἰς ἄλλας βοιωτικὰς πόλεις οὐδόλως ἀναφέρονται εἰς τὰς ἐπιγραφὰς τοῦ Ὠρωποῦ [7].

3. *Ὁ κῆρυξ*. Διὰ τὴν ἀνακοίνωσιν τῶν ψηφισμάτων ἢ τῶν ἄλλων ἀποφάσεων τῆς πόλεως ὑπῆρχεν εἰς τὸν Ὠρωπόν, ὡς καὶ εἰς τὰς λοιπὰς πόλεις τῆς Ἑλλάδος, ὁ κῆρυξ, ὅστις ἐξετέλει καὶ ἄλλας ἀποστολάς [8].

4. Διὰ τὴν διεκπεραίωσιν τῶν διαφόρων διοικητικῶν ἐργασιῶν ὑπῆρχον κατώτεροι ἔμμισθοι ὑπάλληλοι, τοὺς ὁποίους ἡ ἐπιγραφὴ ΕΠ ἀρ. 42 ὀνομάζει *ὑπηρέτας*.

---

1 ΞΕΝΟΦΩΝΤΟΣ Ἑλληνικὰ V 4. 6.
2 ΜΙΤΣΟΣ, ΑΕ 1952, σ. 168.
3 ΕΠ ἀρ. 43.
4 ΕΠ ἀρ. 37.
5 IG VII 4263· Syll.³ 544· MAIER I, σ. 121, ἀρ. 6.
6 ΕΠ ἀρ. 45.
7 P. ROESCH, ἔ.ἀ. σ. 166.
8 ΑΕ 1925/26, σ. 38, ἀρ. 152.

β) Πρόσκαιροι ἀρχαί

Οἱ *τειχοποιοί*. Οἱ τειχοποιοὶ ἦσαν μία ἀρχή, τῆς ὁποίας ἀποκλειστικὸν ἔργον ἦτο ἡ ἐπισκευὴ ἢ ἡ ἀνοικοδόμησις τῶν τειχῶν τῆς πόλεως. Ἡ ἀρχὴ αὕτη ἐξελέγετο μόνον ὅταν ὑπῆρχεν ἀνάγκη [1].

γ) Διοίκησις τῶν θρησκευτικῶν ὑποθέσεων

1. *Ὁ ἱερομνήμων*. Ἐκ τῶν δελφικῶν ἐπιγραφῶν μαρτυρεῖται ὅτι ὁ Ὠρωπὸς ἀντεπροσωπεύετο ἐνίοτε εἰς τὸ ἱερὸν τοῦ Ἀπόλλωνος διὰ τῆς ἀποστολῆς ἱερομνήμονος. Οὕτω τὸ 178 π.Χ. ἱερομνήμων τοῦ Ὠρωποῦ εἶναι ὁ *Ἑρμίας Ζωΐλου* καὶ μετ' αὐτοῦ εἷς Θηβαῖος, ἀντιπρόσωποι καὶ οἱ δύο τῶν Βοιωτῶν [2].

2. *Ὁ ταμίας τῶν ἱερῶν χρημάτων*. Εἰς ἐλλιπὲς ψήφισμα [3] τῆς πόλεως ἀποδοχῆς συμμετοχῆς εἰς τὰς ἑορτὰς καὶ τὰς θυσίας τῶν Μουσείων τῶν Θεσπιῶν, τῆς περιόδου 215-208 π.Χ., ἀναφέρεται ὅτι [τὸν δὲ ταμίαν τ]*ὸν ἐπὶ τῶν ἱε*[ρῶν δοῦναι - - -]. Πρόκειται περὶ ἰδιαιτέρου ἀξιώματος συναντωμένου καὶ εἰς ἄλλας πόλεις τῆς Ἑλλάδος καὶ ἰδίᾳ τῆς Βοιωτίας. Εἰς τὸν Ὠρωπὸν ἡ ὕπαρξις τῶν ἱερῶν τοῦ Ἀμφιαράου καὶ τῆς Ἁλίας Νύμφης τὸ ἐπιβάλλουν, λόγῳ τῶν σημαντικῶν εἰσοδημάτων τὰ ὁποῖα εἶχον [4].

3. *Ὁ συλλογεύς*. Ὁ συλλογεὺς εἶναι ὁ θησαυροφύλαξ τοῦ ἱεροῦ τοῦ Ἀμφιαράου. Εἰς τὴν ἐπιγραφὴν ΕΠ ἀρ. 45 γίνεται σαφὴς διαχωρισμὸς αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ ταμίου (στ. 50). Κρατεῖ τὰς κλεῖδας τοῦ *θησαυροῦ* τοῦ ἱεροῦ καὶ δίδει χρήματα ὁσάκις ἀπαιτεῖται τοῦτο. Κατὰ τὴν ἀνωτέρω ἐπιγραφὴν (στ. 37-38), ἐὰν τὰ χρήματα τὰ ὁποῖα θὰ εὑρεθοῦν εἰς τὸν θησαυρὸν δὲν ἐπαρκέσουν διὰ τὴν ἐκτέλεσιν τῆς ὁριζομένης ἐργασίας, θὰ δώσῃ τὸ ἐλλεῖπον ποσὸν *ὁ ταμίας ὁ προάρχων*, δηλαδὴ ὁ κανονικὸς ταμίας καὶ ὄχι ὁ *ταμίας ἐπὶ τῶν ἱερῶν*. Παρατηρητέον ἐπίσης ὅτι ὁ συλλογεὺς δὲν ἀποδίδει λογαριασμὸν εἰς τοὺς κατόπτας [5] (στ. 21).

4. *Οἱ ἱεράρχαι*. Οἱ ἱεράρχαι ἦσαν τρεῖς ἐνῷ εἰς τὰς Θεσπιὰς πέντε, εἰς τὸν βοιωτικὸν Ὀρχομενὸν δύο καὶ ἀνὰ εἷς εἰς τὰς Θήβας καὶ τὴν Χαιρώνειαν.

---

1 Περὶ τοῦ ἀξιώματος τῶν τειχοποιῶν, τοὺς ὁποίους εὑρίσκομεν εἰς Ἀθήνας, Κύζικον, Ἴστρον βλ. BUSOLT, Gr. Staat., σ. 630 a, σημ. 2 καὶ MAIER I, σ. 123. Εἰς τὸν Ὠρωπὸν ἀναφέρονται εἰς τὰς ἐπιγραφὰς ΕΠ ἀρ. 42 καὶ IG VII 4263.

2 Syll.[3] 636, στ. 7.

3 FEYEL, Contribution, σ. 96-100.

4 P. ROESCH, ἔ. ἀ. σ. 203.

5 Ἔ.ἀ. σ. 209.

Διὰ τὰς ἄλλας βοιωτικὰς πόλεις γνωρίζομεν ὅτι οἱ ἱεράρχαι ἐπανεξελέγοντο εἰς τὸ ἀξίωμα[1]· τὸ αὐτὸ θὰ συνέβαινε καὶ εἰς τὸν Ὠρωπόν. Ἔργον των ἦτο ἡ διοίκησις τῶν ἱερῶν καὶ τῆς περιουσίας των, ἦσαν δηλαδὴ προϊστάμενοι τῶν πάσης φύσεως ὑπαλλήλων καὶ ἀξιωματούχων, οἱ ὁποῖοι ἐσχετίζοντο μὲ τὰ ἱερά. Εἰς τὸν Ὠρωπὸν ἐλέγχουν πλήρως τὴν ἐπισκευὴν τῶν ἀργυρωμάτων τοῦ Ἀμφιαράου (ΕΠ ἀρ. 45) ἢ κάμνουν κατάλογον τῶν πολυτίμων ἀναθημάτων εἰς τὸν θεόν (IG VII 3498), ὅπου μάλιστα ἐμφανίζονται ἐπωνύμως παρὰ τὸν ἄρχοντα τῆς πόλεως.

Ἐκ τῶν ἐπιγραφῶν τῶν ἄλλων πόλεων τῆς Βοιωτίας πληροφορούμεθα περισσότερα περὶ τοῦ ἀξιώματος. Εἰς αὐτὰς βλέπομεν τὴν σπουδαιότητά του καὶ τὴν ἔκτασιν τῆς δικαιοδοσίας τῶν ἱεραρχῶν, ἥτις ἡπλοῦτο εἰς ἁπάσας τὰς ὑποθέσεις, αἱ ὁποῖαι εἶχον σχέσιν μὲ τὴν θρησκείαν ἢ τὴν λατρείαν[2].

5. *Οἱ θεωροί.* Ἡ ἀποστολὴ θεωρῶν, ἐπισήμων ἀπεσταλμένων μιᾶς πόλεως ὡς ἀντιπροσώπων εἰς τὰς ἑορτὰς καὶ τὰς πανηγύρεις ἄλλων πόλεων, μαρτυρεῖται διὰ τὸν Ὠρωπὸν ὑπὸ ἐλλιποῦς ἐπιγραφῆς[3], συμφώνως πρὸς τὴν ὁποίαν οἱ θεωροὶ εἶναι δύο καὶ λαμβάνουν παρὰ τοῦ ταμίου τοῦ ἐπὶ τῶν ἱερῶν ἑκατὸν δραχμὰς διὰ τὰ ἔξοδα τῆς θυσίας, τὴν ὁποίαν θὰ κάμουν εἰς τὰς ἑορτὰς τῶν Μουσείων τῶν Θεσπιῶν. Ἡ πόλις ἀφ' ἑτέρου εἶναι ὑποχρεωμένη νὰ δώσῃ εἰς τοὺς θεωροὺς τὸ νόμιμον *ἐφόδιον*, δηλαδὴ τὰ ὁδοιπορικά των.

6. *Ὁ ἐπιμελητὴς ἱερῶν.* Ὁ ἐπιμελητὴς ἱερῶν ἦτο ἐπιφορτισμένος μὲ τὴν θεραπείαν τῶν ἀναγκῶν τῶν ἱερῶν τοῦ Ὠρωποῦ ὡς εἰς τὰς Ἀθήνας *οἱ ἐπισκευασταὶ τῶν ἱερῶν*. Τὴν ὕπαρξίν των γνωρίζομεν ἐκ τῶν ἀφιερωμάτων, τὰ ὁποῖα προσέφερον εἰς τὸν θεὸν ὡς εὐχαριστήρια διὰ τὴν θεραπείαν των καὶ τὰ ὁποῖα ἔχουν καταγραφῆ εἰς τὸν κατάλογον IG VII 3498 ἢ ἐκ τῶν τιμητικῶν ἐπιγραφῶν τῆς πόλεως, εἰς τὰς ὁποίας μνημονεύεται ἡ στεφάνωσίς των διὰ τὴν εὐδόκιμον θητείαν των εἰς τὸ ἀξίωμα[4].

Τὰς ἁρμοδιότητας τῶν ἐπιμελητῶν ἱερῶν καθορίζει ὁ Ἀριστοτέλης[5]: *ἄλλο δ' εἶδος ἐπιμελείας ἡ περὶ τοὺς θεούς, οἷον ἱερεῖς τε καὶ ἐπιμεληταὶ τῶν περὶ τὰ ἱερὰ τοῦ σῴζεσθαί τε τὰ ὑπάρχοντα καὶ ἀνορθοῦσθαι τὰ πίπτοντα τῶν οἰκοδομημάτων καὶ τῶν ἄλλων ὅσα τέτακται πρὸς τοὺς θεούς.*

---

1 ROESCH, ἔ.ἀ. σ. 205.

2 Αὐτόθι.

3 FEYEL, ἔ.ἀ.

4 Ἐκ τῶν στεφανώσεων τῶν Ἐπιμελητῶν ἱερῶν ἔχουν δημοσιευθῆ ἡ IG VII 453 καὶ ἡ 406. Ἡ δευτέρα ἀναδημοσιεύεται συμπεπληρωμένη ἐν Β. Χ. ΠΕΤΡΑΚΟΥ, Τὸ Ἀμφιάρειον, σ. 11-12 ἐπ' εὐκαιρίᾳ ἐκδόσεως ἀνεκδότου στεφανώσεως Ἐπιμελητοῦ.

5 Πολιτικὰ 1322b, 15-20.

δ) Διοίκησις τῶν οἰκονομικῶν ὑποθέσεων

1. *Οἱ κατόπται.* Οἱ κατόπται ἦσαν ἡ ἀνωτάτη ἀρχὴ ἡ ἐπιφορτισμένη μὲ τὸν ἔλεγχον τῆς οἰκονομικῆς διαχειρίσεως καὶ εἰς αὐτοὺς ἔδιδον *εὐθύνας* οἱ διαχειρισταὶ τῶν δημοσίων χρημάτων. Ἡ ὀνομασία αὐτὴ ἀπαντᾷ μόνον εἰς τὴν Βοιωτίαν καὶ φαίνεται ὅτι ὁ θεσμὸς ἴσχυε δι᾽ ὅλας τὰς πόλεις της [1]. Ὁ ἀριθμός των θὰ ἦτο ὡς τῶν ταμιῶν, τρεῖς. Ἡ δικαιοδοσία των εἶναι πολὺ ἐκτεταμένη. «Ἐλέγχουν ἁπάσας τὰς οἰκονομικῆς φύσεως πράξεις τῶν εἰδικῶν ἀρχῶν, τοὺς ταμίας, τοὺς ἱεράρχας καὶ αὐτοὺς τοὺς πολεμάρχους καὶ ἡ ἁρμοδιότης των ἐκτείνεται τόσον εἰς τὰ δημόσια ἔσοδα ὅσον καὶ εἰς αὐτὰ τῶν ἱερῶν» [2].

Εἰς τὴν ἐπιγραφὴν ΕΠ ἀρ. 45 οἱ κατόπται ὀνομάζονται καὶ *συνήγοροι.* Οὕτω οἱ ἱεράρχαι μετὰ τῶν πολεμάρχων καὶ τῶν κατοπτῶν θὰ παραδώσουν τὰ ἀργυρώματα τοῦ Ἀμφιαράου εἰς τὴν εἰδικὴν ἀρχὴν (στ. 20-21). Κατωτέρω ὅμως (στ. 25-27) ἐμφανίζονται οἱ συνήγοροι, οἱ ὁποῖοι ἔχουν τὰς αὐτὰς μὲ τοὺς κατόπτας ἁρμοδιότητας, ὡς ἐπιβεβαιοῦται ὑπὸ τοῦ Ἀριστοτέλους [3]: *ἐπεὶ δὲ ἔνιαι τῶν ἀρχῶν, εἰ καὶ μὴ πᾶσαι, διαχειρίζουσι πολλὰ τῶν κοινῶν, ἀναγκαῖον ἑτέραν εἶναι τὴν ληψομένην λογισμὸν καὶ προσευθυνοῦσαν, αὐτὴν μηθὲν διαχειρίζουσαν ἕτερον· καλοῦσι δὲ τούτους οἱ μὲν εὐθύνους οἱ δὲ λογιστὰς οἱ δ᾽ ἐξεταστὰς οἱ δὲ συνηγόρους.*

2. *Οἱ ταμίαι.* Οἱ ταμίαι, ὡς καὶ οἱ πολέμαρχοι, ἦσαν τρεῖς, ἕκαστος δὲ προήδρευε τῆς συναρχίας ἐπὶ τέσσαρας μῆνας. Οὕτω εἰς τὴν ἐπιγραφὴν ΕΠ ἀρ. 43 ὁρίζεται ὅτι τὸ *ἄλωμα τὸ γενόμενον εἰς τὴν ἀναγραφὴν τοῦ ψηφίσματος δοῦναι τὸν ταμίαν τὸν προάρχοντα τὴν δευτέραν τετράμηνον.*

Ὁ θεσμὸς τῶν ταμιῶν ὑπῆρχεν εἰς ὅλας τὰς βοιωτικὰς πόλεις καὶ ἡ ἄσκησις τοῦ ἀξιώματος ἐγίνετο κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον [4]. Τὰ καθήκοντά των, ὡς παρατηρεῖται [5], ἀπαιτοῦν περισσότερον εὐσυνειδησίαν καὶ τιμιότητα ἢ πρωτοβουλίαν. Εἰσπράττουν τὰ εἰσοδήματα τῆς πόλεως ἢ ἐκτελοῦν τὰς πληρωμάς, τὰς ὁποίας ὁρίζουν τὰ ψηφίσματα.

3. *Οἱ τελῶναι.* Οἱ ὑπάλληλοι αὐτοὶ (θὰ ἦσαν ἀρκετοὶ) εἶναι γνωστοὶ ἐκ τοῦ κωμικοῦ ποιητοῦ Ξένωνος. Ἦσαν ἀπαραίτητοι, διότι ὁ Ὠρωπὸς ἦτο ὁ σημαντικώτερος λιμὴν τῆς Βοιωτίας, ἐπὶ πλέον δὲ ὑπῆρχε καὶ τὸ

1 P. ROESCH, ἔ.ἀ. σ. 208.
2 Αὐτόθι σ. 209.
3 Ἔ.ἀ. 1322b, 6-11.
4 P. ROESCH, ἔ.ἀ. σ. 168-169 καὶ 210.
5 Αὐτόθι σ. 211.

Δελφίνιον, ὁ λιμὴν τοῦ Ἱεροῦ. Τοὺς πόρους αὐτῶν τῶν δύο λιμένων ὑπονοεῖ ὁ Σύλλας [1], ὅταν ἀφιερώνῃ εἰς τὸν Ἀμφιάραον *τῆς πόλεως καὶ τῆς χώρας λιμένων τε τῶν Ὠρωπίων τὰς προσόδους ἁπάσας.*

Οἱ τελῶναι εἰσέπραττον τὰ λιμενικὰ τέλη καὶ τὴν πεντηκοστήν [2] (φόρον εἰσαγωγῆς καὶ ἐξαγωγῆς). Τὸ ὄχι εὐχάριστον ἔργον τοῦ τελώνου ἐδημιούργει ἀντιπαθείας εἰς τοὺς ταξιδιώτας, τὰς ὁποίας ἐκφράζει ὁ Ἡρακλείδης [3] κατὰ τρόπον ἐλάχιστα κολακευτικὸν διὰ τοὺς Ὠρωπίους: *Ἡ δὲ πόλις τῶν Ὠρωπίων οἰκεία Θηβῶν ἐστι· μεταβολῶν ἐργασία, τελωνῶν ἀνυπέρβλητος πλεονεξία ἐκ πολλῶν χρόνων ἀνεπιθέτῳ τῇ πονηρίᾳ συντεθραμμένη· τελωνοῦσι γὰρ καὶ τὰ μέλλοντα πρὸς αὐτοὺς εἰσάγεσθαι. Οἱ πολλοὶ αὐτῶν τραχεῖς ἐν ταῖς ὁμιλίαις, τοὺς συνετοὺς ἐπανελόμενοι· ἀρνούμενοι τοὺς Βοιωτοὺς Ἀθηναῖοί εἰσι Βοιωτοί. Οἱ στίχοι Ξένωνος·*

πάντες τελῶναι, πάντες εἰσὶν ἅρπαγες·
κακὸν τέλος γένοιτο τοῖς Ὠρωπίοις.

ε) Ἀρχαὶ ὁμοσπονδιακαί

1. *Οἱ ἀφεδριατεύοντες.* Οἱ ἀξιωματοῦχοι οὗτοι ἦσαν ἀρχὴ τοῦ κοινοῦ, ἐξελέγοντο ὅμως ὑπὸ τῶν πόλεων καὶ ὄχι ὑπὸ τῆς συνελεύσεως τοῦ κοινοῦ. Μέχρι στιγμῆς εἶναι γνωστοὶ ἐκ τῶν ἀναθηματικῶν ἐπιγραφῶν, αἱ ὁποῖαι συνώδευον τοὺς τρίποδας τοὺς ἱδρυμένους εἰς διάφορα ἱερά, τοῦ Ἀπόλλωνος Πτῴου, τοῦ Διὸς Ἐλευθερίου, τῶν Μουσῶν εἰς τὸν Ἑλικῶνα, τῶν Χαρίτων εἰς τὸν Ὀρχομενόν. Διὰ τὸ ἀξίωμά των, τὸ ὁποῖον φαίνεται ὅτι ἦτο θρησκευτικῆς φύσεως, δὲν ὑπάρχουν λεπτομέρειαι, αἱ ὁποῖαι νὰ μᾶς

---

1 IG VII 413, στ. 46-47.

2 Hellenica 11-12, σ. 189-203.

3 F. PFISTER, Die Reisebilder des Herakleides (Öst. Akad. d. Wiss. Sitzungsberichte 227 Bd. 2, Wien 1951) κεφ. 7. Ὑπόμνημα ἐν σ. 132-133. Τὸ αὐτὸ κείμενον F.H.G. III, 256.

Οἱ Ὠρώπιοι δὲν εἶχον καλὴν φήμην εἰς τοὺς ἀρχαίους χρόνους ὅπως γενικῶς ἅπαντες οἱ Βοιωτοί. Σχετικὸν εἶναι τὸ κατωτέρω χωρίον (PFISTER, ἔ.ἀ. παρ. 25 [σ. 82], F.H.G. II, 259, 25): *Ἡ μὲν οὖν Βοιωτία τοιαύτη. αἱ γὰρ Θεσπιαὶ φιλοτιμίαν μὲν ἔχουσιν μόνον ἀνδρῶν καὶ ἀνδριάντας οὐ πεποιημένους, ἄλλο οὐδέν. Ἱστοροῦσι δ' οἱ Βοιωτοὶ τὰ κατ' αὐτοὺς ὑπάρχοντα ἴδια ἀκληρήματα, λέγοντες ταῦτα· τὴν μὲν αἰσχροκερδίαν κατοικεῖν ἐν Ὠρωπῷ, τὸν δὲ φθόνον ἐν Τανάγρᾳ, τὴν φιλονεικίαν ἐν Θεσπιαῖς, τὴν ὕβριν ἐν Θήβαις, τὴν πλεονεξίαν ἐν Ἀνθηδόνι.*

Σχετικὸν μὲ τὴν θαλασσίαν καὶ συνεπῶς ἐμπορικὴν φύσιν τῆς πόλεως εἶναι τὸ χωρίον τοῦ ΦΙΛΟΣΤΡΑΤΟΥ, Εἰκόνες 332,3, τὸ ὁποῖον παρατίθεται εἰς τὸν τίτλον τοῦ περὶ πόλεως μέρους τοῦ βιβλίου τούτου.

διαφωτίζουν [1]. Ὁ Ὠρωπὸς ἐμφανίζεται νὰ ἀντιπροσωπεύεται μὲ ἀφεδριατεύοντα εἰς τὴν ἐπιγραφὴν IG VII 2724a τοῦ 312-308 π.Χ. ἢ 287-280 π.Χ. ἐπὶ ἄρχοντος τοῦ κοινοῦ Τρίακος μὲ τὸν *Κράτυλλον Ἀμφιδαμίου* καὶ εἰς τὴν IG VII 3207 τοῦ 240-237 π.Χ. μὲ τὸν *Πύθωνα Καλλιγείτονος*.

2. *Οἱ βοιωτάρχαι*. Ὁ Ὠρωπὸς κατὰ τὴν τελευταίαν του βοιωτικὴν περίοδον ἐξέλεγεν ἕνα βοιωτάρχην, ὁ ὁποῖος μετὰ τῶν βοιωταρχῶν τῶν ἄλλων πόλεων ἡγοῦντο τοῦ στρατοῦ τοῦ κοινοῦ τῶν Βοιωτῶν. Ἐξελέγοντο εἰς τὴν συνέλευσιν τοῦ κοινοῦ μεταξὺ τῶν πολιτῶν τῆς πόλεως τὴν ὁποίαν θὰ ἀντεπροσώπευον. Εἶχον τὴν διεύθυνσιν τῶν ἐξωτερικῶν ὑποθέσεων, συνῆπτον συνθήκας. Τὴν προεδρίαν τῶν συνελεύσεων τοῦ κοινοῦ εἶχε πάντοτε βοιωτάρχης, εἷς δὲ ἐξ αὐτῶν ἔλεγε καὶ τὰ ψηφίσματα, τοὐλάχιστον ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα εἶχον σχέσιν μὲ τὴν πολιτικὴν τοῦ κοινοῦ [2].

Ὁ Ὠρωπός, παρὰ τὸ ὅτι δὲν ἀνῆκεν εἰς τὰς πέντε σημαντικὰς βοιωτικὰς πόλεις (Θεσπιαί, Τάναγρα, Ὀρχομενός, Πλάταια, Θῆβαι), εἶχεν ἐνίοτε τὴν προεδρίαν τοῦ κοινοῦ, γνωστότατος δὲ Ὠρώπιος, ὁ Λύσανδρος Μειλίχου, προήδρευεν [3] ὅταν ἄρχων τοῦ κοινοῦ ἦτο ὁ Παμπείριχος (192-190; π.Χ.).

στ) Περίοδος ἀθηναϊκῆς κατοχῆς

Ὅταν ἡ πόλις εὑρίσκετο ὑπὸ ἀθηναϊκὴν κατοχήν, τὰ κυριώτερα ἀξιώματα εἶχον οἱ Ἀθηναῖοι. Κατὰ τὸν 5ον π.Χ. αἰῶνα μαρτυρεῖται ὑπὸ τοῦ Λυσίου ἡ ὕπαρξις Ἀθηναίου διοικητοῦ [4]. Διὰ τὸν 4ον π.Χ. αἰῶνα, παρὰ τὴν ὕπαρξιν ἀφθόνων μαρτυριῶν τῆς ἀθηναϊκῆς δραστηριότητος, οὐδεμία πληροφορία διεσώθη. Ἐμμέσως μόνον γνωρίζομεν, ἐκ τῆς ἐφηβικῆς ἐπιγραφῆς [5], ἡ ὁποία τιμᾷ τὸν Λεωσθένην, ὅτι εἰς τὸν Ὠρωπὸν ὑπῆρχε φρουρὰ διὰ τὴν διατήρησιν τῆς κατοχῆς, ὁπωσδήποτε δὲ φρούριον διὰ τὴν διαμονὴν τῆς φρουρᾶς καὶ φυλακτήρια.

Τὸν 3ον π.Χ. αἰῶνα ὁ Ἀθηναῖος διοικητὴς ὀνομάζεται *Ἐπιμελητὴς* καὶ μετὰ τοῦ *Γραμματέως* του ἀποτελοῦν τὴν ἐτησίαν ἀρχὴν τῆς πόλεως ἀφ' ἧς καὶ χρονολογοῦν, ὡς πληροφορούμεθα ἐξ ἐπιγραφῆς [6], εἰς τὴν ὁποίαν ἀναφέρεται ὅτι Ὠρώπιός τις *ἀνέθηκε καὶ ἀ*[νέσ]*τησεν τὰ καταλι-*

---

1 P. Roesch, ἔ. ἀ. σ. 135-141.
2 Αὐτόθι σ. 95-108.
3 IG VII 4260· SEG I 108 καὶ 109.
4 Λυσίας Ὑπὲρ Πολυστράτου 5-6.
5 ΑΕ 1918, σ. 73, ἀρ. 95-97 (Michel 1704).
6 ΑΕ 1952, σ. 179, ἀρ. 12 (SEG XV 290).

φθέντα ὑπὸ Ἑ[σπερί]*δος ἀναθέματα Ἀμφιαράῳ, ἐπ'* [ἐπιμε]*λητοῦ Φανονίκου Φυλασίου γ*[ραμ]*ματέως Ζωπύρου Κητίου.*

Κατὰ τὴν περίοδον 338-322 π.Χ. τὰς οἰκοδομικὰς ἐργασίας τοῦ Ἱεροῦ ἀναλαμβάνουν Ἀθηναῖοι ὑπάλληλοι. Οὕτω τοὺς Ὠρωπίους ἐπιμελητὰς ἱερῶν ἀντικαθιστοῦν οἱ *ἐπισκευασταὶ ἱερῶν*, τῶν ὁποίων τὰ καθήκοντα ἦσαν ὡρισμένα, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Ἀριστοτέλους [1] : *κληροῦνται δὲ καὶ ἱερῶν ἐπισκευασταί, δέκα ἄνδρες, οἳ λαμβάνοντες τριάκοντα μνᾶς παρὰ τῶν ἀποδεκτῶν ἐπισκευάζουσιν τὰ μάλιστα δεόμενα τῶν ἱερῶν*. Εἰς τὸ Ἀμφιάρειον εἶναι ἀναμεμειγμένοι εἰς τὴν ἐπισκευὴν τῶν ἀνδρικῶν λουτρῶν καὶ τῆς κρήνης [2], ἡ δὲ ἁρμοδιότης των εἶναι τεχνικῆς καὶ οἰκονομικῆς φύσεως ὡς τῶν Ὠρωπίων ἐπιμελητῶν ἱερῶν.

Εἰς ἐπιγραφὴν τοῦ 332/1 π.Χ. ἀναφέρονται *ἐπιμεληταί*, οἱ ὁποῖοι ἔχουν τὴν φροντίδα τῆς κατασκευῆς τοῦ χρυσοῦ στεφάνου [3], μὲ τὸν ὁποῖον ὁ δῆμος Ἀθηναίων ἐστεφάνωσε τὸν Ἀμφιάραον, τῆς ἀναθέσεως τοῦ στεφάνου εἰς τὸ Ἱερὸν καὶ τῆς ἀνακοινώσεως τοῦ σχετικοῦ ψηφίσματος. Ἐπιμεληταὶ ἐπίσης λέγονται καὶ οἱ Ἀθηναῖοι ὑπάλληλοι, οἱ ὁποῖοι παρακολουθοῦν τὴν ἐργασίαν τοῦ ἐργολάβου καὶ δίδουν τὰ ἀναγκαῖα ὑλικὰ διά τινα κατασκευὴν εἰς τὸ ἱερόν [4].

ΤΑ ΝΟΜΙΣΜΑΤΑ ΤΟΥ ΩΡΩΠΟΥ

Κατὰ τὰς περιόδους τῆς αὐτονομίας ὁ Ὠρωπὸς ἔκοπτε νομίσματα ὡς αἱ λοιπαὶ ἑλληνικαὶ πόλεις. Τὰ νομίσματα ταῦτα δὲν εἶχον μεγάλην κυκλοφορίαν καὶ ἐκόπτοντο διὰ τὴν διευκόλυνσιν τῶν ξένων κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν μεγάλων Ἀμφιαρείων [5].

Εἰς τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ Ἱεροῦ εὑρέθησαν ἑκατοντάδες νομίσματα, τὰ ὁποῖα ἀντιπροσωπεύουν πολλὰς ἑλληνικὰς πόλεις καί, βεβαίως, τὸν Ὠρωπόν. Τὰ νομίσματα αὐτὰ εἶναι σήμερον εἰς τὸ Νομισματικὸν Μουσεῖον

---

1 Ἀθηναίων Πολιτεία L 1.

2 ΑΕ 1923, σ. 36, ἀρ. 123.

3 IG VII 4252.

4 ΕΠ ἀρ. 40.

5 Τὰ κύρια βοηθήματα περὶ τῶν νομισμάτων τοῦ Ὠρωποῦ εἶναι τὰ ἑξῆς: 1) U. Koehler, Die Münzen von Salamis und Oropos, AM 4, 1879, σ. 250-264. 2) B. V. Head, Catalogue of Greek Coins in the British Museum, Attica, 1887, σ. 115, πίν. XX, 5-6. 3) F. Imhoof-Blumer καὶ Percy Gardner, Numismatic Commentary on Pausanias, σ. 153. 4) B. V. Head, Historia Numorum², σ. 391-392. 5) Hellenica 11-12, σ. 202-203.

Ἀθηνῶν καὶ δὲν ἔχουν οὔτε μελετηθῆ οὔτε δημοσιευθῆ [1]. Οὕτω, ὅσον γνωρίζομεν, οἱ γνωστοὶ τύποι τῶν νομισμάτων τοῦ Ὠρωποῦ, συμφώνως πρὸς τὰς πληροφορίας τοῦ Λεοναρδου καὶ ἄλλων εἰδικῶν, εἶναι οἱ ἑξῆς (πίν. 2):

1

Γενειοφόρος κεφαλὴ ἐστραμμένη δεξιά	ΩΡΩΠΙΩΝ *Ὄφις περὶ ῥάβδον*

Ἡ κεφαλὴ παριστᾷ ἀναμφιβόλως τὸν Ἀμφιάραον, ὅστις συμβολίζεται καὶ εἰς τὴν ὀπισθίαν ὄψιν ὑπὸ τοῦ ὄφεως συμβόλου τῶν χθονίων θεοτήτων. Πιθανῶς ἡ κεφαλὴ νὰ ἀπεικονίζῃ αὐτὴν τοῦ λατρευτικοῦ ἀγάλματος τοῦ θεοῦ, τὸ ὁποῖον εὑρίσκετο εἰς τὸν μεγάλον ναὸν τοῦ Ἱεροῦ.

2

Γενειοφόρος κεφαλὴ ἐστραμμένη δεξιά	ΩΡΩΠΙΩΝ *Δελφὶς περὶ τρίαιναν*

Ὁ ἱερὸς λιμὴν τοῦ Ἀμφιαρείου ἦτο τὸ Δελφίνιον, τὸ ὁποῖον ἡ νεωτέρα ἔρευνα τοποθετεῖ ΒΔ. τοῦ Ἱεροῦ, εἰς τὴν θέσιν Καμαράκι. Ἴσως ὁ δελφὶς νὰ ὑπονοῇ τὸ ἐπίθετον τοῦ Ἀπόλλωνος ὡς δελφινίου καὶ τὸν λιμένα.

3

Κεφαλὴ γυναικὸς μετὰ διαδήματος ἐστραμμένη δεξιά	ΩΡΩΠΙΩΝ *Δελφὶς περὶ τρίαιναν*

---

1 Τὰ νομίσματα ταῦτα συμφώνως πρὸς τὰς προχείρους καὶ ἀνεπαρκεῖς δημοσιεύσεις τοῦ ΛΕΟΝΑΡΔΟΥ εἶναι τῶν ἑξῆς πόλεων, βασιλέων καὶ ρωμαίων αὐτοκρατόρων : Ἀθηναίων (ΠΑΕ 1887, σ. 63· 1921, σ. 31· ΑΕ 1916, σ. 121· 1917, σ. 242· 1919, σ. 102), Αἰγινητῶν (ΑΕ 1919, σ. 102), Βοιωτῶν (ΠΑΕ 1887, σ. 63· 1921, σ. 31· 1929, σ. 60· ΑΕ 1916, σ. 121· 1917, σ. 242· 1919, σ. 102), Δυρραχίων (ΑΕ 1917, σ. 242), Ἐλευσινίων, Ἐρετριέων (ΑΕ 1919, σ. 102), Εὐβοέων (ΑΕ 1917, σ. 242), Θασίων (ΠΑΕ 1921, σ. 31), Θηβαίων (ΑΕ 1917, σ. 242), Θράκης, Ἱστιαίων, Κορινθίων, Λαρισαίων, Λημνίων (ΑΕ 1919, σ. 102), Λοκρῶν (ΑΕ 1916, σ. 121· 1917, σ. 242· 1919, σ. 102), Μαρωνιτῶν (ΑΕ 1917, σ.242), Μεγαρέων (ΠΑΕ 1921, σ. 31· ΑΕ 1919, σ. 102), Σαμίων, Συρακοσίων, Φωκαέων (ΑΕ 1917, σ. 242), Φωκέων (ΑΕ 1916, σ. 121· 1919, σ. 102), Χαλκιδέων (ΑΕ 1916, σ. 121· 1919, σ. 102), Ὠρωπίων (ΠΑΕ 1916, σ. 67· 1921, σ. 31· ΑΕ 1916, σ. 121· 1917, σ. 242· 1919, σ. 102), Φιλίππου Β΄ (ΑΕ 1917, σ. 242· 1919, σ. 102), Ἀλεξάνδρου (ΠΑΕ 1916, σ. 67· 1927, σ. 31· ΑΕ 1919, σ. 102), Ἀντιγόνου Β΄ Γονατᾶ (ΑΕ 1917, σ. 242· 1919, σ. 102), Ἀδριανοῦ (ΠΑΕ 1927, σ. 31), Αὐρηλιανοῦ (ΠΑΕ 1890, σ. 31), Πρόβου (ΠΑΕ 1890, σ. 31· 1916, σ. 67), Νουμεριανοῦ (ΠΑΕ 1890, σ. 31), Κωνσταντίνου τοῦ Μεγάλου (ΠΑΕ 1916, σ. 67), Κωνσταντίνου Β΄ (ΠΑΕ 1903, σ. 35).

Ἡ κεφαλὴ παριστᾷ τὴν Ἁλίαν νύμφην, πρὸς τιμὴν τῆς ὁποίας ἐγίνοντο ἀγῶνες. Τὰ νομίσματα ἴσως ἐκόπτοντο ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῶν ἑορτῶν.

4

Κεφαλὴ Ἑρμοῦ ἐστραμμένη δεξιὰ	ΩΡΩΠΙΩΝ *Πτερωτὸν κηρύκειον*

Ὁ τύπος οὗτος εἶναι χαρακτηριστικὸς τῆς ἐμπορικῆς δραστηριότητος τῶν Ὠρωπίων, ἡ ὁποία εἶναι γνωστὴ καὶ ἐκ τῶν φιλολογικῶν πηγῶν[1].

5

Κεφαλὴ τοῦ Γαλλιηνοῦ ....ΓΑΛΛΙΗΝΟ	ΩΡΩ[ΠΙΩ]Ν *Ὁ Ἀμφιάραος καθήμενος καὶ ἐστραμμένος ἀριστερά.*

Ὁ τύπος οὗτος εἶναι γνωστὸς ἐκ νομίσματος τοῦ Βρεταννικοῦ Μουσείου (BMC Attica, πίν. XX, 6) ἀλλά, ὅπως παρατηρεῖ ὁ Head[2], δὲν εἶναι βέβαιον ὅτι ἀνήκει εἰς τὸν Ὠρωπὸν τῆς Ἀττικῆς.

Κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Γαλλιηνοῦ (260-268 μ.Χ.) ὁ Ὠρωπὸς ἦτο ὑπὸ τὴν κατοχὴν τῶν Ἀθηναίων καὶ εἶναι ἀδύνατον, ὅσον ἐπιτρέπουν αἱ γνώσεις μας, νὰ κόπτωνται αὐτόνομα νομίσματα ὑπὸ τῆς πόλεως. Ὁπωσδήποτε τὸ παράδειγμα εἶναι μοναδικὸν καὶ χρειάζεται ἐπιβεβαίωσις, ἡ ὁποία εἶναι δυνατὸν νὰ τροποποιήσῃ καὶ τὴν ἀντίληψίν μας περὶ τῆς πολιτικῆς θέσεως τοῦ Ὠρωποῦ κατὰ τὸν 3ον μ.Χ. αἰῶνα.

Η ΛΑΤΡΕΙΑ ΤΗΣ ΑΛΙΑΣ ΝΥΜΦΗΣ

Ἡ σημασία τὴν ὁποίαν ἔδιδον οἱ Ὠρώπιοι εἰς τὸν Ἀμφιάραον καὶ τὴν λατρείαν του, αἱ θεραπευτικαὶ καὶ μαντικαὶ ἰδιότητες τοῦ θεοῦ, αἱ ὁποῖαι προσείλκυον πλήθη μὲ τὴν ἐλπίδα τῆς θεραπείας, ἐπεσκίασαν κατὰ τοὺς ἀρχαίους χρόνους οἱανδήποτε ἄλλην θεότητα λατρευομένην εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ Ὠρωποῦ. Τὸ Ἀμφιάρειον ἐγένετο τὸ ἐθνικὸν ἱερὸν τῶν Ὠρωπίων καὶ ἡ ἐπίδρασίς του εἰς τὴν πόλιν κατέστη ἰσχυρά. Οἱ Ὠρώπιοι ὅμως δὲν ἀπετέλεσαν ἐξαίρεσιν, ἐν σχέσει μὲ τοὺς ἄλλους Ἕλληνας, ἀλλὰ εἶχον καὶ αὐτοὶ καὶ ἄλλα ἱερά, δευτερεύοντα βεβαίως καὶ ἐντελῶς περιωρισμένης ση-

---

1 Hellenica 11-12, σ. 203.
2 Historia Numorum², σ. 392.

μασίας. Περὶ αὐτῶν ὀλίγα γνωρίζομεν σήμερον εἴτε ἐκ τῶν ἐπιγραφῶν εἴτε ἐκ τῆς φιλολογικῆς παραδόσεως.

Τὴν ὕπαρξιν ἱεροῦ τοῦ Ἡρακλέους μαρτυρεῖ ἡ ἐπιγραφὴ IG VII 436, ἡ ὁποία εὑρέθη εἰς τὸ Συκάμινον, μακρὰν πως τοῦ ἀρχαίου Ὠρωποῦ, ἐντὸς ὅμως τῆς περιοχῆς του. Ἡ ἀναθηματικὴ αὐτὴ ἐπιγραφὴ θὰ συνώδευεν ἀνάθημά τι εἰς τὸν ἥρωα: *Ἕρμων Ἀλεξάνδρου Ἐπιμελητὴς γενόμενος, Ἡρακλεῖ.* Ὁ ἀναθέτης φαίνεται ὅτι ἦτο συνδεδεμένος μὲ τὸ ἱερὸν τοῦ Ἡρακλέους λόγῳ τοῦ ἀξιώματός του. Ὁ Ἡρακλῆς ἐξ ἄλλου ἐλατρεύετο καὶ εἰς τὸ Ἀμφιάρειον, ὡς παραδίδεται ὑπὸ τοῦ Παυσανίου [1], ὅπου εὑρέθη καὶ μικρὸν ἄγαλμά του.

Εἰς τὸ Δελφίνιον, τὸν ἱερὸν λιμένα, θὰ ὑπῆρχεν ἐπίσης ἱερόν. Ἱερὰν σημασίαν ἐπίσης θὰ εἶχε καὶ τὸ *Ναρκίσσου τοῦ Ἐρετριέως μνῆμα ὃ καλεῖται Σιγηλοῦ, ἐπειδὴ σιγῶσι παριόντες,* διὰ τὸ ὁποῖον ὅμως οὐδεμίαν ἄλλην πληροφορίαν ἔχομεν [2].

Τὸ σπουδαιότερον ἱερὸν τοῦ Ὠρωποῦ μετὰ τὸ Ἀμφιάρειον ἦτο τῆς Ἁλίας νύμφης. Ἡ λατρεία της ἦτο ἄγνωστος μέχρι τῶν τελευταίων χρόνων, παρὰ τὸ ὅτι αἱ σχετικαὶ μαρτυρίαι ἦσαν γνωσταὶ εἰς τὸν ΛΕΟΝΑΡΔΟΝ [3] ἀπὸ τοῦ 1904. Τὸ ἱερὸν τῆς νύμφης εὑρίσκετο ἐντὸς τῆς πόλεως. Ἐκ τῆς

---

1 ΠΑΥΣΑΝΙΑΣ Ι 34. 3. Βλ. καὶ τὸ κεφ. τῶν εὑρ. ἀρ. 8.

2 ΣΤΡΑΒΩΝ 404.

3 Εἰς τὰ κατάλοιπα τοῦ Β. ΛΕΟΝΑΡΔΟΥ, εἰς τὸ ἀρχεῖον τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας, ὑπάρχει φάκελλος σχετικὸς μὲ τὰς εἰς τὴν Ἁλίαν νύμφην ἀναθέσεις. Εἰς αὐτὸν σημείωμα τοῦ ΛΕΟΝΑΡΔΟΥ, τοῦ ὁποίου τμῆμα παραθέτω ἐνταῦθα αὐτούσιον· «3.9.6.04 (μετὰ τοῦ Δ. Παπαποστόλου ἰατροῦ καὶ Γ. Τουτούνη) | ἐξ Ἀμφιαρείου 8 ½ π.μ. | ἐν Σκάλᾳ Ὠρωποῦ 9,40΄ π.μ. | Ἀντέγραψα ἐπιγραφὰς | Ἁλίαι Νύμφηι». Εἰς τὰ ἑπόμενα φύλλα δίδονται πανομοιότυπα πέντε ἀναθέσεων εἰς τὴν Ἁλίαν. Ἄλλη λεπτομέρεια σχετικὴ μὲ τὴν θέσιν των ἢ τὸν τόπον εὑρέσεώς των δὲν ὑπάρχει. Εἰς ἄλλο σημείωμα, τὸ ὁποῖον χρονολογεῖται εἰς τὰς 27-8-26, δηλαδὴ εἰκοσιδύο ἔτη ἀργότερον, γράφει: «Σκάλα οἰκία Γρηγ. Λαζαρίδου» καὶ ἀκολουθοῦν πανομοιότυπα τριῶν μόνον ἀναθέσεων εἰς τὴν Ἁλίαν, αἱ ὁποῖαι σήμερον εὑρίσκονται εἰς τὸ Μουσεῖον τοῦ Ἱεροῦ. Αἱ λοιπαὶ δύο φαίνεται ὅτι εἶχον χαθῆ.

Τὸ 1957, χωρὶς νὰ ἔχω ἀκόμη γνῶσιν τῶν σημειώσεων τοῦ Λεονάρδου, εὗρον τὰς τρεῖς σῳζομένας ἀναθέσεις ἔξω τῆς ἐκκλησίας τῆς Σκάλας μετὰ δύο ἐπιτυμβίων στηλῶν καί τινων ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν καὶ τὰς μετέφερα εἰς τὸ Ἀμφιάρειον (ἡ εἴδησις τῆς εὑρέσεώς των ἐδόθη ἐν BCH 82, 1958, σ. 686 Chroniques). Ἅπασαι αἱ πληροφορίαι τὰς ὁποίας ἠδυνήθην νὰ συγκεντρώσω δίδουν ὡς τόπον προελεύσεως τῶν ἐπιγραφῶν τὸ κτῆμα τοῦ Γρηγ. Λαζαρίδου εἰς τὴν Σκάλαν (ὁ Λαζαρίδης εἰς τὴν πραγματικότητα ἦτο ἐνοικιαστὴς τοῦ κτήματος, τὸ ὁποῖον ἀνῆκεν εἰς τὸ Ἀμαλίειον Ὀρφανοτροφεῖον), ὅπου σήμερον αἱ ἀγροτικαὶ φυλακαὶ τοῦ Ὠρωποῦ.

Προσθετέον, τέλος, ὅτι εἰς τὴν ἀριστερὰν παραστάδα τῆς εἰσόδου τῆς ἐν ἐρειπίοις ἐκκλησίας τοῦ Ἁγ. Βλασίου εἰς τὸν Ὠρωπὸν (τὸ μεσαιωνικὸν χωρίον) ὑπάρχει ἐνεκτισμέ-

κατασκευῆς του οὐδὲν γνωρίζομεν οὐδὲ περὶ τῆς θέσεώς του. Διεσώθησαν ὅμως ἐνεπίγραφοι βάσεις ἀναθηματικῶν εἰς τὴν νύμφην τριπόδων, ὧν μιᾶς τὸ κείμενον (εἰκ. 2) ἔχει ὡς ἑξῆς :

[Ἀντ]*ίπατρος* *Ἀρ*[χιλόχου]
[χορ]*ηγήσας*, *τὸ* [ἆθλον]
[Ἁλ]*ίαι* *Νύμφ*[ηι]



Εἰκ. 2. Ἀναθηματικὴ ἐπιγραφὴ εἰς Ἁλίαν Νύμφην.

Περὶ τῆς προελεύσεως τῆς νύμφης τὴν πρώτην πληροφορίαν εὑρίσκομεν εἰς τὸν Διόδωρον [1] : *Τὴν δὲ νῆσον τὴν ὀνομαζομένην Ῥόδον πρῶτοι κατῴκησαν οἱ προσαγορευόμενοι Τελχῖνες*· ὀλίγον δὲ περαιτέρω *Ποσειδῶνα δὲ ἀνδρωθέντα ἐρασθῆναι Ἁλίας τῆς τῶν Τελχίνων ἀδελφῆς, καὶ μιχθέντα γεννῆσαι παῖδας ἓξ μὲν ἄρρενας, μίαν δὲ θυγατέρα Ῥόδον, ἀφ᾽ ἧς τὴν νῆσον ὀνομασθῆναι*. Ὁ Διόδωρος συνεχίζων [2] διηγεῖται τὴν τύχην τῶν υἱῶν τοῦ Ποσειδῶνος καὶ τῆς Ἁλίας καὶ τὴν διασπορὰν τῶν Τελχίνων : *Ποσειδῶνα δὲ τὸ γεγονὸς αἰσθόμενον τοὺς υἱοὺς κρύψαι κατὰ γῆς διὰ τὴν πεπραγμένην αἰσχύνην, οὓς κληθῆναι προσηῴους δαίμονας· Ἁλίαν δὲ ῥίψασαν ἑαυτὴν εἰς τὴν θάλατταν Λευκοθέαν ὀνομασθῆναι καὶ τιμῆς ἀθανάτου τυχεῖν παρὰ τοῖς ἐγχωρίοις*. Ἀργότερον οἱ Τελχῖνες, προαισθανθέντες τὸν μέλλοντα κατακλυσμὸν τῆς νήσου, τὴν ἐγκατέλειψαν καὶ διεσπάρησαν, ὡς δὲ διηγεῖται ὁ Παυσανίας, μετὰ τὴν διασποράν των ἔφθασαν εἰς τὴν Βοιωτίαν, ὅπου ἵδρυσαν

νον μεγάλο τεμάχιον ἐκ τριγωνικῆς βάσεως, ὡς αἱ σῳζόμεναι τῆς Ἁλίας, εἰς τὸ ὁποῖον ὅμως δὲν φαίνεται νὰ ὑπάρχῃ ἐπιγραφή.

Ἡ ἀνάθεσις, ἡ ὁποία παρατίθεται, ἐδημοσιεύθη ἐν Β. Χ. Πετρακου, Τὸ Ἀμφιάρειον, σ. 12, ὅπου καὶ τὰ ἀφορῶντα εἰς τὰ ἐξ αὐτῆς προκύπτοντα προσωπογραφικὰ συμπεράσματα. Ἡ ἐπιγραφή, ἡ ὁποία ἐκεῖ φέρεται ὡς ἀπολεσθεῖσα, εὑρίσκεται πράγματι ἐνεκτισμένη εἰς τὴν πρόσοψιν τῆς ἐκκλησίας τῆς Μεταμορφώσεως τοῦ Ὠρωποῦ. Προέρχεται ἐκ τριγωνικῆς βάσεως τρίποδος καὶ ἔχει ὕψος 0.14, πλάτος 0.34 καὶ ὕψος γραμμάτων 0.025 μ. Ἡ ὑπὸ τοῦ πρώτου δημοσιεύσαντος Α. Ορλανδου (Δελτ. Χριστιαν. Ἀρχαιολ. Ἑταιρείας 4, 1927, σ. 41, σημ. 2) χρονολόγησις αὐτῆς εἰς τὸν 4ον αἰῶνα π.Χ. νομίζω ὅτι δὲν εὐσταθεῖ λόγῳ τοῦ σχήματος ὡρισμένων γραμμάτων. Νέα ἀνέκδοτος ἀνάθεσις εἰς τὴν Ἁλίαν Νύμφην ἐδημοσιεύθη ἐν Β. Χ. Πετρακου, Ἐπιγραφαὶ Ὠρωποῦ, Ἀρχαιολογ. Ἀνάλεκτα ἐξ Ἀθηνῶν, τεῦχος 1, 1968, σ. 69-73.

1 Διοδωρος V 55. 1.

2 Αὐτόθι V 55. 7 - 56. 1.

ἱερὸν Ἀθηνᾶς Τελχινίας εἰς τὴν Τευμησσόν [1], ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Θηβῶν - Χαλκίδος *Τελχίνων ἀφικομένη μοῖρα ἐς Βοιωτοὺς ἱερὸν ἱδρύσατο Ἀθηνᾶς Τελχινίας*.

Ἡ νύμφη δὲν ἀναφέρεται πλέον μὲ τὸ ὄνομα τῆς Ἁλίας εἰς τοὺς βοιωτικοὺς μύθους. Εἰς τὸν Ὅμηρον [2] διατηρεῖ τὸ ὄνομα τῆς Λευκοθέας καὶ ἀποκτᾷ ἐπίσης τὸ νέον ὄνομα Ἰνώ, εἶναι δὲ κόρη τοῦ Κάδμου. Ὁ Πίνδαρος εἰς τοὺς Ὀλυμπιονίκας [3] ἀναφέρει τὴν νύμφην μὲ τὸ ὄνομα τῆς Ἰνοῦς, ἀλλαχοῦ [4] δὲ μὲ τὸ ὄνομα τῆς Λευκοθέας, ὡς κόρην τοῦ Κάδμου.

Εἰς τὰς ἐπιγραφὰς τοῦ Ὠρωποῦ ἡ νύμφη ἀποκτᾷ πάλιν τὸ πρῶτόν της ὄνομα μὲ τὸ ὁποῖον καὶ λατρεύεται εἰς ἰδιαίτερον ἱερὸν ἐντὸς τῆς πόλεως. Φαίνεται, ὡς παρατηρεῖται ἀλλαχοῦ [5], ὅτι οἱ Τελχῖνες, οἱ ὁποῖοι ἐκ τῆς Ρόδου ἦλθον εἰς τὴν Βοιωτίαν, ἀπεβιβάσθησαν εἰς τὸν Ὠρωπόν, τὸν κύριον λιμένα της, αἱ θυσίαι δὲ τὰς ὁποίας ἐτέλεσαν ἐκεῖ ἐθεμελίωσαν τὴν λατρείαν τῆς νύμφης, ἡ ὁποία διατηρεῖ τὸ ἀρχικόν της ὄνομα.

Αἱ ἐπιγραφαί, αἱ ὁποῖαι μαρτυροῦν τὴν λατρείαν τῆς νύμφης εἰς τὸν Ὠρωπόν, εἶναι ἀρκεταὶ καὶ καλύπτουν τὴν ἀπὸ τοῦ 3ου π.Χ. αἰῶνος μέχρι τῆς ρωμαϊκῆς ἐποχῆς περίοδον. Εἰς τὰς ἑορτὰς τὰς ὁποίας ἐτέλουν οἱ Ὠρώπιοι πρὸς τιμὴν τῆς νύμφης ἐδίδετο ἰδιαιτέρα σημασία. Ὠργανοῦντο ἀγῶνες, τὰς δαπάνας τῶν ὁποίων ἀνελάμβανον *χορηγοί* (ὁ θεσμὸς διατηρεῖται μέχρι τέλους), εἰς τοὺς ὁποίους ἐδίδοντο *ἆθλα*, τὰ ὁποῖα οἱ χορηγοὶ ἀνέθετον εἰς τὴν νύμφην, εἰς τὸ ἱερόν της. Οἱ χορηγοί, ὡς δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν ἐκ τῶν ἐπιγραφῶν, ἀνῆκον εἰς τὰς σημαντικωτέρας οἰκογενείας τῆς πόλεως. Τὰ ἆθλα, ὡς φαίνεται ἐκ τῶν λειψάνων τῶν τόρμων ἐπὶ τῶν σῳζομένων βάσεων, ἦσαν κατὰ τὴν παράδοσιν λέβητες ἐπὶ τριπόδων.

Ἡ ὕπαρξις τῆς νύμφης καὶ ἡ ἀναμφισβήτητος λατρεία αὐτῆς εἰς τὸν Ὠρωπὸν λύει ὁριστικῶς ἓν ζήτημα νομισματικὸν καὶ ἱστορικόν. Τὸν παρελθόντα αἰῶνα ἐδημοσιεύθη [6] νόμισμα τοῦ Ὠρωποῦ (ΝΜ ἀρ. 3187β) μὲ τὴν παράστασιν ἐπὶ τῆς μιᾶς ὄψεως κεφαλῆς γυναικὸς μετὰ διαδήματος καὶ περιδεραίου καὶ ἐπὶ τῆς ἄλλης δελφῖνος περὶ τρίαιναν καὶ τὴν ἐπιγραφὴν

---

1 ΠΑΥΣΑΝΙΑΣ IX 19. 1.

2 Ὀδ. ε 333.

3 II 32-35.

4 Πυθ. XI 1-5.

5 Ὁ ΑΛΚΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΔΗΣ, Λεξικὸν Κοινωνικῶν Ἐπιστημῶν, Ἀθῆναι 1960, ἐν λ. *Ἐπιγραφική* σ. 2469-70 ἡρμήνευσε πρῶτος, τῇ βοηθείᾳ τῶν παρατεθέντων χωρίων, τὸ θέμα τῆς παρουσίας τῆς Ἁλίας εἰς τὸν Ὠρωπόν.

6 U. KOEHLER, AM 4, 1879, σ. 250-264.

ΩΡΩΠΙΩΝ (πίν. 2). Τὸ νόμισμα ἐθεωρήθη [1] ὅτι εἶχε κοπῆ ὑπὸ ἀθηναϊκῆς κληρουχίας κατὰ τὴν σύντομον κατοχὴν τοῦ Ὠρωποῦ ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων, κατὰ τὴν πρωτοφανῆ περιπέτειαν τῆς πόλεως τὸ 156 π.Χ. Ὁ Ὠρωπὸς ὅμως, πτωχὴ πόλις, περιωρίζετο νὰ κόπτῃ νομίσματα εἰς ἐξαιρετικὰς περιπτώσεις, τοιαῦται δὲ ἦσαν ἡ πεντετηρὶς τῶν Ἀμφιαρείων καὶ αἱ πρὸς τιμὴν τῆς νύμφης ἑορταί. Οὕτως ὀρθῶς ἡ νεωτέρα ἔρευνα ἀπέδωσε τὸ νόμισμα μὲ τὴν κεφαλὴν τῆς γυναικὸς εἰς περίοδον αὐτονομίας τοῦ Ὠρωποῦ [2]. Ἄλλωστε ἡ κεφαλὴ παριστᾷ, ἄνευ ἀμφιβολίας, τὴν λατρευομένην ἐν τῇ πόλει νύμφην.

---

1 Κυρίως ὁ C. Colin, Rome et la Grèce de 200 à 146 av. J.-C., σ. 506, σημ. 3.
2 Hellenica 11-12, σ. 198, σημ. 1.

ΕΥΡΕΣΙΣ ΚΑΙ ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΤΟΥ ΙΕΡΟΥ

Πολὺ πρὸ τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ ἱεροῦ ὑπὸ τοῦ Λεοναρδου Ἕλληνες καὶ ξένοι εἶχον κάμει ἐρεύνας διὰ νὰ εὕρουν τὴν ἀκριβῆ θέσιν του, στηριζόμενοι καὶ ὁδηγούμενοι ὑπὸ τῶν περιγραφῶν τοῦ Λιβίου, τοῦ Στράβωνος καὶ τοῦ Παυσανίου. Συστηματικῶς ἠσχολήθη μὲ τὸ θέμα τοῦτο ὁ G. Finlay[1], ὅστις ὑπεστήριξεν ὅτι τὸ Ἱερὸν εὑρίσκετο ἓν τέταρτον τῆς ὥρας ἀνατολικῶς τοῦ Ὠρωποῦ, εἰς θέσιν ἥτις ὠνομάζετο *πηγάδι τοῦ Ἀράπη*. Ἐσφαλμένην τοποθέτησιν ἐπίσης τοῦ Ἱεροῦ ἔκαμε καὶ ὁ C. Hanriot[2] παρὰ τὴν γνώμην τοῦ Leake, ὁ ὁποῖος ἀπὸ μακροῦ εἶχε διαπιστώσει τὴν ὕπαρξιν τῶν ἐρειπίων τοῦ Μαυροδῆλεσι καὶ εἶχεν ἀντιγράψει ἐπιγραφὰς τοῦ Ἱεροῦ εἰς τὸν Κάλαμον. Ἄλλωστε ἦτο γνωστὴ καὶ ἡ ὕπαρξις καὶ ἡ προέλευσις τῆς προξενίας IG VII 394 καὶ τοῦ καταλόγου ἀργυρωμάτων IG VII 303 (ΕΠ ἀρ. 45). Καὶ οἱ δύο λίθοι ἀνῆκον εἰς τὴν συλλογὴν Choiseul-Gouffier γενόμενοι κατοχὴ τοῦ Ἐλγίνου, δι' οὗ καὶ κατέληξαν εἰς τὸ Βρεταννικὸν Μουσεῖον. Οὕτω ὁ Hanriot εἰς τὴν διατριβήν του περὶ τῆς τοπογραφίας τῶν δήμων τῆς Ἀττικῆς ὑποστηρίζει ὅτι τὸ Ἱερὸν εὑρίσκετο ΝΔ. τοῦ χωρίου Μαρκόπουλο, πλησίον τῆς ἐκκλησίας τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς. Ἀντιθέτως, ἀκολουθῶν τὸν Leake, ὁ C. T. Newton[3] δέχεται τὸ Μαυροδῆλεσι ὡς τὴν πραγματικὴν θέσιν τοῦ Ἀμφιαρείου, ὅπου τὸ 1853 ἀντιγράφει ἑπτὰ ἐπιγραφάς.

Τὰ γεγονότα ὅμως δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἀνατραποῦν ὑπὸ λόγων μόνον, ὡς συμβαίνει μὲ τὸν Hanriot. Τὴν βεβαίαν εὕρεσιν τοῦ Ἱεροῦ πληροφορεῖται ὁ L. Preller παρὰ τοῦ Ραγκαβη καὶ ταξιδεύει τὸ 1852 ἐπίτηδες εἰς τὴν Ἑλλάδα. Τὰς ἐρεύνας του περὶ τοῦ Ἱεροῦ καὶ τῶν ἐπιγραφῶν του, περὶ τοῦ Ὠρωποῦ καὶ τῆς ἱστορίας του, πρώτην συστηματικὴν μελέτην ἐπὶ τοῦ θέματος, τὰς ἀνακοινώνει τὸ αὐτὸ ἔτος[4]. Ἀκολουθοῦν αἱ ἐπιγραφαὶ

---

1 Remarks on the Topography of Oropia and Diacria, Athens 1838· τὸ αὐτὸ ἐν Transactions of the Royal Society of Literature 3, 1829, σ. 376 ἑξ. Εἰς τὰς σελίδας 406-421 τοῦ αὐτοῦ τόμου ἡ μελέτη του On the Position of the Oropian Amphiaraeion.

2 Recherches sur la topographie des dèmes de l'Attique, 1853, σ. 130-144.

3 Βλ. τὴν ὡραίαν περιγραφὴν τοῦ Ἱεροῦ ἐν Travels I, σ. 29-34.

4 Über Oropos und das Amphiaraeion, Berichte 4, 1852, σ. 140-188. Ἡ μελέτη αὐτὴ συμπληροῦται διὰ τῆς Nachträge über Oropos, Berichte 6, 1854, σ. 203-208.

τὰς ὁποίας δημοσιεύει ὁ Ραγκαβης [1], ὁ Πιττακης εἰς τὴν Ἐφημερίδα Ἀρχαιολογικὴν [2] καὶ μελέτη τοῦ P. Girard [3], ὅστις δημοσιεύων τὸν ἀπαγορευτικὸν οἰκοδομικὸν ὅρον τοῦ Ἱεροῦ (IG VII 422) καταλήγει καὶ αὐτὸς εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι τὸ Ἱερὸν εὑρίσκετο εἰς τὸ Μαυροδήλεσι.

Τὸ 1882 ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία ἀποστέλλει ἐπιτροπὴν εἰς τὸ Ἱερὸν διὰ νὰ ἐπιβεβαιώσῃ τὰς περὶ τῆς θέσεώς του μαρτυρίας μὲ τὸν τελικὸν σκοπὸν νὰ προβῇ εἰς τὴν ἀνασκαφήν του [4]. Τὸ 1884 ἀποφασίζεται ἡ ἀνασκαφὴ τοῦ Ἱεροῦ. Ὁ καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Σπ. Φιντικλης ὁρίζεται ὑπὸ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας ὡς διευθυντὴς τῶν ἀνασκαφῶν μὲ βοηθὸν τὸν Βασιλειον Λεοναρδον ὁ ὁποῖος εἶχε προσληφθῆ εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς Ἑταιρείας ἀπὸ τοῦ Μαρτίου τοῦ 1884 ἐγκαταλείψας τὸ Ταχυδρομεῖον Ἀθηνῶν ὅπου ὑπηρέτει. Ἔναρξις τῆς ἀνασκαφῆς ἐγένετο τὴν 18ην Ἰουνίου 1884. Τὰς τόσον ἐνδιαφερούσας ὅμως λεπτομερείας περὶ τῶν πρώτων ἡμερῶν τῆς ἀνασκαφῆς διηγεῖται μὲ πολλὴν ἐνάργειαν ὁ Σπ. Φιντικλης εἰς ἔκθεσίν του πρὸς τὴν Ἀρχαιολογικὴν Ἑταιρείαν, τὴν ὁποίαν ὑπηγόρευσεν εἰς τὸν Λεοναρδον, ὡς φαίνεται ἐκ τοῦ γραφικοῦ χαρακτῆρος:

Ἐκ τοῦ ἱεροῦ τοῦ Ἀμφιαράου, τῇ 11η Ἰουλίου 1884.

Πρὸς

τὸν κύριον Πρόεδρον

τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρίας.

Ὁ μὲν Φίνλεϋ θέτει, ὡς γνωστόν, ἐν τῇ πρὸς τὸν ὀξυδερκέστατον τοπογράφον Λήκιον ἐπιστολῇ του τὸ ἱερὸν τοῦ Ἀμφιαράου ἓν τέταρτον τῆς ὥρας περίπου μακρὰν τοῦ Ὠρωποῦ πρὸς ἀνατολὰς ἐν θέσει καλουμένῃ πηγάδι τοῦ Ἀράπη (ὅπου ἐγὼ θὰ ἔθετον μᾶλλον τὸ Ναρκίσσου μνῆμα, ὃ κατὰ τὸν Στράβωνα ἐκαλεῖτο Σιγηλοῦ ἐπειδὴ ἐσίγων παριόντες) ἀλλ' ἐπειδὴ τὴν σήμερον ἡ θέσις αὕτη δὲν εἶνε κατὰ τὴν περιγραφὴν τοῦ Λιβίου fontibus

---

1 Antiquités Helléniques II, 1855, σ. 252-262, ἀρ. 678-681· σ. 691-696, ἀρ. 965· σ. 782· ἀρ. 1128· σ. 898, ἀρ. 1823.

2 Ἀρ. 1310-1324, 2673.

3 Borne sacrée du sanctuaire d'Amphiaraos, BCH 3, 1879, σ. 437-440.

4 ΠΑΕ 1882-83, σ. 23: «Μία τούτων τῶν γενομένων ἀγορῶν εἶναι ἰδιαιτέρας μνείας ἀξία ἡ τοῦ ἐν τῇ Ὠρωπίᾳ γῇ Ἀμφιαραείου, εἰς ἣν τὰ μάλιστα συνετέλεσε τὸ Συμβούλιον, ἀποστεῖλαν ἐπὶ τοὺς τόπους ἐν μηνὶ Ἀπριλίῳ τὸν ἀντιπρόεδρον καὶ τὸν γραμματέα τῆς Ἑταιρίας, ἵνα παρατηρήσαντες τὰ σῳζόμενα ἐν τῇ θέσει Μαυροδήλεσι ἐρείπια, τοὺς αὐτόθι ἐνεπιγράφους καὶ γλυπτοὺς λίθους ὡς καὶ τὸν περίβολον, πιστώσωσιν, ὅτι ὄντως ἡ ἀρχαία θέσις τοῦ μαντείου περιέρχεται εἰς κτῆσιν τοῦ δημοσίου, καθὼς ἐλλόγως παρεδέχθησαν οἱ δοκιμώτεροι τῶν ἱστορησάντων τὰ μέρη ἐκεῖνα. Ἀφοῦ οἱ ἀπόστολοι ἐβεβαίωσαν τοῦτο, ἐτελέσθη ἡ ἀγορά».

rivisque amoenum, παραδέχεται φυσικὰς τοῦ ἐδάφους μεταβολὰς καί, ἐπειδὴ καὶ οὐδὲν ἴχνος ἀρχαίου ἀντικειμένου ὑπάρχει αὐτοῦ, ὑποθέτει, ὅτι οἱ Τοῦρκοι ἔχουσι μετακομίσῃ τὰ αὐτοῦ εὑρισκόμενα ἀρχαῖα εἰς Χαλκίδα πρὸς κατασκευὴν τῶν τάφων των, ὁ δὲ Hanriot ἐν τῷ περὶ δήμων τῆς Ἀττικῆς συγγράμματί του θέτει αὐτὸ πλησίον τοῦ χωρίου Μαρκοπούλου μεσημβρινοδυτικῶς ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς, ἔνθα οὐδὲν ἐπίσης ἴχνος ἀρχαίου ὑπάρχει. Ἀλλὰ καὶ οἱ δικηγορικοὶ λόγοι τοῦ πρώτου καὶ οἱ τοῦ δευτέρου φανταστικοὶ συνδυαστικοὶ τῆς μυθολογικῆς καταβυθίσεως τοῦ Ἀμφιαράου μὲ τοὺς παρὰ τὴν εἰρημένην ἐκκλησίαν ἀνθρακούχους τόπους ἔνθα τὰ νῦν ἀνθρακωρυχεῖα τοῦ Ὠρωποῦ, ἐξελέγχονται ἤδη ὑπὸ τῆς σκαπάνης τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρίας ἀναληθέστατοι· διότι ἐκτὸς τῶν πρὸ 34 ἐτῶν περίπου ἀνακαλυφθεισῶν ἐνταῦθα καὶ ἔτι σωζομένων ἐπιγραφῶν, ἐκτὸς μιᾶς μετακομισθείσης εἰς Ἀγγλίαν, ὧν τινὲς ἔχουσι Ἀμφιαράῳ ἄλλαι δὲ μνημονεύουσι τοὺς κατὰ καιροὺς ἱερεῖς αὐτοῦ, εὑρέθησαν νῦν ἐν ταῖς ἡμετέραις ἀνασκαφαῖς ἔτι ἑπτὰ τοιαῦται μέχρι τοῦδε κατὰ χώραν κείμεναι, ὡς σαφέστατα δεικνύουσιν αὐτὸ αἱ ἐκ μαρμάρων σωζόμεναι βάσεις των, αἱ πᾶσαι ἐπίστομα μόνον κείμεναι καὶ νῦν ἀνορθωθεῖσαι ἐπ' αὐτῶν, ἐκτὸς δύο, ὧν τινὲς ἔχουσιν ἐπίσης Ἀμφιαράῳ, αἱ δὲ λοιπαὶ ἐκτὸς μιᾶς συμπεριλαμβανομένων καὶ τῶν προμνημονευθεισῶν ἀναφέρουσι καὶ τὰ ὀνόματα τῶν ἱερέων αὐτοῦ, καὶ ἄλλα τετράγωνα προσέτι καὶ ἐπιμήκη ὑποστρώματα ἐκ μαρμάρου κατὰ χώραν κείμενα, ἐφ' ὧν ἵσταντό ποτε ἐπίσης ἐπιγραφαί. Περιέχουν δὲ πᾶσαι σχεδὸν ψηφίσματα ἐπίσης προξενιῶν, ὧν μία περιέχει ἓξ τοιαῦτα, ὥστε καὶ αἱ πρώην εὑρεθεῖσαι δὲν ἔχουσι μετακομισθῆ ἀλλαχόθεν ἐνταῦθα ὡς οἱ προμνημονευθέντες τοπογράφοι εἶχον παραδεχθῆ, ἀλλ' ἐξ ἐναντίας ἐντεῦθεν ἔχουσι μετακομισθῆ καὶ ἄλλα πολλὰ μάρμαρα ἐξ ὧν τινα ἐνεπίγραφα εἰς διαφόρους πέριξ ἐκκλησίας καὶ ἐρημεκκλήσια τοῦ τε Μαρκοπούλου καὶ Καλάμου κατὰ τὴν ὁμολογίαν καὶ αὐτῶν τῶν ἐγχωρίων γερόντων. Ἐκτὸς δ' αὐτῶν εὑρέθησαν καὶ βάθρα φέροντα ἴχνη ποδῶν ἀγαλμάτων, ἀλλ' οὐδὲν μέλος ἀγάλματος μέχρι τοῦδε, ἐκτὸς ἑνὸς ποδός, εὑρέθη, φαίνεται δέ, ὅτι συνέβη ποτὲ ἐνταῦθα λυσσαλέα καταστροφή, ὡς ἀποδεικνύει τοῦτο καὶ τὸ πλῆθος τῶν κατατεθραυσμένων μικρῶν ἐνεπιγράφων μαρμάρων καὶ τὰ δύο εὑρεθέντα καμίνια. Ὅτι δὲ ἐνταῦθα ὑπῆρχε τὸ Ἀμφιαράειον ἐπιβεβαιοῖ καὶ τὸ ἀναφανὲν ἰδιοφυὲς τοξοειδὲς ἐκ πώρου θέατρον ἄνευ αναλημμάτων καὶ ὀρχήστρας, χρήσιμον μόνον διὰ λυρικὰς τραγῳδίας καὶ κωμῳδίας, ἅς τινες τῶν φιλολόγων, ὡς γνωστὸν δὲν ἐδέχοντο, δι' ἐγκώμια ἐπικά, ἐποποιίας, αὐλήσεις, κιθαρίσεις, σατύρους καὶ ἐπινίκια, ὡς μαρτυρεῖ τοῦτο προευρημένη ἐνταῦθα καὶ σωζομένη ἐπιγραφή, περιέχουσα κατάλογον νικητῶν εἰς τοιούτους μουσικοὺς καὶ προσέτι γυμνικοὺς ἀγῶνας, ὥστε ἂν βεβαιωθῆ τοῦτο διὰ τῆς περαιτέρω ἀνασκαφῆς θέλομεν ἔχει καὶ δεύτερον εἶδος ἀρχαίου ἑλληνικοῦ θεάτρου.

Τὸ ἐπισυνημμένον δὲ ἐνταῦθα ἄτεχνον ἢ κακότεχνον σχέδιον θέλει δώσει ὑμῖν μικρὰν ἰδέαν τῶν μέχρι τοῦδε (11ης Ἰουλίου) ἀνασκαφῶν, γενομένων ἐντὸς 18 ἐργασίμων ἡμερῶν, ἃς ἠρχίσαμεν μετὰ 8 ἐργατῶν τῇ 18ῃ τοῦ παριππεύσαντος μηνὸς ἡμέρᾳ δευτέρᾳ, ἐλθόντες εἰς τὸ χωρίον Καλάμου, ἀπέχον τοῦ Μαυροδήλεσι μίαν περίπου ὥραν, τῇ ἑσπέρᾳ τοῦ Σαββάτου 16ῃ τοῦ αὐτοῦ μηνός, ποῦ αὗται αἱ ἀνασκαφαὶ ἐγένοντο, τί ἀνεφάνη μέχρι τοῦδε ἐν ἑκάστῳ τόπῳ καὶ πόσος χῶρος ἔχει ἀνασκαφῆ. Εἰς τὸ ἔργον δὲ τῆς ἀνασκαφῆς ἠθέλαμεν προχωρήσει περισσότερον, ἂν ἐγκαίρως ἐλαμβάνομεν καὶ τὰς ἑτέρας τρεῖς χειραμάξας, ἃς εἴχομεν ζητήσει· διότι τὰ ἀνασκαπτόμενα χώματα δὲν δυνάμεθα νὰ ρίψωμεν ἀλλαχόσε καὶ δι' ἄλλου μέσου παρὰ μόνον διὰ χειραμαξῶν καὶ εἰς τὰς ὄχθας τοῦ ποταμοῦ, ὅστις τὸν χειμῶνα ὁρμητικώτατος ὢν θὰ συμπαρασύρῃ αὐτὰ καὶ ἀποκομίσῃ εἰς τὴν θάλασσαν. Πέραν δὲ τοῦ ποταμοῦ πρὸς ἀνατολάς, ὅπου ὑπάρχουσι πολλὰ ἴχνη ἀρχαίων λίθων, κτισμάτων καὶ βαθμίδων, φαίνεται νὰ ἦτο τὸ στάδιον, ἔνθα ἐτελοῦντο οἱ γυμνικοὶ ἀγῶνες, ὡς ἡ προμνημονευθεῖσα ἐπιγραφὴ μνημονεύει, ἐν ᾗ ἀναφέρονται καὶ ἁρματοδρομίαι. Φαίνεται δὲ νὰ εἶναι κεκαλυμμένον ἐκ τῶν καταφερομένων ἀπὸ τοῦ ὄρους χωμάτων. Καλὸν δὲ θὰ ἦτο νὰ ἠγοράζοντο καὶ αὐτοὶ οἱ ἄκαρποι σχεδὸν ἀγροὶ ὡς καὶ ὁ παρακείμενος τῷ ἀνασκαπτομένῳ χώρῳ ἀγρὸς τῆς διαλελυμένης μονῆς Καλολειβαδίου. Οἱ καρποφορώτατοι δ' ἐνταῦθα ἀγροὶ πωλοῦνται ἕως 80 δραχμῶν, οἱ δὲ ἄλλοι δὲν ἀγοράζονται οὐδὲ δι' εἴκοσι δραχμάς. Εἶναι δὲ ἀναγκαῖον νὰ διωρίζετο ἀπὸ τοῦδε φύλαξ τις, ἵνα προφυλάττῃ ταῦτα τὰ μνημεῖα ἀπὸ παντὸς βανδαλισμοῦ, διότι παρὰ ταῦτα διέρχονται καθ' ἑκάστην οἱ μεταβαίνοντες ἐκ Καλάμου πρὸς Ὠρωπὸν καὶ τἀνάπαλιν, καὶ ἀπὸ τῶν χαλκέων γύφτων, οἱ ὁποῖοι θραύουσι τὰ μάρμαρα καὶ κονιοποιοῦσιν αὐτὰ διὰ τὴν τέχνην των, ὡς ἤδη εὕρωμέν τινα νεωστὶ τεθραυσμένα ὑπὸ τοιούτων, ἀλλ' εἶνε ἀνάγκη καὶ μικρᾶς οἰκίας διὰ τὸν φύλακα.

Λεπτομερῆ περιγραφὴν τῶν εὑρεθέντων, ἀντίγραφα τῶν ἐπιγραφῶν καὶ ἔκτυπα αὐτῶν θέλει ὑποβάλει ὑμῖν ὁ Βοηθὸς τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Γραφείου Β. Λεονάρδος, ὃν θέλω ἐπιβοηθήσει καὶ ἐγώ, διότι ἐμοῦ οἱ πάσχοντες ὀφθαλμοὶ ἔχουσι χειροτερεύσει ἕνεκα τῆς ὑπὸ τὸν ἥλιον διημερεύσεως καὶ τῆς κόνεως.

Σ. ΦΙΝΤΙΚΛΗΣ

Κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ Ἱεροῦ κατὰ τὸ πρῶτον ἔτος, ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ Φιντικλεους καὶ μὲ συνεργάτας τὸν Β. Λεοναρδον καὶ τὸν W. Doerpfeld, ἀπεκαλύφθησαν ὁ μέγας ναός, ὁ βωμός, ἡ πηγή, τὸ θέατρον τοῦ βωμοῦ καὶ τὸ δυτικὸν ἄκρον τῆς στοᾶς [1]. Ἡ ἀνασκαφὴ συνεχίσθη

1 ΠΑΕ 1884, σ. 88-96, πίν. Ε.

τὸ 1886 ὑπὸ τοῦ Λεοναρδου μὲ ἀρχιτέκτονα συνεργάτην πάλιν τὸν Dörpfeld καὶ ἀπεκαλύφθη τὸ θέατρον [1]. Τὸ 1887 ἀνεσκάφη ἡ στοά [2], τὸ 1890 αἱ παρὰ τὴν στοὰν θέρμαι [3], τὸ 1903 πάλιν τὸ θέατρον καὶ δωμάτια τῆς δεξιᾶς ὄχθης [4]. Τὸ 1904 ἀνεσκάφη ἡ περιοχὴ τῆς πηγῆς καὶ μέρος τῆς δεξιᾶς ὄχθης [5], τὸ 1906 οἱ παρὰ τὴν πηγὴν λουτρῶνες καὶ δωμάτια τῆς δεξιᾶς ὄχθης [6].

Ἀπὸ τοῦ 1907 μέχρι τοῦ 1929 ὁ Λεοναρδος ἀπησχολήθη ἀνασκαφικῶς μὲ τὴν δεξιὰν ὄχθην πλὴν τοῦ 1924, ἔτος κατὰ τὸ ὁποῖον ἐκαθάρισε τὴν ἀνατολικῶς τῆς πηγῆς δεξαμενήν, τὸν μεγάλον καὶ τὸν μικρὸν ναὸν τοῦ Ἀμφιαράου καὶ ἀνεστήλωσεν ὡρισμένα βάθρα [7]. Ὁ θάνατός του τὴν 27ην Ἰουνίου 1930, κατόπιν ἀσθενείας ἡ ὁποία ἐξεδηλώθη εἰς τὸ Ἱερόν, ἐπέφερεν ἀνάσχεσιν πάσης ἐργασίας ἐπὶ πολλὰ ἔτη.

Τὸ 1930 ὁ Αλ. Φιλαδελφευς, διαδεχθεὶς τὸν Λεοναρδον εἰς τὴν διεύθυνσιν τοῦ Ἐπιγραφικοῦ Μουσείου, ἐζήτησε παρὰ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας τὴν ἀνάθεσιν τῆς συνεχίσεως τῶν ἀνασκαφῶν τοῦ Ἀμφιαρείου, προβάλλων μάλιστα ὡς ἐπιχείρημα τὸ ὅτι διεδέχθη τὸν Λεοναρδον εἰς τὸ Ἐπιγραφικὸν Μουσεῖον... Ἀπάντησις ἔγγραφος τῆς Ἑταιρείας (ἡ ὁποία, ὡς φαίνεται, δὲν ἠρέσκετο εἰς τὴν λύσιν αὐτὴν) δὲν ὑπῆρξε.

Μετὰ τὴν λῆξιν τῆς πολεμικῆς περιόδου ὁ Μ. Μιτσος, διευθυντὴς τοῦ Ἐπιγραφικοῦ Μουσείου, ἐμελέτησεν ἀνεκδότους ἐπιγραφὰς τοῦ Ἱεροῦ, τὰς ὁποίας καὶ ἐδημοσίευσεν εἰς τὴν Ἀρχαιολογικὴν Ἐφημερίδα τοῦ 1952 καὶ 1953/54Β. Τὸ 1957, ἐπὶ Ἐφόρου Ἀρχαιοτήτων Ἀττικῆς Ι. Παπαδημητριου, ἤρχισε νὰ κτίζεται τὸ νέον Μουσεῖον τοῦ Ἀμφιαρείου, διότι τὸ παλαιὸν εἶχε καταστῆ ἄχρηστον, τὸ ὁποῖον ἐπερατώθη τὸ ἑπόμενον ἔτος. Κατὰ τὴν κατεδάφισιν τοῦ παλαιοῦ Μουσείου εὑρέθησαν ἐπιγραφαί, κυρίως μικρὰ τεμάχια [8]. Τὰ ξύλινα κιβώτια ὅμως, ἐντὸς τῶν ὁποίων εὑρίσκοντο τὰ κεραμικὰ εὑρήματα τῆς ἀνασκαφῆς, εἶχον καταστραφῆ καὶ τὰ θραύσματα τῶν ἀγγείων εἶχον ἀναμειχθῆ. Οὕτως ἡ σύγχυσις ἡ ὁποία ἐδη-

---

1 ΠΑΕ 1886, σ. 51-56, πίν. 3.

2 ΠΑΕ 1887, σ. 59-63.

3 ΠΑΕ 1890, σ. 31-33.

4 ΠΑΕ 1903, σ. 33-35.

5 ΠΑΕ 1904, σ. 27-28.

6 ΠΑΕ 1906, σ. 83-85.

7 ΠΑΕ 1907, σ. 119-120· 1909, σ. 119-120· 1913, σ. 113-116· 1916, σ. 65-67· 1921, σ. 30-31· 1922/23, σ. 48-49· 1924, σ. 96-101· 1925, σ. 33-35· 1926, σ. 103-108· 1927, σ. 27-32· 1928, σ. 41-45· 1929, σ. 57-60. ΑΕ 1913, σ. 237· 1916, σ. 118-121· 1917, σ. 239-242· 1918, σ. 110-113· 1919, σ. 99-102· 1922, σ. 101-111· 1923, σ. 166-169.

8 Ὡρισμέναι ἐξ αὐτῶν εἶχον ἤδη δημοσιευθῆ ὑπὸ τοῦ Dittenberger.

μιουργήθη τὰ κατέστησεν ἄχρηστα. Τὸν Ἰανουάριον καὶ τὸν Φεβρουάριον τοῦ 1962 ἐγένετο ἡ ἔκθεσις τοῦ Μουσείου, ὅπου δύναταί τις τώρα νὰ ἴδη ἐκτεθειμένα τὰ σπουδαιότερα γλυπτά, τὰς ἐπιγραφὰς αἱ ὁποῖαι ἔχουν σχέσιν μὲ τὸ Ἱερὸν καὶ τὴν πόλιν, καὶ τὰ ἀρτιώτερα ἀρχιτεκτονικὰ μέλη. Τὸ ὑπάρχον Μουσεῖον ὅμως εἶναι προσωρινόν. Εἰς εὔθετον χρόνον πρέπει νὰ κτισθῇ νέον εἰς θέσιν κατάλληλον, τὸ ὁποῖον νὰ δύναται νὰ περιλάβῃ ἀνέτως τὰ εὑρήματα τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ Ἱεροῦ καὶ ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα θὰ εὑρεθοῦν κατὰ τὴν μελλοντικὴν συνέχισίν της (πίν. 3).

ΠΡΟΕΛΕΥΣΙΣ ΤΗΣ ΛΑΤΡΕΙΑΣ ΤΟΥ ΑΜΦΙΑΡΑΟΥ, ΙΔΡΥΣΙΣ, ΕΞΕΛΙΞΙΣ ΚΑΙ ΤΕΛΟΣ ΤΟΥ ΙΕΡΟΥ

Προέλευσις τῆς λατρείας. Ὡς ἐλέχθη εἰς τὸ κεφάλαιον τῆς ἱστορίας, αἱ πρῶται περὶ τοῦ Ἱεροῦ πληροφορίαι ἀνάγονται εἰς τὰς τελευταίας δεκαετίας τοῦ 5ου π.Χ. αἰῶνος, ὁ Ἀριστοφάνης δὲ μὲ τὴν κωμῳδίαν του *Ἀμφιάρεως* δίδει καὶ τὴν πρώτην σαφῆ μαρτυρίαν περὶ τῆς ὑπάρξεως καὶ τῆς λειτουργίας του. Ἡ ἀνασκαφὴ τοῦ Ἱεροῦ δὲν διαψεύδει τὰς διαπιστώσεις αὐτάς. Δὲν ἔχομεν εὑρήματα τὰ ὁποῖα νὰ χρονολογοῦνται εἰς ἐποχὴν παλαιοτέραν τῆς κωμῳδίας τοῦ Ἀριστοφάνους (415 π.Χ.), τὰ δὲ σῳζόμενα μνημεῖα ἀνήκουν εἰς χρόνους νεωτέρους καὶ ὀλίγα χρονολογοῦνται, συμπερασματικῶς, εἰς τὰ τελευταῖα ἔτη τοῦ 5ου αἰῶνος π.Χ.

Ἡ ἄποψις, ἡ ὁποία βασίμως ἐπικρατεῖ, εἶναι ὅτι τὸ Ἱερὸν ἱδρύθη κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτὴν καὶ ὅτι ἡ λατρεία τοῦ θεοῦ μετεφέρθη εἰς τὸ Μαυροδήλεσι ἄλλοθεν. Ὁ Παυσανίας λέγει [1] ὅτι *θεὸν δὲ Ἀμφιάραον πρώτοις Ὠρωπίοις κατέστη νομίζειν*. Τοῦτο ὅμως δὲν εἶναι ἐντελῶς ἀληθὲς ἀλλὰ σημαίνει ὅτι πρῶτοι οἱ Ὠρώπιοι ἔδωσαν ἐπίσημον τόνον εἰς τὴν λατρείαν μὲ τὴν ἵδρυσιν ἑνὸς μεγάλου ἱεροῦ καὶ τὴν καθιέρωσιν ἀγώνων πρὸς τιμὴν τοῦ θεοῦ. Διὰ τῆς αὐξήσεως τῆς λάμψεως τοῦ ἱεροῦ τοῦ Ὠρωποῦ καὶ τῆς ἀντιστοίχου παρακμῆς τῶν ἄλλων ἱερῶν ὅπου ἐλατρεύετο ἀρχικῶς ὁ θεὸς ἐδημιουργήθη ἡ γνώμη τὴν ὁποίαν ἐκφράζει ὁ Παυσανίας.

Ὁ Στράβων παραδέχεται [2] τὴν ἄποψιν τῆς μεταφορᾶς τῆς λατρείας τοῦ θεοῦ ἐκ τῆς Κνωπίας εἰς τὸν Ὠρωπόν : *ἐκ Κνωπίας δὲ τῆς Θηβαϊκῆς μεθιδρύ*[θη κατὰ χρησμὸν] *δεῦρο* (εἰς τὸν Ὠρωπὸν) *τὸ Ἀμφιάρειον*. Ὡς Κνωπίαν δὲ παρεδέχεται ὁ Κεραμοπουλλος [3] τὴν περιοχὴν ἀπὸ τοῦ, κατ'

---

1 Παυσανιας Ι 34. 2.
2 Στραβων 404.
3 Θηβαϊκά, ΑΔ 3, 1917, σ. 266.

αὐτόν, θηβαϊκοῦ ἱεροῦ τοῦ θεοῦ μέχρι τῶν ὀχθῶν τοῦ Ἰσμηνοῦ, ἄποψις ἡ ὁποία ὅμως δὲν ἀνταποκρίνεται, ὡς φαίνεται, εἰς τὰ πράγματα [1].

Μὲ τὸ θηβαϊκὸν Ἀμφιάρειον τῆς Κνωπίας, ὅπου ἐλατρεύετο ὁ θεὸς πρὸ τῆς ἱδρύσεως τοῦ ἱεροῦ τοῦ Ὠρωποῦ, συνδέεται καὶ ἡ ἱστορία τῶν ἀναθημάτων τοῦ Κροίσου. Εἰς αὐτὸ ὁ βασιλεὺς τῆς Λυδίας [2] *πυθόμενος αὐτοῦ* (τοῦ Ἀμφιαράου) *τήν τε ἀρετὴν καὶ τὴν πάθην, ἀνέθηκε σάκος τε χρύσεον πᾶν, ὁμοίως καὶ αἰχμὴν στερεὴν πᾶσαν χρυσέην, τὸ ξυστὸν τῇσι λόγχῃσι ἐὸν ὁμοίως χρύσεον· τὰ ἔτι καὶ ἀμφότερα ἐς ἐμὲ ἦν κείμενα ἐν Θήβῃσι, καὶ Θηβέων ἐν τῷ νηῷ τοῦ Ἰσμηνίου Ἀπόλλωνος*. Ἐκ τοῦ ἀνωτέρω χωρίου φαίνεται ὅτι τὸ θηβαϊκὸν ἱερὸν εἶχε παρακμάσει καὶ ἴσως εἶχεν ἐγκαταλειφθῇ ἐντελῶς, ἀφ' οὗ τὰ πολύτιμα ἀναθήματα τοῦ Κροίσου δὲν ἐφυλάσσοντο ἐκεῖ. Ὁ DITTENBERGER [3] πιστεύει ὅτι ἡ μεταφορὰ τῆς λατρείας εἰς τὸν Ὠρωπὸν ἐγένετο μεταξὺ τῶν πρώτων ἐτῶν τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου, ὅτε ὁ Ἡρόδοτος ἔγραψε τὸ ὄγδοον βιβλίον τῆς ἱστορίας του, ὅπου ὁμιλεῖ διὰ τὸν ἀπεσταλμένον τοῦ Μαρδονίου εἰς τὸ ἱερὸν Μῦν [4], καὶ τοῦ 415/414 π.Χ., ὁπότε παρεστάθη ἡ κωμῳδία τοῦ Ἀριστοφάνους. Ἡ ἑλκυστικὴ ἄποψις ὅτι τὸ Ἀμφιάρειον τοῦ Κροίσου εἶναι τὸ ἱερὸν τοῦ Ὠρωποῦ ὑπεστηρίχθη σοβαρῶς [5]. Δὲν συμφωνεῖ ὅμως οὔτε μὲ τὴν φιλολογικὴν παράδοσιν οὔτε μὲ τὰ ἱστορικὰ καὶ τὰ ἀρχαιολογικὰ δεδομένα.

Ἵδρυσις καὶ ἐξέλιξις τοῦ Ἱεροῦ. Κυρία πηγὴ πληροφοριῶν περὶ τῆς πρώτης μορφῆς τοῦ Ἱεροῦ εἶναι ἡ ἐπιγραφὴ IG VII 235 (ΕΠ ἀρ. 39), ἡ ὁποία εἶναι ἡ ἀφετηρία τῶν κατωτέρω σκέψεων. Ἡ θέσις τῶν μνημείων ἐπίσης καὶ αἱ λοιπαὶ ἐπιγραφαὶ ἐκ τοῦ ἱεροῦ προσφέρουν ἐπίσης σημαντικὴν βοήθειαν.

I. Πυρὴν τοῦ Ἱεροῦ εἶναι ὁ βωμός, ἄνευ τοῦ ὁποίου δὲν νοεῖται ἡ λειτουργία του. Εἰς τὸ Ἀμφιάρειον ὅμως σῴζονται τρεῖς βωμοί, δύο μικροὶ καὶ εἷς μεγάλος, ἐντὸς τοῦ ὁποίου περιλαμβάνονται οἱ μικροί, οἱ ὁποῖοι ἐκ τῶν τεχνικῶν των λεπτομερειῶν ἀνάγονται εἰς τὸν 5ον π.Χ. αἰῶνα. Ἐκ τῶν δύο ὁ μικρότερος εἶναι καὶ ὁ παλαιότερος καὶ ἀντιστοιχεῖ εἰς τὸ κέντρον τοῦ βο-

---

1 F. KUTSCH, Attische Heilgötter und Heilheroen, σ. 43, σημ. 2. Ὁ KUTSCH διαπραγματεύεται ἀναλυτικῶς τὸ θέμα τῆς προελεύσεως τῆς εἰς τὸν Ὠρωπὸν λατρείας τοῦ θεοῦ, ἔ.ἀ. σ. 41-47, καὶ παραδέχεται τὴν πληροφορίαν τοῦ ΣΤΡΑΒΩΝΟΣ ὅτι ἡ λατρεία μετεφέρθη ἐκ τῆς Κνωπίας. Βλ. ἐπίσης τὰ ἄρθρα *Knopia* καὶ *Knopos* ἐν PW (GEIGER).

2 ΗΡΟΔΟΤΟΣ I 52.

3 Βλ. προχείρως παρὰ F. KUTSCH, ἔ.ἀ. σ. 47.

4 VIII 134.

5 DÜRRBACH, De Oropo, σ. 98 ἑξ. WILAMOWITZ, Hermes 21, 1886, σ. 104, σημ 2.

ρείως καὶ πλησιέστατα κειμένου θεάτρου τοῦ βωμοῦ. Τὸ θέατρον τοῦτο εἶναι σύγχρονον μὲ τοὺς δύο βωμούς. Ἡ ἀνωτέρα σῳζομένη σήμερον βαθμὶς εὑρίσκεται εἰς τὸ ἐπίπεδον τοῦ μικροῦ ναοῦ. Ὅτε ὅμως ἦτο ἀκέραιον ἔφθανεν ὑψηλότερον διὰ νὰ περιλαμβάνῃ ἀνέτως τοὺς θεατὰς τῶν θυσιῶν. Τὸ ὅτι εἶχε καὶ ἄλλας βαθμίδας πιστοποιεῖται καὶ ἐκ τοῦ ὅτι διὰ τῶν λίθων (βαθμίδων) τοῦ διαλυθέντος θεάτρου τοῦ βωμοῦ κατεσκευάσθη ὁ ὀχετὸς τοῦ ἀνδρικοῦ λουτρῶνος καὶ ἐκεῖνος ὁ ὁποῖος διέρχεται μεταξὺ τοῦ θεάτρου τοῦ βωμοῦ καὶ τοῦ βωμοῦ. Ἡ ὕπαρξις τοῦ θεάτρου δεικνύει ὅτι ὁ μικρὸς ναὸς δὲν ἔχει κτισθῆ. Τὸ θέατρον κατεσκευάσθη ἐπὶ τῆς πλαγιᾶς τοῦ ἄνω τοῦ βωμοῦ λόφου, ἡ ὁποία μόνον κατὰ τὴν ἑπομένην περίοδον ἐσκάφη πρὸς δημιουργίαν τοῦ ἐπιπέδου, ὅπου ὁ μικρὸς ναὸς καὶ τὰ δυτικὰ βάθρα.

Ἐκτὸς τοῦ θεάτρου καὶ τῶν δύο μικρῶν βωμῶν περιλαμβάνεται κατὰ τὴν περίοδον αὐτὴν εἰς τὸ Ἱερὸν καὶ ἡ πηγή. Εἶναι ἄγνωστον ὅμως ἂν πέριξ αὐτῆς ὑπάρχῃ κτίσμα.

II. Εἰς τὸ τέλος τοῦ 5ου αἰῶνος ἢ τὰς ἀρχὰς τοῦ 4ου (α΄ τέταρτον) ἐγένετο εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ βωμοῦ καὶ τῶν βάθρων, εἰς τὴν πρὸς Βορρᾶν τοῦ βωμοῦ κλιτὺν τοῦ λόφου, μεγάλη ἐκσκαφὴ καὶ ἐδημιουργήθη ἡ ἐπίπεδος ἔκτασις ἡ ὁριζομένη ἀπὸ Βορρᾶ ὑπὸ τοῦ μεγάλου ἀναλημματικοῦ τοίχου καὶ τῆς πρὸς τὸ θέατρον ἀνωφερείας ἀπὸ Ἀνατολῶν. Ἡ ἔκτασις αὐτὴ ἦτο ἀπαραίτητος διὰ τὴν κατασκευὴν τοῦ κοιμητηρίου, ὅπου κατὰ τὸν Ἱερὸν νόμον ἐγένετο ἡ ἐγκοίμησις τῶν ἀσθενῶν, τῶν ἀνδρῶν ἀνατολικῶς τοῦ βωμοῦ, τῶν γυναικῶν δυτικῶς. Ὁ Dörpfeld ὑπέθεσεν ὅτι τὸ κοιμητήριον εὑρίσκετο εἰς τὸ ἀνατολικὸν ἥμισυ τῆς περιοχῆς αὐτῆς, τὸν δὲ ἀναλημματικὸν τοῖχον ἐθεώρησεν ὡς τὸν ὀπίσθιον τοῖχον τοῦ κοιμητηρίου καὶ ὡς στυλοβάτην τῆς κιονοστοιχίας τῆς προσόψεως τοῖχον ἔμπροσθεν τῶν βάθρων [1].

Ἡ ὕπαρξις τῆς ἀνωτέρω στοᾶς-κοιμητηρίου εἶναι ἐκ τῶν πραγμάτων ἀναγκαία παρὰ τὸ ὅτι οὐδὲν περὶ τῆς μορφῆς της γνωρίζομεν. Φαίνεται ὅμως ὅτι διετηρήθη μέχρι τοῦ τέλους τοῦ 3ου π.Χ. αἰῶνος, διότι ἅπαντα τὰ ἀνατολικῶς τῆς βάσεως τοῦ ἀγάλματος τοῦ Διομήδους βάθρα χρονολογοῦνται εἰς τὸ τέλος τοῦ 3ου αἰῶνος ἐνῷ τὰ δυτικῶς (καὶ τὸ βάθρον τοῦ Διομήδους) εἰς τὸ α΄ ἥμισυ τοῦ 3ου π. Χ. αἰῶνος. Εἶναι δύσκολον νὰ ὑποστηριχθῇ ὅτι κατὰ τὸ διάστημα 250-210 π.Χ. οὐδὲν βάθρον ἐτοποθετήθη

---

1 Oropos, AM 47, 1922, σ. 26-28. Περὶ τῆς ἐκτελέσεως μεγάλης ἐκσκαφῆς, ὡς ἴσως ἐν Ἀμφιαρείῳ, ἀναφέρει ἀπόσπασμα βοιωτικῆς ἐπιγραφῆς (ἀγωνιστικῆς τοῦ Πτῴου, BCH 44, 1920, σ. 252, στ. 41-45) : *καὶ ἀνήλωσα ταῦτα εἰ[ς] τὴν ἐξόρυξιν τοῦ ὄρους τοῦ π[ρὸ] τοῦ ναοῦ τοῦ Ἀπόλλωνος καὶ τὴν μετάθεσιν τοῦ τοίχου τοῦ λιθίνου.*

εἰς τὸν χῶρον. Τὸ πιθανώτερον εἶναι ὅτι ἡ ἔκτασις ὅπου σήμερον κεῖνται τὰ ἀνατολικὰ βάθρα ἦτο κατειλημμένη ὑπὸ τοῦ κοιμητηρίου.

Σύγχρονος πρὸς τὸ κοιμητήριον εἶναι καὶ ὁ μικρὸς ναός, ἀπαραίτητος διὰ τὴν λατρείαν, ὁ ὁποῖος ὅμως λόγῳ τοῦ μικροῦ μεγέθους ἐχρησίμευε διὰ τὴν στέγασιν τοῦ λατρευτικοῦ ἀγάλματος.

Συνέπεια τῆς ἰσοπεδώσεως τοῦ χώρου διὰ τὸ κοιμητήριον καὶ τὸν ναὸν ὑπῆρξεν ἡ ἐξαφάνισις τοῦ θεάτρου τοῦ βωμοῦ, κατὰ τὸ μεγαλύτερον μέρος του τοὐλάχιστον, ἄλλως δὲν θὰ ἦτο δυνατὴ ἡ οἰκοδόμησις τοῦ μικροῦ ναοῦ. Ἡ κατασκευὴ ἐπίσης τοῦ μεγάλου αναλημματικοῦ τοίχου εἶναι ἀναγκαῖον ἀποτέλεσμα τῆς ἐκσκαφῆς, διότι τὰ χώματα τοῦ λόφου εἶναι μαλακὰ καὶ εὐκόλως κατολισθαίνουν. Διὰ τοῦ ἀναλημματικοῦ τοίχου ἐξ ἄλλου ἐπετυγχάνετο νὰ δοθῇ μορφὴ εἰς τὸν χῶρον.

Κατὰ τὴν περίοδον αὐτὴν ἠχρηστεύθησαν οἱ δύο μικροὶ βωμοὶ καὶ ἐκτίσθη νέος κατὰ πολὺ μεγαλύτερος, ὁ ὁποῖος ἐκάλυψε τοὺς μικρούς. Ὁ νέος βωμὸς διῃρέθη εἰς μέρη ἀφιερωμένα εἰς διαφόρους θεοὺς καὶ ἥρωας. Ἕκαστον μέρος ἔφερεν ἐνσωματωμένην στήλην μὲ τὸ ὄνομα τῆς θεότητος εἰς τὴν ὁποίαν ἦτο ἀφιερωμένον. Τοιαῦται στῆλαι, τοῦ α' ἡμίσεος τοῦ 4ου π.Χ. αἰῶνος, ἐσώθησαν δύο. Ταυτοχρόνως ἢ ὀλίγον ἀργότερον κατεσκευάσθη τὸ ὑδραγωγεῖον, τὸ μεταξὺ τοῦ βωμοῦ καὶ τοῦ θεάτρου τοῦ βωμοῦ, εἰς τὸ ὁποῖον ἐχρησιμοποιήθη τὸ ὑλικὸν τοῦ ἀχρηστευθέντος θεάτρου.

Ἀναγκαία φαίνεται κατὰ τὴν περίοδον αὐτὴν ἡ ὕπαρξις ἑνὸς ξυλίνου θεάτρου, εἰς τὴν θέσιν τοῦ σήμερον σῳζομένου λιθίνου.

III. Ἡ αὔξησις τῆς φήμης καὶ τῆς κινήσεως τοῦ Ἱεροῦ ἐπέβαλον νέας ἐπεκτάσεις κατὰ τὴν περίοδον μεταξὺ τῶν ἐτῶν 377-338 π.Χ. Πρῶτον μέγα ἔργον εἶναι ἡ κατασκευὴ τῆς στοᾶς εἰς τὸ ἀνατολικὸν μέρος τῆς ἀριστερᾶς ὄχθης. Χάριν αὐτῆς ἐσκάφη ὁ βράχος καὶ ἐγένετο ἰσοπέδωσις τοῦ χώρου ἀφεθέντος μόνον ἀσκάπτου ἑνὸς τμήματος μεταξὺ τῆς στοᾶς καὶ τοῦ κοιμητηρίου χάριν τῆς ἀνόδου εἰς τὸ θέατρον, τὸ ὁποῖον μαρτυρεῖται ἐμμέσως ἐκ τοῦ γεγονότος αὐτοῦ. Ἡ στοὰ χρονολογεῖται εἰς τὰ μετὰ τὸ 366 π.Χ. ἔτη, εἰς τοὺς ἰδίους χρόνους δὲ χρονολογεῖται καὶ ἡ οἰκοδόμησις τοῦ μεγάλου ναοῦ δυτικῶς τοῦ βωμοῦ.

Κατὰ τὴν περίοδον αὐτὴν κατασκευάζονται ἐπίσης τὰ ἀνδρικὰ λουτρὰ παρὰ τὴν πηγὴν καὶ τὰ γυναικεῖα ἀνατολικῶς τῆς στοᾶς καὶ τὸ ὀπίσω αὐτῶν ἀνάλημμα. Τὰ πρὸ τῆς στοᾶς χώματα ὑποστηρίζονται ἀπὸ τῆς διαβρώσεως τοῦ ρεύματος τῆς χαράδρας δι' ἀναλημμάτων καὶ οὕτω δημιουργεῖται ὁ χῶρος τοῦ σταδίου, τὸν ὁποῖον κατάλογος νικητῶν τῆς ἐποχῆς αὐτῆς ὑπονοεῖ [1].

---

1 ΕΠ ἀρ. 47.

IV. Κατὰ τὰ ἔτη 338-322 π.Χ., περίοδον τῆς ἀθηναϊκῆς κατοχῆς, παρατηρεῖται οἰκοδομικὴ δραστηριότης εἰς δευτερεύοντα κυρίως ἔργα. Κατασκευάζεται κρήνη [1], γίνεται ὁ ὀχετὸς τοῦ ἀνδρικοῦ λουτρῶνος [2], ἐπισκευάζονται ἡ κρήνη καὶ οἱ ἀνδρικοὶ λουτρῶνες [3] καί, πιθανώτατα, κατασκευάζεται ἡ κλεψύδρα τῆς δεξιᾶς ὄχθης.

V. Εἰς τὴν περίοδον 300-250 π.Χ. χρονολογοῦνται τὰ βάθρα ἀπὸ τὸ τοῦ Διομήδους καὶ πρὸς Δυσμάς. Αὐτονόητον εἶναι ὅτι ὁ μικρὸς ναὸς ἐξαφανίζεται, διότι δύο τῶν βάθρων ἔχουν ἱδρυθῇ ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τοῦ ναΐσκου, τὸ πήλινον δὲ ὑδραγωγεῖον τὸ ὁποῖον διέρχεται διὰ τοῦ ναοῦ καταλήγει ὑπὸ τὸ βάθρον τοῦ ἀγάλματος τοῦ Βρούτου, τοῦ ὁποίου ἡ πρώτη ἀνάθεσις χρονολογεῖται πρὸ τοῦ 240 π.Χ. περίπου.

VI. Κατὰ τὴν περίοδον 250-210 π.Χ. δὲν διαπιστοῦται οἰκοδομικὴ δραστηριότης εἰς τὸ Ἱερόν.

VII. Κατὰ τὴν περίοδον 210-150 π.Χ. ἱδρύονται τὰ βάθρα ἀπὸ τοῦ τῆς βασιλίσσης Ἀρσινόης καὶ πρὸς Ἀνατολάς. Τότε ἐξηφανίσθη καὶ τὸ κοιμητήριον, εἴτε διότι ἦτο ἄχρηστον εἴτε πρὸς δημιουργίαν χώρου. Περὶ τὸ 200 π.Χ. χρονολογεῖται καὶ ἡ οἰκοδόμησις τοῦ λιθίνου προσκηνίου τοῦ θεάτρου.

VIII. Κατὰ τὴν περίοδον 150-140 π.Χ. οἰκοδομεῖται ἡ σκηνὴ τοῦ θεάτρου. Ὁ ἱερεὺς Εὐβίοτος καὶ ὁ υἱός του Δημογένης, σπονδοφόρος, ζητοῦν νὰ ἐπισκευάσουν δι' ἐξόδων των τὸν ναόν [4]. Περὶ τὸ 80-70 π.Χ. κατασκευάζονται οἱ θρόνοι τοῦ θεάτρου.

IX. Εἰς τὰ μετὰ Χριστὸν ἔτη ὁ γυναικεῖος λουτρὼν μετατρέπεται εἰς θέρμας, ἐπισκευάζονται βλάβαι τοῦ μεγάλου ἀναλήμματος καὶ ἀνακατασκευάζονται οἱ τοῖχοι τῆς στοᾶς. Εἰς τὴν ἰδίαν περίοδον ἀνήκει καὶ ἡ σῳζομένη μορφὴ τοῦ κτίσματος τῆς πηγῆς.

Τὸ τέλος τοῦ Ἱεροῦ. Ἡ ἄποψις ἡ ὁποία ἐπικρατεῖ διὰ τὸ τέλος τοῦ Ἱεροῦ εἶναι ὅτι τοῦτο κατεστράφη εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ 4ου μ.Χ. αἰῶνος κατὰ διαταγὴν τοῦ Μ. Κωνσταντίνου. Ἡ γνώμη αὐτὴ διετυπώθη τὸ πρῶτον κατὰ τὸν παρελθόντα αἰῶνα, πρὸ τῆς εὑρέσεως καὶ

---

1 Βλ. τὸ σχετικὸν κεφάλαιον.
2 ΕΠ ἀρ. 40.
3 ΑΕ 1923, σ. 36, ἀρ. 123.
4 ΑΕ 1925/26, σ. 38, ἀρ. 152.

τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ Ἀμφιαρείου, ὑπὸ τοῦ A. BOUCHÉ-LECLERCQ [1] καὶ ἐβασίζετο εἰς τὴν πληροφορίαν τοῦ Εὐσεβίου [2] περὶ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου, καθ' ἣν ὁ αὐτοκράτωρ *εἰς ἔδαφος φέρεσθαι τὸν νεὼν ἐκέλευσεν... ἐπειδὴ γὰρ πολὺς ἦν ὁ τῶν δοκησισόφων περὶ τῶν Κιλίκων δαίμονα πλάνος, μυρίων ἐπτοημένων ἐπ' αὐτῷ ὡς ἂν ἐπὶ σωτῆρι καὶ ἰατρῷ ποτὲ μὲν ἐπιφαινομένῳ τοῖς ἐγκαθεύδουσι.* Τὴν γνώμην αὐτήν, παρὰ τὸ ὅτι τὸ χωρίον ὁμιλεῖ περὶ τοῦ ἱεροῦ τοῦ Ἀμφιλόχου εἰς τὴν Κιλικίαν, ἀκολουθεῖ καὶ ὁ F. DÜRRBACH [3] ἄνευ ἐλέγχου τῶν πηγῶν καὶ ἐν συνεχείᾳ ὁ Χρ. ΚΑΡΟΥΖΟΣ [4]. Τοῦτο ὅμως δὲν ἀνταποκρίνεται εἰς τὰ δεδομένα τῶν ἀνασκαφῶν. Εἰς τὸ θέατρον, ἓν τῶν πλέον σημαντικῶν κτηρίων τοῦ Ἱεροῦ, εὑρέθησαν ἅπαντα τὰ ἡμικιόνια τοῦ προσκηνίου εἰς τὴν θέσιν των, ὄρθια. Τοῦτο σημαίνει ὅτι τὸ θέατρον κατεχώσθη χωρὶς νὰ καταστραφῇ ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων [5].

Ἡ καταστροφή, ἡ ὁποία παρατηρεῖται καὶ εἰς τὸ θέατρον καὶ τὰ λοιπὰ μνημεῖα τοῦ Ἀμφιαρείου, ὀφείλεται εἰς τὴν χρῆσιν τοῦ μαρμάρου, ἐπὶ αἰῶνας, ὡς πρώτης ὕλης διὰ τὴν παρασκευὴν ἀσβέστου καὶ ὡς οἰκοδομικῆς ὕλης. Ὅταν ἤρχισεν ἡ ἀνασκαφὴ τοῦ Ἱεροῦ ὑπῆρχον ἐντὸς αὐτοῦ ἀσβεστοκάμινοι ἐν λειτουργίᾳ [6], τῶν ὁποίων τὰ λείψανα σῴζονται καὶ σήμερον ἀκόμη. Πολλαὶ ἐπιγραφαὶ ἐπίσης παρουσιάζουν ἰσχυρὰ ἴχνη πυρός. Τὸ γεγονὸς ἐπίσης ὅτι ἐκ τοῦ θεάτρου ἐλλείπουν τὰ μέλη τῶν ἀνωτέρω μερῶν του καὶ ἐκ τῆς στοᾶς ἐλλείπουν αἱ πλάκες τῶν θρανίων, ἐνῷ σῴζονται οἱ πόδες αὐτῶν, δεικνύει ὅτι μετὰ τὴν ἐπίχωσιν τῶν κτηρίων οἱ ἀσβεστοποιοὶ κατὰ τὴν ἔρευνάν των πρὸς συγκέντρωσιν τοῦ ἀπαιτουμένου ὑλικοῦ εὕρισκον πρῶτον τὰ ὑψηλότερον κείμενα μάρμαρα. Τοῦτο ἰσχύει καὶ διὰ τὰ βάθρα,

---

1 Histoire de la divination dans l'antiquité III, σ. 338.

2 Εἰς τὸν βίον Κωνσταντίνου βασιλέως III, LVI (Heikel).

3 De Oropo, σ. 75. (Ὁ DÜRRBACH παραθέτει ἐκ τοῦ BOUCHÉ-LECLERCQ τὴν λανθασμένην παραπομπὴν II, 56 ἀντὶ III, 56 καὶ εἰς τοῦτο τὸν ἀκολουθεῖ ὁ Χρ. ΚΑΡΟΥΖΟΣ.)

4 Τὸ Ἀμφιάρειο τοῦ Ὠρωποῦ, σ. 25.

5 ΛΕΟΝΑΡΔΟΣ, ΠΑΕ 1886, σ. 54· DÖRPFELD - REISCH, Das griechische Theater, σ. 102.

6 ΠΑΕ 1884, σ. 13, πίν. Ε' σημεῖον Η. Ἀσβεστοκάμινος σῴζεται ἀκόμη εἰς τὴν πλαγιὰν τοῦ χειμάρρου, ὑπὸ τὸ θερινὸν καταγώγιον τῆς δεξιᾶς ὄχθης. Εἰς τὴν συνεχῆ καταστροφὴν τῶν ἀρχαίων λειψάνων τοῦ Ἱεροῦ εἶχεν ἐπιστήσει τὴν προσοχὴν σπουδαίων παραγόντων τῶν Ἀθηνῶν ὁ C. T. NEWTON, Travels I, σ. 33 : «The peasants spoke of the speedy destruction of those still remaining as a probable event, and therefore, on my return to Athens, I made a report on the subject to sir T. Wyse, and also to M. Rhangabé, in the hope that through their representations the Greek goverment might be induced to take steps for the preservation of these interesting monuments».

τῶν ὁποίων σῴζονται σήμερον κατὰ μέγα ποσοστὸν τὰ κύρια στοιχεῖα ἐλλείπουν ὅμως τὰ ἐπίκρανα καὶ τὰ ἐπ' αὐτῶν ἀγάλματα, μαρμάρινα ἢ χαλκᾶ [1].

Ἡ καταστροφὴ τοῦ Ἱεροῦ ὀφείλεται εἰς τὸν μαρασμόν του καὶ τὴν βαθμιαίαν ἐγκατάλειψίν του, ἡ ὁποία εἶχεν ὡς αἴτιον τὴν ἐπικράτησιν τοῦ Χριστιανισμοῦ, συνεπῶς τὴν μείωσιν τῶν εἰσοδημάτων, ἀφ' οὗ οἱ πιστοὶ ἐστρέφοντο πρὸς τὸ κήρυγμα τοῦ Γαλιλαίου. Αἱ βλάβαι, αἱ ὁποῖαι προεκαλοῦντο ὑπὸ τῶν σεισμῶν ἢ τῶν ἄλλων φυσικῶν δυνάμεων δὲν ὑπῆρχε τρόπος νὰ ἐπανορθωθοῦν. Δὲν ἦτο λοιπὸν ἡ βία τοῦ Μ. Κωνσταντίνου ἢ ἄλλου αὐτοκράτορος ἡ αἰτία τῆς καταστροφῆς τοῦ Ἱεροῦ ἀλλὰ ὁ χρόνος, τὰ στοιχεῖα τῆς φύσεως καὶ αἱ γενικώτεραι μεταβολαὶ τῶν πρώτων χριστιανικῶν αἰώνων.

ΤΑ ΕΡΕΙΠΙΑ*

Τὰ γυναικεῖα λουτρά [2]

Τὸ πρῶτον κτήριον τῆς ἀριστερᾶς ὄχθης τοῦ Ἱεροῦ, ἀπ' Ἀνατολῶν, εἶναι τὰ γυναικεῖα λουτρά (εἰκ. 3). Ἡ σημερινή των ὄψις εἶναι ἓν δυσδιάκριτον σύνολον τοίχων τῶν μ.Χ. χρόνων ἐπὶ παλαιοτέρων θεμελίων. Οἰκοδομικῶς τὸ σύνολον αὐτὸ ἀνήκει εἰς δύο περιόδους τοὐλάχιστον.

Π ρ ώ τ η π ε ρ ί ο δ ο ς. Κατὰ τὸν 4ον π. Χ. αἰῶνα ἐκτίσθη ἓν τετράγωνον κτήριον πλευρᾶς 16.67 μέτρων (ἡ ἀνατολικὴ πλευρὰ δίδει ὡς μῆκος 16.62 μ. Ἡ διαφορὰ ὅμως εἶναι μικρὰ καὶ πιθανῶς ὀφείλεται εἰς τὰς δυσκολίας μετρήσεως τῆς πλευρᾶς αὐτῆς), τοῦ ὁποίου σήμερον σῴζεται ἡ εὐθυντηρία, ὁ τοιχοβάτης καὶ εἷς δόμος (πίν. 4).

Ἡ εὐθυντηρία εἶναι ἐκ καλῶς κατειργασμένου πώρου καὶ διακρίνεται εἰς ὡρισμένα σημεῖα τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς καὶ εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ

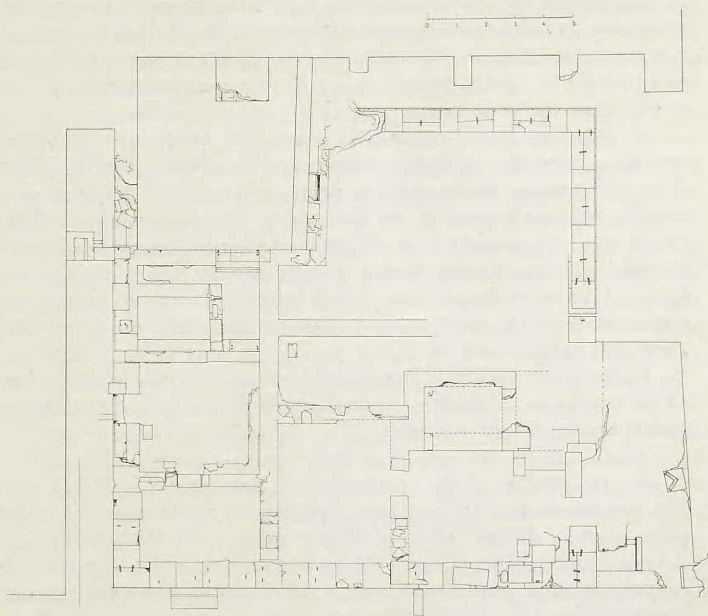
---

* Παρένθετος πίναξ Α.

1 Ὁ λόγος διὰ τὸν ὁποῖον προετίμων οἱ ἀσβεστοποιοὶ τὴν περιοχὴν τοῦ Ἱεροῦ διὰ τὴν ἐγκατάστασιν τῶν καμίνων των δὲν ἦσαν μόνον τὰ ἀρχαῖα μάρμαρα, τὰ ὁποῖα ἄλλωστε δὲν εἶναι ὡς ὁ κοινὸς ἀσβεστόλιθος κατάλληλα διὰ τὴν κατασκευὴν ἀσβέστου, ἀλλ' ἡ ἄφθονος καύσιμος ὕλη τὴν ὁποίαν δίδει τὸ δάσος. Οἱ λίθοι εἶναι εὔκολον νὰ εὑρεθοῦν ἐξ ἑνὸς μόνον σημείου. Ἀντιθέτως διὰ τὴν συγκέντρωσιν τῆς τεραστίας ποσότητος κλάδων καὶ θάμνων, ἡ ὁποία ἀπαιτεῖται διὰ μίαν ἀσβεστοκάμινον, χρειάζεται πολὺς χρόνος καὶ κόπος.

2 Μόνη πηγὴ πληροφοριῶν διὰ τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ κτηρίου εἶναι ἀκόμη ἡ ἀνεπαρκεστάτη ἔκθεσις τοῦ ΛΕΟΝΑΡΔΟΥ, ΠΑΕ 1890, σ. 31-32. Μία νέα προσεκτικὴ ἀνασκαφὴ θὰ ἔδιδε πολλὰς πληροφορίας διὰ τὸ παλαιότερον κτήριον καὶ κυρίως διὰ τὴν χρονολόγησίν του. Ὁ R. GINOUVÈS, Balaneutikè, σ. 347, δίδει γενικὰς πληροφορίας. Πρβ. Β. Χ. ΠΕΤΡΑΚΟΥ, Τὸ Ἀμφιάρειον, σ. 1-2.

δωματίου τῆς νοτιοδυτικῆς γωνίας. Ὁ τοιχοβάτης εἶναι ἐκ σκληροῦ τιτανολίθου. Εἰς τὴν ἐπιφάνειάν του σῴζονται (φαίνονται εἰς τὸ νοτιοδυτικὸν τμῆμα) τὰ μοχλοβόθρια διὰ τὴν τοποθέτησιν τοῦ ἄνω δόμου. Ἐξωτερικῶς οἱ λίθοι εἶναι ἐντελῶς κατειργασμένοι ὡς καὶ κατὰ τὴν ἄνω ἐπιφάνειαν,



Εἰκ. 3. Τὰ γυναικεῖα λουτρά.

ἐνῷ ἐσωτερικῶς ἡ ὄψις των εἶναι ὀλιγώτερον κατειργασμένη καὶ ὄχι πάντοτε εὐθεῖα. Οἱ γωνιόλιθοι τοῦ τοιχοβάτου συνδέονται μεταξύ των μὲ σιδηροῦς συνδέσμους σχήματος I—I, ἐνῷ οἱ τόρμοι τῶν συνδέσμων ἔχουν σχῆμα I—I. Ὁ ἄνω τοῦ τοιχοβάτου δόμος ἀποτελεῖται κατὰ τὸ πάχος ὑπὸ ἑνὸς ἢ δύο λίθων, δηλαδὴ ἄλλοτε ὁ λίθος ἔχει τὸ πάχος τοῦ τοίχου (0.79), ἄλλοτε ἀντὶ ἑνὸς ἔχομεν δύο ὀρθοστάτας συνδεομένους μεταξύ των διὰ σιδηρῶν συνδέσμων σχήματος I—I (καὶ ἐδῶ πάλιν οἱ τόρμοι ἔχουν σχῆμα I—I),

τῶν ὁποίων ἀρκετοὶ διατηροῦνται ἀκόμη εἰς τὴν βόρειον πλευράν. Ὁ δόμος οὗτος παρουσιάζει χρωματικὴν ποικιλίαν χάρις εἰς τὴν κανονικὴν ἐναλλαγὴν λιθοπλίνθων κιτρίνων (λατομεῖα Καπανδρίτι) καὶ κυανῶν.

Ἡ ἄνω ἐπιφάνεια τῶν λιθοπλίνθων τοῦ περιγραφέντος δόμου δὲν δεικνύει ὅτι τὸ κτήριον συνεχίζετο εἰς ὕψος διὰ λίθων. Τὸ πιθανώτερον εἶναι ὅτι ἡ ἀνωδομία ἦτο ἐξ ὠμῶν πλίνθων, ὡς ἐγένετο εἰς τὸν ναὸν καὶ τὴν στοὰν κατὰ τὴν πρώτην των οἰκοδομικὴν φάσιν. Ἡ ἐξωτερικὴ ὄψις τῶν τοίχων θὰ ἔφερε κονίαμα καὶ διὰ τὴν καλυτέραν ἐμφάνισιν ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν ἐκ τῶν βροχῶν προστασίαν. Ἡ εἴσοδος πιθανῶς ἔκειτο εἰς τὴν νοτίαν πλευράν, τὴν βλέπουσαν πρὸς τὸν χείμαρρον.

Οἱ πλίνθινοι τοῖχοι τοῦ οἰκοδομήματος δὲν ἐπέτρεπον, διὰ λόγους στατικούς, τὴν ὕπαρξιν λιθίνης ἀρχιτεκτονικῆς διακοσμήσεως. Πέριξ ὅμως αὐτοῦ εὑρίσκονται διεσκορπισμένα ἀρχιτεκτονικὰ μέλη, τρίγλυφα μετὰ μετοπῶν, τμήματα ἐπιστυλίων καὶ πλάκες μετ' ἀναγλύφων ἀσπίδων. Ἡ ἔλλειψις ὅμως πληροφοριῶν περὶ τοῦ τόπου τῆς εὑρέσεώς των δὲν ἐπιτρέπει εἰκασίας περὶ τῆς πιθανῆς θέσεώς των. Πέριξ τοῦ κτηρίου ὑπάρχει διάδρομος, ὁ ὁποῖος τὸ ἀπομονώνει ἐκ τοῦ ὀπίσω λόφου καὶ τὸ προστατεύει συγχρόνως ἐκ τῶν ἐξ αὐτοῦ ρεόντων ὑδάτων τῶν βροχῶν. Τὸ αὐτὸ συνέβαινεν εἰς τὸν ναὸν καὶ τὴν στοάν.

Εἰς ἄγνωστον ἐποχὴν τὸ οἰκοδόμημα ἔπαυσε νὰ χρησιμοποιῆται. Ἐπὶ πολλὰ ἔτη ἔμεινεν εἰς ἐρείπια, τὰ ὁποῖα ἐκαλύφθησαν ὑπὸ τῶν παρασυρομένων ὑπὸ τῶν βροχῶν χωμάτων.

Δ ε υ τ έ ρ α   π ε ρ ί ο δ ο ς. Κατὰ τοὺς πρώτους μ.Χ. αἰῶνας, ἴσως μετὰ τὴν καταστροφὴν τῆς στοᾶς, ἐκτίσθησαν ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τοῦ τετραγώνου κτηρίου θέρμαι. Ἤδη τὰ ἐρείπια αὐτοῦ εἶχον λεηλατηθῆ, διότι οἱ λίθοι τοῦ τελευταίου δόμου τῆς νοτίας πλευρᾶς καὶ πλέον τοῦ ἡμίσεος τῆς ἀνατολικῆς ἐλλείπουν χωρὶς τοῦτο νὰ ὑπαγορεύεται ὑπὸ τῆς νέας μορφῆς τοῦ κτηρίου. Ἀντιθέτως τὸ βόρειον ἥμισυ τοῦ οἰκοδομήματος ἐπροστατεύθη ὑπὸ τῶν μεγάλων ἐπιχώσεων, μάλιστα δὲ τὸ βορειοανατολικὸν τέταρτον ἔμεινεν ἐντελῶς ἀχρησιμοποίητον. Οἱ ὀγκόλιθοι, οἱ ὁποῖοι ὑπάρχουν εἰς τὸν χῶρον αὐτόν, προέρχονται ἐκ τοῦ ἀναλήμματος τοῦ ὀπίσω τοῦ κτηρίου. Εἰς τὰς ἀρχαίας αὐτὰς ἐπιχώσεις ὀφείλεται, ὡς θὰ δειχθῇ κατωτέρω, καὶ ἡ βαθμιδωτὴ διάταξις τῶν δωματίων τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τοῦ ἐξεταζομένου οἰκοδομήματος. Τὸ δάπεδον τοῦ βορειοδυτικοῦ δωματίου, ὅπου εὑρίσκεται ἡ εἴσοδος, εἶναι κατὰ 1.35 μ. χαμηλότερον τοῦ δαπέδου τοῦ ἑπομένου, πρὸς Βορρᾶν, δωματίου. Ἡ σημαντικὴ αὐτὴ ἐπίχωσις παρέχει τὴν ἐλπίδα, ὅτι εἰς μελλοντικὴν ἀνασκαφὴν θὰ φανοῦν στοιχεῖα ἀρχιτεκτονικά, τὰ ὁποῖα

θὰ διαφωτίσουν τὴν μορφὴν τοῦ παλαιοτέρου οἰκοδομήματος. Ὁ Λεοναρδος, εἶναι βέβαιον, δὲν ἀνέσκαψεν εἰς βάθος τὰ δωμάτια αὐτά.

Αἱ θέρμαι ἀποτελοῦνται ἐξ ἑπτὰ χώρων, οἱ ὁποῖοι σχηματίζουν τὸ γράμμα L. Ἡ εἴσοδος ἦτο ἐκ τῆς δυτικῆς πλευρᾶς. Ἡ θέσις της δὲν εἶναι πολὺ εὐνοϊκή, διότι ἡ κίνησις τῶν ἀνθρώπων θὰ ἠμποδίζετο ὑπὸ τῆς στενότητος τοῦ μεταξὺ τῶν θερμῶν καὶ τῆς στοᾶς διαδρόμου (πίν. 5). Ἡ στοὰ ὅμως τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἦτο, ὡς ἐλέχθη, κατεστραμμένη. Διὰ τῆς ἐπιχώσεως τοῦ διαδρόμου μέχρι τοῦ ὕψους τοῦ κατωφλίου τῶν θερμῶν ἤροντο αἱ δυσκολίαι καὶ ἡ πρόσοδος εἰς τὸ κτήριον ἐγίνετο ἀνέτως.

Διὰ τῆς εἰσόδου τῆς δυτικῆς πλευρᾶς εἰσήρχετό τις εἰς δωμάτιον διαστάσεων 3.90×4.14 μ., πέριξ τοῦ ὁποίου ὑπῆρχον θρανία κτιστὰ διὰ νὰ κάθηνται οἱ λουόμενοι. Τὸ θρανίον τῆς βορείου πλευρᾶς μάλιστα ἦτο ἐστρωμένον διὰ μαρμαρίνων πλακῶν μὲ ὑπερύθρους φλεβώσεις, ὑλικὸν τὸ ὁποῖον συχνὰ ἐχρησιμοποιεῖτο κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτὴν δι' ὀρθομαρμαρώσεις ἢ στρώσεις δαπέδων. Εἰς πολλὰ σημεῖα τῶν τοίχων ἐπίσης σῴζονται λείψανα κονιάματος. Δύο βαθμίδες εἰς τὴν βόρειον πλευρὰν τοῦ δωματίου ὁδηγοῦν εἰς στενὸν διάδρομον, δυτικῶς τοῦ ὁποίου ὑπάρχει μικρὸς χῶρος 1.48×2.30 μ. ἄνευ οὐδενὸς ἀνοίγματος. Εἰς τοὺς τοίχους σῴζονται λείψανα κονιάματος. Ἡ ἔλλειψις εἰσόδου εἰς τὸν χῶρον ὁδηγεῖ εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι ἐχρησίμευεν ὡς δεξαμενή. Παρὰ τὴν δεξαμενὴν καὶ βορείως αὐτῆς ὑπάρχει στενὸς χῶρος, πλάτους 0.65 μ., ἀνοικτὸς πρὸς τὸν διάδρομον.

Εἰς τὸ τέρμα τοῦ διαδρόμου ἀνερχόμεθα διὰ δύο βαθμίδων εἰς μέγα δωμάτιον διαστάσεων 6×6.60 μ. Καὶ τὸ δωμάτιον αὐτὸ ἔφερε κονίαμα εἰς τοὺς τοίχους εἰς δὲ τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν ἔχει κτιστὸν θρανίον. Εἰς τὸν βόρειον τοῖχον — καὶ ὡς τοιοῦτος χρησιμεύει τὸ ὀπίσω τοῦ τετραγώνου κτηρίου ἀνάλημμα τοῦ λόφου — ὑπάρχει προσηρτημένον ὀρθογώνιον κτιστὸν βάθρον, εἰς τὸ ὁποῖον ἔχει ἐνσωματωθῆ παλαιότερον ἀρχιτεκτονικὸν ὑλικόν. Ὁ τρόπος τῆς κατασκευῆς του δεικνύει ὅτι δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ χρησιμεύῃ ὡς ἀντηρὶς τοῦ ἀναλήμματος, ἄλλωστε δὲν φαίνεται νὰ ὑπῆρχεν ἀνάγκη δι' αὐτό. Εἰς ὡρισμένα σημεῖα τοῦ δαπέδου σῴζεται στρῶσις ἐκ κεράμων.

Ἐπιστρέφοντες εἰς τὸ δωμάτιον τῆς εἰσόδου εἰσερχόμεθα, διὰ θύρας ἐκ τῆς νοτίας πλευρᾶς, εἰς τὸ γωνιαῖον μικρὸν δωμάτιον διαστάσεων 2.65× 4.03 μ. Ἡ βαθεῖα ἀνασκαφὴ τοῦ Λεοναρδου ἔχει ἀποκαλύψει καὶ τὴν εὐθυντηρίαν τοῦ παλαιοῦ κτηρίου καὶ οὕτω οὐδὲν φαίνεται ἀνῆκον εἰς τὴν δευτέραν περίοδον τοῦ οἰκοδομήματος. Θύρα εἰς τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν τοῦ δωματίου αὐτοῦ ὁδηγεῖ εἰς δύο συνεχόμενα δωμάτια, τὸ πρῶτον διαστάσεων 3.77×5 μ. περίπου, τὸ δεύτερον ὀλίγον μικρότερον. Τὰ δωμάτια ταῦτα ὅμως μετὰ τὴν ἀνασκαφήν των ἐπεχώσθησαν πάλιν ὑπὸ τοῦ Λεοναρδου, μέχρι

τοῦ ὕψους τοῦ τοιχοβάτου. Διὰ τὴν χρησιμότητα τῶν δωματίων ὅμως εἴμεθα καλῶς πληροφορημένοι· ὁ Λεοναρδος εἰς τὴν δημοσιευθεῖσαν ἔκθεσίν του τῆς ἀνασκαφῆς λέγει ὅτι δύο δωμάτια τοῦ λουτρῶνος ἐχρησίμευον ὡς ὑπόκαυστα, διότι εἰς τὸ δάπεδόν των εὑρέθησαν κιονίσκοι ὕψ. 0.50, ἀποτελούμενοι ἐκ πηλίνων στρογγύλων δίσκων, ἐπὶ τῶν ὁποίων ἐστηρίζετο δεύτερον δάπεδον. Μεταξὺ τῶν δύο δαπέδων ἐκυκλοφόρει θερμὸς ἀὴρ καὶ ἀτμός. Ἡ ταύτισις ὅμως τῶν δωματίων μὲ τὰ ὑπόκαυστα δὲν θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ γίνῃ μόνον ἐκ τῆς ἐκθέσεως τῆς ἀνασκαφῆς ἄνευ τῆς ὑποδηλώσεως τῶν κιονίσκων εἰς τὸ τοπογραφικὸν σχέδιον τοῦ Ἱεροῦ, τὸ ὁποῖον ἐξεπονήθη ζῶντος τοῦ ἀνασκαφέως. Εἰς ἄλλον χῶρον, ἄγνωστον ποῖον, ὁ Λεοναρδος εὗρεν ὑπολείμματα καύσεως καὶ ἄνθρακας.

Μικρὰ ἐπέκτασις τῶν ἐγκαταστάσεων, ἔξω τῶν ὁρίων τοῦ παλαιοῦ κτηρίου, ὑπάρχει εἰς τὴν νοτιοανατολικὴν γωνίαν, δύο δὲ χῶροι ὑπάρχουν πρὸ τῆς νοτίας πλευρᾶς. Πρὸ τοῦ δυτικοῦ ἄκρου τῆς νοτίας πλευρᾶς ὑπάρχει μαρμάρινον θρανίον στηριζόμενον ἐπὶ νεωτέρου ὑποβάθρου ἐκ κοινῶν πλίνθων. Εἰς τὴν στενὴν ἐμπροσθίαν ὄψιν του ὑπάρχει ἡ ἐπιγραφή, μὲ γράμματα τοῦ 4ου π. Χ. αἰῶνος, *Κηφισόδω*[ρος— — — —]. Τὸ πρόσωπον τοῦτο εἶναι πιθανώτατα ὁ γνωστὸς [1] εἰς τὸ Ἱερὸν ἐξ ἄλλων ἀναθέσεών του *Κηφισόδωρος Μειδίου Ἀναγυράσιος*.

Ἡ μετατροπὴ τοῦ παλαιοῦ τετραγώνου κτηρίου εἰς θέρμας χρονολογεῖται ἐκ τῆς τοιχοδομίας εἰς τοὺς πρώτους μ.Χ. αἰῶνας. Οἱ τοῖχοι εἶναι ἐκτισμένοι δι' ἀργῶν λίθων, κεράμων καὶ μελῶν τῶν, τότε, κατεστραμμένων οἰκοδομημάτων τοῦ Ἱεροῦ (χαρακτηριστικὰ εἶναι τεμάχια θρανίων τῆς στοᾶς). Ἡ ὅλη ἐμφάνισις προδίδει πενίαν καὶ προσπάθειαν διὰ παντὸς μέσου συντηρήσεως μιᾶς καταστάσεως. Δὲν θὰ ἦτο τολμηρὸν νὰ ὑποτεθῇ ὅτι αἱ θέρμαι ὑπῆρξαν ἡ τελευταία κατασκευὴ εἰς τὸ Ἱερόν, εἰς χρόνους κατὰ τοὺς ὁποίους τοῦτο ἔβαινε πρὸς τὸ τέλος του. Τελευταία χρονολογικὴ ἔνδειξις διὰ τὴν ζωὴν τοῦ κτηρίου εἶναι τὰ εὑρεθέντα κατὰ τὴν ἀνασκαφήν του νομίσματα τῶν αὐτοκρατόρων Αὐρηλιανοῦ (270-275 μ.Χ.), Πρόβου (276 μ.Χ.) καὶ Νουμεριανοῦ (283-284 μ.Χ.).

Μετὰ τὴν καταστροφὴν τῶν θερμῶν ὁ χῶρος δὲν ἔμεινεν ἀχρησιμοποίητος. Αἱ ἀνατολικῶς αὐτῶν ἐπιχώσεις εἶναι πλήρεις τεμαχίων ἀγγείων, ὁ ἀνασκαφικὸς μάρτυς δὲ τὸν ὁποῖον ἀφῆκεν ὁ Λεοναρδος ἐπὶ τοῦ βορείου τοίχου τοῦ τετραγώνου κτηρίου εἶναι κατὰ τὸ ἀνώτερον στρῶμά του πλήρης λειψάνων καμινεύσεως, ἐξ οὗ φαίνεται πιθανὸν ὅτι εἰς τὸ σημεῖον ἐκεῖνο ὑπῆρχε κεραμικὸν ἐργαστήριον [2].

---

1 ΑΕ 1952, σ. 192, ἀρ. 22· Β. Χ. Πετρακος, Τὸ Ἀμφιάρειον, σ. 9 ἀρ. 6.

2 Μικρὰν τομὴν εἰς τὸν μάρτυρα αὐτὸν εἶχον κάμει εἰς τὰς 9 Αὐγούστου 1957. Τὸ πρῶτον στρῶμα (κάτωθεν) ἤρχιζε 0.18 ὑπὸ τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ τοιχοβάτου τοῦ κλασ-

Ἐνῷ διὰ τὸν προορισμὸν τῆς δευτέρας φάσεως τοῦ οἰκοδομήματος εἴμεθα καλῶς πληροφορημένοι ἐκ τῆς ἀνασκαφῆς καὶ τῶν οἰκοδομικῶν λειψάνων, διὰ τὸν ἀρχικόν του προορισμὸν ὑπάρχουν ἀμφιβολίαι. Ἡ γνώμη, ἡ ὁποία ἐπικρατεῖ βασίμως, εἶναι ὅτι τὸ τετράγωνον κτήριον ἦσαν οἱ γυναικεῖοι λουτρῶνες. Ἐπιγραφή [1], ἡ ὁποία προβλέπει τὴν κατασκευὴν ὀχετοῦ διὰ τὴν μεταφορὰν τῶν ὑδάτων τοῦ ἀνδρικοῦ λουτρῶνος μακρὰν αὐτοῦ, ὁρίζει ὅτι *ὀχετὸμ ποῆσαι λίθινον κρυπτόν, τὸ μὲν μῆκος ἀρξάμενον ἀπὸ τοῦ στρώματος τοῦ τῆς γεφύρας μέχρι τῆς καταβάσε*[ι]*ω*[ς] *τῆς παρὰ τὸν γυναικεῖον λουτρῶνα*. Ὡς ἀνδρικὰ λουτρὰ θεωροῦνται τὸ εὑρισκόμενον ἀνατολικῶς τῆς πηγῆς οἰκοδόμημα. Μὲ ἀφετηρίαν τὸ σταθερὸν τοῦτο σημεῖον φυσικῶς προκύπτει τὸ συμπέρασμα ὅτι τὰ γυναικεῖα λουτρὰ εὑρίσκοντο ἀνατολικώτερον καί, ἀφ' οὗ τὸ τετράγωνον κτήριον εἰς τὴν τελευταίαν φάσιν του ἐχρησίμευεν ὡς λουτρών, πιθανὸν εἶναι ὅτι καὶ ὁ ἀρχικός του προορισμὸς ἦτο ὁ αὐτός, διότι ἄλλωστε δὲν σῴζονται εἰς τὴν ἀριστερὰν ὄχθην λείψανα ἄλλου κτηρίου, τὸ ὁποῖον θὰ ἠδύνατο νὰ ἐκπληρώσῃ τὸν σκοπὸν αὐτόν. Ἡ γνώμη τοῦ G. Roux [2] περὶ τῆς πιθανῆς ὑπάρξεως τῶν ἀνδρικῶν λουτρώνων δυτικῶς τοῦ ναοῦ δὲν ἀνταποκρίνεται εἰς τὰ ἀποτελέσματα τοῦ καθαρισμοῦ τοῦ χώρου εἰς τὸ σημεῖον ἐκεῖνο καὶ μικρᾶς ἀνασκαφῆς. Ἀλλὰ καὶ γενικώτερον, ἡ διαμόρφωσις τοῦ ἐδάφους ἐκεῖ δὲν ἐπιτρέπει τὴν ὕπαρξιν μιᾶς τόσον σημαντικῆς κατασκευῆς ὡς θὰ ἦσαν τὰ λουτρὰ τῶν ἀνδρῶν.

Ἡ στοά [3]

Παρὰ τὰ γυναικεῖα λουτρὰ καὶ δυτικῶς αὐτῶν εὑρίσκεται ἓν ἐπίμηκες κτήριον, ἡ στοὰ τοῦ Ἱεροῦ (πίν. 6 καὶ εἰκ. 4). Ἐσωτερικῶς ἔφερεν εἰς τὸ μέσον

σικοῦ οἰκοδομήματος καὶ εἶχεν ὕψος 1.15 μ. ἦτο δὲ ἐντελῶς καθαρόν. Εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ κτηρίου, εἰς τὸ ὕψος ὅπου ἤρχιζε τὸ πρῶτον στρῶμα, ἡ γῆ ἦτο κτυπημένη κιμιλιά, ἴσως διὰ τὴν δημιουργίαν δαπέδου.

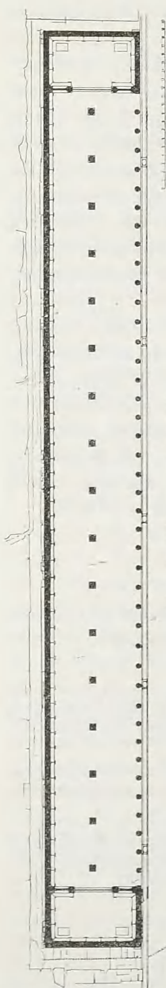
Τὸ δεύτερον στρῶμα ὕψους 0.50 μ. περιεῖχε τεμάχια ἀναγλύφων μεγαρικῶν ἀγγείων. Τοῦτο ἴσως πρέπει νὰ θεωρηθῇ ὡς χρονολογικὴ ἔνδειξις διὰ τὴν ἐποχὴν ἀχρηστεύσεως ἢ καταστροφῆς τοῦ κτηρίου.

Τὸ τρίτον στρῶμα ὕψους 0.26 μ. περιεῖχε τεμάχια χονδρῶν ἀγγείων τῆς ρωμαϊκῆς περιόδου καὶ τὸ τέταρτον στρῶμα ὕψους 0.80 μ. ἦτο πλῆρες λειψάνων καμινεύσεως, κεράμων καὶ τεμαχίων ἀγγείων παραμορφωμένων ὑπὸ ἰσχυρᾶς πυρακτώσεως.

1 ΕΠ ἀρ. 40.

2 Εἰς τὸ βιβλίον τοῦ R. Ginouvès, Balaneutikè, σ. 348 σημ. 9.

3 Ἡ βασικὴ βιβλιογραφία διὰ τὴν στοὰν εἶναι ἡ ἑξῆς: Λεοναρδος, ΠΑΕ 1884, σ. 12· W. Dörpfeld, ΠΑΕ 1884, σ. 92-93, πίν. Ε'· Λεοναρδος ΠΑΕ 1887, σ. 59-62· F. Versace, AM 33, 1908, σ. 260-272, πίν. XII-XIV· Λεοναρδος ΠΑΕ 1925, σ. 33-34· J. J. Coulton, The Stoa of Amphiaraeion (μέρος ἀνεκδότου διδακτορικῆς διατριβῆς).

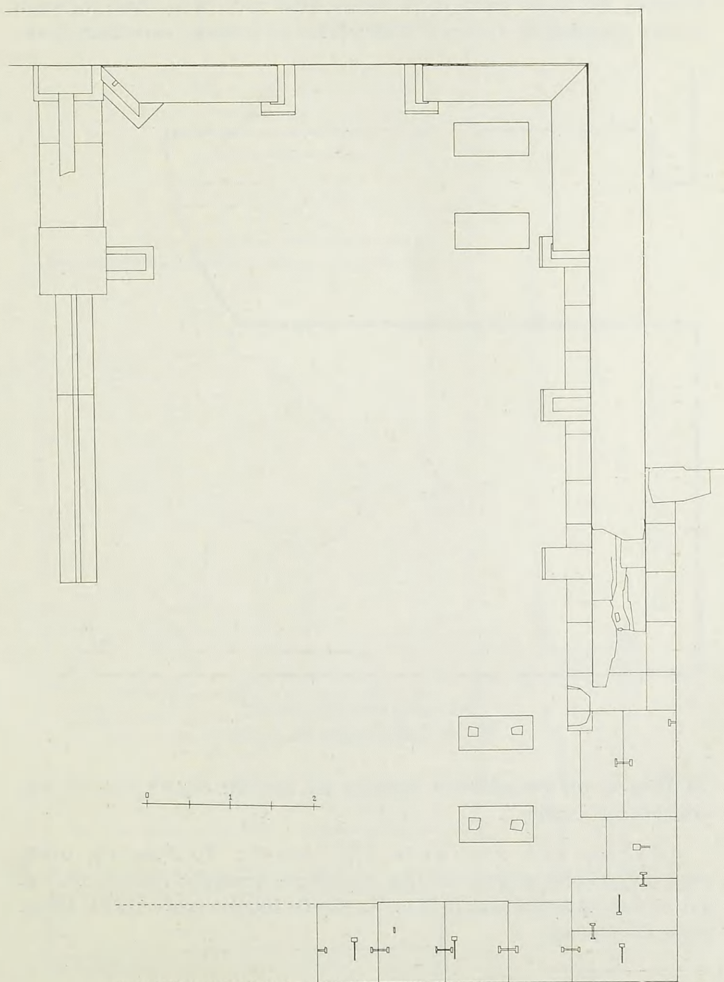


Εἰκ. 4. Κάτοψις τῆς στοᾶς.

κατὰ μῆκος δεκαεπτὰ ἰωνικοὺς κίονας, οἱ ὁποῖοι ἐχώριζον τὸν χῶρον εἰς δύο κλίτη. Εἰς ἕκαστον ἄκρον τῆς στοᾶς ὑπῆρχεν ἀνὰ ἓν δωμάτιον προσιτὸν μόνον ἐκ τοῦ ἐσωτερικοῦ αὐτῆς, ἐκ τοῦ ὁποίου ἄλλωστε ἐχωρίζετο διὰ δύο ἰωνικῶν κιόνων, τῶν ὁποίων τὰ ἐνδιάμεσα ἀνοίγματα ἐκλείοντο, τὰ μὲν ἀκραῖα, διὰ τοίχων ἐκ πωρίνων πλακῶν, μονίμως, τὸ δὲ μεσαῖον, διὰ ξυλίνου δρυφράκτου. Αἱ ὑποδοχαὶ τῶν δρυφράκτων, τεμάχια μαρμάρων ἢ πώρων ἐπιμήκων φέροντα αὔλακα κατὰ μῆκος διὰ τὴν εἴσοδον τοῦ δρυφράκτου, σῴζονται καὶ εἰς τὰ δύο δωμάτια. Ἐπειδὴ ὅμως τὸ κεντρικὸν ἄνοιγμα ἦτο ὑπὲρ τὸ δέον εὐρύ, πιθανῶς τμῆμα μόνον τοῦ δρυφράκτου ἐχρησίμευεν ὡς θύρα, ἐνῷ τὸ ὑπόλοιπον ἔμενε μονίμως κλειστόν. Τὸ ὕψος τῶν δρυφράκτων ὡς καὶ τῶν λεπτῶν πωρίνων τοίχων ἦτο ὀλίγον μεγαλύτερον τοῦ ὕψους τοῦ ἀνθρώπου, ὥστε νὰ μὴ εἶναι δυνατὸν νὰ βλέπῃ τις ἐκ τῆς στοᾶς εἰς τὰ δωμάτια (εἰκ. 4, 5 καὶ πίν. 7α).

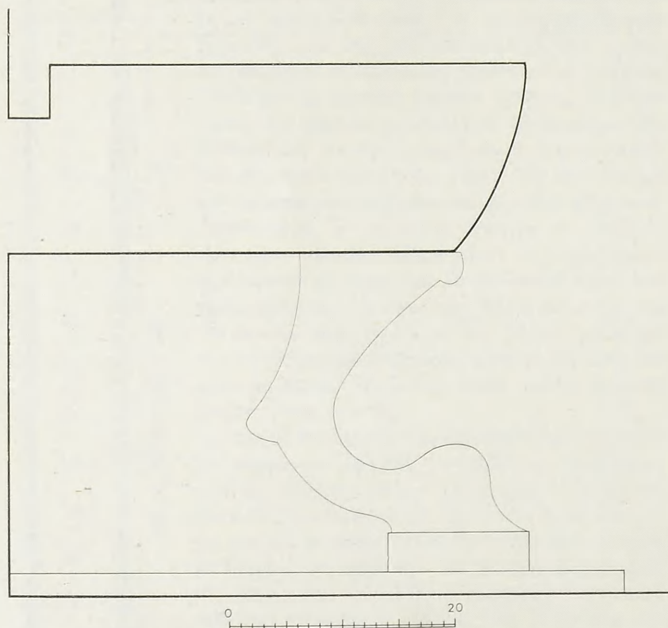
Εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς στοᾶς ὑπῆρχεν ἓν συνεχὲς μαρμάρινον θρανίον, τὸ ὁποῖον ὡς ἐρεισίνωτον εἶχε τὸν ὀπίσθιον τοῖχον τοῦ κτηρίου (εἰκ. 6). Τὸ θρανίον τοῦτο ὑπῆρχε καὶ εἰς τὰ δύο ἀκραῖα δωμάτια (εἰκ. 5), τὰ ὁποῖα, ἐπὶ πλέον, εἶχον πρὸ τοῦ θρανίου τοῦ ἀνατολικοῦ καὶ τοῦ δυτικοῦ τοίχου πρὸς τὰς γωνίας ἀνὰ δύο λιθίνας τραπέζας, τῶν ὁποίων σῴζονται σήμερον τὰ θεμέλια (εἰκ. 5 καὶ πίν. 7β).

Ἡ πρόσοψις τῆς στοᾶς ἔφερε τριάκοντα ἐννέα (ἢ τεσσαράκοντα καὶ ἕνα) δωρικοὺς κίονας. Τὰ ἀκραῖα δωμάτια ἐκλείοντο κατὰ τὴν πλευρὰν αὐτὴν διὰ τοίχων, οἱ ὁποῖοι, κατὰ τὸν Βερσακην, ἔφερον τέσσαρας παραστάδας. Τοῦτο ὅμως οὔτε ἀναγκαῖον ἦτο, οὔτε ἐνδείξεις περὶ τῆς ὑπάρξεώς των ὑπάρχουν. Ἄνω τῶν δωρικῶν κιόνων ὑπῆρχεν ὁ θριγκός, ἀποτελούμενος ἐκ τοῦ ἐπιστυλίου καὶ τῆς ζωφόρου τῶν τριγλύφων (εἰκ. 7). Ἡ ζωφόρος ἐπροστατεύετο ὑπὸ δωρικοῦ γείσου, τὸ ὁποῖον ὑπῆρχε μόνον εἰς τὴν πρόσοψιν τοῦ κτηρίου (εἰκ. 8).



Εἰκ. 5. Κάτοψις τοῦ ἀνατολικοῦ δωματίου τῆς στοᾶς.

Πλαγίως καὶ ὀπίσω τοῦτο ἔφερε γεῖσον ἄνευ προμόχθων. Πρὸ τῆς στοᾶς ὑπῆρχε μαρμάρινον ἀνοικτὸν ὑδραγωγεῖον μὲ λεκάνας κατὰ διαστήματα.

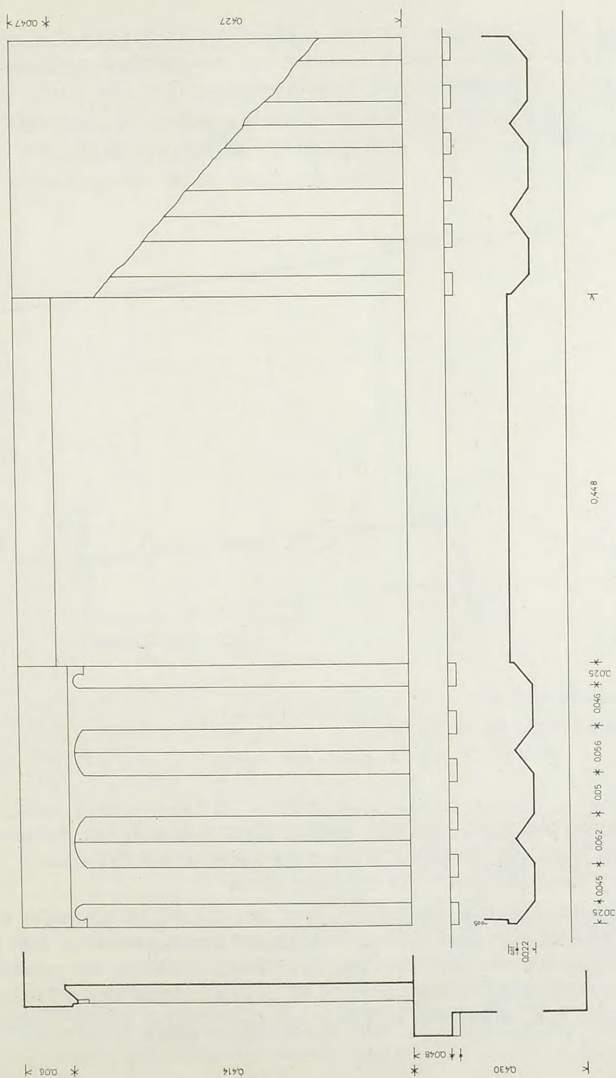


Εἰκ. 6. Τομὴ θρανίου τῆς στοᾶς.

Τὰ λείψανά του διατηροῦνται σήμερον εἰς διάφορα σημεῖα πρὸ τοῦ στυλοβάτου τοῦ κτηρίου [1].

Μετρητικὰ στοιχεῖα τῆς στοᾶς. Τὸ μῆκος τῆς στοᾶς κατὰ τὸν στυλοβάτην εἶναι 110.15 μ., τὸ καθαρὸν ἐσωτερικὸν μῆκος 108.78 μ. καὶ τὸ ἐσωτερικὸν πλάτος 10.78 μ. Τὰ ἀκραῖα δωμάτια ἔχουν πλάτος 5.50 μ. βάθος δὲ 10 μέτρα.

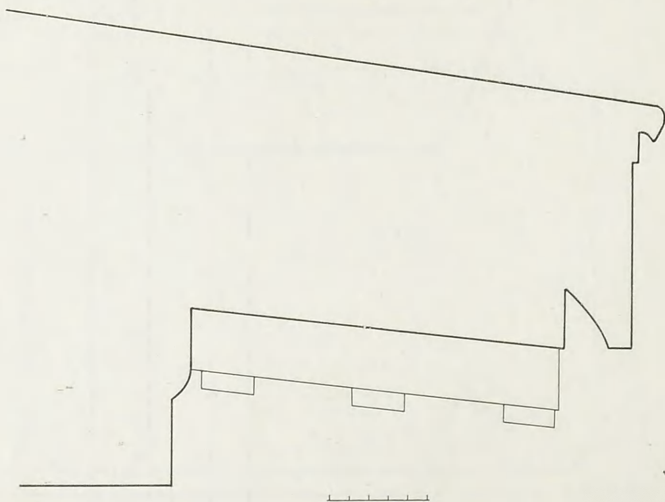
1 Τεμάχια τοῦ ὑδραγωγείου τῆς στοᾶς εὑρίσκονται ἐντοιχισμένα εἰς ἀγροτικὴν κρήνην, πλησίον τοῦ Ἱεροῦ, εἰς τὴν θέσιν Περιβόλι.



Εἰκ. 7. Τρίγλυφον τῆς στοᾶς.

Αἱ βάσεις τῶν ἰωνικῶν κιόνων ἀποτελοῦνται ἐκ δύο σπειρῶν, μεταξὺ τῶν ὁποίων ὑπάρχει κυμάτιον (cavetto) ἀντὶ τοῦ συνήθους τροχίλου. Ὁ κίων φέρει εἴκοσι ραβδώσεις ἡ δὲ κάτω διάμετρος εἶναι 0.64 μ. (εἰκ. 9).

Τὰ ἰωνικὰ κιονόκρανα χωρίζονται εἰς δύο ὁμάδας. Τῆς μιᾶς αἱ ἕλικες σχηματίζουν ἄνω εὐθεῖαν, ἐνῷ τῆς ἄλλης κάμπτονται (πίν. 8). Τὸ ὕψος



Εἰκ. 8. Γεῖσον τῆς στοᾶς.

τῶν κιονοκράνων τῆς πρώτης ὁμάδος εἶναι 0.29 μ. (κάτω διάμετρος 0.465-0.475 μ.), τῆς δευτέρας 0.31 μ. (κάτω διάμετρος 0.49-0.498 μ.). Τὸ δωρικὸν κιονόκρανον (εἰκ. 10) ἔχει ὕψος 0.26 μ.

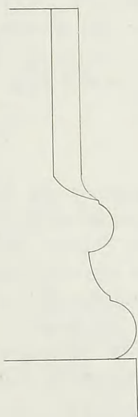
Τὸ ἐπιστύλιον ἔχει πάχος 0.307, ὕψος ταινίας 0.047 (ἐξοχὴ 0.028), κανόνων 0.027 καὶ σταγόνων 0.009 μ. Τὸ πάχος τοῦ ἀντιθήματος εἶναι 0.301 μ.

Ἡ ζωφόρος τῶν τριγλύφων ἔχει ὕψος 0.49 μ. Τὸ πλάτος τῶν μετοπῶν εἶναι 0.45-0.46 ἐνῷ τὸ ὕψος τῆς ταινίας 0.049 μ. Τὸ πλάτος τοῦ τριγλύφου εἶναι 0.317-0.321 ἡ δὲ ταινία τῶν τριγλύφων ἔχει ὕψος 0.061 μ. Εἰς τὰς μετόπας

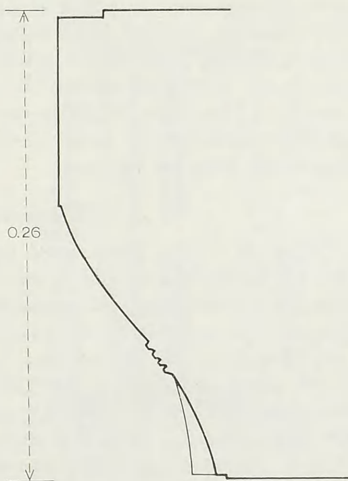
(ὄχι εἰς ὅλας) ὑπῆρχον γράμματα, τὰ ὁποῖα ἀπήρτιζον τὴν ἀναθηματικὴν ἐπιγραφὴν τῆς στοᾶς [1].

Τὸ γεῖσον, λῆγον ἐμπρὸς εἰς ράμφος ἱέρακος, ἔχει ὕψος 0.186 καὶ ἐξέχει 0.27 μ. Οἱ πρόμοχθοι ἔχουν πλάτος 0.32 αἱ δὲ ὁδοὶ (viae) 0.065 μ.

Ἡ στοὰ ἀντικατέστησεν, ἀπὸ τοῦ 3ου π.Χ. αἰῶνος τοὐλάχιστον, τὸ κοιμητήριον διὰ τῶν δύο ἀκραίων δωματίων της. Οἱ τοῖχοί της ἀποτελοῦνται



Εἰκ. 9. Τομὴ τῆς βάσεως ἰωνικοῦ κίονος τῆς στοᾶς.



Εἰκ. 10. Τομὴ δωρικοῦ κιονοκράνου τῆς στοᾶς.

κάτω μὲν ἐξ ὀρθοστατῶν ἄνω δὲ ἐκ λίθων κοινῶν καὶ κεράμων (πίν. 9). Ὅταν ὅμως κατεσκευάσθη ἡ στοά, ἄνω τῶν ὀρθοστατῶν ὑπῆρχον τοῖχοι ἐξ ὠμῶν πλίνθων, οἱ ὁποῖοι, ἐπειδή, κατὰ τὴν ρωμαϊκὴν ἐποχὴν εἶχον ὑποστῆ σο-

1 Ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς τῆς στοᾶς ἔχουν σωθῆ μόνον ἕξ γράμματα, τὰ ἑξῆς: Θ, ΟΙ, ΠΟ, Ν. Περιγραφὴν τῶν ἐνεπιγράφων μελῶν τῆς στοᾶς καὶ εἰκασίας περὶ τῆς θέσεώς των βλ. παρὰ ΛΕΟΝΑΡΔΩ, ΑΕ 1925/26, σ. 21-22. Ὁ J.J. COULTON πιστεύει ὅτι ἡ στοὰ ἐκτίσθη ὑπὸ Θηβαίων ἀρχιτεκτόνων διὰ τὴν διαιώνισιν θηβαϊκῆς νίκης, ἴσως τοῦ Ἐπαμεινώνδου ἐν Θεσσαλίᾳ τὸ 367 ἢ ἐν Πελοποννήσῳ τὸ 366. Μὲ τὴν ἰδέαν αὐτὴν ἐντάσσει καὶ τὰ λείψανα τῆς ἐπιγραφῆς εἰς μίαν π. χ. ἀποκατάστασιν: [Οἱ] Θ[ηβαῖ]*οι* [Ἀμφιαράοι ἀνέθηκαν ἀ]*πὸ* [τῶν πολεμίον δεκάτα]*ν*.

βαρὰς βλάβας, κατηδαφίσθησαν καὶ κατεσκευάσθησαν ἐκ νέου, ὡς καὶ ἡ στέγη. Τοῦτο ἐξηγεῖ τὴν χρονολογικὴν διαφορὰν μεταξὺ τῶν ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν τοῦ κτηρίου καὶ τῶν πολὺ ὑστερωτέρων τοίχων.

Τὸ στάδιον

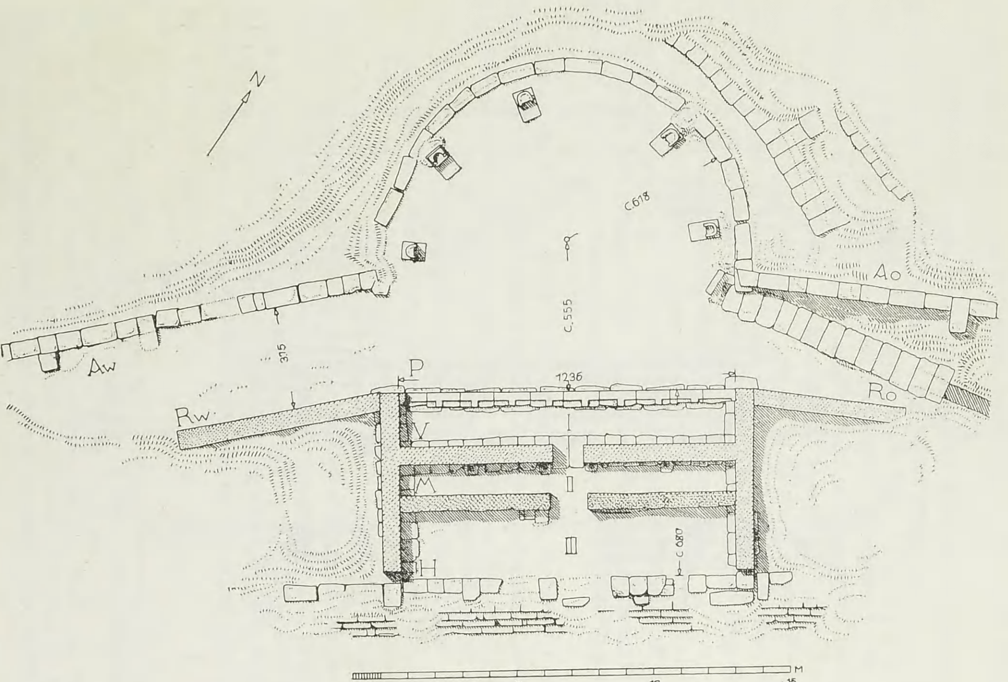
Ἡ πιθανωτέρα εἰκασία περὶ τῆς θέσεως τοῦ σταδίου τοῦ Ἱεροῦ, ἐπιβεβαιουμένη καὶ ὑπὸ ἐπιγραφῆς, εἶναι ὅτι τοῦτο ἔκειτο πρὸ τῆς στοᾶς [1]. Ἐπειδὴ εὑρίσκετο παρὰ τὸν χείμαρρον ἐκτίσθη ἀνάλημμα διὰ νὰ συγκρατηθοῦν τὰ χώματα αὐτοῦ καὶ νὰ μὴ διαβρωθοῦν ὑπὸ τοῦ ποταμοῦ. Κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους ὅμως καὶ τὸ ἀνάλημμα κατεστράφη καὶ τὰ χώματα παρεσύρθησαν ἀναπληρωθέντα ὑπὸ τοῦ Λεοναρδου διὰ τῶν χωμάτων τῆς ἀνασκαφῆς καὶ ἀργότερον τῆς ἐκσκαφῆς διὰ τὸ νέον Μουσεῖον, τὸ ὁποῖον, σημειωτέον, καταλαμβάνει μέρος αὐτοῦ. Οἱ θεαταὶ παρηκολούθουν τοὺς ἀγῶνας ἐκ τῶν βαθμίδων τῆς στοᾶς.

Τὸ θέατρον [2]

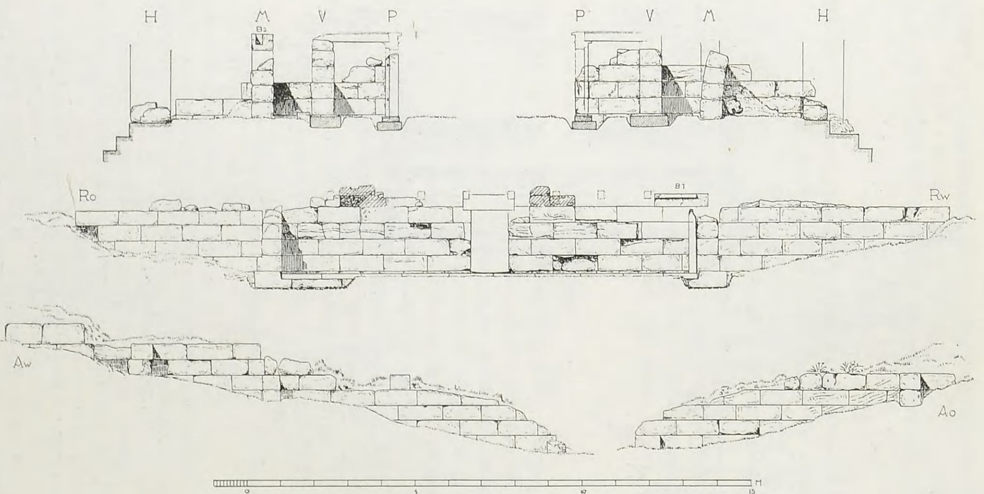
Ὀπίσω τῆς στοᾶς, ὑψηλότερον, εὑρίσκεται τὸ θέατρον τοῦ Ἱεροῦ. Κοῖλον καὶ οἰκοδόμημα τῆς σκηνῆς εἶναι κατεσκευασμένα ἐπὶ τοῦ μαλακοῦ βράχου, πρὸς Νότον ὅμως διὰ μεγαλυτέραν ἀσφάλειαν ὑπάρχει ἰσχυρὸν βαθμιδωτὸν ἀνάλημμα (εἰκ. 11, πίν. 6 καὶ 10). Τὸ θέατρον εἶναι προσιτὸν διὰ δύο παρόδων πλάτους 3.75 μ. ἑκάστης. Ἡ δυτικὴ ἐχρησιμοποιεῖτο ὑπὸ τῶν ἐντὸς τοῦ Ἱεροῦ εὑρισκομένων ἐνῷ ἡ ἀνατολική, πέρα τῆς σκηνικῆς της χρησιμότητος, ὑπὸ τῶν ἐξ Ὠρωποῦ ἐρχομένων, οἱ ὁποῖοι ἀπέφευγον τὴν ἐκ τοῦ Ἱεροῦ διέλευσιν. Αἱ πλευραὶ τῶν παρόδων ἀπετελοῦντο ἐξ ἰσοδομικῶν τοίχων, οἱ ὁποῖοι ἐχρησίμευον ὡς ἀναλήμματα τοῦ κοίλου καὶ τῆς σκηνῆς (εἰκ. 12). Εἰς τοὺς ρωμαϊκοὺς χρόνους προσετέθη εἰς τὴν εἴσοδον ἑκά-

1 Κατ' εἰκασίαν τοῦ Ι. Τραυλου, παρὰ Α. Οικονομιδη, Ὑπερείδου λόγοι Ι, σ. 43, σημ. 3 (Πάπυρος). Πρβ. Β. Χ. Πετρακου, Τὸ Ἀμφιάρειον, σ. 2. Ἡ σχετικὴ ἐπιγραφὴ ἐδημοσιεύθη ἐν ΑΕ 1923, σ. 43, ἀρ. 124.

2 Τὸ θέατρον εἶναι τὸ περισσότερον καὶ καλύτερον μελετημένον λείψανον τοῦ Ἱεροῦ. Παραλείπων τὰς μελέτας, ὅπου γίνεται δευτερευόντως λόγος περὶ αὐτοῦ, δίδω ἐνταῦθα μόνον τὴν βασικὴν βιβλιογραφίαν: Λεοναρδος, ΠΑΕ 1886, σ. 52-56, πίν. 3 (ὑποτύπωσις τοῦ Dörpfeld)· ΠΑΕ 1903, σ. 33-34· ΠΑΕ 1926, σ. 105-108· W. Dörpfeld - E. Reisch, Das griechische Theater, Athen 1896, σ. 100-109 εἰκ. 35-42, πίν. VI. W. Dörpfeld, AM 49, 1924, σ. 70 [Hiller von Gaertringen]· ἡ βασικωτέρα ὅμως μελέτη εἶναι τὸ βιβλίον τοῦ E. Fiechter, Antike griechische Theaterbauten, I Heft: Das Theater in Oropos, Stuttgart 1930. Κριτικὴ αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ A. von Gerkan ἐν Gnomon 9, 1933, σ. 145-152 (ἀναδημοσιευομένη ἐν τῇ συλλογῇ μελετῶν του Von Antiker Architektur und Topographie, Gesammelte Aufsätze, Stuttgart 1959, σ. 167-170). Πρβ. Β. Χ. Πετρακου, Τὸ Ἀμφιάρειον, σ. 2.



Εἰκ 11. Κάτοψις τοῦ θεάτρου κατὰ Fiechter.



Εἰκ. 12. Ὄψις τῶν τοίχων τῶν παρόδων τοῦ θεάτρου κατὰ Fiechter.

στης παρόδου ἀνὰ μία μνημειώδης πύλη ἰωνικοῦ ρυθμοῦ, τῶν ὁποίων ὅμως ἡ ἀκριβὴς θέσις εἶναι ἄγνωστος.

Ἡ ὀρχήστρα ἔχει σχῆμα κύκλου, διαμέτρου 12.36 μέτρων. Ὡς δάπεδον αὐτῆς χρησιμεύει ὁ φυσικὸς βράχος. Ἐκ τοῦ κοίλου ἀπομονοῦται δι' ἑνὸς δόμου ἐκ πωρολίθων. Παρὰ τὴν περιφέρειαν τοῦ κύκλου τῆς ὀρχήστρας ἵστανται, εἰς ἀπόστασιν ὁ εἷς τοῦ ἄλλου, πέντε ὅμοιοι μαρμάρινοι θρόνοι [1] (σήμερον μόνον ὁ ἄκρος ΒΑ. εἶναι ἀκέραιος), εἰς τὴν ἐμπροσθίαν ἐπίπεδον ἐπιφάνειαν τῶν ὁποίων ἐπαναλαμβάνεται ἡ ἐπιγραφή [2] (πίν. 11): *Νίκων* | *Νίκωνος* | *ἱερεὺς* | *γενόμενος* | *Ἀμφιαράωι*. Δεξιὰ τοῦ ἀκεραίου θρόνου ὑπάρχει φρεάτιον διὰ τὰ ὕδατα τῆς ὀρχήστρας, τὰ ὁποῖα ἐν συνεχείᾳ δι' ὑπονόμου κλειστοῦ ὑπὸ τὴν ἀνατολικὴν πάροδον ἀνοικτοῦ δὲ κατὰ τὸν ὀπίσω τῆς στοᾶς διάδρομον ὁδηγοῦνται εἰς τὸν χείμαρρον.

Τὸ κοῖλον, ὡς σῴζεται σήμερον, εἶναι αὐτὴ αὕτη ἡ κλιτὺς τοῦ λόφου, ὡς διεμορφώθη διὰ μικρῶν ἐκσκαφῶν. Στερεῖται λιθίνων ἑδωλίων, εἰς τὸ ΒΑ. τμῆμά του ὅμως ὑπάρχουν δόμοι ἐκ μεγάλων πώρων, οἱ ὁποῖοι ἐχρησίμευον ἀφ' ἑνὸς ὡς ἀναλήμματα τοῦ κοίλου ἀφ' ἑτέρου ὡς βάσις τῶν ἀπαραιτήτων ξυλίνων ἑδωλίων (πίν. 12α).

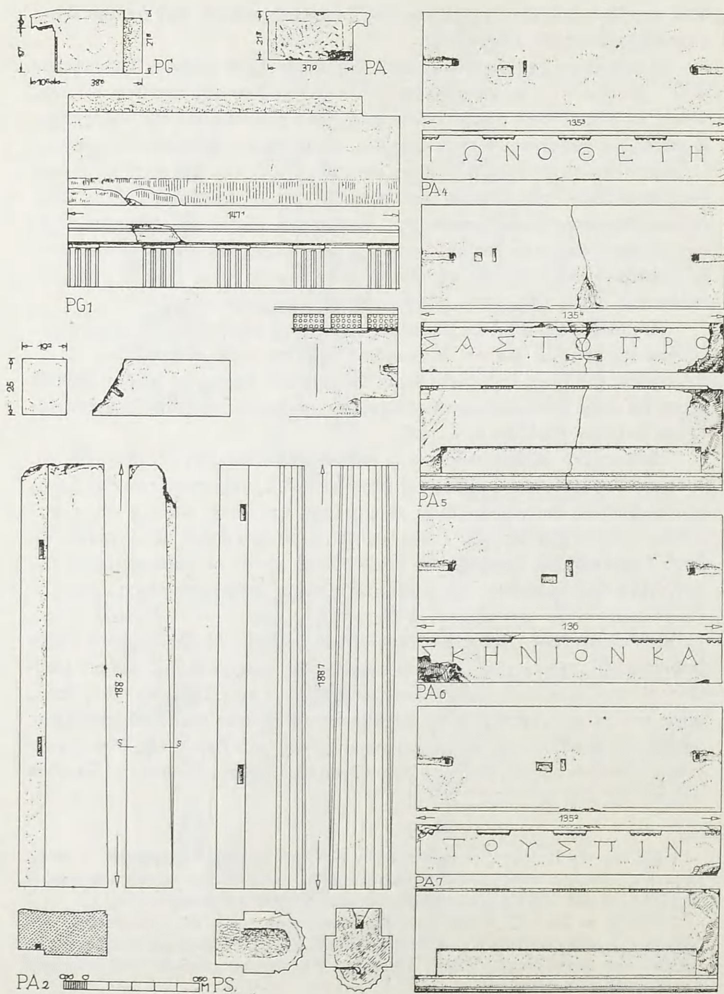
Νοτίως τοῦ κοίλου σῴζεται ἡ σκηνὴ ἀποτελουμένη ἐξ ἰσογείου καὶ ὀρόφου. Τοῦ ἰσογείου ἡ πρόσοψις ἐκοσμεῖτο διὰ μιᾶς κιονοστοιχίας δωρικοῦ ρυθμοῦ ἐξ ὀκτὼ μονολίθων μαρμαρίνων ἡμικιόνων μεταξὺ δύο παραστάδων (πίν. 12β). Ἐκ τῶν ἐννέα, μεταξὺ τῶν ἡμικιόνων, ἀνοιγμάτων, τὰ ὀκτὼ ἐκλείοντο διὰ ζωγραφικῶν πινάκων καὶ μόνον τὸ μεσαῖον ἔφερε θύραν. Ἄνω τῶν ἡμικιόνων καὶ τῶν κιονοκράνων ὑπῆρχε τὸ ἐπιστύλιον, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἦτο χαραγμένη ἡ ἐπιγραφή [3]: [— — — — — ἀ]*γωνοθετήσας*, *τὸ προσκήνιον καὶ τοὺς πίν*[ακας Ἀμφιαράωι]. Τὸ ἐπιστύλιον τοῦτο ἐσωτερικῶς, ἀντιστοίχως πρὸς τὴν ταινίαν καὶ τοὺς κανόνας, ἔφερεν ἰωνικὸν γεῖσον. Ἡ ἐπὶ τοῦ ἐπιστυλίου ζωφόρος τῶν τριγλύφων καὶ τὸ γεῖσον, λόγῳ τοῦ μικροῦ ὕψους, ἔχουν κατασκευασθῆ ἐξ ἑνὸς τεμαχίου μαρμάρου· διὰ τὰ γεῖσα ἐξ ἄλλου πρέπει νὰ παρατηρηθῇ ὅτι ἔχουν τὴν ἄνω ἐπιφάνειαν ἐπίπεδον καὶ ὅτι ὀπίσω σῴζουν ἐγκοπὰς διὰ τὰς δοκοὺς τοῦ δαπέδου τῆς σκηνῆς (εἰκ. 13, πίν. 13).

---

1 Εἰς τὰς πλαγίας ὄψεις οἱ θρόνοι ἔχουν πλουσίαν φυτικὴν διακόσμησιν, ἡ ὁποία, μὲ μικρὰς λεπτομερειακὰς μεταβολάς, ἐπαναλαμβάνεται εἰς ὅλους. Ἐμπρὸς καταλήγουν εἰς πόδας λεόντων, ἐνῷ εἰς τὴν ὀπισθίαν ὄψιν φέρουν εἰς τὰς παρυφὰς ταινίας.

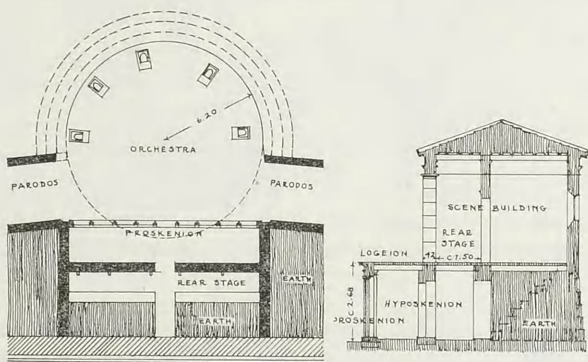
2 IG VII, σ. 745. Ὁ ἀναθέτης ἱερεὺς Νίκων εἶναι, κατὰ τὴν γνώμην μου, υἱὸς ὁμωνύμου ἀναθέτου (ΕΠ ἀρ. 45, στ. 82· IG VII 3498, στ. 47), ὁ ὁποῖος εἰς ἀνέκδοτον ἐπιγραφὴν τοῦ Ἱεροῦ ἀποτελεῖ μέλος τῆς *ἀρχῆς* διὰ τὴν συγχώνευσιν τῶν πολυτίμων ἀργυρωμάτων τοῦ θεοῦ.

3 IG VII, σ. 745· Β. Χ. Πετρακος, Τὸ Ἀμφιάρειον, σ. 2.



Εἰκ. 13. Ἐπιστύλια, τρίγλυφα καὶ γεῖσα προσκηνίου. Ὄψις καὶ κάτοψις τῶν ἡμικιόνων τοῦ θεάτρου κατὰ Fiechter.

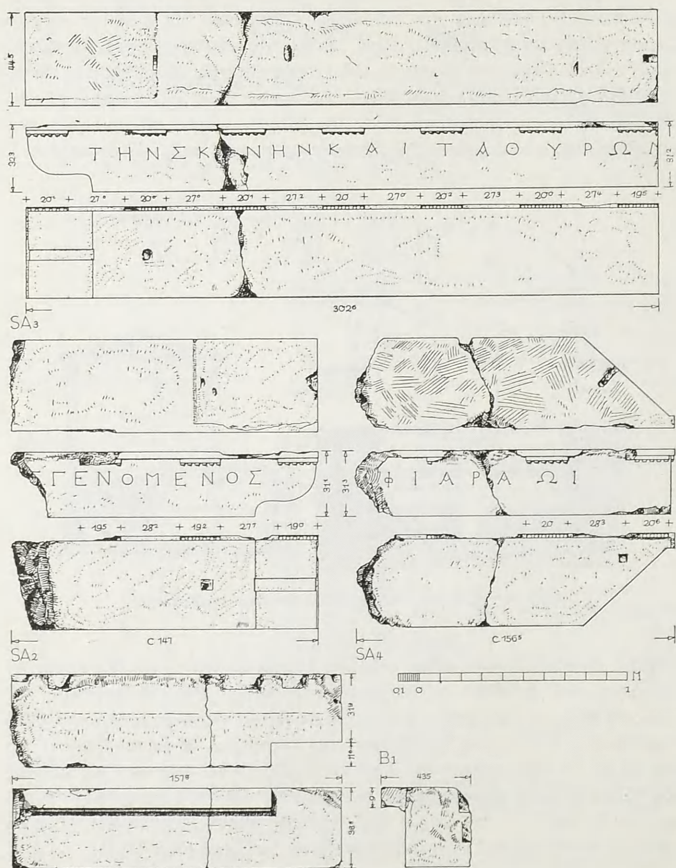
Τὸ προσκήνιον, ὅπως τὸ ὀνομάζει ἡ ἀνωτέρω ἐπιγραφή, εἶχε μετὰ τὴν κιονοστοιχίαν πρόδομον καὶ αἴθουσαν, ἐκτισμένην διὰ μεγάλων πώρων. Σήμερον ἐλλείπει ὁ ὀπίσθιος τοῖχος. Ἐντὸς τῆς αἰθούσης, παρὰ τὸν ἐμπρόσθιον τοῖχον, ὑπάρχουν τέσσαρες λίθοι ἐντὸς τῆς γῆς, μέχρι τῆς ἄνω ἐπιφανείας των, φέροντες βαθέα ὀρθογώνια κοιλώματα. Εἶναι αἱ ὑποδοχαὶ τῶν ὀρθίων πασσάλων, οἱ ὁποῖοι ἐστήριζον τὸν ξύλινον τοῖχον παλαιοτέρας σκηνῆς. Μετὰ τὴν οἰκοδόμησιν τῆς αἰθούσης προσετέθη πρὸς Νότον τοῖχος, ἐξ



Εἰκ. 14. Κάτοψις καὶ τομὴ τοῦ θεάτρου κατὰ Bieber.

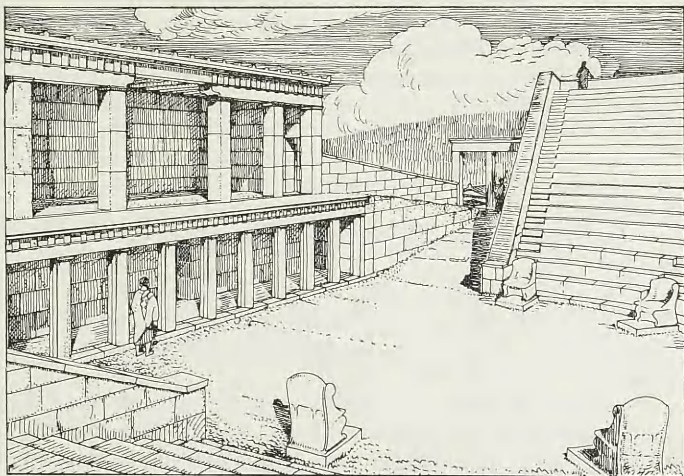
ἐρυθροῦ κροκαλοπαγοῦς λίθου εὐκόλως ἀποτριβομένου, μεταξὺ τοῦ ἐμπροσθίου καὶ τοῦ ὀπισθίου καὶ εἰς ἀπόστασιν 0.80 μ. ἀπὸ τοῦ δευτέρου, τοῦ ὁποίου ἡ βόρειος ὄψις εἶναι κατειργασμένη ἀντιθέτως πρὸς τὴν νοτίαν, ὅπου οἱ λίθοι παρουσιάζονται ὡς ἐξῆλθον τοῦ λατομείου. Ἡ λεπτομέρεια αὐτὴ ὁδηγεῖ εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι ὁ χῶρος ὁ μεταξὺ τοῦ νέου τοίχου καὶ τοῦ ὀπισθίου τῆς αἰθούσης ἐπληρώθη διὰ χώματος καὶ ὅτι ὁ νέος τοῖχος ἐχρησίμευεν ὡς θεμέλιον τοῦ τοίχου τῆς ρωμαϊκῆς σκηνῆς, τῆς ὁποίας σήμερον μόνον τὸ ἀνώφλιον τοῦ κεντρικοῦ ἀνοίγματος σῴζεται (εἰκ. 14).

Ἄνω τοῦ προσκηνίου ὑπῆρχεν ἡ καθ' αὐτὸ σκηνὴ ἔχουσα εἰς τὴν πρόσοψιν τέσσαρας πεσσοὺς μεταξὺ δύο παραστάδων. Τὰ μεταξὺ τῶν παραστάδων ἀνοίγματα ὠνομάζοντο *θυρώματα*. Ἐπὶ τῶν πεσσῶν ἐφέρετο ἐπιστύλιον διακοπτόμενον εἰς τὸ μέσον. Τὰ δύο ἄκρα του, κατὰ τὸ μέσον, εἶχον τὴν μορφὴν κιλλιβάντων (εἰκ. 15). Ἐπὶ τῆς ἐμπροσθίας ὄψεως τοῦ ἐπιστυλίου



Εἰκ. 15. Ἐπιστύλιον τῆς σκηνῆς τοῦ θεάτρου κατὰ Fiechter.

σῴζεται ἡ ἑξῆς ἐπιγραφή [1] : [— — — — — ἱερεὺ]ς *γενόμενος, τὴν σκηνὴν καὶ τὰ θυρώμ*[ατα 'Αμ]*φιαράωι*. Ἄνω τοῦ ἐπιστυλίου ὑπῆρχεν ὁ λοιπὸς δωρικὸς θριγκός. Τὰ τρίγλυφα καὶ αἱ μετόπαι ἔλειπαν ἐκ τοῦ κεντρικοῦ ἀνοίγματος καὶ ἀντὶ αὐτῶν ὑπῆρχε, διὰ λόγους στατικούς, μία μαρμαρίνη



Εἰκ. 16. Ἀναπαράστασις τοῦ θεάτρου κατὰ Fiechter.

δοκός. Ὁ θριγκός, λόγῳ τοῦ ὅτι ὁ ὄροφος τῆς σκηνῆς ἦτο θεατὸς ἐξ ὅλων τῶν σημείων τοῦ Ἱεροῦ, συνεχίζετο ἐπ' ὀλίγον καὶ εἰς τὰ πλάγια.

Εἰς τὴν σκηνὴν ἠδύνατό τις νὰ ἀνέλθῃ ἐκ τῶν παρόδων, τῶν ὁποίων τὸ ὑψηλότερον σημεῖον εὑρίσκετο περίπου εἰς τὸ ὕψος τοῦ δαπέδου της (εἰκ. 16).

---

1 IG VIII 423· Πετρακος, ἔ. ἀ. σ. 2. Ὁ Λεοναρδος εἶχεν ἀποπειραθῆ ἀποκατάστασιν τῶν δύο ἐπιγραφῶν, τὰς ὁποίας καὶ συνέδεσε μὲ τὰ τιμώμενα ὑπὸ τῆς ἐπιγραφῆς ΑΕ 1925/26, σ. 38, ἀρ. 152 (IG VII 412) πρόσωπα. Χωρὶς τοῦτο νὰ ἀποκλείεται, διὰ τὴν μίαν τοὐλάχιστον ἐπιγραφήν, θὰ ἦτο δύσκολον καὶ διὰ τὰς δύο λόγῳ τῆς χρονολογικῆς διαφορᾶς ἡ ὁποία ὑπάρχει, κατὰ Hiller, μεταξὺ τῶν δύο ἐπιγραφῶν. Τὴν ἀποκατάστασιν αὐτήν, τὴν ὁποίαν ὁ Λεοναρδος ἐστήριζεν εἰς τὴν συμπλήρωσιν τοῦ στίχου 7 τῆς μνημονευθείσης τιμητικῆς ἐπιγραφῆς *ἔτι δὲ καὶ τὸ* [θέ]ατ[ρον, ἐγκατέλειψε σιωπηρῶς καὶ ἀναγκαστικῶς ἐν ΑΕ 1927/28, σ. 176 μεταβάλλων γνώμην καὶ γράφων : «Ἐν στ. 7 εἰκάζω ὅτι ἔκειτο *ἔτι δὲ καὶ τὸ* [ἄβ]ατ[ον».

Ἡ χρονολόγησις τοῦ θεάτρου ἐγένετο βάσει τῶν ἐπιγραφῶν του ὑπὸ τοῦ Hiller von Gaertringen [1]. Οὗτος τὴν ἐπιγραφὴν τοῦ προσκηνίου θεωρεῖ ἀρχαιοτέραν — καὶ τοῦτο εἶναι φυσικόν — καὶ τὴν χρονολογεῖ εὐθὺς μετὰ τὸ 200 π. Χ. Τὴν ἐπιγραφὴν τῆς σκηνῆς χρονολογεῖ εἰς τὸ διάστημα 150-140 π. Χ. τοὺς δὲ θρόνους εἰς τοὺς χρόνους τοῦ Σύλλα.

Μετρητικὰ στοιχεῖα τοῦ θεάτρου. Ὁ στυλοβάτης τοῦ προσκηνίου ἔχει μῆκος 12.36 μέτρα. Τὸ ὕψος τῶν ἡμικιόνων καὶ τῶν παραστάδων, ἄνευ τῶν κιονοκράνων, εἶναι 1.887 μ. Ἐκ τῶν κιονοκράνων ἐσώθη μικρὸν μόνον τεμάχιον, τὸ ὁποῖον μᾶς δίδει τὴν μορφήν του ὄχι ὅμως καὶ τὸ ἀκριβὲς ὕψος του. Κατὰ τὸν Λεοναρδον τὸ ὕψος ἦτο 0.10 (0.048 ὁ ἄβαξ ὁ ὁποῖος σῴζεται πλήρως καὶ 0.052 μ. τὸ ὑπόλοιπον κιονόκρανον) ἐνῷ ὁ Dörpfeld τὸ θεωρεῖ ὀλίγον μεγαλύτερον. Ἐκ τῶν ἐπικράνων τῶν παραστάδων οὐδὲν ἐσώθη. Διὰ τὴν γενομένην ἀναστήλωσιν ἐλήφθη ὡς πρότυπον τὸ κυμάτιον, τὸ ὁποῖον ἐπιστέφει παραστάδα ἀγνώστου μνημείου τοῦ Ἱεροῦ.

Οἱ ἡμικίονες ἐν κατόψει ἀποτελοῦνται ἐκ τριῶν μερῶν, ἑνὸς ἡμικυκλίου καὶ δύο ὀρθογωνίων τετραπλεύρων. Τὸ ἐσωτερικὸν τετράπλευρον, τὸ ὁποῖον ἦτο καὶ τὸ μικρότερον, δὲν ἦτο θεατόν, διότι ἐκρύπτετο ὑπὸ τῶν μεταξὺ τῶν ἡμικιόνων πινάκων (εἰκ. 13).

Τὸ ἐπιστύλιον, ὕψους 0.22, βάθους 0.32, ἀπετελεῖτο ἐξ ἐννέα τεμαχίων, μήκους ἑκάστου 1.35 - 1.42 μ., τῶν ὁποίων σήμερον σῴζονται τέσσαρα. Τὸ τμῆμα τοῦ μέσου εἶχε θραυσθῆ καὶ ἐπισκευασθῆ κατὰ τὴν ἀρχαιότητα.

Ἡ ζωφόρος τῶν τριγλύφων μετὰ τῶν γείσων σῴζεται ὁλόκληρος καὶ τὰ μὲν τρίγλυφα εἶναι τριάκοντα ἑπτὰ αἱ δὲ μετόπαι τριάκοντα ἕξ. Τὸ ὕψος τῶν τριγλύφων καὶ τῶν γείσων ὁμοῦ εἶναι 0.29, ἄνευ τῶν γείσων μέχρι τῶν προμόχθων 0.18 μ. Οὕτω τὸ ὕψος τῆς κιονοστοιχίας τοῦ προσκηνίου ἦτο 2.497 μέτρα, ἐνῷ ὁ Dörpfeld δέχεται, διὰ τῶν μετρήσεών του, 2.51 μέτρα, ἔχομεν δηλαδὴ διαφορὰν 0.013. Ἀμφότεραι ὅμως αἱ μετρήσεις ἐλάχιστα ἀπέχουν τῆς πραγματικότητος.

Ὁ πρόδομος τοῦ προσκηνίου μετὰ τοῦ στυλοβάτου τῆς κιονοστοιχίας εἶχε πλάτος 1.93 μ. Οἱ ἐκ πώρου πλίνθοι, δι' ὧν ἐκτίσθη ἡ αἴθουσα, ἔχουν ὕψος 0.48, μῆκος 1.25-1.30 καὶ πάχος 0.64 μ. Τὸ σῳζόμενον ὕψος τῶν τοίχων εἶναι 2-2.50 μ. Τὸ πλάτος τῆς ἐμπροσθίας θύρας εἶναι 1.12 μ. Τὸ ἀνώφλιον τῆς θύρας τῆς ρωμαϊκῆς σκηνῆς σῴζεται καὶ ἔχει μῆκος 3.18, πάχος 0.412 μ. Ἡ μία ὄψις του κοσμεῖται διὰ κυματίων.

---

1 AM 49, 1924, σ. 70.

Ἐκ τῶν πεσσῶν τῆς σκηνῆς οὐδεὶς διεσώθη, ἀντιθέτως πρὸς τὸ ἐπιστύλιον τὸ ὁποῖον ἔχει ὕψος 0.312, πλάτος 0.445 μ. Ἡ ζωφόρος τῶν τριγλύφων ἔχει ὕψος 0.34, πλάτος 0.345-0.35 μ. καὶ περιεῖχεν εἴκοσι καὶ τέσσαρα τρίγλυφα καὶ εἴκοσι καὶ δύο μετόπας. Τὰ τρίγλυφα ἔχουν τὸ αὐτὸ πλάτος, ἐνῷ τὸ πλάτος τῶν μετοπῶν ποικίλλει ἀπὸ 0.28 μέχρι 0.36 μ. Τὸ κεντρικὸν ἄνοιγμα ὑπολογίζεται ὅτι εἶχε πλάτος 3.20 μέτρων, τριπλάσιον δηλαδὴ τοῦ ἀνοίγματος τοῦ κεντρικοῦ μετακιονίου τοῦ προσκηνίου. Τὰ γεῖσα εἶχον ὕψος 0.192 μ., σῴζονται ἐξ αὐτῶν μόνον τρία. Τὸ μῆκος τῆς προσόψεως τῆς σκηνῆς ἦτο 13.60 μ. εἰς τὸ ἐσωτερικὸν δὲ 12.36 μ., διότι ἀφαιρεῖται τὸ πάχος τῶν δύο πλευρικῶν τοίχων, 0.62 μ. δι' ἕκαστον.

Τὸ ἀνάλημμα

Εἰς ἄλλο κεφάλαιον ἐλέχθησαν τὰ σχετικὰ μὲ τὴν χρονολόγησιν καὶ τὸν προορισμὸν τοῦ ὀπίσω τῶν βάθρων μεγάλου ἀναλημματικοῦ τοίχου (πίν. 14). Εἰς τὴν κατασκευήν του ἠκολουθήθη τὸ ἰσόδομον σύστημα, ὄχι αὐστηρῶς ὅμως, διότι, ἐνῷ τὸ ὕψος τῶν δόμων εἶναι πάντοτε περίπου τὸ αὐτό, οἱ λίθοι δὲν ἔχουν τὸ αὐτὸ μέγεθος, ἕνεκα τοῦ ὁποίου ἔχει ληφθῆ φροντὶς νὰ μὴ συμπίπτουν οἱ ἁρμοὶ τῶν λίθων, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον δὲν ἐπιτυγχάνεται πάντοτε. Οἱ λίθοι εἶναι πῶροι, διαφόρου μεταξύ των ἀντοχῆς. Πολλὰ τμήματα τοῦ τοίχου ἔχουν καταστραφῆ ὑπὸ τῆς φυτείας, πολλαὶ δὲ ζημίαι ἐγένοντο κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ἐπισκευασθεῖσαι κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους τοῦ Ἱεροῦ. Διὰ νὰ ἀνθίσταται ὁ τοῖχος περισσότερον εἰς τὰς πιέσεις τῶν χωμάτων τοῦ λόφου ὑπάρχουν κατὰ διαστήματα κάθετοι τοῖχοι, οἱ ὁποῖοι εἰσχωροῦν εἰς τὸν λόφον, εἰς τὸ δυτικὸν δὲ ἄκρον ὑπάρχει μεγάλη ἀντηρίς. Ὅμοιος τοῖχος, μικροτέρου μήκους, μὲ ἐνισχυτικὰς ἀντηρίδας ὑπάρχει ὀπίσω τῶν λουτρῶν τῶν γυναικῶν ὡς ἐπίσης καὶ εἰς τὴν δεξιὰν ὄχθην, ὅπου ἦτο ἡ συνοικία τοῦ Ἱεροῦ, ὅπου διέμενον οἱ ἀσθενεῖς, οἱ προσκυνηταὶ καὶ οἱ ὑπάλληλοι.

Τὸ ἀνατολικὸν ἥμισυ τοῦ τοίχου ἐνομίσθη ὑπὸ τοῦ Dörpfeld [1] ὡς ὁ ὀπίσθιος τοῖχος τοῦ κοιμητηρίου, τὸν ὁποῖον ἀναφέρει ὁ ἱερὸς νόμος ΕΠ ἀρ. 39, στυλοβάτης δὲ ὁ πώρινος τοῖχος, ὅστις διέρχεται πρὸ τῶν βάθρων. Ἐκ τῶν διεσκορπισμένων ὅμως μελῶν κτηρίων ἐντὸς τοῦ Ἱεροῦ οὐδὲν φαίνεται ἐκ τοῦ ρυθμοῦ ἢ τοῦ τρόπου ἐργασίας ὅτι ἀνάγεται εἰς τὰ τέλη τοῦ 5ου ἢ τὰς ἀρχὰς τοῦ 4ου π.Χ. αἰῶνος καὶ ἐκ τούτου συμπεραίνομεν ὅτι ἡ στοὰ θὰ ἔφερεν εἰς τὴν πρόσοψιν ξυλίνους στύλους, οἱ ὁποῖοι θὰ ἐβάσταζον ξύλινον θριγκόν. Πρὸ τοῦ ὡς στυλοβάτου τῆς στοᾶς αὐτῆς ἐκληφθέντος

1 ΑΜ 47, 1922, σ. 27· Πετρακος, Τὸ Ἀμφιάρειον, σ. 2.

τοίχου σῴζονται κατὰ διαστήματα τρεῖς πώριναι λεκάναι, λείψανα ὑδραγωγείου ὡς τὸ μαρμάρινον τῆς μεγάλης στοᾶς τοῦ Ἱεροῦ, τὸ ὁποῖον περιεγράφη ἤδη.

Ὁ Dörpfeld ὑποστηρίζει ὅτι μετὰ τὴν ἀχρήστευσιν τοῦ κοιμητηρίου αὐτοῦ ὁ ἐμπρόσθιος τοῖχος ἐχρησιμοποιήθη διὰ τὴν τοποθέτησιν μαρμαρίνου συνεχοῦς θρανίου. Αἱ ἐπιγραφαὶ τῶν θρανίων ὅμως, τὰ ὁποῖα ὑπονοεῖ, ἀνήκουν εἰς τὸ τελευταῖον τέταρτον τοῦ 4ου π.Χ. αἰῶνος, ἐποχὴν καθ' ἣν τὸ κοιμητήριον ὑφίστατο ἀκόμη. Τὰ βάθρα, πρὸ τῶν ὁποίων ἔκειτο τὸ θρανίον κατὰ τὸν Dörpfeld, ἐτοποθετήθησαν ἀργότερον εἰς τὰ τέλη τοῦ 3ου π. Χ. αἰῶνος. Σημαντικὴ ἀντίρρησις ὅμως προέρχεται ἐκ μέρους τοῦ Λεοναρδου, ὁ ὁποῖος ὑποστηρίζει ὅτι ἀνῆκον εἰς τὸν ναὸν τὰ κατὰ τὸν Dörpfeld τμήματα τοῦ θρανίου τοῦ πρὸ τῶν βάθρων [1].

Τὰ λείψανα τῶν δεκατριῶν δωματίων τὰ ὁποῖα εὑρίσκονται σήμερον ὀπίσω τῶν βάθρων εἶναι ἀγροτικαὶ κατασκευαὶ καὶ ἀνῆκον πιθανῶς εἰς τὰς ἐγκαταστάσεις τῆς μονῆς Καλολειβαδίου, τῆς ὁποίας ἰδιοκτησία ἦτο ὁ χῶρος τοῦ Ἱεροῦ πρὸ τῶν ἀνασκαφῶν [2].

Ὁ μικρὸς ναός [3]

Τὴν πρόστασιν τοῦ μικροῦ ναοῦ τοῦ Ἀμφιαράου καλύπτουν σήμερον τὰ βάθρα τῶν ἀγαλμάτων τοῦ Ἰσαυρικοῦ καὶ τοῦ Μεγακλείδου καὶ οὕτω ἡ ἀκριβὴς μορφὴ τῆς κατόψεώς του μᾶς εἶναι ἄγνωστος (πίν. 15). Πιθανῶς θὰ ἔφερεν εἰς τὴν πρόσοψιν δύο κίονας μεταξὺ δύο παραστάδων (εἰκ. 17). Ὀπίσω τῶν μνημονευθέντων βάθρων σῴζεται ὁ σηκὸς τοῦ ναοῦ, εἰς τὴν εἴσοδον τοῦ ὁποίου διατηρεῖται ἀκόμη, ἄνευ οὐδεμιᾶς βλάβης, τὸ κατώφλιον.

Ὁ ναὸς εἶναι κατεσκευασμένος ἐκ μαλακοῦ ὡραίου πώρου. Ἡ κρηπίς του ἀποτελεῖται ἐκ τριῶν βαθμίδων (πίν. 16). Τὸ δάπεδόν του εἶναι ἐστρωμένον διὰ πωρίνων πλακῶν καὶ οἱ τοῖχοι διατηροῦν λείψανα ἐρυθροῦ κονιάματος, διὰ τὸ ὁποῖον ὅμως δὲν γνωρίζομεν ἂν ἀνῆκεν εἰς τὴν ἀρχικὴν κατασκευὴν ἢ ἐπισκευήν.

Εἰς τὸ κατώφλιον διατηροῦνται αἱ ὑποδοχαὶ τῶν ξυλίνων παραστάδων τῆς θύρας καὶ αἱ ἐκ χαλκοῦ ὑποδοχαὶ διὰ τοὺς ἄξονας ἐπὶ τῶν ὁποίων ἐστρέφοντο τὰ θυρόφυλλα, διαμέτρου 0.055 μ. Εἰς τὸ μέσον τοῦ κατωφλίου διατη-

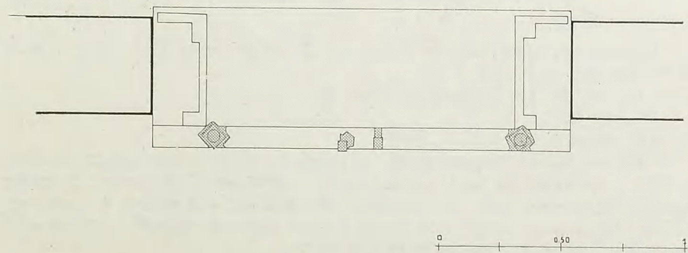
---

1 ΠΑΕ 1927, σ. 28.

2 Ὡς δύναται νὰ παρατηρηθῇ, παρὰ τὴν εἰς βάθος ἀνασκαφὴν τοῦ Λεοναρδου, εἰς τὰ δωμάτια, τὰ κατώφλια εὑρίσκονται εἰς ὑψηλότερον ἐπίπεδον τῶν πέριξ μνημείων.

3 Dörpfeld, AM 47, 1922, σ. 26· Λεοναρδος, ΠΑΕ 1924, σ. 99-100, εἰκ. 2· Πετρακος, ἔ. ἀ. σ. 2.

Εἰκ. 17. Κάτοψις τοῦ μικροῦ ναοῦ τοῦ Ἀμφιαράου.



Εἰκ. 18. Τὸ κατώφλιον τοῦ μικροῦ ναοῦ.

ροῦνται ἀκόμη δύο τεμάχια χαλκοῦ, λοξῶς τετμημένα διὰ τὴν στερέωσιν τοῦ μοχλοῦ, ὅστις ἐκράτει τὸ ἓν θυρόφυλλον κλειστόν (εἰκ. 18).

Μετρητικὰ στοιχεῖα τοῦ μικροῦ ναοῦ. Τὸ ἐξωτερικὸν μῆκος τοῦ ναοῦ εἶναι 5.50 μ. τὸ πλάτος 4.05 μ. Αἱ ἐσωτερικαὶ διαστάσεις εἶναι : μῆκος 4.44 μ. καὶ πλάτος 3.27 μ. Ὁ κατώτερος δόμος τῆς κρηπῖδος ἔχει ὕψος 0.31 μ., ὁ μέσος 0.22 μ., ἡ δὲ εὐθυντηρία 0.19 μ. Τὸ πάχος τῶν τοίχων τοῦ ναοῦ εἶναι 0.40 μ.

Ὁ βωμός [1]

Ἐκ τοῦ Παυσανίου [2] γνωρίζομεν ὅτι εἰς τὸ Ἀμφιάρειον ἐθυσίαζον εἰς πολλοὺς θεούς : *παρέχεται δὲ ὁ βωμὸς μέρη· τὸ μὲν Ἡρακλέους καὶ Διὸς καὶ Ἀπόλλωνός ἐστι Παιῶνος, τὸ δὲ ἥρωσι καὶ ἡρώων ἀνεῖται γυναιξί, τρίτον δὲ Ἑστίας καὶ Ἑρμοῦ καὶ Ἀμφιαράου καὶ τῶν παίδων Ἀμφιλόχου· Ἀλκμαίων δὲ διὰ τὸ ἐς Ἐριφύλην ἔργον οὔτε ἐν Ἀμφιαράου τινά, οὐ μὴν οὐδὲ παρὰ τῷ Ἀμφιλόχῳ τιμὴν ἔχει. τετάρτη δέ ἐστι τοῦ βωμοῦ μοῖρα Ἀφροδίτης καὶ Πανακείας, ἔτι δὲ Ἰασοῦς καὶ Ὑγείας καὶ Ἀθηνᾶς Παιωνίας· πέμπτη δὲ πεποίηται νύμφαις καὶ Πανὶ καὶ ποταμοῖς Ἀχελῴῳ καὶ Κηφισῷ.*

Τοῦ βωμοῦ σῴζονται σήμερον τὰ ἐρείπια πρὸ τοῦ μεγάλου ναοῦ, τὰ θεμέλια καὶ εἷς δόμος ἐκ τῆς ἀνωδομίας του ἐκ σκληροῦ ἐντοπίου λίθου (εἰκ. 19 καὶ πίν. 17). Ἔχει μῆκος 8.90 καὶ πλάτος 4.60 μ. Περὶ τῆς μορφῆς του οὐδεμία ὑπόθεσις δύναται νὰ διατυπωθῇ. Ἐκ τῆς ἀνασκαφῆς ἐβεβαιώθη ἡ διήγησις τοῦ Παυσανίου περὶ τοῦ χωρισμοῦ τοῦ βωμοῦ εἰς μέρη, διότι εὑρέθησαν δύο ἐνεπίγραφοι στῆλαι τοῦ 4ου αἰῶνος π. Χ., ὧν ἡ μία ἀναγράφει [3]: *Ἀμφιαράο* | *Ἀμφιλόχο*, ἡ ἑτέρα [4] *Ἱστίης* (πίν. 18), δηλαδὴ ὀνόματα θεοτήτων, εἰς τὰς ὁποίας ἦσαν ἀφιερωμένα μέρη τοῦ βωμοῦ. Ἡ περιγραφὴ τῆς τρίτης τοῦ βωμοῦ μοίρας ὑπὸ τοῦ Παυσανίου ὑποδηλοῖ ὅτι τὰ ὀνόματα τῆς Ἑστίας, τοῦ Ἑρμοῦ [5], τοῦ Ἀμφιαράου καὶ τοῦ Ἀμφιλόχου εἶχον γραφῆ ἐπὶ τῆς αὐτῆς στήλης. Ἐπειδὴ ὅμως αἱ σῳζόμεναι στῆ-

---

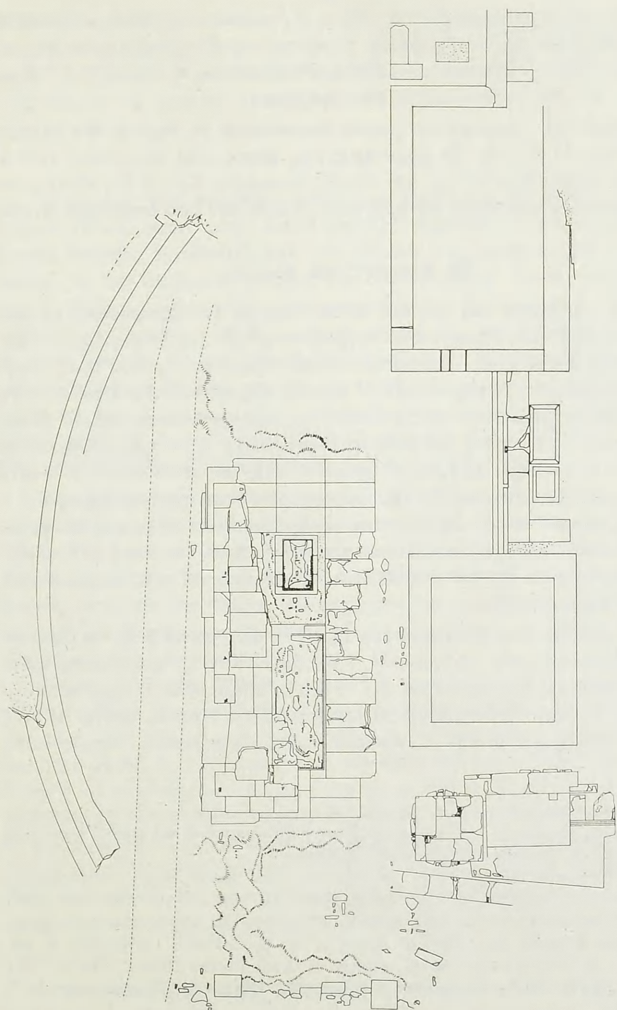
1 DÖRPFELD, ΠΑΕ 1884, σ. 91-92, πίν. Ε΄· ΛΕΟΝΑΡΔΟΣ, ΠΑΕ 1927, σ. 30-31· ΠΕΤΡΑΚΟΣ, ἔ.ἀ. σ. 3.

2 Ι 34. 3. Βλ. καὶ DITTENBERGER, IG VII 421.

3 IG VII 421.

4 ΛΕΟΝΑΡΔΟΣ, ΑΕ 1917, σ. 39-40.

5 Εἰς τὴν πρώτην δημοσίευσιν τῆς ἐπιγραφῆς IG VII 421 ὁ ΛΕΟΝΑΡΔΟΣ (ΑΕ 1885, σ. 155) εἶχε δώσει καὶ τὴν ἀρχὴν τρίτου ὀνόματος, τοῦ *Ἑρμοῦ* τὸ ὁποῖον ὅμως, ἂν ὑπῆρχε πράγματι, ἐξηφανίσθη λόγῳ τῆς ἀποτριβῆς τῆς ἐπιφανείας τῆς στήλης, ἡ ὁποία εἶχεν ὑποστῆ τὴν μακρὰν ἐπίδρασιν τοῦ ὕδατος. Εἰς τὴν ὀρθότητα τῆς πρώτης ἀναγνώσεως φαείνται νὰ ἐπιμένῃ ἀργότερον (ΑΕ 1917, σ. 40).



Εἰκ. 19. Ὁ βωμὸς τοῦ Ἱεροῦ καὶ τὰ πέριξ μνημεῖα.

λαι παρουσιάζουν διάφορον τὴν τάξιν, ὁ Λεοναρδος ὑποθέτει μετασκευὴν τοῦ βωμοῦ καὶ ἀλλαγὴν τῆς τάξεως τῶν ὀνομάτων. Τὸν βωμὸν μετὰ τὴν μετασκευὴν εἶδεν ὁ Παυσανίας [1]. Ἐὰν τοῦτο ἀληθεύῃ, αἱ σῳζόμεναι στῆλαι ἀνήκουν εἰς τὴν παλαιὰν τάξιν τῶν ὀνομάτων.

Μεταξὺ τῶν ἐρειπίων τοῦ βωμοῦ διακρίνονται τὰ θεμέλια δύο παλαιοτέρων βωμῶν (πίν. 19). Ὁ μικρότερος ἔχει μῆκος 1.60 καὶ πλάτος 1.15 μ. Ὁ ἕτερος ἔχει μῆκος 3.71 μ. καὶ πλάτος ἄγνωστον. Καὶ οἱ δύο εἶναι κατεσκευασμένοι ἐκ μαρμάρου καὶ παρουσιάζουν εἰς τὴν ἄνω ἐπιφάνειαν ἀναθύρωσιν.

Τὸ θέατρον τοῦ βωμοῦ [2]

Πρὸ τοῦ βωμοῦ καὶ βορείως αὐτοῦ ὑπάρχει ἕνα θεατροειδὲς κτίσμα, «ἰδιοφυὲς ἐκ πώρου θέατρον ἄνευ ἀναλημμάτων καὶ ὀρχήστρας» ὡς τὸ ἐχαρακτήρισεν ὁ Φιντικλης. Τοῦ θεάτρου αὐτοῦ σῴζονται σήμερον τρεῖς μόνον τοξοειδεῖς βαθμίδες ἐκ πώρου (πίν. 17 καὶ εἰκ. 19), διότι ἤδη ἀπὸ τοῦ 4ου π.Χ. αἰῶνος εἶχεν ἀχρηστευθῆ καὶ τὸ ὑλικόν του εἶχε χρησιμοποιηθῆ δι' ἄλλας κατασκευάς, ὡς ὁ ὀχετὸς τοῦ ἀνδρικοῦ λουτρῶνος, ὡς πληροφορούμεθα ἐκ σχετικῆς ἐπιγραφῆς: *λί(θ)οις δὲ χρήσεται τοῖς ἐκ τοῦ θεάτρου τοῦ κατὰ τὸ[μ] βωμόν*. Ἡ θέσις του ἐπὶ τῆς κλιτύος τοῦ λόφου πρὸ τοῦ βωμοῦ καὶ ἡ ἔλλειψις χώρου διὰ τὴν δημιουργίαν ὀρχήστρας δεικνύει σαφῶς ὅτι προορισμός του ἦτο ἡ διαμόρφωσις ἀνέτου χώρου διὰ τὴν θέασιν τῶν ἱεροπραξιῶν, αἱ ὁποῖαι ἐγίνοντο ἐπὶ τοῦ βωμοῦ, ὑπὸ τῶν ἐπισκεπτῶν τοῦ Ἱεροῦ καὶ τῶν ἐν γένει προσκυνητῶν.

Ὡς φαίνεται ἐκ τοῦ σχεδίου εἰκ. 19, εἰς τὸ κέντρον τοῦ θεάτρου εὑρίσκεται ὁ παλαιότερος τῶν τριῶν βωμῶν, ὁ ὁποῖος εἶναι καὶ ὁ μικρότερος, τοῦτο δὲ μᾶς ὁδηγεῖ εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι τὰ δύο κτίσματα εἶναι σύγχρονα, εὐλόγως δὲ ὁ C. Anti [3] χρονολογεῖ τὸ θέατρον εἰς τὸν 5ον π. Χ. αἰῶνα. Ἡ γνώμη τοῦ Dörpfeld [4], ὅτι τὸ θέατρον τοῦτο ἠχρηστεύθη κυρίως λόγῳ

---

1 Λεοναρδος, ΑΕ 1917, σ. 40: «ἐὰν ἡ παρὰ Παυσανίᾳ διάταξις τῶν ὀνομάτων μὴ ᾖ τυχαία εἰκάζεται ὅτι ἐπὶ Παυσανίου ἐγένετο μετασκευή τις τοῦ βωμοῦ, ἐμφαίνεται δὲ τοῦτο καθ' ὅλου καὶ ἐπὶ τῶν τοῦ βωμοῦ λειψάνων».

2 Ἡ ἐλαχίστη βιβλιογραφία τοῦ θεάτρου τοῦ βωμοῦ εἶναι ἡ ἀκόλουθος: W. Dörpfeld, ΠΑΕ 1884, σ. 92 Δ· Λεοναρδος, ΑΕ 1891, σ. 75 (πρβ. ΠΑΕ 1887, σ. 63)· W. Dörpfeld, AM 47, 1922, σ. 26· E. Fiechter, Das Theater in Oropos, σ. 26· P. E. Arias, Il Teatro greco fuori di Atene, σ. 74· G. Caputo, Dionisio III, σ. 308, σημ. 20· O. A. Dilke, Details and Chronology of Greek Theatre Caveas, BSA 45, 1950, σ. 33-34· C. Anti, Teatri greci arcaici, σ. 322· Syll.[3] 973· Πετρακος, Τὸ Ἀμφιάρειον, σ. 3.

3 Ἔ.ἀ.

4 AM 47, 1922, σ. 26.

τῆς οἰκοδομήσεως τοῦ ὀπίσω τῆς στοᾶς μεγάλου θεάτρου, δὲν εὐσταθεῖ, διότι εἶναι φανερὸν ὅτι διάφορος ἦτο ὁ προορισμὸς καὶ ἡ σκοπιμότης ἑκάστου. Ἡ ἐξαφάνισις τοῦ θεάτρου ὀφείλεται εἰς λόγους καθαρῶς οἰκοδομικοὺς καὶ εἰς τὰς ἀνάγκας ἐπεκτάσεως τοῦ Ἱεροῦ.

Ὁ μεγάλος ναός [1]

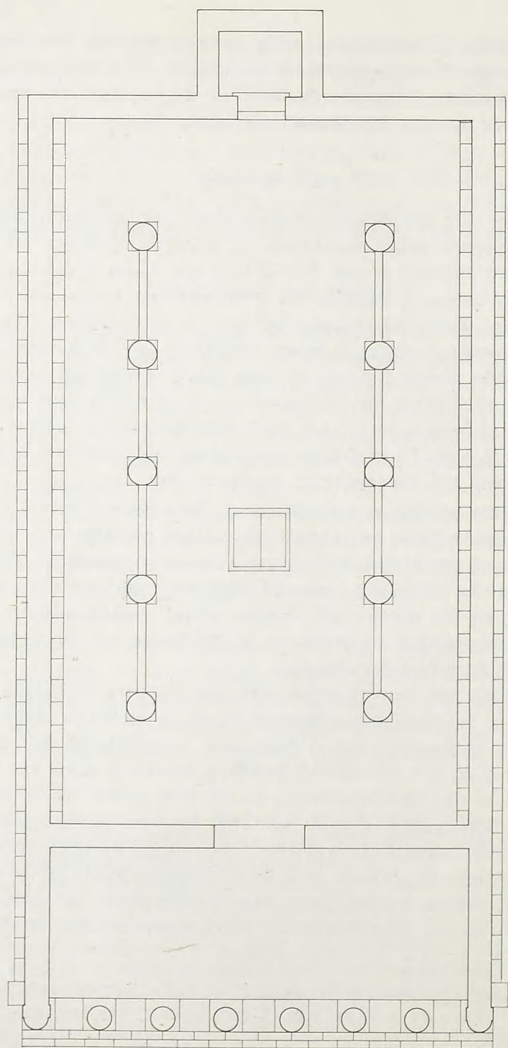
Ὁ μεγάλος ναὸς τοῦ Ἀμφιαράου εἶναι ἑξάστυλος πρόστυλος δωρικοῦ ρυθμοῦ. Οἱ πλευρικοὶ τοῖχοι καταλήγουν εἰς δωρικοὺς ἡμικίονας καὶ οὕτω ὁ ναὸς ἐφαίνετο ὀκτάστυλος (εἰκ. 20). Ὁ ναὸς ἦτο προσιτὸς διὰ τριῶν βαθμίδων, ἐκ τῶν ὁποίων ἡ ἀνωτέρα ἦτο ὁ στυλοβάτης. Ὀπίσω τῶν κιόνων ἦτο ὁ πρόδομος, ὅστις εἶχε μαρμάρινον θρανίον ὡς ἡ μεγάλη στοά. Τὸν πρόδομον ἠκολούθει ὁ σηκός, ὁ ὁποῖος ἐχωρίζετο, ὑπὸ δύο κιονοστοιχιῶν ἐκ πέντε ἰωνικῶν κιόνων ἑκάστης, εἰς τρία κλίτη. Ὀπίσω τοῦ σηκοῦ σῴζονται ἀκόμη τὰ θεμέλια μικροῦ δωματίου, εἰς τὸ ὁποῖον εἰσήρχετό τις διὰ θύρας ἐκ τοῦ δυτικοῦ τοίχου τοῦ ναοῦ. Σήμερον σῴζεται μόνον τὸ βόρειον ἥμισυ τοῦ ναοῦ. Τὸ ὑπόλοιπον οἰκοδόμημα παρεσύρθη εἰς ἀρχαίους ἤδη χρόνους ὑπὸ τοῦ παραρρέοντος χειμάρρου (εἰκ. 21).

Εἰς τὸ μέσον περίπου τοῦ σηκοῦ, μεταξὺ δευτέρου καὶ τρίτου κίονος, ὑπάρχει μία μεγάλη βάσις ἐκ σκληροῦ τιτανολίθου, διαστάσεων 1.55×1.65 ὕψους 0.32 μ., ἡ ὁποία εἶναι πιθανώτατα λείψανα τῆς τραπέζης, ἥτις, ὡς γνωρίζομεν ἐκ τῶν ἐπιγραφῶν, ὑπῆρχεν ἐντὸς τοῦ ναοῦ. Δυτικώτερον τῆς βάσεως αὐτῆς εἰς τὴν εὐθεῖαν τοῦ τετάρτου κίονος σῴζεται πώρινον θεμέλιον, μὴ θεατὸν σήμερον, τὸ ὁποῖον ὡς ἐκ τῆς θέσεώς του θὰ ἀνῆκεν εἰς τὴν βάσιν τοῦ λατρευτικοῦ ἀγάλματος.

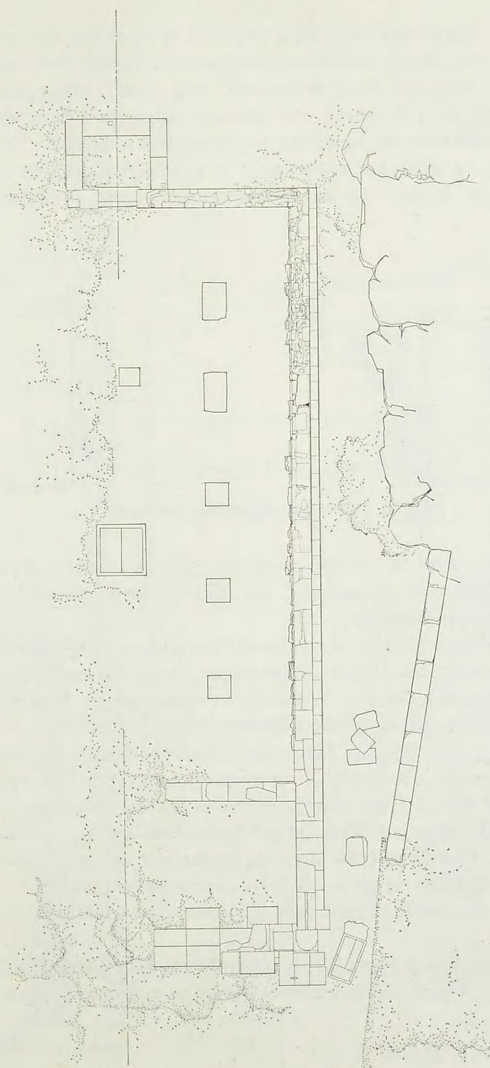
Εἰς τὸ μέσον τοῦ δυτικοῦ τοίχου τοῦ ναοῦ ὑπῆρχεν, ὡς ἐλέχθη, θύρα πλάτους 1.44 μ., διὰ τῆς ὁποίας εἰσήρχετό τις εἰς τὸ μικρὸν ὀπίσθιον δωμάτιον (εἰκ. 22). Ὁ Βερσακης καὶ ὁ Λεοναρδος ἐξέλαβον τὰ θεμέλια τοῦ δωματίου αὐτοῦ ὡς τὸν στυλοβάτην διστύλου προστῴου χάριν τῆς θύρας, ἡ ὁποία σκοπὸν εἶχε νὰ ἐπιτρέπῃ τὴν ἐκ τοῦ ναοῦ ἔξοδον εἰς περίπτωσιν πολυκοσμίας. Ἡ ἐξήγησις αὕτη δὲν εὐσταθεῖ, διότι καὶ χῶρος ἀρκετὸς διὰ νὰ περιφέρωνται οἱ πιστοὶ ὀπίσω τοῦ ναοῦ δὲν ὑπάρχει καὶ οὗτοι θὰ προετίμων νὰ ἐπιστρέψουν εἰς τὸ Ἱερόν. Ἄλλωστε ὁ μαλακὸς πῶρος, ἐκ τοῦ ὁποίου εἶναι κατεσκευασμένα τὰ σῳζόμενα θεμέλια, δὲν εἶναι τὸ κατάλληλον ὑλικὸν διὰ νὰ δέχεται τὰ πατήματα τῶν πολυαρίθμων πιστῶν, εἰς οὐδὲν δὲ

---

1 Λεοναρδος, ΠΑΕ 1884, σ. 11· 1924, σ. 99· 1927, σ. 27-30· 1928, σ. 41-42· W. Dörpfeld, ΠΑΕ 1884, σ. 88-91· AM 47, 1922, σ. 28· F. Versace, AM 33, 1908, σ. 249-260, πίν. XI.

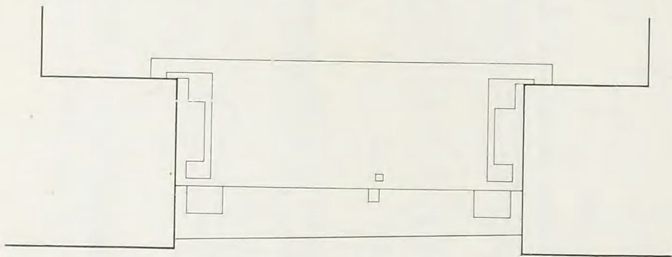


Εἰκ. 20. Κάτοψις τοῦ ναοῦ.



Εἰκ. 21. Ὑπάρχουσα κατάστασις τοῦ ναοῦ.

κτήριον τοῦ Ἱεροῦ ἐγένετο χρῆσις τοῦ ὑλικοῦ αὐτοῦ εἰς ὅμοιον σημεῖον. Οἱ ἀρράβδωτοι ἐξ ἄλλου σφόνδυλοι ἐξ ἐγχωρίου ἀσβεστολίθου, τοὺς ὁποίους ὁ Λεοναρδος ἐνόμισεν ὅτι ἀνήκουν εἰς τοὺς κίονας τοῦ προστῴου, δὲν ἔχουν τόρμους διὰ τὴν μεταξύ των σύνδεσιν, λόγῳ δὲ τῆς μικρᾶς των διαμέτρου ἰσχυρὰ ὤθησις θὰ ἐκρήμνιζεν ὁλόκληρον τὸ προστῷον. Ἐκ τῶν στοιχείων λοιπὸν τὰ ὁποῖα προσφέρει αὐτὸ τὸ κτίσμα δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ὅτι ὁ χῶρος εἰς ὃν ἀνήκουν τὰ περιγραφέντα θεμέλια ἦτο κλειστὸν δωμάτιον



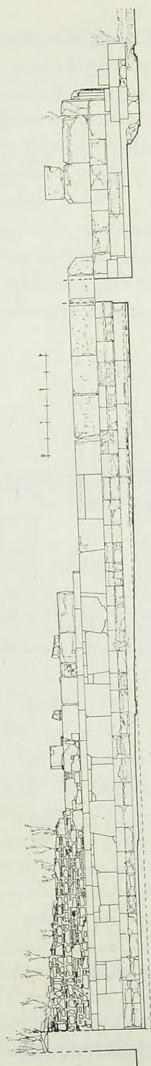
Εἰκ. 22. Τὸ δυτικὸν κατώφλιον τοῦ ναοῦ.

κατασκευασθὲν μετὰ τὴν οἰκοδόμησιν τοῦ ναοῦ, εἶναι δηλαδὴ μία μεταγενεστέρα προσθήκη. Ὁ προορισμός του ἦτο ἄγνωστος, ὁπωσδήποτε ὅμως εἶχε σχέσιν μὲ τὴν λατρείαν.

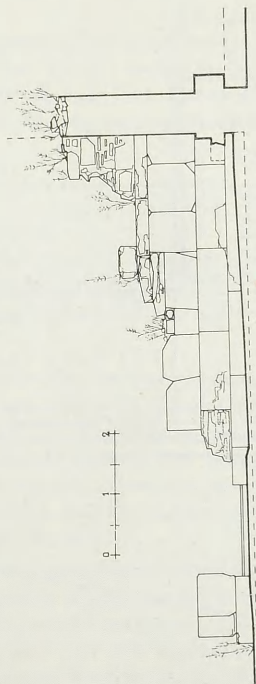
Ἡ τοιχοδομία τοῦ ναοῦ ἀνάγεται εἰς δύο ἐποχάς. Ἐκ τῆς πρώτης φαίνονται ἐσωτερικῶς τρεῖς δόμοι. Ὁ κατώτερος, ὕψους 0.47 μ., εἶναι ἐκ πώρου καὶ οὕτω λαξευμένος ὥστε νὰ σχηματίζεται προεξοχή, εἰς τὴν ὁποίαν ἐστηρίζετο τὸ ὀπίσθιον μέρος ξυλίνου θρανίου διὰ νὰ ἀναπαύωνται οἱ προσκυνηταί (εἰκ. 23-24 καὶ πίν. 20). Ἄξιον παρατηρήσεως εἶναι ὅτι τὸ ὕψος τοῦ δόμου αὐτοῦ, ἡ μορφὴ καὶ τὸ ὑλικόν του εἶναι ὅμοια πρὸς τὰ ἀνάλογα στοιχεῖα τῶν λίθων τοῦ θεάτρου τοῦ βωμοῦ. Ὁ Λεοναρδος παρετήρησεν [1] ὅτι ἐξωτερικῶς πολλοὶ λίθοι τοῦ δόμου αὐτοῦ ἔχουν ἀναθύρωσιν, ἡ ὁποία δὲν δικαιολογεῖται. Τὸ πιθανώτερον εἶναι, ὡς παρατηρεῖ καὶ αὐτός, ὅτι οἱ λίθοι προέρχονται ἐξ ἄλλου κτηρίου, τὸ ὁποῖον κατηδαφίσθη κατὰ τοὺς ἀρχαίους χρόνους πρὸ τῆς οἰκοδομῆς τοῦ ναοῦ ἢ εἶχον προετοιμασθῆ δι' ἄλλο οἰκοδόμημα.

Ὁ ἑπόμενος δόμος, ὕψους 0.75 μ., ἀποτελεῖται εἴτε ἐκ διπλῶν ὀρθοστατῶν εἴτε ἐκ λίθων, οἱ ὁποῖοι καταλαμβάνουν ὅλον τὸ πάχος τοῦ τοίχου. Ἐπειδὴ

1 ΠΑΕ 1927, σ. 27.

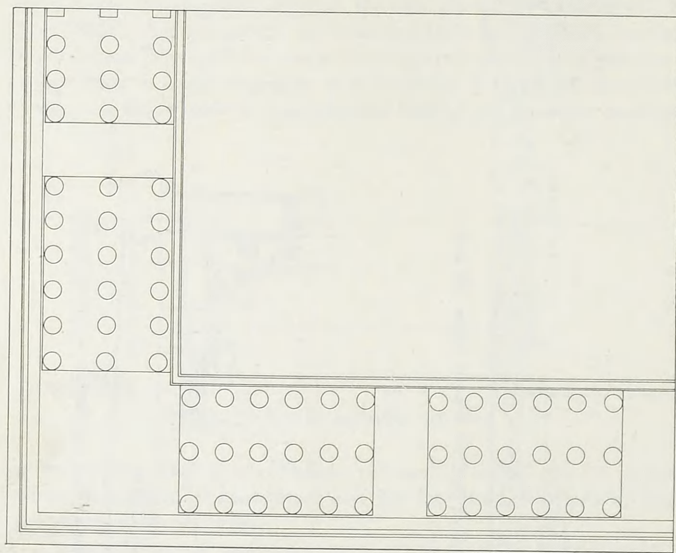


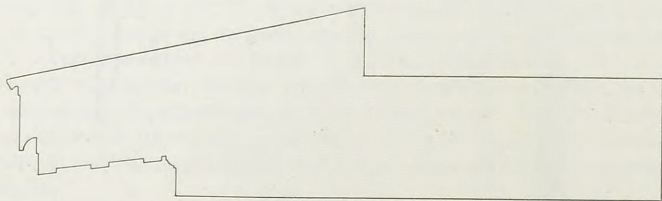
Εἰκ. 23. Ἐσωτερικὴ ὄψις τοῦ βορείου τοίχου τοῦ ναοῦ.



Εἰκ. 24. Ἐσωτερικὴ ὄψις τοῦ δυτικοῦ τοίχου τοῦ ναοῦ.

ὅμως οἱ οἰκοδόμοι μετεχειρίσθησαν λίθους διαφόρων μεγεθῶν, τῶν ὁποίων τὰ σχήματα δὲν εἶναι κανονικά, δημιουργοῦνται κενά, τὰ ὁποῖα συμπληροῦν-



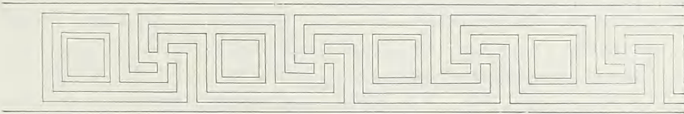


Εἰκ. 25. Κάτοψις καὶ τομὴ γωνιαίου γείσου τοῦ ναοῦ.

ται διὰ μικρῶν λίθων δημιουργουμένης ἐντυπώσεως πολυγωνικῆς τοιχοδομίας. Ἡ ἀνώμαλος αὐτὴ ὄψις δὲν ἐφαίνετο, διότι ἡ ἐπιφάνεια τοῦ τοίχου

ἐκαλύπτετο διὰ κονιάματος, τοῦ ὁποίου λείψανα διατηροῦνται ἀκόμη.
Ὁ τρίτος δόμος εἶναι ὁ τῶν καταληπτήρων, ὕψους 0.195 μ., ἐξ ἐντοπίου σκληροῦ ἀσβεστολίθου, ὡς οἱ ὀρθοστάται. Ὁ ἄνω αὐτῶν τοῖχος ἦτο κατεσκευασμένος, κατὰ τὴν πρώτην περίοδον τοῦ ναοῦ, ἐξ ὠμῶν πλίνθων. Ὅ,τι σῴζεται σήμερον εἶναι ἐπισκευὴ τῶν ὑστέρων ρωμαϊκῶν χρόνων, ὡς γίνεται φανερὸν ἐκ τῶν ἀφθόνων κεράμων καὶ τῶν μικρῶν ἀργῶν λίθων (εἰκ. 23-24).

Ἐκ τῆς προσόψεως τοῦ ναοῦ ἐσώθη μόνον ἡ ΒΑ. γωνία τοῦ θριγκοῦ ἀποτελουμένη ἐκ τεσσάρων τριγλύφων (ἐκ τῶν ὁποίων τὸ ἄκρον βόρειον εἶναι τρίγλυφον καὶ κατὰ τὴν βόρειον πλευρὰν διότι ἦτο τὸ γωνιαῖον) καὶ τριῶν μετοπῶν μεταξὺ τῶν τριγλύφων, ἐξ ἑνὸς τεμαχίου ἐπιστυλίου τεθραυ-



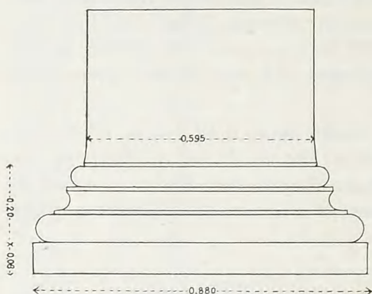
Εἰκ. 26. Γραπτὸς μαίανδρος ἐπὶ τοῦ γείσου τοῦ ναοῦ.

σμένου εἰς τέσσαρα τεμάχια καὶ τῆς συνεχείας του κατὰ τὴν βόρειον πλευρὰν τοῦ ναοῦ. Ἐκ τῶν γείσων ἐσώθησαν ἀντιστοίχως τὸ γωνιαῖον τμῆμα καὶ δύο ἀκόμη ἀνήκοντα εἰς τὴν πρόσοψιν (εἰκ. 25). Ἀνασύστασις τῶν μελῶν αὐτῶν, ὡς ἦσαν ἐπὶ τοῦ ναοῦ κατὰ τοὺς ἀρχαίους χρόνους, ἔχει γίνει εἰς τὸ Μουσεῖον τοῦ Ἱεροῦ (πίν. 21α). Ἐκ τῶν δωρικῶν κιόνων καὶ τῶν κιονοκράνων οὐδὲν διεσώθη, πιθανὸν ὅμως σφόνδυλοι δωρικῶν κιόνων εὑρεθέντες εἰς τὸν χῶρον τῆς πηγῆς νὰ ἀνήκουν εἰς τὸν ναόν.

Ὁ θριγκὸς καὶ οἱ κίονες ἦσαν ἐξ εὐκατεργάστου πωρολίθου καί, κατὰ τὴν συνήθειαν τῶν ἀρχαίων, ἐκαλύπτοντο ἐξωτερικῶς διὰ λεπτοτάτου λευκοῦ κονιάματος, τὸ ὁποῖον σῴζεται εἰς καλὴν κατάστασιν. Εἰς τὰς μετόπας μάλιστα, αἱ ὁποῖαι δὲν ἔφερον οὔτε γλυπτικὴν οὔτε ζωγραφικὴν διακόσμησιν, διακρίνονται ἀλλεπάλληλα στρώματα κονιάματος (πίν. 21β). Τὰ γεῖσα ὅμως, πλὴν τοῦ λευκοῦ κονιάματος τὸ ὁποῖον εἶχον καὶ αἱ σταγόνες, ἔφερον εἰς τὰ μεταξὺ τῶν προμόχθων διαστήματα ἐζωγραφημένα ἀνθέμια, μαίανδρον δὲ εἰς τὴν ὑπὸ τοὺς προμόχθους ἐμπροσθίαν στενὴν ταινίαν (εἰκ. 26). Ἡ τομὴ τοῦ γείσου τοῦ ναοῦ εἶναι ὁμοία πρὸς τὴν τοῦ γείσου τῆς στοᾶς.

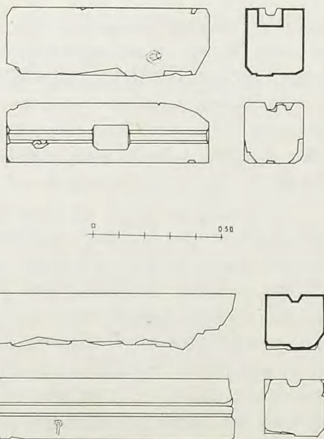
Οἱ σῳζόμενοι σφόνδυλοι τῶν ἐσωτερικῶν κιόνων δὲν ἀνήκουν ὅλοι εἰς τὴν ἰδίαν ἐποχήν. Δύο μόνον σῴζονται ἐκ τῆς ἀρχικῆς κατασκευῆς τοῦ ναοῦ, κατώτεροι μάλιστα, διατηροῦντες καὶ τὰ κυμάτια τῆς βάσεως, τροχί-

λου μεταξὺ δύο σπειρῶν. Ὁ κορμὸς τῶν κιόνων ἦτο ἀρράβδωτος (εἰκ. 27). Κατὰ τοὺς ὑστέρους ρωμαϊκοὺς χρόνους οἱ πλεῖστοι τῶν κιόνων αὐτῶν ἀντικατεστάθησαν ὑπὸ ἄλλων ἀρραβδώτων ἐπίσης, οἱ ὁποῖοι ἀντὶ σπειρῶν καὶ τροχίλου φέρουν εἰς τὸ κατώτερον μέρος χονδροειδῆ σπεῖραν, περισσότερον διὰ λόγους στατικοὺς ἢ διακοσμητικούς. Μὲ τὴν ἀλλαγὴν τῶν κιόνων ἐγένετο καὶ ἀλλαγὴ τῶν βάσεων, αἱ ὁποῖαι οὖσαι τετράγωνοι κατὰ τὴν πρώτην περίοδον, πλευρᾶς 0.88 μ., γίνονται νῦν ἐπιμήκεις διαστάσεων 0.88 × 1.50 μ. Ἐκ τῶν κιονοκράνων τῶν ἐσωτερικῶν κιόνων οὐδὲν διεσώθη.



Εἰκ. 27. Ὄψις τῆς βάσεως τοῦ ἰωνικοῦ κίονος τοῦ ναοῦ κατὰ Βερσάκην.

Μεταξὺ τῶν ἐσωτερικῶν κιόνων ὑπῆρχε ξύλινον θωρακεῖον, τὸ ὁποῖον ἀπεμόνωνε τὸ κεντρικὸν κλῖτος ἐκ τῶν πλαγίων. Σῴζονται αἱ δοκοθῆκαι εἰς τοὺς σφονδύλους καὶ αἱ ὑποδοχαὶ τῶν θωρακείων, ἐπιμήκεις λίθοι φέροντες αὔλακα εἰς τὸ μέσον, κατὰ μῆκος, ὡς τῶν ἀκραίων δωματίων τῆς στοᾶς (εἰκ. 28). Ἐπειδὴ αἱ δοκοθῆκαι εὑρίσκονται καὶ εἰς σημεῖα τῶν κιόνων μὴ δικαιολογούμενα ἐκ τῶν θωρακείων, φαίνεται ὅτι κατὰ τὴν ἐπισκευὴν τοῦ ναοῦ, εἰς τοὺς ρωμαϊκοὺς χρόνους, ἐγένετο χρῆσις δοκῶν καὶ διὰ τὴν στερέωσιν τῶν κιόνων.



Εἰκ. 28. Ὑποδοχαὶ θωρακείων τοῦ ναοῦ.

Ἐκτὸς τῆς ἀνωτέρω ἐπισκευῆς, ἡ ὁποία ἐμνημονεύθη κατ᾽ ἐπανάληψιν, πρέπει νὰ σημειωθῇ καὶ μία ἄλλη, γνωστὴ μόνον ἐκ τῆς περιγραφῆς ΑΕ 1925/26, σ. 38, ἀρ. 152. Μετὰ τὰ μέσα τοῦ 2ου π. Χ. αἰῶνος, ὁ ἱερεὺς τοῦ Ἀμφιαράου Εὐβίοτος καὶ ὁ υἱός του Δημογένης, σπονδοφόρος εἰς τὸ Ἱερόν, ἐζήτησαν παρὰ τῆς πό-

λεως ὅπως τοὺς ἐπιτραπῇ νὰ ἀντικαταστήσουν τὰ κατεστραμμένα *στεφάρια*(;), τὸ ὑπέρθυρον καὶ τὸ κατώφλιον τοῦ ναοῦ καὶ νὰ οἰκοδομήσουν τὸ [ἄβ]ατ[ον]. Ἐὰν τὸ ἄβατον αὐτὸ εἶναι τὸ μικρὸν δωμάτιον τὸ ὀπίσω τοῦ ναοῦ εἶναι ἄγνωστον [1].

Μετρητικὰ στοιχεῖα τοῦ ναοῦ. Τὸ ἐξωτερικὸν μῆκος τοῦ ναοῦ μέχρι τοῦ ἄκρου τοῦ στυλοβάτου εἶναι 28.16 μ. τὸ δὲ ἐσωτερικὸν πλάτος 14 μ. Ὁ πρόναος ἔχει ἐσωτερικὸν μῆκος, μέχρι τοῦ ἄξονος τῶν ἐξωτερικῶν κιόνων, 5.24 μ., μέχρι τοῦ ἄκρου τοῦ στυλοβάτου 5.60 μ. Τὸ ἐσωτερικὸν πλάτος τοῦ προνάου, ὡς καὶ τοῦ σηκοῦ, εἶναι 12.70 μ., ἐνῷ τὸ ἐσωτερικὸν μῆκος τοῦ σηκοῦ εἶναι 21.66 μ.

Τὸ μικρὸν δωμάτιον ἔχει ἐξωτερικὰς διαστάσεις 2.60×3.80 μ., ἐσωτερικὰς 2×2.50 μ.

Ἡ κεντρικὴ βάσις τοῦ σηκοῦ (τράπεζα) ἔχει διαστάσεις, κατὰ τὸ θεμέλιον, 1.90×1.95 μ. Ἡ κυρίως βάσις ἀποτελεῖται ἐκ δύο ἰσομεγέθων λίθων συνολικῶν διαστάσεων 1.55×1.65 μ.

Τὸ ἐπιστύλιον ἔχει ὕψος 0.54 μ. (ἡ ταινία 0.07, οἱ κανόνες 0.035). Τὰ τρίγλυφα ἔχουν ὕψος 0.605, πλάτος 0.395 μ.· τὸ πλάτος τῶν μετοπῶν εἶναι 0.595 μ. Τὸ γεῖσον, κατὰ τὸ ἐμπρόσθιον μέρος, ἔχει ὕψος 0.024 μ.

Ἡ ἱερὰ πηγή [2]

Ἡ πηγὴ ὑπῆρξεν ὁ πυρὴν τῆς λατρείας τοῦ Ἀμφιαράου εἰς τὸ Ἱερόν. Κατὰ τὸν Παυσανίαν [3] *ἔστι δὲ Ὠρωπίοις πηγὴ πλησίον τοῦ ναοῦ, ἣν Ἀμφιαράου καλοῦσιν, οὔτε θύοντες οὐδὲν ἐς αὐτὴν οὔτ' ἐπὶ καθαρσίοις ἢ χέρνιβι χρῆσθαι νομίζοντες· νόσου δὲ ἀκεσθείσης ἀνδρὶ μαντεύματος γενομένου καθέστηκεν ἄργυρον ἀφεῖναι καὶ χρυσὸν ἐπίσημον ἐς τὴν πηγήν, ταύτῃ γὰρ ἀνελθεῖν τὸν Ἀμφιάραον λέγουσι ἤδη θεόν.*

Ἡ πηγὴ συγχέεται μὲ τὴν κρήνην ὑπὸ τοῦ Λεοναρδου [4]. Εἶναι ἀδύνατον ὅμως νὰ ἐχρησίμευεν ὡς κρήνη, ἀφ' οὗ κατὰ τὴν ἀνωτέρω μαρτυρίαν

---

1 Τὴν ἐπιγραφὴν βλ. ΑΕ 1925/26, σ. 38 ἀρ. 152. Βλ. ἐπίσης τὸ περὶ θεάτρου κεφάλαιον. Ἡ διόρθωσις τοῦ Wilhelm ἐν Jh. des Öst. Arch. Inst. 28, 1933, σ. 52 ἑξ. (βασιζομένη εἰς παλαιογραφικὰ στοιχεῖα, ἄνευ ἐξετάσεως τοῦ λίθου) εἰς *τάς τε φλειὰς* τῆς ἐν στίχῳ 6 ἀναγνώσεως τοῦ Λεοναρδου *τὰ στεφάρια*, ἥτις διόρθωσις ἐγένετο δεκτὴ καὶ εἰς τὸ λεξικὸν Liddell - Scott - Jones λ. *φλιά*, δὲν εὐσταθεῖ, διότι ἡ ἀναγνωσθεῖσα, ἀμάρτυρος ἄλλοθεν, ὑπὸ τοῦ Λεοναρδου λέξις *στεφάρια* σώζεται τόσον καλῶς ὥστε νὰ μὴ ἐπιτρέπεται ἀμφιβολία ὡς πρὸς τὴν ὀρθότητα τῆς ἀναγνώσεώς του.

2 W. Dörpfeld, ΠΑΕ 1884, σ. 92· Λεοναρδος, ΠΑΕ 1924, σ. 99.

3 I 34.4.

4 ΠΑΕ 1906, σ. 83 ἑξ.

τοῦ Παυσανίου ἦτο ἀπηγορευμένη ἡ χρῆσις τοῦ ὕδατος αὐτῆς διὰ καθαρισμόν, διότι ἦτο ἱερόν. Ὅ,τι σῴζεται σήμερον ἐκ τῆς πηγῆς (πίν. 22 καὶ εἰκ. 19) ἀνήκει εἰς τοὺς ὑστέρους ρωμαϊκοὺς χρόνους. Τὰ λείψανά της ἀποτελοῦνται ἐξ ὀρθογωνίου φρέατος (τὸ μεγαλύτερον μέρος του κατὰ τὸ ὕψος ἐξέχει τοῦ ἐδάφους) ἐκτισμένου διὰ μεγάλων λίθων εἰς δευτέραν χρῆσιν, πλίνθων ἐξ ἀρχαίων κτηρίων ἢ βάθρων ἀγαλμάτων, κεράμων καὶ ἀσβεστοκονιάματος ὡς συνδετικοῦ ὑλικοῦ. Αἱ ἐξωτερικαὶ διαστάσεις τοῦ φρέατος εἶναι 1.75×1.75, αἱ ἐσωτερικαὶ 0.60×0.65 μ. Παρὰ τὸ φρέαρ καὶ ἐν ἐπαφῇ πρὸς αὐτό, πρὸς Νότον, ὑπάρχει τετράπλευρος δεξαμενὴ ἐκ τοῦ αὐτοῦ ὑλικοῦ ἐσωτερικῶν διαστάσεων 1.40×2.25 μ. Εἰς σημεῖά τινα σῴζει ὑδραυλικὸν κονίαμα ὁ δὲ πυθμὴν εἶναι ἐστρωμένος διὰ πώρων (εἰκ. 19 καὶ πίν. 23). Πιθανὸν εἶναι ὅτι κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας τῆς ζωῆς τοῦ Ἱεροῦ ἡ πηγὴ δὲν ἐπροστατεύετο ὑπὸ κτίσματος.

Ἡ κρήνη

Ἡ κρήνη τοῦ Ἱεροῦ εἶναι γνωστὴ ἐξ ἐπιγραφικῶν μαρτυριῶν μόνον. Τὸ 332 π.Χ. τιμᾶται [1] ὑπὸ τοῦ δήμου Ἀθηναίων ὁ Ἐπιμελητὴς κρηνῶν Πυθέας Σωσιδήμου Ἀλωπεκῆθεν διότι *καὶ τὴν ἐν Ἀμφιαράου κρήνην κατεσκεύακεν καὶ τῆς τοῦ ὕδατος ἀγωγῆς καὶ τῶν ὑπονόμων ἐπιμεμέληται αὐτόθι*. Μετ' ὀλίγα ἔτη, κατὰ τὴν περίοδον τῆς ἀθηναϊκῆς κατοχῆς, ἡ κρήνη ἐπισκευάζεται, ἡ σχετικὴ δὲ οἰκοδομικὴ ἐπιγραφὴ [2] δίδει καὶ πληροφορίας περὶ τῆς θέσεώς της. Οὕτω ἡ κρήνη εὑρίσκετο παρὰ τοὺς ἀνδρικοὺς λουτρῶνας, πρὸ δὲ τῆς κρήνης καὶ τῶν λουτρώνων ὑπῆρχε τοῖχος, πιθανῶς πρὸς προστασίαν ἐκ τοῦ χειμάρρου: *τὸν δὲ τοῖχον τὸν ἐν τῶι πρόσσθε τῆς κρήνης καὶ τῶν λουτρώνων ἀποκυλίσαντα τὸς λίθος τὸς πεπτωκότας ἀνακαθηράμενον στορέσαι τὰ ἐκκεκλυσμένα*. Ἡ κρήνη ἦτο ἐστεγασμένη διὰ πλακῶν πάχους ἑνὸς ποδὸς καὶ πλάτους δύο ποδῶν, ἐστεγασμένος δὲ ἦτο ἐπίσης καὶ ὁ πρὸ αὐτῆς χῶρος: *καὶ κατερεῖψαι τὴν κρήνην πλαξὶ πάχος ποδιαίαις ἀποξέσαντα πλάτος δίποσι ἐπιβάλλοσαν ἐπὶ τὸ ἐπιστύλιον τὸ ἥμισυ καὶ ἐπὶ τοὺς τοῦ ἀντιχώματος πόδα κατερ͂εψαι καὶ τὸ ἐν τῶι πρόσθε τῆς κρήνης καὶ τῶν λοτρώνων πλαξὶν ὑπερεχούσαις τοῦ τοίχου τρεῖς δακτύλους*.

Παρὰ τοὺς ἀνδρικοὺς λουτρῶνας, πρὸς Δυσμάς, σῴζονται τὰ ἐρείπια δεξαμενῆς ἐκ μεγάλων πώρων κατεσκευασμένης, ἐξωτερικῶν διαστάσεων 4.50×5.10 μ. καὶ πάχους τοίχων 0.65 μ. Τὸ ὕδωρ, διὰ τοῦ ὁποίου ἐπληροῦτο, διωχετεύετο ἀφ' ἑνὸς εἰς τοὺς ἀνδρικοὺς λουτρῶνας, οἱ ὁποῖοι κεῖνται περὶ τὰ πέντε μέτρα ἀνατολικώτερον, ἀφ' ἑτέρου εἰς δύο λουτῆρας, ἕνα μαρμά-

---

1 ΕΠ ἀρ. 41.
2 ΑΕ 1923, σ. 36, ἀρ. 123, στ. 57-61.

ρινον διαστάσεων 0.80×1.60 μ. καὶ ἕνα πώρινον διαστάσεων 0.70×0.95 μ., οἱ ὁποῖοι εἶναι τοποθετημένοι εἰς ἐσοχὴν σχηματιζομένην μεταξὺ τῆς δεξαμενῆς καὶ τῶν λουτρώνων. Ἂν ἡ δεξαμενὴ καὶ οἱ λουτῆρες εἶναι ὅ,τι ἀπέμεινεν ἐκ τῆς κρήνης τῶν ἐπιγραφῶν καὶ ἂν διὰ τοῦ στεγαζόμενου προσθίου χώρου τῆς κρήνης ἐννοεῖται ἡ κόγχη ὅπου εὑρίσκονται οἱ λουτῆρες, ἢ ἄλλος τόπος, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ βεβαιωθῇ (εἰκ. 19). Σημειωτέον ὅτι ἐπὶ πωρολίθου ἄνω τῶν λουτήρων ὑπάρχει χάραγμα [1] τῆς περιόδου 338 - 322 π. Χ. (πίν. 24).

Τὸ πόσιμον ὕδωρ τοῦ Ἱεροῦ ἐπῃνεῖτο πολὺ ὑπὸ τῶν ἀρχαίων. Ὁ Ἀθήναιος [2] ἀναφέρει ὅτι *Πραξαγόρας τε ταὐτά φησι· ἐπαινεῖ δὲ τὸ ὄμβριον, Εὐήνωρ δὲ τὰ λακκαῖα· χρηστότερόν τε εἶναι φάσκει τὸ ἐξ Ἀμφιαράου συμβαλλόμενον τῷ ἐν Ἐρετρίᾳ.* Τὸ ὕδωρ τῆς πηγῆς ἐξ ἄλλου φαίνεται ὅτι ἐπαινεῖ ὁ Ἀριστοφάνης [3] εἰς τὴν κωμῳδίαν του *Ἀμφιάρεως* χαρακτηρίζων αὐτὸ ὡς *ἀκραιφνὲς ὕδωρ*.

Τὰ ἀνδρικὰ λουτρά [4]

Οἱ λουτρῶνες τῶν ἀνδρῶν εἶναι γνωστοὶ ἐκ τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ Ἱεροῦ καὶ ἐκ δύο ἐπιγραφῶν τῆς περιόδου 338-322 π. Χ. Ἡ πρώτη ἐπιγραφὴ [5] προβλέπει διὰ τὴν κατασκευὴν ὑπονόμου ἀπὸ τοῦ ἀνδρικοῦ λουτρῶνος μέχρι τῆς *καταβάσεως* τῶν γυναικείων λουτρῶν, διὰ νὰ εὐκολύνεται ἡ λειτουργία του εἰς περίπτωσιν μεγάλων βροχῶν, διότι τότε λόγῳ τῶν ὑδάτων τοῦ χειμάρρου δὲν ἐλειτούργουν αἱ ἀποχετεύσεις τῶν ἀνδρικῶν λουτρῶν, τὰ ὁποῖα οὕτω καθίσταντο προσωρινῶς ἄχρηστα. Διὰ τοῦ ὀχετοῦ τὰ ὕδατα τῶν λουτρῶν ὡδηγοῦντο μακράν, ἔξω τοῦ Ἱεροῦ, πρὸς Ἀνατολάς. Ἡ δευτέρα ἐπιγραφὴ [6] προβλέπει διὰ τὴν ἐπισκευὴν τῶν λουτρώνων αὐτῶν, οἱ ὁποῖοι ταυτίζονται μὲ τὰ ἀνατολικῶς τῆς περιγραφείσης δεξαμενῆς ἐρείπια. Σήμερον διατη-

---

1 Ὁ ΛΕΟΝΑΡΔΟΣ (Λα 416) δίδει τὴν ἑξῆς ἀνάγνωσιν:

λ. χ. Κί]*μ*[ω]*ν*[α κα]*ὶ Κλ*[εο-
λ. χ. φά]*νην* *Ἀναγυρα*[σίους
Ἀ]*θήνησιν τον-*

2 Δειπνοσοφισταὶ Β 46d.

3 EDMONDS I, σ. 580. Βλ. ἐπίσης A. KOERTE, AM 18, 1893, σ. 256 σημ. 1.

4 ΛΕΟΝΑΡΔΟΣ, ΠΑΕ 1906, σ. 83· 1924, σ. 99· 1925, σ. 33· H. LATTERMANN, AM 35, 1910, σ. 81 - 102· βλ. ἐπίσης R. GINOUVÈS, Balaneutikè, σ. 345 - 348, ΠΕΤΡΑΚΟΝ, ἔ.ἀ. σ. 3 καὶ ἀνωτέρω σ. 77.

5 ΕΠ ἀρ. 40.

6 ΑΕ 1923, σ. 36 ἀρ. 123.

ρεῖται μόνον ἓν δωμάτιον, ἐξωτερικῶν διαστάσεων 4.90×7.90 μ. ἐσωτερικῶν 3.50×6.50 μ. Τὸ δάπεδόν του εἶναι ἐστρωμένον μὲ μεγάλας πλάκας σκληροῦ ἀσβεστολίθου, αἱ ὁποῖαι φέρουν αὔλακας διὰ νὰ μὴ γλυστροῦν οἱ λουόμενοι (εἰκ. 19, πίν. 25). Πλάκες ὅμοιαι ὑπάρχουν καὶ ἔξω τοῦ δωματίου καὶ δυτικώτερον, εἰς τὸν χῶρον τῶν δύο λουτήρων. Ἀνατολικῶς τοῦ δωματίου ὑπάρχουν λείψανα κτίσματος ἀνήκοντος εἰς τοὺς λουτρῶνας.

Τὰ λουτρὰ τοῦ Ἀμφιαρείου εἶχον μεγάλην φήμην καὶ πολλάκις ἀναφέρονται εἰς τὰ ἀρχαῖα κείμενα. Ἤδη εἰς τὰ Ἀπομνημονεύματα τοῦ Ξενοφῶντος [1] γίνεται σύγκρισις τοῦ ὕδατος τοῦ Ἀσκληπιείου τῶν Ἀθηνῶν μὲ τὸ ὕδωρ τοῦ Ἀμφιαρείου: *πότερον δὲ λούσασθαι ψυχρότερον, τὸ παρὰ σοὶ ἢ τὸ ἐν Ἀμφιαράου; Τὸ ἐν Ἀμφιαράου, ἔφη.* Ἐκ τοῦ ἀποσπάσματος τούτου φαίνεται ὅτι εἰς τοὺς χρόνους τοῦ Ξενοφῶντος, διότι δὲν γνωρίζομεν ἂν τοὺς ἀνωτέρω λόγους εἶπε πράγματι ὁ Σωκράτης, τὰ λουτρὰ τοῦ Ἱεροῦ ἐλειτούργουν καὶ εἶχον φήμην, ἡ ὁποία ἀργότερον ηὐξήθη τόσον, ὥστε τὸ Ἀμφιάρειον νὰ ταυτισθῇ μὲ αὐτά. Εἰς τὴν Ἀνθολογίαν λέγεται [2] διὰ τὸν Ἀργεῖον Φιλοκλῆν ὅτι *γέγραπται καὶ μέχρι λοετρῶν Ἀμφιαράου ὡς καλός*, ἐνῷ ὁ Στέφανος Βυζάντιος εἰς τὴν λέξιν *Ἅρμα* παραδίδει ὅτι *ὑπάρχει δὲ οὗτος δῆμος ἔχων φρούριον ὀχυρόν, ὅμορον τῇ Ταναγρικῇ. καλεῖται καὶ λουτρὰ Ἀμφιαράου.* Ὁ αὐτὸς λεξικογράφος διασῴζει στίχον τοῦ ἐπικοῦ ποιητοῦ Εὐφορίωνος (3ου π. Χ. αἰ.), ὅπου ἀναφέρεται *Αὐλὶς τ' Ὠρωπὸς καὶ Ἀμφιάρεια λοετρά.* Παλαιὰν παράδοσιν βεβαίως διασῴζει καὶ ὁ Εὐστάθιος [3] λέγων περὶ τοῦ Ἅρματος ὅτι *ἐκαλεῖτο δὲ ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ καὶ λουτρὰ Ἀμφιαράου.*

Ἐκ τῶν παρατεθέντων ἀποσπασμάτων καθίσταται φανερὰ ἡ σπουδαιότης τῶν λουτρώνων διὰ τὸ Ἱερὸν καὶ ἑρμηνεύονται οὕτω αἱ συνεχεῖς οἰκοδομικαὶ ἐργασίαι περὶ αὐτὰ κατὰ τὸν 4ον π. Χ. αἰῶνα. Εἰς ἐπιγραφὴν [4] τῆς περιόδου 338 - 322 π. Χ. ἀναφέρεται *καινὸς λουτρών.* Ἀναμφιβόλως χαρακτηρίζεται οὕτω ἓν τῶν δύο λουτρῶν, τῶν ἀνδρῶν ἢ τῶν γυναικῶν.

Ἡ γέφυρα [5]

Ἡ μεταξὺ τῶν δύο ὀχθῶν τοῦ Ἱεροῦ ἐπικοινωνία ἐγίνετο διὰ γεφύρας, γνωστῆς ἐκ τῶν ἐπιγραφῶν, ἧς ὅμως οὐδὲν λείψανον διασῴζεται. Ἔκειτο

1 III 13.3.
2 XII 129 (Beckby).
3 Παρεκβολαὶ εἰς Ὁμήρου Ἰλιάδα Β 499.
4 ΑΕ 1923, σ. 45 ἀρ. 124 στ. 5.
5 ΠΕΤΡΑΚΟΣ, Τὸ Ἀμφιάρειον, σ. 3-4.

ἔναντι τῶν λουτρῶν τῶν ἀνδρῶν, τὸ θεμέλιόν της δὲ δίδεται ὡς ὅριον ἐνάρξεως τῆς κατασκευῆς τοῦ ὀχετοῦ τοῦ ἀνδρικοῦ λουτρῶνος [1]: *ὀχετὸμ ποῆσαι λίθινον κρυπτόν, τὸ μὲν μῆκος ἀρξάμενον ἀπὸ τοῦ στρώματος τοῦ τῆς γεφύρας.* Ἡ γέφυρα ἦτο ἀπαραίτητος διὰ τὴν μεταξὺ τῶν δύο ὀχθῶν τοῦ Ἱεροῦ ἐπικοινωνίαν ὄχι μόνον ὅτε ὁ χείμαρρος καθίστατο ἀδιάβατος λόγῳ τῶν βροχῶν ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν καλοκαιρίαν, διότι αἱ παρειαὶ τῆς χαράδρας ἦσαν ἀπότομοι λόγῳ τῶν ἀναλημμάτων, τὰ ὁποῖα μᾶς εἶναι γνωστὰ ἐκ τῶν ἐπιγραφῶν.

Ὁ χείμαρρος ἐλέγετο [2] ὑπὸ τῶν ἀρχαίων *χαράδρα.* Τὸ τμῆμά του, ἀπὸ τῆς δυτικῶς τοῦ Ἱεροῦ συγχρόνου γεφύρας καὶ πρὸς Δυσμάς, μὲ τὸ μέγα βάθος, τὰς ἀποτόμους καὶ βραχώδεις πλευράς, παρουσιάζει μεγαλοπρέπειαν καὶ ἀγριότητα, ἡ ὁποία συνέβαλεν εἰς τὸν σχηματισμὸν τῆς δοξασίας ὅτι ἐκεῖ ἦτο ὁ τόπος ὅπου κατεχώσθη διωκόμενος ὁ Ἀμφιάραος [3]:

γαῖα δ' ἐν Θήβαις ὑπέδεκτο κεραυνω-
θεῖσα Διὸς βέλεσιν
μάντιν Οἰκλείδαν, πολέμοιο νέφος.

Ἡ δεξιὰ ὄχθη [4]

Εἰς τὴν δεξιὰν ὄχθην τῆς χαράδρας σῴζεται ὁλόκληρον οἰκοδομικὸν συγκρότημα, τοῦ ὁποίου προορισμὸς ἦτο ἡ ἐξυπηρέτησις τῶν προσκυνητῶν καὶ τῶν ἀσθενῶν καὶ ἡ παροχὴ καταλύματος εἰς ἐκείνους, οἱ ὁποῖοι ἤθελον νὰ παραμείνουν ἐπ' ἀρκετὸν εἰς τὸ Ἱερόν. Εἰς τὴν δεξιὰν ὄχθην διέμενον ἐπίσης οἱ ὑπάλληλοι τοῦ Ἱεροῦ καὶ οἱ ἀπαραίτητοι διὰ τὴν λειτουργίαν τῶν οἰκοδομημάτων τῆς ἀριστερᾶς ὄχθης ὑπηρέται.

Ἡ ἀνασκαφὴ τῆς συνοικίας αὐτῆς ὑπῆρξεν ἀτελὴς καὶ αἱ πληροφορίαι τοῦ Λεοναρδου περὶ τῶν παλαιοτέρων ἐτῶν τῆς ἐρεύνης του εἶναι τόσον ἐλλιπεῖς ὥστε καθίσταται ἀδύνατος καὶ ἡ ταύτισις τῶν ἀνασκαφέντων κτισμάτων. Αἱ εἰδήσεις του γίνονται σαφέστεραι ἀπὸ τοῦ χώρου τῆς ἀγορᾶς καὶ πρὸς Δυσμάς. Καὶ πάλιν ὅμως τὰ στοιχεῖα τὰ ὁποῖα δίδει δὲν βοηθοῦν πολὺ εἰς τὴν χρονολόγησιν τῶν κτισμάτων ἢ εἰς τὸν σχηματισμὸν ὀρθῆς ἀντιλήψεως περὶ τοῦ προορισμοῦ των. Τοῦτο ὀφείλεται κυρίως εἰς τὸ ὅτι

1 ΕΠ ἀρ. 40. Βλ. ἐπίσης τὴν ἐπιγραφὴν ΑΕ 1923, σ. 45, ἀρ. 124.

2 ΕΠ ἀρ. 40.

3 Οἱ ἀκολουθοῦντες στίχοι εἶναι τοῦ Πινδαρου Νεμ. Χ 8. Βλ. καὶ τὰ ὅσα λέγει ὁ Newton, Travels I, σ. 32-33.

4 Γενικῶς βλ. Λεοναρδον, ΠΑΕ 1904, σ. 28· 1906, σ. 84-85· 1907, σ. 119-120· Πετρακον, ἔ.ά. σ. 4-5.

εἰς τὴν δεξιὰν ὄχθην ἠκολούθησεν, ἐν πολλοῖς, ἰδιότυπον τρόπον ἀνασκαφῆς, τὸν ὁποῖον δηλώνει εἴς τινα ἔκθεσίν του[1] : «ἔστι δ' ὅπου ἡ ἔρευνα οὔπω ἐντελὴς γέγονεν, ἀλλὰ τοιχικὴ ὡς εἰπεῖν καὶ τοπογραφική». Σήμερον ἡ μορφὴ τῶν κτηρίων συγχέεται μὲ τὰς νεωτέρας ἐπιχώσεις καὶ τὸ ἀναπτυχθὲν δάσος τῶν πεύκων, οὕτω ἡ μελέτη των δυσχεραίνεται (πίν. 26).

Ὡς ἐμφανίζεται ἐν τῷ σχεδίῳ τοῦ Ἱεροῦ, ἡ δεξιὰ ὄχθη κυριαρχεῖται κατὰ μῆκος ὑπὸ τῆς *πομπικῆς ὁδοῦ*, ἡ ὁποία μὲ κατεύθυνσιν ἐξ Ἀνατολῶν πρὸς Δυσμὰς κάμπτεται εἴς τι σημεῖον πρὸς Βορρᾶν καὶ καταλήγει εἰς τὴν γέφυραν καὶ μέσῳ αὐτῆς εἰς τὴν ἔναντι ὄχθην. Εἰς τὸ σημεῖον τῆς στροφῆς τερματίζεται *ἡ ἀνατολικὴ πομπικὴ ὁδὸς* (διατηροῦνται οἱ ὅροι τοῦ ΛΕΟΝΑΡΔΟΥ) ἡ δὲ δυτικὴ συνέχειά της εἶναι ἡ *δυτικὴ πομπικὴ ὁδός*, ἡ ὁποία πάλιν εἴς τι σημεῖον στρέφεται πρὸς Βορρᾶν καὶ ὁδηγεῖ εἰς τὴν κλεψύδραν. Ὀλίγον μετὰ τὴν πάροδον τῆς κλεψύδρας, πρὸς Δυσμὰς ἡ ὁδὸς καταλήγει εἰς ἀδιέξοδον. Ἡ συνέχεια ὅμως θὰ εὑρίσκεται νοτιώτερον, εἰς τὸ ἄσκαπτον τμῆμα τῆς συνοικίας καὶ δι' αὐτῆς θὰ ἦσαν προσιτὰ τὸ χειμερινὸν καὶ τὸ θερινὸν καταγώγιον.

Ὁ ἐξ Ἀνατολῶν ἐρχόμενος ἐπισκέπτης τοῦ Ἱεροῦ εἰσέρχεται εἰς τὴν δεξιὰν ὄχθην διὰ τῆς ἀνατολικῆς πομπικῆς ὁδοῦ, ἡ ὁποία εἶναι συνέχεια ὁδοῦ, τῆς ὁποίας τὰ λείψανα (χαμηλὰ ἀναλήμματα) διακρίνονται ἐντὸς τοῦ δάσους, παραλλήλως πρὸς τὸν χείμαρρον. Ἡ ὁδός, ἔχουσα διεύθυνσιν ἀπὸ Β. πρὸς Ν. κατ' ἀρχάς, διέρχεται μέσῳ δύο συστάδων οἰκοδομημάτων, τὰ ὁποῖα ἕνεκα τῶν ἀλληλεπαλλήλων τοίχων των ἀνάγονται εἰς πλείονας περιόδους. Τὰς συστάδας αὐτὰς τῶν οἰκοδομῶν ἀνέσκαψεν ὁ ΛΕΟΝΑΡΔΟΣ κατὰ τὸ διάστημα 1903/1907, αἱ ἐκθέσεις του ὅμως εἶναι τόσον ἐλλιπεῖς ὥστε δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ταυτισθοῦν τὰ καθ' ἕκαστον ἔτος ἀνασκαφέντα μνημεῖα.

Ξ ε ν ώ ν. Τὸ πρῶτον μετὰ σαφοῦς μορφῆς κτήριον, νοτίως τῆς πομπικῆς ὁδοῦ, εἶναι ὁ ξενών, ἀποτελούμενος κυρίως ἐξ αὐλῆς μετὰ κιονοστοιχίας ἐκ τεσσάρων κιόνων δυτικῶς καὶ ὀκτὼ δωματίων πέριξ.

Ἀ γ ο ρ α ν ό μ ι ο ν. Ὀλίγον πρὸ τῆς καμπύλης τῆς πομπικῆς ὁδοῦ ἑτέρα ὁδὸς μὲ κατεύθυνσιν ἐξ Ἀνατολῶν πρὸς Δυσμὰς ὁδηγεῖ εἰς τὸ ἀγορανόμιον, ἐπίμηκες οἰκοδόμημα, ὀνομασθὲν οὕτω ὑπὸ τοῦ ΛΕΟΝΑΡΔΟΥ λόγῳ τῆς ἐν αὐτῷ εὑρέσεως χαλκοῦ σταθμίου[2] (βλ. τὸ κεφ. τῶν εὑρημάτων).

Ἀ γ ο ρ ά[3]. Ἐν ἐπαφῇ καὶ δυτικῶς τοῦ ἀγορανομίου, κεῖται ἡ ἀγορά,

1 ΑΕ 1917, σ. 99.

2 ΛΕΟΝΑΡΔΟΣ, ΠΑΕ 1926, σ. 105 : «Τὸ οἰκοδόμημα ἐκ τῶν εἰρημένων σταθμίων δύναται νὰ κληθῇ ἀγορανόμιον».

3 ΛΕΟΝΑΡΔΟΣ, ΠΑΕ 1909, σ. 119· 1913, σ. 113.

τετράπλευρος αὐλὴ μὲ κιονοστοιχίας πέριξ, τετράστυλον ἀνατολικῶς καὶ δυτικῶς, πεντάστυλον βορείως καὶ νοτίως. Τὸ περιστύλιον ἐκαλύπτετο διὰ στέγης, ἡ ὁποία προεφύλαττεν ἀπὸ τῆς βροχῆς καὶ τοῦ ἡλίου τοὺς διαμένοντας εἰς τὸ Ἱερὸν προσκυνητάς. Εἰς τὸ βόρειον τῆς αὐλῆς μέρος ὑπάρχουν δύο φρέατα καὶ δεξαμενή, τρίτον δὲ φρέαρ ἔξω τοῦ κτηρίου, πρὸς Βορρᾶν.

Οἱ κίονες εἶναι ἐξ ἀσβεστολίθου, ἀρράβδωτοι, καὶ βαίνουν ἐπὶ ἰδιαιτέρας ἐπιμήκους ἐκ πώρου λίθου βάσεως ἕκαστος. Σήμερον σῴζονται ἅπασαι αἱ βάσεις καὶ οἱ κατώτεροι σφόνδυλοι ἓξ ἐκ τῶν κιόνων.

Εἰς τὴν δεξιὰν ὄχθην ὑπῆρχον καὶ τὰ *καπηλεῖα*, καταστήματα πωλήσεως διαφόρων εἰδῶν ἢ ἀκόμη καὶ ἐργαστήρια, τῶν ὁποίων τὴν ἰδιοκτησίαν καὶ ἐκμετάλλευσιν εἶχε τὸ Ἱερόν. Αἱ πρόσοδοι τῶν καπηλείων ἐχρησιμοποιοῦντο διὰ τὰς ἀνάγκας τοῦ Ἱεροῦ, γνωρίζομεν δὲ ἔκ τινος ἐπιγραφῆς [1] ὅτι τοῦτο συνέβη κατὰ τὴν ἐπισκευὴν τῶν λουτρώνων καὶ τῆς κρήνης. Οὕτω, τὸ ἀργύριον *τὸ ἐκ τῶν καπηλείων — — — παραδο͂ναι — — — τοῖς τῶν ἱερῶν ἐπισκευαστ[α]ῖς, τὸς δὲ τῶν ἱερῶν ἐπισκευαστὰς παραδο͂ν τῶι μισθωτεῖ το͂ ἔργο.*

Ἡ κλεψύδρα [2]. Συνεχίζοντες τὴν πορείαν διὰ τῆς πομπικῆς ὁδοῦ πρὸς Δυσμάς, ἀπαντῶμεν τὴν *βορρονότιον πομπικὴν ὁδόν*, ἡ ὁποία ὡδήγει εἰς τὴν γέφυραν καὶ δι' αὐτῆς εἰς τὴν ἀριστερὰν ὄχθην καὶ ἐν συνεχείᾳ στενὴν (πλάτος 1.80 μ.) παράλληλον ὁδόν, φέρουσαν εἰς τὴν κλεψύδραν. Αὕτη ἀποτελεῖται ἐκ τετραπλεύρου δεξαμενῆς ἐξωτερικῶς τῆς ὁποίας, κατὰ τὰς δύο πλευράς, ὑπάρχει κλῖμαξ καὶ διάδρομος (εἰκ. 29, 30). Εἶναι ἐκτισμένη ἰσοδομικῶς διὰ πλίνθων ἐκ σκληροῦ ἀσβεστολίθου ὕψους 0.48 μ. Αἱ φαινόμεναι πλευραὶ τῶν τοίχων, ἡ ἐξωτερικὴ τῆς δεξαμενῆς καὶ ἡ ἐσωτερικὴ τοῦ διαδρόμου εἶναι καλῶς εἰργασμέναι. Τὸ βάθος τῆς δεξαμενῆς εἶναι 1.92 μ. Αἱ διαστάσεις της κατὰ τὸ στόμιον εἶναι 0.83×0.83 μ., κατὰ τὸν πυθμένα 0.72×0.74 μ. (εἰκ. 31). Ἐσωτερικῶς ἡ δεξαμενὴ φέρει ὑδραυλικὸν κονίαμα πάχους 0.002 μ. κατὰ τὸν πυθμένα, μικροτέρου κατὰ τὰς πλευράς.

---

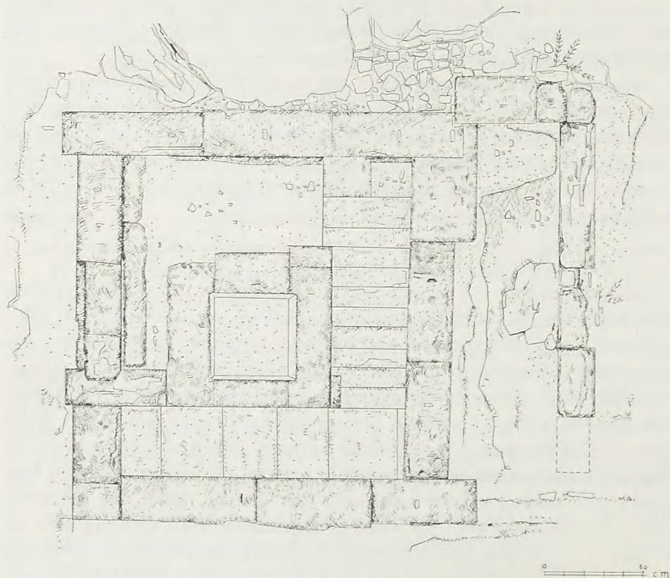
1 ΑΕ 1923, σ. 36, ἀρ. 152.

2 Λεοναρδος, ΠΑΕ 1916, σ. 65-66· ΑΕ 1916, σ. 119· ΑΕ 1918, σ. 110-113, εἰκ. 1-6 (πλήρης δημοσίευσις). Πρβ. R. Vallois, L'architecture hellénique et hellénistique à Délos, σ. 192, σημ. 2. Ὁ Ορλανδος, Τὰ ὑλικὰ δομῆς τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων Β΄, σ. 12, σημ. 13, ἐπαναλαμβάνει τὴν λανθασμένην πληροφορίαν τοῦ W. B. Dinsmoor, Observations on the Athenian Hephaisteion, 1941, σ. 103, σημ. 230, ὅτι ἡ κλεψύδρα εἶχε χαλκίνους συνδέσμους, ἐνῷ τοῦτο οὐδαμοῦ παρατηρεῖται εἰς τὸ κτήριον.

Ἡ ἄποψις τοῦ R. Ginouvès, Balaneutikè, σ. 346, ὅτι ἡ κλεψύδρα ἐχρησίμευε διὰ προκαταρκτικοὺς καθαρμοὺς ἐν τῷ Ἱερῷ, δὲν στηρίζεται καὶ ὀφείλεται εἰς τὴν ἄγνοιαν τῆς λειτουργίας τοῦ κτηρίου.

Τὸ δάπεδον αὐτῆς ὡς καὶ τοῦ διαδρόμου εἶναι ἐστρωμένον διὰ μεγάλων πλακῶν.

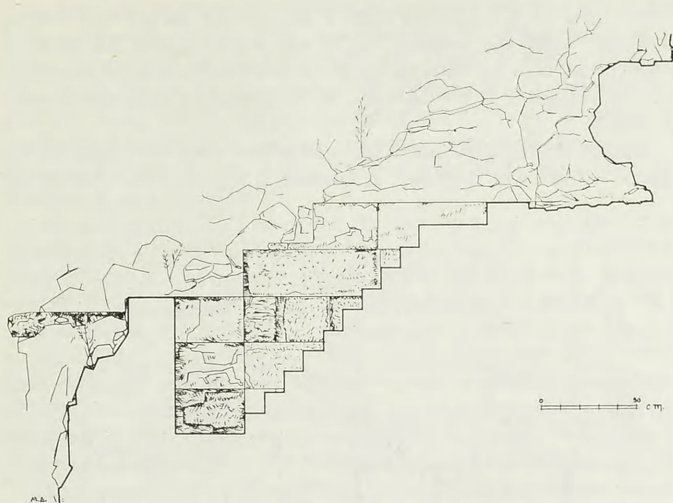
Ὁ κρουνὸς εὑρίσκεται εἰς τὸν κατώτατον δόμον τῆς βορείου πλευρᾶς τῆς δεξαμενῆς, εἰς ὕψος 0.25 μ. ἀπὸ τοῦ δαπέδου τοῦ διαδρόμου, εἶναι δὲ τοποθετημένος εἰς τὸν ἁρμὸν δύο πλίνθων τοῦ δόμου. Δὲν φθάνει μέχρι τῆς



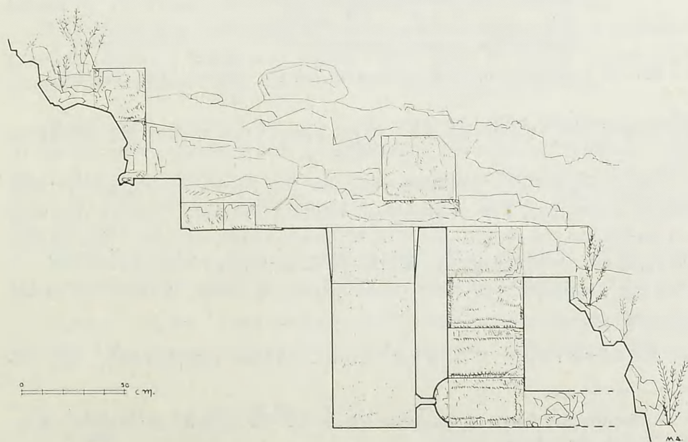
Εἰκ. 29. Κάτοψις τῆς κλεψύδρας τῆς δεξιᾶς ὄχθης τοῦ Ἱεροῦ.

ἐξωτερικῆς ἐπιφανείας τῆς δεξαμενῆς ἀλλὰ 0.115 μ. ἐσώτερον. Ἔχει τὴν μορφὴν σωλῆνος, μὲ ἐκροὴν διαμέτρου 0.002 μ. περίπου, ὥστε ἡ ἐξερχομένη ποσότης τοῦ ὕδατος νὰ εἶναι μικρά (εἰκ. 32). Εἰς τὸν κατώτατον δόμον τοῦ βορείου τοίχου τοῦ διαδρόμου ὑπάρχει ἄνοιγμα, διὰ τοῦ ὁποίου διέφευγον εἰς τὴν χαράδραν τὰ ὕδατα τῆς κλεψύδρας καὶ τὰ συγκεντρούμενα ὑπὸ τῶν βροχῶν.

Ὅταν τὸ ὑδραυλικὸν αὐτὸ ὡρολόγιον ἐλειτούργει κατὰ τὴν ἀρχαιότητα, θὰ ὑπῆρχεν εἰς τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ ὕδατος ἐλαφρόν τι ἀντικείμενον,



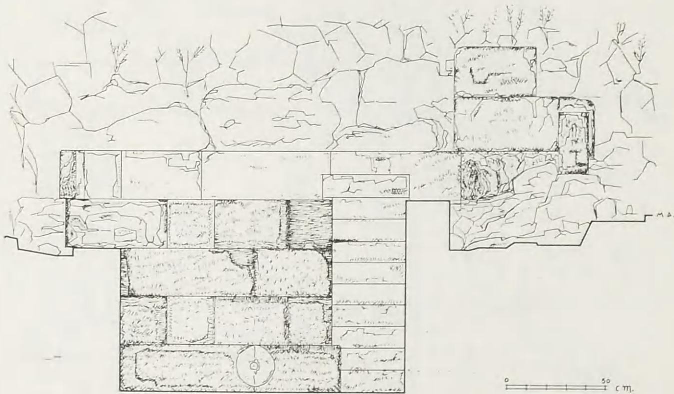
Εἰκ. 30. Τομὴ τῆς κλίμακος τῆς κλεψύδρας.



Εἰκ. 31. Τομὴ τῆς δεξαμενῆς τῆς κλεψύδρας.

τεμάχιον ξύλου π.χ., τὸ ὁποῖον ἐπέπλεε καὶ διὰ τῆς καθόδου τῆς στάθμης τοῦ ὕδατος, ἕνεκα τῆς διαφυγῆς του ἐκ τῆς στενῆς ἐκροῆς τοῦ κρουνοῦ, κατήρχετο καὶ αὐτὸ καὶ ἐδείκνυε χρονικήν τινα ἔνδειξιν εἴτε ἐπὶ τοῦ τοιχώματος τῆς δεξαμενῆς ἤ, πιθανώτερον, ἐπί τινος δείκτου, ἠριθμημένου ἐντὸς τοῦ ὕδατος.

῞Ομοιον εἰς τὴν κατασκευὴν καὶ προορισμὸν κτήριον ὑπάρχει εἰς τὴν ἀρχαίαν ᾿Αγορὰν τῶν ᾿Αθηνῶν [1], ἡ διατήρησίς του ὅμως δὲν εἶναι ὡς τῆς



Εἰκ. 32. ῎Οψις τοῦ τοίχου τῆς δεξαμενῆς καὶ τῆς κλίμακος τῆς κλεψύδρας.

κλεψύδρας τοῦ ᾿Αμφιαρείου, τὴν ὁποίαν προφύλαξεν ἡ ὑπόγειος κατασκευή της.

῾Η κλεψύδρα εἶχε χαρακτηρισθῆ ὑπὸ τοῦ Λεοναρδου ὡς κρήνη, οὔτε ὅμως ἡ ἐξερχομένη ἀπὸ τοῦ κρουνοῦ ποσότης τοῦ ὕδατος οὔτε ἡ στενότης τοῦ διαδρόμου καὶ τὸ ἀπότομον τῆς κλίμακος στηρίζουν τὴν ἄποψιν αὐτήν. Τέλος, ἡ δεξαμενὴ ἐπληροῦτο ὕδατος δι' ὑδραγωγείου διερχομένου ὑπὸ τὴν ὁδὸν τῆς κλεψύδρας. Τὸ ὕδωρ τοῦτο ἤρχετο ἐξ ἄλλης δεξαμενῆς νοτίως κειμένης.

Χειμερινὸν καταγώγιον [2]. Λόγῳ τῆς διακοπῆς τῆς δυ-

1 The Athenian Agora, A Guide, 2α ἔκδ., σ. 109. ᾿Εν ἑλληνικῇ μεταφράσει, ῾Η ἀρχαία ᾿Αγορὰ τῶν ᾿Αθηνῶν, σ. 106.

2 Λεοναρδος, ΑΕ 1917, σ. 239-240, σχ. 1.

τικῆς πομπικῆς ὁδοῦ δὲν φαίνεται σήμερον ἡ ἀρχαία πρόσοδος τοῦ κτηρίου. Τὸ χειμερινὸν καταγώγιον εἶναι στοὰ σχήματος ¬. Τὸ βραχὺ ἀνατολικὸν σκέλος ἀποτελεῖται ἐκ τριῶν δωματίων, τῶν ὁποίων ἡ εἴσοδος εἶναι δυτικῶς. Τὸ μακρὸν σκέλος ἀποτελεῖται ἐξ ἕνδεκα δωματίων, τῶν ὁποίων τὸ ὀπίσθιον τμῆμα ἦτο ἐπὶ τοῦ χείλους τῆς χαράδρας, ἕνεκα τοῦ ὁποίου καὶ κατέρρευσεν ἐντὸς αὐτῆς μετὰ τοῦ ἐδάφους. Ἅπαντα τὰ δωμάτια ἔχουν τὰς αὐτὰς διαστάσεις 3.70×3.70 μ. Τὸ κάτω μέρος αὐτῶν ἦτο λίθινον τὸ δὲ ἀνώτερον ἐξ ὠμῶν πλίνθων.

Εἰς ἀπόστασιν τριῶν μέτρων ἀπὸ τῆς προσόψεως τῶν δωματίων ὑπῆρχε κιονοστοιχία ἐξ ἕνδεκα κιόνων κατὰ τὴν μακρὰν πλευρὰν καὶ δύο κατὰ τὴν ἑτέραν. Οἱ κίονες ἔβαινον ἐπὶ συνεχοῦς πωρίνου στυλοβάτου τὸ δὲ μεταξόνιον ἦτο 3.03 μ. Εἰς τὰ ἄκρα τοῦ στυλοβάτου ὑπῆρχον παραστάδες, μία εἰς τὸ δυτικὸν ἄκρον τῆς μακρᾶς κιονοστοιχίας, ἑτέρα εἰς τὸ νότιον ἄκρον τῆς μικρᾶς καὶ τρίτη, διπλῆ, εἰς τὸ σημεῖον συναντήσεως τῶν δύο κιονοστοιχιῶν. Οἱ κίονες ἦσαν δωρικοί, ἀρράβδωτοι, κατειργασμένοι μόνον κατὰ τὰ ἄκρα. Τὸ ὕψος των ἦτο περίπου τρία μέτρα καὶ ἡ διάμετρος 0.50 μ. Ὁ θριγκὸς ἦτο ξύλινος, διότι οὐδὲν ἴχνος λιθίνης κατασκευῆς εὑρέθη. Ἡ στέγασις τῶν δωματίων καὶ τῆς στοᾶς ἐγίνετο διὰ κοινῆς μονοκλινοῦς στέγης.

Τὰ ὕδατα τῆς βροχῆς διωχετεύοντο εἰς τὴν χαράδραν διὰ δύο ὑπογείων πωρίνων ὑπονόμων. Ὁ εἷς διέρχεται ὑπὸ τὸν δυτικῶς τῆς στοᾶς διάδρομον, ἐνῷ ὁ δεύτερος μεταξὺ τοῦ 10ου καὶ τοῦ 11ου κίονος καὶ ὑπὸ τὸ δάπεδον τοῦ τρίτου, ἐξ Ἀνατολῶν, δωματίου τοῦ μακροῦ σκέλους τῆς στοᾶς.

Τὴν ὀνομασίαν χειμερινὸν καταγώγιον (καὶ θερινὸν διὰ τὸ ἑπόμενον κτήριον) ἔδωσεν ὁ Λεοναρδος, νομίζων ὅτι ἡ θέσις αὐτοῦ ἦτο εὐνοϊκὴ διὰ χειμερινὴν διαμονὴν ἐν σχέσει πρὸς τὸ κλῖμα τῆς χαράδρας [1].

Θερινὸν καταγώγιον [2]. Τὸ κτήριον τοῦτο εὑρίσκεται παρὰ τὸ προηγούμενον καὶ δυτικῶς, εἰς ὑψηλότερον ἐπίπεδον, εἰς τὸ ὁποῖον φθάνει τις διά τινων βαθμίδων. Διαιρεῖται εἰς τρεῖς συστάδας δωματίων, δέκα μέχρι στιγμῆς ἀνεσκαμμένων. Σήμερον δὲν εἶναι θεατόν, διότι κρύπτεται ὑπὸ τὴν πρὸ τῆς συγχρόνου γεφύρας πλατεῖαν.

Τὰ δύο καταγώγια ἐχρονολογήθησαν ὑπὸ τοῦ Λεοναρδου ἐπὶ τῇ βάσει τῆς τοιχοδομίας καὶ τῶν εὑρημάτων εἰς τὸν 3ον π.Χ. αἰῶνα.

Κεραμικὸν ἐργαστήριον [3]. Νοτίως τῆς ἀγορᾶς, ἐπὶ τῆς κλιτύος, ὁ Λεοναρδος ἀνέσκαψε κτήριον, τὸ ὁποῖον εἶχε θύραν εἰς τὴν

---

1 Λεοναρδος, ΑΕ 1917, σ. 240.
2 Αὐτόθι.
3 Λεοναρδος, ΠΑΕ 1928, σ. 59-60, σχ. 1-3· BCH 53, 1929, σ. 497 (Chronique).

βόρειον πλευράν. Κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν εὑρέθησαν τεμάχια λύχνων, σκύφων καὶ πώματα ἀγγείων καὶ ἐξ αὐτῶν συνεπέρανεν ὁ ἀνασκαφεὺς ὅτι τὸ κτήριον ἦτο κεραμικὸν ἐργαστήριον.

ΕΥΡΗΜΑΤΑ ΕΚ ΤΗΣ ΑΝΑΣΚΑΦΗΣ ΤΟΥ ΙΕΡΟΥ

Ἐκ τῶν ἀναθημάτων τὰ ὁποῖα ἦσαν ἱδρυμένα εἰς τὸ Ἱερὸν κατὰ τὴν ἀρχαιότητα διεσώθησαν ὀλίγα καὶ ὄχι βεβαίως τὰ καλύτερα. Αἱ ἐπὶ τῶν βάθρων ὑπογραφαὶ τῶν γλυπτῶν δεικνύουν ὅτι εἰς τὸ Ἀμφιάρειον ὑπῆρχον σημαντικὰ ἔργα, ὡς δυνάμεθα νὰ κρίνωμεν ἐκ τῶν ὀνομάτων τοῦ Λεωχάρους, τοῦ Σθέννιδος, τοῦ Θοινίου, τοῦ Ἡροδώρου καὶ ἄλλων. Ἡ λεηλασία ὅμως τοῦ Ἱεροῦ, ὄχι μόνον εἰς τοὺς ἀρχαίους χρόνους ἀλλὰ καὶ εἰς τοὺς νεωτέρους, διὰ τὴν ἐξοικονόμησιν οἰκοδομικῆς ὕλης, χαλκοῦ καὶ μολύβδου, εἶναι ἡ κυρία αἰτία τῆς παρατηρουμένης ἐλλείψεως ἔργων τέχνης μεταξὺ τῶν εὑρημάτων τῆς ἀνασκαφῆς. Ὁ κατάλογος ὁ ὁποῖος ἀκολουθεῖ περιλαμβάνει τὰ περισσότερα καὶ τὰ καλύτερα τῶν καλλιτεχνημάτων ἢ τῶν ἀντικειμένων, τὰ ὁποῖα εὑρέθησαν εἰς τὰς ἀνασκαφὰς τοῦ Λεοναρδου καὶ βοηθεῖ εἰς τὴν εἰκονογράφησιν καὶ τὴν κατανόησιν πολλῶν σημείων τοῦ κειμένου τοῦ βιβλίου τούτου [1].

1. (Ἐθνικὸν Ἀρχαιολογικὸν Μουσεῖον ἀρ. 13740). Δεξιὸς ἄκρος ποὺς χαλκοῦ ἀνδριάντος, ὕψους 0.25, μήκους 0.28 μ. Ἐκ τῆς ἐπεξεργασίας τοῦ πέλματος καὶ ἐκ τοῦ πτερνιστῆρος εἶναι φανερὸν ὅτι ὁ ἀνδριὰς ἦτο ἔφιππος [2]. Τοιαῦτα ἀγάλματα ὑπῆρχον ἀρκετὰ εἰς τὸ Ἱερόν, ὡς μαρτυροῦν οἱ τόρμοι πολλῶν ἐπικράνων βάθρων. Ἡ ὅλη ἐργασία δεικνύει ὅτι ἡ κατασκευὴ τοῦ ἀγάλματος ἀνάγεται εἰς τὴν ἑλληνιστικὴν μᾶλλον ἐποχήν, καθ' ἣν τὸ Ἱερὸν εὑρίσκετο εἰς τὸ ἀνώτερον σημεῖον τῆς ἀκμῆς του (πίν. 27).

2. Ἄγαλμα ἐφήβου (ἀθλητοῦ ἴσως), ὕψους 0.67 μ. Ἐλλείπει ἡ κεφαλή, αἱ χεῖρες καὶ οἱ πόδες ἀπὸ τῶν γονάτων. Παρὰ τὴν φθορὰν τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἀγάλματος εἶναι φανερὰ ἡ λεπτότης τοῦ ἔργου, ἡ ὁποία δεικνύει πρωτότυπον δημιουργίαν τῶν ἀρχῶν τοῦ 4ου αἰῶνος π.Χ., σχετιζομένην μὲ ἔργα τοῦ τέλους τοῦ προηγουμένου αἰῶνος. Ὁ Lippold [3] τὸ θεωρεῖ ἀντίγραφον τοῦ Dresdener Knabe (πίν. 28α).

3. Ἀριστερὸν πρόσθιον ἥμισυ ἀνδρικοῦ κορμοῦ, ὕψους 0.71 μ., ἀποτελούμενον ἐκ δύο συγκεκολλημένων τεμαχίων καὶ ἀνῆκον πιθανῶς εἰς

---

1 Ὅπου εἰς τὸν ἀκολουθοῦντα κατάλογον δὲν ἀναφέρεται ὁ τόπος, εἰς τὸν ὁποῖον τὰ περιγραφόμενα ἀρχαῖα φυλάσσονται, ἐννοεῖται τὸ Μουσεῖον τοῦ Ἱεροῦ.

2 ΠΑΕ 1909, σ. 120· ΑΕ 1922, σ. 107, εἰκ. 3α - δ.

3 Die griechische Plastik, σ. 165, σημ. 10.

ἀνδριάντα ἀθλητοῦ [1]. Ἐκ τῆς καλῆς ποιότητος καὶ τῆς ἐπεξεργασίας τὸ ἔργον δύναται νὰ θεωρηθῇ πρωτότυπος δημιουργία (πίν. 28β).

4. Δύο συγκεκολλημένα τεμάχια ἐκ τοῦ δεξιοῦ τμήματος ἀγάλματος στρατηγοῦ [2], ἐκ παρίου μαρμάρου, ὕψους 1.32 μ., στηριζομένου ἐπὶ κορμοῦ δένδρου. Ἐνδιαφέρον παρουσιάζει ἡ διακόσμησις τοῦ θώρακος. Ἀριστερὰ ὁ Νηρεὺς ἐκτείνων παραζώνιον, φέρει ἐπὶ τῶν νώτων τὴν Ἀφροδίτην ἢ Νηρηΐδα, συμβολίζων πολεμικὴν νίκην. Δεξιὰ ὁ Ἡρακλῆς πνίγων τὸν λέοντα τῆς Νεμέας (πίν. 29-30).

Μελετητὴς τῶν λειψάνων τοῦ ἀγάλματος τὸ θεωρεῖ ἔργον ἀττικοῦ ἐργαστηρίου καὶ τὸ χρονολογεῖ εἰς τὴν ἐποχὴν τοῦ Αὐγούστου, θεωρῶν μάλιστα πιθανὴν τὴν ταύτισίν του μὲ τὸ ἄγαλμα τοῦ Μάρκου Ἀγρίππα, τὸ ὁποῖον ὑπῆρχεν εἰς τὸ Ἱερόν [3] (ΕΠ ἀρ. 24).

5. Μαρμάρινον ἄγαλμα γυναικὸς φερούσης χιτῶνα καὶ ἱμάτιον ὕψους 1.52 μ., ἐλλιπὲς τὴν κεφαλὴν καὶ τὰς χεῖρας. Εὑρέθη παρὰ τὸ βάθρον τοῦ ἀγάλματος τῆς Βοιδίου καὶ πιθανῶς, κατὰ τὸν Λεοναρδον, τὴν εἰκόνιζεν [4]. Ἡ ὅλη ἐργασία ἄλλωστε, δεικνύουσα προχωρημένην ἑλληνιστικὴν ἐποχήν, δὲν ἀντιτίθεται εἰς τὴν γνώμην αὐτήν (πίν. 31α).

6. Ἄγαλμα μαρμάρινον παιδίου, ὕψους 0.60 μ., ἐν ἱματίῳ, ἐλλιπὲς τὴν κεφαλήν, τὰς χεῖρας καὶ τοὺς πόδας ἀπὸ τοῦ μέσου τῆς κνήμης. Ἡ μορφὴ τοῦ ἀναθήματος εἶναι συνήθης διὰ τὰ ἱερὰ τῶν θεραπευτῶν θεῶν καὶ μάλιστα διὰ τὰ τέλη τοῦ 4ου π.Χ. αἰῶνος, ὅπου χρονολογεῖται τὸ ἄγαλμα (πίν. 31β).

7. (Ἐθνικὸν Ἀρχαιολογικὸν Μουσεῖον ἀρ. 3808). Ἀγαλμάτιον μαρμάρινον Ἀρτέμιδος τρεχούσης, ὕψους 0.16 μ. Ἐλλείπουν ἡ κεφαλή, οἱ πόδες (ὅσον ἐξεῖχον τοῦ φορέματος) καὶ αἱ χεῖρες ἀπὸ τοῦ μέσου τῶν βραχιόνων. Εἰς τὴν ράχιν δεξιὰ ὑπάρχει μικρὰ κοιλότης διὰ τὴν στερέωσιν τῆς φαρέτρας [5]. Ἔργον τῶν ἑλληνιστικῶν χρόνων (πίν. 32).

---

1 Ἐμνημονεύθη ἐν ΠΑΕ 1906, σ. 83.

2 ΠΑΕ 1903, σ. 33· 1904, σ. 28.

3 C. Vermeule, Hellenistic and Roman Cuirassed Statues, Berytus 13, 1959, σ. 34, ἀρ. 15, καὶ 15, 1961, σ. 98, ἀρ. 15. Ἡ εἰκασία τοῦ συγγραφέως ὅτι ὁ Μητίοχος ἦτο ὁ γλύπτης τοῦ ἀγάλματος τοῦ Ἀγρίππα δὲν εὐσταθεῖ, διότι ὁ Μητίοχος εἰργάσθη εἰς τὸ Ἱερὸν κατὰ τὰ τέλη τοῦ 4ου ἢ τὰς ἀρχὰς τοῦ 3ου π.Χ. αἰῶνος. Ἀλλὰ καὶ ἡ ὑπόθεσίς του ὅτι τὰ περιγραφέντα λείψανα τοῦ ἀγάλματος ἀνῆκον εἰς τὸ τοῦ Μάρκου Ἀγρίππα, εἶναι δύσκολον νὰ γίνῃ παραδεκτὴ διότι τὸ κατὰ χώραν βάθρον ἔφερεν ἔφιππον ἀνδριάντα.

4 Βλ. ΕΠ ἀρ. 2 καὶ Β. Χ. Πετρακου, Τὸ Ἀμφιάρειον, σ. 5, ἀρ. 3.

5 ΑΕ 1917, σ. 241, εἰκ. 5-5α.

8. (Ἐθνικὸν Ἀρχαιολογικὸν Μουσεῖον ἀρ. 2305). Κορμὸς μαρμαρίνου ἀγαλματίου τοῦ Ἡρακλέους, παραλλαγῆς τοῦ ἀναπαυομένου, ὕψους 0.45 μ. Ἐλλείπει ἡ κεφαλή, ὅλη ἡ δεξιὰ χεὶρ καὶ μέρος τῆς ἀριστερᾶς, οἱ πόδες ἀπὸ τῶν γονάτων καὶ τὸ κάτω ἥμισυ τοῦ ροπάλου καὶ τῆς λεοντῆς (πίν. 33). Ὁ Ἡρακλῆς, ὡς εἶναι γνωστὸν ἐκ τοῦ Παυσανίου, ἐλατρεύετο εἰς τὸ Ἱερὸν καὶ εἶχε μέρος εἰς τὸν βωμόν.

9. Μαρμάρινον ἄγαλμα, τοῦ Ἀμφιαράου πιθανῶς, ὕψους 1.56 μ. Ἐλλείπει ἡ κεφαλή, ἡ δεξιὰ χεὶρ ἀπὸ τοῦ ὤμου, ὁ δεξιὸς ἄκρος ποὺς καὶ οἱ δάκτυλοι τοῦ ἀριστεροῦ. Φέρει ποδῆρες ἱμάτιον πλουσίως πτυχούμενον ἀπὸ τοῦ ἀριστεροῦ βραχίονος καὶ ἀφῆνον γυμνὸν τὸν δεξιὸν ὦμον καὶ τὸν θώρακα (πίν. 34α). Σύντομον περιγραφὴν δίδει ὁ Λεοναρδος [1], ἡ εἰκασία ὅμως τοῦ ἰδίου ὅτι τὸ ἄγαλμα ἀνῆκεν εἰς βάθρον μετ᾽ ἐπιγράμματος [2] δὲν εὐσταθεῖ, διότι ἡ δεχομένη τὴν πλίνθον τοῦ ἀγάλματος κοιλότης τοῦ βάθρου δὲν ἁρμόζει εἰς τὴν στάσιν τοῦ ἔργου τούτου. Τέλη τοῦ 4ου π.Χ. αἰῶνος.

10. Μαρμάρινον ἄγαλμα τοῦ Ἀμφιαράου ἐκ τριῶν συγκεκολλημένων τεμαχίων, ὕψους 0.98 μ. Ἐλλείπει ἡ κεφαλή, οἱ ἄκροι πόδες καὶ τμήματα τῶν χειρῶν. Ὁ θεὸς παρίσταται εἰς τὸν τύπον τοῦ Ἀσκληπιοῦ, στηριζόμενος ἐπὶ ράβδου περὶ τὴν ὁποίαν ὑπάρχει ὄφις [3] (πίν. 34β). Ἐργασία κατωτέρας ποιότητος τοῦ 4ου π.Χ. αἰῶνος.

11. Τὸ ἄνω ἥμισυ ἀκεφάλου κορμοῦ τοῦ Ἀμφιαράου [4], ὕψους 0.22 μ., τύπου τοῦ ὑπ᾽ ἀριθ. 10 (πίν. 35α).

12. Μαρμαρίνη κεφαλὴ ἐφήβου, ὕψους 0.16 μ., ἐλλιπὴς τὸ ἄνω ἐμπρόσθιον μέρος ἀπὸ τῶν ὀφρύων (πίν. 35β) [5]. Εὑρέθη ὀπίσω τοῦ ναοῦ τὸ 1958. 4ου π.Χ. αἰῶνος.

13. (Ἐθνικὸν Ἀρχαιολογικὸν Μουσεῖον ἀρ. 3807). Μαρμάρινον ἀγαλμάτιον παιδίου γυμνοῦ, ὕψους 0.135 μ., καθημένου ἐπὶ βράχου, ἐπὶ τοῦ ὁποίου στηρίζει τὴν δεξιάν, ἐνῷ διὰ τῆς ἀριστερᾶς κρατεῖ νῆσσαν. Ἐπὶ τοῦ βρά-

---

1 ΠΑΕ 1890, σ. 32. Σχεδίασμα δίδει ὁ Reinach, Répertoire de la statuaire II, σ. 595, ἀρ. 5.

2 ΑΕ 1892, σ. 51, ἀρ. 81.

3 Μνημονεύεται ἐν ΠΑΕ 1887, σ. 62. Σχεδίασμα παρὰ Reinach, ἔ. ἀ. σ. 611, ἀρ. 2.

4 Μνημονεύεται ἐν ΠΑΕ 1913, σ. 114.

5 Μνημονεύεται εἰς τὸ Ἔργον 1958, σ. 182 καὶ ἐν ΠΑΕ 1958, σ. 253.

χου εἶναι ἐστρωμένον τὸ ἱμάτιον τοῦ παιδίου [1] (πίν. 36α). Τέλη 4ου π.Χ. αἰῶνος.

14. Μαρμάρινος κορμὸς παιδίου γυμνοῦ, ὕψους 0.40 μ. Παρὰ τὰς ἐλλείψεις τὰς ὁποίας ἔχει, φαίνεται ὅτι ἐκράτει διὰ τῆς ἀριστερᾶς νῆσσαν (πίν. 36β). Τέλη 4ου π.Χ. αἰῶνος.

15. Ἡ στήλη τοῦ Στρομβίχου εἶναι γνωστὴ ἐκ τῆς μικρᾶς περιγραφῆς τοῦ Λεοναρδου [2]. Ἔχει ὕψος 1.45, πλάτος 0.26, πάχος 0.19 μ. Ἡ κεφαλὴ ἐλλείπει. Ἡ κόμη πίπτει ὀπίσω εἰς πυκνοὺς κυματοειδεῖς βοστρύχους εἰς δύο στρώματα, ἐμπρὸς δὲ πίπτουν ἀνὰ τρεῖς βόστρυχοι ἀριστερὰ καὶ δεξιὰ τοῦ λαιμοῦ. Εἰς τὸ κάτω μέρος τῆς ἐμπροσθίας ὄψεως φέρει τὴν ἐπιγραφήν: *Στρόμβιχος | ἐποίεσεν | Ἀθεναῖος* (πίν. 37). Ἡ ἑρμαϊκὴ αὕτη στήλη εἶναι τὸ ἀρχαιότερον ἐκ τοῦ Ἱεροῦ γλυπτόν, χρονολογούμενον πιθανῶς εἰς τὴν περίοδον τοῦ αὐστηροῦ ρυθμοῦ [3].

16. (Μουσεῖον Βερολίνου ἀρ. 725). Ἀνάγλυφον ἐν παραστάσι, ἀκέραιον, ὕψ. 0.725, πλ. 0.97, πάχ. 0.12 μ., ἐκ πεντελῃκοῦ μαρμάρου. Ἄνω τοῦ ἐπιστυλίου γεῖσον μετ' ἀκροκεράμων. Εὑρέθη τὸ 1835 εἰς τὴν Σκάλαν Ὠρωποῦ καὶ τελικῶς κατέληξεν εἰς τὸ Μουσεῖον τοῦ Βερολίνου ἐκ τῆς συλλογῆς Saburoff εἰς τὴν ὁποίαν ἀνῆκε [4].

Τέσσαρες καλπάζοντες ἵπποι σύρουν ἅρμα, τοῦ ὁποίου ἐπιβαίνουν ὁ ἡνίοχος καὶ ὁ ἀποβάτης. Ὁ ἡνίοχος ἀριστερὰ φέρει ἱμάτιον καὶ κρατεῖ τὰ ἡνία, τὰ ὁποῖα ἐδηλοῦντο διὰ χρώματος. Δεξιὰ ὁ ἀποβάτης γυμνὸς κρατεῖται διὰ τῆς δεξιᾶς ἀπὸ τοῦ ἅρματος, ἐνῷ διὰ τῆς ἀριστερᾶς κρατεῖ ἀσπίδα. Εἰς τὴν κεφαλὴν φέρει κράνος. Οἱ τροχοὶ τοῦ ἅρματος ἐδηλοῦντο καὶ αὐτοὶ διὰ χρώματος (πίν. 38).

Ὁ Blümel, εἰς τὴν τελευταίαν ὑπ' αὐτοῦ δημοσίευσιν τοῦ ἀναγλύφου, τὸ χρονολογεῖ εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ 4ου π. Χ. αἰῶνος.

17. (Ἐθνικὸν Ἀρχαιολογικὸν Μουσεῖον ἀρ. 1391). Ἀνάγλυφον [5]

---

1 ΑΕ 1917, σ. 241, εἰκ. 3.

2 ΑΕ 1889, σ. 2. Ἡ ἐπιγραφὴ IG VII 3500.

3 Βλ. PA ἀρ. 13018 καὶ PW ἐν λ. *Strombichos* (Lippold). Βλ. καὶ τὰ ὅσα λέγονται ἀνωτέρω σ. 21.

4 A. Furtwängler, Sammlung Saburoff, πίν. 26· C. Blümel, Katalog K 80, πίν. 69 καὶ Die klassisch-griechischen Skulpturen, 1966, σ. 72, ἀρ. 85, εἰκ. 121, ὅπου καὶ ἡ βιβλιογραφία.

5 Ν. Παππαδακις, Ἀποβατικὸν ἀνάγλυφον ἐκ τοῦ Ἀμφιαρείου, ΑΕ 1910, σ. 251-266, πίν. 11. Βλ. Blümel, Die Klassisch κλπ., σ. 73· Lippold, Die griechische Plastik, σ. 197, σημ. 19.

ἐκ πεντελῃκοῦ μαρμάρου ἐλλιπὲς ἀριστερά, ὕψους 0.59, πλάτους 0.37, πάχους 0.09. μ. Ἄνω φέρει κυμάτιον καὶ πλίνθον. Ἐπὶ τῆς πλίνθου σῴζονται λείψανα ἀναθηματικῆς ἐπιγραφῆς [1] διὰ γραμμάτων ὕψους 0.015 μ. : [— —]*εος ἐγγύην*.

Ἐπὶ ἅρματος εὑρίσκονται ὁ ἡνίοχος, ὁ ὁποῖος κύπτει ἐλαφρῶς ἐμπρὸς ὁδηγῶν τὸ ἅρμα, καὶ ἀποβάτης γυμνὸς κλίνων ὀπίσω, συγκρατούμενος διὰ τῆς δεξιᾶς ἀπὸ τοῦ ἅρματος καὶ κρατῶν διὰ τῆς ἀριστερᾶς τὴν ἀσπίδα [2] (πίν. 39). Περὶ τὸ 400 π. Χ.

18. (Ἐθνικὸν Ἀρχαιολογικὸν Μουσεῖον ἀρ. 3369). Μαρμάρινον ἀνάγλυφον [3] ἀκέραιον, ὕψους 0.52, πλάτους 0.508, πάχους 0.09 μ., ἐν παραστάσι. Ἄνω ἐπιστύλιον καὶ γεῖσον μετ' ἀκροκεράμων. Ἑκατέρωθεν τοῦ κεντρικοῦ ἀκροκεράμου δύο ἀποτροπαϊκοὶ ὀφθαλμοί.

Ὁ Ἀμφιάραος ὄρθιος ἀριστερὰ κάμνει χειρουργικὴν ἐπέμβασιν εἰς τὸν ὦμον ὀρθίου ἐπίσης νέου (τοῦ Ἀρχίνου), δεξιὰ ὁ Ἀρχῖνος εἰς στάσιν σεβίζοντος καὶ εἰς τὸ μέσον οὗτος ἐξηπλωμένος ἐπὶ κλίνης κοιμᾶται, ἐνῷ ὄφις τὸν λείχει εἰς τὸν ὦμον. Ἐπὶ τοῦ στυλοβάτου τοῦ ἀναγλύφου ἡ ἐπιγραφή [4] : *Ἀρχῖνος Ἀμφιαράωι ἀνέθηκεν* (πίν. 40α). Τοῦ α' ἡμίσεος τοῦ 4ου π. Χ. αἰῶνος.

19. Ἀνάγλυφον ἐλλιπὲς ἄνω καὶ ἀριστερὰ ὕψους 0.195, πλάτους 0.33, πάχους 0.07 μ. Σῴζεται τὸ κάτω μέρος (ἀπὸ τῆς κοιλίας) τοῦ σώματος πέντε γυναικῶν (Νυμφῶν;), αἱ ὁποῖαι βαδίζουν πρὸς ἀριστερά. Ὁ Λεοναρδος [5]

---

1 Ἡ ἐπιγραφὴ ἐδημοσιεύθη μετὰ τὸν Παππαδακιν ἐν SEG I, 131.

2 Ὁ Dorn, Att. Plastik, σ. 36, λέγει ὅτι πιθανῶς τὸ ἀνάγλυφον ἐγένετο ὑπὸ τοῦ τεχνίτου τοῦ ἀναγλύφου τοῦ Ἐχέλου καὶ τῆς Βασίλης. Ἡ Σεμνη Καρουζου, Συλλογὴ Γλυπτῶν, Ἀθῆναι 1967, σ. 55, τὸ χρονολογεῖ περὶ τὸ 400 π.Χ. Προσθετέον τέλος ὅτι εἰς τὸ εὑρετήριον τῆς Γενικῆς Ἐφορείας Ἀρχαιοτήτων τόμ. Α', σ. 332 περιγράφεται τὸ ἀνάγλυφον καὶ εἰς τὸ τέλος τῆς περιγραφῆς προστίθεται : «μετὰ τούτου ἐκομίσθη καὶ μικρὸν τεμάχιον, ἐν ᾧ σῴζονται τρεῖς ὀπίσθιοι πόδες ἵππου, φαίνεται δὲ ὅτι ἀνήκει τῷ παρόντι ἀναγλύφῳ (ὕψ. σῳζ. 0.12, πλ. 0.12, πάχ. 0.11 μ.)».

3 ΑΕ 1916, σ. 119, εἰκ. 2. Τὸ ἀνάγλυφον ἀναδημοσιεύεται συνεχῶς εἰς μελέτας καὶ γενικὰ ἔργα. Τελευταία γνωστὴ εἰς ἐμὲ δημοσίευσις τοῦ ἀναγλύφου εἶναι ἡ γενομένη ὑπὸ τοῦ ἰατροῦ (;) Ferdinand Wagenseil εἰς τὴν μελέτην Medizinische Deutungsversuche zweier griechischer Reliefs, τὴν δημοσιευθεῖσαν εἰς τὸ περιοδικὸν Sudhoffs Archiv für Geschichte der Medizin und der Naturwissenschaften 48, 1964 τεῦχος 2, σ. 97-110 πίν. I-IV. Ὁ συγγραφεὺς πιστεύει ὅτι ὁ εἰς τὸ δεξιὸν τοῦ ἀναγλύφου σεβίζων δὲν εἶναι ὁ Ἀρχῖνος ἀλλὰ ὑπηρέτης τις τοῦ Ἱεροῦ, ἀμφιρρέπει δὲ ὡς πρὸς τὴν ἑρμηνείαν τῆς παραστάσεως μεταξὺ δύο ἀπόψεων : Παρίσταται εἰς τὸ ἀνάγλυφον ἐγχείρησις ἢ ἐπίθεσις ἀλοιφῆς δι' ἰατρικοῦ ἐργαλείου ;

4 Ἀναδημοσιεύεται ἐν SEG XVI 169.

5 ΑΕ 1919, σ. 102.

τὸ συνέδεε μετὰ θραύσματος ἀναγλύφου ἀπολεσθέντος (βλ. ἀρ. 53), τὸ ὁποῖον ἀπεικονίζει ἀριστερὰ τὴν Ὑγίειαν, τὸν Ἀμφίλοχον καὶ τὸν Ἀμφιάραον, ἐκλαβὼν τὰς γυναῖκας τοῦ ἐνταῦθα ἀναγλύφου ὡς ἱκέτιδας (πίν. 40β). Τέλη 4ου ἀρχαὶ 3ου αἰ. π. Χ.

20. (Ἐθνικὸν Ἀρχαιολογικὸν Μουσεῖον ἀρ. 1395). Ἀριστερὸν μέρος ἀναγλύφου [1] ἐν παραστάσι, ὕψους 0.52, πλάτους 0.42, πάχους 0.115 μ. Ζεῦγος βαδίζει πρὸς δεξιὰ ἀκολουθούμενον ὑπὸ δύο παιδίων κρατούντων προσφορὰς καὶ γυναικὸς φερούσης ἐπὶ τῆς κεφαλῆς κάνιστρον. Πρὸ τῶν παιδίων χοῖρος καὶ κριὸς ὁδηγοῦνται εἰς θυσίαν (πίν. 41α). Α΄ ἥμισυ 4ου π. Χ. αἰῶνος.

21. Δεξιὸν μέρος ἀναγλύφου [2], ὕψους 0.32, πλάτους 0.135, πάχους 0.065 μ. Ἐπὶ κλίνης ἐστρωμένης διὰ δέρματος εὑρίσκεται ἀνὴρ ἡμιανακεκλιμένος μὲ τὸ ἄνω μέρος τοῦ κορμοῦ γυμνόν, στηρίζων τὸ σῶμα διὰ τῆς ἀριστερᾶς ἐπὶ τῆς κλίνης. Ἀριστερὰ προβάλλει ὁ ποὺς ἀνδρικῆς μορφῆς (πίν. 41β). Ἀρχαὶ 4ου π. Χ. αἰῶνος.

22. Ἀριστερὸν μέρος ἀναγλύφου ὕψους 0.18, πλάτους 0.20, πάχους 0.35 μ., ὅπου σῴζεται τὸ ὀπίσθιον μέρος ἵππου (πίν. 42β). 4ου π. Χ. αἰῶνος.

23. Ἀμφίγλυφος στενὴ στήλη ὕψους 0.36, πλάτους 0.145, πάχους 0.07 μ., κάτω ἐλλιπής. Ἐπὶ τῆς μιᾶς ὄψεως σῴζεται τμῆμα ἀναγλύφου ἀνορθουμένου ὄφεως, ἐπὶ τῆς ἄλλης πιθανῶς κεφαλὴ ὄφεως (πίν. 42γ). 4ου π.Χ. αἰῶνος.

24. (Ἐθνικὸν Ἀρχαιολογικὸν Μουσεῖον ἀρ. 3405). Ἀνάγλυφον [3] ἐν παραστάσι ἀκέραιον ὕψους μετὰ τοῦ ἐμβόλου 0.31, πλάτους 0.45, πάχους 0.07 μ. Δεξιὰ ἀνὴρ ἐξηπλωμένος ἐπὶ κλίνης κρατεῖ διὰ τῆς δεξιᾶς πλαστικὸν ἀγγεῖον μορφῆς κεφαλῆς κριοῦ. Ἀριστερὰ καθημένη γυνὴ κρατεῖ ἡμιάνοικτον πυξίδα. Ἐπὶ τῆς δεξιᾶς παραστάδος παῖς ὄρθιος γυμνὸς καὶ ἀριστερὰ ζεῦγος ἱκετῶν μετὰ δύο παιδίων (πίν. 42α). 4ου π.Χ. αἰῶνος.

25. Δύο συγκεκολλημένα τεμάχια ἐκ τοῦ δεξιοῦ μέρους ἀναγλύφου

---

1 Μνημονεύεται ἐν ΠΑΕ 1884, σ. 13. Δημοσίευσις ἐν J. SVORONOS, Das Athener National Museum, σ. 346, πίν. LIX.

2 HAUSMANN, ἔ.ἀ. σ. 58, εἰκ. 29. Τὸ ἀνάγλυφον ἐν σχέσει πρὸς τὴν ὑπὸ τοῦ HAUSMANN δημοσιευομένην φωτογραφίαν συμπληροῦται δι' εὑρεθέντος ἐν τῷ μεταξὺ θραύσματος.

3 ΑΕ 1917, σ. 241, εἰκ. 6. Τελευταία δημοσίευσις ἐν AM 80, 1965, σ. 81 ἀρ. 87 πίν. 14, 1.

ὕψους 0.215, πλάτους 0.275, πάχους 0.05-0.075 μ. Δεξιὰ ζεῦγος (πρὸ τῆς γυναικὸς παιδίον) βαδίζει πρὸς ἀριστερά. Πρὸ τοῦ ζεύγους ἀνδρικὴ μορφὴ κρατοῦσα διὰ τῆς ἀριστερᾶς πρὸ τοῦ στήθους κάνιστρον πιθανῶς (πίν. 43α). 4ου π. Χ. αἰῶνος

26. Δύο συγκεκολλημένα τεμάχια ἀναγλύφου, ὕψους 0.335, πλάτους 0.39, πάχους 0.065 μ. ἐν παραστάσι. Εἰς τὸ μέσον ὁ Ἀπόλλων ὄρθιος κατ' ἐνώπιον κρατεῖ διὰ τῆς κεκαμμένης ἀριστερᾶς λύραν ἐνῷ διὰ τῆς δεξιᾶς κρατεῖ φιάλην. Ἀριστερὰ ὀμφαλὸς καὶ δεξιὰ τρίπους, ἐπὶ τοῦ ὁποίου εὑρίσκεται λέβης (πίν. 43β). Τοῦ β' ἡμίσεος τοῦ 4ου π. Χ. αἰῶνος.

27. Δεξιὸν τμῆμα ἀναγλύφου [1] ἐν παραστάσι ὕψους 0.415, πλάτους 0.34 μ. Ὁ θεὸς γενειοφόρος εἰς τὸν τύπον τοῦ Ἀσκληπιοῦ βλέπει ἀριστερά. Ὀπίσω τοῦ Ἀμφιαράου γυναικεία μορφὴ καθημένη ἐπὶ ὀμφαλοῦ, συμβόλου μαντικοῦ καὶ χθονίου, βλέπει ἐπίσης πρὸς ἀριστερά. Ὁ Λεοναρδος ἀναγνωρίζει εἰς τὴν γυναῖκα τὴν Ὑγίειαν, ἐνῷ ὁ Reisch δέχεται τὴν γνώμην αὐτὴν μετ' ἐπιφυλάξεως. Ὑψηλὰ κεφαλὴ Πανὸς αὐλοῦντος (πίν. 44). Α' ἥμισυ τοῦ 4ου π.Χ. αἰῶνος.

28. Ὑπερμεγέθης ἀριστερὰ μαρμαρίνη χεὶρ ἐξ ἀκρολίθου ἀγάλματος [2], ἐλλιπὴς ἀπὸ τοῦ μέσου τοῦ πήχεως, ἀνήκουσα πιθανῶς εἰς ἄγαλμα Ὑγιείας (πίν. 45).

29. Εἰς τὴν ἀποθήκην τοῦ Μουσείου τοῦ Ἱεροῦ εὑρίσκονται τεμάχια μαρμαρίνης μακεδονικῆς ἀσπίδος [3]. Προέρχονται ἀναμφιβόλως ἐκ τοῦ ἀγάλματος Μακεδόνος βασιλέως ἢ στρατηγοῦ, τῆς Ἑλλάδος ἢ τῆς Ἀσίας (πίν. 46). Τὰ τεμάχια δύνανται νὰ χρονολογηθοῦν τὸ ἐνωρίτερον εἰς τὴν ἑλληνιστικὴν ἐποχήν.

30. Ἡ κεραμικὴ τοῦ Ἱεροῦ, ἡ ὁποία θὰ ἠδύνατο νὰ δώσῃ πολλάκις πολυτίμους πληροφορίας διὰ τὴν χρονολόγησιν τῶν ἀδιαταράκτων στρωμάτων τῆς ἀνασκαφῆς, εἶναι ἐντελῶς ἄγνωστος. Τὰ ἐν τῷ Μουσείῳ τοῦ Ἱε-

---

1 ΠΑΕ 1887, σ. 63. Δημοσίευσις ὑπὸ E. Reisch, Amphiaraos, Festschrift O. Benndorf, σ. 139-147. Φωτ. ἐν σ. 139· Hausmann, Kunst und Heiltum, σ. 171, ἀρ. 77, εἰκ. 15 (βιβλιογραφία)· Fuchs, Enciclopedia dell'arte antica IV, σ. 20, εἰκ. 27. Τὸ ἀνάγλυφον παρὰ τὰς γενομένας ἐρεύνας δὲν εὑρέθη εἰς τὸ Ἐθνικὸν Ἀρχαιολογικὸν Μουσεῖον, ὅπου εἶχε μεταφερθῆ ὑπὸ τοῦ Λεοναρδου. Ἡ δημοσιευομένη φωτογραφία προέρχεται ἐκ τοῦ ἀρχείου τοῦ Γερμ. Ἀρχ. Ἰνστιτούτου.

2 Reisch, ἔ.ἀ. σ. 144· Χρ. Καρουζου, Τὸ Ἀμφιάρειο τοῦ Ὠρωποῦ, σ. 10.

3 Τὴν ταύτισιν τῶν θραυσμάτων ἔκαμεν ὁ Ἐπιμελητὴς Ἀρχαιοτήτων κ. Γ. Δεσπίνης, ὁ ὁποῖος εἶχε τὴν καλωσύνην νὰ μοῦ τὸ ἀνακοινώσῃ. Εἰς αὐτὸν ὀφείλεται καὶ ἡ φωτογραφία ἡ ὁποία δημοσιεύεται.

ροῦ εὑρισκόμενα τεμάχια τῶν ἀγγείων εἶναι ἀπὸ τῆς ἀπόψεως αὐτῆς ἄχρηστα, διότι δὲν γνωρίζομεν οὔτε τὸ σημεῖον τῆς εὑρέσεώς των οὔτε τὴν σχέσιν των μὲ τὰ μνημεῖα. Ἐνταῦθα παρατίθενται αἱ φωτογραφίαι τῶν λειψάνων δύο παναθηναϊκῶν ἀμφορέων [1], κυρίως διὰ τὸ ἐνδιαφέρον τὸ ὁποῖον παρουσιάζουν διὰ τὴν ἱστορίαν τοῦ Ἱεροῦ. Ἦσαν βεβαίως ἀφιερώματα νικητῶν τῶν παναθηναϊκῶν ἀγώνων εἰς τὸν Ἀμφιάραον (πίν. 47α.β).

31. Εἰδώλια εὑρέθησαν εἰς τὸ Ἱερὸν εἰς σχετικὴν ἀφθονίαν, ὡς εἶναι φυσικόν. Ἐνταῦθα παρατίθενται αἱ φωτογραφίαι τῶν καλύτερον διατηρουμένων, δύο κεφαλαί, τὰ λείψανα κενταύρου-πλαστικοῦ ἀγγείου, δύο ἑρμαϊκαὶ στῆλαι [2] καὶ τὸ κάτω ἥμισυ πηλίνης στρογγύλης πλακὸς μὲ τὴν ἀνάγλυφον παράστασιν τοῦ Ἀμφιαράου, ὡς φαίνεται ἐκ τοῦ καλῶς διακρινομένου ὄφεως (πίν. 48α-ζ).

32. Ἐκ τῶν ἀνθεμωτῶν ἀκροκεράμων τῶν κτηρίων τοῦ Ἱεροῦ ἀπεικονίζεται ἐνταῦθα εἷς λόγῳ τῆς βοιωτικῆς ἀσπίδος τὴν ὁποίαν φέρει ὡς ἔμβλημα [3]. Προέρχεται πιθανώτατα ἐκ κτηρίου κατασκευασθέντος κατὰ τὴν διάρκειαν βοιωτικῆς περιόδου τοῦ Ὠρωποῦ (πίν. 49α).

33. Ἐκ τῶν εὑρεθέντων εἰς τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ Ἱεροῦ λύχνων δίδεται ἐδῶ ἡ εἰκὼν πέντε, τῶν καλύτερον διατηρουμένων. Οὐδεὶς ὅμως ἐξ αὐτῶν εἶναι παλαιότερος τῆς ρωμαϊκῆς ἐποχῆς (πίν. 49γ).

34. Ἐκ τῶν συνήθων εἰς τὰ ἑλληνικὰ ἱερὰ πηλίνων ἀγγείων-ἀναθημάτων εὑρέθησαν εἰς τὸ Ἀμφιάρειον θραύσματά τινα μετ' ἐγχαράκτων ἐπιγραφῶν. Τὸ καλύτερον σῴζει τὰ λείψανα διστίχου ἐπιγραφῆς [4] χρονολογουμένης εἰς τὸ β' ἥμισυ τοῦ 3ου π. Χ. αἰῶνος (πίν. 49β): *Τιμ*[— — — —] | [Ἀ]*μφιαράω*[ι]. Ἕτερον θραῦσμα φέρει ἐπὶ τῆς βάσεως τὴν ἐπιγραφὴν *ἱερά*, δι' ἧς ὑπονοεῖται τὸ ἀγγεῖον [5].

35. (Νομισματικὸν Μουσεῖον 1913 14 ΚΑ' 31). Τετράγωνος χαλκίνη

---

1 Ὁ G. Roger Edwards δημοσιεύει ἐν Hesperia 26, 1957, σ. 322, εἰς τὴν μελέτην του Panathenaics of Hellenistic and Roman Times, τὸ ἓν τῶν ἐνταῦθα ἀπεικονιζομένων θραυσμάτων, χρονολογῶν αὐτὸ εἰς τὰ τέλη τοῦ 4ου ἢ τὰς ἀρχὰς τοῦ 3ου π. Χ. αἰῶνος (πίν. 47α).

2 Ἡ πρώτη μνημονεύεται εἰς τὸ Ἔργον 1958, σ. 182 καὶ ἐν ΠΑΕ 1958, σ. 253.

3 Μνημονεύεται ἐν ΠΑΕ 1921, σ. 30-31.

4 Εὑρέθη βορείως τοῦ ναοῦ εἰς τὴν ἐκσκαφὴν διὰ τὴν δημιουργίαν τῆς προσβάσεως ἀπὸ τῆς γεφύρας εἰς τὸ Ἱερόν. Ἐδημοσιεύθη ἐν ΠΑΕ 1958, σ. 253, εἰκ. 1· πρβ. Bull. 1961, 335.

5 ΠΑΕ ἔ.ἀ.

πλὰξ [1] πλευρᾶς 0.058, πάχους 0.005 μ., βάρους 212,25 γραμμαρίων φέρουσα κάτω δεξιὰ ὀπὴν διαμέτρου 0.005 μ. (πίν. 50α). Ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας δι' ἐκτύπων γραμμάτων ὕψους 0.008 - 0.016 μ. φέρει τὴν ἐπιγραφήν : *Ἀμφ | ιαράο|υ*. Ὁ Λεοναρδος ἡρμήνευσε τὴν πλάκα ὡς ἐπίσημον βάρος, σταθμίον, καὶ ὠνόμασε τὸ οἰκοδόμημα ἐντὸς τοῦ ὁποίου εὑρέθη *ἀγορανομεῖον*.

36. (Νομισματικὸν Μουσεῖον). Τετράγωνος χαλκίνη πλὰξ [2] ὡς ἡ προηγουμένη, πλευρᾶς 0.076, πάχους 0.018 μ., βάρους 851 γραμμαρίων (πίν. 50β). Ἐπὶ τῆς μιᾶς ἐπιφανείας φέρει, μὲ ἔκτυπα γράμματα ὕψους 0.021 μ., τὴν ἐπιγραφήν : *Ἀμφια | ράου*.

37. Τρία χαλκᾶ τριγωνικὰ ἰσόπλευρα εἰσιτήρια [3] πλευρᾶς 0.025, πάχους 0.005 μ. Ἕκαστον ἐξ αὐτῶν φέρει δι' ἐμπιέστου ἀργύρου ἓν ἐκ τῶν ἑξῆς γραμμάτων : Ι Μ Χ (πίν. 50δ). (Τὰ δύο τελευταῖα εὑρίσκονται εἰς τὸ Νομισματικὸν Μουσεῖον 1920 ΚΓ'' 61-62 τὸ δὲ πρῶτον εἰς τὸ Μουσεῖον τοῦ Ἀμφιαρείου.)

38. (Ἐθνικὸν Ἀρχαιολογικὸν Μουσεῖον 14829, 14915, 15084). Τρία ἐκ μολυβδίνου ἐλάσματος εἰσιτήρια [4] (πίν. 50ε), ὧν μόνον τὸ ἓν εἶναι ἀκέραιον μήκους 0.055, πλάτους 0.015 μ. καὶ πάχους δύο χιλιοστῶν περίπου. Ἐν ἀναγλύφῳ παρίσταται ἀριστερὰ ἡ κεφαλὴ τοῦ Ἀμφιαράου καὶ δεξιὰ τῆς Ὑγιείας. Μεταξὺ τῶν κεφαλῶν δι' ἐκτύπων γραμμάτων ὕψους 0.005 μ. ὑπάρχει ἡ ἐπιγραφή : *ἱερὸν | Ἀμφιαράου* καὶ ὑπ' αὐτὴν πρὸς τὸ μέρος τῆς κεφαλῆς τῆς Ὑγιείας διὰ μικροτέρων γραμμάτων (ὕψ. 0.002 μ.) ἑτέρα ἐπιγραφή : *Ὑγίεια*.

Τὰ ἐλάσματα ταῦτα ἦσαν πιθανῶς εἰσιτήρια διὰ τὴν εἰς τὸ Ἱερὸν εἴσοδον ἢ ἐδίδοντο εἰς τοὺς ἀσθενεῖς ὡς ἀπόδειξις τῆς πληρωμῆς τῆς *ἀπαρχῆς*.

39. Λαβὴ χαλκίνου ἰατρικοῦ ἐργαλείου ὕψους 0.057 μ. μορφῆς ἑρμαϊκῆς στήλης μὲ κόμην καὶ γένειον ἀρχαϊστικόν. Ἡ στήλη στηρίζεται ἐπὶ κυματιοφόρου βάθρου, ὑπὸ τὸ ὁποῖον ἡ λαβὴ συνεχίζεται διακοσμουμένη διὰ πλέγματος χαρακτῶν ῥόμβων. Ἄνω τῆς κεφαλῆς ἡ λαβὴ πλατύνεται καὶ λεπτύνεται (πίν. 50γ). Εἰς τὴν ὀπισθίαν ἐπιφάνειαν τῆς στήλης ὑπάρχει ἡ ἔντυπος ἐπιγραφὴ *Ἡλιοδώρου*.

---

1 ΑΕ 1917, εἰκὼν ἐν σ. 242· ΠΑΕ 1926, σ. 104.

2 ΠΑΕ 1926, σ. 104, εἰκ. 1.

3 ΑΕ 1919, σ. 102, εἰκ. 5-6. Τὸ εἰσιτήριον μὲ τὸ γράμμα Ι εὑρέθη εἰς τὰ ἀκαθάριστα εὑρήματα τοῦ Λεοναρδου.

4 ΠΑΕ 1924, σ. 97, εἰκ. 1α-γ.

40. Ἐκ τῶν ὑπὸ τῶν ἐπιγραφῶν[1] μνημονευομένων *τυπίων*, ὁμοιωμάτων τῶν θεραπευθέντων ὑπὸ τοῦ θεοῦ μελῶν τοῦ σώματος τῶν ἀσθενῶν, ἐκ διαφόρων μετάλλων, διεσώθη μόνον ἓν ἐκ χαλκοῦ, ἀριστερὰ χεὶρ μήκους 0.062 μ. (πίν. 51α). Ἡ χρησιμότης καὶ ἡ σημασία του γίνεται κατανοητὴ ἂν συγκρίνωμεν τὸ ἀνάθημα τοῦτο μὲ τὰ ἐπὶ τῶν εἰκόνων τῶν ἐκκλησιῶν σήμερον ἀναρτώμενα ὁμοίας μορφῆς «τάματα».

41. Τεμάχιον ἐκ τῆς διακοσμήσεως χαλκίνου ἀγγείου σῷζον ἀστράγαλον μήκους 0.078 μ. (πίν. 51β).

42. Μικρὸς κύλινδρος μήκους 0.025 διαμέτρου 0.022 μ., κενὸς ἐσωτερικῶς καὶ φέρων κατὰ τὴν ἐξωτερικὴν ἐπιφάνειαν ἀκιδοειδεῖς ἀποφύσεις (πίν. 51γ).

43. Ὅλμος ἐκ χαλκοῦ, ὕψους 0.05, διαμέτρου 0.06 μ., ἐσωτερικῶς κοῖλος, φέρων μόνον εἰς τὰς ἐσωτερικὰς παρειὰς τρεῖς ἀποφύσεις διὰ τὴν στερέωσιν. Ὁ Λεοναρδος[2] τὸν ἐχαρακτήρισεν ὡς λαβὴν θύρας (πίν. 51δ-ε).

44. Τρεῖς πόρπαι ἐκ χαλκοῦ (πίν. 52α).

45. Χαλκᾶ ἄγκιστρα ἀργαλειοῦ (τὸ ἄκρον δεξιὸν εἶναι ἁλιευτικὸν) καὶ χαλκαῖ αἰχμαὶ βελῶν (πίν. 52β).

46. Διάφορα χαλκᾶ ἰατρικὰ ἐργαλεῖα (πίν. 52γ).

47. Τμῆμα ὀστεΐνου αὐλοῦ[3], καρφίς, κοχλιάριον[4] ἐλλιπὲς τὴν λαβὴν καὶ ὀστέινον πλακίδιον (πίν. 53α).

48. Μέγα ἐνδιαφέρον διὰ τὴν παλαιοτάτην ἱστορίαν τοῦ χώρου τὸν ὁποῖον καταλαμβάνει τὸ Ἱερὸν παρουσιάζουν τὰ εἰς τὴν ἀνασκαφὴν αὐτοῦ εὑρεθέντα προϊστορικὰ ἐργαλεῖα. Διὰ τὴν προέλευσιν ἑνὸς τοὐλάχιστον εἴμεθα ἀπολύτως βέβαιοι, διότι ὁ Λεοναρδος[5] ἀναφέρει ὅτι εἰς τὴν δεξιὰν ὄχθην εὗρε «τεμάχιον λίθου ὀψιανοῦ ἐγλυμμένον τρόπον σμίλης καὶ ἄλλο πυρίτου λίθου». Τὰ λοιπὰ ἐργαλεῖα τὰ ὁποῖα συναπεικονίζονται (πίν. 53β) εὑρέθησαν μεταξὺ τῶν εὑρημάτων τοῦ Λεοναρδου ἐκ τοῦ Ἱεροῦ.

---

1 ΑΕ 1953-54 Β, σ. 161 ἀρ. 2.

2 ΠΑΕ 1913, σ. 115. Περὶ ὅλμων βλ. Α. Κ. Ορλανδου, Τὰ ὑλικὰ δομῆς τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων Α΄, σ. 12 καὶ σημ. 1. Φωτογραφίαν ὅλμου βλ. παρὰ W. Deonna, Le mobilier délien, πίν. 77 ἀρ. 635.

3 Περὶ τῶν αὐλῶν βλ. τὴν μελέτην J. G. Landels, Fragments of Auloi Found in the Athenian Agora, Hesperia 33, 1964, σ. 392-400.

4 Μνημονεύεται ἐν ΠΑΕ 1926, σ. 105.

5 ΠΑΕ 1906, σ. 85· βλ. καὶ ἀνωτέρω σ. 18.

Πολλὰ τῶν εὑρημάτων τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ Ἀμφιαρείου εἶχον μεταφερθῆ ἀπὸ τῆς εὑρέσεώς των εἰς τὸ Ἐθνικὸν Ἀρχαιολογικὸν Μουσεῖον χάριν μεγαλυτέρας ἀσφαλείας. Ἡ μὴ καταγραφή των ὅμως δὲν ἐπιτρέπει πρὸς τὸ παρὸν τὴν εὕρεσίν των μεταξὺ τῶν χιλιάδων τῶν ἀρχαίων τῶν ἀποθηκῶν τοῦ Μουσείου. Ἐπειδὴ ὡρισμένα ἐξ αὐτῶν παρουσιάζουν ἐνδιαφέρον, παρατίθενται ἐνταῦθα αἱ εἰς τὰς ἐκθέσεις τοῦ Λεοναρδου περιγραφαί.

49. «Τεμάχια ἀναγλύφων εἰκονιζόντων μόνον μέλη ἀνθρωπίνου σώματος· ἐπὶ τοῦ μὲν ὑπάρχει σκέλος ἀπὸ τῆς κοιλίας [1], ἐπὶ τοῦ δὲ μέρος ἀπὸ τοῦ γόνατος» [2]. Τὸ πρῶτον, ὡς διαπιστοῦται ἐκ τοῦ ἐν τῇ Ἀρχαιολογικῇ Ἑταιρείᾳ ἀρχείου τοῦ Λεοναρδου (Λα 87), εἶναι στήλη ὕψους 0.51 πλάτους 0.31, πάχους 0.07 μ., ἐν παραστάσι. Μεταξὺ τῶν παραστάδων ὑπάρχει ἀνάγλυφον ἀριστερὸν σκέλος ὕψους 0.26 μ., ἐλλιπὲς ἀπὸ τοῦ μέσου τῆς κνήμης καὶ κάτω. Εἰς τὸ τύμπανον τοῦ ἀετώματος ὑπάρχει ἀναθηματικὴ ἐπιγραφὴ τοῦ 3ου μ. Χ. αἰῶνος: *Λεοντεὺς* | *Λεοντέος* | *Λεβαδεὺς* | *εὐχὴν* *Ἀμφιαράῳ*.

50. «Χρυσῆ ἅλυσις πλεκτὴ καλῆς τέχνης μήκους περίπου 0.33 μ., ἀπολήγουσα ἐν τῷ ἄκρῳ ἑκατέρῳ εἰς κεφαλὴν λέοντος κερασφόρου· ἐκ τοῦ στόματος τοῦ μὲν ἑνὸς λέοντος ἐξέρχεται ἄγκιστρον, τοῦ δὲ ἄλλου κρίκος χάριν ἀμοιβαίας συνδέσεως· ὁ λαιμὸς τῶν λεόντων ἦτο ἐκ χρυσοῦ σύρματος περιβεβλημένου μάζῃ ὀρφνοῦ χρώματος, ἥτις καὶ σῴζεται ἐπὶ τοῦ ἑτέρου· τυγχάνει δὲ ἡ ἅλυσις δεδεμένη εἰς δύο κόμβους ὑπὸ τῆς φορούσης ἴσως πρὸς σμίκρυνσιν τῆς περιφερείας» [3].

51. «Κεφαλὴ ἀγαλματίου μαρμαρίνου, τῆς Ὑγιείας πιθανῶς, καλῆς τέχνης». Ἑλληνιστικῶν χρόνων [4] (πίν. 54).

52. «Ἀγαλμάτιον μαρμάρινον τριμόρφου Ἑκάτης» [5].

53. «Ἐν τῷ οἰκοδομήματι 59 ηὑρέθη (τῇ 10-9-1920) ἀναγλύφου τῆς π.Χ. 4ης ἑκατονταετηρίδος ἀπότμημα (κάτω ἀριστερὰ γωνία, ὕψ. 0.31 μ.,

---

1 ΠΑΕ 1890, σ. 33.

2 Τοῦ δευτέρου ἀναγλύφου (ἔ.ά. σ. 33) ὑπάρχει περιγραφὴ εἰς τὸ ἀρχεῖον Λεοναρδου (Λα 250). Φέρει γεῖσον καὶ εἶναι ἐλλιπὲς ἀριστερὰ καὶ κάτω ὕψους 0.15, πλ. 0.20, πάχ. 0.05 μ. Ἐπὶ τοῦ γείσου ὑπάρχει ἡ ἐπιγραφή: [— — — — —]*ία* *Ἀμφιεράωι* | [καὶ Ὑγιείᾳ]*ι* *εὐξαμένη*. Ὑπὸ τὸ γεῖσον ἀνάγλυφον γόνυ δεξιοῦ ποδός. Σήμερον πρέπει νὰ εὑρίσκεται εἰς τὸ Ἐθνικὸν Ἀρχαιολογικὸν Μουσεῖον ὁμοῦ μετὰ τοῦ πρώτου ἀναγλύφου.

3 ΠΑΕ 1903, σ. 34.

4 ΠΑΕ 1906, σ. 85. Πιστεύω ὅτι ἡ κεφαλὴ αὕτη ἀπεικονίζεται εἰς τὴν φωτογραφίαν τοῦ Γερμ. Ἀρχ. Ἰνστ., τὴν ὁποίαν παραθέτω.

5 ΠΑΕ 1904, σ. 28.

πλ. 0.21, πάχ. 0.10), ἐφ' οὗ εἰκονίζεται ἡ Ὑγίεια καθημένη, πρὸς δεξιὰ ὁρῶσα, παρ' αὐτῇ δὲ ἵστατο ὡς ἐκ λειψάνων εἰκάσαι ὁ Ἀμφίλοχος καί, ὡς ἐπεικάσαι, ὁ Ἀμφιάραος, ἐπὶ ἄλλου δὲ ἀποκόμματος (κάτω δεξιὰ γωνία, ὕψ. 0.19, πλ. 0.32, πάχ. 0.07), ὅπερ εὑρέθη ἐν τῷ οἰκοδομήματι 47 (τῇ 28-9-1920), εἶναι δέ, ὡς φαίνεται, τοῦ αὐτοῦ ἀναγλύφου, παρίστανται ἐκ δεξιῶν προσερχόμενοι ἱκέται (σώζονται τὰ κάτω πέντε ἱκετίδων)»[1]. Τὸ τελευταῖον τοῦτο τεμάχιον ἀναγλύφου εἶναι τὸ ὑπ' ἀρ. 19. Ἡ ἄνω γωνία ἔχει χαθῆ, ὡς φαίνεται.

54. «Μαρμαρίνη κεφαλὴ νεανίου, φυσικοῦ μεγέθους, ἠκρωτηριασμένη»[2].

ΔΙΟΙΚΗΣΙΣ ΤΟΥ ΙΕΡΟΥ ΚΑΙ ΘΕΡΑΠΕΙΑ ΤΩΝ ΑΣΘΕΝΩΝ

Διοίκησις τοῦ Ἱεροῦ. Ἐπὶ κεφαλῆς τῆς διοικήσεως τοῦ Ἱεροῦ ἦτο ὁ ἱερεύς, τοῦ ὁποίου τὴν ἔκτασιν τῆς δικαιοδοσίας καὶ τὰς ὑποχρεώσεις ἔναντι τοῦ Ἱεροῦ καθορίζει ὁ ἱερὸς νόμος ΕΠ ἀρ. 39. Συμφώνως πρὸς τὴν ἐπιγραφὴν αὐτὴν ὁ ἱερεὺς ὑποχρεοῦται νὰ εὑρίσκεται εἰς τὸ Ἱερὸν ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ χειμῶνος μέχρι τῆς ἐποχῆς τῆς ἀρόσεως. Κατὰ τὸ διάστημα αὐτὸ δὲν δικαιοῦται νὰ ἀπουσιάζῃ πέρα τῶν τριῶν ἡμερῶν ἐν συνεχείᾳ, ἡ δὲ συνολικὴ παραμονή του εἰς τὸ Ἱερὸν κατὰ τὸ διάστημα ἑνὸς μηνὸς δὲν δύναται νὰ εἶναι μικροτέρα τῶν δέκα ἡμερῶν.

Εἰς περίπτωσιν καθ' ἣν ἐπισκέπτης τις ἀσεβήσει ἐντὸς τοῦ Ἱεροῦ, εἴτε ξένος εἴτε Ὠρώπιος, ὁ ἱερεὺς ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ τοῦ ἐπιβάλῃ πρόστιμον μέχρι πέντε δραχμῶν καὶ νὰ κρατήσῃ ἀτομικὰ πράγματα τοῦ ἐνόχου ὡς ἐνέχυρον μέχρι πληρωμῆς τοῦ προστίμου. Ἐφ' ὅσον τὸ πρόστιμον πληρωθῇ, γίνεται ἡ κατάθεσίς του εἰς τὸν *θησαυρὸν* παρουσίᾳ τοῦ ἱερέως. Ὁ θησαυρὸς οὗτος, τὸ ταμεῖον τοῦ Ἱεροῦ, ὑπῆρχε καὶ εἰς τὰ ἄλλα ἱερὰ τῆς Ἑλλάδος. Ὁ ἱερεὺς εἶχεν ἐπίσης τὸ δικαίωμα νὰ δικάζῃ ἰδιωτικὰ ἀδικήματα, τὰ ὁποῖα ἐγίνοντο εἰς τὸ Ἱερόν, μέχρι ποινῆς τριῶν δραχμῶν· διὰ τὰ μεγαλύτερα ἐπελαμβάνοντο αἱ ἁρμόδιαι ἀρχαί. Διὰ τὰ διαπραττόμενα ἐντὸς τοῦ Ἱεροῦ ἀδικήματα ἡ ἀγωγὴ ἔπρεπε νὰ γίνῃ ἐντὸς τῆς ἡμέρας, εἰς περίπτωσιν

---

1 ΑΕ 1919, σ. 102.

2 ΠΑΕ 1906, σ. 83. Ἡ κεφαλὴ αὕτη φαίνεται ὅτι ἐχάθη. Μετὰ τὸν πόλεμον ὁ Ἔφορος κ. ΚΑΛΛΙΠΟΛΙΤΗΣ εἶχε λάβει, εἰς τὸ Μουσεῖον τοῦ Ἱεροῦ, φωτογραφίαν κεφαλῆς, ἡ ὁποία ἥρμοζεν εἰς τὴν περιγραφὴν τοῦ ΛΕΟΝΑΡΔΟΥ. Δυστυχῶς ὅμως ἡ φωτογραφία δὲν εἶναι δημοσιεύσιμος.

Μαρμάρινον ἄγαλμα, τὸ ὁποῖον εἶχεν ἴδει πλησίον τῆς πηγῆς τοῦ Ἱεροῦ, περιγράφει ὁ NEWTON, Travels I, σ. 32.

δὲ καθ' ἣν ὁ ἀντίδικος δὲν ἀπεδέχετο συμβιβασμὸν ἡ δίκη διεξήγετο τὴν ἑπομένην ἡμέραν.

Τὸ ἀξίωμα τοῦ ἱερέως ἦτο τόσον σημαντικόν, ὥστε οἱ Ὠρώπιοι ἐχρονολόγουν τὰ ψηφίσματά των ἀπὸ τῶν ἱερέων, ἐνίοτε δὲ προσέθετον τὸ ὄνομα τοῦ ἄρχοντος τοῦ Ὠρωποῦ ἢ καὶ τοῦ ἄρχοντος τοῦ κοινοῦ τῶν Βοιωτῶν. Πολλάκις, ἐπειδὴ ὑπῆρχον περισσότεροι τοῦ ἑνὸς ἱερεῖς μὲ τὸ αὐτὸ ὄνομα, ἐγίνετο διάκρισις εἰς τὰς ἐπιγραφάς [1]: *ἄρχοντος ἐν κοινῶι Βοιωτῶν Στράτωνος, ἱερέως δὲ τοῦ Ἀμφιαράου Ἐπικράτου τοῦ δευτέρου*. Τὸ ἀξίωμα τοῦ ἱερέως ἦτο ἐτησίας διαρκείας. Μετὰ τὴν λῆξιν τῆς θητείας τοῦ ἑνὸς ἀνέλάμβανε νέος. Οὕτω εἰς ἐπιγραφὴν [2] τοῦ τέλους τοῦ 3ου π. Χ. αἰῶνος, σχετικὴν μὲ τὴν ἐπισκευὴν τῶν τειχῶν τοῦ Ὠρωποῦ, ἀναφέρεται ὅτι *τοῖς δὲ δανείσασιν ἀποδοῦναι τὰ χρήματα ἐν τῶι ἐνιαυτῶι τῶι μετὰ Ὠρωπόδωρον ἱερέα*, εἶναι δὲ γνωστὸν ὅτι εἰς ἕκαστον ἄρχοντα τῆς πόλεως ἢ τοῦ κοινοῦ ἀντεστοίχει ἄλλος ἱερεύς. Τὸ ἀξίωμα τοῦ ἱερέως ἀνελάμβανον, ὅσον γνωρίζομεν, πάντοτε σημαίνοντες πολῖται τοῦ Ὠρωποῦ, διακεκριμένοι πολιτικοί, πλούσιοι ἢ γόνοι μεγάλων καὶ ἀρχαίων οἰκογενειῶν.

Ὅταν ὁ ἱερεὺς ἦτο εἰς τὸ Ἱερὸν ἔλεγεν αὐτὸς τὰς εὐχὰς καὶ ἔθετεν ἐπὶ τοῦ βωμοῦ τὰ προσφερόμενα πρὸς θυσίαν ὑπὸ τῶν ἰδιωτῶν, εἰς περίπτωσιν ἀπουσίας του ὅμως ὁ ἐνδιαφερόμενος. Τὰς δημοσίας θυσίας ἦτο ὑποχρεωμένος νὰ κάμῃ αὐτὸς ὁπωσδήποτε. Ἐκ τῶν σφαγίων ἐλάμβανε τὸ δέρμα καὶ μίαν ὠμοπλάτην, κατὰ δὲ τὰς ἑορτὰς ἐλάμβανε μίαν ὠμοπλάτην ἐκ τῶν σφαγίων τῶν δημοσίων θυσιῶν τῆς πόλεως μόνον, λόγῳ τοῦ ὅτι κατ' αὐτὰς αἱ θυσίαι ἦσαν πολλαί.

Κατὰ γενικὸν κανόνα οἱ ἱερεῖς τοῦ Ἀμφιαράου ἦσαν Ὠρώπιοι, κατὰ τὰς περιόδους ὅμως τῆς ἀθηναϊκῆς κατοχῆς τὴν διοίκησιν τοῦ Ἱεροῦ εἶχον οἱ Ἀθηναῖοι, οἱ ὁποῖοι διώριζον καὶ ἱερεῖς Ἀθηναίους [3], ὡς ὁ *Ἀντικράτης Δεκελεὺς* κατὰ τὰ τέλη τοῦ 4ου π. Χ. αἰῶνος καὶ ὁ *Νικ*[– – –]*Φυλάσιος* κατὰ τὸν 2ον - 3ον αἰῶνα μ. Χ.

Ὑπῆρχε συνήθεια οἱ ἱερεῖς, τῶν ὁποίων ἔληξεν ἡ θητεία, νὰ προσφέρουν ἀνάθημα εἰς τὸν θεόν, ὡς ἡ σκηνὴ καὶ τὰ θυρώματα τοῦ θεάτρου ἢ οἱ θρόνοι τῆς ὀρχήστρας, Ἀλλὰ καὶ οἱ συγγενεῖς τῶν ἱερέων ἵδρυον εἰς τὸ Ἱερὸν τὰς εἰκόνας αὐτῶν, ὡς ἔπραξαν αἱ θυγατέρες τοῦ ἱερέως Φάνου [4]

---

1 IG VII 293, ἐπίσης 298.
2 IG VII 4263· Syll.^{3} 544· MAIER I, σ. 121, ἀρ. 26.
3 AE 1923, σ. 36, ἀρ. 123 καὶ IG II^2 4530.
4 IG VII 437.

ἢ ὁ Μνασέας υἱὸς τοῦ ἱερέως Διοδώρου [1]. Καὶ αἱ ἀναθέσεις τῶν ἀγαλμάτων πολλάκις ἐχρονολογοῦντο ἀπὸ τῶν ἱερέων [2].

Ἀναπληρωτὴς τοῦ ἱερέως ἦτο ὁ *νεωκόρος*, τοῦ ὁποίου κύρια καθήκοντα ἦσαν ἡ φύλαξις τοῦ ἱεροῦ, ἡ διατήρησις τῆς καθαριότητος εἰς αὐτὸ καὶ ἡ φροντὶς διὰ τὴν κάθαρσιν τῶν προσκυνητῶν. Κατὰ τὸν ἱερὸν νόμον εἶχε τὴν φροντίδα τοῦ Ἱεροῦ καὶ τῶν ἐπισκεπτῶν. Παρίστατο εἰς τὴν κατάθεσιν τῆς *ἀπαρχῆς* δηλαδὴ τοῦ χρηματικοῦ ποσοῦ τῶν ἐννέα ὀβολῶν, τὸ ὁποῖον ὑπεχρεοῦτο νὰ καταβάλῃ ὁ ἐπιθυμῶν νὰ θεραπευθῇ ὑπὸ τοῦ θεοῦ. Ἔγραφεν ἐπίσης τὸ ὄνομα τοῦ μέλλοντος νὰ κοιμηθῇ εἰς τὸ κοιμητήριον *ἐν πετεύροι* δηλαδὴ εἰς τὴν πινακίδα τῶν ἀνακοινώσεων, ἡ ὁποία εὑρίσκετο εἰς κοινὴν θέαν πρὸς ἐνημέρωσιν τοῦ κοινοῦ [3]. Ἀναθηματικὴ ἐπιγραφὴ τοῦ Ἱεροῦ μᾶς διασῴζει τὸ ὄνομα νεωκόρου, ὁ ὁποῖος συμβαίνει νὰ εἶναι Ἀθηναῖος [4]:

Ἀμφιαράωι | Πελοπίδης | νεωκόρος | προστάξαν | τος τοῦ θεοῦ | ἀνέθηκε.

Ὁ *σπονδοφόρος* ἦτο εἰδικὸν ἱερατικὸν ἀξίωμα εἰς τὸ Ἱερόν. Εἰς τὰς ἐπιγραφὰς τοῦ Ὠρωποῦ ἐμφανίζεται δύο φορὰς μόνον. Εἰς τὴν πρώτην [5] τιμᾶται ὁ Δημογένης, υἱὸς τοῦ ἱερέως Εὐβιότου, σπονδοφόρος εἰς τὸ Ἱερόν, διὰ τὰς δωρεάς του διὰ τὴν ἐπισκευὴν τοῦ ναοῦ. Εἰς τὴν δευτέραν [6] δύο σπονδοφορήσαντες Ἀθηναῖοι ἀδελφοὶ ἀναθέτουν ἀγάλματα εἰς τὸν θεὸν μετὰ τὴν λῆξιν τῆς θητείας των. Διὰ τὰς σπονδὰς ὑπῆρχεν εἰς τὸν ναόν, *ἐπὶ τῆς τραπέζης*, χρυσῆ φιάλη, περὶ τῆς ὁποίας βλ. τὴν ἐπιγραφὴν ΕΠ ἀρ. 45.

Ὁ χῶρος τοῦ Ἱεροῦ ἦτο καθωρισμένος δι' ἐνεπιγράφων ὁροσήμων, δι' ὧν ἀπηγορεύετο εἰς τοὺς ἰδιώτας ἡ ἐντὸς τῶν ὁρίων οἰκοδόμησις. Τοιοῦτος ὅρος [7] τοῦ 4ου π.Χ. αἰῶνος ὁρίζει:

[ὅ]*ρος· μὴ τοιχοδομε͂ν*
ἐντὸς τῶν ὅρων ἰδιώ-
την.

---

1 ΕΠ ἀρ. 7, 8.

2 IG VII 266, 327, 336, 429, 439 καὶ IG II² 4530.

3 Τοῦτο τὸ τελευταῖον ἀναφέρει καὶ ἄλλος ἱερὸς νόμος τοῦ Ἱεροῦ, ΑΕ 1925, 26 σ. 43, ἀρ. 155 (SOKOLOWSKI, Lois sacrées des cités grecques ἀρ. 35).

4 ΑΕ 1925, 26, σ. 9, ἀρ. 127.

5 Ἔ. ἀ. σ. 38, ἀρ. 152· βλ. καὶ PW ἐν λ. *Spondophoroi*.

6 J. OLIVER, AJA 45, 1941, σ. 541 ἑξ.

7 IG VII 422.

Ἡ ἀπαγόρευσις αὕτη ἦτο γενικωτέρα προφύλαξις τῆς περιουσίας τοῦ Ἱεροῦ καὶ τῆς πόλεως ἐκ τῶν ἀναποφεύκτων καταπατητῶν. Ἀλλὰ καὶ ἡ γεωργικὴ καὶ δασικὴ ἔκτασις τοῦ Ἱεροῦ ἦτο καθωρισμένη, διότι ἐδημιουργοῦντο ζητήματα ἰδιοκτησίας καὶ ἀμφισβητήσεις ὄχι μόνον μεταξὺ τοῦ Ἱεροῦ καὶ τῶν ἰδιωτῶν ἀλλὰ καὶ μεταξὺ πόλεων[1].

Ἡ συντήρησις καὶ ἡ λειτουργία τοῦ Ἱεροῦ, ἡ κατασκευὴ οἰκοδομημάτων, ἡ μισθοδοσία τῶν ὑπαλλήλων προϋποθέτουν δαπάνας, τὰς ὁποίας κατέβαλλεν ἡ πόλις. Ἀλλὰ καὶ τὸ Ἱερὸν εἶχε συμμετοχήν, διότι τὰ εἰσοδήματά του ἦσαν σημαντικὰ ἐκ τῶν προστίμων καὶ τῶν ποινῶν τῶν ἀτακτούντων ἐπισκεπτῶν, τῆς ἀπαρχῆς τῶν ἐννέα ὀβολῶν, τοῦ χρηματικοῦ ποσοῦ εἰς χρυσᾶ ἢ ἀργυρᾶ νομίσματα, τὰ ὁποῖα ἔρριπτον οἱ ἀσθενεῖς εἰς τὴν πηγὴν μετὰ τὴν θεραπείαν των καὶ ἐκ τῶν προσόδων τῶν καπηλείων τῆς δεξιᾶς ὄχθης. Ἐκτὸς τῶν ἀνωτέρω ὑπῆρχον καὶ τὰ εἰσοδήματα ἐκ τῶν ἀγρῶν τοῦ Ἱεροῦ, οἱ ὁποῖοι ὡς ἀνήκοντες εἰς τὸν θεὸν ἦσαν ἀπαραβίαστοι. Ὅταν κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Σύλλα οἱ εἰσπράκτορες τῶν φόρων ἠθέλησαν νὰ φορολογήσουν καὶ αὐτοὺς τοὺς ἀγρούς, ἡ ρωμαϊκὴ σύγκλητος ἐδέχθη σχετικὴν αἴτησιν τοῦ Ὠρωποῦ καὶ ἐπεκύρωσε προγενεστέραν ἀπόφασιν τοῦ Σύλλα[2] *ὅπως ὑπὲρ τούτων τῶν χωρῶν πρόσοδον τῶι δημοσιώνη μὴ τελῶσιν.*

Θεραπεία τῶν ἀσθενῶν. Αἱ κυριώτεραι πηγαὶ διὰ τὴν γνῶσιν τοῦ τρόπου τῆς θεραπείας τῶν ἀσθενῶν εἰς τὸ Ἀμφιάρειον εἶναι ἡ περιγραφὴ τοῦ Ἱεροῦ ὑπὸ τοῦ Παυσανίου, αἱ ἐπιγραφαὶ αὐτοῦ καὶ ὁ βίος τοῦ Ἀπολλωνίου Τυανέως.

Ὁ μέλλων νὰ θεραπευθῇ ἐπλήρωνε δικαίωμα εἰσόδου εἰς τὸ Ἱερόν, ἐλάμβανε δὲ ἴσως ὡς ἀπόδειξιν τὸ μολύβδινον εἰσιτήριον μὲ ἀναγλύφους τὰς μορφὰς τοῦ Ἀμφιαράου καὶ τῆς Ὑγιείας, τὸ ὁποῖον περιγράφεται εἰς τὸ κεφάλαιον τῶν εὑρημάτων τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ Ἱεροῦ. Ἐν συνεχείᾳ ὁ ἀσθενὴς ἠκολούθει ἓν καθωρισμένον τυπικὸν διὰ νὰ καταστῇ δυνατὴ ἡ λῆψις τοῦ χρησμοῦ, δι᾽ οὗ θὰ ἀπεκαλύπτετο ἡ ἀκολουθητέα θεραπευτικὴ ἀγωγή, ὡς διηγεῖται ὁ Παυσανίας[3]: *καὶ πρῶτον μὲν καθήρασθαι νομίζουσιν ὅστις ἦλθεν Ἀμφιαράῳ χρησόμενος· ἔστι δὲ καθάρσιον τῷ θεῷ θύειν, θύουσι δὲ καὶ αὐτῷ καὶ πᾶσιν ὅσοις ἐστὶν ἐπὶ τῷ βωμῷ τὰ ὀνόματα· προεξειργασμένων δὲ τούτων κριὸν θύσαντες καὶ τὸ δέρμα ὑποστρωσάμενοι καθεύδουσιν ἀναμένοντες δήλωσιν ὀνείρατος.*

---

1 ΣΤΡΑΒΩΝ 65-66.

2 Βλ. τὰ σχετικὰ εἰς τὸ κεφάλαιον τῆς ἱστορίας.

3 ΠΑΥΣΑΝΙΑΣ Ι 34. 5.

Φάσιν τῆς ἀπαραιτήτου θυσίας δεικνύει ἀνάγλυφον ἐκ τοῦ Ἱεροῦ (πίν. 41α), τὸ ὁποῖον παριστάνει κριὸν καὶ χοῖρον ὁδηγουμένους εἰς τὴν θυσίαν. Τὴν ἑπομένην φάσιν τῆς ἐγκοιμήσεως δεικνύει ἐπίσης ἀνάγλυφον ἐκ τοῦ Ἱεροῦ, ἀνάθημα τοῦ Ὠρωπίου Ἀρχίνου (πίν. 40α) μὲ τὴν παράστασιν τῆς θεραπείας τοῦ ἀσθενοῦς κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἐγκοιμήσεως. Εἰς τὸ μέσον τῆς παραστάσεως ὁ ἀσθενὴς κοιμᾶται ἐνῷ ὄφις τοῦ λείχει τὸν δεξιὸν ὦμον, ὅπου, προφανῶς, ἔπασχεν ὁ Ἀρχῖνος. Ἐκ τοῦ ἀναγλύφου τοῦ Ἀρχίνου καὶ ἐξ ἄλλων μνημείων καὶ πηγῶν εἶναι φανερὸν ὅτι οἱ ἱεροὶ ὄφεις διεδραμάτιζον σημαντικὸν ρόλον εἰς τὸ Ἱερὸν ὥστε νὰ προκαλέσουν καὶ αὐτὸν τὸν Ἀριστοφάνην [1], ὅστις εἰρωνεύεται τὴν μέσῳ αὐτῶν θεραπευτικὴν δραστηριότητα τοῦ θεοῦ διὰ τῶν ἀκολούθων στίχων:

καὶ τοὺς μὲν ὄφεις οὓς ἐπιπέμπεις
ἐν κίστῃ που κατασήμηναι
καὶ παῦσαι φαρμακοπωλῶν.

Ὁ καθαρμὸς λοιπὸν τοῦ μέλλοντος νὰ λάβῃ τὸν χρησμὸν ἐγίνετο διὰ τῆς θυσίας τοῦ κριοῦ [2]. Ἐν συνεχείᾳ ἐλάμβανον οἱ ἀσθενεῖς θέσιν εἰς τὸ ἐγκοιμητήριον καὶ ἀνέμενον τὴν ἐν ὀνείρῳ ἐμφάνισιν τοῦ θεοῦ κοιμώμενοι ἐπὶ τοῦ νωποῦ δέρματος τοῦ κριοῦ. Ἡ ἐγκοίμησις ἐγίνετο εἰς τὸ εἰδικὸν κτήριον τοῦ Ἱεροῦ, περὶ τοῦ ὁποίου ἀλλαχοῦ ἐλέχθησαν τὰ ἀναγκαῖα, κεχωρισμένως οἱ ἄνδρες ἀπὸ τῶν γυναικῶν, ὡς ὥριζεν ὁ Ἱερὸς νόμος: *ἐν δὲ τοῖ κοιμητηρίοι καθεύδειν χωρὶς μὲν τὸς ἄνδρας, χωρὶς δὲ τὰς γυναῖκας, τοὺς μὲν ἄνδρας ἐν τοῖ πρὸ ἠ[õ]ς τοῦ β[ω]μοῦ, τὰς [δ]ὲ γυναῖκας ἐν τοῖ πρὸ ἡσπέρης.*

Ὁ Φιλόστρατος [3] παρουσιάζει τὴν διαδικασίαν τοῦ χρησμοῦ κατὰ διάφορον τρόπον: «... *ὡς δὲ καὶ τοῖς θεοῖς δοκεῖ ταῦτα καὶ τὸ χρησμῶδες ἐν ταῖς νηφούσαις ψυχαῖς τίθενται, σαφῶς δηλώσω· ἐγένετο, ὦ βασιλεῦ, παρ' Ἕλλησιν Ἀμφιάρεως ἀνὴρ μάντις. «οἶδα», εἶπεν, «λέγεις γάρ που τὸν τοῦ Οἰκλέους, ὃν ἐκ Θηβῶν ἐπανιόντα ἐπεσπάσατο ἡ γῆ ζῶντα». «οὗτος, ὦ βασιλεῦ», ἔφη, «μαντευόμενος ἐν τῇ Ἀττικῇ νῦν ὀνείρατα ἐπάγει τοῖς χρωμένοις, καὶ λαβόντες οἱ ἱερεῖς τὸν χρησόμενον σίτου τε εἴργουσι μίαν ἡμέραν καὶ οἴνου τρεῖς, ἵνα διαλαμπούσῃ τῇ ψυχῇ τῶν λογίων σπάσῃ· εἰ δὲ ὁ οἶνος ἀγαθὸν ἦν τοῦ ὕπνου φάρμακον, ἐκέλευσεν ἂν ὁ σοφὸς Ἀμφιάρεως τοὺς θεωροὺς τὸν ἐναντίον ἐσκευασμένους τρόπον καὶ οἴνου μεστούς, ὥσπερ ἀμφορέας, ἐς τὸ ἄδυτον αὐτῷ φέρεσθαι* ...».

---

1 EDMONDS I, σ. 580, 28. Περὶ τῶν ὄφεων ἐν τῷ Ἱερῷ βλ. τὸ κεφ. τῶν εὑρημάτων καὶ τῶν νομισμάτων.

2 Πρέπει νὰ σημειωθῇ ὅτι τὰ κρέατα τῶν θυσιῶν δὲν ἐπετρέπετο νὰ ἐξαχθοῦν τοῦ Ἱεροῦ: *τῶν δὲ κρεῶν μὴ εἶναι ἐκφορὴν ἔξω τοῦ τεμένεος*, λέγει ὁ ἱερὸς νόμος.

3 Τὰ εἰς Τυανέα Ἀπολλώνιον II 37.

Αἱ ὑποχρεώσεις τοῦ πιστοῦ συνεχίζοντο καὶ μετὰ τὴν θεραπείαν ἢ τὴν λῆψιν χρησμοῦ. Κατὰ τὸν Παυσανίαν [1] *νόσου δὲ ἀκεσθείσης ἀνδρὶ μαντεύματος γενομένου καθέστηκεν ἄργυρον ἀφεῖναι καὶ χρυσὸν ἐπίσημον ἐς τὴν πηγήν, ταύτῃ γὰρ ἀνελθεῖν τὸν Ἀμφιάραον λέγουσιν ἤδη θεόν.* Συνήθεια, ἡ ὁποία καὶ σήμερον ὑπάρχει, ἦτο ἡ ἀφιέρωσις, μετὰ τὴν θεραπείαν, ἀναθήματος. Ἄλλοτε ἦτο ἀνάγλυφον, ὡς τοῦ Ἀρχίνου, ἄγαλμα ὁλόκληρον ἢ πλαστικὴ ἀπεικόνισις τοῦ πάσχοντος μέλους. Τὰ πλεῖστα ὅμως ἦσαν μικρογραφίαι ἐκ μετάλλου, χρυσοῦ, ἀργύρου ἢ χαλκοῦ τῶν θεραπευομένων μελῶν. Ἐκτὸς αὐτῶν, τὰ ὁποῖα ὠνομάζοντο *τύπια*, ἠδύνατό τις νὰ ἀφιερώσῃ καὶ ἄλλα πολύτιμα ἀντικείμενα ὡς ἀγγεῖα, νομίσματα. Μεταξὺ τῶν ἀφιερωτῶν ὑπῆρχον πολλάκις σημαντικὰ πρόσωπα. Κατάλογος ἀργυρωμάτων [2] ἀναφέρει ἀφιέρωμα *βασιλέως Πτολεμαίου φιάλη πτολεμαϊκοῦ ἄγουσα ρ'*. Σχετικὴ μὲ τὴν ἀπώλειαν ἐκ τοῦ Ἱεροῦ τοιούτων πολυτίμων ἀναθημάτων εἶναι ἡ διήγησις τοῦ Διογένους Λαερτίου [3] περὶ τοῦ Ἐρετριέως φιλοσόφου Μενεδήμου, ὅστις *διέτριβεν ἐν Ὠρωπῷ ἐν τῷ τοῦ Ἀμφιάρεῳ ἱερῷ· ἔνθα χρυσῶν ποτηρίων ἀπολομένων, καθά φησιν Ἕρμιππος, δόγματι κοινῷ τῶν Βοιωτῶν ἐκελεύσθη μετελθεῖν.*

Τὰ ἀφιερώματα αὐτά, τὰ *ἀργυρώματα* ὡς τὰ ὠνόμαζον οἱ ἀρχαῖοι, ἐφυλάσσοντο εἰς τὸν ναὸν τὸν ὁποῖον καὶ ἐκόσμουν. Ἄλλα ἦσαν τοποθετημένα *ἐπὶ τῆς τραπέζης τοῦ Ἀμφιαράου*, ἄλλα ἐκρέμοντο ἐκ τῶν τοίχων: *εἶναι δὲ καὶ τῶν πρὸς τοῖς τοίχοις ἀνακειμένων πεπτωκότα τινὰ* ἀναφέρει σχετικὴ ἐπιγραφή [4], ἄλλα ἐκρέμοντο ἐπίσης ἐκ τῶν μεταξὺ τῶν ἐσωτερικῶν κιόνων τοῦ ναοῦ τρυφράκτων [5]: *ἄλλαι ἐπὶ τοῦ τρυφράκτου δ', τῆς πρώτης ἐπιγραφὴ Θεοτέλης*. Ἐκ τῶν ἀπειραρίθμων πολυτίμων ἀφιερωμάτων οὐδὲν ἐσώθη μέχρις ἡμῶν εἰμὴ ἓν ἐκ χαλκοῦ (πίν. 51α), μικρογραφία ἀριστερᾶς χειρὸς μήκους 0.06 μ. Τοῦτο ὀφείλεται εἰς τὸ ὅτι κατὰ καιροὺς τὰ ἀφιερώματα αὐτὰ ἐτήκοντο καὶ μετεβάλλοντο εἴτε εἰς νέα ἀναθήματα εἴτε ἐπωλοῦντο ὡς πολύτιμον μέταλλον ἐπ' ὠφελείᾳ τοῦ Ἱεροῦ.

Ἄλλαι πληροφορίαι περὶ τῆς θεραπείας τῶν ἀσθενῶν καὶ τῆς λατρείας

---

1 I 34. 4. Ὀλίγον μετὰ τὸν ΠΑΥΣΑΝΙΑΝ, ὁ ΛΟΥΚΙΑΝΟΣ (Ἀλέξανδρος ἢ Ψευδομάντις 19) ἔλεγε περὶ τοῦ ἱεροῦ τοῦ υἱοῦ τοῦ Ἀμφιαράου, τοῦ Ἀμφιλόχου ἐν Κιλικίᾳ: *προθεσπίζων καὶ αὐτὸς τοῖς Κίλιξι τὰ μέλλοντα καὶ δύ' ὀβολοὺς ἐφ' ἑκάστῳ χρησμῷ λαμβάνων* καὶ ἀλλαχοῦ (Θεῶν ἐκκλησία 12): *τὸν Ἀμφίλοχον, ὃς ἐναγοῦς ἀνθρώπου καὶ μητρολῴου υἱὸς ὢν μαντεύεται ὁ γενναῖος ἐν Κιλικίᾳ, ψευδόμενος τὰ πολλὰ καὶ γοητεύων τοῖν δυοῖν ὀβολοῖν ἕνεκα.*

2 IG VII 3498 στ. 59-60.

3 II 142. Ὁ Μενέδημος κατέφυγεν εἰς τὸ Ἀμφιάρειον, διότι εἶχε σχέσεις μὲ τὸν Ὠρωπὸν λόγῳ τῆς Ὠρωπίας συζύγου του. Βλ. ἀνωτ. σ. 31.

4 ΕΠ ἀρ. 45 στ. 4-5 καὶ 6-7.

5 IG VII 3498 στ. 4-5.

τοῦ θεοῦ δὲν ὑπάρχουν. Ἐκ τοῦ Παυσανίου γνωρίζομεν ὅτι τὸ λατρευτικὸν ἄγαλμα τοῦ Ἀμφιαράου ἦτο ἐκ λευκοῦ μαρμάρου [1] : *καὶ Ὠρωπίοις ναός τέ ἐστιν Ἀμφιαράου καὶ ἄγαλμα λευκοῦ λίθου*. Ἐντὸς τοῦ ναοῦ ὑπῆρχεν ἡ τράπεζα, ἡ ὁποία ἐμνημονεύθη ἀνωτέρω, καὶ ἐπ' αὐτῆς ἦτο τοποθετημένη ἡ χρυσῆ φιάλη, μὲ τὴν ὁποίαν ἔκαμνε τὰς σπονδὰς ὁ ἱερεύς. Τὴν ὕπαρξίν της γνωρίζομεν ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς ΕΠ ἀρ. 45, ἡ ὁποία προβλέπει τὴν ἀντικατάστασίν της λόγῳ τῆς μεγάλης φθορᾶς της.

Εἰς τὸν Ἀμφιάραον ὅμως δὲν κατέφευγον μόνον οἱ ἀσθενεῖς. Πολλάκις ἐζητεῖτο ἡ συνδρομὴ τοῦ θεοῦ εἰς πολιτικὰ ἢ ἄλλα ζητήματα. Ἐξ ἀφορμῆς *ἐνυπνίου*, τὸ ὁποῖον εἶδεν εἰδικὸς ἀπεσταλμένος τοῦ δήμου Ἀθηναίων, ὁ Εὐξένιππος Ἐθελοκράτους Λαμπτρεύς [2], πρόσωπον σημαντικὸν εἰς τὰς Ἀθήνας, ἐδημιουργήθη μέγα ζήτημα: *ὁ δῆμος προσέταξεν Εὐξενίππῳ τρίτῳ αὐτῷ ἐγκατακλιθῆναι εἰς τὸ ἱερόν· οὗτος δὲ κοιμηθεὶς ἐνύπνιόν φησιν ἰδεῖν, ὃ τῷ δήμῳ ἀπαγγεῖλαι.*

Ο ΜΥΘΟΣ ΤΟΥ ΑΜΦΙΑΡΑΟΥ

Ὁ μῦθος τοῦ Ἀμφιαράου ἦτο δημοφιλὴς κατὰ τὴν ἀρχαιότητα, ἂν κρίνωμεν ἐξ ὅσων περὶ αὐτοῦ οἱ ἀρχαῖοι συγγραφεῖς ἀναφέρουν καὶ κυρίως περὶ τῆς προδοσίας τῆς Ἐριφύλης. Εἰς γενικὰς γραμμὰς ἔχει ὡς ἑξῆς: Ὁ ἥρως, υἱὸς τοῦ Ὀϊκλέους, ἀνήκων εἰς τὴν γενεὰν τοῦ Μελάμποδος, διασήμου μάντεως καὶ θεραπευτοῦ, ἐβασίλευεν εἰς τὸ Ἄργος μετὰ τοῦ Ἀδράστου, τοῦ ὁποίου τὴν ἀδελφὴν Ἐριφύλην εἶχε λάβει ὡς σύζυγον. Ὅταν ὁ Πολυνείκης, διωχθεὶς ὑπὸ τοῦ ἀδελφοῦ του Ἐτεοκλέους, ἦλθεν εἰς τὸ Ἄργος ζητῶν βοήθειαν διὰ τὴν ἀνάκτησιν τῶν Θηβῶν, ὁ Ἀμφιάραος γνωρίζων (*μάντις ὢν καὶ προειδὼς*) ὅτι, ὅσοι ἐλάμβανον μέρος εἰς τὴν ἐκστρατείαν, πλὴν τοῦ Ἀδράστου, θὰ εὕρισκον τὸν θάνατον, ἠρνήθη νὰ συμμετάσχῃ καὶ προσεπάθει νὰ προσελκύσῃ εἰς τὴν ἄποψίν του καὶ τοὺς λοιποὺς ἀρχηγούς. Ὁ Πολυνείκης ὅμως διὰ τῆς προσφορᾶς τοῦ περιδεραίου τῆς Ἁρμονίας, τῆς συζύγου τοῦ βασιλέως τῶν Θηβῶν Κάδμου, εἰς τὴν Ἐριφύλην, ἠδυνήθη μὲ τὴν μεσολάβησίν της νὰ ἀναγκάσῃ τὸν Ἀμφιάραον νὰ λάβῃ μέρος εἰς τὴν ἐκστρατείαν μετὰ τῶν λοιπῶν ἓξ ἀρχηγῶν. Ἀναχωρῶν ὅμως ὁ Ἀμφιάραος εἰς τὴν ἐκστρατείαν ἀφῆκεν ἐντολὴν εἰς τοὺς δύο υἱούς του, τὸν Ἀμφίλοχον καὶ τὸν Ἀλκμαίωνα, νὰ ἐκδικήσουν τὸν θάνατόν του, ὅταν φθάσουν εἰς τὴν κατάλληλον ἡλικίαν, διὰ τοῦ φόνου τῆς Ἐριφύλης, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ἐπραγματοποίησεν ὁ Ἀλκμαίων. Ὡς προέβλεψεν ὁ Ἀμφιάραος, ἡ ἐκστρατεία ἀπέτυχε καὶ ἐκ τῶν ἀρχηγῶν ἄλλοι εὗρον τὸν θάνατον κατὰ

---

1 ΠΑΥΣΑΝΙΑΣ Ι 34. 2.

2 ΥΠΕΡΕΙΔΗΣ Ὑπὲρ Εὐξενίππου 14. Βλ. ἀνωτ. σ. 26 ἑξ.

τὴν μάχην καὶ ἄλλοι ἐτράπησαν εἰς φυγήν. Μεταξὺ τῶν τελευταίων εὑρίσκεται καὶ ὁ Ἀμφιάραος, ὁ ὁποῖος ἐπὶ τοῦ ἅρματός του τρέπεται πρὸς τὴν Ἀττικήν. Τὴν στιγμὴν καθ' ἣν ὁ διώκτης του, ὁ Θηβαῖος Περικλύμενος, ἐπρόκειτο νὰ καταφέρῃ ἐπὶ τοῦ ἥρωος τὸ θανατηφόρον πλῆγμα, ὁ Ζεὺς ρίπτει τὸν κεραυνόν του, ἀνοίγεται χάσμα εἰς τὴν γῆν καὶ ἐντὸς αὐτοῦ χάνεται ὁ Ἀμφιάραος μετὰ τοῦ ἅρματος καὶ τοῦ ἡνιόχου του Βάτωνος.

Ὁ μῦθος μὲ τὴν τραγικήν του κατάληξιν ἐνέπνευσε κορυφαίους τραγικοὺς καὶ κωμικοὺς ποιητάς. Ἐκ τῶν κωμικῶν πρῶτος ὁ Ἀριστοφάνης [1] μὲ τὴν κωμῳδίαν του *Ἀμφιάρεως*, ἡ ὁποία παρεστάθη εἰς τὰ Λήναια τοῦ 415 π.Χ., ἐξαπολύει τοὺς μύδρους του ἐναντίον τῶν ἱερέων τοῦ θεοῦ. Ἀκολουθεῖ ὁ Φιλιππίδης [2] (4ος - 3ος π.Χ. αἱ.) μὲ τὴν κωμῳδίαν *Ἀμφιάρεως* καὶ Ἀπολλόδωρος ὁ Καρύστιος [3] (α΄ ἥμισυ τοῦ 3ου π.Χ. αἱ.) μὲ νέαν κωμῳδίαν ὑπὸ τὸν αὐτὸν τίτλον. Ἐκ τῶν τραγικῶν ὁ Καρκίνος [4] (5ος π.Χ. αἱ.) ἔγραψε τραγῳδίαν μὲ τὸν τίτλον *Ἀμφιάρεως* καὶ ὁ Σοφοκλῆς [5] *Ἀμφιάρεω Σατυρικόν*.

Παραλείποντες τὰς ἀπείρους διηγήσεις περὶ τὸν Ἀμφιάραον, εἰς τοὺς συγγραφεῖς καὶ τοὺς σχολιαστάς, περιοριζόμεθα εἰς τοὺς λόγους τοῦ Ὁμήρου [6] διὰ τὸν ἥρωα :

Ἀντιφάτης μὲν τίκτεν Ὀϊκλῆα μεγάθυμον,
αὐτὰρ Ὀϊκλῆης λαοσσόον Ἀμφιάραον,
ὃν περὶ κῆρι φίλει Ζεύς τ' αἰγίοχος καὶ Ἀπόλλων
παντοίην φιλότητ'· οὐδ' ἵκετο γήραος οὐδόν,
ἀλλ' ὄλετ' ἐν Θήβῃσι γυναίων εἵνεκα δώρων.

Ὁ Πίνδαρος [7] τοῦ ἀφιερώνει λόγους πλήρεις θαυμασμοῦ ὡς καὶ ὁ Αἰσχύλος [8] διὰ τοῦ Θηβαίου ἀγγέλου

ἕκτον λέγοιμ' ἂν ἄνδρα σωφρονέστατον,
ἀλκὴν τ' ἄριστον μάντιν, Ἀμφιάρεω βίαν·
— — — — — — — — — — — — —
οὐ γὰρ δοκεῖν ἄριστος, ἀλλ' εἶναι θέλει,
βαθεῖαν ἄλοκα διὰ φρενὸς καρπούμενος,
ἀφ' ἧς τὰ κεδνὰ βλαστάνει βουλεύματα.

---

1 EDMONDS I, σ. 576-582.
2 Αὐτόθι III A σ. 168.
3 Αὐτόθι III A σ. 184.
4 NAUCK, TGF 797.
5 Αὐτόθι 154.
6 Ὀδ. ο 243-247.
7 Ὀλυμπ. VI· Νεμ. X 8.
8 Ἑπτὰ ἐπὶ Θήβας 568.

Ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν ζωγραφικὴν καὶ τὴν πλαστικὴν ὁ μῦθος τοῦ Ἀμφιαράου ἦτο πολὺ ἀγαπητός. Ἐτρουσκικὸν ἀνάγλυφον [1] παριστάνει τὴν καταβύθισιν τοῦ θεοῦ, ἐνῷ ὅμοιον θέμα ἔχει μελανόμορφος λήκυθος τοῦ Ἐθνικοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου [2]. Τὸ θέμα ὅμως τὸ ὁποῖον συναντᾶται συχνότερον εἶναι ἡ ἀναχώρησις τοῦ Ἀμφιαράου εἰς τὴν ἐναντίον τῶν Θηβῶν ἐκστρατείαν (*Ἀμφιαράου ἐξελασίη*). Ἡ σκηνὴ αὕτη εὑρίσκετο καὶ ἐπὶ τῆς λάρνακος, τὴν ὁποίαν ἀφιέρωσεν ὁ τύραννος τῆς Κορίνθου Κύψελος



Εἰκ. 33. Ἡ ἀναχώρησις τοῦ Ἀμφιαράου.

εἰς τὴν Ὀλυμπίαν [3]. Τὴν παράστασιν αὐτὴν τῆς λάρνακος ἀντιγράφει πιστῶς κορινθιακὸς κρατὴρ εἰς τὸ Μουσεῖον τοῦ Βερολίνου [4] (εἰκ. 33). Ὁμοία παράστασις σῴζεται εἰς τὰ τεμάχια λεκανίδος ἐκ τῆς Ἀκροπόλεως τῶν Ἀθηνῶν [5], μετριώτεραι δὲ ἐκτελέσεις τοῦ αὐτοῦ θέματος κοσμοῦν πολλὰ ἀγγεῖα.

---

1 WELCKER, Annali dell' Inst. 16, 1844, σ. 166.

2 HASPELS, Black-Figured Lekythoi, σ. 172 καὶ πίν. 50, 3.

3 ΠΑΥΣΑΝΙΑΣ V 17. 7-8. : *ἑξῆς δὲ Ἀμφιαράου τε ἡ οἰκία πεποίηται καὶ Ἀμφίλοχον φέρει νήπιον πρεσβῦτις ἥτις δή· πρὸ δὲ τῆς οἰκίας Ἐριφύλη τὸν ὅρμον ἔχουσα ἕστηκε, παρὰ δὲ αὐτὴν αἱ θυγατέρες Εὐρυδίκη καὶ Δημώνασσα, καὶ Ἀλκμαίων παῖς γυμνός. Ἄσιος δὲ ἐν τοῖς ἔπεσι καὶ Ἀλκμήνην ἐποίησε θυγατέρα Ἀμφιαράου καὶ Ἐριφύλης εἶναι. Βάτων δέ, ὃς ἡνιοχεῖ τῷ Ἀμφιαράῳ, τάς τε ἡνίας τῶν ἵππων καὶ τῇ χειρὶ ἔχει τῇ ἑτέρᾳ λόγχην. Ἀμφιαράῳ δὲ ὁ μὲν τῶν ποδῶν ἐπιβέβηκεν ἤδη τοῦ ἅρματος, τὸ ξίφος δὲ ἔχει γυμνὸν καὶ ἐς τὴν Ἐριφύλην ἐστὶν ἐπεστραμμένος ἐξαγόμενός τε ὑπὸ τοῦ θυμοῦ, ὡς μόλις ἐκείνης ἂν ἀποσχέσθαι.*

4 FURTWÄNGLER - REICHHOLD, Griechische Vasenmalerei, Text III, σ. 3 Taf. III, 121-22. Ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἀγγειογραφίας αὐτῆς γίνεται καὶ ἡ ἀναπαράστασις τοῦ σχετικοῦ τμήματος τῆς λάρνακος τοῦ Κυψέλου. Βλ. Ν. Δ. ΠΑΠΑΧΑΤΖΗ, Παυσανίου Ἑλλάδος Περιήγησις, τόμ. III, σ. 318.

5 GRAEF - LANGLOTZ, Die antiken Vasen von der Akropolis, πίν. 92.

Τὴν σκηνήν, κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ Πολυνείκης ἐπιδεικνύει τὸ περιδέραιον εἰς τὴν Ἐριφύλην καὶ προσπαθεῖ διὰ τῆς προσφορᾶς αὐτοῦ νὰ τὴν πείσῃ νὰ προδώσῃ τὸν σύζυγόν της, θαυμασίως ἐκφράζει πασίγνωστος πελίκη [1] τοῦ Μουσείου τῆς ἰταλικῆς πόλεως Lecce (εἰκ. 34): «Σὰν τιναγμένη ἡ Ἐριφύλη ἀπὸ τὴ θέα του, ἂν καὶ φαίνεται νὰ πατάῃ καὶ μὲ τὰ δυὸ σκέλη, μὲ



Εἰκ. 34. Ἡ Ἐριφύλη λαμβάνει παρὰ τοῦ Πολυνείκους τὸ περιδέραιον τῆς Ἁρμονίας.

τὸ μάτι της ξαφνιασμένο, ἀλλὰ στηλωτὸ πάνω στὸ περιδέραιο, προτείνει κιόλας τὸ χέρι της γιὰ νὰ τὸ δεχτῇ.

Τί μπορεῖ νὰ ξέρῃ ἀπὸ μελετημένη προδοσία ἡ ἀθώα καὶ ἀπονήρευτη αὐτὴ γυναῖκα; Δὲν βλέπει ἄλλο παρὰ τὴ λάμψη τοῦ χρυσαφικοῦ, βιάζεται νὰ τὸ ἀποκτήσῃ, νὰ τὸ φορέσῃ, νὰ στολιστῇ. Ὁ ἄντρας ἀπέναντί της, ἔχει

1 Furtwängler - Reichhold, ἔ. ἀ. Text II, σ. 27, Taf. II 66 B.

τὴ φροντισμένη ὄψη ἑνὸς πραματευτῆ ποὺ ἦρθε ἀπὸ μακρυὰ μὲ ζηλευτὴ πραμάτεια. Ὅλα ἀπάνω του ἐκφράζουν τὸ δόλο. Ἡ ἀντιπαθητικὴ ψιλόλιγνη κορμοστασιά, ὁ κεντητὸς κοντὸς χιτῶνας, πρὸ πάντων τὰ γένεια τὰ κατάμαυρα ποὺ τὸν δείχνουν πολύπειρο καὶ ψυχρὸ ὑπολογιστή» [1].

Ὁ κατάλογος ὅμως τῶν ἔργων τέχνης τὰ ὁποῖα εἶχον ὡς θέμα των τὸν μῦθον τοῦ ἥρωος ἢ τὸν εἰκόνιζον εἶναι μακρός [2]. Ἀρκούμεθα μόνον νὰ ἀναφέρωμεν τὸ ἄγαλμα τοῦ Ἀμφιαράου, τὸ ὁποῖον ὑπῆρχεν εἰς τὴν Ἀγορὰν τῶν Ἀθηνῶν [3] παρὰ τὴν Εἰρήνην μὲ τὸν Πλοῦτον τοῦ Κηφισοδότου· ἐπίσης ἄγαλμα τοῦ ἥρωος ὑπῆρχεν εἰς τὸ γυμνάσιον τοῦ Ζευξίππου εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν [4].

---

1 Σεμνη Καρουζου, Ἡ Ἐριφύλη τοῦ Λέτσε, Ἐφημερὶς Ἐλευθερία, Σάββατον 9 Ἀπριλίου 1960.

2 Βλ. τὸ ἄρθρον *Anfiarao* τοῦ V. Scrinari ἐν τῇ Enciclopedia dell'arte Antica, τόμ. I, σ. 370-372 (1958).

3 Παυσανιας I 8. 2.

4 Anthol. Graeca II στ. 259 (Beckby).

ΑΙ ΕΠΙΓΡΑΦΑΙ ΤΟΥ ΩΡΩΠΟΥ

Ὡς δύναταί τις νὰ συμπεράνῃ ἐκ τῶν προηγουμένων κεφαλαίων, αἱ ἐπιγραφαὶ εἶναι ἡ κυριωτέρα πηγὴ διὰ τὴν γνῶσιν τῆς ἱστορίας τῆς πόλεως καὶ τοῦ ἱεροῦ τοῦ Ἀμφιαράου.

Οἱ Ὠρώπιοι ἐδημοσίευον τὰ ψηφίσματά των εἰς τὸ Ἱερόν. Ἐκ τῶν ἑκατοντάδων τῶν ἐπιγραφῶν τοῦ Ὠρωποῦ ὀλίγαι (πλὴν βεβαίως τῶν ἐπιτυμβίων) εὑρέθησαν ἔξω τοῦ Ἱεροῦ καὶ τοῦτο διότι εἶχον μεταφερθῆ ἐξ αὐτοῦ εἰς παλαιοτέρους χρόνους. Κατὰ καλὴν τύχην, παρὰ τὴν γενομένην εἰς τὰς ἀσβεστοκαμίνους καταστροφὴν ἐπιγραφῶν, διεσώθη μέγας ἀριθμὸς ἐξ αὐτῶν. Αἱ ἐπιγραφαὶ αὗται, διαφωτίζουσαι τὴν ἱστορίαν τεσσάρων αἰώνων, ἀποτελοῦν σπανίαν ἑνότητα κειμένων.

Ὁ Ὠρωπός, κείμενος εἰς τὰ σύνορα τῆς Ἀττικῆς καὶ τῆς Βοιωτίας, προσεπάθησε νὰ διατηρήσῃ τὴν ἀνεξαρτησίαν του ἔναντι τῶν δύο μεγάλων δυνάμεων, αἱ ὁποῖαι τὸν συνέθλιβον, ἀνεπιτυχῶς τὸ πλεῖστον. Ὁσάκις τὸ ἐπετύγχανε, τοῦτο ὠφείλετο εἰς μεγάλα πολιτικὰ γεγονότα, τὰ ὁποῖα ἐπέδρων γενικώτερον ἐπὶ τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου. Ἡ προσπάθεια αὕτη τῆς πόλεως ἀνέπτυξε τὸν ἐθνικισμὸν καὶ τὴν γραφειοκρατικὴν ὀργάνωσιν, τὴν ὁποίαν βλέπομεν νὰ ἀντανακλᾶται εἰς τὸ πλῆθος τῶν διασωθέντων ψηφισμάτων.

Αἱ ἀκολουθοῦσαι ἐπιγραφαὶ εἶναι μία αὐστηρὰ ἐπιλογὴ ἐκ τῶν σπουδαιοτέρων, αἱ ὁποῖαι ἀφοροῦν εἰς τὴν πόλιν καὶ τὸ Ἱερόν. Συμπληροῦν τὴν ἱστορίαν τῆς πόλεως ἢ τοῦ Ἱεροῦ καὶ διαφωτίζουν ἐπὶ τῶν θεμάτων τῆς λατρείας ἢ τῶν σχέσεων τοῦ Ὠρωποῦ μετὰ τῶν ἄλλων ἑλληνικῶν πόλεων, ἀποτελοῦσαι μετὰ τῶν ἐλαχίστων φιλολογικῶν μαρτυριῶν ἀπαραίτητον τμῆμα οἱασδήποτε περὶ τοῦ Ὠρωποῦ ἢ τοῦ ἐθνικοῦ ἱεροῦ του μελέτης.

I. Τὰ βάθρα (ἀναθηματικαὶ ἐπιγραφαί). Τὰ βάθρα, τὰ ὁποῖα εἶναι ἱδρυμένα παρὰ τὴν ὁδὸν ἡ ὁποία ὁδηγεῖ ἐκ τῆς στοᾶς εἰς τὸν ναόν, ἀποτελοῦν ἓν ἐκ τῶν πλέον ἐντυπωσιακῶν στοιχείων τοῦ Ἱεροῦ. Περισσότερον ὅμως ἐντυπωσίαζον κατὰ τοὺς ἀρχαίους χρόνους, ὅτε ἐσῴζοντο τὰ ἐπ' αὐτῶν ἀγάλματα, ἐκ μαρμάρου ἢ χαλκοῦ, πολιτῶν τοῦ Ὠρωποῦ, βασιλέων καὶ βασιλισσῶν, στρατηγῶν, ἱερέων τοῦ Ἀμφιαράου, ποιητῶν, θεῶν (εἰκ. 35, πίν. 55).

Αἱ πλευρικαὶ ἐπιφάνειαι τῶν βάθρων καὶ τῶν ἐπικράνων των ἐχρησίμευον

διὰ τὴν ἀναγραφὴν τῶν ψηφισμάτων τοῦ Ὠρωποῦ ἢ τοῦ κοινοῦ τῶν Βοιωτῶν ἢ τῶν καταλόγων τῶν νικητῶν τῶν ἀγώνων, τοὺς ὁποίους ἐτέλει τὸ Ἱερόν. Εἰς μίαν, τοὐλάχιστον, περίπτωσιν ἀναφέρεται εἰς ποῖον βάθρον θὰ γίνῃ ἡ ἀναγραφὴ ψηφίσματος καὶ τοῦτο λόγῳ τῆς ἰδιαιτέρας σχέσεως τοῦ τιμωμένου διὰ τοῦ ψηφίσματος προσώπου μὲ τοὺς ἐπὶ τοῦ βάθρου εἰκονιζομένους [1] : *ἀναγράψαι δὲ τόδε τὸ ψήφισμα τοὺς πολεμάρχο*[υς τοὺς ἐ]*πὶ ἱερέως Δημοκράτου τοῦ δευτέρου ἐν* [τῶι ἱερῶι τοῦ] *Ἀμφιαράου ἐπὶ τῆς βάσεως τῶν εἰκόν*[ων τοῦ βα]*σιλέως Πτολεμαίου καὶ τῆς βασιλ*[ίσσης Ἀρσινόης].

Ἀγάλματα ἱδρύοντο ὄχι μόνον παρὰ τὴν ὁδὸν πρὸς τὸν ναὸν ἀλλὰ καὶ εἰς οἱονδήποτε σημεῖον τοῦ Ἱεροῦ. Πρὸ τῆς στοᾶς σῴζονται τὰ λείψανα τῶν θεμελίων μεγάλου βάθρου, εἰς τὸν χῶρον τῆς πηγῆς, ὁ ὁποῖος ἐθεωρεῖτο ἐκ τῶν σημαντικωτέρων, εἶχον ἱδρυθῆ τὰ ἀναθήματα πλουσίας ἀθηναϊκῆς οἰκογενείας, τῶν Ἀναγυρασίων ἀδελφῶν Μειδίου καὶ Θρασυλόχου καὶ τοῦ υἱοῦ τοῦ πρώτου Κηφισοδώρου. Ἄγαλμα τοῦ Ἀμφιαράου εἶχεν ἱδρυθῆ εἰς τὸ ὀπίσω τοῦ μικροῦ ναοῦ ὑπερυψωμένον δωμάτιον, στήλη δὲ τιμῶσα τὸν Ἀθηναῖον Ἡγήσανδρον Ἡγησάνδρου ἵστατο εἰς τὸ θέατρον.

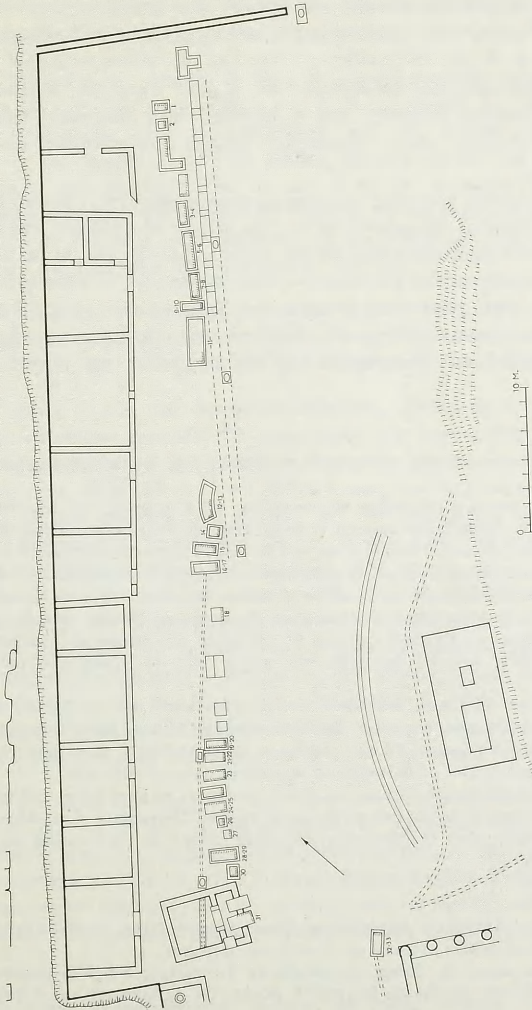
Κατὰ τὰς παρατηρήσεις τοῦ Λεοναρδου [2], οἱ Ὠρώπιοι προετίμων, διὰ τὴν ἀναγραφὴν τῶν ψηφισμάτων, ἐκτὸς τῆς ὄψεως τοῦ βάθρου, ἡ ὁποία ἦτο ἡ καλυτέρα πλευρά, τὴν δεξιὰν ἐπιφάνειαν (προκειμένου περὶ τῶν παρὰ τὴν μνημονευθεῖσαν ὁδὸν βάθρων), δηλαδὴ τὴν ἀνατολικήν, διότι ἡ εἴσοδος τοῦ Ἱεροῦ ἦτο ἀνατολικῶς καὶ ὁ βαδίζων ἐκ τῆς στοᾶς πρὸς τὸν ναὸν ἔβλεπε πρῶτα τὰ ψηφίσματα τὰ ἐπὶ τῆς δεξιᾶς πλευρᾶς. Προϋπόθεσις ὅμως ἦτο ὅτι τὸ κείμενον ἀνατολικῶς βάθρον δὲν θὰ ἦτο πολὺ πλησίον, διότι τότε δὲν θὰ ἦτο εὔκολος ἡ ἀναγραφὴ τοῦ ψηφίσματος, ἤ, τοὐλάχιστον, ἡ ἀνάγνωσίς του. Ἡ δεξιὰ ἐπιφάνεια τοῦ βάθρου τοῦ Μεγακλείδου, ἀντιθέτως πρὸς τὴν ἀριστεράν, δὲν φέρει ἐπιγραφάς, διότι ἀνατολικῶς καὶ ἐγγύτατα εὑρίσκεται τὸ βάθρον τοῦ Λέντλου. Καὶ ἐκ τῆς δεξιᾶς ἐπιφανείας προετιμᾶτο τὸ ἀκραῖον ἐμπρόσθιον μέρος καὶ μετὰ τὴν πλήρωσιν τοῦ τμήματος αὐτοῦ ἐγράφοντο ψηφίσματα καὶ εἰς τὴν ὑπόλοιπον ἐπιφάνειαν. Μετὰ τὴν πλήρωσιν τῆς δεξιᾶς ἐπιφανείας τοῦ βάθρου ἐγράφοντο ψηφίσματα καὶ εἰς τὴν ἀριστεράν [3].

---

1 IG VII 298· OGI 81.

2 ΑΕ 1919, σ. 55.

3 Ἡ σειρὰ τῶν βάθρων δὲν ἀνταποκρίνεται πρὸς τὴν χρονολογικήν των τάξιν. Ἡ τοποθέτησίς των ἐγίνετο ἀναλόγως τοῦ διαθεσίμου χώρου καὶ τῶν σχέσεων τοῦ ἐνδιαφερομένου μὲ τὴν διοίκησιν τοῦ Ἱεροῦ. Ὡς εὑρίσκονται σήμερον, δυνάμεθα νὰ τὰ κατα-



Εἰκ. 35. Τοπογραφικὸν σχέδιον τῆς περιοχῆς τῶν βάθρων (αἱ ἐπὶ τῶν βάθρων σκιάσεις δεικνύουν τὰς ἐνεπιγράφους αὐτῶν πλευράς).

Εἰς τὴν ὀπισθίαν ἐπιφάνειαν τῶν βάθρων δὲν ὑπάρχουν ἐπιγραφαὶ ἐκτὸς τριῶν περιπτώσεων, τῆς μετατροπῆς βάθρου εἰς βωμόν, ὡς δύναταί τις νὰ συμπεράνῃ ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς ΑΡΤΕΜΙΔΟΣ τῶν αὐτοκρατορικῶν χρόνων [1] καὶ δύο λαθραίων ἀναθέσεων, ὧν ἡ μία [2] τιμᾷ τόν, πιθανώτατα Ὠρώπιον, *Ἱεροκλῆν Πύθωνος*, ἐνῷ ἡ δευτέρα [3] ἦτο ἔκφρασις στοργῆς γονέων διὰ τὸν υἱόν των : *Ἀντίμαχος, Ἀριστὼ Διονυσόδωρ*[ον] *τὸν ὑόν, Ἀμφι(αράωι)*.

Μετὰ πολυετεῖς ἐργασίας ὁ Λεοναρδος ἀποκατέστησεν, ὅσον τοὐλάχιστον ἐπέτρεψαν τὰ διασωθέντα μέλη, τὴν σειρὰν τῶν βάθρων, καὶ οὕτω δύναταί τις νὰ σχηματίσῃ σαφῆ εἰκόνα τοῦ συνόλου αὐτῶν. Αἱ ἐπ' αὐτῶν ἐπιγραφαὶ — ἀναθέσεις καὶ ψηφίσματα — εἶναι, ὡς ἐλέχθη, τὸ πολυτιμότερον ἀρχεῖον διὰ τὴν γνῶσιν τῆς ἱστορίας τοῦ Ὠρωποῦ καὶ τοῦ Ἱεροῦ ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν κατάρτισιν τοῦ χρονολογικοῦ πίνακος τῶν ἀρχόντων τῆς πόλεως, τῶν ἱερέων τοῦ Ἀμφιαράου καὶ τῶν ἀρχόντων τοῦ κοινοῦ τῶν Βοιωτῶν [4].

τάξωμεν εἰς ὁμάδας χωρὶς ὅμως νὰ δυνάμεθα νὰ ὁρίσωμεν καὶ τὴν ἀπόλυτον χρονολογικήν των τάξιν.

Μίαν ὁμάδα ἀποτελοῦν τὰ βάθρα τῶν ἀγαλμάτων τοῦ Κουρίωνος, τοῦ Ἀγρίππα καὶ τῶν μεταξὺ αὐτῶν. Παλαιότερον φαίνεται τὸ ἐν τῷ μέσῳ, τὸ ὁποῖον φέρει ἐπιγραφὰς καὶ εἰς τὰς τρεῖς αὐτοῦ πλευράς. Τοῦτο δεικνύει τὴν ἐπὶ μακρὸν χρονικὸν διάστημα ἔλλειψιν πέριξ αὐτοῦ ἄλλων βάθρων ἀλλὰ καὶ τὴν σπουδαιότητά του ἐφ' ὅσον προετιμᾶτο διὰ τὴν δημοσίευσιν τῶν ψηφισμάτων. Ἀκολουθοῦν τὰ βάθρα τῶν ἀγαλμάτων τοῦ Κουρίωνος καὶ τοῦ Ἀγρίππα, τὰ ὁποῖα φέρουν ἐπιγραφὰς εἰς τὴν ἀριστερὰν πλευρὰν τὸ πρῶτον, εἰς τὴν δεξιὰν τὸ δεύτερον. Ἐξ αὐτοῦ φαίνεται ὅτι τὰ λοιπὰ δύο βάθρα τῆς ὁμάδος δὲν εἶχον ἀκόμη ἱδρυθῆ, διότι θὰ ἠμπόδιζον τὴν χάραξιν τῶν ἐπιγραφῶν καὶ τὴν ἀνάγνωσίν των.

Τὸ βάθρον τοῦ ἀγάλματος τοῦ Λέντλου εἶναι παλαιότερον τοῦ τοῦ Μεγακλείδου, διότι τὸ δεύτερον, ἐνῷ φέρει ἐπιγραφὰς ἀριστερά, εἶναι ἀνεπίγραφον δεξιά, διότι ἠμποδίζετο ἡ χάραξις ὑπὸ τοῦ πρώτου. Τὸ αὐτὸ συμβαίνει καὶ μὲ τὸ βάθρον τοῦ ἀγάλματος τοῦ Ἰσαυρικοῦ, τὸ ὁποῖον εἶναι παλαιότερον τοῦ ἀνατολικῶς κειμένου ἐλλιποῦς.

Οἱ ἀνωτέρω ὑπολογισμοὶ δύνανται νὰ γίνουν δι' ἅπαντα τὰ κατὰ χώραν βάθρα τοῦ Ἀμφιαρείου, τὰ ὁποῖα οὕτω κατατάσσονται εἰς ἓξ ὁμάδας. Συσχετισμοὶ ὅμως ἀπόλυτοι ἁπάντων τῶν βάθρων εἶναι ἀδύνατον νὰ γίνουν μὲ τὰ ὑπάρχοντα τοπογραφικὰ καὶ ἐπιγραφικὰ δεδομένα.

1 IG VII 243.

2 IG VII 4269.

3 IG VII 438. Καὶ αὕτη ἡ ἐπιγραφὴ καὶ ἡ προηγουμένη ἔχουν χαραχθῆ ἀκριβῶς ὑπὸ τὸ κυμάτιον τοῦ βάθρου μὲ μικρὰ καὶ ἄτακτά πως γράμματα.

4 Εἰς τὰς ἐπιγραφὰς τῶν βάθρων ἐστηρίχθησαν ἐν πολλοῖς διὰ τὰς χρονολογήσεις τῶν ἀρχόντων τοῦ κοινοῦ τῶν Βοιωτῶν ὁ Holleaux, ἡ Barratt καὶ ὁ Feyel.

Ἐκ τῆς τεκτονικῆς των μορφῆς δυνάμεθα νὰ κατατάξωμεν τὰ βάθρα τοῦ Ἀμφιαρείου εἰς τὰς ἑξῆς γενικὰς κατηγορίας [1]:

1. Τὰ στενά. Τούτων ἡ ὄψις εἶναι στενοτέρα τῶν πλευρῶν. Διαιροῦνται δὲ εἰς δύο κατηγορίας: α) τὰ ἀποτελούμενα ἐκ τριῶν μαρμαρίνων ὀρθοστατῶν, ἑνὸς ὡς προσόψεως καὶ δύο ὀπίσω, καθέτως, ὡς πλευρῶν, ὡς συμβαίνει εἰς τὰ βάθρα τῶν ἀγαλμάτων τοῦ Σύλλα, τοῦ Κουρίωνος, τοῦ Πίσωνος (εἰκ. 40) καὶ β) τὰ ἐκ τεσσάρων ὀρθοστατῶν, ἑνὸς ὡς προσόψεως καὶ ἑτέρου ὡς ὀπισθίας ὄψεως καὶ δύο μεταξύ των, καθέτως, ὡς πλευρῶν, ὡς συμβαίνει εἰς τὰ βάθρα τῶν ἀγαλμάτων τοῦ Λέντλου, τοῦ Πόλχρου, τοῦ Ἰσαυρικοῦ (εἰκ. 43).

2. Τὰ μονόλιθα. Τῶν μονολίθων βάθρων ὁ κορμὸς ἀποτελεῖται ἐξ ἑνὸς τεμαχίου μαρμάρου, ὡς συμβαίνει εἰς τὰ βάθρα τῶν ἀγαλμάτων τοῦ Μεγακλείδου, τῆς Ἁδείας, τῆς Βοιδίου, τοῦ Φιλοναύτου (εἰκ. 42, πίν. 56α).

3. Τὰ μακρά, τῶν ὁποίων ἡ πρόσοψις, ἀντιθέτως πρὸς τὰ στενά, εἶναι ἡ μακροτέρα πλευρά. Τὸ μακρότερον τῆς κατηγορίας αὐτῆς ἦτο, ὡς συμπεραίνεται ἐκ τῶν θεμελίων του, τὸ βάθρον τῶν ἀγαλμάτων τοῦ βασιλέως Πτολεμαίου Δ' τοῦ Φιλοπάτορος καὶ τῆς συζύγου του Ἀρσινόης, μήκους περίπου 3.50 μέτρων. Ἐκ τῶν σωζομένων λειψάνων τοῦ βάθρου δυνάμεθα νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι τὸ βάθρον κατὰ τὴν πρόσοψιν ἀπετελεῖτο ἐκ τεσσάρων τεμαχίων μαρμάρου, δύο στενῶν κατὰ τὰ ἄκρα καὶ δύο ἄλλων μεταξύ. Τὰ ἀκραῖα κατεῖχον ὅλον τὸ πάχος τοῦ βάθρου, 0.98 μ., ἐνῷ τὰ μεταξὺ ἦσαν ὀρθοστάται, ὀπίσω αὐτῶν δηλαδὴ ὑπῆρχον ἄλλοι λίθοι οἱ ὁποῖοι ἀπετέλουν τὴν ὀπισθίαν ὄψιν. Ὁμοίας κατασκευῆς ἦσαν τὰ βάθρα τῶν ἀγαλμάτων τοῦ ἱερέως Διοδώρου (εἷς ὀρθοστάτης ἐμπρὸς καὶ εἷς ἢ δύο ὀπίσω, εἰκ. 39), τῶν Θεοδώρου Ι καὶ Θεοδώρου ΙΙ, πάππου καὶ ἐγγόνου (δύο ἀκραῖα στενὰ μάρμαρα, ἓν μεταξὺ εἰς τὴν πρόσοψιν καὶ δύο ὀπίσω, εἰκ. 38), τοῦ Πτωίωνος (εἷς ὀρθοστάτης εἰς τὴν πρόσοψιν καὶ δύο ὀπίσω).

Ἐκτὸς ὅμως τῶν περιγραφέντων σχημάτων ὑπάρχουν καὶ ἄλλα, πλέον σύνθετα, ὡς τὰ βάθρα σχήματος Γ ἢ Τ. Ὁ λόγος τῆς ἰδιαζούσης κατασκευῆς ὠφείλετο βεβαίως εἰς τὸ ἰδιότυπον τοῦ ἐπὶ τῶν βάθρων ἱδρυμένου ἀναθήματος (εἰκ. 36, 37). Ὑπάρχουν ἀκόμη βάθρα τοξοειδῆ, ὡς τὸ τοῦ ἀναθήματος τοῦ Θρασυλόχου ἢ τὸ τοῦ ἀγάλματος τοῦ Τροιζηνίου Διομήδους, τὸ πρῶτον μονόλιθον, τὸ δεύτερον ἀποτελούμενον ἐκ τριῶν τεμαχίων μαρ-

---

1 Αἱ ἐπὶ τῶν ἀκολουθούντων σχεδίων τῶν βάθρων σκιάσεις ὑποδηλοῦν τὰς θέσεις τῶν ἐπὶ τῶν βάθρων ἐπιγραφῶν.

μάρου κατὰ τὴν ἐμπροσθίαν καὶ τὴν ὀπισθίαν ὄψιν, δύο ἀκραίων δι' ἀμφοτέρας τὰς ὄψεις καὶ ἑνὸς εἰς τὸ μέσον. Βάθρον κυκλικὸν δὲν ὑπάρχει εἰς τὸ Ἱερόν, σῴζεται ὅμως εἰς αὐτὸ βάσις κυματιοφόρος ἀνήκουσα ὁπωσδήποτε εἰς μονόλιθον κυκλικὸν βάθρον.

Τὸ βάθρον τοῦ ἀγάλματος τοῦ Βρούτου, ἀνῆκον εἰς τὰ στενὰ βάθρα, ἀποτελεῖται ἐκ δύο ἐπαλλήλων μαρμάρων, εἰς τὸ σημεῖον δὲ τῆς συνάψεως ὑπάρχει εἰσέχουσα ταινία (εἰκ. 41 καὶ πίν. 56β). Ὁ τρόπος οὗτος κατασκευῆς ἀπαντᾷ καὶ εἰς τὸ πρὸ τοῦ σχήματος T βάθρου μικρὸν βάθρον τὸ ὁποῖον, ἐνῷ φαινομενικῶς ἀνήκει εἰς τὰ μονόλιθα, εἰς τὴν πραγματικότητα ἀποτελεῖται ἐκ δύο τεμαχίων μαρμάρου, ἐπαλλήλως τεθειμένων.

Τὰ ἀνωτέρω ἰσχύουν περὶ τοῦ κορμοῦ τοῦ βάθρου. Ὑπ' αὐτὸν ὑπῆρχε πάντοτε τὸ ὑπόβαθρον, συνήθως ἁπλοῦν μάρμαρον, ἐφ' ὅσον ὁ κορμὸς ἔφερεν εἰς τὸ κάτω αὐτοῦ μέρος κυμάτια, ἢ κυματιοφόρον, ὡς συμβαίνει εἰς τὰ βάθρα τῶν ἀγαλμάτων τοῦ Μεγακλείδου, τῆς Ἀδείας, τῆς Ποπιλλίας. Τὰ κυμάτια ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐπαναλαμβάνονται καὶ ἡ διαφορά των ἔγκειται εἰς τὴν ποιότητα τῆς ἐκτελέσεως. Τὰ αὐτὰ ἰσχύουν καὶ περὶ τοῦ ἐπικράνου τοῦ βάθρου. Ὅταν ὁ κορμὸς εἰς τὸ ἄνω τέρμα του ἔληγεν εἰς κυμάτια, τὸ ἐπίκρανον ἦτο ἁπλῆ πλάξ, ἂν ὅμως ἐστερεῖτο τῶν κυματίων, τότε τὸ ἐπίκρανον ἔφερεν εἰς τὸ κάτω αὐτοῦ μέρος κυμάτιον καὶ ἄβακα.

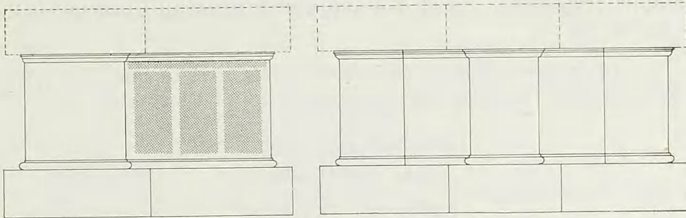
Αἱ στῆλαι. Διὰ νὰ συμπληρωθῇ ἡ εἰκὼν τοῦ τρόπου διὰ τοῦ ὁποίου ἐγίνετο εἰς τὸ Ἱερὸν ἡ δημοσίευσις τῶν ψηφισμάτων τοῦ Ὠρωποῦ ἢ τοῦ κοινοῦ πρέπει νὰ λεχθοῦν ὀλίγα περὶ τῶν στηλῶν, ἐκ τῶν ὁποίων εὑρέθη ὑπὸ τοῦ Λεοναρδου μέγας ἀριθμός, ἀκεραίων ἢ εἰς τεμάχια.

Αἱ στῆλαι ἱδρύοντο ὁπουδήποτε τοῦ Ἱεροῦ. Εἴς τινας ἐξ αὐτῶν (δὲν ὑπερβαίνουν τὰς τριάκοντα) μνημονεύεται καὶ ὁ τόπος ὅπου θὰ ἱδρυθοῦν, ἄλλοτε γενικῶς καὶ ἀορίστως, ἄλλοτε ἐπακριβῶς. Συνήθως προεβλέπετο ὅτι ἡ στήλη θὰ ἱδρύετο *ἐν τῶι ἱερῶι τοῦ Ἀμφιαράου*, εἰς ὀλίγας ὁρίζεται γενικῶς καὶ ὁ τόπος, *ἐν τῶι ἱερῶι τοῦ Ἀμφιαράου ὅπου ἂν δοκῆι ἐν καλλίστωι εἶναι*. Κάλλιστος τόπος ἦτο ὁ ἔξω τοῦ ναοῦ, ὁ περὶ τὸν βωμὸν καὶ ὁ τῆς πηγῆς. Ἡ μοναδικὴ ἀπελευθερωτικὴ ἐπιγραφὴ ἐκ τοῦ Ἱεροῦ ὁρίζει [1] ὅτι ἡ στήλη θὰ ἱδρυθῇ *πρὸς τῶι βωμῶι*.

Πολλάκις μικραὶ στῆλαι ἐστερεώνοντο διὰ μεταλλικῶν συνδέσμων εἰς τοὺς τοίχους τῶν οἰκοδομημάτων τοῦ Ἱεροῦ, ὡς ἡ ἐπιγραφὴ IG VII 4267. Ἡ στήλη αὐτή, ὕψους 0.57, πλάτους 0.235, πάχους 0.45 μ. δηλαδὴ μικρῶν διαστάσεων ὥστε νὰ μὴ ἔχῃ μεγάλο βάρος, φέρει εἰς τὴν ἀριστερὰν πλευράν, ἄνω καὶ κάτω, ἀνὰ μίαν ὀπὴν διὰ τὸ χαλκοῦν ἢ σιδηροῦν ἔμβολον,

1 ΕΠ ἀρ. 46.

διὰ τοῦ ὁποίου θὰ ἐστερεοῦτο εἰς τὸν τοῖχον οἰκοδομήματος, ὡς ἀναφέρεται καὶ εἴς τινα ἐπιγραφὴν τῆς Χίου [1], καθ' ἣν κατάλογος ὀνομάτων ἐπὶ



Εἰκ. 36. Βάθρον σχήματος Τ.

πίνακος θὰ ἐστερεοῦτο δι' ἐμβόλων εἰς τὸν τοῖχον κτηρίου : *προσπερονῆσαι* [εἰς τὴν] *στοήν*.

Αἱ ἐπιγραφαὶ [2] τῶν βάθρων. Τὸ πρῶτον ἐξ Ἀνατολῶν βάθρον (εἰκ. 36), κατὰ χώραν εὑρισκόμενον, ἔχει τὸ σχῆμα τοῦ γράμματος T ἐν

---

1 ΑΔ 11, 1927 - 28 Παράρτημα, σ. 23, ἀρ. 1.

2 Ἐπιγραφικὰ σύμβολα. Εἰς τὰς ἐνταῦθα δημοσιευομένας ἐπιγραφὰς χρησιμοποιοῦνται τὰ ἑξῆς ἐπιγραφικὰ σύμβολα, ὡς καθορίζονται ὑπὸ τῶν L. καὶ J. ROBERT εἰς τὸ βιβλίον των La Carie τόμ. II, σ. 9 - 14.

[ ] Ὀρθογώνιοι ἀγκύλαι· ἐντὸς αὐτῶν περικλείονται γράμματα ἐφθαρμένα καὶ μὴ διακρινόμενα ἢ ἀνήκοντα εἰς ἀπολεσθὲν τμῆμα τῆς ἐπιγραφῆς καὶ ἀναπληρούμενα.

. . . . . Διὰ τῶν στιγμῶν συμβολίζονται ἰσάριθμα ἐλλείποντα γράμματα, ἅτινα ὁ ἐκδότης ἀδυνατεῖ νὰ ἀναπληρώσῃ.

— — — Αἱ παῦλαι συμβολίζουν ἀπροσδιόριστον ἀριθμὸν ἐλλειπόντων γραμμάτων.

⟨ ⟩ Ἐντὸς τῶν ὀξυγωνίων παρενθέσεων περικλείονται γράμματα χαραχθέντα κατὰ λάθος ὑπὸ τοῦ χαράκτου καὶ ὀβελιζόμενα ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς.

( ) Αἱ ἁπλαῖ παρενθέσεις χρησιμοποιοῦνται : α) Διὰ τὴν ἀνάλυσιν συντομογραφίας π. χ. *Ἀμφια(ράωι)*, β) Διὰ τὴν προσθήκην γράμματος ἢ γραμμάτων παραλειφθέντων ὑπὸ τοῦ χαράκτου π. χ. *ὑπάρχ(ε)ιν*, γ) Διὰ τὴν διόρθωσιν γράμματος ἢ γραμμάτων παραδιδομένων ἐπὶ τοῦ λίθου ἐσφαλμένως π. χ. *ἔλ(α)ττον*, ἐνῷ ὁ λίθος παραδίδει ΕΛΛΤΤΟΝ.

Αἱ ὑπὸ τὰ γράμματα στιγμαὶ σημαίνουν ὅτι ταῦτα δὲν σῴζονται καθ' ὁλοκληρίαν καὶ ὅτι ἀποκαθίστανται, μετὰ πιθανότητος, ἐκ τῶν σῳζομένων λειψάνων αὐτῶν.

Τὰ λόγῳ λαξεύσεως, εἰς ἀρχαίους χρόνους, γράμματος ἢ γραμμάτων κενὰ (rasura, martelage) παρίστανται διὰ λοξῶν παραλλήλων γραμμῶν καὶ ἀριθμοῦ, διὰ τοῦ ὁποίου δηλοῦται ὁ ἀριθμὸς τῶν λαξευθέντων γραμμάτων. Τὰ ὑπὸ τοῦ χαράκτου ἀφεθέντα κενὰ δὲν δηλοῦνται ἐν τῇ μεταγραφῇ.

κατόψει [1]. Ἡ ἀναθηματικὴ ἐπιγραφή, ἡ ὁποία θὰ μᾶς ἐπληροφόρει περὶ τοῦ ἀναθέτου καὶ τοῦ ἀναθήματος, εὑρίσκετο ἐπὶ τοῦ ἀπολεσθέντος ἐπικράνου. Εἰς τὴν δυτικὴν πλευρὰν τῆς καθέτου κεραίας τοῦ βάθρου ὑπάρχει, ἐλλιπὴς ὅμως, μία σημαντικὴ ἀγωνιστικὴ ἐπιγραφὴ [2] τῆς περιόδου 80 - 70 π. Χ., ἡ IG VII 416.

1. Τὸ ἑπόμενον βάθρον, μονόλιθον, ἐλλιπὲς κατὰ τὸ ἐπίκρανον, φέρει τὴν ἀκόλουθον [3] ἀναθηματικὴν ἐπιγραφήν :

[Φι]*λοναύ*[ύ]*την Ἑρμο-*
[γέν]*ου Κα*[λ]*λιγείτων*
[Πύθ]*ωνο*[ς] *Ἀμφιαράωι*

Ὁ Φιλοναύτης εἶναι γνωστὸς ἐκ ταύτης καὶ τῆς ἑπομένης ἐπιγραφῆς μόνον. Θυγάτηρ του ἦτο ἡ Βοίδιον, τῆς ὁποίας τὸ ἄγαλμα ἵστατο ἐπὶ τοῦ ἑπομένου βάθρου. Ὁ Καλλιγείτων Πύθωνος, μέλος μεγάλης οἰκογενείας πολιτικῶν τοῦ Ὠρωποῦ, ἦτο σύζυγος τῆς Βοιδίου, κατὰ τὴν ὑπόθεσιν τοῦ Α. Ρ. Ραγκαβη [4]. Τὸ βάθρον τοῦ ἀγάλματος τοῦ Φιλοναύτου μετὰ τοῦ ἑπομένου ἱδρύθησαν περὶ τὰ τέλη τοῦ 3ου π.Χ. αἰῶνος. Ὑπὸ τὴν ἀνάθεσιν ὑπάρχουν δύο ψηφίσματα [5], τρίτον δὲ εἰς τὴν δεξιὰν ἐπιφάνειαν τοῦ βάθρου [6].

2. Τὸ βάθρον τοῦτο, σύγχρονον καὶ σχεδὸν ὅμοιον πρὸς τὸ προηγούμενον, ἔφερεν, ὡς ἐλέχθη ἤδη, τὸ ἄγαλμα τῆς Βοιδίου, τὸ ὁποῖον σώζεται εἰς τὸ Μουσεῖον τοῦ Ἱεροῦ (βλ. ἀνωτέρω σ. 119 ἀρ. 5 καὶ πίν. 31α), συμφώνως πρὸς τὴν ἀναθηματικὴν ἐπιγραφὴν [7] τῆς ὄψεως (πίν. 56α) :

Βοίδιον Φιλοναύτου
Καλλιγείτων Πύθωνος
Ἀμφιαράωι

---

1 Πρὸ τοῦ βάθρου σχήματος Τ εὑρίσκεται τὸ κάτω ἥμισυ μονολίθου βάθρου, περὶ τοῦ ὁποίου βλ. ἐν Β. Χ. Πετρακου, Τὸ Ἀμφιάρειον, σ. 7 ἀρ. 26.

2 Νέαν ἐπὶ τῆς ἐπιγραφῆς μελέτην τοῦ Λεοναρδου, μετὰ τὴν ἐν IG VII δημοσίευσίν της, βλ. ἐν ΑΕ 1925/26, σ. 32 ἀρ. 148.

3 IG VII 259.

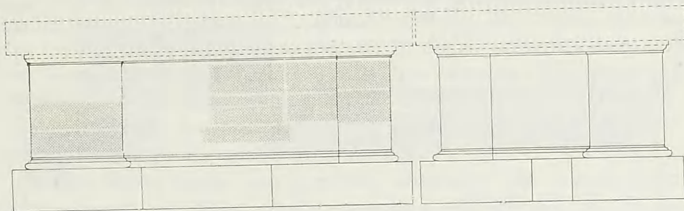
4 Antiquités Helléniques τόμ. 2, σ. 260 : «Calligiton et, sans doute sa femme, Boedion consacrent un autel à Amphiaraus»...

5 IG VII 260, 261 διὰ τοὺς Σωσιγένην Διονυσίου Ἀθηναῖον καὶ Φᾶνον καὶ Κλεόξενον Ἀγασικλέους Χαλκιδεῖς.

6 IG VII 262 διὰ τὸν Ἡδύλον Εὐπολέμου Θηραέα (ὡς δεικνύει ὁ Λεοναρδος, ΑΕ 1923, σ. 51α) καὶ ὄχι Θηβαέα ἢ Θη[β]αιέα.

7 IG VII 434.

Τὸ τρίτον ἐξ Ἀνατολῶν βάθρον ἔχει τὸ ἀσύνηθές πως σχῆμα τοῦ ⌐ (εἰκ. 37). Ἡ ἀναθηματικὴ ἐπιγραφή του ἦτο ἐπὶ τοῦ ἀπολεσθέντος ἐπικράνου. Ἐπὶ τῆς στενῆς ἐμπροσθίας ἐπιφανείας φέρει δύο ψηφίσματα [1] ὀκτὼ δέ, εἰς τρεῖς στήλας, εἰς τὴν μακράν [2].



Εἰκ. 37. Βάθρον σχήματος ⌐.

3-4. Τὸ βάθρον τῶν ἀγαλμάτων τοῦ Πτωίωνος καὶ τῆς συζύγου του Ἀριστονίκης ἀνήκει εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν πλατέων λόγῳ τοῦ μήκους τῆς προσόψεως. Σήμερον σῴζεται μόνον τὸ ὑπόβαθρον καὶ ὁ ἐμπρόσθιος ὀρθοστάτης. Τοῦ ὀπισθίου σῴζεται μικρὸν ἐνεπίγραφον τεμάχιον. Τὸ ἐπίκρανον ἐπίσης ἐλλείπει. Αἱ ἀναθηματικαὶ ἐπιγραφαὶ εἶναι δύο [3] καὶ ἔχουν γραφῆ παραλλήλως :

Ἀ[ρι]*στονίκη Φιλοκύδου*	*Τιμαγόρα Πτωίωνος*
τὸν ἄνδρα	*τὴν μητέρα*
[Π]*τωίωνα Σκυθρίωνος*	*Ἀριστονίκην Φιλοκύδου*
Ἀμφιαράωι	*Ἀμφιαράωι*

Τοὺς τιμωμένους, μέλη σπουδαίας οἰκογενείας τοῦ Ὠρωποῦ, εὑρίσκομεν καὶ ἀλλαχοῦ [4]. Ἐκ τοῦ σχήματος τῶν γραμμάτων αἱ ἐνταῦθα ἀνα-

---

1 IG VII 287, 288 διὰ τοὺς Ἀδάμαντα Δίωνος Αἰτωλὸν καὶ Πολεμοκράτην Ζωΐλου Θηβαῖον ἐξ Ἀχαΐας τῆς Φθιώτιδος.

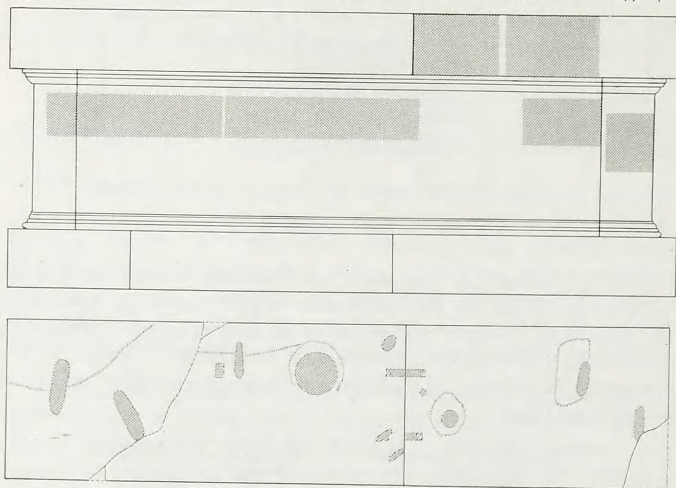
2 IG VII 289-296 διὰ τοὺς Ἑρμογένην Ἀπολλωνίου Μυριναῖον, ἀρχὴ ἐγκαταλειφθέντος ψηφίσματος, Χοιρύλον Χοιρύλου Δήλιον, Γεννικὸν καὶ Κριτόδημον Λεώνδου Μεσσηνίους, Πυθώνακτα Δαμασίππου Λαμψακηνόν, Μενεκράτην Φιλίππου Ἀθηναῖον, Νικόμαχον [— — — —] Μακεδόνα ἐκ Θετταλονίκης καὶ Ἀριστόνικον Διοφάντου Ζακύνθιον.

3 IG VII 249, 250.

4 Ὁ Πτωίων καὶ ἡ Ἀριστονίκη μνημονεύονται εἰς τὰς ἐπιγραφὰς ΕΠ ἀρ. 45 στ. 82 καὶ IG VII 3498 στ. 4 ὡς ἀναθέται φιάλης καὶ νομισμάτων εἰς τὸν Ἀμφιάραον.

θέσεις χρονολογοῦνται εἰς τὸ τελευταῖον τέταρτον τοῦ 3ου π.Χ. αἰῶνος. Ὑπ' αὐτὰς εἰς δύο στήλας ἔχουν γραφῆ ἓξ ψηφίσματα [1], δύο δὲ εἰς τὴν ἀριστερὰν πλευρὰν τοῦ βάθρου [2].

5-6. Καὶ τοῦτο τὸ βάθρον ἀνήκει εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν πλατέων, ἐλλείπει μόνον ὁ ὀπίσθιος ὀρθοστάτης (εἰκ. 38). Αἱ ἀναθηματικαὶ ἐπιγραφαὶ



Εἰκ. 38. Τὸ βάθρον τῶν ἀγαλμάτων Θεοδώρου Ι καὶ Θεοδώρου ΙΙ.

εἶναι, ὡς καὶ εἰς τὸ προηγούμενον βάθρον, δύο, παραλλήλως τεθειμέναι [3] (πίν. 57):

Δημοκρίτη Θεοδώρου	*Δημοκρίτη Θεοδώρου*
τὸν αὑτῆς πατέρα	*τὸν υἱὸν Θεόδωρον*
Θεόδωρον Ἀρχιλόχου	*Δημαινέτου*
Ἀμφιαράωι	*Ἀμφιαράωι*

Διονύσιος Ἀρίστωνος ἐπόησε

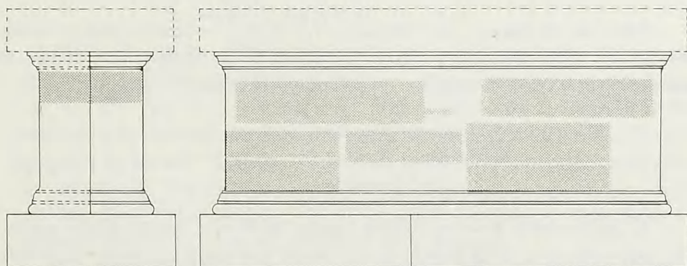
1 IG VII 251-256 + 408 διὰ τοὺς Θεόφιλον Φαιδίμου Ἀθηναῖον, Σώπατρον Ζήνωνος Ἡρακλειώτην, Γενναῖον Κλέωνος Ἐλατέα, Στράτωνα Ἀχαιοῦ Σελευκέα, Εὐπόλεμον Εὐδήμου Ἀθηναῖον, Καλλίαν Νίκωνος Ἐλατέα.

2 IG VII 257, 258 διὰ τοὺς Διονύσιον Ἡρακλεί[του — — — —] καὶ Σωφάνην Διονυσίου Ἀθηναῖον.

3 IG VII 374, 375.

Ὁ Θεόδωρος Ἀρχιλόχου, ὅστις τιμᾶται ἐνταῦθα, ὑπῆρξεν ἱερεὺς τοῦ Ἀμφιαράου καὶ ἀνῆκεν εἰς σημαντικωτάτην οἰκογένειαν τοῦ Ὠρωποῦ, ἡ ὁποία ἔδωκεν ἄρχοντας τῆς πόλεως, πρεσβευτάς, χορηγούς [1]. Οὗτος διετέλεσεν ἱερεὺς [2] ἐπὶ ἄρχοντος τοῦ κοινοῦ τῶν Βοιωτῶν Φίλωνος Ι (230;-211 π.Χ.) καὶ πιθανῶς τὸ ἄγαλμά του νὰ ἱδρύθη μετὰ τὴν λῆξιν τῆς ἱερατείας του. Ὁ Διονύσιος Ἀρίστωνος [3], Βοιωτὸς γλύπτης, εἶναι πατὴρ τοῦ γλύπτου Ἀγαθάρχου, ὁ ὁποῖος εἰργάσθη εἰς τὸ Ἱερὸν [4] καὶ τοῦ ἐπίσης γλύπτου Ἀρίστωνος [5]. Ἐκ τῶν ἐπὶ τοῦ σῳζομένου ἐπικράνου τοῦ βάθρου τόρμων φαίνεται ὅτι τὸ ἔργον τοῦ Διονυσίου ἦσαν τέσσαρα χάλκινα ἀγάλματα, διαφόρων μεγεθῶν, ἀριστερὰ τοῦ ἱερέως Θεοδώρου, δεξιὰ τοῦ ὁμωνύμου ἐγγόνου του καὶ μεταξὺ αὐτῶν δύο μικρότερα.

Εἰς τὸ δεξιὸν τμῆμα τῆς προσθίας ἐπιφανείας τοῦ βάθρου ἔχουν γραφῇ τέσσαρα ψηφίσματα, δύο ἐπὶ τοῦ κορμοῦ τοῦ βάθρου [6] καὶ δύο ἐπὶ τοῦ ἐπικράνου [7].



Εἰκ. 39. Τὸ βάθρον τῶν ἀγαλμάτων τοῦ Διοδώρου καὶ τῆς Φανοστράτης.

7-8. Τρίτον εἰς τὴν σειρὰν τῶν πλατέων εἶναι τὸ βάθρον τῶν ἀγαλμάτων τοῦ ἱερέως Διοδώρου καὶ τῆς συζύγου του Φανοστράτης (εἰκ. 39), ἀποτε-

---

1 Ὁ παλαιότερος γνωστὸς χορηγὸς τῶν ἑορτῶν πρὸς τιμὴν τῆς Ἁλίας νύμφης εἶναι ὁ Ἀντίπατρος Ἀρχιλόχου. Βλ. ἀνωτέρω σ. 56.

2 IG VII 247.

3 Βλ. E. Loewy, Inschr. griech. Bildhauer, σ. 194 ἀρ. 275.

4 IG VII 429.

5 IG VII 2527.

6 IG VII 376, 377 διὰ τοὺς Μενεκράτην Μελανίππου Εὐρωμέα καὶ Ἄλκωνα Λακράτους Παλέα.

7 IG VII 378, 379 διὰ τοὺς Πάτρωνα Πρωτάρχου καὶ Χαρίδημον Μνασαίγου Χαλκιδεῖς.

λούμενον ἐκ δύο ὀρθοστατῶν, ἐκ τῶν ὁποίων σήμερον σῴζεται μόνον ὁ ἐμπρόσθιος καὶ δύο μικρὰ τεμάχια ἐκ τοῦ ὀπισθίου. Τὸ ἐπίκρανον ἐπίσης ἐλλείπει. Ὑψηλὰ ἐπὶ τῆς ὄψεως τοῦ βάθρου ἔχουν γραφῆ παραλλήλως δύο ἀναθηματικαὶ ἐπιγραφαί [1]:

Μνασέας Διοδώρου	*Μνασέας, Νικαία Διοδώρου*
τὸν πατέρα Διόδωρον	*τὴμ μητέρα*
Μνασέου, ἱερέα γενόμενον	*Φανοστράτην Ἀργείου*
Ἀμφιεράωι ἀνέθηκεν	*Ἀμφιαράωι*

Ὁ Διόδωρος διετέλεσεν ἱερεὺς [2] ἐπὶ ἄρχοντος τοῦ κοινοῦ τῶν Βοιωτῶν Χαριδάμου (220-206 π.Χ.). Ἡ ἀνάθεσις τῶν ἀγαλμάτων δὲν θὰ ἀπέχει πολὺ ἀπὸ τῆς λήξεως τῆς ἱερατείας του.

Ὑπὸ τὰς ἀναθέσεις ὑπάρχουν, εἰς τρεῖς στήλας, πέντε ψηφίσματα [3], ἕκτον δὲ ψήφισμα ὑπάρχει εἰς τὴν ἀριστερὰν πλευρὰν τοῦ βάθρου [4].

9-10. Μὲ τὸ βάθρον τοῦ ἀγάλματος τοῦ Πόλχρου διακόπτονται τὰ πλατέα βάθρα. Ἡ ἀναθηματικὴ αὐτοῦ ἐπιγραφὴ [5] ἔχει γραφῆ εἰς τὸν χῶρον παλαιοτέρας ἡ ὁποία ἐλαξεύθη. Τὸ ἐπίκρανον ἐλλείπει.

Ὁ δῆμος Ὠρωπίων Ἄππιον
Κλαύδιον Ἀππίου υὸν Πόλχρον
Ἀμφιαράωι

Ὁ Ap. Claudius Pulcher ἐγένετο ὕπατος τὸ 54 π.Χ. καὶ ἔλαβε τὸν τίτλον τοῦ αὐτοκράτορος τὸ ἑπόμενον ἔτος. Ἰδικόν του ἀνάθημα εἶναι τὰ Μικρὰ Προπύλαια τοῦ ἱεροῦ τῆς Ἐλευσῖνος, τῶν ὁποίων ἡ οἰκοδόμησις ἤρχισε τὸ 50 π.Χ. Ἕνεκα τῆς δωρεᾶς ταύτης οἱ Ἀθηναῖοι τὸν ἐτίμησαν δι' ἀνδριάντος [6]. Κατὰ τὴν ἰδίαν ἐποχήν, περὶ τὸ 50 π. Χ., θὰ ἐτιμήθη καὶ ὑπὸ τῶν Ὠρωπίων [7].

1 IG VII 271, 272.

2 IG VII 239, 270.

3 IG VII 273-277 διὰ τοὺς Αὐτοκράτην Νικοκλέους Ἀθηναῖον, Νικίαν Ἐπιμενίδου Ἀθηναῖον, Κλεόνικον Κλεοκράτου Ῥόδιον τραγῳδόν, Χαιρίτην Φαιδίμου Ἀθηναῖον καὶ Ποσείδιππον Διονυσίου Ἀθηναῖον.

4 ΑΕ 1925/26, σ. 22 ἀρ. 138 (IG VII 278) διὰ τὸν Κηφισοφῶντα Ἀντιφίλου Ἀθηναῖον.

5 IG VII 428.

6 IG II^2 4109.

7 Βλ. PW ἐν λ. *Claudius* ἀρ. 297.

Ὑπὸ τὴν ἀνάθεσιν σῴζεται ἡ ὑπογραφὴ τοῦ γλύπτου τῆς πρώτης ἐπὶ τοῦ βάθρου ἀναθηματικῆς ἐπιγραφῆς καὶ ἡ χρονολόγησις τοῦ ἀναθήματος [1] :

Ἀγάθαρχος Διονυσίου Βοιώτιος ἐπόησε
Ἐπὶ ἱ ε ρ έ ω ς Ὠ ρ ω π ο δ ώ ρ ο υ

Ὁ Ἀγάθαρχος, ὡς ἐλέχθη ἀνωτέρω (βάθρον ἀγαλμάτων Θεοδώρου I καὶ Θεοδώρου II), εἶναι υἱὸς τοῦ ἐργασθέντος εἰς τὸ Ἱερὸν γλύπτου Διονυσίου. Ὁ Ὠρωπόδωρος διετέλεσεν ἱερεὺς [2] ἐπὶ ἄρχοντος τοῦ κοινοῦ τῶν Βοιωτῶν Ποτιδαΐχου (224-210 ; π. Χ.).

11. Τὸ βάθρον τῶν ἀγαλμάτων τῶν βασιλέων Πτολεμαίου Δ΄ καὶ τῆς συζύγου του Ἀρσινόης ἦτο τὸ πλατύτερον πάντων, ὡς συμπεραίνομεν ἐκ τοῦ σῳζομένου θεμελίου. Σήμερον σῴζεται τμῆμα ἐκ τῆς ἀριστερᾶς ἄκρας τοῦ βάθρου, τὸ ἕκτον περίπου τοῦ ὅλου βάθρου, ἐπὶ τοῦ ὁποίου καὶ ἡ ἀρχὴ τῆς ἀναθηματικῆς ἐπιγραφῆς [3] :

Βασίλισσαν Ἀρ[σινόην — — — — — — — —]

Ἐν συνεχείᾳ θὰ ἐμνημονεύετο πιθανῶς καὶ ὁ βασιλεὺς Πτολεμαῖος, διότι γνωρίζομεν ἐκ τοῦ ὑπὸ τὴν ἀνάθεσιν ψηφίσματος ὅτι ἐπὶ τοῦ βάθρου ἵσταντο καὶ τῶν δύο τὰ ἀγάλματα [4]. Οὗτοι οἱ βασιλεῖς ἦσαν ὁ Πτολεμαῖος Δ΄ ὁ Φιλοπάτωρ καὶ ἡ σύζυγός του Ἀρσινόη (221-204; π.Χ.). Τὸ μνημονευθὲν ψήφισμα [5] τιμᾷ διὰ προξενίας καὶ ἄλλων ἰδιαιτέρων προνομίων τὸν Φορμίωνα Νυμφαίου Βυζάντιον, ἰσχυρὸν παράγοντα εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ Βασιλέως Πτολεμαίου Δ΄, εἰς ἀνταμοιβὴν διὰ τὰς εὐνοϊκὰς ὑπὲρ τοῦ Ὠρωποῦ εἰσηγήσεις του εἰς τὸν Αἰγύπτιον βασιλέα.

Εἰς τὴν ἀριστερὰν πλευρὰν τοῦ βάθρου ὑπάρχει ἕτερον ψήφισμα [6].

12-13. Τὸ ἑπόμενον βάθρον, μετὰ τὸ τῶν ἀγαλμάτων τῶν Αἰγυπτίων βασιλέων, ἔχει σχῆμα τοξοειδὲς καὶ εἶναι ἐλλιπὲς κατὰ τὸ δεξιὸν τμῆμα καὶ τὸ ἐπίκρανον. Ἡ πρώτη ἀναθηματικὴ ἐπιγραφὴ [7] (ἐπὶ τῆς ὄψεως τοῦ

---

1 IG VII 429.

2 IG VII 308. Βλ. ἐπίσης IG VII 4263 στ. 11.

3 IG VII 297.

4 Βλ. ἀνωτέρω σ. 144.

5 IG VII 298· OGI 81.

6 IG VII 299 διὰ τὸν Ῥόδωνα Ῥοδοκλέους Ἀθηναῖον.

7 IG VII 336. Ἡ καλυτέρα ἀνάγνωσις καὶ μελέτη τοῦ ἐπιγράμματος εἶναι ἡ ἐνταῦθα παρατιθεμένη τοῦ W. PEEK, Studies Presented to David Moore Robinson II, 1953, σ. 318-325 (SEG XIII 341). Ἐκτενεῖς παρατηρήσεις ἐν Bull. 1954, 128. Τελευταία ἀναδημοσίευσις παρὰ G. PFOHL, Griechische Inschriften ἀρ. 67. Περὶ ἀναγνώσεων τοῦ ΛΕΟΝΑΡΔΟΥ βλ. Β. Χ. ΠΕΤΡΑΚΟΥ, Τὸ Ἀμφιάρειον, σ. 5 ἀρ. 10.

βάθρου σώζονται δύο ἀναθέσεις), ἓν ἐπίγραμμα, ἔχει γραφῆ εἰς τὸ μέσον τοῦ κεντρικοῦ ἐμπροσθίου μαρμάρου τοῦ βάθρου :

Ἐπὶ ἱερέως Ὀλυμπίχου.
Τηλόθεν ἱσταμένωι Διομήδεα χαλκὸς ἀΰτεῖ
Ἄνθα ἀπ' εὐσήμου κεκριμένον γενεᾶς,
ὃμ παρὰ δυσμενέων Τροζήνιοι ἄστυ λαβόντα
καὶ πάλιν ἀρχαίοις εὖ περιθέντα νόμοις
τὸμ πολὺν ἐστήσαντο μένειν χρόνον· ἐγ' δ' ἑνὸς οἴκου
Τροζὴν δὶς πατ[ρί]ωι τείχει ἐνηυγάσατο·
τῶι σὲ κατ' ἀμφότερον σέβεται πατρίς, ἄνδρα καὶ ἥρω
φθεγγομένα πλείστας αἴτιον εὐνομίας.

Ξενοκράτης Ἀθηναῖος ἐποίησε

Μεταξὺ τῶν ἐτῶν 280-275 π.Χ. ἡ Τροιζὴν κατελήφθη ὑπὸ τοῦ Σπαρτιάτου Κλεωνύμου [1]· διὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς Τροιζῆνος ἀπὸ τῆς σπαρτιατικῆς κατοχῆς, περὶ τὸ 275 π.Χ., τιμᾶται ὁ Διομήδης ὡς δεύτερος, μετὰ τὸν μυθικὸν πρόγονόν του Ἄνθα, υἱὸν τοῦ Ποσειδῶνος καὶ τῆς Ἀλκυόνης, ἱδρυτὴς τῆς πόλεως τῆς Τροιζῆνος.

Ὁ ἱερεὺς Ὀλύμπιχος [2], ἀπὸ τοῦ ὁποίου χρονολογεῖται ἡ ἀνάθεσις τοῦ ἀγάλματος τοῦ Διομήδους, ἀνήκει εἰς σπουδαίαν οἰκογένειαν τοῦ Ὠρωποῦ. Ὁ γλύπτης Ξενοκράτης, τοῦ ὁποίου ἡ ἀκμὴ τοποθετεῖται εἰς τὸ α' ἥμισυ τοῦ 3ου π.Χ. αἰῶνος, ὑπῆρξε μαθητὴς τοῦ Τεισικράτους ἢ τοῦ Εὐθυκράτους, κατὰ τὴν φιλολογικὴν παράδοσιν [3]. Εἰς τὸ Ἱερὸν σῴζεται ἀκόμη μία ὑπογραφή του ἐπὶ τοῦ βάθρου τοῦ ἀγάλματος τοῦ Κουρίωνος.

Αἰῶνα καὶ πλέον μετὰ τὴν ἵδρυσιν τοῦ ἀγάλματος τοῦ Διομήδους οἱ Ὠρώπιοι μετεχειρίσθησαν διὰ δευτέραν φορὰν τὸ βάθρον καὶ ἔθεσαν ἐπ' αὐτοῦ τὸ ἄγαλμα συμπολίτου των, δὲν γνωρίζομεν ὅμως ἂν ἀπεμακρύνθη τὸ ἄγαλμα τοῦ Διομήδους. Ἡ δευτέρα ἀναθηματικὴ ἐπιγραφή, μὲ μεγάλα καὶ ἀκανόνιστα γράμματα, ἔχει γραφῆ ἐπὶ τοῦ ἀριστεροῦ μαρμάρου τῆς προσόψεως τοῦ βάθρου [4]:

---

1 ΠΟΛΥΑΙΝΟΣ II 29. 1· FRONTINUS III 67.

2 Ἔγγονος αὐτοῦ ὁ ὁμώνυμος ἱερεὺς ΑΕ 1925/26, σ. 17 ἀρ. 133 (IG VII 341), ἀπόγονος δὲ ὁ πρεσβευτὴς καὶ ἱερεὺς Ἑρμόδωρος IG VII 413 (Syll.[3] 747), περὶ τοῦ ὁποίου βλ. ἀνωτέρω σ. 42.

3 PLINIUS NH XXXIV 83· ΔΙΟΓΕΝΗΣ ΛΑΕΡΤΙΟΣ IV 15· PA 11241. Βλ. ἐπίσης CH. PICARD, Revue Archéologique 50, 1957, σ. 81 ἑξ. (SEG XVI 297).

4 IG VII 334.

῾Ο δῆμος ᾿Ωρωπίων
Τίμαρχον Θεοδώρου
ἀρετῆς ἕνεκεν καὶ εὐνοί-
ας τῆς εἰς ἑατὸν ᾿Αμφιαράωι

῾Ο Τίμαρχος ὑπῆρξεν ἱερεὺς τοῦ ᾿Αμφιαράου περὶ τὰ μέσα τοῦ 2ου π.Χ. αἰῶνος· πατήρ του ἦτο ὁ ᾿Επιμελητὴς ἱερῶν Θεόδωρος, τοῦ ὁποίου σῴζεται ἡ στεφάνωσις [1].

Εἰς τὴν ἀριστερὰν πλευρὰν τοῦ βάθρου ὑπάρχει ἓν ψήφισμα [2].

14. Τὸ τοξοειδὲς ἀκολουθεῖ τὸ βάθρον τοῦ ἀγάλματος τῆς Ποπιλλίας. ῾Η ἀνάθεσις [3] ἔχει γραφῆ εἰς τὴν θέσιν παλαιοτέρας, ἡ ὁποία ἔχει ἀποξεσθῆ.

῾Ο δῆμος ᾿Ωρωπίων
Παῦλλαν Ποπιλλίαν Μάρκου θυγατέρα
Γναίου Πείσωνος γυναῖκα
᾿Αμφιαράωι

῾Υπὸ τὴν ἀνωτέρω ἀνάθεσιν ὑπάρχουν δύο προξενικὰ ψηφίσματα [4].

῾Η τιμωμένη εἶναι ἡ σύζυγος τοῦ Γναίου Καλπουρνίου Πίσωνος, περὶ τοῦ ὁποίου βλ. τὴν ἑπομένην ἐπιγραφήν.

15. Τὸ βάθρον τοῦτο ἀνῆκον εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν στενῶν, ὡς καὶ τὸ προηγούμενον, φέρει ἐπὶ τῆς ὄψεως ἀναθηματικὴν ἐπιγραφὴν χαραχθεῖσαν ἐπὶ τῆς θέσεως παλαιοτέρας ἡ ὁποία ἀπεξέσθη (εἰκ. 40). ῾Υπὸ τὴν ἀνάθεσιν [5] ὑπάρχουν τέσσαρα ψηφίσματα [6], τρία δὲ εἰς τὴν δεξιὰν πλευρὰν τοῦ βάθρου [7].

---

1 ῾Η ἐπιγραφὴ ἡ ὁποία τὸν κάμνει γνωστὸν ἔχει ὡς ἑξῆς: *ἄρχοντος Λυσάνδ*[ρου] | *ὁ δῆμος* | *Θεόδωρον* | *Τιμάρχου* | [ἐπ]*ιμελητὴν* | [γενό]*μενον* | [ἱε]*ρ*[ῶν]. ῾Ο ἄρχων καὶ ἐν IG VII 3498.

2 IG VII 335 διὰ τὸν Εὐβουλίδην Καλλιάδου ᾿Αθηναῖον.

3 IG VII 305.

4 IG VII 306, 307 διὰ τὸν Νικόδρομον ᾿Επικράτου ᾿Αθηναῖον (κατὰ τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ ΛΕΟΝΑΡΔΟΥ Λα ἀρ. 23, ἐνῷ ὁ DITTENBERGER δίδει Πρόδρομον) καὶ τὸν Πασῖνον Παρμένοντος Πολυρήνιον.

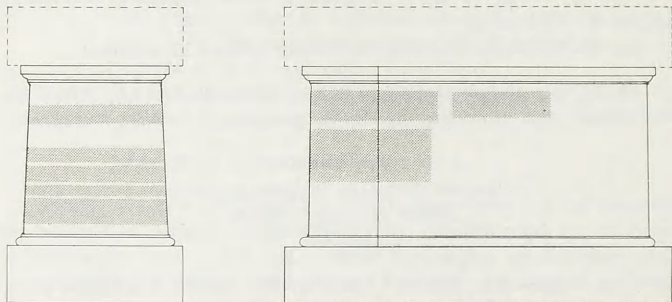
5 IG VII 268.

6 ΑΕ 1919, σ. 80 ἀρ. 116· ΑΕ 1892, σ. 35 ἀρ. 63 (βλ. καὶ ΑΕ 1919, σ. 80)· ΑΕ 1919, σ. 82 ἀρ. 119· ΑΕ 1892, σ. 38 ἀρ. 65 διὰ τοὺς ῾Ερμογένην ᾿Απολλωνίου Μυριναῖον, Πολίαγρον Νικοβούλου Χαλκιδέα, Σιμίαν Μένωνος Χαλκιδέα καὶ Μηνόδωρον ᾿Αριστωνύμου ᾿Αθηναῖον.

7 IG VII 269, 270· ΑΕ 1892, σ. 37 ἀρ. 66 διὰ τοὺς Θεαίτητον Κηφισοφῶντος ᾿Αθηναῖον, Νουμήνιον Διονυσίου ᾿Αμισηνὸν καὶ Μηνόφιλον ᾿Αγαθοκλέους ῾Αλικαρνασσέα.

Ὁ δῆμος Ὠρωπίων Γναῖον
Καλπόρνιον Γναίου υἱὸν Πίσωνα
τὸν ἑατοῦ πάτρωνα Ἀμφιαράωι

Περὶ τῆς σχέσεως τοῦ Gn. Calpurnius Piso Cn. F., συνεργάτου τοῦ Κατιλίνα εἰς τὴν συνωμοσίαν κατὰ τὰ τέλη τοῦ 66 π.Χ. καὶ τὰς ἀρχὰς



Εἰκ. 40. Τὸ βάθρον τοῦ ἀγάλματος τοῦ Πίσωνος.

τοῦ 65 π.Χ., πρὸς τὸ Ἱερὸν οὐδὲν γνωρίζομεν [1]. Σύζυγός του εἶναι ἡ Παῦλλα Ποπιλλία τῆς προηγουμένης ἐπιγραφῆς. Οὗτος ἐδολοφονήθη εἰς Ἱσπανίαν τὸ 64 π.Χ.

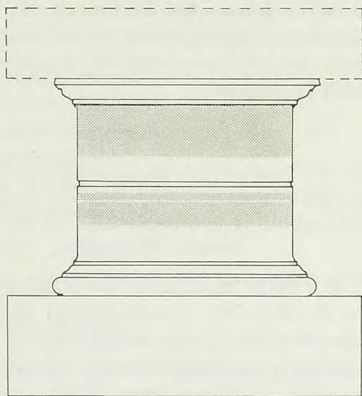
16-17. Μετὰ τὸ ἄγαλμα τοῦ Πίσωνος ἠκολούθει εἰς τὸν στοῖχον τῶν βάθρων τὸ ἄγαλμα ἑνὸς τῶν διασημοτέρων προσώπων τῆς ρωμαϊκῆς ἱστορίας, τοῦ Βρούτου, τοῦ φονέως τοῦ Ἰουλίου Καίσαρος. Καὶ αὐτοῦ τὸ ἄγαλμα ἱδρύθη ἐπὶ παλαιοτέρου βάθρου ἡ δὲ ἀναθηματικὴ ἐπιγραφὴ [2] ἔχει γραφῆ εἰς τὴν θέσιν τῆς ἀποξεσθείσης παλαιοτέρας. Τὸ ἐπίκρανον ἐλλείπει, τὸ δὲ βάθρον, ὡς ἐλέχθη ἀλλαχοῦ, παρουσιάζει τὴν ἰδιοτυπίαν ὅτι ἀποτελεῖται, κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὰ λοιπὰ στενά, ἐκ δύο ἐπαλλήλων μαρμάρων (εἰκ. 41, πίν. 56β).

---

1 PW ἐν λ. *Calpurnius* ἀρ. 69.

2 IG VII 383. Ἡ καλυτέρα ἀνάγνωσις εἶναι ἡ ἐνταῦθα παρατιθεμένη τοῦ A. E. RAUBITSCHEK, Atti del III Congr. intern. di epigr. Gr. e Latin. 1959, σ. 16-17 (SEG XVII 209).

[Ὁ] δῆμο[ς] Ὠρω[πίων]
Κόϊντον Καιπίωνα Κοΐν[του]
υἱὸν Βροῦτον τὸν ἑατο[ῦ]
σωτῆρα καὶ εὐεργέτην
Ἀμφιαράωι



Εἰκ. 41. Τὸ βάθρον τοῦ ἀγάλματος τοῦ Βρούτου.

Ὁ Βροῦτος ἐπεσκέφθη τὰς Ἀθήνας τὸ 44 π.Χ., οἱ Ὠρώπιοι ὅμως φαίνεται ὅτι ἵδρυσαν τὸ ἄγαλμά του εἰς τὸ Ἱερὸν ὄχι ἐπ' εὐκαιρίᾳ αὐτοῦ τοῦ γεγονότος ἀλλ' ὀλίγον ἀργότερον, τὸ 42 π.Χ., μετὰ τὴν δολοφονίαν τοῦ Ἰουλίου Καίσαρος, ἀκολουθοῦντες τὸ παράδειγμα τῶν Ἀθηναίων, οἱ ὁποῖοι ἀπεφάσισαν τὴν ἵδρυσιν ἀνδριάντων εἰς τὸν Βροῦτον καὶ τὸν Κάσσιον [1] : *εἰκόνας σφίσι χαλκᾶς παρά τε τὴν τοῦ Ἁρμοδίου καὶ παρὰ τὴν τοῦ Ἀριστογείτονος, ὡς καὶ ζηλωταῖς αὐτῶν γενομένοις, ἐψηφίσαντο.*

Ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν τοῦ Βρούτου σῴζεται ἡ ὑπογραφὴ [2] τοῦ γλύπτου ἐκ τῆς πρώτης ἀναθηματικῆς ἐπιγραφῆς τοῦ βάθρου :

Θοινίας Τεισικράτου Σικυώνιος ἐποίησεν

Ὁ γλύπτης Θοινίας εἶναι υἱὸς τοῦ ἐργασθέντος εἰς τὸ Ἱερὸν γλύπτου Τεισικράτους. Ἔργα τοῦ Θοινίου ὑπῆρχον εἰς τὴν Δῆλον, Τανάγραν, Σικυῶνα [3]. Ἡ ἐνταῦθα ὑπογραφὴ χρονολογεῖται, ἐκ τοῦ σχήματος τῶν γραμμάτων, περὶ τὸ 240 π. Χ. Ὑπὸ τὴν ὑπογραφὴν ὑπάρχει ἓν ψήφισμα [4].

---

1 ΔΙΩΝ ΚΑΣΣΙΟΣ XLVII 20 . 4.
2 IG VII 384.
3 J. MARCADÉ, Recueil des signatures de sculpteurs Grecs II, σ. 128-130.
4 IG VII 385 διὰ τὸν Ἑρμίαν Νεάρχου Ἀθηναῖον.

18. Τὸ βάθρον τοῦ ἀγάλματος τοῦ ποιητοῦ Ἡρακλείτου εἶναι ἁπλῆς κατασκευῆς, ἀπαρτιζόμενον ἐκ δύο ἐπαλλήλων ἀκοσμήτων πλακῶν μαρμάρου. Ἐπὶ τῆς προσόψεως τῆς ἀνωτέρας πλακὸς ὑπάρχει ἡ ἑξῆς ἀναθηματικὴ ἐπιγραφή [1]:

Διογένης Ἀσκληπιάδου
Ἁλικαρνασσεύς
Ἡράκλειτον τὸν ἀδελφὸν
Ἀμφιαράωι ἀνέθηκεν
Θοινίας Τεισικράτους Σικυώνιος ἐπ[ο]ίησεν

Ὁ ποιητὴς Ἡράκλειτος ἦτο φίλος τοῦ Καλλιμάχου [2]: *ἄνδρες δὲ γεγόνασιν ἐξ αὐτῆς* (τῆς Ἁλικαρνασσοῦ) *Ἡρόδοτός τε ὁ συγγραφεύς, ὃν ὕστερον Θούριον ἐκάλεσαν διὰ τὸ κοινωνῆσαι τῆς εἰς Θουρίους ἀποικίας καὶ Ἡράκλειτος ὁ ποιητής, ὁ Καλλιμάχου ἑταῖρος, καὶ καθ' ἡμᾶς Διονύσιος ὁ συγγραφεύς*. Εἰς τὴν μνήμην τοῦ Ἡρακλείτου ὁ Καλλίμαχος εἶχε συνθέσει ἐπίγραμμα [3].

Περὶ τοῦ γλύπτου ἐλέχθησαν τὰ σχετικὰ εἰς τὴν προηγουμένην ἐπιγραφήν.

19-20. Τοῦ βάθρου τοῦ ἀγάλματος τοῦ Κουρίωνος, ἀνήκοντος εἰς τὰ στενά, σῴζεται καὶ τὸ ἐπίκρανον. Εἰς τὴν ἄνω αὐτοῦ ἐπιφάνειαν φέρει τρεῖς τόρμους διὰ τὸν χάλκινον ἔφιππον ἀνδριάντα, ὁ ὁποῖος ἵστατο ἐπ' αὐτοῦ. Δύο κυκλικοὶ ὀπίσω ἀριστερὰ καὶ ἐμπρὸς δεξιά, διὰ τὸν ὀπίσθιον δεξιὸν καὶ τὸν ἐμπρόσθιον ἀριστερὸν πόδα τοῦ ἵππου, καὶ μεταξὺ αὐτῶν, δεξιά, ὀρθογώνιος διὰ τὸ στήριγμα τοῦ ὅλου ἀγάλματος.

Εἰς τὴν πρόσοψιν φέρει τὴν ἀναθηματικὴν ἐπιγραφὴν [4] εἰς τὴν θέσιν παλαιοτέρας ἀποξεσθείσης καὶ ὑπ' αὐτὴν τὴν ὑπογραφὴν [5] τοῦ γλύπτου τῆς πρώτης ἀναθέσεως καὶ ἓν ψήφισμα [6]. Εἰς τὴν ἀριστερὰν πλευρὰν τοῦ βάθρου ὑπάρχουν ἑπτὰ ψηφίσματα [7], εἰς δύο στήλας. Ἑτέρα ἀναθηματικὴ

1 IG VII 431.
2 ΣΤΡΑΒΩΝ 656.
3 ΔΙΟΓΕΝΗΣ ΛΑΕΡΤΙΟΣ IX 17.
4 IG VII 331.
5 IG VII 332.
6 IG VII 333 διὰ τὸν Μηνόφιλον Ἀσκληπιάδου Κῷον.
7 IG VII 337-343 διὰ τοὺς Παντίαν καὶ Γοργίαν Παντίου Λάκωνας, Δεινιάδην Λυσιμάχου Ἀθηναῖον, Μήνιον Ζωΐλου Βυζάντιον, Ἡρόδοτον καὶ Τληπόλεμον Ἀριστολόχου Ἐφεσίους, Μικίωνα Εὐβίου Πάριον, Πέλοπα Δεξία Νεαπολίτην καὶ Μελάνθυρον Παραμυθίου Χαλκιδέα.

ἐπιγραφὴ ὑπάρχει εἰς τὴν ὀπισθίαν ἐπιφάνειαν τοῦ βάθρου, ἡ IG VII 4269, ἡ ὁποία παρατίθεται εἰς τὴν εἰσαγωγὴν τοῦ περὶ τῶν βάθρων κεφαλαίου:

Γάϊον Σκριβώνιον Γαΐου υἱὸν
Κουρίωνα τὸν ἑατῶν πάτρωνα
Ὠρώπιοι Ἀμφιαράωι

Τὸ 88 π.Χ. ὁ Κουρίων ἐστράτευσε μετὰ τοῦ Σύλλα ἐναντίον τοῦ Μιθριδάτου, πιθανῶς δὲ διὰ τὰς νίκας του κατὰ τὸν πόλεμον ἐτιμήθη ὑπὸ τῶν Ὠρωπίων, ἀφ' οὗ δὲν φαίνεται νὰ ὑπῆρξεν οἱαδήποτε σχέσις μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τῆς πόλεως τοῦ Ὠρωποῦ [1].

Ἡ ὑπογραφὴ τοῦ γλύπτου τῆς πρώτης ἀναθέσεως τοῦ βάθρου εἶναι ἡ ἀκόλουθος:

Ξενοκράτης ἐπόησε

Ὁ γλύπτης Ξενοκράτης κατεσκεύασε καὶ τὸ ἄγαλμα τοῦ Τροιζηνίου Διομήδους εἰς τὸ Ἱερόν [2].

21-22. Τὸ δυτικῶς τοῦ περιγραφέντος βάθρον δὲν εὑρίσκεται σήμερον εἰς τὴν ἀρχικήν του θέσιν ἀλλ' εἰς ἀπόστασιν ὀλίγων μέτρων πρὸς Νότον. Ἐξ αὐτοῦ, ἀνήκοντος εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν στενῶν, σῴζονται σήμερον μόνον ὁ πρόσθιος καὶ ὁ ὀπίσθιος ὀρθοστάτης [3] φέροντες κυμάτια εἰς τὸ κάτω μέρος ὄχι ὅμως καὶ εἰς τὴν ἄνω παρυφήν, ἐξ οὗ συμπεραίνεται ὅτι ταῦτα ἦσαν συμφυᾶ μετὰ τοῦ κάτω μέρους τοῦ ἐπικράνου. Ἐπὶ τῆς ὄψεως φέρει ἀναθηματικὴν ἐπιγραφὴν [4] χαραχθεῖσαν εἰς τὸν χῶρον παλαιοτέρας, ἡ ὁποία ἀπεξέσθη:

[Ὁ δῆμ]*ος Ὠ*[ρωπ]*ίω*[ν]
[— — — —]*τον Ἐπ*[ιγέ]*νου*
Ἄν[δρι]*ον, ἀρετῆ*[ς ἕ]*νε*[κα]
[κ]*α*[ὶ] *εὐνοίας τῆς εἰς ἀτὸν*
Ἀμφιαράωι

---

1 PW ἐν λ. *Scribonius* ἀρ. 10.

2 Βλ. ἀνωτέρω σ. 156.

3 Οἱ ὀρθοστάται δὲν ἔχουν τοποθετηθῆ ἀκόμη εἰς τὴν θέσιν των. Ἐκ τῆς μελέτης ὅμως τῶν διαστάσεών των συμπεραίνεται ὅτι τὸ βάθρον ἔκειτο δυτικῶς τοῦ τοῦ Κουρίωνος. Κατὰ τὸν ΛΕΟΝΑΡΔΟΝ (ΑΕ 1892, σ. 38) ἡ ὄψις «εὑρέθη χαμαὶ παρὰ τὸ βάθρον Κουρίωνα». Εἰς τὸ ἀρχεῖόν του (Λα 29) ὑποθέτει ὅτι «ἐπίκρανον δέ, ἴσως μέλαν μάρμαρον ἐφ' οὗ προξενία *Με*[— — —] *Θερσίππου Λυσιμαχεῖ*» (= SEG XV 271). Βλ. σχετικῶς Β. Χ. ΠΕΤΡΑΚΟΥ, Τὸ Ἀμφιάρειον, σ. 6 ἀρ. 16.

4 IG VII 425. Ἡ ἐνταῦθα παρεχομένη ἀνάγνωσις διαφέρει κατά τι τῆς τοῦ DITTENBERGER.

῾Ο τιμώμενος μέχρι στιγμῆς εἶναι ἄγνωστος. ᾿Εκ τοῦ σχήματος τῶν γραμμάτων ἡ ἐπιγραφὴ χρονολογεῖται εἰς τὸν 1ον π.Χ. αἰῶνα.

῾Υπὸ τὴν ἀνωτέρω ἀνάθεσιν σῴζεται ἡ ὑπογραφὴ [1] τοῦ γλύπτου τοῦ πρώτου ἐπὶ τοῦ βάθρου ἱδρυθέντος ἀναθήματος

[Μητ]*ίο*[χ]*ος ἐπόησε*

καὶ ὑπ' αὐτὴν ἓν ψήφισμα [2].

῾Ο γλύπτης [3] (ἄγνωστος ἡ πατρίς του καὶ τὸ πατρώνυμον) εἶναι γνωστὸς μόνον ἐκ τῶν ἐν ᾿Αμφιαρείῳ σῳζομένων ὑπογραφῶν του, ἐκ τοῦ σχήματος τῶν γραμμάτων τῶν ὁποίων τοποθετεῖται εἰς τὰ τέλη τοῦ 4ου π. Χ. αἰῶνος ἢ τὰς ἀρχὰς τοῦ 3ου π.Χ. αἰ.

23. Τὸ στενὸν τοῦτο βάθρον φαίνεται ὅτι εἶναι ἐκ τῶν παλαιοτέρων καὶ τῶν σπουδαιοτέρων τοῦ ῾Ιεροῦ, διότι ἐκ τῶν ψηφισμάτων τὰ ὁποῖα ὑπάρχουν καὶ εἰς τὰς τρεῖς πλευράς του μαρτυρεῖται, ὅτι ἐπὶ μακρὸν χρονικὸν διάστημα δὲν ὑπῆρχον πέριξ αὐτοῦ ἄλλα βάθρα. ῾Η ἐπὶ τῆς προσθίας αὐτοῦ ὄψεως ἀναθηματικὴ ἐπιγραφὴ ἀνήκει ὡς ἐκ τοῦ γλωσσικοῦ τύπου της εἰς τὸν 1ον π.Χ. αἰῶνα καὶ ἔχει γραφῆ ἐπὶ τῆς θέσεως παλαιοτέρας, ἡ ὁποία ἀπεξέσθη. Σήμερον μετὰ μεγάλης δυσκολίας διακρίνονται λείψανα γραμμάτων, διότι αἱ καιρικαὶ ἐπιδράσεις τὰ ἔχουν φθείρει εἰς μεγάλον βαθμόν. Τὸ κείμενον, τὸ ὁποῖον δίδεται ἐνταῦθα, ὀφείλεται εἰς ἀνάγνωσιν τοῦ Λεοναρδου [4]:

῾Ο δῆμος
[. . .] *τ* [. .] *τὸν ἑατοῦ*
[εὐερ]*γέτην*
᾿Αμφιαράωι

῾Υπὸ τὴν ἀναθηματικὴν ἐπιγραφὴν τοῦ βάθρου ὑπάρχει ἓν ψήφισμα [5], πέντε εἰς τὴν δεξιὰν πλευρὰν [6] καὶ ἕνδεκα εἰς τὴν ἀριστεράν [7].

1 IG VII 426. ῾Ο Dittenberger δίδει πλῆρες τὸ ὄνομα τοῦ γλύπτου.

2 ΑΕ 1892, σ. 38 ἀρ. 67 διά τινα Κῷον.

3 Βλ. PW ἐν λ. (Lippold) καὶ ἀνωτέρω σ. 119.

4 Β. Χ. Πετρακου, Τὸ ᾿Αμφιάρειον, σ. 6 ἀρ. 17.

5 ΑΕ 1892, σ. 39, ἀρ. 68 λείψανα προξενίας.

6 ΑΕ 1892, σ. 39, ἀρ. 69 λείψανα προξενίας, IG VII 368-370+390, 391 διὰ τοὺς Μικάδην Γύρωνος Χαλκιδέα, Πυθίωνα Νίκωνος Κορκυραῖον, ᾿Αρίστωνα ᾿Ανδρ[— — — —], Χαριάδην Χαρισθένου Καρύστιον.

7 IG VII 357-367+389 διὰ τοὺς ῎Ολυνπον ῾Ερμίου Λυσιμαχέα, Παντακλῆν Στράτου ᾿Αθηναῖον, Γανίταν Θαλησικλέου Μεσσήνιον, Φρυνίωνα Εὐφρονιάδου ᾿Αθηναῖον, ᾿Αγαθαρχίδην Λεωνίδου Θετταλόν, ᾿Αρχι[— — — —], δι' ἄγνωστον πρόσωπον, [— — — —] Παντακλέους, ῾Ηρόδοτον ῾Ηραίωνος καὶ [— — — —] ῾Ηρακλειώτας, Νικανδρίδην Νικοδάμου Κορίνθιον καὶ Φίλωνα Φιλίσκου Κιανόν.

Ἀκολουθεῖ βάθρον στενόν, εἰς τὸ ὁποῖον ἡ ἀναθηματικὴ ἐπιγραφὴ ἦτο χαραγμένη ἐπὶ τοῦ ἀπολεσθέντος ἐπικράνου. Ἐπὶ τῆς ὄψεως εἶναι χαραγμένα δύο ψηφίσματα [1]. Ἐκ τοῦ πρώτου, δι' οὗ τιμᾶται Περγαμηνός τις, ὁ Λεοναρδος συμπεραίνει [2] ὅτι ἐπὶ τοῦ βάθρου ἵστατο ἄγαλμα ἔφιππον τοῦ βασιλέως τοῦ Περγάμου Ἀττάλου Α' τοῦ Σωτῆρος (241-197 π.Χ.).

24-25. Τοῦ στενοῦ τούτου βάθρου, τοῦ ὁποίου τὸ ἐπίκρανον εἶναι ἓν ἐκ τῶν πλησίον αὐτοῦ εὑρισκομένων μετὰ κυματίου εἰς τὴν κάτω ἐπιφάνειαν, ἡ ἀναθηματικὴ ἐπιγραφὴ [3] εἶναι χαραγμένη ἐπὶ τῆς θέσεως παλαιοτέρας, ἡ ὁποία ἀπεξέσθη :

Ὁ δῆμος
Μᾶρκον Ἀγρίππαν
Λευκίου υἱὸν τρὶς ὕπα-
τον τὸν ἑατοῦ εὐεργέ-
την

Ὁ M. Vipsanius Agrippa ἐγένετο ὕπατος διὰ τρίτην φορὰν τὸ 27 π.Χ. καὶ ἀπέθανε τὸ 12 π.Χ. Εἰς τὸ μεταξὺ τῶν δύο χρονολογιῶν διάστημα χρονολογεῖται ἡ παροῦσα ἀναθηματικὴ ἐπιγραφή. Ἄγαλμα τοῦ Ἀγρίππα ὑπῆρχε καὶ εἰς τὰς Ἀθήνας ἐπὶ τοῦ μεγάλου πρὸ τῶν Προπυλαίων τῆς Ἀκροπόλεως βάθρου [4].

Ὑπὸ τὴν ἀνάθεσιν ὑπάρχουν δύο ψηφίσματα. Διὰ τοῦ πρώτου ἡ πόλις τοῦ Ὠρωποῦ ἀποδέχεται συμμετοχὴν εἰς τὰς ἑορτὰς πρὸς τιμὴν τοῦ Ἀπόλλωνος Πτῴου (ΕΠ. ἀρ. 43). Τὸ δεύτερον εἶναι προξενία [5]. Εἰς τὴν δεξιὰν πλευρὰν τοῦ βάθρου ὑπάρχουν ὀκτὼ ψηφίσματα [6] εἰς δύο στήλας καὶ ἓν εἰς τὴν ἀριστερὰν πλευράν [7].

---

1 ΑΕ 1925/26, σ. 17 ἀρ. 132 καὶ 133 (=IG VII 387, 388+446+494) διὰ τοὺς Μένιππον Κρατίππου Περγαμηνὸν καὶ Ζώπυρον Διονυσίου Χαλκιδέα.

2 Βλ. ἀνωτέρω σ. 35.

3 IG VII 349.

4 IG II² 4122.

5 IG VII 352 διὰ τὸν Σωσίπατρον Ἀγηστρότου Καλύμνιον.

6 IG VII 354-356, ΑΕ 1919, σ. 83 ἀρ. 121, IG VII 345-348 διὰ τοὺς Καλλιμήδην Στάσωνος Ἀθηναῖον, Ὀλύμπιχον Πεισιάνακτος Ῥόδιον, Ἀγάθωνα Βουτᾶ Εὐρώπιον Μακεδόνα, λείψανα προξενίας, Φιλοκλῆν Φιλίνου Ἀθηναῖον, Φιλέταιρον Ναυσικύδου Ἀθηναῖον, Προκλῆν Φιλοκωμίδου Ἀθηναῖον καὶ Στρόνβιχον Ἀγαθοκλέους Θάσιον.

7 IG VII 353 διὰ τὸν Κτησικράτην Ζωΐλου Ἀθηναῖον.

῾Υπὸ τὴν ἀνάθεσιν ἀκριβῶς ὑπάρχει ἡ ὑπογραφὴ [1] τοῦ γλύπτου τῆς πρώτης ἀναθηματικῆς ἐπιγραφῆς τοῦ βάθρου :

Μητίοχος ἐπόησε

Περὶ τοῦ γλύπτου Μητιόχου ἐγένετο λόγος προηγουμένως.

26. ᾿Εκ τῶν παλαιοτέρων βάθρων τοῦ ῾Ιεροῦ εἶναι τὸ μονόλιθον καὶ κομψὸν εἰς τὰς ἀναλογίας του βάθρον τοῦ ἀγάλματος τῆς ῾Αδείας, ἔχον μόνην ἔλλειψιν τὸ ἐπίκρανον. ῾Η ἐπ᾿ αὐτοῦ ἀναθηματικὴ ἐπιγραφή [2], μὲ ὡραῖα γράμματα τῶν ἀρχῶν τοῦ 3ου π.Χ. αἰῶνος, εἶναι ἡ ἀκόλουθος (πίν. 58α).

Βασιλεὺς Λυσίμαχος
῾Αδεῖαν τὴν Αὐτοδίκου
τοῦ ἀδελφοῦ γυναῖκα
ἀρετῆς ἕνεκεν καὶ
εὐνοίας τῆς εἰς αὐτὸν
᾿Αμφιαράωι

Σθέννις ῾Ηροδώρου ᾿Αθηναῖος ἐποίησεν

῾Η ἀνάθεσις ὑπὸ τοῦ Λυσιμάχου, τοῦ βασιλέως τῆς Θράκης (306-281 π.Χ.), ἑνὸς τῶν διαδόχων τοῦ Μεγάλου ᾿Αλεξάνδρου, τοῦ ἀγάλματος τῆς συζύγου [3] τοῦ ἀδελφοῦ του Αὐτοδίκου, εἶναι ἡ μόνη ἔνδειξις [4] διὰ τὴν ὕπαρξιν φιλικῶν σχέσεων μεταξὺ τοῦ βασιλέως καὶ τοῦ κοινοῦ τῶν Βοιωτῶν. Πιθανὸν θεωρεῖται ὅτι ὁ Λυσίμαχος ὑπῆρξεν εἷς τῶν βασιλικῶν χορηγῶν τῶν Θηβῶν μετὰ τὸ νέον αὐτῶν κτίσιμον [5].

῾Ο γλύπτης Σθέννις, Διομειεὺς τὸν δῆμον, ᾿Ολύνθιος κατὰ τὸν Παυσανίαν [6], ἐγκατεστάθη εἰς τὰς ᾿Αθήνας μετὰ τὴν καταστροφὴν τῆς ᾿Ολύνθου. Συνειργάσθη μετὰ τοῦ Λεωχάρους διὰ τὴν κατασκευὴν μεγάλου ἀναθήματος εἰς τὴν ᾿Ακρόπολιν τῶν ᾿Αθηνῶν, τοῦ ὁποίου ἐσώθη ἡ ἀναθηματικὴ ἐπιγραφή [7]. ῾Ο υἱός του ῾Ηρόδωρος εἰργάσθη ἐπίσης εἰς τὸ ῾Ιερόν.

---

1 IG VII 350.

2 IG VII 279.

3 Βλ. PW Suppl. Bd. IV, σ. 711 ἐν λ. *Hadaia* (BERVE).

4 M. HOLLEAUX, Études d' épigraphie et d' histoire grecques I, σ. 38 σημ. 3.

5 L. ROBERT, BCH 57, 1933, σ. 489 ἑξ. Βλ. καὶ ἀνωτέρω σ. 32.

6 ΠΑΥΣΑΝΙΑΣ VI 16. 8· 17. 5. Τὰς σχετικὰς μαρτυρίας βλ. ἐν PA 12641 : *Σθέννις ῾Ηροδώρου Διομειεύς.*

7 IG II² 3829.

Ὑπὸ τὴν ἀναθηματικὴν ἐπιγραφὴν ὑπάρχουν τρία ψηφίσματα [1].

27. Τὸ βάθρον τοῦτο, ὅμοιον εἰς τὴν κατασκευὴν πρὸς τὸ βάθρον τοῦ ἀγάλματος τοῦ Ἡρακλείτου, ἀποτελεῖται ἐξ ὑποβάθρου ἐξ ἀσβεστολίθου καὶ ἐπ' αὐτοῦ μαρμαρίνης πλακός, εἰς τὴν προσθίαν ὄψιν τῆς ὁποίας ὑπάρχει ἡ κατωτέρω ὑπογραφὴ γλύπτου [2]:

Σῶσις ἐποίησε

Ἡ ἀναθηματικὴ ἐπιγραφὴ ἦτο χαραγμένη ἐπὶ ἑτέρου ἀπολεσθέντος μαρμάρου, τὸ ὁποῖον ἔκειτο ὑπὲρ τὸ φέρον τὴν ὑπογραφήν.

Τοῦ Σώσιος, πιθανῶς Βοιωτοῦ, σῴζεται ἀκόμη μία ὑπογραφὴ [3] ἐξ Ἑλικῶνος τῆς Βοιωτίας. Ἐκ τοῦ σχήματος τῶν γραμμάτων ἡ ἐνταῦθα ὑπογραφὴ φαίνεται παλαιοτέρα τῆς ἐξ Ἑλικῶνος, χρονολογουμένη εἰς τὰ μέσα τοῦ 3ου π.Χ. αἰῶνος.

28-29. Τοῦ στενοῦ βάθρου τοῦ ἀγάλματος τοῦ Λέντλου ἐπίκρανον πιθανῶς εἶναι τὸ ἐλλιπές, τὸ περιέχον τὰ ψηφίσματα IG VII 283-286. Ἐπὶ τῆς προσθίας ὄψεως τοῦ βάθρου ἔχει χαραχθῆ, ἐπὶ τῆς θέσεως παλαιοτέρας ἀπεξεσμένης, ἡ ἀναθηματικὴ ἐπιγραφὴ [4]:

Ὁ δῆμος Ὠρωπίων Γναῖον Κορνήλιον, Γναίου υἱὸν
Λευκίου υἱωνόν, Λέντλον, τὸν ἑατοῦ πάτρωνα
καὶ εὐεργέτην Ἀμφιαράωι καὶ Ὑγιείαι

Ὁ ἐνταῦθα τιμώμενος Ρωμαῖος ἀξιωματοῦχος φαίνεται ὅτι εἶναι ὁ Gn. Cornelius Lentulus Clodianus, πληβεῖος ἐκ καταγωγῆς [5], λαβὼν τὸ ἐπίθετον Clodianus ἐξ υἱοθεσίας. Διετέλεσεν ὕπατος τὸ 72 π.Χ. καὶ Censor τὸ 70 π.Χ.

Ὑπὲρ τὴν ἀναθηματικὴν ἐπιγραφὴν ὑπάρχει ἓν ψήφισμα, τρία ὑπ' αὐτὴν καὶ ὑπὸ τὰ ψηφίσματα εἶναι χαραγμένη ἡ ὑπογραφὴ [6] τοῦ γλύπτου ἐκ τῆς πρώτης χρήσεως τοῦ βάθρου:

Ἡρόδωρος Σθέννιδος Ἀθηναῖος ἐπό[ίησεν]

---

1 IG VII 280-282 διὰ τοὺς Θεόμναστον Σκύλακος Ἁλικαρνασσέα, Ἑκαταῖον Νουμηνίου Μεσημβριανόν, Πλάτωρα Ἐπικάδου Διμαλλίτην (ὁ DITTENBERGER δίδει Πλάτωνα ἀντιθέτως πρὸς τὸν ΛΕΟΝΑΡΔΟΝ, ΑΕ 1891, σ. 111 ἀρ. 3, ὁ ὁποῖος δίδει τὸν ὀρθὸν τύπον. Βλ. καὶ ΑΕ 1952, σ. 179 σημ. 1).

2 IG VII 432.

3 IG VII 1832.

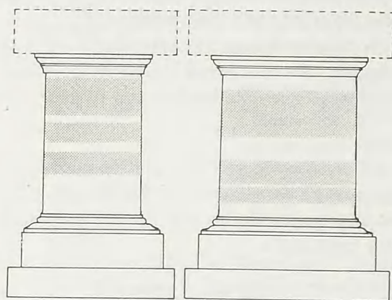
4 IG VII 311.

5 PW ἐν λ. *Lentulus* ἀρ. 216.

6 IG VII 315.

Πατὴρ τοῦ Ἡροδώρου εἶναι ὁ γλύπτης Σθέννις, περὶ τοῦ ὁποίου ἐγένετο λόγος ἀνωτέρω. Ὑπὸ τὴν ὑπογραφὴν ὑπάρχουν δύο ψηφίσματα [1], ἑπτὰ εἰς τὴν δεξιὰν ἐπιφάνειαν τοῦ βάθρου [2] καὶ ἡ «λαθραία» ἀνάθεσις IG VII 438 εἰς τὴν ὀπισθίαν ἐπιφάνειαν, περὶ τῆς ὁποίας ἐλέχθησαν τὰ σχετικὰ εἰς τὴν εἰσαγωγὴν τοῦ περὶ βάθρων κεφαλαίου.

30. Μονόλιθον καὶ ἐλλιπὲς τὸ ἐπίκρανον εἶναι τὸ βάθρον τοῦ ἀγάλματος τοῦ Ὠρωπίου Μεγακλείδου (εἰκ. 42).



Ἀριστομήδης τὸν ἀδελφὸν
Μεγακλείδην Ἀριστομένου
Ἀμφιαράωι

ἐπὶ ἱερέως Καλλίππου

Εἰκ. 42. Τὸ βάθρον τοῦ ἀγάλματος τοῦ Μεγακλείδου.

Τὰ πρόσωπα τῆς ἐπιγραφῆς [3] εἶναι ἄγνωστα, ἐκ τοῦ σχήματος τῶν γραμμάτων ὅμως δυνάμεθα νὰ χρονολογήσωμεν τὴν ἀνάθεσιν τοῦ ἀγάλματος εἰς τὸ α′ ἥμισυ τοῦ 3ου π. Χ. αἰῶνος. Ὑπὸ τὴν ἀνάθεσιν ὑπάρχουν δύο ψηφίσματα [4] ἄλλα τρία δὲ εἰς τὴν ἀριστερὰν πλευρὰν τοῦ βάθρου [5].

---

1 Τὰ ψηφίσματα τῆς ὄψεως τοῦ βάθρου κατὰ τὴν τάξιν των εἶναι τὰ ἀκόλουθα: IG VII 310, 312-314, 316, 317 διὰ τοὺς Δαϊμένην Δαϊμένου Ἀθηναῖον, Πύρρον Ἀπολλοδώρου Ἀθηναῖον, Ἀγαθοκλῆν Περιγένου Μακεδόνα, Εὐμένην [— — — —]ου Ἀθηναῖον, Φίλιππον Ἀλκιμάχου Μακεδόνα καὶ Διόδωρον Ἀρτεμιδώρου Ἀθηναῖον.

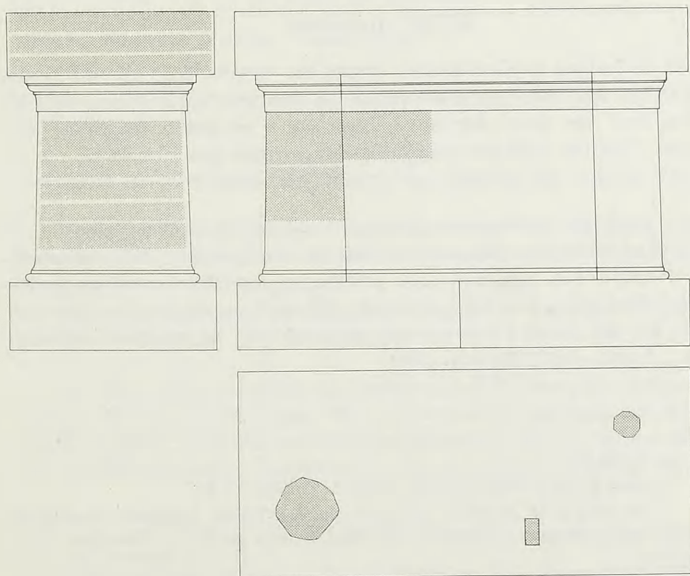
2 IG VII 318 - 324 διὰ τοὺς Μοσχίωνα Ἀριστείδου Παριανόν, Φιλοχάρην Διογνήτου Ἀθηναῖον, Δάμωνα Ἀξαίου Θετταλονικέα, Στασικλῆν Καλλικλέους Σολέα, Μενεκλῆν Πυθοδώρου Ἀθηναῖον, Δωρίωνα Καλλικλέους Σολέα καὶ Ἀκεσίαν Καλλιστράτου Καρύστιον. (Οἱ ἐνταῦθα δύο Σολεῖς εἶναι, ὡς εἶναι προφανές, ἀδελφοί.)

3 IG VII 327. (Ὁ DITTENBERGER παραλείπει τὴν χρονολόγησιν, τὴν ὁποίαν βλ. παρὰ ΛΕΟΝΑΡΔΩι, ΑΕ 1892, σ. 45.)

4 ΑΕ 1892, σ. 45 ἀρ 74, 75 διὰ τοὺς Διοσκουρίδην Θεοφάνου Ἀθηναῖον καὶ Δημήτριον Οὐλιάδου Βαργυλιήτην.

5 IG VII 328-330 διὰ τοὺς Κλεόπολιν Ἀπολλοδώρου Λαμψακηνόν, Ἀρίστυλλον Χαριδήμου Ἀθηναῖον καὶ Ἀπολλώνιον Μενίσκου Κῷον.

Μετὰ τὸ βάθρον τοῦ ἀγάλματος τοῦ Μεγακλείδου, τὸ ὁποῖον ἔχει ἱδρυθῆ ἐπὶ τῆς ΝΑ. γωνίας τῆς προστάσεως τοῦ μικροῦ ναοῦ τοῦ Ἀμφιαράου, ἀκολουθεῖ βάθρον στενόν, τοῦ ὁποίου σῴζονται ὁ ἀριστερὸς καὶ ὁ ὀπίσθιος ὀρθοστάτης. Δυτικῶς τοῦ ἐλλιποῦς βάθρου εὑρίσκεται τὸ βάθρον τοῦ ἀγάλματος τοῦ Ἰσαυρικοῦ ἱδρυμένον, ὡς καὶ τὸ προηγούμενον, ἐπὶ τῆς προστάσεως τοῦ μικροῦ ναοῦ, πρὸ τοῦ κατωφλίου του. Ἀριστερὰ τοῦ βάθρου τοῦ Ἰσαυρικοῦ ὑπάρχει, ἱδρυμένον ἐπὶ τῆς ΝΔ. γωνίας τοῦ μικροῦ ναοῦ, ἄλλο μονόλιθον ἀνεπίγραφον σῷζον καὶ τὸ ἐπίκρανον. Τὸ βάθρον τοῦτο εἶχεν, ὡς φαίνεται, προετοιμασθῆ διά τι ἀνάθημα τὸ ὁποῖον δὲν ἐστήθη. Διὰ τοῦ τελευταίου τούτου ἀνεπιγράφου τερματίζεται ὁ στοῖχος τῶν βάθρων, ὁ ὁποῖος πλαισιοῖ ἀπὸ Βορρᾶ τὴν ἄγουσαν εἰς τὸν ναὸν ὁδόν.



Εἰκ. 43. Τὸ βάθρον τοῦ ἀγάλματος τοῦ Ἰσαυρικοῦ.

31. Τὸ βάθρον τοῦ ἀγάλματος τοῦ Ἰσαυρικοῦ (εἰκ. 43) εἶναι ἀκέραιον σῷζον καὶ τὸ ἐπίκρανον τὸ ὁποῖον φέρει τόρμους ὁμοίους πρὸς τοὺς περιγρα-

φέντας διὰ τὸ ἄγαλμα τοῦ Κουρίωνος, ἐξ ὧν φαίνεται ὅτι ὁ εἰκονιζόμενος παρίστατο ἔφιππος. Ἡ ὑψηλοτέρα θέσις τοῦ βάθρου καὶ τὸ μεγαλύτερον μέγεθος τοῦ προσδίδουν μεγαλοπρέπειαν, τῆς ὁποίας στεροῦνται τὰ λοιπὰ στενὰ βάθρα. Τὰ κυμάτια ἐπίσης τὰ ὁποῖα τὸ κοσμοῦν ἔχουν μεγαλυτέραν λεπτότητα καὶ πλοῦτον.

Ἡ ἀναθηματικὴ ἐπιγραφὴ [1] ἔχει γραφῆ εἰς τὸν χῶρον παλαιοτέρας, ἡ ὁποία ἀπεξέσθη.

Ὁ δῆμος Ὠρωπίων Πόπλιον
Σερουίλιον Γαΐου υἱὸν
Ἰσαυρικὸν ὕπατον αὐ-
τοκράτορα τὸν ἑατοῦ εὐ-
εργέτην Ἀμφιαράωι

Ἡ ἐπιγραφὴ χρονολογεῖται μεταξὺ τοῦ 74 π.Χ., ἔτος κατὰ τὸ ὁποῖον ὁ P. Servilius Vatia ἔλαβε τὸν τίτλον τοῦ Isauricus, καὶ τοῦ ἔτους 44 π.Χ., ὅτε, κατὰ τὸν Δίωνα Κάσσιον [2], *Σερουίλιος ὁ Ἰσαυρικὸς ὑπέργηρως ἀπέθανε*. Ὑπὸ τὴν ἀνάθεσιν ὑπάρχουν τέσσαρα ψηφίσματα [3], τρία εἰς τὴν δεξιὰν πλευρὰν τοῦ βάθρου [4] καὶ τρία εἰς τὴν πρόσοψιν τοῦ ἐπικράνου [5].

32-33. Εἰς τὴν τιμητικωτέραν θέσιν τοῦ Ἱεροῦ, δεξιὰ τῆς εἰσόδου τοῦ μεγάλου ναοῦ, εἶναι ἱδρυμένον τὸ βάθρον τοῦ ἀγάλματος τοῦ ρωμαίου δικτάτορος Σύλλα, πρὸς τὸν ὁποῖον οἱ Ὠρώπιοι εἶχον λόγους νὰ εἶναι ἰδιαιτέρως εὐγνώμονες. Καὶ τοῦτο τὸ στενὸν βάθρον ὅμως εἶναι εἰς δευτέραν χρῆσιν καὶ ἔχει γραφῆ ἡ ἀναθηματικὴ ἐπιγραφή του [6] εἰς τὴν θέσιν παλαιοτέρας, ἡ ὁποία ἀπεξέσθη (πίν. 58β):

---

1 IG VII 244.

2 ΔΙΩΝ ΚΑΣΣΙΟΣ XLV 16. Πρβλ. PW ἐν λ. *Servilius* ἀρ. 93.

3 ΑΕ 1892, σ. 47 ἀρ. 76-78· IG VII 245 διὰ τοὺς Τίμωνα Τιμώνακτος Θάσιον, Φίλιππον Μίλα Μάγνητα, Νικόστρατον Ναυσίου Ἀθηναῖον καὶ Ξένωνα Πασιξένου Χερσονησίτην.

4 IG VII 246, 247, 4258 διὰ τοὺς Μενεκράτην Ἱππάρχου Ἀθηναῖον, Ἡράκλειτον Εὐάνδρου Κασσανδρέα καὶ Μόσχον Ζωίλου Ἀθηναῖον.

5 IG VII 300-302 διὰ τοὺς Ἵππαρχον Ἱππάρχου [— — — —], Πύρρον Ἀμύντου Ἀθηναῖον καὶ Ἡραῖον Μητροφάνους Ἀθηναῖον.

6 IG VII 264.

Ὁ δῆμος Ὠρωπίων Λεύκιον Κορνήλιον Λευκίου υἱὸν
Σύλλαν Ἐπαφρόδιτον τὸν ἑατοῦ σωτῆρα καὶ
εὐεργέτην Ἀμφιαράωι

Ἡ εὐμενὴς στάσις τοῦ Σύλλα πρὸς τὸ Ἱερὸν μετὰ τὰς νίκας του ἐναντίον τῶν στρατηγῶν τοῦ Μιθριδάτου εἶναι ἡ αἰτία, ἕνεκα τῆς ὁποίας οἱ Ὠρώπιοι ἔστησαν εἰς τὸ Ἀμφιάρειον τὰ ἀγάλματα τοῦ δικτάτορος καὶ τῆς συζύγου του, μεταξὺ τῶν ἐτῶν 86 καὶ 81 π.Χ. Ἡ εὐμενὴς στάσις τῆς Ρώμης συνεχίσθη μὲ τὴν ὑποστήριξιν τῶν Ὠρωπίων εἰς τὴν μετὰ τῶν δημοσιωνῶν ἀντιδικίαν [1].

Ὁ Σύλλας ἠρέσκετο νὰ τὸν προσαγορεύουν *Ἐπαφρόδιτον*, ὡς διηγεῖται ὁ Πλούταρχος [2]: *αὐτὸς δὲ τοῖς Ἕλλησι γράφων καὶ χρηματίζων ἑαυτὸν Ἐπαφρόδιτον ἀνηγόρευε, καὶ παρ' ἡμῖν ἐν τοῖς τροπαίοις οὕτως ἀναγέγραπται. Λεύκιος Κορνήλιος Σύλλας Ἐπαφρόδιτος.*

Μετὰ τὴν ἀναθηματικὴν ἐπιγραφὴν ὑπάρχει ἓν ψήφισμα [3] καὶ ἐν συνεχείᾳ ἀκολουθεῖ ἡ χρονολόγησις καὶ ἡ ὑπογραφὴ [4] τοῦ γλύπτου τῆς πρώτης ἀναθέσεως τοῦ βάθρου:

ἐπὶ ἱερέως Φρυνίχου
Τεισικράτης Θοινίου ἐποίησε

Ὁ ἱερεὺς εἶναι ἄγνωστος. Ὁ γλύπτης Τεισικράτης Σικυώνιος εἶναι γνωστὸς ἐκ τῆς φιλολογικῆς παραδόσεως ὡς μαθητὴς τοῦ Εὐθυκράτους. Ἔργα του ὑπῆρχον εἰς πολλοὺς τόπους τῆς Ἑλλάδος [5].

Ὑπὲρ τὴν ἀναθηματικὴν ἐπιγραφὴν ὑπάρχει ἓν ψήφισμα [6] ἕτερον [7] δὲ ὑπὸ τὴν ὑπογραφὴν τοῦ Τεισικράτους.

34. Ὄχι μακρὰν τοῦ βάθρου τοῦ ἀγάλματος τοῦ Σύλλα εὑρέθη ἐπίκρανον ὕψους 0.23, πλάτους 0.90, πάχους 0.95 μ., ἐλλιπὲς ἐμπρὸς ἀριστερά. Τοῦ ἐλλείποντος τμήματος ὅμως σῴζεται θραῦσμα ἐνεπίγραφον. Εἰς τὴν δεξιὰν πλευρὰν τοῦ ἐπικράνου εἶναι χαραγμένον τὸ διὰ τὸν Δήλιον Ἀμφικλῆν προξε-

---

1 Βλ. ἀνωτέρω σ. 41 ἑξ.
2 Σύλλας 34. 2 καὶ Περὶ τῆς Ῥωμαίων τύχης 318D. Βλ. ἐπίσης ΔΙΟΔΩΡΟΝ XXXVIII 15.
3 IG VII 265 διὰ τὸν Δημήτριον Ζωΐλου Ὀλύνθιον.
4 IG VII 266 + 267.
5 Βλ. Β. Χ. ΠΕΤΡΑΚΟΥ, Δελφικὴ ἐπιγραφὴ ἐξ Ἐρετρίας, ΑΔ 17, 1961/62, σ. 213, ὅπου ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία.
6 IG VII 263 διὰ τὸν Πολύζαλον Αὐτόκλου Μεγαρέα.
7 ΑΕ 1892, σ. 49 ἀρ. 79 διὰ τὸν Αὐτοκλῆν Αἰνησιδήμου Χαλκιδέα.

νικὸν ψήφισμα (ΕΠ ἀρ. 38). Ἐπὶ τῆς ὄψεως τοῦ ἐπικράνου ὑπάρχει ἡ ἀκόλουθος ἐπιγραφή [1]:

Ὁ δῆμος Ὠρωπίων
Μέτελλαν Καικελίαν, Λευκίου Σύλλα
Ἐπαφροδίτου γυναῖκα, Ἀμφιαράωι καὶ Ὑγιείαι

Ἡ Μέτελλα ἔλαβεν ὡς σύζυγον τὸν Σύλλαν τὸ 88 π.Χ. Τὸ 86 π.Χ. μετέβη εἰς τὴν Ἑλλάδα πρὸς συνάντησίν του [2]: *Μέτελλα μόλις διακλέψασα ἑαυτὴν καὶ τοὺς παῖδας, ἧκεν ἀγγελοῦσα τὴν οἰκίαν αὐτοῦ καὶ τὰς ἐπαύλεις ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν ἐμπεπρῆσθαι καὶ δεομένη τοῖς οἴκοι βοηθεῖν*. Αὕτη ἀπέθανεν εἰς τὴν Ρώμην τὸ 81 π.Χ.

Τὰ προξενικὰ ψηφίσματα. Αἱ διασωθεῖσαι προξενίαι τοῦ Ὠρωποῦ καλύπτουν τὴν περίοδον 350-150 π. Χ. Αἱ πλεῖσται ὅμως ἀνήκουν εἰς τὰς τελευταίας δεκαετίας τοῦ 3ου π. Χ. αἰῶνος καὶ εἰς τὰς πρώτας τοῦ 2ου, διάστημα κατὰ τὸ ὁποῖον ὁ Ὠρωπὸς ἀνῆκεν εἰς τὸ κοινὸν τῶν Βοιωτῶν. Εἰς τὰς περιόδους τῆς ἀθηναϊκῆς κατοχῆς ἡ πόλις ἔχανεν ἐντελῶς τὴν αὐτονομίαν της καὶ οὐδεμίαν πολιτικὴν ἐλευθερίαν εἶχεν. Αἱ σῳζόμεναι ἐκ τῶν περιόδων αὐτῶν ἐπιγραφαὶ εἶναι ἀναθηματικαί, οἰκοδομικαί, κατάλογοι ἀφιερωμάτων, οὐδεμία ὅμως προξενία.

Ἡ χορήγησις τοῦ τίτλου τοῦ προξένου ἔχει σχεδὸν πάντοτε πολιτικὴν σημασίαν διὰ τὴν πόλιν. Διὰ τὰς πλείστας τῶν προξενιῶν δὲν γνωρίζομεν ποῖος ἦτο ὁ λόγος ὁ προκαλέσας τὴν ψήφισίν των ἀλλὰ καλύπτεται ὑπὸ τὴν γενικὴν καὶ ἀόριστον ἔκφρασιν *ἐπειδὴ —— διατελεῖ εὔνους καὶ χρήσιμος ὤν· ἐπειδὴ ἄνδρες ἀγαθοὶ καὶ δίκαιοι περὶ τὴμ πόλιν τὴν Ὠρωπίων γεγένηνται· εὔνους καὶ χρήσιμος ὢν διατελεῖ κοινεῖ πᾶσιν Ὠρωπίοις*. Δι' ὡρισμένους ὅμως μνημονεύεται εἰς τὸ σχετικὸν ψήφισμα ἡ εὐεργεσία τοῦ τιμωμένου πρὸς τὴν πόλιν ἢ τὸ Ἱερόν. Οὕτω ὁ Δημοκράτης Φιλοκλέους Ἀθηναῖος, γνωστὸς καὶ ἐκ τῆς νίκης του [3] εἰς τὰ Λήναια τοῦ 244 π.Χ. γίνεται πρόξενος [4], *διότι εὔνους ἐστὶ καὶ χρήσιμος τεῖ πόλει καὶ τὸν θεὸν προαιρεῖται ἐνκωμιάζειν διὰ ποημάτων*.

Ἐκ τῶν προξενικῶν ψηφισμάτων εἶναι δύσκολον νὰ ἐξαχθοῦν βέβαια συμπεράσματα περὶ τῶν σχέσεων τοῦ Ὠρωποῦ μετὰ τῶν ἔξω τοῦ βοιωτικοῦ κοινοῦ πόλεων, διότι παρὰ τὸν μεγάλον ἀριθμόν των ἡ τοποθέτησις αὐτῶν

---

1 IG VII 372 (καὶ σ. 744) = ΑΕ 1891, σ. 137 ἀρ. 59.
2 ΠΛΟΥΤΑΡΧΟΥ Σύλλας 22. 1.
3 IG II² 2325 στ. 229.
4 ΑΕ 1952, σ. 188 ἀρ. 16 (SEG XV 274).

ἐντὸς τῶν ὁρισθέντων χρονικῶν πλαισίων, τὰ ὁποῖα περικλείουν δύο αἰῶνας, δίδει εἰς αὐτὰ σχετικὴν μόνον σημασίαν.

Ἡ πόλις, μετὰ τῆς ὁποίας ὁ Ὠρωπὸς εἶχε τὰς μεγαλυτέρας σχέσεις, ἦσαν αἱ Ἀθῆναι. Οἱ γνωστοὶ μέχρι σήμερον Ἀθηναῖοι πρόξενοι τοῦ Ὠρωποῦ εἶναι 61 ἐπὶ συνόλου 177 γνωστῆς καταγωγῆς. Ὁ ἀριθμὸς οὗτος δεικνύει ὅτι ὁ Ὠρωπὸς εἴτε διὰ λόγους ἐμπορικῆς καὶ γεωργικῆς πολιτικῆς εἴτε διὰ τὴν δημιουργίαν εὐνοϊκοῦ ὑπὲρ αὐτοῦ πνεύματος εἰς τὰς Ἀθήνας, ἔδιδε τὸν τίτλον καὶ τὰ προνόμια τοῦ προξένου εἰς τοὺς Ἀθηναίους μετά τινος εὐκολίας. Δεδομένου δὲ ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι ἠδύναντο, λόγῳ τῆς γειτονίας των πρὸς τὴν Ὠρωπίαν, νὰ κάμνουν πλήρη χρῆσιν τῶν δικαιωμάτων, τὰ ὁποῖα τοὺς ἔδιδεν ἡ προξενία, δυνάμεθα νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι τοῦτο ἀκριβῶς ἐπεδίωκεν ὁ Ὠρωπός. Ἡ θέσις του ἄλλωστε τὸν ἔφερεν εἰς διαρκῆ καὶ ἀναγκαστικὴν ἐπαφὴν μὲ τὰς Ἀθήνας.

Οἱ Μακεδόνες ἔρχονται δεύτεροι εἰς ἀριθμόν. Διὰ πολλοὺς δὲν γνωρίζομεν οὔτε τὴν πόλιν ἐξ ἧς προέρχονται, ἐνῷ τοὺς λόγους τῆς ἀπονομῆς τῆς προξενίας τοὺς ὑποθέτομεν διά τινας, οἱ ὁποῖοι ἐγένοντο πρόξενοι μετὰ τὸ 322 π.Χ.

Λόγοι ἐμπορικῆς πολιτικῆς ὑπαγορεύουν τὴν προτίμησιν πρὸς τὴν Χαλκίδα καὶ τὴν Κάρυστον (11 καὶ 7 πρόξενοι ἀντιστοίχως). Ἡ γειτονική των θέσις φυσικὸν ἦτο νὰ δημιουργήσῃ ἰσχυροὺς δεσμοὺς καὶ σχέσεις. Ἐκ τῆς πλησιέστατα κειμένης Ἐρετρίας ὅμως οὐδένα πρόξενον ἔχομεν, διότι ἡ μικρὰ μεταξὺ τῶν πόλεων ἀπόστασις καὶ τὸ εὔκολον τῆς ἐπικοινωνίας καθίστα περιττὴν τὴν ὕπαρξίν των.

Διὰ τὰς ὑπολοίπους πόλεις τῆς κυρίως Ἑλλάδος, τῶν νήσων καὶ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, αἱ ὁποῖαι ἀντιπροσωπεύονται εἰς τὸν κατάλογον μὲ ὀλίγους προξένους, αἱ πλεῖσται μὲ ἕνα, οὐδεμία εἰκασία εἶναι δυνατή. Πιθανῶς εἰς τὰς περιπτώσεις αὐτὰς ἰσχύει ἡ γνώμη τοῦ Feyel, ὅστις παρετήρησεν ὅτι, ἐπειδὴ ἡ ζωὴ τῆς πόλεως ἦτο κυρίως θρησκευτική, αὕτη πιθανώτατα ἀπένεμε, κατὰ τὸ διάστημα καθ' ὃ εὑρίσκετο εἰς τὸ κοινὸν τῶν Βοιωτῶν, προξενίας εἰς ἅπαντας τοὺς εὐεργέτας τοῦ Ἱεροῦ χωρὶς εἰς τοῦτο νὰ ἐμποδίζουν αἱ τυχὸν κακαὶ σχέσεις τῆς πατρίδος τοῦ τιμωμένου μετὰ τοῦ βοιωτικοῦ κοινοῦ [1].

Τὰ προνόμια τὰ ὁποῖα ἔδιδεν ἡ πόλις εἰς τοὺς προξένους εἶναι εἰς τὰς περισσοτέρας τῶν περιπτώσεων τὰ αὐτά. Τὸ τυπικὸν ἐπίσης τῶν ψηφισμάτων παραμένει σχεδὸν πάντοτε ἀναλλοίωτον καὶ ὀλίγον παραλλάσσει εἴς τινας περιπτώσεις.

---

1 Polybe, σ. 22.

Ἡ πρώτη τῶν διδομένων τιμῶν ἦτο ὁ τίτλος τοῦ *προξένου*. Πολλάκις ὁ τίτλος αὐτὸς συνωδεύετο ὑπὸ τοῦ τοῦ *εὐεργέτου*, δυνάμεθα ὅμως νὰ ὑποθέσωμεν βασίμως ὅτι τοῦτο ἐγίνετο εἰς τὰς σημαντικωτέρας τῶν περιπτώσεων (εἰς ψήφισμα [1] τοῦ 4ου π.Χ. αἰῶνος ὁ τιμώμενος ὀνομάζεται μόνον εὐεργέτης). Καὶ οἱ δύο τίτλοι ἦσαν κληρονομικοὶ *(καὶ αὐτὸν καὶ ἐκγόνους)* ὄχι ὅμως πάντοτε καὶ τὰ λοιπὰ προνόμια, τὰ ὁποῖα εἰς πολλὰς περιπτώσεις δὲν ἐκληροδοτοῦντο. Ταῦτα ἦσαν:

1. Γῆς καὶ οἰκίας ἔγκτησις. Τὸ δικαίωμα τοῦ νὰ ἀγοράζῃ ὁ πρόξενος οἰκίαν καὶ ἀγροὺς (εἰς τὸ δεύτερον θὰ ὑπῆρχε περιορισμός τις) ἐντὸς τῆς ἐπικρατείας τοῦ Ὠρωποῦ. Εἰς τρία ψηφίσματα [2] τὸ δικαίωμα ἀγορᾶς οἰκιῶν εἶναι ἀπεριόριστον, τοῦτο ὅμως ὀφείλεται εἰς ἐντελῶς ἰδιαιτέρους καὶ σπουδαίους λόγους. Τὸ προνόμιον τοῦτο, εἰς ὡρισμένας περιόδους τῆς ἱστορίας τοῦ Ὠρωποῦ (καὶ τῆς Βοιωτίας), εἶχεν ὄχι μόνον τιμητικὴν ἔννοιαν ἀλλ' ἀπέβλεπε καὶ εἰς οἰκονομικὰ καὶ δημογραφικὰ ὀφέλη. Ἡ ἐγκατάλειψις τῶν καλλιεργειῶν καὶ τῆς χώρας ὑπὸ τῶν κατοίκων της ἔπρεπε νὰ ἀντιμετωπισθῇ. Ἓν μέτρον ἦτο ἡ προσέλκυσις, διὰ τοῦ συστήματος τῶν προξενιῶν, ξένων.

2. Ἰσοτέλεια. Φορολογικὴ ἰσότης τῶν προξένων πρὸς τοὺς Ὠρωπίους.

3. Ἀσφάλεια καὶ ἀσυλία. Αἱ δύο τιμαὶ ἐδίδοντο ὁμοῦ, εἰς 17 περιπτώσεις ἐδόθη μόνον ἡ ἀσυλία καὶ εἰς τρεῖς μόνον ἡ ἀσφάλεια.

4. Ἀτέλεια. Ἡ ἐκ τῶν φόρων ἀπαλλαγὴ ἦτο σπουδαῖον προνόμιον καὶ ἐπιζήμιον διὰ τὴν πόλιν καὶ διὰ τοῦτο ἐδόθη μετὰ μεγάλης φειδοῦς.

5. Ἰσοπολιτεία. Δίδεται μόνον εἰς δύο προξένους, ἕνα Ἀθηναῖον καὶ ἕνα Σελευκέα.

6. Πολιτεία. Ἀπονομὴ τοῦ δικαιώματος τοῦ πολίτου Ὠρωποῦ. Τὸ προνόμιον τοῦτο δίδεται μόνον εἰς πέντε προξένους.

7. Πρόσοδος πρὸς βουλὴν καὶ δῆμον. Τὸ δικαίωμα νὰ παρουσιάζεται ὁ πρόξενος εἰς τὴν βουλὴν καὶ τὴν συνέλευσιν τοῦ λαοῦ εὐθὺς μετὰ τὴν συζήτησιν τῶν ἱερῶν ὑποθέσεων. Τὸ προνόμιον τοῦτο εἶναι ἐκ τῶν μεγαλυτέρων καὶ ἐδόθη μόνον εἰς τρεῖς προξένους. Ὁ εἷς ἐξ αὐτῶν εἶναι ὁ Φορμίων Νυμφαίου Βυζάντιος, εἰς τὸν ὁποῖον ἡ πόλις δίδει (μοναδικὴ περίπτωσις) καὶ *προεδρίαν* εἰς τοὺς ἀγῶνας [3].

---

1 ΑΕ 1917, σ. 236 ἀρ. 94.

2 Βλ. κατωτέρω σ. 174.

3 IG VII 298· OGI 81. Περὶ τοῦ Φορμίωνος βλ. ἀνωτέρω σ. 45.

῞Απαντα σχεδὸν τὰ προξενικὰ ψηφίσματα κλείονται διὰ τῆς τυπικῆς φράσεως *καὶ τὰ ἄλλα πάντα καθάπερ (ἢ ὅσαπερ) τοῖς ἄλλοις προξένοις καὶ εὐεργέταις*.

35. Στήλη [1] ἐλλιπὴς ἄνω καὶ κάτω (πίν. 59α) ὕψους 0.39, πλάτους 0.30, πάχους 0.045 μ. ῞Υψος γραμμάτων 0.012.

[θεὸ]ς
[Δρί]*μων ἔλεξε· ἔδοξε*
[τ]*εῖ ἐκκλησίει, ἀγαθεῖ τύχει,*
[᾿Α]*μύνταν Περδίκκα Μακεδόνα*
[π]*ρόξενον εἶν ᾿Ωρωπίων*
[κ]*αὶ εὐεργέτην, ἀτέλειαν δὲ*
[ε]*ἶν καὶ ἀσυλίαν καὶ πολέμου*
καὶ εἰρήνης καὶ γῆς καὶ οἰκίης
ἔνκτησιν αὐτῶι καὶ ἐκγόνοις.

Τὸ ἀνωτέρω ψήφισμα εἶναι μέχρι στιγμῆς ἡ ἀρχαιοτέρα (βλ. ἀνωτέρω σ. 25) σῳζομένη προξενία τοῦ ᾿Ωρωποῦ, παρουσιάζουσα ἐντόνως τὰ βοιωτικὰ καὶ ἐρετρικὰ γλωσσικὰ στοιχεῖα. Ὁ τύπος *ἔδοξε τῆι ἐκκλησίαι* εἶναι σπανιώτατος εἰς τὰ ἑλληνικὰ ψηφίσματα [2].

Ὁ ᾿Αμύντας Γ´ βασιλεὺς τῆς Μακεδονίας, υἱὸς τοῦ Περδίκκου Γ´ (365-359 π.Χ.), διεδέχθη τὸν πατέρα του εἰς τὸν μακεδονικὸν θρόνον [3]. Ὁ θεῖός του Φίλιππος, ὅστις ἦτο ἐπίτροπός του, ἐσφετερίσθη τὸν θρόνον. Ὁ ᾿Αμύντας ἐδολοφονήθη τὸ 335 π.Χ. ὑπὸ τοῦ ᾿Αλεξάνδρου. Τὸν τίτλον τοῦ προξένου τοῦ ᾿Ωρωποῦ ἔλαβεν ὁμοῦ μετὰ τοῦ φίλου του ᾿Αμύντου υἱοῦ τοῦ ᾿Αντιόχου [4], Μακεδόνος καὶ αὐτοῦ (ὅστις ὑπῆρξεν εἷς ἐκ τῶν *αὐτομόλων* πρὸς τὸν Δαρεῖον Ἑλλήνων, πολεμήσας ἐναντίον τοῦ ᾿Αλεξάνδρου καὶ δολοφονηθεὶς τὸ 333 π.Χ. εἰς τὴν Αἴγυπτον), περὶ τὸ 350 π.Χ. ὅταν κατὰ τὴν διάρκειαν ταξιδίου του εἰς τὴν Νότιον Ἑλλάδα τῇ συνο-

1 Λεοναρδος, ΑΕ 1891, σ. 108 ἀρ. 51· IG VII 4251· Syll.[3] 258· Tod, Gr. Histor. Inscr., 164 b.

2 Hellenica 5, σ. 8.

3 Berve, Das Alexanderreich II, Prosopographie ἀρ. 61.

4 IG VII 4250.

δείᾳ καὶ ἄλλου αὐτομόλου, τοῦ Ἀριστομήδους Φεραίου [1], διέβησαν ἐξ Ὠρωποῦ.

36. Στήλη [2] μετ᾿ ἀετώματος ἐλλιπὴς τὸ κάτω δεξιὸν ἥμισυ (πίν. 59β), ὕψους 1.10, πλάτους 0.45, πάχους 0.08 μ. Ὕψος γραμμάτων 0.007· στοιχηδὸν 29 :

Θεοί, τύχηι ἀγαθῆι· ἐπὶ Χαροπίδου ἱε-
ρέως τοῦ Ἀμφιαράου, πολεμάρχων Ἀμφ-
ιδήμου Ἀμφιμήδους, Χαιρεστράτου Ε-
ὐχάριδος, Νικοξένου Σιμίου, Ἀμφίδη-
μος Ἀμφιμήδους ἔλεξεν· ἔδοξεν τῆι β-
ουλῆι καὶ τῆι ἐκκλησίαι, ἐπειδὴ ἄνδ-
ρες ἀγαθοὶ καὶ δίκαιοι περὶ τὴμ πόλ-
ιν τὴν Ὠρωπίων γεγένηνται Αἴσυμνο-
ς Ὀξυμένους, Ἀντίπατρος Σώσιος Μακ-
εδόνες, προξένους καὶ εὐεργέτας εἶ-
ναι αὐτοὺς καὶ ἐκγόνους καὶ εἶναι α-
ὐτοῖς πολιτείαν, ἀτέλειαν πάντων, γ-
ῆς, οἰκιῶν ἔγκτησιν, ἀσυλίαν, ἀσφάλε-
ιαν καὶ πολέμου καὶ εἰρήνης καὶ κατ-
ὰ γῆν καὶ κατὰ θάλατταν.

Τὸ ψήφισμα τοῦτο ὡς καὶ τὰ IG VII 4257 καὶ SEG XV 264, τὰ ὁποῖα ἐψηφίσθησαν ὁμοῦ καὶ εἶναι ἀπολύτως ὅμοια ἀπὸ τῆς ἀπόψεως τοῦ τυπικοῦ, χρονολογοῦνται εἰς τὸ διάστημα 322-313 π.Χ., ὅταν ὁ Ὠρωπὸς ἦτο ἐλεύθερος τῆς ἀθηναϊκῆς κατοχῆς, μετὰ τὴν νίκην τοῦ Ἀντιπάτρου εἰς τὴν Κραννῶνα [3]. Διὰ τῶν τριῶν ψηφισμάτων ἐτιμήθησαν ὑπὸ τῆς πόλεως σημαίνοντες Μακεδόνες ἀξιωματοῦχοι διὰ τὴν συμβολήν των εἰς τὴν ἐκ τῶν Ἀθηναίων ἀπαλλαγήν. Εἶναι χαρακτηριστικὸν τῆς σημασίας τῶν τιμωμένων προσώπων ὅτι τὸ διδόμενον δικαίωμα κτήσεως οἰκιῶν εἶναι ἀπεριόριστον.

37. Βάθρου ἐπίκρανον [4] ὕψους 0.23, πλάτους 0.84, πάχους 0.75 μ. Ἐπὶ τῆς ἄνω ἐπιφανείας φέρει δύο τόρμους διὰ τοὺς πόδας χαλκίνου ἀγάλματος. Ὕψος γραμμάτων 0.008 μ.

---

1 Β. Χ. ΠΕΤΡΑΚΟΥ, Ἐπιγραφαὶ Ὠρωποῦ, ΑΔ 21, 1966, σ. 45 ἀρ. 1.
2 IG VII 4256· MICHEL 203.
3 ΔΙΟΔΩΡΟΣ XVIII 56. 6. Βλ. ἐπίσης ἀνωτέρω σ. 29.
4 ΛΕΟΝΑΡΔΟΣ, ΑΕ 1891, σ. 133 ἀρ. 57· IG VII 4262· MICHEL 216.

Ἄρχοντος ἐγ κοινῶι Ἀγαθοκλέους, ἱερέως τοῦ Ἀμφιαράου Θεοκύδου,
μηνὸς ὁμολωίου· προξενία· Κίττος Ἀρίστωνος εἶπεν· ἐπειδὴ Διονύσιος Ἀρίστωνος καὶ
3 *Ἡλιόδωρος Μουσαίου εὔνους εἰσὶν καὶ εἰσαγαγόντες σῖτον ἀξιωσάντων τῶν πολεμάρχων*
ἀποδόσθαι τῆι πόλει καθυπήκουσαν τῆς καλῶς ἐχούσης τιμῆς, ὅπως οὖν καὶ ἡ πόλις φαίνηται
ἀξίας χάριτας ἀποδιδοῦσα τοῖς τοιούτοις, δεδόχθαι τῆι βουλῆι καὶ τῶι δήμωι Διονύσιον Ἀρίστωνος
6 *Τύριον καὶ Ἡλιόδωρον Μουσαίου Σιδώνιον προξένους εἶναι καὶ εὐεργέτας τῆς πόλεως Ὠρωπίων*
καὶ εἶναι αὐτοῖς γῆς καὶ οἰκίας ἔγκτησιν καὶ ἰσοτέλειαν καὶ ἀσυλίαν καὶ ἀσφάλειαν καὶ κατὰ
γῆν καὶ κατὰ θάλατταν καὶ πολέμου ὄντος καὶ εἰρήνης καὶ τὰ ἄλλα πάντα ὑπάρχ(ε)ιν αὐτοῖς
9 *καθάπερ καὶ τοῖς ἄλλοις προξένοις καὶ εὐεργέταις γέγραπται.*

Ὁ ἄρχων Ἀγαθοκλῆς ἦρξε τοῦ κοινοῦ τῶν Βοιωτῶν κατὰ τὴν χρονικὴν περίοδον 202-186 π.Χ. περίπου.

Ἡ ἔλλειψις σίτου, ὀφειλομένη εἰς τὴν ἐγκατάλειψιν τῶν καλλιεργειῶν[1], παρατηρεῖται καὶ ἐπὶ ἄρχοντος τοῦ κοινοῦ Ἀπολλοδώρου (230;-212 π.Χ.). Ἐνταῦθα συνοδεύεται καὶ ὑπὸ τῆς συνήθους εἰς τοιαύτας περιπτώσεις ἀνατιμήσεως.

38. Ψήφισμα[2] χαραγμένον ἐπὶ τῆς δεξιᾶς πλευρᾶς τοῦ ἐπικράνου τοῦ βάθρου τοῦ ἀγάλματος τῆς Μετέλλης (πίν. 59γ). Ὕψος γραμμάτων 0.01.

Δημήτριος Μνασίλλου εἶπεν· προβεβουλευμένον εἶναι αὐτῶι πρὸς τὴ[ν βουλὴν]
καὶ τὸν δῆμον· ἐπειδὴ Ἀμφικλῆς Φιλοξένου Δήλιος εὔνους ὢν διατελεῖ τεῖ τε πόλ[ει κοινεῖ]
3 *καὶ τῶν πολιτῶν τοῖς ἀεὶ δεομένοις χρείας παρέχεται ἐν παντὶ καιρῶι καὶ λέ*[γων καὶ]
πράττων τὰ συμφέροντα, ἐπιδημήσας τε παρ' ἡμῖν ἀκροάσεις καὶ πλείους πεπόηται, δε[δόχθαι]
τεῖ βουλεῖ καὶ τῶι δήμωι Ἀμφικλῆν Φιλοξένου Δήλιον ἐπαινέσαι ἐπί τε τεῖ πρὸς τὴν πό[λιν εὐνοίαι]

---

1 FEYEL, Polybe, σ. 282 σημ. 3. Βλ. καὶ ἀνωτέρω σ. 33 καὶ 36.
2 IG VII 373· MICHEL 206.

6 *καὶ ταῖς ἀκροάσεσιν καὶ ἐπὶ τεῖ ἀναστροφεῖ εἶναι δ' αὐτὸν πρόξενον καὶ εὐεργέτην τῆ*[ς πόλεως]
'Ωρωπίων καὶ αὐτὸν καὶ ἐκγόνους καὶ εἶναι αὐτοῖς γῆς καὶ οἰκίας ἔγκτησιν καὶ ἰσοτέ[λειαν]
καὶ ἀσυλίαν καὶ πολέμου ὄντος καὶ εἰρήνης καὶ τἆλλα πάντα ὑπάρχειν αὐτοῖς καθά[περ τοῖς]
9 *ἄλλοις προξένοις καὶ εὐεργέταις τῆς πόλεως γέγραπται.*

Ὁ προβουλευματικὸς τύπος τὸν ὁποῖον παρουσιάζει τὸ ἐνταῦθα ψήφισμα σημαίνει ὅτι τὸ σχέδιον αὐτοῦ ἔχει ὑποβληθῆ εἰς ἐξέτασιν καὶ ἔγκρισιν ὑπὸ τῆς βουλῆς καὶ ὅτι ἔχει δοθῆ ὑπ' αὐτῆς ἡ ἄδεια νὰ ὑποβληθῇ ἡ ἐγκριθεῖσα πρότασις εἰς τὴν ψῆφον τοῦ λαοῦ [1].

Ὁ Ἀμφικλῆς τιμᾶται [2] ὡς πρόξενος τῶν Ἀθηναίων τῆς Δήλου ἐπὶ Πέλοπος ἄρχοντος (165-164 π.Χ.) ἐπειδὴ *ἀκροάσεις καὶ πλείους ἐποήσατο καὶ προσόδιον γράψας ἐμμελὲς εἰς τὴν πόλιν, τούς τε θεοὺς τοὺς τὴν νῆσον κατέχοντας καὶ τὸν δῆμον τῶν Ἀθηναίων ὕμνησεν, ἐδίδαξεν δὲ καὶ τοὺς τῶν πολιτῶν παῖδας πρὸς λύραν τὸ μέλος ᾄιδειν.*

Εἰς τὸ ψήφισμα τῆς Δήλου ὁ Ἀμφικλῆς ὀνομάζεται *Ῥηναεὺς* ἐνῷ ὑπὸ τῶν Ὠρωπίων καλεῖται *Δήλιος*· τοῦτο ἑρμηνεύεται ὡς ἔνδειξις τῆς ἀνεξαρτησίας τοῦ Ὠρωποῦ ἔναντι τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῆς συμπαθείας του πρὸς τοὺς καταπιεζομένους ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων Δηλίους.

Ἐπιγραφαὶ σχετικαὶ πρὸς τὸ Ἱερὸν καὶ τὴν πόλιν. Ἡ κατηγορία τῶν ἐνταῦθα ὁριζομένων ἐπιγραφῶν εἶναι ἡ σπουδαιοτέρα διὰ τὴν μελέτην τῶν θεμάτων τοῦ Ὠρωποῦ. Ἂν αἱ ἀναθηματικαὶ ἐπιγραφαὶ καὶ τὰ προξενικὰ ψηφίσματα μᾶς πληροφοροῦν διὰ τὰς ἐξωτερικὰς σχέσεις τῆς πόλεως καὶ τὴν ἀκτινοβολίαν τοῦ Ἱεροῦ, τὰ ἀκολουθοῦντα κείμενα διασῴζουν γνησίας ἱστορικὰς πολλάκις λεπτομερείας, διὰ τῶν ὁποίων ἀναπληροῦται μερικῶς τὸ ἐκ τῶν ἱστορικῶν καὶ φιλολογικῶν κειμένων κενόν.

39. Στήλη [3] μετὰ κυματίου καὶ ἄβακος ἄνω, τεθραυσμένη εἰς τρία τεμάχια καὶ συγκεκολλημένη (πίν. 60α), ὕψους 1.45, πλάτους 0.43-0.46, πάχους 0.095 μ. Ὕψος γραμμάτων 0.01· στοιχηδὸν 35.

1 PAUL ROESCH, Thespies et la Confédération Béotienne, σ. 128.
2 Inscr. Délos 1497· Syll.[3] 662. Περὶ τῆς λέξεως *ἀκρόασις*, ἀναγνώσεως δημοσίᾳ λογοτεχνικοῦ ἔργου, βλ. Hellenica 2, σ. 34-36.
3 Ἡ καλυτέρα δημοσίευσις τῆς ἐπιγραφῆς εἶναι ἡ δευτέρα τοῦ ΛΕΟΝΑΡΔΟΥ, ΑΕ 1917, σ. 231 ἀρ. 93 εἰκ. 1, ὅπου καὶ ἡ παλαιοτέρα βιβλιογραφία.

Θεοί·
τὸν ἱερέα τοῦ Ἀμφιαράου φοιτᾶν εἰς τὸ ἱερό-
ν, ἐπειδὰν χειμὼν παρέλθει, μέχρι ἀρότου ὥρ-
ης, μὴ πλέον διαλείποντα ἢ τρεῖς ἡμέρας καὶ
μένειν ἐν τοῖ ἱεροῖ μὴ ἔλαττον ἢ δέκα ἡμέρα-
ς τοῦ μηνὸς ἐκ(ά)στο : καὶ ἐπαναγκάζειν τὸν ν-
εωκόρον τοῦ τε ἱεροῦ ἐπιμελεῖσθαι κατὰ τὸ-
ν νόμον καὶ τῶν ἀφικνεμένων εἰς τὸ ἱερόν·
ἂν δέ τις ἀδικεῖ ἐν τοῖ ἱεροῖ ἢ ξένος ἢ δημότ-
ης, ζημιούτω ὁ ἱερεὺς μέχρι πέντε δραχμέων
κυρίως καὶ ἐνέχυρα λαμβανέτω τοῦ ἐζημιωμ-
ένου· ἂν δ' ἐκτίνει τὸ ἀργύριον, παρεόντος το͂
ἱερέος ἐμβαλέτω εἰς τὸν θησαυρόν ⁝ δικάζει-
ν δὲ τὸν ἱερέα, ἄν τις ἰδίει ἀδικηθεῖ ἢ τῶν ξέ-
νων ἢ τῶν δημοτέων ἐν τοῖ ἱεροῖ μέχρι τριῶν
δραχμέων τὰ δὲ μέζονα, ἧχοι ἑκάστοις αἱ δίκ-
αι ἐν τοῖς νόμοις εἴρηται, ἐντο͂θα γινέσθων
προσκαλεῖσθαι δὲ καὶ αὐθημερὸν περὶ τῶν ἐ-
ν τοῖ ἱεροῖ ἀδικιῶν, ἂν δὲ ὁ ἀντίδικος μὴ συνχ-
ωρεῖ, εἰς τὴν ὑστέρην ἡ δίκη τελείσθω ⁝ ἐπαρ-
χὴν δὲ διδοῦν τὸμ μέλλοντα θεραπεύεσθαι ὑ-
πὸ τοῦ θεοῦ μὴ ἔλ(α)ττον ἐννέ' ὀβολοὺς δοκίμου ἀργ-
υρίου καὶ ἐμβάλλειν εἰς τὸν θησαυρὸν παρε-
όντος τοῦ νεωκόρου / / / / / / / / / [19] / / / / / /
/ / / / / [9] / / / / / κατεύχεσθαι δὲ τῶν ἱερῶν καὶ ἐπ-
ὶ τὸν βωμὸν ἐπιτιθεῖν, ὅταν παρεῖ, τὸν ἱερέα,
ὅταν δὲ μὴ παρεῖ, τὸν θύοντα καὶ τεῖ θυσίει α-
ὐτὸν ἑαυτοῖ κατεύχεσθαι ἕκαστον, τῶν δὲ δη-
μορίων τὸν ἱερέα τῶν δὲ θυομένων ἐν τοῖ ἱε-
ροῖ πάντων τὸ δέρμα / / / / / [10] / / / / / θύειν δὲ ἐξ-
εῖν ἅπαν ὅ τι ἂν βόληται ἕκαστος· τῶν δὲ κρεῶ-
ν μὴ εἶναι ἐκφορὴν ἔξω τοῦ τεμένεος τοῖ δὲ
ἱερεῖ διδοῦν τὸς θύοντας ἀπὸ τοῦ ἱερήου ἐκ-
άστο τὸν ὦμον, πλὴν ὅταν ἡ ἑορτὴ εἶ· τότε δὲ ἀπ-
ὸ τῶν δημορίων λαμβανέτω ὦμον ἀφ' ἑκάστου
τοῦ ἱερήου· ἐγκαθεύδειν δὲ τὸν δειόμενο-
ν μ[έ]χρι / / / / / / / / / [23] / / / / / / / / / / ς ἐπὶ το-
ῦ αὐ[το]ῦ / / / / / / / / / [23] / / / / / / / / / / πειθόμ-

ενον τοῖς νόμοις· τὸ ὄνομα τοῦ ἐγκαθεύδον-
τος, ὅταν ἐμβάλλει τὸ ἀργύριον, γράφεσθαι τ-
ὸν νεωκόρον καὶ αὐτοῦ καὶ τῆς πόλεος καὶ ἐκ-
τιθεῖν ἐν τοῖ ἱεροῖ γράφοντα ἐν πετεύροι σ-
κοπεῖν (τ)οῖ βολομένοι· ἐν δὲ τοῖ κοιμητηρίο-
ι καθεύδειν χωρὶς μὲν τὸς ἄνδρας, χωρὶς
δὲ τὰς γυναῖκας, τοὺς μὲν ἄνδρας ἐν τοῖ πρὸ ἠ-
[õ]ς *τοῦ β*[ω]*μοῦ, τὰς* [δ]*ὲ γυναῖκας ἐν τοῖ πρὸ ἠσπέ-*
ρης ọ [. . . . . . 12 . . . . τὸ κοι]*μητήριον τοὺς ἐν-*
κα(θ) [εὐδοντας . . . . 15 . . . . . . τὸν δ]*ὲ θεὸν*
ἐγκ [. . . . . 32 . . . .]
ΟΕΞ [. . . . . 29 . . . .] ΘΩ[.]
ΟΡΟ [. . . . . 24 . . . . ἐγκεκ]*οιμ-*
ημέ[ν . . . . 29 . . . .]ΛΕ
ΡΟΩ [. . . . . 28 . . . .]*εν* [τ]*ο-*
ῖ Ἀμφ[ιαράοι . . . . 21 . . . .]*ι ζημ-*
ιου [. . . . . 28 . . . .] *δὲ τό-*
ν βολ[όμενον . . . . 16 . . . . . τὸν ἱε]*ρέ(α)*

Ὁ ἱερὸς οὗτος νόμος, περὶ τοῦ ὁποίου κατ' ἐπανάληψιν ἐγένετο λόγος εἰς τὰς προηγουμένας σελίδας, εἶναι ἡ παλαιοτέρα (ἐκτενὴς) καὶ ἡ σπουδαιοτέρα ἐπιγραφὴ ἐξ ὅσων εὑρέθησαν εἰς τὸ Ἱερόν. Ἐκ τοῦ σχήματος τῶν γραμμάτων καὶ τῆς γλωσσικῆς μορφῆς της χρονολογεῖται εἰς τὰ τέλη τοῦ 5ου αἰῶνος π.Χ. ἢ τὰς ἀρχὰς τοῦ 4ου, εἰς περίοδον ἀνεξαρτησίας τοῦ Ὠρωποῦ (411-402 ἢ 386-377 π.Χ.). Πιθανωτέρα χρονολογία ὅμως εἶναι ἡ δευτέρα [1].

Γλωσσικῶς τὸ κείμενον τῆς ἐπιγραφῆς παρουσιάζει ἐπιδράσεις ἐκ τῆς Ἐρετρίας (στ. 17 *εἰρῆται*, 21 *διδοῦν*, 30 *ἐξεῖν*, 35 *δημορίων*) καὶ ἐκ τῆς Βοιωτίας (στ. 5 *ἐν τοῖ ἱεροῖ*, 8 *ἀφικνεμένων*, 17 *ἐντõθα*, 22 *ἔλαττον*), αἱ ὁποῖαι πιστοποιοῦν τὰς παλαιὰς καὶ ἰσχυρὰς σχέσεις τοῦ Ὠρωποῦ μὲ τοὺς γειτονικοὺς τόπους τῆς Ἐρετρίας καὶ τῆς Βοιωτίας.

Ὁ *θησαυρός*, τὸ χρηματοκιβώτιον τοῦ Ἱεροῦ, ἦτο, ὡς γνωρίζομεν ἐξ ἄλλων περιπτώσεων, μεγάλος καὶ δυσμετακόμιστος λίθος, κενὸς ἐσωτερικῶς καὶ φέρων μεταλλικὸν κάλυμμα. Ἐπὶ τοῦ καλύμματος ὑπῆρχε σχισμή, διὰ τῆς ὁποίας εἰσήρχοντο τὰ ῥιπτόμενα νομίσματα [2]. Ὁ θη-

---

1 Βλ. Syll.³ 1004 σημ. 1.
2 BCH 64/65, 1940/41, σ. 161 ἑξ.· BCH 70, 1946, σ. 367.

σαυρὸς ἀναφέρεται καὶ εἰς τὴν ἐπιγραφὴν ΕΠ ἀρ. 45, ὅπου τὰς κλεῖδας κρατεῖ ὁ συλλογεύς.

Εἰς τὸν στίχον 22 ὑπάρχει λάξευμα καὶ ἐπ' αὐτοῦ ἔχουν γραφῆ τὰ γράμματα ΕΝΝΕΟΒΟΛΟΥΣΔΟΚΙ· Ἐκ τούτου φαίνεται ὅτι, ὅταν ἐγράφη ἡ ἐπιγραφή, ἡ τιμὴ τῆς ἀπαρχῆς ἦτο μικροτέρα ἀλλ' ἡ ἀλλαγὴ τῶν οἰκονομικῶν συνθηκῶν ἐπέβαλεν αὔξησιν, ἡ ὁποία, ἂν κρίνωμεν ἐκ τοῦ σχήματος τῶν γραμμάτων τῆς ὑπαρχούσης ἀπαρχῆς, ἐγένετο ὀλίγον χρόνον μετὰ τὴν ἵδρυσιν τῆς στήλης. Οὕτω ἐλαξεύθη ἡ παλαιὰ ἀπαρχή, μία δραχμὴ κατὰ τὸν WILAMOWITZ [1], καὶ ἐπὶ τῆς θέσεώς της ἐγράφη ἡ νέα.

Περὶ τοῦ ἱερέως καὶ τοῦ νεωκόρου λόγος ἐγένετο ἀνωτέρω ἐν σ. 129 ἑξ., περὶ δὲ τοῦ πρώτου κοιμητηρίου τοῦ Ἱεροῦ, τὸ ὁποῖον ὑπονοεῖται ἐνταῦθα, ἐν σ. 93 ἑξ.

40. Στήλη [2] μὲ ἁπλοῦν ἄγλυφον ἀέτωμα, τεθραυσμένη εἰς δύο τεμάχια καὶ συγκεκολλημένη, ὕψους 0.83, πλάτους 0.28, πάχους 0.06 μ. Ὕψος γραμμάτων 0.003-0.005 (πίν. 60β).

Θ ε ο ί.
Ἐν Ἀμφιαράου ἐκ τοῦ λουτρῶνος τοῦ <αν> ἀνδρείο-
[υ], ὅπως ἂν τὸ ὕδωρ μὴ κωλύηται ῥεῖν ὑπὸ τῆς χ-
αράδρας, ὅ[τ]αν ῥεῖ, ἀλλ' εἶ χρήσιμος ὁ λουτρών, ὅ-
ταν χειμάζει ὁ θεός, ὀχετὸμ ποῆσαι λίθινον κ-
ρυπτόν, τὸ μὲν μῆκος ἀρξάμενον ἀπὸ τοῦ στρ-
ώματος τοῦ τῆς γεφύρας μέχρι τῆς καταβάσ-
ε[ι]ω[ς] τῆς παρὰ τὸν γυναικεῖον λουτρῶνα, τά-
φρον ὀρύξαντα μῆκος μὲν τὸ γεγαρμμένον, πλ-
άτος δὲ ἀπὸ τοῦ ἀναλήμματος τοῦ τῆς χαρά-
δρας τεττάρων ποδῶν, βάθος δὲ τρίπουν, θήσει λ-
ίθους τοὺς μὲν ἐν τῶι ἐδάφει φορμηδὸν συντιθ-
εὶς πρὸς ἀλλήλους ἁρμόττοντας καὶ εἰς ἕδραν
ἀσκάστους κατακρούων τὸν λίθον ἕκαστον

---

1 Hermes 21, 1886, σ. 92 σημ. 22. Ὁ ΛΕΟΝΑΡΔΟΣ διαπραγματεύεται διεξοδικῶς τὸ θέμα ἐν ΑΕ 1917, σ. 233 ἑξ.

2 ΛΕΟΝΑΡΔΟΣ, ΑΕ 1891, σ. 73 ἀρ. 34· IG VII 4255· Syll.^{3} 973. Συστηματικῶς ἐξετάζει τὰ προβλήματα τῆς ἐπιγραφῆς ὁ LATTERMANN, AM 35, 1910, σ. 81-102. Ὁ R. GINOUVÈS, Balaneutikè, σ. 348 σημ. 9 ἀναφέρει τὴν γνώμην τοῦ G. ROUX, ὅτι τὰ λουτρὰ τῶν ἀνδρῶν πρέπει νὰ εὑρίσκωνται δυτικῶς τοῦ ναοῦ. Περὶ τῆς εἰκασίας αὐτῆς βλ. ἀνωτέρω σ. 77.

μολύβδωι ἢ λίθωι, ἐπικόψας δὲ κατὰ κεφαλὴν καὶ σ-
υνομαλίσας πρὸς τὴν καταφορὰν ὅπως <ς> ἂν εἶ
εὖρον ἐπιθήσει ἐπὶ τούτων ἐξεργασμένους
τῶν λίθων τὰς ἕδρας ὀρθὰς καὶ ἀστραφεῖς καὶ [τ]-
οὺς ἁρμοὺς ὅλους, τὰ δὲ μέτωπα ἀναπελεκήσ-
ει εὐτενῆ, θήσει δὲ τοὺς λίθους ὀρθοὺς ἐπὶ τὰ τ-
ριημιπόδια διαλείπων διάρρουν πλάτος ποδός,
θήσει δὲ εἰς ἕδραν ἀσκάστους [καὶ] *πρὸς ἀλλήλ-*
ους ἁρμόττοντας, συμβ[άλλων] *τοὺς ἁρμοὺς*
ὅλους, ἐπικόψας δὲ κατὰ κεφαλὴν εὐτενῆ συ-
νστώρσει λίθοις συντιθεὶς πρὸς ἀλλήλους ἁ-
ρμόττοντας καὶ εἰς ἕδραν ἀσκάστους τιθεὶς
[ἀρτ]*ιλιθίαν μηδαμοῦ ποιῶν, παρασάξει δὲ τοὺς*
λί(θ)ους ἅπαντας γεῖ τεῖ ἐκ τῆς τάφρου, λί(θ)οις
δὲ χρήσεται τοῖς ἐκ τοῦ θεάτρου τοῦ κατὰ τ-
ὸ[μ] *βωμόν, προσαγόμενος αὐτὸς αὐτῶι πρὸ-*
ς τὸ ἔργον, ἐὰν δὲ μὴ ἱκνοὶ ὦσιν, παρέξουσιν
ὅσων ἂν προσδεῖ οἱ ἐπιμεληταὶ πρὸς τῶι ἔργω-
ι· ἀναιρήσεται δὲ τὸ ἔργον κατὰ τετραποδίαν κα-
ὶ ἀποδώσει τέλος ἔχον εἴκοσι ἡμερῶν ἀφ' ἧς ἂν
λάβει τὸ ἀργύριον· ἐμισθώσατο τὴν τετραπο-
δίαν ΠͰ· *μισθωτὴς Φρῦνος Ἀλωπεκῆσι οἰκῶν· ἐγγ-*
υητὴς Τελεσίας Τελλίου Εὐωνυμεύς.

Ἡ ἀνωτέρω οἰκοδομικὴ ἐπιγραφή, ἀθηναϊκὸν ψήφισμα τῆς περιόδου 338-322 π.Χ., προβλέπει τὴν κατασκευὴν ὑπονόμου ἀπὸ τῶν ἀνδρικῶν λουτρῶν μέχρι τῆς ὁδοῦ *(καταβάσεως)*, ἡ ὁποία ὡδήγει ἐκ τῶν γυναικείων λουτρῶν εἰς τὸν χείμαρρον. Ὁ ὑπόνομος οὗτος σκοπὸν εἶχε τὴν ἀποχέτευσιν τῶν ἀκαθάρτων ὑδάτων τῶν ἀνδρικῶν λουτρώνων εἰς ἱκανὴν ἀπ' αὐτῶν ἀπόστασιν, διότι, ὡς δύναταί τις νὰ διαπιστώσῃ καὶ σήμερον, κατὰ τὴν περίοδον τῶν βροχῶν *(ὅταν χειμάζει ὁ θεός)*, ὁ χείμαρρος ἔφερε μεγάλας ποσότητας ὑδάτων λίθων καὶ κλάδων μετὰ ξηρῶν φύλλων δένδρων καὶ ἔφραττε τὰς ἀποχετεύσεις τοῦ ἀνδρικοῦ λουτρῶνος, ὁ ὁποῖος ἠχρηστεύετο. Ἐκ τούτου εἶναι φανερὸν ὅτι καὶ κατὰ τὸν χειμῶνα τὸ Ἱερὸν εἶχε σημαντικὴν κίνησιν καὶ ἐγίνετο ἔντονος χρῆσις τῶν λουτρώνων, ἀφ' οὗ ἐχρειάσθη νὰ ληφθῇ τόση φροντὶς διὰ νὰ ἀποφευχθῇ ἡ ἀχρήστευσις αὐτῶν κατὰ τὴν σύντομον περίοδον τῆς μεγάλης κακοκαιρίας.

Τὸ ἀνάλημμα τὸ ὁποῖον ἐπροστάτευε τὸ Ἱερὸν ἀπὸ τοῦ χειμάρρου δὲν

σώζεται. Ἤρχιζεν ἀπὸ τοῦ μεγάλου ναοῦ περίπου καὶ ἔφθανε μέχρι τῆς ἀνατολικῆς ἄκρας τοῦ σταδίου.

Ὁ Τελλίας Εὐωνυμεύς, πατὴρ τοῦ ἐνταῦθα ἐγγυητοῦ, εἶχεν ἀναθέσει ἑρμαϊκὴν στήλην εἰς τὸν Ἑρμῆν, συμφώνως πρὸς ἐπίγραμμα τῆς Ἀνθολογίας [1], τὸ ὁποῖον ἀποδίδεται εἰς τὸν Ἀνακρέοντα.

Ἡ ἀνωτέρω ἐπιγραφή, ἐκτὸς τοῦ εἰδικοῦ διὰ τὸ Ἀμφιάρειον ἐνδιαφέροντος, παρουσιάζει καὶ γενικώτερον τοιοῦτον, ἀπὸ τῆς ἀπόψεως ἐκτελέσεως οἰκοδομικῶν ἔργων κατὰ τὴν ἀρχαιότητα. Διὰ τὴν πληρεστέραν κατανόησίν της παρατίθεται κατωτέρω μετάφρασις πιστή, κατὰ τὸ δυνατόν.

«Θεοί.

Διὰ νὰ μὴ ἐμποδίζηται ὑπὸ τοῦ χειμάρρου, εἰς τὸ Ἱερὸν τοῦ Ἀμφιαράου, τὸ ὕδωρ νὰ ρέῃ ἐκ τοῦ λουτρῶνος τῶν ἀνδρῶν ὅταν ρέῃ (ὅταν γίνεται χρῆσις τοῦ λουτρῶνος), ἀλλὰ διὰ νὰ εἶναι χρησιμοποιήσιμος ὁ λουτρὼν εἰς περίπτωσιν μεγάλων βροχῶν κατὰ τὸν χειμῶνα, θὰ κατασκευασθῇ ὀχετὸς λίθινος, ὑπόγειος, τοῦ ὁποίου τὸ ἓν ἄκρον θὰ ἀρχίζῃ ἀπὸ τοῦ θεμελίου τῆς γεφύρας τὸ δὲ ἕτερον θὰ φθάνῃ μέχρι τῆς κατωφερικῆς ὁδοῦ πλησίον τῶν λουτρῶν τῶν γυναικῶν. Θὰ σκαφῇ τάφρος, τῆς ὁποίας τὸ ἓν πλευρικὸν ὅριον θὰ εἶναι τὸ ἀνάλημμα τοῦ χειμάρρου μήκους ὅσον τὸ δοθὲν (ἀπὸ τοῦ λουτρῶνος μέχρι τῆς κατωφερικῆς ὁδοῦ), πλάτους τεσσάρων ποδῶν, βάθους τριῶν ποδῶν· οἱ μὲν ἐπὶ τοῦ ἐδάφους λίθοι θὰ τοποθετηθοῦν ἐναλλὰξ κατὰ μῆκος καὶ κατὰ πλάτος καὶ ἁρμόζοντες μεταξύ των (μπατικοί)· θὰ κεῖνται σταθερῶς ἐπὶ τῆς κοίτης των, ἕκαστος δὲ λίθος θὰ κτυπηθῇ διὰ μολυβδίνης ἢ λιθίνης σφύρας (διὰ τὸν ἔλεγχον τῆς ποιότητός του)· θὰ κτυπηθῇ ἐπίσης ἡ κατωφερικὴ ἐπιφάνεια τῆς κοίτης καί, ἀφ᾽ οὗ αὕτη ἐξισωθῇ διὰ νὰ ρέῃ τὸ ὕδωρ ἐλευθέρως, θὰ τοποθετηθοῦν ἐπ᾽ αὐτῶν τῶν λίθων ἄλλοι κατειργασμένοι, τῶν ὁποίων αἱ ἑδράσεις θὰ εἶναι ἐπίπεδοι καὶ ἄνευ ἀνωμαλιῶν καὶ οἱ ἁρμοί των ἄνευ ἀναθυρώσεως· αἱ ἄνω ἐπιφάνειαι τῶν λίθων θὰ εἶναι ὀρθογωνίως πελεκημέναι· θὰ τοποθετηθοῦν οἱ λίθοι καθέτως ἐπὶ ἐπιφανείας ἑνὸς καὶ ἡμίσεος ποδὸς (τριῶν ἡμίσεων ποδῶν) καὶ θὰ ἀφεθῇ ἄνοιγμα διὰ τὴν ροὴν τοῦ ὕδατος πλάτους ἑνὸς ποδός· θὰ ἑδρασθοῦν οἱ λίθοι καλῶς καὶ θὰ ἁρμόζουν μεταξύ των οἱ δὲ ἁρμοὶ θὰ εὑρίσκωνται ἐν στενῇ ἐπαφῇ μεταξύ των, ἄνευ ἀναθυρώσεως· θὰ ἐξομαλυνθῇ ἡ ἐπιφάνεια τῶν τοποθετηθέντων λίθων καὶ θὰ καλυφθοῦν τὰ πάντα διὰ λιθίνων πλακῶν, αἱ ὁποῖαι θὰ συναρμοσθοῦν μεταξύ των ἐπιμελῶς, ἡ ὑποκάτω αὐτῶν ἐπιφάνεια θὰ εἶναι ὁμαλὴ καὶ δὲν θὰ συμπίπτουν οἱ ἁρμοὶ τῶν ὑποκάτω λίθων πρὸς τοὺς τῶν ὑπεράνω καὶ θὰ καλυφθοῦν

---

1 VI 346.

ἅπαντες οἱ λίθοι διὰ χώματος προερχομένου ἐκ τῆς τάφρου τοῦ ὀχετοῦ· διὰ τὸ ὅλον ἔργον θὰ χρησιμοποιηθοῦν λίθοι ἐκ τοῦ θεάτρου τοῦ παρὰ τὸν βωμόν, τοὺς ὁποίους θὰ μεταφέρῃ ἐπὶ τόπου τοῦ ἔργου ὁ ἐργολάβος· ἐὰν οἱ λίθοι δὲν εἶναι κατάλληλοι, θὰ χορηγήσουν οἱ ἐπιμεληταὶ τὴν ἀπαιτουμένην ποσότητα διὰ τὴν ἀποπεράτωσιν τοῦ ἔργου· ἡ κατασκευὴ τοῦ ἔργου θὰ κατακυρωθῇ ἔχουσα ὡς μονάδα τὸ μῆκος τεσσάρων ποδῶν καὶ πρέπει νὰ ἔχῃ ἀποπερατωθῆ ἡ ὅλη ἐργασία ἐντὸς εἴκοσι ἡμερῶν ἀφ' ἧς ὁ ἐργολάβος εἰσπράξει τὰ χρήματα. Ἡ τετραποδία κατεκυρώθη ἀντὶ ἓξ δραχμῶν· ἐργολάβος ὁ Φρῦνος κατοικῶν ἐν τῷ δήμῳ Ἀλωπεκῆς· ἐγγυητὴς ὁ Τελεσίας υἱὸς τοῦ Τελλίου ἐκ τοῦ δήμου Εὐωνύμου».

41. Στήλη [1] μετ' ἀετώματος ἐλλιπὴς κάτω ὕψους 0.54, πλάτους 0.415, πάχους 0.09 μ. Ὕψος γραμμάτων 0.006· στοιχηδὸν 35 (ὁ δεύτερος στίχος 36, ὁ πέμπτος καὶ ὁ εἰκοστὸς ἕκτος 34). Εἰς τὴν ὑποκάτω στενὴν ἐπιφάνειαν ὑπάρχουν δύο μικροὶ τόρμοι διὰ τὴν σύνδεσιν μετὰ τοῦ ἐλλείποντος τμήματος τῆς στήλης, ἀποσπασθέντος κατὰ τοὺς ἀρχαίους ἤδη χρόνους.

Θ ε ο ί.
Ἐπὶ Νικοκράτους ἄρχοντος, ἐπὶ τῆς Αἰγηίδος
πρώτης πρυτανείας, ἧι Ἀρχέλας Χαιρίου Παλ-
ληνεὺς ἐγραμμάτευεν, μεταγειτνιῶνος ἐνά-
τηι ἱσταμένου, ἐνάτηι καὶ τριακοστῆι τῆς
πρυτανείας, τῶν προέδρων ἐπεψήφιζεν Νικί-
ας Θημακειεύς· ἔδοξεν τῶι δήμωι· Χαιριωνίδ-
ης Λυσανίου Φλυεὺς εἶπεν· περὶ ὧν ὁ δῆμος πρ-
οσέταξεν τῆι βουλῆι προβουλεύσασαν ἐξεν-
ειγκεν περὶ Πυθέου καθότι τιμηθήσεται ὑπ-
ὸ τοῦ δήμου, τύχηι ἀγαθῆι, δεδόχθαι τῶι δήμω-
ι, ἐπειδὴ Πυθέας αἱρεθεὶς ἐπὶ τὰς κρήνας τῶ-
ν τε ἄλλων τῶν ἐν τῆι ἀρχῆι ἐπιμελεῖται καλ-
ῶς καὶ φιλοτίμως καὶ νῦν τήν τε πρὸς τῶι τοῦ
Ἄμμωνος ἱερῶι κρήνηγ καινὴν ἐξωικοδόμηκ-
εν καὶ τὴν ἐν Ἀμφιαράου κρήνην κατασκεύακ-
εν καὶ τῆς τοῦ ὕδατος ἀγωγῆς καὶ τῶν ὑπονόμ-
ων ἐπιμεμέληται αὐτόθι, ἐπαινέσαι Πυθέαν
Σωσιδήμου Ἀλωπεκῆθεν ἐπειδὰν τὰς εὐθύνα-
ς δῶι καὶ στεφανῶσαι αὐτὸν χρυσῶι στεφάνω-

---

1 ΛΕΟΝΑΡΔΟΣ, ΑΕ 1889, σ. 13 ἀρ. 28· IG VII 3499· IG II^2 338· Syll.^{3} 281.

ι ἀπὸ : Χ : *δραχμῶν ἀρετῆς ἕνεκα καὶ δικαιοσ-*
ύνης τῆς περὶ τὴν ἐπιμέλειαν τῶν κρηνῶν ὅπ-
ως ἂν καὶ οἱ ἄλλοι οἱ ἀεὶ χειροτονούμενοι ἐ-
πὶ τὰς κρήνας φιλοτιμῶνται ἕκαστοι εἰς τὸ-
ν δῆμον· ἀναγράψαι δὲ τόδε τὸ ψήφισμα καὶ τὸ
τῆς βουλῆς εἰς στήλας λιθίνας δύο τὸν γρα-
μματέα τὸν κατὰ πρυτανείαν καὶ στῆσαι μία-
ν μὲν ἐν τῶι τοῦ Ἄμμωνος ἱερῶι, μίαν δὲ ἐν Ἀνφ-
ιαράου· εἰς δὲ τὴν ἀναγραφὴν τῶν στηλῶν δότ-
ω ὁ ταμίας τοῦ δήμου : ΔΔ : *δραχμὰς ἑκατέρας*
τῆς στήλης ἐκ τῶν εἰς τὰ κατὰ ψηφίσματα ἀνα-
λισκομένων τῶι δήμωι.

Τὸ ἀθηναϊκὸν τοῦτο ψήφισμα χρονολογεῖται ἀπὸ τοῦ ἄρχοντος τῶν Ἀθηνῶν Νικοκράτους εἰς τὸ ἔτος 333/332 π.Χ.

Ἡ κατασκευασθεῖσα ὑπὸ τοῦ Πυθέου κρήνη εἶναι πιθανῶς ἡ ἐπισκευαζομένη ἐπὶ Ἀντικράτους ἱερέως τοῦ Ἀμφιαράου, κατὰ τὴν περίοδον 338-322 π.Χ. Ἡ κρήνη αὕτη εὑρίσκετο παρὰ τοὺς ἀνδρικοὺς λουτρῶνας καὶ εἶχε μνημειώδη ὄψιν. Περὶ τῆς ἀκριβοῦς θέσεώς της καὶ τῶν λεπτομερειῶν τῆς κατασκευῆς της γίνεται λόγος ἀνωτέρω σ. 108 ἑξ.

Περὶ τοῦ ἀξιώματος τοῦ Ἐπιμελητοῦ τῶν κρηνῶν ὁμιλεῖ ὁ Ἀριστοτέλης [1] : *τὰς δὲ ἀρχὰς τὰς περὶ τὴν ἐγκύκλιον διοίκησιν ἁπάσας ποιοῦσι κληρωτὰς πλὴν ταμίου στρατιωτικῶν καὶ τῶν ἐπὶ τὸ θεωρικὸν καὶ τοῦ τῶν κρηνῶν ἐπιμελητοῦ. ταύτας δὲ χειροτονοῦσιν, καὶ οἱ χειροτονηθέντες ἄρχουσιν ἐκ Παναθηναίων εἰς Παναθήναια.*

42. Στήλης [2] μετ' ἀετώματος πέντε συγκεκολλημένα τεμάχια ὕψους 0.47, πλάτους 0.445, πάχους 0.095 μ. Ἡ στήλη ἄνω ἀριστερὰ καὶ κάτω εἶναι ἐλλιπής. Ὕψος γραμμάτων 0.008 (πίν. 61α).

---

1 Ἀθηναίων Πολιτεία XLIII 1.

2 ΜΙΤΣΟΣ, ΑΕ 1953/54, σ. 158 ἀρ. 1 εἰκ. 1· (SEG XVI 295)· MAIER II, σ. 118 ἀρ. 26 b· (H. W. PLEKET, Epigraphica ἀρ. 28). Πρβ. Bull. 1958, 251· Hellenica 11-12, σ. 202.

Αἱ ἐνταῦθα συμπληρώσεις τῆς ἐπιγραφῆς ἀνήκουν εἰς τὸν ΛΕΟΝΑΡΔΟΝ (Λα 142). Μικρὸν τεμάχιον τὸ ὁποῖον δὲν εἶχε ταυτίσει (Λα 561), οὔτε ἐπίσης καὶ ὁ πρῶτος ἐκδότης, μὲ τὰ λείψανα τριῶν στίχων, ἐκόλλησα εἰς τὴν στήλην καὶ συνεπληρώθησαν οἱ στίχοι 6-8 εἰς τὸ μέσον. Οὕτω οὔτε ἡ συμπλήρωσις τοῦ στ. 8 οἰκ(;)]*ισμὸν* τοῦ ΜΙΤΣΟΥ ἢ συνοικ]*ισμὸν* Bull. 1958, 251 εὐσταθεῖ. Ὁ MAIER ἀντιθέτως συμπληροῖ ὀρθῶς τειχ]*ισμόν*.

[— — — — — — — — — εἶπεν· δεδόχθαι τ[ῶι δή]-
[μωι, ὅπως ἂν φρούριά τε ἰσχυρὰ] ἡμῖν κατασκε[υα]-
[σθῆι καὶ τὰ πεπτωκότα τείχη ἀνοι]κοδομηθεῖ, τ[οὺς]
[ἄνδρας τοὺς ἐπὶ τὰ τείχη ἡίρημέ]νους, Κράτυλλ[ον]
[— — — —, — — — —, — — —]ον, Ἐξηκεστίδην,
ἐπιμελη[θῆναι ὅπως ἂν εἰς τὸ]ν τειχισμὸν χρήμα-
τα πορισθῆι τῆι π[όλει, τὰς δὲ] προσόδους τῆς πόλε-
ως πάσας ὑπάρχειν εἴ[ς τε τὸ]ν τε[ιχ]ισμὸν καὶ εἰ-
ς τὴν ἀπόδοσιν τῶν δα[νεισθέντων χρ]ημάτων
εἰς τὰ τείχη, ἀφαιρεθ[ῆναι δὲ ὅ]σα τε εἰς τὰ ἱερὰ ἀνα-
λίσκεται καὶ μισθοὺς [το]ῖς ὑπηρέταις καὶ εἴ τι ἄλλο
ἀνάλωμα τῆς πόλεώς [ἔ]στι κατὰ νόμον ἢ κατὰ ψή-
φισμα· ὅπως δ' ἂν εἰδῶσι πάντες τοὺς προελομέ-
νους εἰς τὸν τειχισμὸν τῆς πόλεως βοηθῆσαι, τοὺς
τειχοποιοὺς ἀναγράψαι ἐν στήλαις λιθίναις τό τ[ε]
ψήφισμα τοῦ δήμου καὶ τὰ ὀνόματα τῶν τειχοπο[ι]-
ῶν καὶ τῶν δανεισάντων τῆι πόλει καὶ ὅ τι ἕκαστος
[ἐ]δάνεισε καὶ τῶν ἐνγυησαμένων καὶ στῆσαι
[τὴν μ]ὲν ἐν τῶι ἱερῶι τοῦ Ἀμφιαράου, τὴν δὲ ἐν
[τῆι χώ]ρα[ι], ὅπου ἂν δοκεῖ ἐν καλλίστωι εἶναι· ἐπι-
[σκέψασθαι] δὲ τ[ὸ]ν δῆμ[ον καθ'] ὅτι ἀξίως αὐτοῦ
[τιμήσει τοὺς δανείσαντας εἰς τὸν] οἰκισμὸν τῆς
[χώρας — — — — — — — χάριν τῆς τ]ε σωτ[ηρί]-
[ας τῆς πόλεως καὶ τ — — — — — — — —]

Τὸ ψήφισμα τοῦτο καὶ τὸ ὁμοίου προορισμοῦ νεώτερόν του IG VII 4263 ἔχουν ὡς βασικὸν πρόβλημα τὴν αἰτίαν, ἡ ὁποία προεκάλεσε τὴν καταστροφὴν τῶν τειχῶν τοῦ Ὠρωποῦ. Φιλολογικαὶ μαρτυρίαι δὲν ὑπάρχουν διὰ νὰ μᾶς διαφωτίσουν καὶ αἱ ὑποθέσεις αἱ ὁποῖαι γίνονται μένουν ἄνευ ἐπιβεβαιώσεως.

Τὰ τείχη τῆς πόλεως, ἐκ τῶν ὁποίων σήμερον οὐδὲν ἴχνος σώζεται, θὰ ἦσαν κατεσκευασμένα ἐξ ὠμῶν πλίνθων, ὡς ἐσυνηθίζετο εἰς τὴν ἀρχαίαν ἐποχήν [1]. Τὸ ὑλικὸν αὐτὸ δὲν παρουσιάζει μεγάλην ἀντοχὴν καὶ αἱ καιρικαὶ ἐπιδράσεις ἔχουν πάντοτε δυσμενῆ σημασίαν. Εἶναι λοιπὸν εὔλογον νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι τοῦτο ἦτο ἡ βασικὴ αἰτία τῶν βλαβῶν τῶν τειχῶν χωρὶς

1 Διὰ τὰς φιλολογικάς, ἐπιγραφικὰς καὶ ἀνασκαφικὰς μαρτυρίας σχετικῶς μὲ τὰ πλίνθινα τείχη βλ. εἰς Α. ΟΡΛΑΝΔΟΥ, Τὰ Ὑλικὰ Δομῆς, 1, σ. 65 ἑξ.

νὰ δυνάμεθα νὰ ἀποκλείσωμεν ἄλλας αἰτίας ἐξ ἴσου πιθανάς, ὡς ἐχθρικὰς ἐνεργείας ἢ σεισμούς.

Τὸ σχῆμα τῶν γραμμάτων χρονολογεῖ τὸ ψήφισμα εἰς τὰ τέλη τοῦ 4ου π. Χ. αἰῶνος ἢ τὰς ἀρχὰς τοῦ 3ου. Τὸ περιεχόμενόν του δεικνύει ὅτι ἐγένετο εἰς περίοδον αὐτονομίας τοῦ Ὠρωποῦ, διότι οὔτε ἡ ἀθηναϊκὴ πρωτοβουλία διαφαίνεται οὔτε ἡ παρουσία τοῦ βοιωτικοῦ κοινοῦ. Πιθανωτέρα εἶναι ἡ μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν ἀπὸ τῆς ἀθηναϊκῆς κατοχῆς τοῦ 303 π.Χ. περίοδος, πρὸ τῆς ἐντάξεως τῆς πόλεως εἰς τὸ βοιωτικὸν κοινόν [1].

Ὁ L. Robert νομίζει ὅτι ἡ καταστροφὴ τῶν τειχῶν ὀφείλεται εἰς τοὺς Ἀθηναίους, οἱ ὁποῖοι ἤθελον τὴν πόλιν ἀνίσχυρον καὶ ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν των καὶ συμπληρώνει εἰς τὸν στ. 22 συν]*οικισμὸν* θεωρῶν ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι εἶχον ἐκδιώξει τοὺς κατοίκους τῆς πόλεως οἱ ὁποῖοι τώρα ἐπιστρέφουν εἰς τὰς ἑστίας των καὶ ἐπιλέγει [2] : «τὸ νέον τοῦτο ψήφισμα θὰ ἠδύνατο νὰ χρονολογηθῇ ἱκανοποιητικῶς, νομίζω, εὐθὺς μετὰ τὸ τέλος τῆς ἀθηναϊκῆς κατοχῆς, ἡ ὁποία ἤρχισε τὸ 303 π.Χ. Δὲν ἀποκλείεται νὰ χρονολογῆται, εὐθὺς μετὰ τὸ 322 π.Χ. Ὁπωσδήποτε, τὸ ψήφισμα τοῦτο, ἐπακόλουθον τῆς ἑτέρας τῶν δύο αὐτῶν περιόδων ἀθηναϊκῆς κατοχῆς, φαίνεται νὰ ρίπτῃ φῶς ὠμόν, ὄχι ὅμως καὶ ἀπροσδόκητον, ἐπὶ τῶν μέσων τὰ ὁποῖα μετεχειρίζετο ἡ ἀθηναϊκὴ κυριαρχία : τὰ τείχη εἶχον καταστραφῆ καὶ οἱ κάτοικοι, τοὐλάχιστον οἱ τῆς πόλεως, εἶχον διασκορπισθῆ».

Εἰς τὸ ψήφισμα ἀπαντᾷ διὰ πρώτην φορὰν ἔκθεσις στήλης ἐκτὸς τοῦ Ἱεροῦ [3]. Ὁ τειχοποιὸς Κράτυλλος εἶναι, νομίζω, ὁ ἐπὶ ἄρχοντος τοῦ κοινοῦ τῶν Βοιωτῶν Τρίακος (287-280 π.Χ.) ἀφεδριατεύων Κράτυλλος Ἀμφιδαμίου [4].

43. Ψήφισμα [5] χαραγμένον ἐπὶ τῆς ὄψεως τοῦ βάθρου τοῦ ἀγάλματος τοῦ Ἀγρίππα, ὑπὸ τὴν ἀνάθεσιν καὶ τὴν ὑπογραφὴν τοῦ γλύπτου Μητιόχου (πίν. 61β).

---

1 Maier II, σ. 119.

2 Hellenica 11-12, σ. 202.

3 Ὁ Μιτσος (ΑΕ 1953/54 Β, σ. 160) ὑποστηρίζει ὅτι ἔκθεσις ψηφισμάτων ἐκτὸς τοῦ Ἱεροῦ ἐγίνετο κατὰ τὰς περιόδους τῆς αὐτονομίας τοῦ Ὠρωποῦ. Τοῦτο ὅμως δὲν ἐπιβεβαιοῦται ἐξ ἄλλων περιπτώσεων. Πιστεύω ὅτι οἱ Ὠρώπιοι ἐπεδίωξαν ἐνταῦθα τὴν μεγαλυτέραν δυνατὴν δημοσιότητα λόγῳ τῆς σοβαρότητος τοῦ θέματος.

4 IG VII 2724a. Βλ. ἀνωτέρω σ. 32. Ἐξηκεστίδης Ὠρώπιος, ἱερεὺς τοῦ Ἀμφιαράου, ἀπαντᾷ ἐπὶ ἄρχοντος τοῦ κοινοῦ τῶν Βοιωτῶν Νίκωνος (IG VII 251), ἔγγονος πιθανῶς τοῦ ἐνταῦθα τειχοποιοῦ.

5 IG VII 351· Λεοναρδος ΑΕ 1892, σ. 43 ἀρ. 70· Michel 699· L. Ziehen, Leges Graecorum Sacrae ἀρ. 68· Boesch, Θεωρός, σ. 22 ἀρ. 3, 49.

Ἐπικράτης Ἀρχίππου εἶπεν ὑπὲρ ἱερῶν· ἐπειδὴ συμβαίνει τὴμ πόλιν Ἀκραιφιείων ἀποστεῖλαι πρεσβευτὰς τρεῖς ἄνδρας τοὺς διαλεξομένους μετὰ τοῦ ἱερέως καὶ τοῦ προφήτου πρὸς τὰς πόλεις τὰς ἐν τῆι Βοιωτίαι καὶ παραγενόμενοι εἰς τὴν ἐκκλησίαν τό τε ψήφισμα ἀνέγνωσαν τὸ παρὰ τῶν Ἀκραιφιείων καὶ παρεκαλοῦσαν τὸν δῆμον συναύξειν τὴν θυσίαν τῶι Ἀπόλλωνι τῶι Πτώιωι καθάπερ καὶ τὸ κοινὸν Βοιωτῶν καὶ ἡ πόλις τῶν Ἀκραιφιείων· ὅπως ἂν οὖν φαίνηται ἡ πόλις τῶν Ὠρωπίων, καθάπερ αὐτεῖ προσήκει, εὐσεβῶς καὶ ἐνδόξως τὰ πρὸς τοὺς θεοὺς συντελοῦσα καὶ εὐχαριστοῦσα τεῖ πόλει Ἀκραιφιείων, δεδόχθαι τεῖ βουλεῖ καὶ τῶι δήμωι τὸν ἄρχοντα καὶ τοὺς πολεμάρχους τοὺς ἀεὶ γινομένους καὶ τὸγ γραμματέα πέμπειν βοῦν ἀπὸ τῆς πόλεως εἰς τὰ Πτώια καὶ αὐτοὺς συμπομπεύειν καὶ τἆλλα πάντα πράττειν καθάπερ καὶ ἐν ταῖς λοιπαῖς θυσίαις γέγραπται αἷς ἡ πόλις θύει ἐν τῶι κοινῶι Βοιωτῶν· ἀναγράψαι δὲ τοὺς πολεμάρχους τόδε τὸ ψήφισμα ἐν τῶι ἱερῶι τοῦ Ἀμφιαράου, οὗ ἂν αὐτοῖς φαίνηται ἐγ καλλίστωι εἶναι, τὸ δὲ ἄλωμα τὸ γενόμενον εἰς τὴν ἀναγραφὴν τοῦ ψηφίσματος δοῦναι τὸν ταμίαν τὸν προάρχοντα τὴν δευτέραν τετράμηνον.

Τὸ ψήφισμα τοῦτο ἀποδοχῆς συμμετοχῆς τοῦ Ὠρωποῦ εἰς τὰς ἑορτὰς τῶν Πτῴων χρονολογεῖται κατὰ τὸν Feyel [1] εἰς τὰ ἔτη 228-226 ἢ 226-172 π.Χ. Ἡ πρώτη χρονολόγησις εἶναι ἡ πιθανωτέρα, διότι μετὰ τὸ ψήφισμα, ἐπὶ τῆς ὄψεως τοῦ βάθρου τοῦ ἀγάλματος τοῦ Ἀγρίππα, ὑπάρχει ἄλλο προξενικόν [2], τὸ ὁποῖον χρονολογεῖται ἀπὸ τοῦ ἄρχοντος τοῦ κοινοῦ Δαμοφίλου (222-208 π.Χ.). Ἄρα τὸ ψήφισμα τοῦ Ἐπικράτους χρονολογεῖται πρὸ τοῦ ἄρχοντος Δαμοφίλου.

Ἡ Ἀκραίφεια ἀπευθύνεται πρὸς ἁπάσας τὰς βοιωτικὰς πόλεις καὶ ζητεῖ τὴν συμμετοχήν των εἰς τὰς ἑορτάς, ἐπειδὴ ὁ χαρακτὴρ των εἶναι ὁμοσπονδιακός. Ὁ Ὠρωπός, πάλιν, ἀναγνωρίζει ὡς ὑποχρέωσίν του νὰ συμβάλῃ, ὡς μέλος τοῦ κοινοῦ, εἰς τὰς ἑορτὰς αὐτάς, ὡς πράττει καὶ εἰς τὰς ἄλλας ἐκδηλώσεις τοῦ κοινοῦ [3].

Ἀντίγραφον τοῦ ψηφίσματος τούτου εἶχεν ἱδρυθῆ καὶ εἰς τὸ ἱερὸν τοῦ Πτῴου [4].

---

1 Contribution, σ. 147.

2 IG VII 352.

3 Feyel, Polybe, σ. 256. Βλ. καὶ ἀνωτέρω σ. 33.

4 IG VII 4143. Ἡ καλυτέρα δημοσίευσις εἶναι τοῦ Feyel, Contribution, σ. 134-139.

44. Στήλη [1] ἁπλῆ ἀκόσμητος (πίν. 62α), ὕψους 0.75, πλάτους 0.36-0.38, πάχους 0.10 μ. Ὕψος γραμμάτων 0.009.

Ὀλύμπιχος Ἑρμοδώρου εἶπεν· ἐπειδὴ Ἱέρων
Τηλεκλέους Αἰγειράτης εὔνους ὢν διατελε[ῖ]
3 *τῶι δήμωι τῶι Ὠρωπίων ἐμ παντὶ καιρῶι καὶ λέγων*
καὶ πράττων τὰ συμφέροντα, γενομένων τε συμ-
πτωμάτων καὶ παρασπονδημάτων τῶ[ν] *μεγίστων*
6 *περὶ Ὠρωπίους καὶ τῶν ἀρχόντων καὶ ἡμῶν πα-*
ραγενομένων εἰς τὴν ἐν Κορίνθωι σύνοδον ἠρά-
νισέν τε ἡμῖν καὶ συμβουλεύσας παρεστήσατο
9 *τοὺς Ἀχαιοὺς τὴν πᾶσαν πρόνοιαν ποιήσασθαι ὑ-*
πέρ τε τῆς πόλεως ἡμῶν καὶ τοῦ ἱεροῦ τοῦ Ἀμφια-
ράου, ἐπεὶ καὶ ἐν τεῖ Ῥωμαίων φιλίαι καὶ πίστει διατε-
12 *λοῦμεν ὑπάρχοντες· δόξαντος δὲ τοῖς Ἀχαιοῖς*
συναγαγεῖν σύνκλητον ἐν Ἄργει περὶ τούτων,
Ἱέρων ἐμ παντὶ καιρῶι βουλόμενος ἐκφανῆ π[οι]-
15 *εῖν τὴν αὐτοῦ εὔνοιαν καὶ καλοκαγαθίαν ὑπ*[ε]-
δέξατο πάντας τοὺς παραγενομένους Ὠρ[ω]-
πίων ἐπὶ τὴν ἰδίαν ἑστίαν, ἔθυσέν τε τῶι Δ[ιὶ]
18 *τῶι Σωτῆρι ὑπὲρ ἡμῶν, πρός τε Ἀθηναίους καὶ*
τοὺς ἄλλους τοὺς ἀντιπρεσβεύοντας ὑπέ[σ]-
τη καὶ παρεστήσατο τοὺς Ἀχαιοὺς μὴ περιιδε[ῖν]
21 *πόλιν Ἑλληνίδα ἐξανδραποδισθεῖσαν, οὖσάν*
γε ἐν τεῖ Ῥωμαίων φιλίαι καὶ πίστει, καὶ διὰ τὴν
τούτου πρόνοιαν καὶ καλοκαγαθίαν συμβέβηκε[ν]
24 *κεκομίσθαι ἡμᾶς τὴν πατρίδα καὶ κατεληλ*[υ]-
θέναι μετὰ τέκνων καὶ γυναικῶν· ὅπως οὖν κ[αὶ]
Ὠρώπιοι φαίνωνται μνημονεύοντες ὧν ἂν εὐε[ρ]
27 *γετηθῶσιν ὑπό τινος, γίνωνται δὲ καὶ ἄλλοι ζ*[η]-
[λ]*ωταὶ τῆς αὐτῆς αἱρέσεως εἰδότες ὅτι τιμηθ*[ή]-
σονται ἀξίως ὧν ἂν εὐεργετήσωσιν, ἀγαθε͡[ι]
30 *τύχει, δεδόχθαι τῶι δήμωι Ὠρωπίων στεφαν*[ῶ]-
σαι Ἱέρω[ν]*α Τηλεκλέους Αἰγειράτην εἰκόν*[ι]
χαλκεῖ ἀρετῆς ἕνεκεν καὶ καλοκαγαθίας ἣν

---

1 ΛΕΟΝΑΡΔΟΣ, ΑΕ 1885, σ. 97 ἀρ. 2· IG VII 411· B. LATYSCHEW, BCH 10, 1886, σ. 458· MICHEL, 205· Syll.[3] 675.

ἔχων διατελεῖ εἰς τὸν δῆμον τ[ὸ]*ν Ὠρωπίων, ἀν*[α]-
γορεῦσαι δὲ τὴν τῆς εἰκ[ό]*νος στάσιν Ἀμφιαρά*[ων]
τῶμ μεγάλων τῶι γυμνικῶι ἀγῶνι.

Τὸ διὰ τὸν Ἱέρωνα τιμητικὸν ψήφισμα ἐξετάζεται ἐν συναρτήσει πρὸς τὰς σχετικὰς γνωστὰς πληροφορίας εἰς τὸ κεφάλαιον τῆς ἱστορίας (γεγονότα τοῦ 156 π.Χ.), ὅπου ἀναλύονται καὶ τὰ στοιχεῖα τὰ ὁποῖα δίδει. Τοῦτο χρονολογεῖται εἰς τὰ ἀμέσως μετὰ τὸ 156 π.Χ. ἔτη, μετὰ τὴν λῆξιν τῆς περιπετείας τοῦ Ὠρωποῦ καὶ τὴν ἐπιστροφὴν τῶν ἐξορίστων καὶ τῶν καταδιωχθέντων ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων Ὠρωπίων εἰς τὴν πατρίδα των μετὰ τῶν οἰκογενειῶν των. Εἶναι χαρακτηριστικὸν ὅτι ἐν τῷ ψηφίσματι (στ. 10) μνημονεύεται παρὰ τὴν πόλιν τὸ ἱερὸν τοῦ Ἀμφιαράου, ὡς τμῆμα ἀναπόσπαστον αὐτῆς.

Ὁ Ὀλύμπιχος εἶναι πατὴρ τοῦ ἱερέως Ἑρμοδώρου, πρεσβευτοῦ εἰς τὴν Ῥώμην τὸ 73 π.Χ., εὐνοουμένου τῶν Ῥωμαίων [1]. Ὁ Ὀλύμπιχος ἐπικαλεῖται τὴν εἰς τὴν Ῥώμην φιλίαν καὶ πίστιν, τοῦτο δὲ δεικνύει ὅτι ἡ οἰκογένεια αὐτοῦ εἶχεν ἐκ παραδόσεως ἰδιαιτέρους δεσμοὺς μὲ τοὺς Ῥωμαίους.

Πατὴρ τοῦ τιμωμένου Ἱέρωνος εἶναι ὁ Τηλεκλῆς Αἰγεάτης [2] (ἀντὶ τοῦ ὀρθοῦ Αἰγιράτης), πρεσβευτὴς εἰς τὴν Ῥώμην μετὰ τὸν πόλεμον τοῦ Περσέως.

45. Στήλη [3] μετ᾽ ἀετώματος τεθραυσμένη εἰς δύο μέρη καὶ συγκεκολλημένη, γεγραμμένη καὶ εἰς τὴν ὀπισθίαν πλευρὰν (στ. 53-102), ὕψους 0.775, πλάτους 0.38 μ. Εὑρέθη εἰς τὸν Κάλαμον καὶ περιελθοῦσα εἰς τὴν συλλογὴν Choiseul-Gouffier κατέληξεν εἰς χεῖρας τοῦ Elgin. Σήμερον εὑρίσκεται εἰς τὸ Βρεταννικὸν Μουσεῖον (ἀρ. 160) (πίν. 62β).

Ἄρχοντος ἐν κοινῶι Βοιωτῶν Στράτωνος, ἱερέως δὲ τοῦ Ἀμφιαρά-
ου Ἐπικράτου, Πίργης Ἀρχιππίδου εἶπεν ὑπὲρ ἱερῶν· προ-
βεβουλευμένον αὐτῶι εἶναι πρὸς τὴν βουλὴν καὶ τὸν δῆ-
μον ἐπειδὴ συμβαίνει τινὰ τῶν ἐπὶ τῆς τραπέζης τοῦ Ἀμ-
φιαράου ἀργυρωμάτων ἀχρεῖα γεγονέναι, τινὰ δὲ ἐπισκευ-
ῆς χρείαν ἔχειν, εἶναι δὲ καὶ τῶν πρὸς τοῖς τοίχοις ἀνακει-
μένων πεπτωκότα τινά, νόμισμά τε ἐπίσημον χρυσοῦν
καὶ ἀργυροῦν καὶ ἕτερα ἄσημα ἃ ἐμ παραδοσίμοις ἔχου-

---

1 Βλ. ἀνωτέρω σ. 42.

2 Πολυβιος XXXII 7. 14· XXXIII 1. 3.

3 IG VII 303· L. Ziehen, Leges Graecorum Sacrae II, 67.

σιν οἱ ἱεράρχαι, πεπονηκέναι δὲ καὶ τὴν φιάλην τὴν χρυσῆν τὴν ἐπὶ τῆς τραπέζης ἧι σπονδοποεῖται ὁ ἱερεὺς καὶ εἶναι ἀχρείαν, δεδόχθαι τῆι βουλῆι καὶ τῶι δήμωι, ὡς ἂν κυρωθῆι τὸ ψήφισμα, ἑλέσθαι τρεῖς ἄνδρας ἐκ πάντων τῶν πολιτῶν, τοῖς δὲ αἱρεθεῖσιν οἱ ἱεράρχαι παραδότωσαν τό τε νόμισμα τὸ ἐκπεπτωκὸς ἀριθμῶι καὶ τῶν ἀργυρωμάτων ὅσα ἐστὶν ἀχρεῖα πυρώσαντες καὶ ἀποξύσαντες τὸν καττίτερον, ὡσαύτως δὲ καὶ τὰ χρυσία τὰ ἄσημα ἃ παρειλήφασιν καὶ τὴν φιάλην τὴν χρυσῆν· ταῦτα δὲ παραδότωσαν οἱ ἱεράρχαι τῆι ἀρχῆι ἀπεψήσαντες καὶ ποιήσαντες τῶι κάλλει πρὸς τὸ ἐπίσημον καὶ οὕτως ἀποστησάτωσαν, παραδότωσαν δὲ πάντα ταῦτα σταθμῶι μετὰ πολεμάρχων καὶ κατοπτῶν καὶ ἀπολογισάσθωσαν τὰ παραδοθέντα πρὸς κατόπτας· οἱ δὲ παραλαβόντες, ὅσα μὲν ἂν δοκῆι ἐπισκευῆς προσδεῖσθαι, ἐπισκευασάτωσαν, ἐγ δὲ τῶν λοιπῶν ποιησάτωσαν ἀργυρώματα τῶι θεῶι βουλευόμενοι περὶ τῆς κατασκευῆς με[τ]ὰ πολεμάρχων καὶ ἱεραρχῶν καὶ συνηγόρων τῆς πόλεως τὰς ἐγδόσεις ποιούμενοι τῆς τε ἐργασίας καὶ [τ]ῆς ἐπισκευῆς παρὰ κατόπτας· ἐγδότω δὲ ἡ ἀρχὴ [κ]αὶ ἐξ οὗ ἂν παραλάβηι χρυσίου ἀσήμου καὶ ἐπισήμου κατασκευάσαι τῶι θεῶι φιάλην χρυσῆν, καταλιπομένη δοκιμεῖον· ὡς δ' ἂν συντελεσθῆι παραδότωσαν τοῖς ἱεράρχαις καὶ ἀποστησάτωσαν με[τ]ὰ πολεμάρχων καὶ κατοπτῶν· ὁ δὲ συλλογεὺς ἀνοί[ξας] τὸν θησαυρόν, ὡς νομίζεται, ἐξελέτω τὸ γινό[μενον] ἀνάλωμα καὶ διδότω τὰς δόσεις τῶι ἐργώνηι [πάσας κα]τ[ὰ τὰ]ς προ[ρ]ρήσεις, ἐὰν δὲ μὴ ἦι ἐν τῶι θησαυρῶι τὸ [κεφάλαιον τοῦ ἀ]ναλώματος, προσθέτω ὁ ταμίας ὁ προάρχων τὸ ἐ[λλεῖπ]ον καὶ ἀπολογισάσθω πρ[ὸς] κατόπτας· ἵνα δὲ τ[οῖς ἀναθεῖσ]ιν ὑπομν[ήματα ἦι τῶν] ἀναθεμάτων ὅσα μ[έλλε]ι κατασκ[ευασθῆναι, τοὺς] ἱεράρχας στήσαντας ἕκαστον τὸ ἀνάθε[μα ἀναγρά]ψαι εἰς στήλην λιθίνην τό τε ὄνομα τοῦ ἀνα[θ]έντος καὶ τὴν πόλιν ἐξ ἧς ἂν ἦι καὶ τὴν ὁλκὴν τοῦ ἀναθέματος καὶ τοῦ νομίσματος τὸ πλῆθος· ἀναγραψάτωσαν δὲ καὶ τὸ ψήφισμα τὸ κυρωθὲν περὶ τούτων εἰς τὴν στήλην καὶ ἀναθέτωσαν οὗ ἂν δοκῆι ἐν καλλίστωι εἶναι καὶ τὸ γενόμενον ἀνάλωμα ἀπο-

48 λογισάσθωσαν· ἐὰν δέ τι μὴ ποιήσηι ἡ ἀρχὴ ἡ αἱρε-
θεῖσα τῶν γεγραμμένων ἐν τῶι ψηφίσματι ἢ οἱ ἱε-
ράρχαι ἢ ὁ συλλογεὺς ἢ ὁ ταμίας, ἔνοχοι ἔστωσαν
51 τῶι κατὰ τὸν τῆς οἰκονομίας νόμωι ὡς κατεβλαφό-
τες τὰς προσόδους τοῦ θεοῦ.

Τάδε συνεκόπη τῶν ἀναθημάτων
54 κατὰ τὸ ψήφισμα, ὃ ἔγραψε Πίργης.
Λυσάνδρας κανοῦν ὁλκὴ Η𐅄ΔΔΔ⊢⊢⊢,
κωθώνιον Κρατήσιον ὁλκὴ ΔΔΔΔΠ⊢⊢
57 φιάλη Νικαρίστης ὁλκὴ ΔΔΔΔ⊢⊢⊢⊢
Κλιτὼ φιάλιον ὁλκὴ Δ⊢⊢⊢⊢, Ἀπολλώνιος
φιάλην ὁλκὴ Π⊢⊢⊢⊢, Ἀρχὼ Καρυστία φιάλην
60 ὁλκὴ ΔΔΔ⊢⊢, Ἱππόξενος φιάλην ὁλκὴ 𐅄ΔΔΔΔ⊢⊢,
Δέων Αἰτωλὸς φιάλην ὁλκὴ Η𐅄ΔΔΠ⊢,
Καφισόδωρος φιάλην ὁλκὴ 𐅄ΔΔΠ, Ἀρχίας Ἀκαρνὰ[ν]
63 σκάφιον ὁλκὴ ΔΔΔΔ⊢, Ἀντίφιλος σκάφιον ὁλκὴ ΔΔΔΔΠ⊢⊢⊢,
Ἀρχέμαχος σκάφιον ὁλκὴ ΔΔΔΔ⊢⊢, Μνασικλῆς
[Κ]ορίνθιος τριποδίσκον ὁλκὴ 𐅅ΗΗΗΔ⊢⊢⊢,
66 Λυσικράτης καὶ Πραξαγόρας τριποδίσκον
ὁλκὴ ΗΔΔΔΔΠ⊢⊢⊢.

Μέλανος προσώπιον ὁλκὴ ΔΔΠ⊢⊢⊢⊢, Βοΐσκου
69 πρόσωπον ὁλκὴ Π⊢⊢⊢⊢, Φιλίας τιτθὸς ὁλκὴ Π⊢⊢⊢⊢,
Ἀρσίνου αἰδοῖον ὁλκὴ Π⊢, Καλλιμάχης ὀφίδ[ιο]ν ὁλκὴ Π,
[Ἵ]ππωνος αἰδοῖον ὁλκὴ ⊢⊢⊢⊢, Εὐφροσύνης τ[ιτθ]ὸς ὁλκὴ ΠΙ,
72 Φαττίου χεὶρ ὁλκὴ ⊢⊢⊢⊢, Ἀγαθοκλῆς ἡδυποτίδιον
ὁλκὴ ΔΔΔ, Ἀριστοκράτεια λιβανωτίδα ὁλκὴ ΠΔΔ⊢⊢,
[Ἕ]λιξος σκάφιον ὁλκὴ ΔΔΔ καὶ ἀργυρίου
75 [τ]οῦ ἐκπεπτωκότος ἐκ τῶν ἀναθημάτων
Κλεονόης ⊢⊢⊢, Μέλανος ⊢⊢⊢, Ἀντιμάχου ⊢⊢⊢,
Ἡρακλείδου τετρᾶχμα ΔΠ, Κτησοῦς τετρᾶχμα ΙΙ,
78 ἄλ(λ)ο τετρᾶχμον, Δημητρίας τετρᾶχμον.

Ῥόδωνος τετρᾶχμα ΙΙ, Σιμάλης τετρᾶχμα Π,
Ἐπιτέλου ⊢⊢⊢, Μιθριδάτου ⊢⊢⊢, Λυσιμάχου
81 τετρᾶχμα ΙΙ, Πλαν[γ]όνος ⊢⊢⊢, [Φ]ατίου ΙΙΙ , Δημοῦς ΙΙΙ,
Μικύθου ⊢⊢⊢, Εἰρήνης ⊢⊢⊢, Πτωίωνος τετρᾶχμα ΠΙΙ,
[Κ]ολλύρας τετρᾶχμα ΙΙΙ, Προσόδου ⊢⊢⊢, Ἀρχίου ⊢⊢⊢,
84 [Φ]ιλομήλου ⊢⊢⊢, Μελίτης τετρᾶχμα ΙΙ,

Θεομνάστα τετρᾶχμα ΙΙΙ, [Ξ]*ενοκλέος*
τετρᾶχμα ΠΙΙΙΙ, *Παμφίλου τετρᾶχμα* ΙΙΙΙ,
87 *Βάκχιος τετρᾶχμα* ΙΙΙ, *Βίων τετρᾶ*[χ]*μα* ΙΙ, *Ἄδα*
τετρᾶχμα ΙΙΙ, *Φιλιστίδου τετρᾶχμα* ΙΙΙΙ,
Κλεοξένου τετρᾶχμα ΙΙ, *Ἀντανδρίδου τετρᾶχμα* Π,
90 *Ἀριστοκλέους* ⊢⊢⊢, *Κτησαρέτης*
τετρᾶχμα Π, *Ἀριστοκλέους* ⊢⊢⊢, *Λυσίου*
πτολεμαϊκὰ ΠΙ, *Δημάρχου πτολε*[μαϊ]*κὰ* Ι[. .],
93 *Φιλοκλεί*[ας] *πτολεμαϊκ*[ὰ . . . . . .]*νος* ⊢⊢.

Ἀγαθον[ίκης] ⊢⊢[⊢], *Ἀρισ*[το]*κράτεια στατῆρας* ΔΠ
[. . . .]*νίκης* ⊢⊢, *Φιλοκλείας* ⊢, *Ἡδίστης* ⊢,
96 [. . .]*ωνας* Π, *Ἀριστοῦς* ⊢⊢⊢⊢, *Κρατήσιον*
Ἀλεξανδρείας ⊢⊢⊢⊢, *Ἄδα Ἀλεξανδρείας* Π,
Δωρὶς Ἀλεξανδρείας Π, *Νίκωνος χρυσοῦς*,
99 *Προσόδου χρυσοῦς*, *Νικοκλέους χρυσοῦς*,
Σωτηρίδου χρυσοῦς, *Ἀριστοῦς χρυσοῖ δύο*
καὶ ἀνεπίγραφοι χρυσοῖ Π, *Μηλίδος ὀβολοὶ* ΔΔ.
102 *Ἀλφιάδης χύμα ὁλκὴ* ΗΔΔΔΔ⊢⊢⊢⊢.

Ἡ συσσώρευσις εἰς τὰ ἀρχαῖα ἱερὰ μικρῶν ἀναθημάτων ἐκ πολυτίμων μετάλλων ἐδημιούργει κατὰ καιροὺς προβλήματα χώρου διαφυλάξεώς των ἀλλὰ καὶ χρησιμότητος διατηρήσεώς των. Τοιοῦτο πρόβλημα λύει τὸ ἐνταῦθα σημαντικώτατον ψήφισμα τοῦ Ὠρωποῦ ἐπὶ ἄρχοντος τοῦ κοινοῦ τῶν Βοιωτῶν Στράτωνος (202-199 π.Χ.).

Εἰς τὸν χειρισμὸν θεμάτων, τὰ ὁποῖα εἶχον σχέσιν μὲ τὰς δημοσίας προσόδους ἢ τὴν περιουσίαν τῶν ἱερῶν, οἱ ἀρχαῖοι ἦσαν ἰδιαιτέρως προσεκτικοὶ μέχρι σχολαστικότητος, τοῦτο δὲ φαίνεται ἐκ τοῦ ἐνταῦθα ψηφίσματος. Οὕτω ἀποφασίζεται νὰ γίνῃ ὁ κατάλογος ἁπάντων τῶν ἐν τῷ Ἱερῷ ἀφιερωμάτων ἐκ πολυτίμου μετάλλου, νὰ τηκοῦν ὅλα ὅσα εἶναι κατεστραμμένα καὶ ἄχρηστα καὶ ἐκ τοῦ μετάλλου των νὰ κατασκευασθοῦν νέα ἀναθήματα, νὰ ἐπισκευασθοῦν ὅσα ἐκ τῶν ἀναθημάτων ἐπισκευάζονται καὶ νὰ κατασκευασθῇ ἐκ νέου χρυσῆ φιάλη διὰ τὰς εἰς τὸν θεὸν σπονδάς.

Διὰ τὴν διεξαγωγὴν τῆς ὅλης ἐργασίας ἐκλέγεται μία *ἀρχὴ ἐκ πάντων τῶν πολιτῶν*, ἡ ὁποία θὰ παραλάβῃ ἐκ τῶν ἱεραρχῶν τὰ ἀργυρώματα, τὰ ὁποῖα πρέπει νὰ ἐπισκευασθοῦν ἢ νὰ μετατραποῦν εἰς νέα ἀναθήματα καί, ἀφ᾽ οὗ συμβουλευθῇ τοὺς πολεμάρχους, τοὺς ἱεράρχας καὶ τοὺς συνηγόρους, θὰ προχωρήσῃ εἰς τὴν ἀνάθεσιν τῆς ἐκτελέσεως τῆς ἐργασίας αὐτῆς εἰς τοὺς καταλλήλους τεχνίτας-ἐργολάβους. Ἐκ τῶν χρυσῶν νομισμάτων,

τῶν ἐφθαρμένων ἢ ἀκόμη καὶ ἐξ ἐκείνων τὰ ὁποῖα εὑρίσκονται εἰς καλὴν κατάστασιν, ἂν ἀπαιτηθῇ, θὰ κατασκευασθῇ ἡ νέα χρυσῆ σπονδικὴ φιάλη τοῦ ναοῦ. Διὰ τὴν κατοχύρωσιν τῆς ἐργασίας ἀπὸ πάσης ἀποπείρας νοθεύσεως θὰ διατηρηθῇ ἓν τεμάχιον χρυσοῦ, τὸ ὁποῖον θὰ μαρτυρεῖ τὴν ποιότητά του, τὸ *δοκιμεῖον* [1]. Τέλος, ἀφ' οὗ συμπληρωθῇ ἡ ὅλη διαδικακασία, θὰ παραδοθῇ ἡ χρυσῆ φιάλη εἰς τοὺς ἱεράρχας παρουσίᾳ τῶν πολεμάρχων καὶ τῶν κατοπτῶν.

Παρὰ τὰ προφυλακτικὰ μέτρα, τὰ ὁποῖα ὁρίζει τὸ ψήφισμα διὰ τὴν ἀποφυγὴν ἀπάτης ὑπό τινος τῶν ἀναμιγνυομένων εἰς τὴν διεξαγωγὴν τῆς περιγραφείσης ἐργασίας, φαίνεται ὅτι ὑπῆρχε φόβος παραβιάσεως αὐτῶν. Οὕτω προβλέπεται ὅτι εἰς περίπτωσιν κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ εἰδικὴ ἀρχή, οἱ ἱεράρχαι ἢ ὁ ταμίας, δὲν ἐνήργουν συμφώνως πρὸς τὰ ὑπὸ τοῦ ψηφίσματος προσταζόμενα, οὗτοι θὰ ἐκρίνοντο συμφώνως πρὸς τὰς διατάξεις τοῦ νόμου ἐκείνου, ὁ ὁποῖος ἀφεώρα εἰς τὴν προστασίαν τῶν εἰσοδημάτων τοῦ θεοῦ.

Ὁ κατάλογος τῶν ἀναθημάτων διαιρεῖται εἰς τέσσαρα μέρη. Τὸ πρῶτον περιλαμβάνει ἀποκλειστικῶς ἀγγεῖα καὶ σκεύη ἐκ χρυσοῦ, τὸ δεύτερον ὁμοιώματα μελῶν τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος (τύπια), ἀγγεῖα, σκεύη καὶ νομίσματα, τὸ τρίτον τετράδραχμα καὶ τὸ τέταρτον νομίσματα πάλιν καὶ χρυσὸν εἰς ράβδους *(χύμα)*.

Ἡ ἔκφρασις *ὑπὲρ ἱερῶν* δηλοῖ τὴν προτεραιότητα τοῦ θέματος εἰς τὴν συζήτησιν, εἰς τὴν βουλὴν καὶ τὴν συνέλευσιν τοῦ δήμου [2].

Ἐκ τῆς ἐνταῦθα ἐπιγραφῆς καὶ τῆς ὁμοίου περιεχομένου IG VII 3498 βλέπομεν τὰς συνηθείας τῶν πιστῶν ὡς πρὸς τὰ πρὸς τὸν θεὸν ἀναθήματα. Δὲν ἀφιέρωνον μόνον πολύτιμα ἀγγεῖα ἢ σκεύη ἀλλὰ καὶ νομίσματα. Ταῦτα ἐστερεοῦντο διὰ κηροῦ ἐπὶ τοῦ λατρευτικοῦ ἀγάλματος. Θαυμασίως περιγράφει τὴν συνήθειαν αὐτὴν ὁ Λουκιανός (Φιλοψευδὴς 20) : *Πολλοί, ἦ δ' ὅς, ἔκειντο ὀβολοὶ πρὸς τοῖν ποδοῖν αὐτοῦ* (τοῦ ἀγάλματος) *καὶ ἄλλα νομίσματα ἔνια ἀργυρᾶ πρὸς τὸν μηρὸν κηρῷ κεκολλημένα καὶ πέταλα ἐξ ἀργύρου, εὐχαί τινος ἢ μισθὸς ἐπὶ τῇ ἰάσει ὁπόσοι δι' αὐτὸν ἐπαύσαντο πυρετῷ ἐχόμενοι.* Τὰ νομίσματα ταῦτα μετὰ πάροδον ἱκανοῦ χρόνου ἀπὸ τῆς ἀναθέσεώς των ἔπιπτον λόγῳ τῆς ξηράνσεως τοῦ κηροῦ καὶ συνελέγοντο ὑπὸ τῶν ὑπαλλήλων τοῦ ναοῦ (στ. 13 - 14 *τὸ νόμισμα τὸ ἐκπεπτωκός*). Ταῦτα τὸ πλεῖστον ἦσαν μικρᾶς ἀξίας (ὡς καὶ σήμερον τὰ νομίσματα τὰ ὁποῖα κολλοῦν οἱ πιστοὶ ἐπὶ τῶν εἰκόνων τῶν ἐκκλησιῶν), χάλκινα κυρίως καὶ *ἔνια ἀργυρᾶ*.

---

1 Περὶ τοῦ δοκιμείου βλ. J. POUILLOUX, BCH 75, 1951, σ. 292 ἑξ.

2 FEYEL, BCH 60, 1936, σ. 397.

Πολλὰ τῶν ἀφιερωμάτων ἔφερον ἐπ' αὐτῶν χαραγμένον τὸ ὄνομα τοῦ ἀναθέτου, ὁ ὁποῖος ἠδύνατο νὰ εἶναι βασιλεύς τις, πόλις ἢ καὶ ἄσημος ἰδιώτης. Ὑπὸ τῶν καταλόγων τοῦ Ἱεροῦ δὲν παραδίδονται τοιαῦται ἐπιγραφαί. Ἡ IG VII 3498 ἀναγράφει μόνον (στ. 5) : *τῆς πρώτης* (φιάλης) *ἐπιγραφὴ Θεοτέλης*.

Εἰς τὸν Ἀμφιάραον ἀνέθετον οἱ Ὠρώπιοι νικηταὶ τῶν ἀγώνων τοῦ Ἱεροῦ τὰ βραβεῖά των, τὰ *νικητήρια*, μετάλλια ἐκ πολυτίμου μετάλλου ἀξίας ἑκατὸν δραχμῶν, πολλὰ τῶν ὁποίων μνημονεύει ὁ κατάλογος IG VII 3498.

46. Στήλη [1] ἐλλιπὴς ἄνω ὕψους 0.46, πλάτους 0.317, πάχους 0.076 μ. Ὕψος γραμμάτων 0.009 (πίν. 63α).

[— — — — — — — — — — ἐφ' ὧι τε]
Μόσχον Φρ[υνίδαι παραμένειν ἐνιαυ]-
3 *τὸν καὶ εἶναι ἐλεύθερον μη*[θενὶ μηθὲ]*ν*
προσήκοντα· ἐὰν δέ τι πάθηι Φρυνίδας
πρὸ τοῦ τὸγ χρόνον διεξελθεῖν, ἐλεύθερο[ς]
6 *ἀπίτω Μόσχος οὗ ἂν αὐτὸς βούληται·*
τύχηι ἀγαθῆι· μάρτυρες Ἀθηνόδωρος
Μνασικῶντος Ὠρώπιος, Βίοττος Εὐδίκου
9 *Ἀθηναῖος, Χαρῖνος Ἀντιχάρμου Ἀθηναῖος,*
Ἀθηνάδης Ἐπιγόνου Ὠρώπιος, Ἵππων Αἰσχύ-
λου Ὠρώπιος· Μόσχος Μοσχίωνος Ἰουδαῖος
12 *ἐνύπνιον ἰδὼν προστάξαντος τοῦ θεοῦ*
Ἀμφιαράου καὶ τῆς Ὑγιείας καθ' ἃ συνέταξε
ὁ Ἀμφιάραος καὶ ἡ Ὑγίεια ἐν στήληι γράψαντα
15 *ἀναθῆναι πρὸς τῶι βωμῶι.*

Ἐνῷ ἐξ ἄλλων τόπων τῆς Ἑλλάδος ἔχουν διασωθῆ κατὰ χιλιάδας αἱ ἀπελευθερωτικαὶ ἐπιγραφαί, ἐξ Ὠρωποῦ ἔχομεν μόνον τὴν ἀνωτέρω, ἥτις ὅμως παρουσιάζει ἰδιάζον ἐνδιαφέρον λόγῳ τῆς ἑβραϊκῆς ἐθνικότητος τοῦ ἀπελευθέρου. Μελετητὴς [2] τῆς ἐξεταζομένης ἐπιγραφῆς παρετήρησεν ὅτι ἡ ἐξ Ὠρωποῦ ἀπελευθέρωσις εἶναι τὸ ἀρχαιότερον κείμενον (α' ἥμισυ τοῦ 3ου π. Χ. αἰῶνος), τὸ ὁποῖον ὁμιλεῖ περὶ Ἑβραίου δούλου ἐν

---

1 Μιτσος, ΑΕ 1952, σ. 192 ἀρ. 25 εἰκ. 13· SEG XV 293· D. M. Lewis, Journal of Semetic Studies 2, 1957, σ. 264-266· πρβ. Bull. 1956, 121· 1959, 178· SEG XVI 299· Hellenica 11-12, σ. 385. Αἱ ἐνταῦθα συμπληρώσεις εἶναι τοῦ Λεοναρδου, περὶ ὧν βλ. Β. Χ. Πετρακου, Τὸ Ἀμφιάρειον, σ. 9 ἀρ. 5.

2 Lewis, ἔ. ἀ.

Ἑλλάδι, πολὺ πρὸ τῶν πολέμων Ἀντιόχου τοῦ Ἐπιφανοῦς. Πρέπει νὰ παρατηρηθῇ ἐπίσης ὅτι ὁ δοῦλος ἀκολουθεῖ τὰς ἐντολὰς τοῦ Ἀμφιαράου καὶ τῆς Ὑγιείας, τὰς ὁποίας ἔλαβεν ἐν ὀνείρῳ [1]. Τοῦτο εἶναι ἔντονον παράδειγμα ἀπεθνοποιήσεως (denationalisation) [2].

ΟΙ ΑΓΩΝΕΣ

Εἰς τὸ Ἱερὸν ἐγίνοντο ἀνὰ τέσσαρα ἔτη μουσικοὶ καὶ γυμνικοὶ ἀγῶνες ὀργανούμενοι ὑπὸ τῆς πόλεως τοῦ Ὠρωποῦ πρὸς τιμὴν τοῦ Ἀμφιαράου. Οἱ ἀγῶνες αὐτοὶ ὠνομάζοντο ἐκ τοῦ ὀνόματος τοῦ θεοῦ *Ἀμφιαράϊα*. Ἡ παλαιοτέρα γραπτὴ μνεία αὐτῶν εἶναι κατάλογος νικητῶν χρονολογούμενος πρὸ τοῦ 338 π.Χ. Ὁ κατάλογος αὐτός, ὡς καὶ ἄλλαι ἐπιγραφαί, ὀνομάζουν τοὺς ἀγῶνας *Ἀμφιαράϊα τὰ μεγάλα*. Ἡ ὀνομασία αὕτη δεικνύει ὅτι θὰ ἐγίνοντο καὶ *Ἀμφιαράϊα τὰ μικρά*, ὡς ἐν Ἀθήναις *Παναθήναια τὰ μικρὰ* ἢ ἐν Ρόδῳ *Ἁλίεια τὰ μικρά*, τελούμενα καθ' ἕκαστον ἔτος [3]. Περὶ αὐτῶν ὅμως οὐδεμία μαρτυρία διεσώθη.

Εἶναι ἄγνωστον πότε ἤρχισαν νὰ διεξάγωνται οἱ ἀγῶνες τοῦ Ἱεροῦ. Δύο ἀναθηματικὰ ἀνάγλυφα (πίν. 38, 39) παριστῶντα τὸ ἀγώνισμα τῆς ἀποβάσεως — τὸ ἓν ἐκ τῆς Σκάλας τοῦ Ὠρωποῦ τὸ ἕτερον ἐκ τοῦ Ἀμφιαρείου —, χρονολογούμενα εἰς τὸ τέλος τοῦ 5ου π. Χ. αἰῶνος ἢ τὰς ἀρχὰς τοῦ 4ου, δίδουν τὸ παλαιότερον γνωστὸν χρονικὸν ὅριον τελέσεως αὐτῶν [4]. Κατὰ τὸ 332/31 π. Χ., ἐπὶ Νικήτου ἄρχοντος ἐν Ἀθήναις, τιμᾶται [5] ὁ Φανόδημος Διΰλλου Θυμαιτάδης διότι *καλῶς καὶ φιλοτίμως νενομοθέτηκεν περὶ τὸ ἱερὸν τοῦ Ἀμφιαράου, ὅπως ἂν ἥ τε πεντετηρὶς ὡς καλλίστη γίγνηται καὶ αἱ ἄλλαι θυσίαι τοῖς θεοῖς τοῖς ἐν τῶι ἱερῶι τοῦ Ἀμφιαράου, καὶ πόρους πεπόρικεν εἰς ταῦτα*. Ἐκ τοῦ ψηφίσματος προκύπτει ὅτι ἡ ἑορτὴ ἦτο ἤδη πεντετηρικὴ καὶ ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι ἔλαβον νομοθετικὴν πρόνοιαν διὰ τὸν λαμπρότερον ἑορτασμόν της. Κατὰ τὸ 329/28 π. Χ., ἐπὶ Κηφισοφῶντος ἄρχοντος Ἀθηνῶν, ἐτιμήθησαν [6] δέκα ἐπιφανεῖς Ἀθηναῖοι καὶ μεταξὺ αὐτῶν ὁ γνωστὸς διὰ τὸ ἐνδιαφέρον του διὰ τὸ Ἀμφιάρειον Φανόδημος Διΰλλου καὶ οἱ ἐξέχοντες πολιτικοὶ καὶ ρήτορες Λυκοῦργος Λυκόφρονος Βουτάδης καὶ Δημάδης Δημέου Παιανιεὺς *ἐπειδὴ οἱ χειροτονηθέντες ὑπὸ τοῦ*

---

1 Περὶ τῆς λέξεως *ἐνύπνιον* εἰς τὰς ἐπιγραφὰς βλ. Bull. 1961, 340.
2 Bull. 1956, 121.
3 L. Moretti, Inscrizioni agonistiche Greche, σ. 118.
4 Βλ. ἀνωτέρω σ. 121 ἑξ.
5 IG VII 4253· Syll.[3] 287.
6 IG VII 4254· Syll.[3] 298.

δήμου ἐπὶ τὴν ἐπιμέλειαν τοῦ ἀγῶνος καὶ τῶν ἄλλων τῶν περὶ τὴν ἑορτὴν τοῦ Ἀμφιαράου καλῶς καὶ φιλοτίμως ἐπεμελήθησαν τῆς τε πομπῆς τῶι Ἀμφιαράωι καὶ τοῦ ἀγῶνος τοῦ γυμνικοῦ καὶ ἱππικοῦ καὶ τῆς ἀποβάσεως καὶ τῶν ἄλλων πάντων τῶν περὶ τὴν πανήγυριν. Ἐκ τοῦ ψηφίσματος τούτου φαίνεται ἀκόμη περισσότερον τὸ ἐνδιαφέρον τῶν Ἀθηναίων διὰ τὴν ἑορτήν, ἀφ' οὗ ἐκλέγονται δέκα σημαίνοντες πολῖται διὰ τὴν ὀργάνωσίν της τιμώμενοι διὰ χρυσοῦ στεφάνου ἀξίας χιλίων δραχμῶν μετὰ τὴν ἐπιτυχῆ τέλεσιν αὐτῆς.

Κατὰ τὴν πεντετηρίδα λοιπὸν τοῦ 329/28 π.Χ. οἱ ἀγῶνες συμφώνως πρὸς τὸ ἀνωτέρω ψήφισμα ἔχουν τὸ ἑξῆς πρόγραμμα : 1) πομπὴ 2) γυμνικὸς ἀγὼν 3) ἱππικὸς ἀγὼν 4) ἀπόβασις. Ἡ γενικῶς ἀναφερομένη τάξις τῶν ἀγώνων ἀκολουθεῖται καὶ εἰς τὸν παλαιότερον τοῦ ψηφίσματος τοῦ τιμῶντος τοὺς δέκα Ἀθηναίους πρῶτον σωζόμενον κατάλογον νικητῶν τῶν ἀγώνων τοῦ Ἱεροῦ. Τὸ ἀγώνισμα δὲ τῆς ἀποβάσεως ἐτελεῖτο, ὡς ἐδείχθη, καὶ εἰς ἀκόμη παλαιοτέραν ἐποχήν.

Ἀπὸ τοῦ 329/28 π.Χ. μέχρι τῶν ἀρχῶν τοῦ 1ου π.Χ. αἰῶνος ἐλάχισται μνεῖαι ὑπάρχουν τῶν ἀγώνων. Ἀττικὴ ἐπιγραφὴ [1] (4ου- 3ου π. Χ. αἰ.) τιμᾷ νικητὴν εἰς τὰ *Ἀμφιέρ*[ε]*ια*. Ἐπιγραφὴ [2] τοῦ Ἄργους τῆς περιόδου 200-180 π.Χ., ἀναγράφουσα τὰς νίκας Ἀχαιοῦ τινος, ἀναφέρει διπλῆν νίκην αὐτοῦ εἰς τοὺς ἀγῶνας : *Ἀμφιαράϊα τὰ μεγ*[άλ]*α δίαυλον καὶ ὁπλίταν*. Εἰς τὸ πρὸς τιμὴν τοῦ Ἱέρωνος τοῦ Αἰγειράτου ψήφισμα [3] τοῦ δήμου Ὠρωπίων, τῆς περιόδου 154-149 π. Χ., καθορίζεται ὅτι [ἀνα]*γορεῦσαι δὲ τὴν τῆς εἰκόνος στάσιν Ἀμ*[φιαράων] *τῶμ μεγάλων τῶι γυμνικῶι ἀγῶνι*. Τὴν ἰδίαν διάκρισιν εὑρίσκομεν καὶ εἰς ἕτερον τιμητικὸν ψήφισμα [4] τῶν Ὠρωπίων τοῦ 2ου π.Χ. αἰῶνος. Οἱ ἀγῶνες δηλαδὴ προσέφερον τὴν κατάλληλον εὐκαιρίαν εἰς τὴν πόλιν διὰ νὰ τιμήσῃ σημαίνοντα πρόσωπα καὶ ὁ χῶρος ὅπου οὗτοι ἐτελοῦντο ἦτο ὁ κατάλληλος τόπος διὰ τὴν ἀνακοίνωσιν τῶν σχετικῶν ἀποφάσεων καὶ ψηφισμάτων.

Τὸ ἔτος 73 π.Χ. ἐπικυροῦται δι' ἀποφάσεως τῆς ρωμαϊκῆς συγκλήτου ἡ ὑπὸ τοῦ Σύλλα γενομένη παραχώρησις εἰς τὸ Ἱερὸν τῶν φόρων τῆς πόλεως, τῆς χώρας καὶ τῶν λιμένων τοῦ Ὠρωποῦ, χάριν τῆς τελέσεως ἀγώνων καὶ θυσιῶν [5]. Ἡ δωρεὰ αὕτη τοῦ Σύλλα γίνεται ἡ αἰτία μικρᾶς προσθήκης εἰς τὴν ὀνομασίαν τῶν ἀγώνων, οἱ ὁποῖοι τώρα ὀνομάζονται *Ἀμφιαρᾶα*

---

1 IG II² 3140.
2 SEG XI 338.
3 ΕΠ ἀρ. 44.
4 ΑΕ 1925/26, σ. 38 ἀρ. 152.
5 IG VII 413· Syll.³ 747. Βλ. καὶ ἀνωτέρω σ. 141 ἑξ.

καὶ Ῥωμαῖα. Εἰς τοὺς ἀγῶνας αὐτοὺς προστίθεται νέον ἀγώνισμα, τὰ *εὐαγγέλια τῆς Ῥωμαίων νίκης*.

Εἰς τοὺς σῳζομένους καταλόγους τοῦ 1ου π. Χ. αἰῶνος φαίνεται σαφῶς ὁ διεθνὴς πλέον χαρακτὴρ τῶν ἀγώνων [1]. Ἕλληνες ἐξ ὅλων τῶν μερῶν τοῦ κόσμου ἔρχονται διὰ νὰ ἀγωνισθοῦν εἰς τὸ Ἀμφιάρειον, ἐκ τῆς Ἀνατολῆς, τῆς Σικελίας. Τοὺς ἀγῶνας διευθύνει ὁ *ἀγωνοθέτης* τὸν ὁποῖον ὁρίζει ἡ πόλις.

Τὸν 1ον μ. Χ. αἰῶνα οἱ ἀγῶνες μνημονεύονται εἰς ἐπιγραφὴν τῆς Παμφυλίας [2]. Μετὰ κενὸν ἑνὸς αἰῶνος μνημονεύονται, διὰ τελευταίαν φοράν, εἰς ἀττικὰς ἐπιγραφὰς τῆς περιόδου 200-242 μ.Χ., αἱ ὁποῖαι ἀναγράφουν τοὺς ἀγωνοθέτας των [3]. Ὁ Ὠρωπὸς εἶναι διὰ τελευταίαν καὶ ὁριστικὴν φορὰν ὑπήκοος τῶν Ἀθηναίων, οἱ ὁποῖοι ἔχουν πλέον τὴν διοίκησιν τοῦ Ἱεροῦ καὶ τῶν ἀγώνων εἰς χεῖράς των.

Οἱ νικηταὶ εἰς τοὺς ἀγῶνας ὠνομάζοντο *ἱερονῖκαι*, νίκην δὲ εἰς τὰ Ἀμφιαράϊα ὑπονοεῖ καὶ ἐπιτύμβιος στήλη τοῦ Ὠρωποῦ [4] : *Πολύα*[ς] | *Τηλεφά*[ν]*ου*[ς] | [ἱε]*ρονίκ*[ης].

47. Στήλη [5] ἐλλιπὴς ἀριστερὰ καὶ δεξιὰ εἰς τὸ κάτω μέρος ἐκ δύο συγκεκολλημένων τεμαχίων ὕψους 0.73, πλάτους 0.425, πάχους 0.088 μ. Ὕψος γραμμάτων 0.005· στοιχηδὸν 33 (πίν. 63β).

[οἵδε ἐνίκων Ἀμφιαράϊα τ]*ὰ μεγάλ*[α]·
[προσοδίου ποιητὴ]ς *Πάμφιλος Ἀθη*[ναῖος]·
[κιθαριστὴς παῖς] *Λύσανδρος Θηβαῖ*[ος· αὐλ]-
ωιδὸς [παῖς . . . .] *στρατος Σικυώνι· ἀνὴ*[ρ κι]-
[θαριστὴς . . .ο]ς *Θετταλός· ἀνὴρ αὐλωιδὸ*[ς Χ]-
αρίας Ἀθη[να]*ῖος· αὐλητὴς Κλείταρχος Ἀθ*[η]-
[ν]*αῖος· κιθαρωιδὸς Κλεόνικος Ἀθηναῖος·*
σοφιστὴς Πανσίμαχος Ἀθηναῖος·
παῖδας δόλιχον Μνησαρχίδης Ἀθηναῖος·

---

1 Οἱ κατάλογοι τῶν Ἀμφιαρείων καὶ Ῥωμαίων θεωροῦνται γενικῶς ὅτι χρονολογοῦνται μετὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Σύλλα κατάληψιν τῶν Ἀθηνῶν. Βλ. REISCH, De musicis graecorum certaminibus, σ. 111. O'CONNOR, A History of Actors and Acting in Ancient Greece, σ. 70-71. Πρβ. MOMMSEN, Hermes 20, 1885, σ. 274 σημ. 4.

2 SEG VI 727.

3 IG II² 2193 στ. 28· 2242 στ. 39-40.

4 IG VII 479· ΛΕΟΝΑΡΔΟΣ, ΑΕ 1925/26 σ. 32 ἀρ. 147 εἰκ. 19.

5 ΛΕΟΝΑΡΔΟΣ, ΑΕ 1923, σ. 46 ἀρ. 125 εἰκ. 3 (ὅπου ἡ παλαιοτέρα βιβλιογραφία)

ἄνδρας δόλιχον Μάλ[α]κος Μακεδών· παῖδας
στάδιον ἐξ ἁπάντων Θεόπομπος Κυρηναῖο·
ἀγενείους στάδιον Ἀκαρνὰν Ἀθηναῖος· ἄν-
δρας στάδιον Ἄνθιππος Ἀργεῖος· παῖδας δ-
ίαυλον ἐξ ἁπάντων Ἐπικράτης Λαρισαῖος·
πένταθλον ἀγενείους Ἱέρων Ἀργεῖος· δία-
[υλ]ον ἄνδρας Θρασυάνωρ Κολοφώνιος· ἵππι-
[ον] παῖδας Μνησαρχίδης Ἀθηναῖος· ἵππιον
ἄνδρας Θρασυάνωρ Κολοφώνιος· παῖδας πά-
λην ἐξ ἁπάντων Ἀρίσταιχμος Ἄνδρι· ἀγενε-
ίους πάλην Φιλόνικος Ἀργεῖος· παῖς παγκ-
ράτιον Ἀντιφάνης Ἀθηναῖος· ἀνὴρ πάλην Ε-
ὐτελίων Φλεάσιος· ἀνὴρ πύκτης Σάτυρος Ἠ-
λεῖος· ἀγενείων παγκράτιον Ἀντικράτη-
ς Θηβαῖος· ἀγενείους πυγμὴν Ἑστιαῖος Σι-
κωπεύς· ἄνδρας πανκράτιον Σάτυρος Ἠλεῖ-
ος· παῖδας πένταθλον Στρατοκλῆς Ἀθηναῖ-
ος· παῖδας πυγμὴν Πανσίας Ἀθηναῖος· ἄνδρ-
ας πένταθλον Μελάνιππος Φαρσάλιος· ὁπλ-
[ί]της Ἄνθιππος Ἀργεῖος· παῖδας στάδιον ἀ-
πὸ γυμνασίων Ἀντίβιος Ἀθηναῖος· παῖδας
[πά]λην ἀπὸ γυμνασίων Χαρίσανδρος Ἀθηνα·
πύκτης παῖς ἀπὸ γυμνασίων Νικόδημος Ἀθ-
[η]ναῖος· παῖς πανκράτιον [ἀπὸ γ]υμνασίων [.]
[. .]ας Ἀθηναῖος· ἡνίοχος [ἐγβιβάζων . . . . .]
[. . .] Ἀθηναῖ· ζεύγ[ει ἀκάμπιον . . . . . . Ἀθην]-
[αῖος· ζεύγει δίαυ]λον Μν[ή]σ[ιππ]ο[ς Ἀθηναῖο·]
[συνωρίδι δίαυλον] Προκλείδ[η]ς Ἀ[θηναῖ· συνωρ]-
[ίδι ἀκάμπιον Κλέα]νδρο[ς Ἀθηναῖ]ο[ς· συνωρ]-
[ίδι πολεμιστηρί]αι Ἀρχέ[τιμος] Λ[. . . . . ζ]-
[εύγει πολεμιστ]ηρίωι Δημο[σθέν]η[ς Ἀθηνα·]
[ζεύγη πομπικῶι] Κίκων Ἀθηναῖο[ς· κέλητι]
[πολεμιστηρίωι Κ]λέαρχος Ἀθηνα[ῖος· ζεύγ]-
[ει πωλικῶι Διοχά]ρης Ἀθηναῖ· πώλ[ωι κέλητ]-
[ι . . . . 13 . . . . μ]υρροπό[λ]ος· ἵπ[πωι κέλητ]-
[ι . . . . 13 . . . . ζ]εύγει τελέω[ι . . . 7 . . .]
[. . . . . 16 . . . . . .] Ἡγέστρατος Δημοκ[—]

Ὁ κατάλογος οὗτος εἶναι, ὡς ἐλέχθη, ὁ ἀρχαιότερος σῳζόμενος τῶν Ἀμφιαραΐων χρονολογούμενος ὡς ἐκ τοῦ σχήματος τῶν γραμμάτων εἰς τὸν 4ον π.Χ. αἰῶνα καὶ εἰδικώτερον εἰς τὴν περίοδον 366-338 π.Χ. Χαρακτηριστικὸν τῆς περιόδου εἶναι ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι χρησιμοποιοῦν τὸ ἐθνικὸν ἀντὶ τοῦ δημοτικοῦ [1].

---

1 Ὁ PREUNER (Hermes 57, 1922, σ. 85-86) ἐχρονολόγησε τὸν κατάλογον εἰς τὴν περίοδον 338-322 π.Χ., διότι ἐβασίσθη εἰς τὴν ἐσφαλμένην ἀνάγνωσιν ἱ]*εροποιὸς* τῆς λέξεως μ]*υροπό*[*λ*]*ος* τοῦ στ. 44 (βλ. ΛΕΟΝΑΡΔΟΝ, ΑΕ 1923, σ. 48). Ἐπειδὴ λοιπόν, κατ' αὐτόν, τὴν πεντετηρίδα τοῦ 332/1 διοικοῦν οἱ ἐπιμεληταὶ καὶ ὄχι οἱ ἱεροποιοί, ὁ ἐνταῦθα κατάλογος εἶναι τῆς προηγουμένης πεντετηρίδος, τοῦ 335/4 π.Χ., ὅταν ἄρχων τῶν Ἀθηνῶν ἦτο ὁ Εὐαίνετος. Χωρὶς τελικῶς νὰ ἀποκλείεται ἡ χαμηλοτέρα χρονολόγησις τοῦ PREUNER εἶναι προτιμότερον νὰ ἀκολουθήσωμεν τὸν DITTENBERGER, ὁ ὁποῖος ἐκ τῆς γραφῆς καὶ τῆς ἀπουσίας τῶν ἀττικῶν δημοτικῶν ἐχρονολόγησε τὸν κατάλογον εἰς τὰ πρὸ τοῦ 338 ἔτη.

Ὁ ἐνταῦθα δὶς νικητὴς (στ. 22, 25) Σάτυρος Ἠλεῖος ἔχει ταυτισθῆ (βλ. BROMMER, PW Suppl. Bd. VIII, σ. 706) μὲ τὸν ὑπὸ τοῦ ΠΑΥΣΑΝΙΟΥ (VI 4.5) ἀναφερόμενον ὁμώνυμον: *Σάτυρος δὲ Ἠλεῖος Λυσιάνακτος πατρός, γένους δὲ τοῦ Ἰαμιδῶν, ἐν Νεμέᾳ πεντάκις ἐνίκησε πυκτεύων καὶ Πυθοῖ τε δὶς καὶ δὶς ἐν Ὀλυμπίᾳ· τέχνη δὲ Ἀθηναίου Σιλανίωνος ὁ ἀνδριάς ἐστι.* Ἡ ἐξ Ὀλυμπίας χαλκῆ κεφαλὴ πύκτου (LIPPOLD, Griechische Plastik, πίν. 77, 4) πιστεύεται ὡς ἀνήκουσα εἰς τὸν ὑπὸ τοῦ Σιλανίωνος κατασκευασθέντα ἀνδριάντα τοῦ Σατύρου.

ΑΙ ΔΗΜΟΣΙΕΥΣΕΙΣ ΤΩΝ ΕΠΙΓΡΑΦΩΝ ΤΟΥ ΩΡΩΠΟΥ

Ἡ κατωτέρω βιβλιογραφία περιλαμβάνει κατὰ χρονολογικὴν τάξιν τὰς κυρίας δημοσιεύσεις τῶν ἐπιγραφῶν τοῦ Ὠρωποῦ, αἱ ὁποῖαι καλύπτουν ἅπαν τὸ γνωστὸν ἐπιγραφικὸν ὑλικὸν ἐκ τῆς πόλεως καὶ τοῦ Ἱεροῦ. Παραλείπονται μόνον αἱ πρὸ τοῦ Preller γενόμεναι, αἵτινες καὶ περιλαμβάνονται εἰς τὸν τόμον IG VII. Τὰς ἀναδημοσιεύσεις δύναταί τις νὰ εὕρῃ συμβουλευόμενος ἀφ' ἑνὸς τὰς ἐνταῦθα σημειώσεις ἀφ' ἑτέρου τὰς διαφόρους συλλογὰς τῶν ἑλληνικῶν ἐπιγραφῶν, ὡς καὶ τὸ SEG.

L. Preller, Über Oropos und das Amphiaraeion, Berichte 1852, σ. 140-188.

L. Preller, Nachträge über Oropos, Berichte 1854, σ. 203-208.

A. R. Rangabé, Antiquités Helléniques II, σ. 252-262 ἀρ. 678-681· σ. 691-696 ἀρ. 965· σ. 782 ἀρ. 1228· σ. 898 ἀρ. 1823.

Κ. Πιττακης, Ἐφημερὶς Ἀρχαιολογικὴ ἀρ. 1310-1324, 2673.

C. T. Newton, The Collection of Ancient Greek Inscriptions in the British Museum II, 1883, σ. 22-27.

Σ. Βασης, Ὑπατικὰ γράμματα πρὸς Ὠρωπίους, ΑΕ 1884, σ. 97-120.

Στ. Κουμανουδης, Ἐπιγραφαὶ ἐκ τοῦ Ἱεροῦ τοῦ Ἀμφιαράου, ΑΕ 1884, σ. 121-130.

Β. Λεοναρδος, Ἀμφιαρείου ἐπιγραφαί, ΑΕ 1885, σ. 93-110, σ. 153-158· ΑΕ 1886, σ. 53-74· ΑΕ 1889, σ. 1-50· ΑΕ 1891, σ. 71-142.

Inscriptiones Graecae VII (1892) ἀρ. 235-503· 3498-3500· 4250-4269· σ.744-745.

A. Joubin, Note sur une inscription de l' Amphiaraion, BCH 15, 1891, σ. 490-492.

Β. Λεοναρδος, Ἀμφιαρείου ἐπιγραφαί, ΑΕ 1892, σ. 33-56· ΑΕ 1917, σ. 39-48, σ. 231-237· ΑΕ 1918, σ. 73-100· ΑΕ 1919, σ. 54-84· ΑΕ 1923, σ. 36-52· ΑΕ 1925 26, σ. 9-45· ΑΕ 1927/28, σ. 176.

J. H. Oliver, Dedication to Amphiaraus, AJA 45, 1941, σ. 541-542.

Μ. Μιτσος, Ἐπιγραφαὶ ἐξ Ἀμφιαρείου, ΑΕ 1952, σ. 167-204· ΑΕ 1953/54 Β, σ. 158-161.

Βασιλ. Χρ. Πετρακος, Ἐπιγραφαὶ Ὠρωποῦ, ΑΔ 21, 1966, σ. 45-50.

Βασιλ. Χρ. Πετρακος, Τὸ Ἀμφιάρειον τοῦ Ὠρωποῦ, ΑΕ 1967 Χρονικά, σ. 1-13 πίν. Α' — ΙΑ'.

Βασιλ. Χρ. Πετρακος, Ἐπιγραφαὶ Ὠρωποῦ, Ἀρχαιολ. Ἀνάλεκτα ἐξ Ἀθηνῶν, Τεῦχος 1, 1968, σ. 69-72.

ΟΝΟΜΑΤΑ ΣΥΓΓΡΑΦΕΩΝ

ΚΥΡΙΑ ΟΝΟΜΑΤΑ

ΟΝΟΜΑΤΑ ΜΥΘΟΛΟΓΙΚΑ

ΟΝΟΜΑΤΑ ΓΕΩΓΡΑΦΙΚΑ ΚΑΙ ΕΘΝΙΚΑ

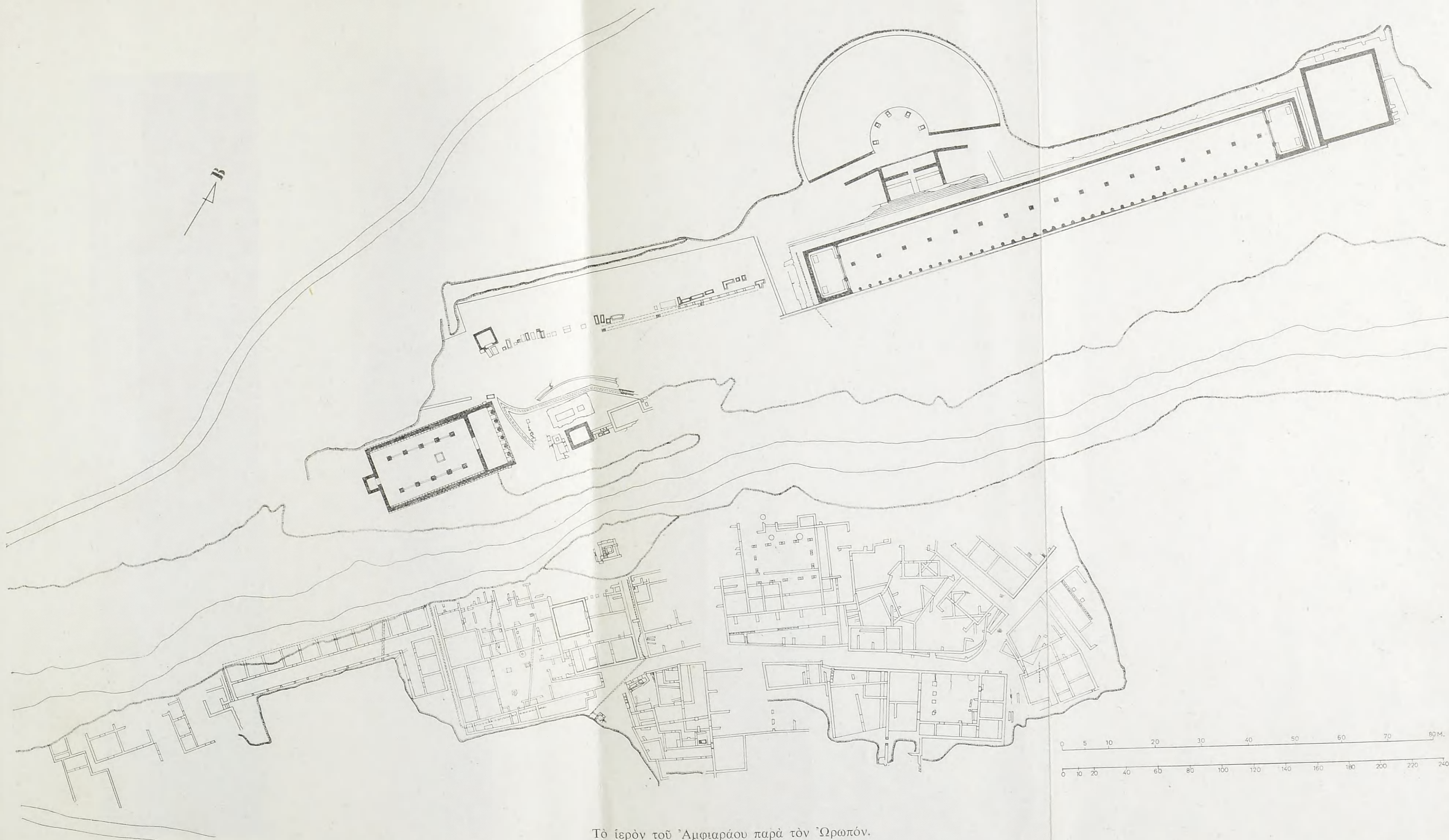
ΕΥΡΕΤΗΡΙΟΝ ΠΡΑΓΜΑΤΩΝ

ΠΙΝΑΞ ΧΩΡΙΩΝ ΑΡΧΑΙΩΝ ΣΥΓΓΡΑΦΕΩΝ

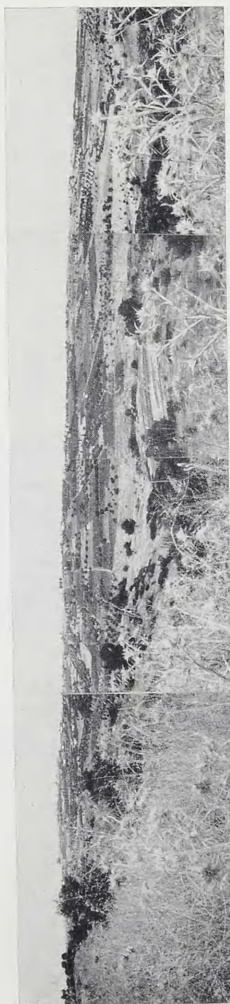
(Οἱ ἐντὸς παρενθέσεως ἀριθμοὶ δηλοῦν τὰς σελίδας)

ΠΙΝΑΞ ΔΗΜΟΣΙΕΥΟΜΕΝΩΝ ΕΠΙΓΡΑΦΩΝ

IG VII	σελ.	IG VII	σελ.	ΑΕ	σελ.
235	177	375	152	1917, 39	96
243	146	383	159	1923, 46, 125	196
244	168	384	159	1925/26, 9, 127	131
249	151	411	187	1952, 192, 25	193
250	151	414	196	1952, 179, 12	51
259	150	421	96	1952, 197, 27	27
264	169	422	131	1953/54Β, 158, 1	184
266	169	423	91	1967 Χρονικὰ 6	162
267	169	425	161	1967 Χρονικὰ 12	56
268	158	426	162		
271	154	427	30		
272	154	428	154		
279	164	429	155		
297	155	431	160		
303	188	432	165		
305	157	434	150		
311	165	438	146		
315	165	463	16		
327	166	472	16		
331	161	479	196		
332	161	484	14		
334	157	3499	182		
336	156	3500	121		
349	163	4251	173		
350	164	4255	179		
351	186	4256	175		
372	170	4269	146		
373	175	σ. 745	87		
374	152				



Τὸ ἱερὸν τοῦ Ἀμφιαράου παρὰ τὸν Ὠρωπόν.



α. Ἡ ἀνατολικὴ πεδιὰς τοῦ Ὠρωποῦ.



β. Ἡ δυτικὴ πεδιὰς τοῦ Ὠρωποῦ.



α



β



γ



δ



ε

α - ε. Τὰ νομίσματα τοῦ Ὠρωποῦ.



Τὸ Ἱερὸν τοῦ Ἀμφιαράου κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τῆς ἀνασκαφῆς του.

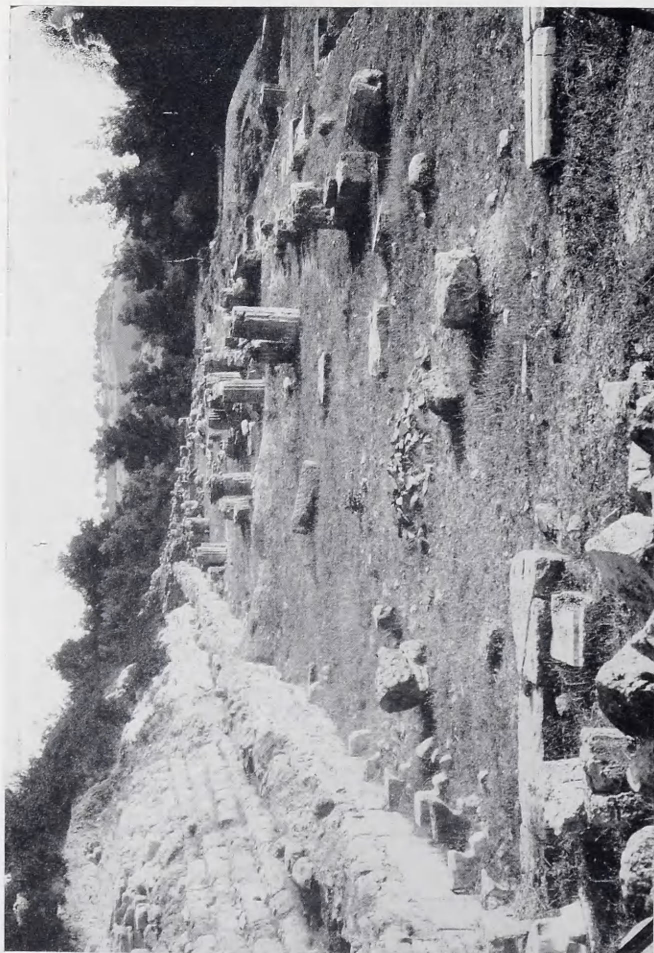




α - β. Τὰ γυναικεῖα λουτρά· γενικὴ ἄποψις.



Διάδρομος μεταξὺ τῶν γυναικείων λουτρῶν καὶ τῆς στοᾶς.



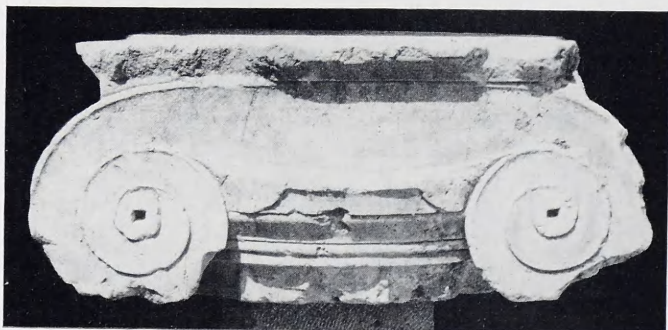
Γενική ἄποψις τῆς στοᾶς, ὄπισθεν τὸ ἀνάλημμα τοῦ Θεάτρου.



α. Λείψανα τοίχου ἐκ πώρου εἰς τὸ ἀνατολικὸν δωμάτιον τῆς στοᾶς.



β. Θρανίον εἰς τὸ ἀνατολικὸν δωμάτιον τῆς στοᾶς.
Πρὸ αὐτοῦ θεμέλιον τραπέζης.



α. Ἰωνικὸν κιονόκρανον τῆς στοᾶς.



β. Πλαγία ὄψις Ἰωνικοῦ κιονοκράνου τῆς στοᾶς.





α - β. Τοιχοδομία τῆς στοᾶς.

ΠΙΝΑΞ 10



Ἡ ὀρχήστρα τοῦ θεάτρου καὶ τὰ ἐρείπια τῆς σκηνῆς κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Λεονάρδου.

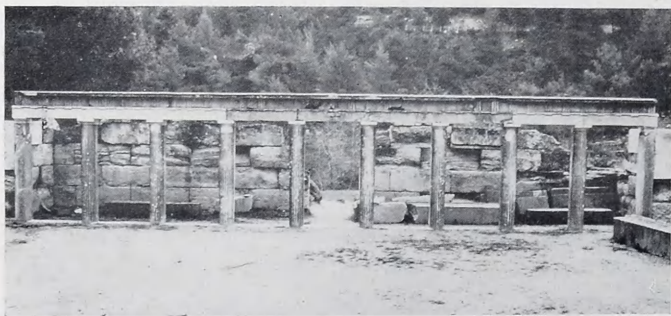


Ὁ ἀκέραιος θρόνος τοῦ θεάτρου.

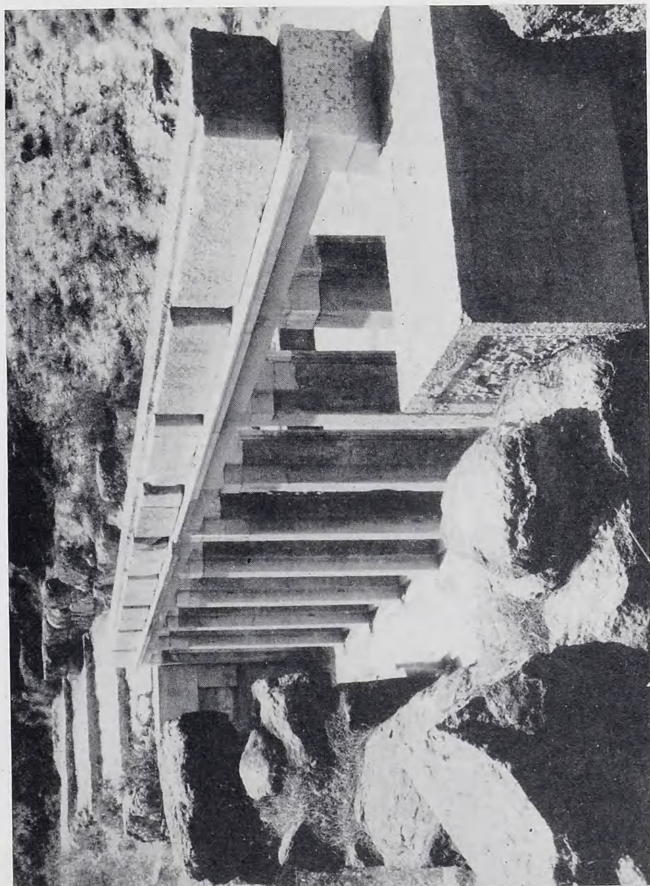
ΠΙΝΑΞ 12



α. Θεμέλια ἑδωλίων ἐκ πώρου εἰς τὸ κοῖλον τοῦ θεάτρου.



β. Τὸ ἀνεστηλωμένον προσκήνιον τοῦ θεάτρου.



Ὀπισθία ὄψις τῆς κιονοστοιχίας τοῦ προσκηνίου τοῦ θεάτρου.

ΠΙΝΑΞ 14



῾Ο μεγάλος ἀναλημματικὸς τοῖχος τῆς ἀριστερᾶς ὄχθης τοῦ ῾Ιεροῦ κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς ἀνασκαφῆς του.



Ὁ μικρὸς ναὸς τοῦ Ἀμφιαράου ἀπὸ ΒΔ.

ΠΙΝΑΞ 16



Ἡ κρηπὶς τοῦ μικροῦ ναοῦ ἀπὸ Ἀνατολῶν καὶ τὰ πρὸ τοῦ ναοῦ βάθρα.



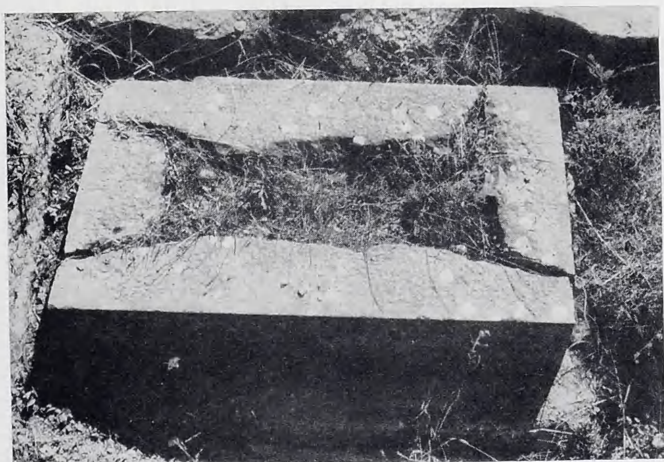
Ὁ μεγάλος βωμὸς τοῦ Ἱεροῦ.



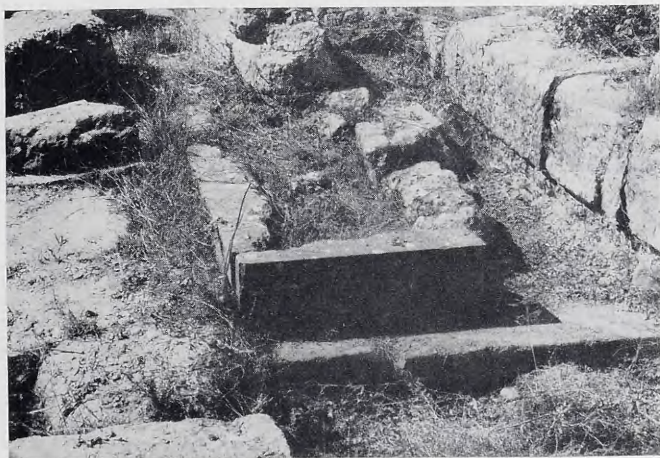
β. Στήλη τοῦ βωμοῦ : Ἰστίης.



α. Στήλη τοῦ βωμοῦ : Ἀμφιαράο / Ἀμφιλόχο.



α. Ὁ πρῶτος βωμὸς τοῦ Ἱεροῦ.



β. Ὁ δεύτερος βωμὸς τοῦ Ἱεροῦ.





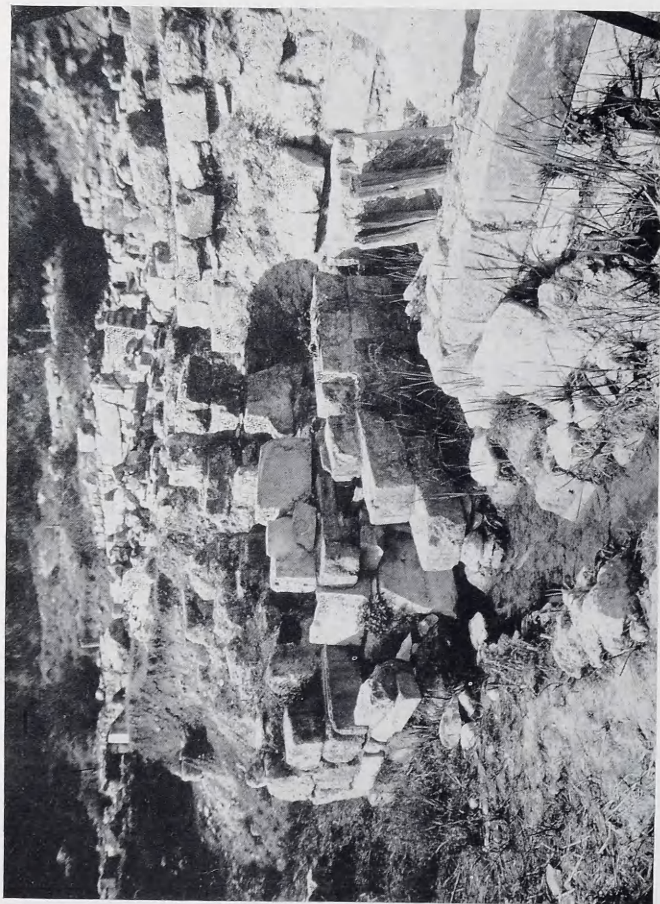
α - β. Τμῆμα τοῦ βορείου τοίχου τοῦ ναοῦ· ἐσωτερικὴ ὄψις.



α. Ἡ ΒΑ. γωνία τοῦ θριγκοῦ τοῦ ναοῦ.



β. Τρίγλυφον καὶ μετόπη τοῦ ναοῦ.



Ἄποψις τῆς πηγῆς ἀπὸ ΝΑ.

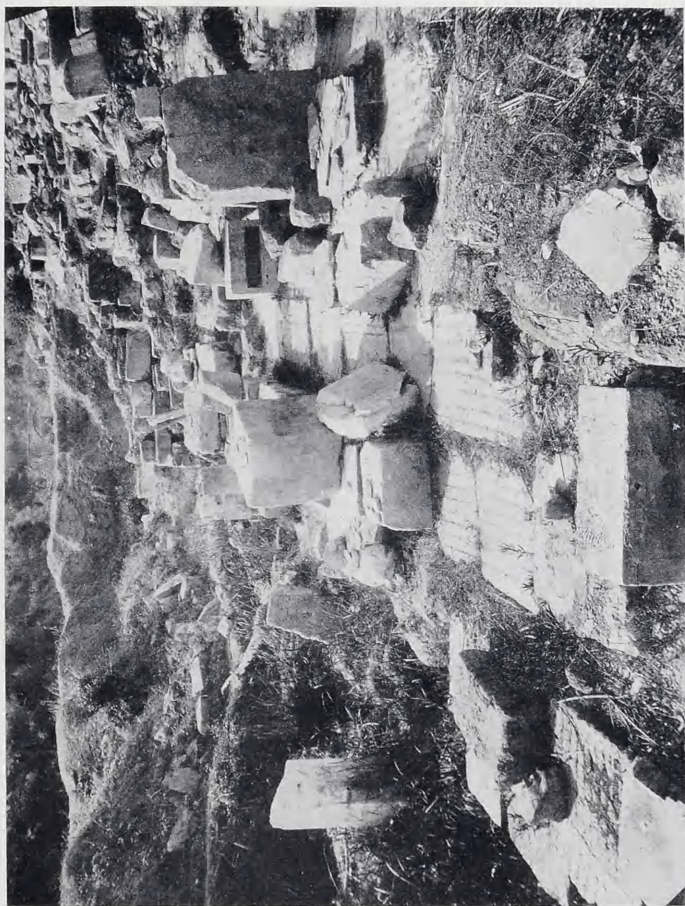


Τὸ ἐσωτερικὸν τῆς πηγῆς.

ΠΙΝΑΞ 24

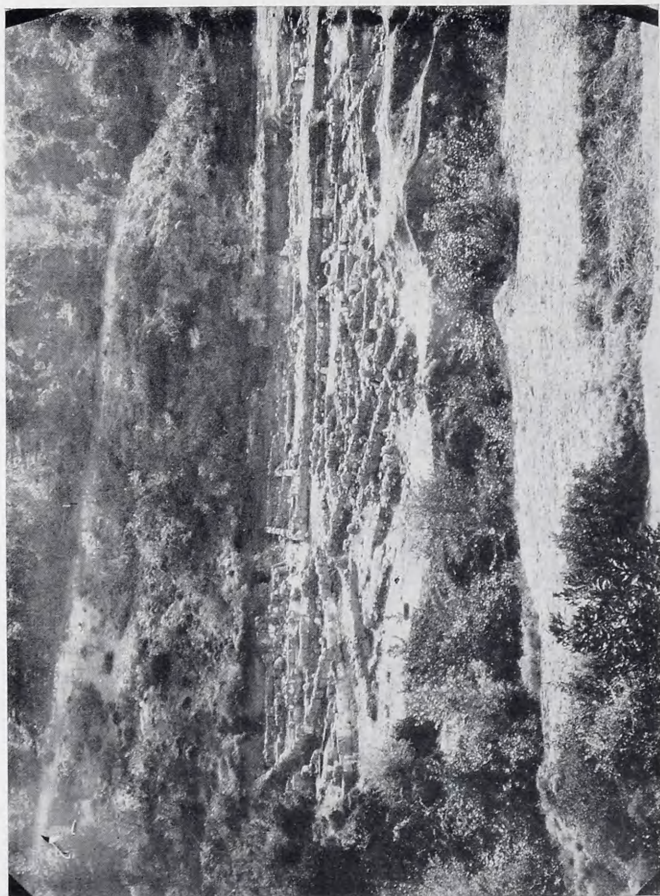


Χάραγμα εἰς τὰ ἀνδρικὰ λουτρά.



Τὰ ἀνδρικὰ λουτρά.

ΠΙΝΑΞ 26

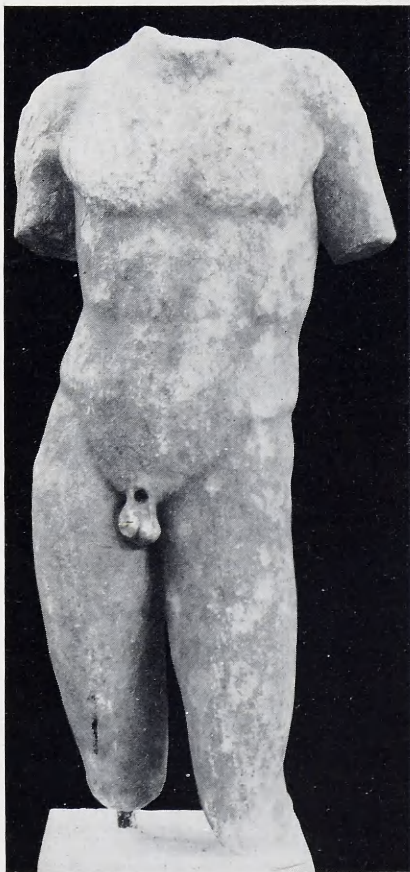


Ἡ δεξιὰ ὄχθη ἀπὸ Β.





Ὁ δεξιὸς ἄκρος ποὺς χαλκοῦ ἐφίππου ἀνδριάντος.



α. Κορμὸς ἐφήβου.



β. Ἀριστερὸν ἥμισυ ἀνδρικοῦ κορμοῦ.



Δεξιὸν τμῆμα ἀγάλματος στρατηγοῦ.



Ἀνάγλυφος διακόσμησις τοῦ θώρακος τοῦ ἐν πίν. 29 ἀγάλματος στρατηγοῦ.

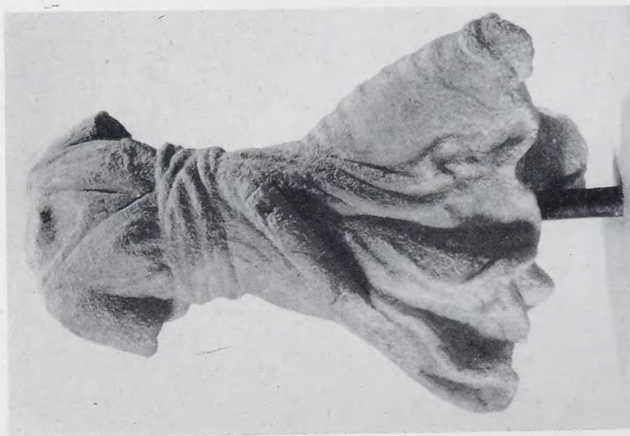


α. Τὸ ἄγαλμα τῆς Βοιδίου Φιλοναύτου.

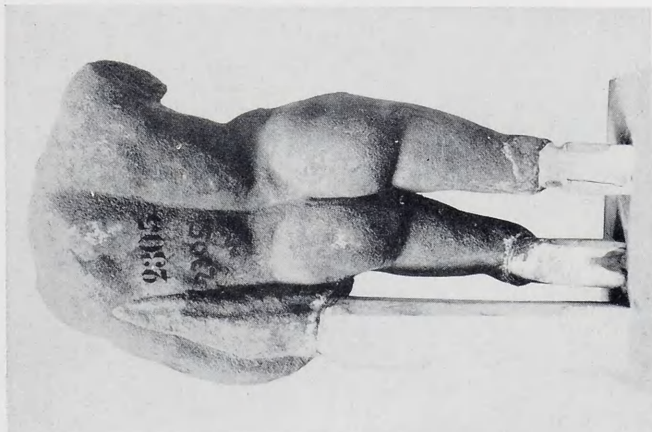


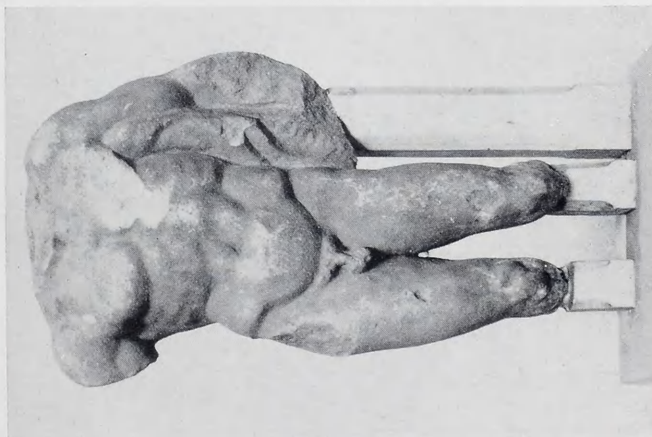
β. Ἄγαλμα παιδίου.





α - β. Ἄγαλμα Ἀρτέμιδος· προσθία καὶ ὀπισθία ὄψις.





α - β. Ἄγαλμα Ἡρακλέους· προσθία καὶ ὀπισθία ὄψις.





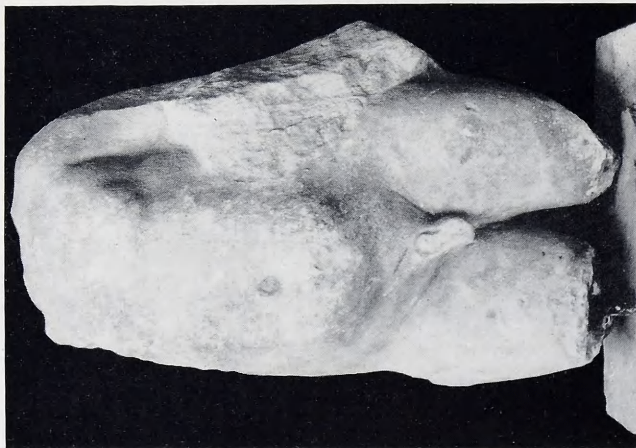
α - β. Ἀγάλματα τοῦ Ἀμφιαράου.



α. Θραῦσμα ἀκεφάλου ἀγάλματος τοῦ Ἀμφιαράου.



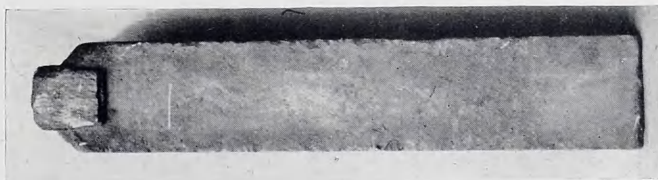
β. Κεφαλὴ ἐφήβου.



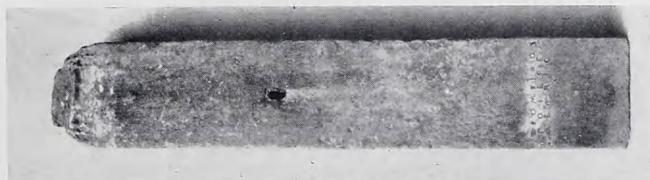
β. Κορμὸς παιδίου.



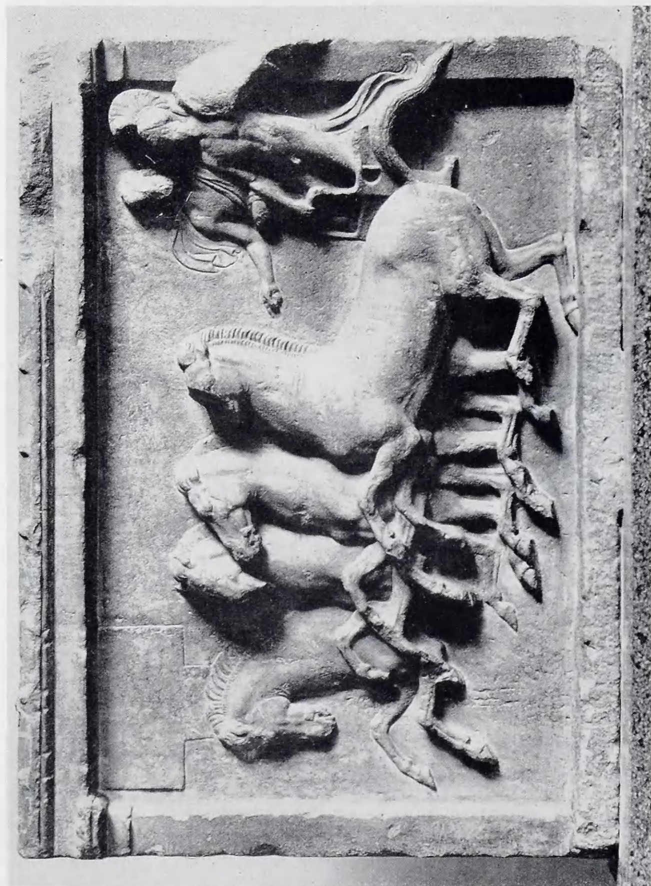
α. Παιδίον καθήμενον ἐπὶ βράχου.







Ἡ στήλη τοῦ Στρομβίχου.



Ἀποβατικὸν ἀνάγλυφον ἐξ Ὠρωποῦ.



᾿Αποβατικὸν ἀνάγλυφον ἐκ τοῦ ῾Ιεροῦ.



α. Τὸ ἀναθηματικὸν ἀνάγλυφον τοῦ Ἀρχίνου.



β. Θραῦσμα ἀναγλύφου μὲ παράστασιν Νυμφῶν.



α. Ἀναθηματικὸν ἀνάγλυφον μὲ παράστασιν προσαγωγῆς εἰς θυσίαν.



β. Μέρος ἀναθηματικοῦ ἀναγλύφου.



α. Ἀνάγλυφον μὲ παράστασιν νεκροδείπνου.



β. Τὸ ὀπίσθιον μέρος ἀναγλύφου ἵππου.



γ. Ἀνάγλυφος παράστασις ὄφεως.



α. Μέρος ἀναθηματικοῦ ἀναγλύφου.



β. Ἀνάγλυφον Ἀπόλλωνος κιθαρῳδοῦ.



Ἀνάγλυφον μὲ παράστασιν Ἀμφιαράου, Ὑγιείας καὶ Πανὸς αὐλοῦντος.



Χειρ ἐξ ἀκρολίθου ἀγάλματος.



Θραύσματα μαρμαρίνης μακεδονικῆς ἀσπίδος.



α



β

α - β. Λαιμοὶ παναθηναϊκῶν ἀμφορέων.



α. Πηλίνη ἀνδρικὴ κεφαλὴ εἰδωλίου.



β. Πηλίνη γυναικεία κεφαλὴ εἰδωλίου.



γ. Πήλινον πλακίδιον μὲ παράστασιν Ἀμφιαράου.





δ - ε. Πήλινα εἰδώλια Ἑρμαϊκῆς στήλης.



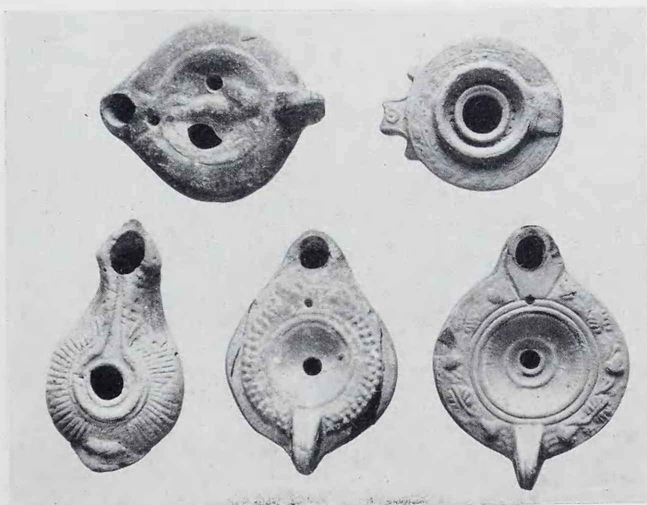
ζ. Πήλινον πλαστικὸν ἀγγεῖον μορφῆς κενταύρου.



α. Ἀνθεμωτὸς ἡγεμὼν μὲ βοιωτικὴν ἀσπίδα.



β. Θραῦσμα ἀγγείου μὲ ἐγχάρακτον ἀναθηματικὴν ἐπιγραφήν.



γ. Λύχνοι ἐκ τοῦ Ἱεροῦ.

ΠΙΝΑΞ 50





α - β. Χαλκᾶ σταθμία ἐκ τοῦ Ἱεροῦ.



γ. Προσθία καὶ ὀπισθία ὄψις χαλκοῦ ἐνεπιγράφου ἰατρικοῦ ἐργαλείου.



δ. Χαλκᾶ τριγωνικὰ εἰσιτήρια.



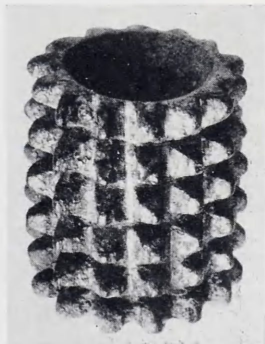
ε. Μολύβδινα εἰσιτήρια.



α. Χαλκοῦν τύπιον μορφῆς χειρός.



β. Ἀστράγαλος ἐκ τῆς διακοσμήσεως χαλκοῦ ἀγγείου.

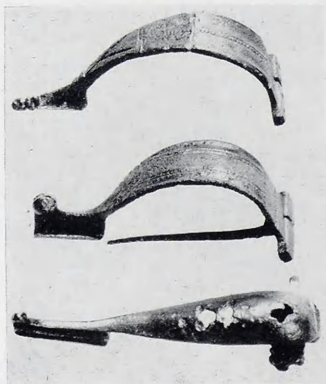


γ. Χαλκοῦς κύλινδρος μὲ ἐξωτερικὰς ἀποφύσεις.

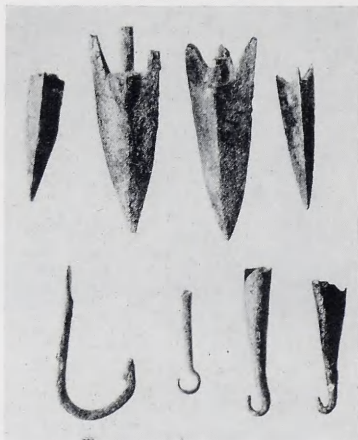




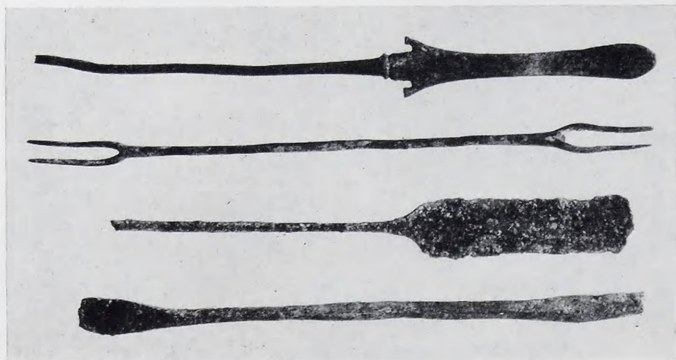
δ - ε. Ἐξωτερικὴ καὶ ἐσωτερικὴ ὄψις ὅλμου.



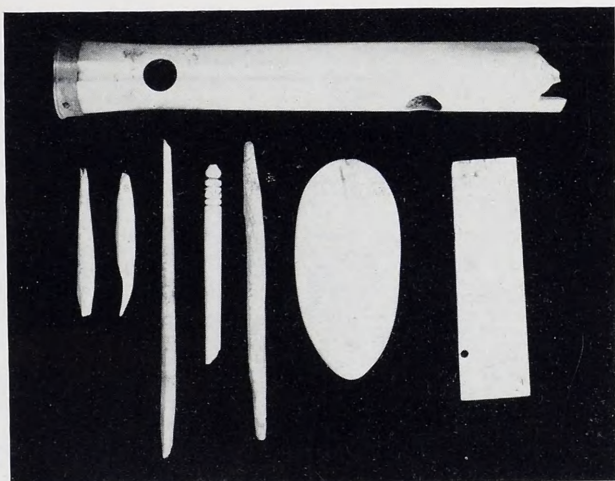
α. Χαλκαῖ πόρπαι.



β. Ἄγκιστρα καὶ αἰχμαὶ βελῶν.



γ. Χαλκᾶ ἐργαλεῖα.

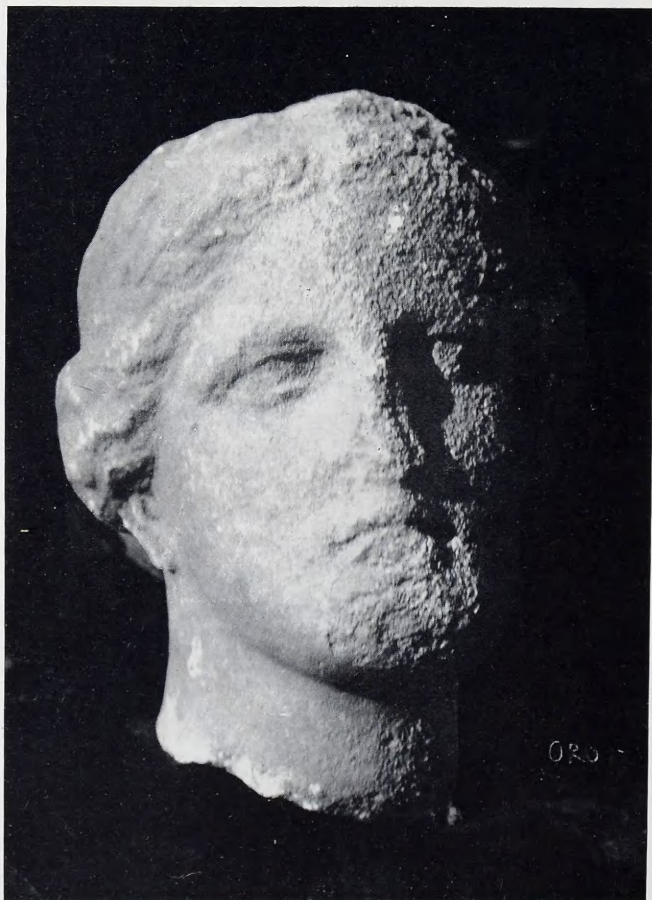


α. Ὀστέινα ἀντικείμενα.

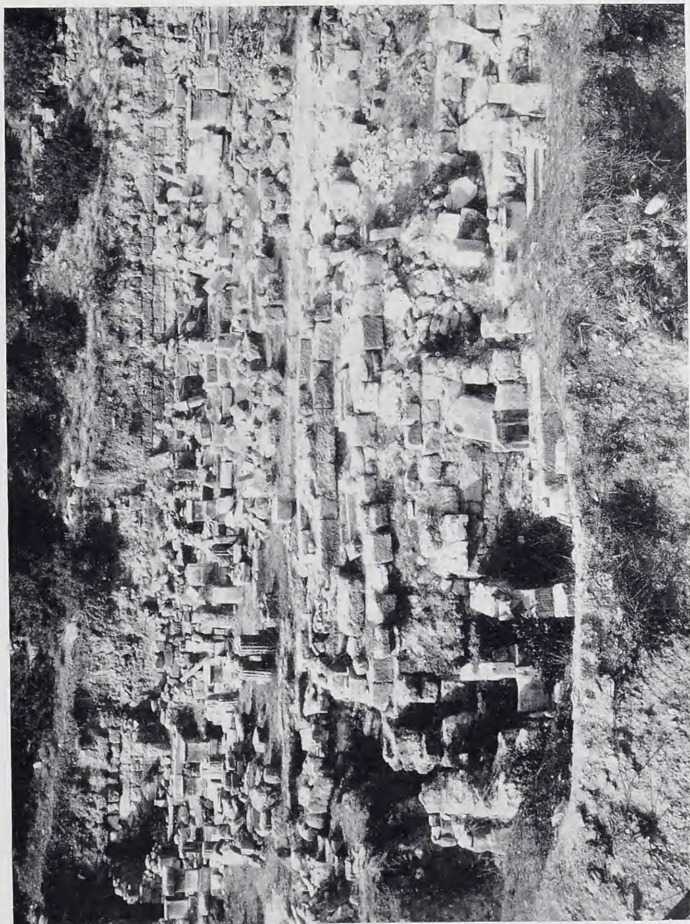


β. Λίθινα προϊστορικὰ ἐργαλεῖα.

ΠΙΝΑΞ 54



Κεφαλὴ ἀγάλματος τῆς Ὑγιείας.

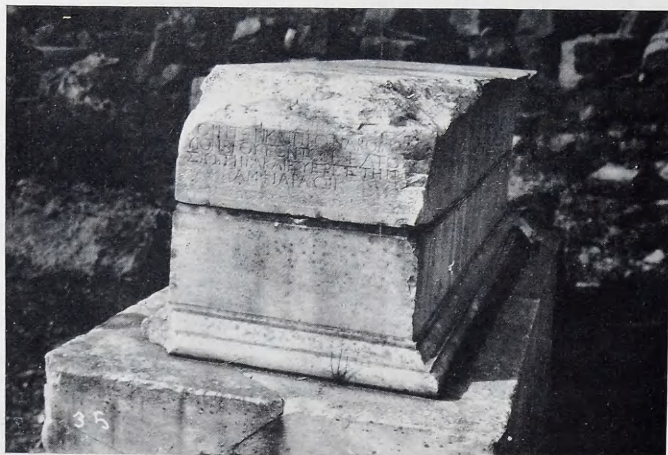


Ὁ χῶρος τῶν βάθρων ἀπὸ Ν. Τὰ ἐρείπια τοῦ βωμοῦ, τῆς πηγῆς καὶ τῶν ἀνδρικῶν λουτρῶν.

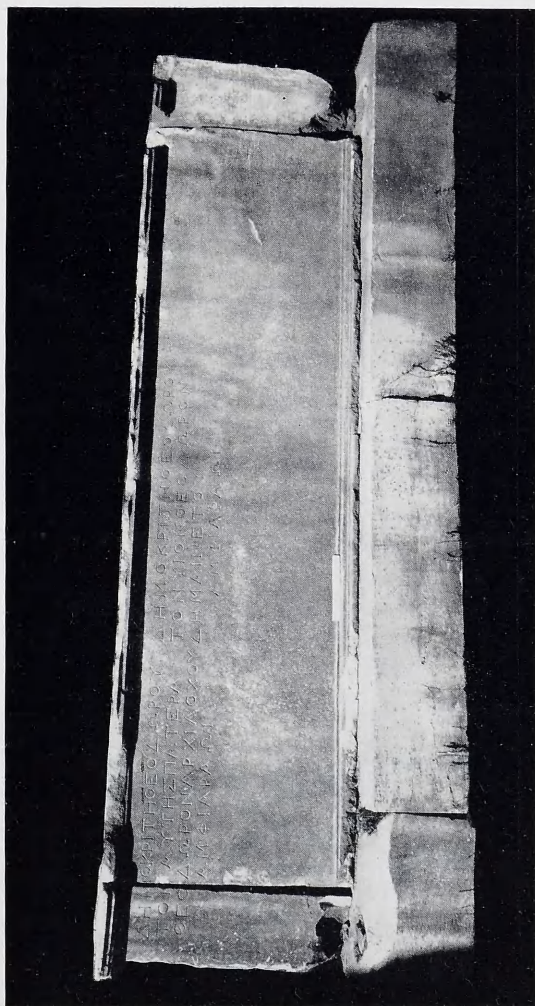
ΠΙΝΑΞ 56



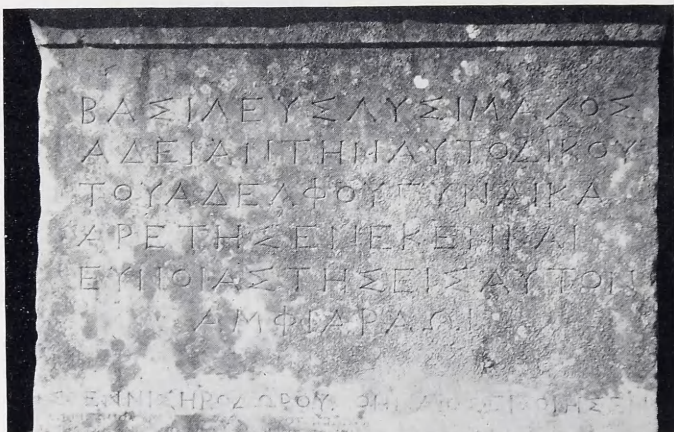
α. Τὸ βάθρον τοῦ ἀγάλματος τῆς Βοιδίου.



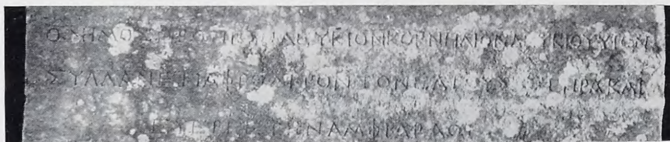
β. Τὸ βάθρον τοῦ ἀγάλματος τοῦ Βρούτου.



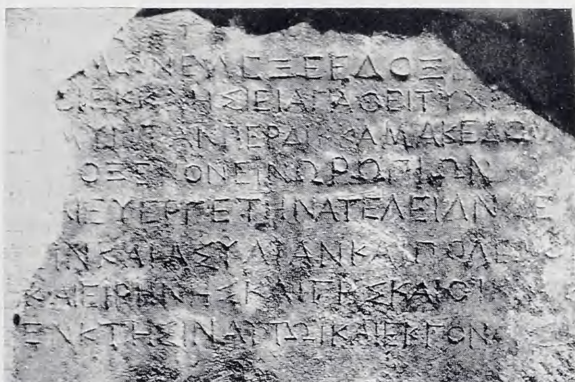
Τὸ βάθρον τῶν ἀγαλμάτων Θεοδώρου Ι καὶ Θεοδώρου ΙΙ.



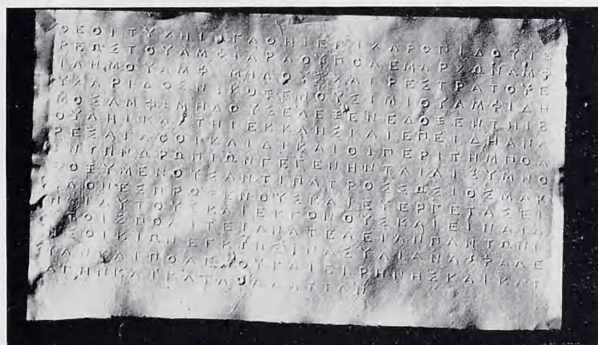
α. Ἡ ἀναθηματικὴ ἐπιγραφὴ τοῦ βάθρου τοῦ ἀγάλματος τῆς Ἀδείας.



β. Ἡ ἀναθηματικὴ ἐπιγραφὴ τοῦ βάθρου τοῦ ἀγάλματος τοῦ Σύλλα.



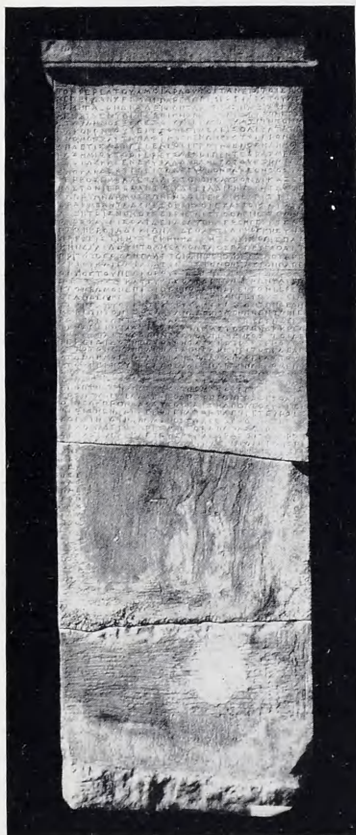
α. Προξενικὸν ψήφισμα διὰ τὸν Μακεδόνα Ἀμύνταν Περδίκκου.



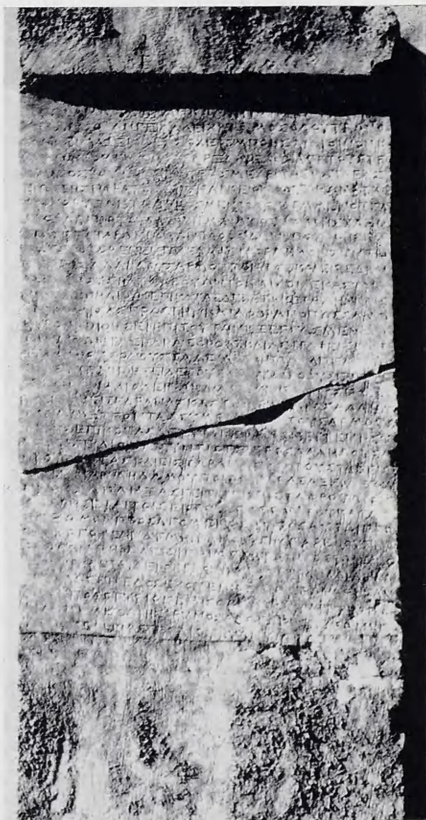
β. Προξενικὸν ψήφισμα διὰ τοὺς Μακεδόνας Αἴσυμνον καὶ Ἀντίπατρον.



γ. Προξενικὸν ψήφισμα διὰ τὸν Δήλιον Ἀμφικλῆν.



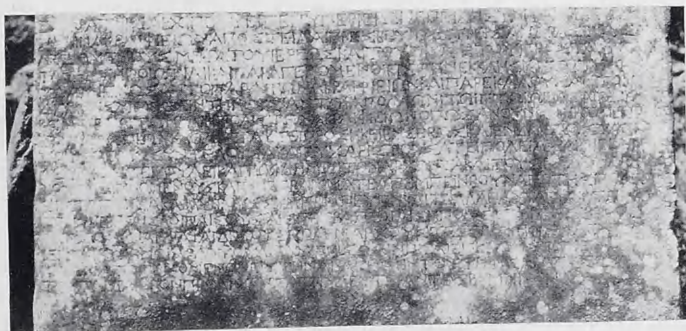
α. Ὁ Ἱερὸς νόμος τοῦ Ἀμφιαρείου.



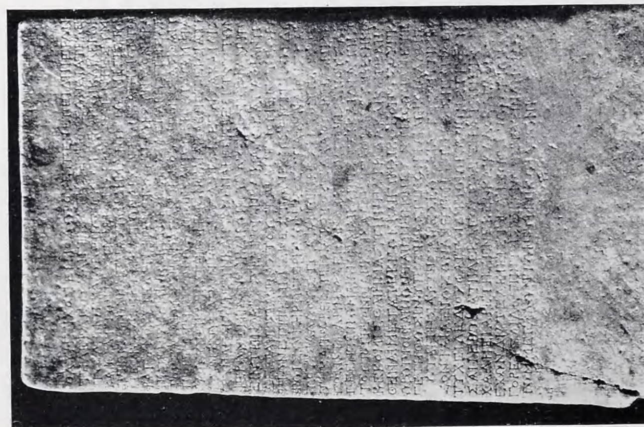
β. Σύμβασις κατασκευῆς κρυπτοῦ ὀχετοῦ.



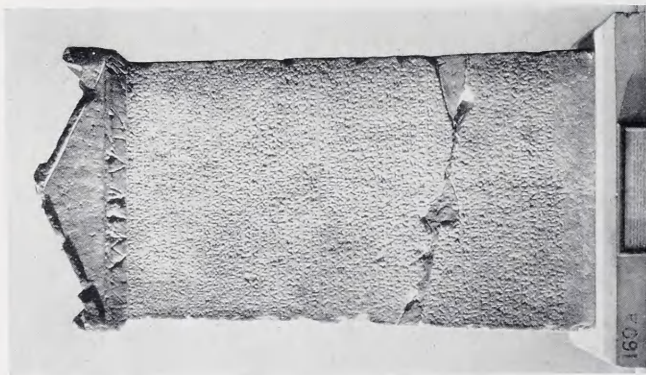
α. Ψήφισμα διὰ τὴν ἐπισκευὴν τῶν τειχῶν τοῦ Ὠρωποῦ.



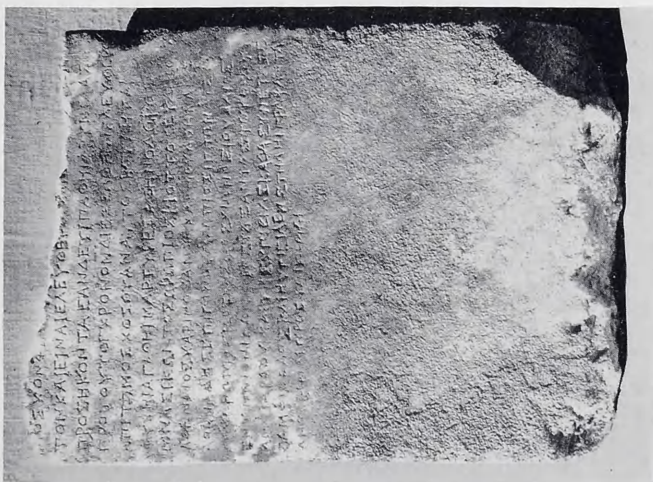
β. Ψήφισμα ἀποδοχῆς συμμετοχῆς εἰς τὰ Πτῷα.



α. Στεφάνωσις Ἱέρωνος Τηλεκλέους Αἰγειράτου.



β. Ψήφισμα περὶ ἐπισκευῆς τῶν ἀργυρωμάτων τοῦ Ἀμφιαράου.



α. Ἀπελευθέρωσις Μόσχου Ἰουδαίου.



β. Κατάλογος νικητῶν εἰς τὰ Ἀμφιάρεια.